DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13803

Jurbarkas Memorial Book

Sefer ha-zikaron li-ḳehilat Yurburg-Liṭa

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Sefer ha-zikaron li-kehilat Yurburg-Lita / ba-'arikhat Zevulun Poran.
IMPRINT	880-02 Yerushalayim : Igud yotsʻe-Yurburg be-Yiśraʻel, 1991.
DESCRIPT	524 p. : ill. ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Lithuania -- Jurbarkas. Jurbarkas (Lithuania) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Lithuania -- Jurbarkas.
ADD'L NAME	Poran, Zevulun.

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

ס פ ר ה ז י כ ר ו ן

לקהילת יורבורג, ליטא

ספר הזיכרון
לקהילת יורבורג - ליטא

בעריכת: זבולון פורן

יצא לאור ע"י איגוד יוצאי-יורבורג בישראל
ירושלים, תשנ"א—1991

חברי ועד האיגוד של יוצאי-יורבורג בישראל

בת־שבע אילון, קיבוץ גבעת ברנר
מרדכי ברקובר, רמת גן
דוד לוין ז״ל
עליזה פורת, קיבוץ אפיקים
זבולון פורן, ירושלים
עמנואל קופלוב, רחובות
שמעון שמעונוב, תל־אביב

✶

שמעון שמעונוב, יושב ראש הוועד
זבולון פורן, עורך הספר והמביא לבית הדפוס

תמונות — סטודיו קו־גרף, י־ם
Printed in Israel 1991
סדר והדפסה — דפוס ״דרור״ ירושלים

ספר הזיכרון - מבוא

ספר הזיכרון לקהילת יורבורג, מוגש באהבה וביקר לשרידי הקהילה, בניהם ובני בניהם עד דור אחרון.

ספר הזיכרון אינו ספר דוקומנטרי־היסטורי של היהודים ביורבורג, אלא אסופה של דברי־עדות אותנטיים של שרידי הקהילה המפוארת שעלתה בעשן השואה.

הזכרונות, הרשמים והחוויות, שנשתמרו מימי נעוריהם של הכותבים על חיי הקהילה והווייתה, מהווים את עיקרו של הספר.

הכותבים, בני יורבורג, רובם אינם מושכים בשבט סופרים, אך הם עשו כמיטב יכולתם כדי להעלות, איש איש בלשונו על הכתב, את הרשמים האישיים על חיי אבותיהם הצנועים בימי זוהרה ותפארתה של הקהילה. רק מעטים מה־מעטים הצליחו להימלט מציפורני החיה הנאצית, ומהנמלטים למדנו על מצבם הנואש ורחשי־לב האומללים בעומדם מול התהום הפעורה לנגד עיניהם.

עצוב מה־עצוב הסיפור. שלושה חודשים, כמאה ימים, השתוללו חיות הטרף ביורבורג, התעללו, רצחו בדם קר, השמידו והרסו את קהילתנו עד היסוד. חזיונות האימים הם מסמרי־שער. קהילה יהודית, בת מאות שנים, נמחקה באכזריות שטנית מתחת שמי ארץ ליטא. והאנושות הנאורה, שלנגד עיניה נעשו מעשי הזוועה המחרידים, לא רק שלא קמה, לא זעקה ולא מחתה, אלא הוסיפה עוד חטא על פשע ע״י הושטת יד לרוצחים. חרפת עולם זו תרבץ לעולמים על שכנינו הנוצרים־הליטאים ועל האנושות הצבועה וחסרת המצפון.

הזוועה המחרידה של השואה מרעידה את כל נימי הלב והנפש, וכל עוד נחייה עלי־אדמות לא נחדל מלספר את הסיפור, נורא העלילות, איך הובלו נשים וילדים מעונים אל בורות המוות... ואיך חבורות־חבורות של גברים מצאו את מותם בקברות אחים בבית העלמין הישן... ואיך קשישים חלושי־גוף ותשושים נקברו אי־שם, בדרך לא־דרך, המובילה לראסיין — ואיך ואיך?!... איך הוכו נשים, עונו אמהות, הן וילדיהן הרכים, בדרכם האחרונה ליער שוונטשאני ושם נורו למוות ונזרקו לבורות בעודן בחיים, כשתינוקות מתייפחים בזרועותיהן...

סיפורי השואה הנוראים האלה מדירים שנה מעיניהם של שרידי הקהילה ואינם נותנים דמי לנפשותיהם.

אין עדות אישית על ימי השואה בספר הזיכרון, פרט לעדותם של נערה אחת וגבר אחד, שניצלו מציפורני חלאת האדם, ואלה הם המספרים לנו את סיפורם הנורא, הסיפור מן התופת, כפי שהובא בספר; ומתוך קורותיהם של שני הניצולים אנו לומדים על כלל בני הקהילה, שהושמדו באכזריות של פראי־אדם.

את סיפוריהם הנוראים של יקירינו נזכור לָעַד ואת צוואת האומללים נקיים כל עוד רוח בנו. איך זעקה שם האם האומללה של הנערה הניצולה, ברגעי חייה האחרונים — ״נקמה מיין טאָכטער, נקמה!...״ ואיך ניקום?! — היש נקמה כזאת? וכבר אמר משוררנו חיים־נחמן ביאַליק:

״נקמה כזאת, נקמת דם ילד קטן
עוד לא ברא השטן —״

— — — — — — — —

נזכור ולא נשכח את פשעי הרוצחים הגרמנים־הנאצים ועוזריהם הליטאים. דמם של יקירינו זועק מן האדמה ומחייב זכירה עד סוף כל הדורות.

בתודה ובהוקרה אנו מציינים בזה את גדלות הנפש של ידידינו היקרים, שתרמו ביד נדיבה להוצאת ספר הזיכרון לאור — ובראש וראשונה לאחינו־חברנו וידידנו היקר **שלמה** (סול) **גולדשטיין**, בן יורבורג, ניצול השואה ושריד למשפחה, המתגורר בארצות הברית, אך ליבו ונפשו בציון.

תרומתו הנדיבה הבטיחה את הוצאת הספר לאור.

וחובה נעימה היא לנו להביע את תודתנו לד״ר **אלכסנדר אולמן**, ציוני נאמן ואוהב ישראל, מנהל בית־חולים ברוצ׳סטר, בעלה של **פייה** (פייגעלע) בת חנה פיינברג־שרגא היורבורגאית, שתרם תרומה נכבדה להוצאת ספר הזיכרון.

כמו־כן יבואו על הברכה יוצאי יורבורג בארצות הברית ובמיוחד **דיאנא** (דינאַלע) לבית בערעזאנער ובעלה **מורטון טובין** על תרומתם להוצאת הספר.

ואחרונים אחרונים חביבים **חברי האיגוד** של יוצאי יורבורג בארץ — ובמיוחד חברתנו **שושנה פולרביץ** — שבצוותא סייעו בחומר וברוח להוצאת ספר הזיכרון לקהילתנו — קהילת יורבורג, הבלתי נשכחת.

שמעון שמעונוב
יו״ר האיגוד של יוצאי־יורבורג

זבולון פורז
עורך ספר הזיכרון

ספר הזיכרון לפרקיו

ספר הזיכרון, המוגש בזה לקוראיו, בני קהילת יורבורג, בישראל ובחוץ לארץ, מכיל חומר מגוון ורב־צדדי לתיאור העיר — סביבתה, בתי ההורים, תושביה היהודים, אישיה ודמויותיה, תרבותם החומרית והרוחנית, אורח חייהם והווייתם בחיי יום־יום.

לכן, כדי להקל על הקורא להתמצא במיגוון החומר הכלול בספר, ולהבנת יתר של ענייניו המודגשים בו, מצאנו לנכון לחלק את דפי הספר לשבעה פרקים־נושאים, כשכל פרק מבליט חלק מדמותה והווייתה של הקהילה, ואילו כל הפרקים יחד, משלימים זה את זה ונותנים תמונה מקפת וכוללת של העיר וקהילתה היהודית.

ואלה פרקי הספר:

בפרק הראשון — עיר ומלואה על שפת הניימאַן — כלולים מאמרים ורשימות על העיר יורבורג, תולדותיה, נופה הפסטוראַלי וחיי תושביה היהודים בה. עם הקריאה חש הקורא את אהבתם הגדולה של בניה, שגדלו בעיר, אל סביבתה ויפי־נופה הייחודי — היערות, הנהרות, הפאַרקים, הגשרים ובייחוד את נהר הניימאַן הגדול, המקור לפרנסה והעורק המקשר את תושביה עם יתר חלקי ליטא. והעיר עצמה — רחוב קובנה — מרכזה המסחרי ההומה אדם.

הפרק השני — בתי־אב ביורבורג — מכיל רשימות מרגשות על בתי־הוריהם של הכותבים ובהם התאים האינטימיים של המשפחות, המעניקות הרגשת ביטחון ואושר לפרט. מכאן לומדים אנו גם על הוויית המשפחה, היחסים בין איש לרעהו והחיים כפשוטם בימי חול, ובייחוד בשבת ובחג. ובמסגרת המשפחה נגזרים לעתים גורלות — ימי שמחה וחדוות חיים בצד ימי צער ואבלות. הכל הכל במשפחה...

בפרק השלישי — אישים ודמויות — ניתנים כמה תאורי אישים, תושבי יורבורג, שפעלו בקהילה וחלקם רב בעיצובה, כל אחד כיד יכולתו הטובה עליו. עם אלה נמנים רבנים, סופרים, אנשי־רוח, פילנטרופים, מורים, אמנים ואחרים. ראויים אלה שנזכור את פועלם. צר לנו מאוד, שהרשימה אינה שלימה וגם הניתן בספר הושג בקושי רב. כל אלה שיכלו לספר על פועלם של רבים וטובים — אנשי רוח ויפי־נפש — הלכו ואינם.

בפרק הרביעי — דת, תרבות והווי בקהילה — באים לידי ביטוי חיי הרוח של היהודים, "כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם...". המאבק על הקיום החומרי לא דחק את הדאגה לקיום הרוחני. הדאגה לחינוך ולהקניית השכלה עמדו בראש מעייניה של הקהילה. בתי הכנסת היו פתוחים לתפילה וללימוד תורה. חיי הציבור היו ערים ומלווים בהווי תרבותי ססגוני.

בפרק החמישי — הנוער ופעילותו ביורבורג — ניתן ביטוי לנוער, שהיה גאוות הקהילה. הספורט והצופיות מלאו תפקיד חשוב בחיי הנוער. האווירה הציונית היתה רבת השפעה על עיצוב דמותו של הדור הצעיר, כך שרובו הצטרף לתנועות הנוער החלוציות. השאיפה לצאת להכשרה חלוצית על מנת לזכות בסרטיפיקט לעלייה היתה משאת נפשו של הדור הצעיר. אהבת ארץ־ישראל היתה גדולה ורעיון הציונות כבש כמעט את כל בני הקהילה.

הפרק השישי — יורבורג היהודית בכיליונה — הוא פרק טרגי, מסמר שער, שהתרחש בימיה האחרונים של יורבורג היהודית. עם פרוץ הקלגסים הנאַצים ליורבורג, שקעה שימשה של הקהילה. במשך שלושה חודשי זוועה נוראים עונו והושמדו כל יהודי יורבורג. רק אחד־שניים בלבד הצליחו להישרד מכל הקהילה הנהדרת. ראשונים להכחדה היו יהודי יורבורג, הקרובים לגבול הגרמני. כבוד האדם הושפל עד עפר בכוח המגף הנאצי־הברברי הדורס ועוזריו הליטאים, חסרי צלם אדם. הדם שנשפך, דם עולל וסב בחוצות העיר וביערות שבסביבותיה — זועק אלינו — "זכרונו אחים ורעים, זכרונו!..."

בפרק השביעי והאחרון בספר — יוצאי יורבורג מנציחים את קהילתם — מסופר על פליטי החרב והשרידים, שנשארו לפליטה בישראל ובחוץ־לארץ העושים לקיום צוואתם של **הקדושים** ע"י תיעוד מורשתם וסיפור אסונם לדורות הבאים. יוצאי יורבורג, שזכו לגאולה בארצנו זוכרים כי גם אבותיהם התפללו וציפו מתוך אמונה ותקווה לגאולה, ולא זכו. ולכן, כדי לקיים את מצוות הזכירה הקימו יוצאי יורבורג מפעלי הנצחה בארץ חלומותיהם, והם:

במרתף השואה שעל הר ציון בירושלים חרתנו על לוח הזיכרון את מעשי הזוועה שעוללו לקהילתנו הפושעים הנאַצים ביורבורג על מנת לזכור ולהזכיר. וכך גם עשינו כשנטענו חורשה לזכר בני־קהילתנו בחבל מודיעין, חורשה שהיא מצבה חיה, שתנווה לעולמים; ושם בצילם של העצים יספרו אבות לבנים את סיפור הבלהות על ימי הטבח הנוראים ואובדן קהילת יורבורג.

יהא זכרם של יקירינו נצור בליבותינו לעד.

עם השלמת הספר חובה נעימה היא לי להודות לפרופ' **דב לוין**, שתרם מנסיונו הרב בנושא השואה והעמיד לרשותי חומר ארכיוני חשוב לספר.

כן מודה אני לרעייתי, **צפורה**, שעמדה לימיני בכל שלבי עריכת הספר והבאתו לדפוס.

העורך

קהילת יורבורג בתוך יהדות ליטא – המשותף והמיוחד

לאחר כינונה של ליטא העצמאית, במוצאי מלחמת העולם הראשונה, נימנו ב"ליטא הקובנואית" ללא חבל וילנה, שנכבש בידי הפולנים, כמאה ושישים אלף יהודים בתוך למעלה ממאתיים יישובים, כולל העיירה יורבורג, לה מוקדש ספר זה. מהשוואת העובדות המובאות בו עם אלה של שאר קהילות ליטא ובמיוחד של כעשר מהן בעלות סדר־גודל דומה (כ־2000 נפשות), מתבלט **ייחודה** של יורבורג בעיקר בתחום הכלכלי, התרבותי והערכי. הודות לגיוון האתני של תושביה ובעיקר למיקומה על **שפת הניימאן** וקירבתה **לפרוסיה המזרחית**, היתה עיירה זו **מרכז מסחרי וקומוניקאטיבי** חשוב בין מזרח (רוסיה וליטא) למערב (גרמניה ואנגליה). כמו כן חדרו לעיירה, במידה גוברת והולכת, סממני **התרבות הגרמנית** וערכים אוניברסאליים, **חילוניים**. למיכלול גורמים אלה נודעה השפעה יתרה על יהודי המקום ואיכות חייהם; חלק ניכר מהם התפרנס מענף התחבורה, מסחר סיטונאי, עסקי יצוא, עמלות־מכס וכד׳.

אם כי קהילת יורבורג היתה מהקדומות ביותר בליטא (כבר במאה הי"ז השתייכה ל"וועד מדינת ליטא" באמצעות גליל קיידאן) ולבית־הכנסת העתיק שבה יצאו מוניטין בכל העולם, הרי לא בתחום הדתי־אורטודוקסי היתה תפארתה. יוצאי יורבורג מתברכים עד היום בעובדה שאברהם מאפו קבע בעיירה זו את מושבו וקיבל בה השראה ליצירתו הספרותית. מכל מקום פרחה כאן תנועת ההשכלה יותר מבמרבית הקהילות בסביבה. אמנם רבים נהגו כאן לפי המסורת, לפחות כלפי חוץ, אך מגמת **ההיתחלנות** בה היתה, ככל הנראה, חזקה הרבה יותר לעומת העיירות השכנות שבחבל ז׳אמוט (ז׳מייטייה). בין היתר פרחה מגמה זו במישור **החינוכי**: החל מהקמת כיתות־לימוד לילדי ישראל מטעם ממשלת רוסיה הצארית וכלה בכינון בית־ספר תיכון עברי ע"ש הרצל, שכמותו היו רק בתריסר מקומות בכל ליטא! לימים התפרסמה יורבורג גם בהיקף ובעוצמה של **הפעילות הציונית**. ביטוי מרשים להווי הלאומי־עברי, ששרר כאן, ניתן לראות בשמו של אחד משני הפאַרקים בעיירה, שנקרא בפי כל "תל־אביב". עם זאת היתה קהילת יורבורג חלק **אינטגראלי** של כלל יהדות ליטא ונתקיימו בה שורה של תופעות ותכונות שאיפיינו את יתר הקהילות. הכוונה בין היתר למגמה המתמדת במהלך הדורות האחרונים **בפיחות** הכמותי של

האוכלוסייה היהודית בגין הגירה אל מדינות שמעבר־לים, מחמת פגעי מלחמת־העולם הראשונה ובגלל עקירה לערים הגדולות, וכן כתוצאה מעלייה לארץ־ישראל ומסיבות אחרות. כמו בכל ארץ ליטא, בתקופת "תור הזהב" ליהודים, הוקמה גם ביורבורג בתחילת שנות ה־20 **קהילה** יהודית **מודרנית**, שקיבלה גיבוי ממלכתי באמצעות ה"מיניסטריון לענייני יהודים" שבקובנה. לאחר שנים אחדות ובמיוחד לאחר כינון השלטון הפאשיסטי בליטא ב־1926, חלה **נסיגה רבתי** במעמד האוטונומי של המיעוט היהודי וחלק ניכר מהמוסדות הלאומיים — לרבות הקהילות — פוזרו. במקביל הסתמנה בכל ארץ ליטא ובכלל זה ביורבורג מגמה הולכת וגוברת של הצרת רגלי **היהודים**, החל בדחיקת המסחר היהודי (על רקע זה נאלצה להתחסל חברת המסחר היהודית "אקספורט האנדל") וכלה בהתפרעויות דמים ושריפת רכוש יהודי (תחנת פיינברג ב־1940).

בתקופת הכיבוש הנאצי נכללו יהודי יורבורג במסגרת האחריות של המשטרה הגרמנית, אף־על־פי־כן התעללו **הליטאים המקומיים** בצורה חייתית, במשך שבועות אחדים, בשכניהם היהודים וחלק מהם אף **השתתף** בפועל **ברציחתם**. פרט למקרים חריגים נהגו האיכרים הליטאים מהסביבה **להסגיר** את היהודים, שהתחבאו אצלם תמורת כסף או שווה־כסף. לכן גם קומץ הניצולים מעיירה זו מורכב בעיקר מבין היהודים המעטים, שהצליחו להימלט לרוסיה או למקומות אחרים ומשם הצטרפו לדיביזיה הליטאית **בצבא האדום או לפארטיזנים**. עד היום מתגוררות ביורבורג הרבה משפחות ליטאיות בבתי שכניהם היהודים ומחזיקים ברכושם בבחינת "הרצחת וגם ירשת". יתר על כן, במידה שעוד נותרו שם שרידים מצאצאי הקרבנות, נדרשים גם הללו לתמוך בליטא העצמאית המתחדשת, אך אינם מודים בעליל על **חלקם של הליטאים ברצח ובשוד** שכניהם היהודים.

כך או אחרת פקד הגורל המר של כלל יהדות ליטא גם את קהילת יורבורג המסוקרת בספר הזיכרון שלפנינו — אחד מני כמה עשרות ספרים מסוג זה, שהופיעו במדינת ישראל על קהילות ליטא — שחרבו ואינן עוד. בנוסף לערכו הסגולי של הספר כתעודת אזכרה והנצחה, מהווה קובץ זה גם מקור חשוב להכרת היהדות הליטאית ולחקר קורותיה ומהותה. על כך ראויים לברכה רבתי העורך המנוסה, שהשכיל למזג את היידע המקצועי עם יחסו החם לעיירתו. כן ראויים גם החברים המסורים של איגוד יוצאי יורבורג והיו"ר שלה, שעשו רבות כדי להשלים בתרומותיהם הספרותיים והחומריים להוצאת הספר לאור.

ירושלים, ערב ראש השנה תשנ"א

פרופ' **דב לוין**

פרק א

עיר ומלואה על גדות הניימאן

האדם אינו אלא קרקע ארץ קטנה,
האדם אינו אלא תבנית נוף מולדתו

שאול טשרניחובסקי

יורבורג שלי

בשבילי יורבורג היא הכל. עולם מלא של זכרונות וחוויות. עיר של חלום שאינו נגוז. יורבורג היא תמיד לנגד עיני, והיא גדולה ויפה, העיר היפה בעולם. יורבורג שלי היא כל־כולה אהבת ישראל ואהבה בין איש לרעהו. יורבורג שלי היא תורה וחוכמה ותרבות ומקור לפרנסה. עיירות גדולות ועשירות ממנה לא היו להן גימנסיות עבריות ואילו ליורבורג היתה גימנסיה שהיתה פתוחה לכל, לעני כלעשיר. לכל צעיר תאב דעת ניתנה האפשרות ללמוד ולהשכיל. ואמנם היה ביורבורג נוער משכיל, נוער נפלא, ציוני וחלוצי. והיו מורים בגימנסיה — לא כולם — והם בני יורבורג, בעלי השכלה גבוהה. וראויים הם שנזכירם לטובה והם — אליעזר לייפציגר, המנהל, צבי אלטמן, הרופא ד״ר ל. גרשטיין, המהנדס דב חן, אלכסנדרוביץ ועוד. יורבורג שלי היתה עיר ליברלית. איש באמונתו יחיה. ביורבורג היה מקום לכל הזרמים ביהדות — דתיים, לאומיים־ציונים, פולקיסטים־אוטונומיסטים וקומוניסטים. לכולם היה חופש פעולה וחופש דיבור. בית ספר עברי ובי״ס יידשאי. ספריה עברית וספריה ביידיש. בית כנסת מפואר ובתי־כנסת אחרים, מטופחים. ויהודים מתפללים ״ותחזנה עינינו בשובך לציון...״ זוהי יורבורג שלי כפי שהכרתיה בילדותי. יורבורג שהיא בדמי. בכל ליבי ובכל מאודי אוהב אותה. ואני שואף עוד לראות את יורבורג שלי — לשוטט ברחובותיה, בשוקה, בחצר הגימנסיה ע״ש הרצל ובפארק ״תל־אביב״; לשאוף אוויר צח, אווירה של יורבורג שלי. הגשתי פעמיים בקשות־כניסה לליטא ולא השגתי. עכשיו, עם שינוי המשטר, בוודאי אשיג. וכאשר אבוא ליורבורג שלי, אחפש את בני קהילתי היקרים ואם לא אמצאם — כי אינם — אשתטח על קברותיהם ואבכה מרה. יורבורג שלי, יורבורג שלי — אייך, אייך יקירתי!...

שלמה (סול) גולדשטיין

יורבורג על גדות הניימאן

מספרים דמוגרפיים

יורבורג שוכנת על חוף הניימאַן, מוקפת יערות. סמוכה ליישובים: שאודינה (4 ק"מ), סודאַרג (8), סקירסטמון (10) ארז'ווילקי (21), וילאַן (30), סמלנינקן (9 ק"מ) — כיום בחבל ממל, ליטא.

בפאַקאַלנישקי (13) וגאַוורי (28) היו לפני מלחמת העולם הראשונה יישובים יהודיים, שנתחסלו בליטא העצמאית.

בעיירה היו רחובות רחבים ומדרכות בצדם, ושני גנים עירוניים (האחד נקרא בשם "תל־אביב"). דרך העיירה זורמים יובלי הניימאַן, מיטובה ואימסטרה. על פני הניימאַן הפליגו אוניות, ספינות ורפסודות, לקובנה ולגרמניה. קשרי המסחר עם פרוסיה המזרחית היו הדוקים, ורוב ספינות המשא והאניות בקו ממל—קובנה היו בבעלותם של יהודים. תנועה מסחרית ערה זו שימשה מקור פרנסה לאנשי־המקום.

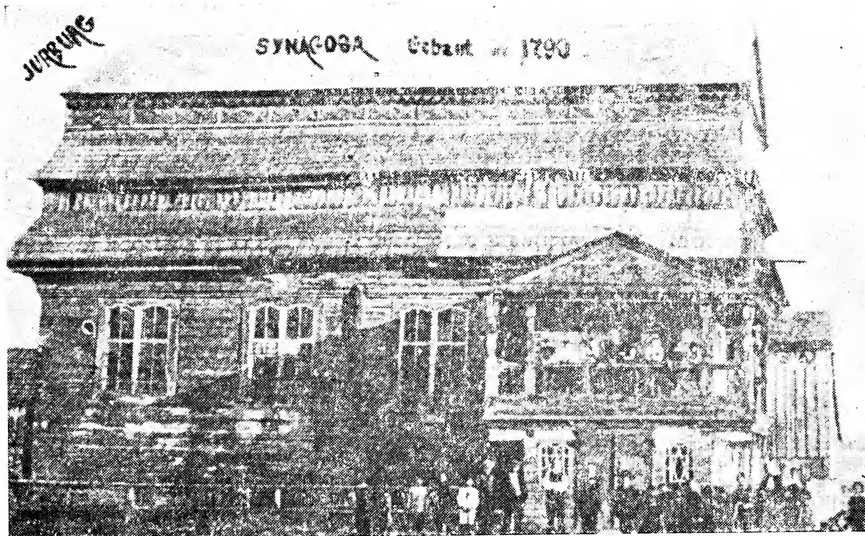
ראשיתו של היישוב היהודי במאה ה־14, אך נתונים עליו היו רק משנת 1776. אותה שנה ישבו במקום 2833 יהודים (מתוך אוכלוסייה כללית בת 7391 נפש). העיירה נזכרת בשו"ת מהר"ם מלובלין (סימן ז') בשם יורבריג.

בשנת 1831, בימי המרד של הפולנים ברוסים, האשימו המורדים ותלו את ראובן רוזנפלד, תושב יורבורג, באשמת סיוע לאוייב.

בשנת 1906 פרצה שריפה בעיירה ו־120 מבתיה עלו באש.

בימי מלחמת העולם הראשונה עזבוה רוב היהודים. בשנת 1923 מנה יישובה היהודי 1887 נפשות, מתוך אוכלוסייה בת 4409 נפשות. מספר זה עלה בשנת 1930 עד 3000 (כ־700 משפחות) יהודיות, אך לפני השואה ישבו בה 2000 נפשות, כ־600 משפחות יהודיות. פרנסתם היתה בעיקר על מסחר בעצים, עופות, דגים, פירות וביצים, וייצואם לגרמניה; כמו־כן עסקו במלאכה, ספנות ודייג. ימי ב' וה' בשבוע היו ימי השוק בעיירה. כן היו בה 24 ירידים בשנה. במרכז החיים הכלכליים עמד הבנק העממי, שמנה בשנת 1929 360 חבר. כן היו בנק לאשראי הדדי — הקוֹמרץ בנק בהנהלת שמריהו ברנשטיין.

היהודים היגרו לאפריקה הדרומית, אוסטראַליה ואמריקה ומהם שעלו לארץ־ישראל.

בית הכנסת הגדול ביורבורג הוקם בשנת 1790.
בניין מפואר מבחינה ארכיטקטונית. ציוריותו הנפלאה של פנים בית הכנסת משך אליו את תשומת ליבם של תיירים אמנים, וציירים מליטא ומחוץ־לארץ

יהודים ביורבורג

יורבורג, עיר חשובה ורבת אוכלוסין במחוז ראַסיין, במרחק של עשרה קילומטרים מן הגבול הגרמני. עקבות תרבות־אשכנז ניכרו ביורבורג. תורה והשכלה נצמדו בה לאחת. יורבורג ידועה היתה כעיר מסחר ומלאכה. רבים מיהודי המקום היו משיטים רפסודות ועצים בכיוון לממל. גם אוניות הקיטור למשא ולנוסעים בקו קובנה־ממל היו שייכים ליהודים מיורבורג.

מפורסמים לתהילה היו בית הכנסת העתיק, ארון הקודש וכסא אליהו, העשויים מעשה פיתוחי אמנות מפליאה. גאוותה של קהילת יורבורג היתה על שכיות־חמדה אלו. קודם השואה הגיעה אוכלוסייתה לאלפיים נפש. ראוי לציון, שגן עירוני אחד ביורבורג כונה בשם "תל אביב" והגימנסיה העברית נקראה ע"ש הרצל.

בחודש ספטמבר 1941 נרצחו כל יהודי העיר ובית הכנסת העתיק על אוצרותיו האמנותיים עלה באש.

י. ד. קמזון

על נהרות

לא אטעה אם אומר שנולדנו "על הנהר". מאז שאני זוכר את עיר מולדתי יורבורג, קשורה היא אצלי עם הרבה מים, מים ונהרות.

הניימאַן שהתחיל אי־שם בסביבות ביצות פינסק הלך והתפתל עד שהגיע לליטא, כשמימיו הולכים ויורדים בהתאם לתנאי השטח — גבוה על יד ווילקי ונמוך ע"י יורבורג. בסביבות סקירסטמון מתרחב הניימאַן ומגיע לשיא בחלקה הצפוני של יורבורג, כשבאמצע הנהר אי־קטן מלא שיחים ועשבי־בר ובצמוד אליו — רצועה של חול צח, ששימשה כ"פלאז'ה" של העיר. אי זה שימש לנו מקום למשחקים והשיחים למחבואים. אל האי היינו מגיעים בשחייה או בסירה. על הפלאז'ה היינו מבלים את רוב ימי חופשת הקיץ, וזכור לי כי גם את ההכנות לבחינות הבגרות עשיתי על הפלאז'ה, כשחזרות על חומר הלימודים ומנוחה התערבו זה בזה.

את החוף של הניימאַן קראו "די זאַרדע", שם ומושג שהיה קשור לחיי היום־יום של העיר, הן לחיוב והן לשלילה. הקללה — "אַראָפּ די זאַרדע" היתה נפוצה מאוד בקרב "עמך".

הניימאַן שימש כנתיב התחבורה העיקרי מיורבורג ואליה. פעמיים ביום היו מגיעות או יוצאות אוניות הקיטור לקובנה ובחזרה. משך הנסיעה ארכה בין 6 ל־8 שעות (מול הזרם) ופחות עם הזרם. אוניות אלו שימשו להעברת סחורות ואנשים, כשלסחורות מחסנים וגם משטח הסיפון ולאנשים רק קאַבינות (תאים). בלילה שימשו הקאַבינות גם כמקום לינה.

זוכר אני את הדהירה של העגלונים, בסמוך לזמני היציאה או ההגעה, כשהילדים מזדנבים אחריהם בקולי קולות. לקבלת פני אורחים היתה המשפחה כולה לובשת חג והולכת בצוותא ברגל למזח, ששימש כנמל־בית לאוניות הקיטור.

כלי תחבורה אלה — אוניות הקיטור — היו בדרך כלל, בבעלות יהודית — משפחות לוינברג, פיינברג, קאַראַבלניק ועוד.

נוסף לכך עברו לעתים קרובות על פני הניימאן אוניות משא הנקראות בפי העם "בוידאקעס", שהיו מובילות סחורות עד לממל כשהחלק הארי של האונייה שקוע בתוך המים, ואילו בשובן, כשהן ריקות, החלק הארי צף מעל למים כשאוניית קיטור מושכת את הבוידאק נגד הזרם. סוג נוסף

של כלי־תחבורה ותעבורה היו הרפסודות — אלה היו גזעי עצים, שנכרתו ביערות שלאורך הניימאַן, נקשרו זה בזה, והושטו כיחידה אחת במורד הנהר עד לממל, כסחורות ייצוא. כילדים היינו שחים בנהר, ונאחזים ברפסודות אלו, שטים עליהן להנאתנו או בסמוך להן, מספר קילומטרים.

באביב, בהגיע עת הפשרת הקרח, היינו יוצאים לשפת הניימאַן ומתענגים למראה גושי הקרח הצפים עליו. לא פעם היו גושי קרח גדולים עולים אחד על השני — בעיקר לאחר סיבוב המיטובה — וגורמים לסתימה ענקית, שהיתה גורמת לשטפונות. לא פעם כיסו שטפונות אלו רחובות שלמים עד לאמצע העיר. לא פעם שטנו בסירה עד ל״דייטשע גאס״, הרחוב הגרמני, כדי לקנות לחם במאפיה של שרה ״די רורע״, שלא הוצפה במים.

לילדים היתה ההצפה מקור ל״שעשועים״, הן ע״י האפשרות שניתנה להם לדשדש במים, והן על־ידי שייט בסירה או על קרשים.

ברחובות שהוצפו מים, סבלו התושבים סבל רב. המים היו חודרים למחסנים שבבתיהם וגורמים לנזקים חמורים. הממשלה היתה מקצה סכומים לפיצויי נזקים אלו. וזכור לי, שאבי ז״ל, היה תמיד ממונה מטעם השלטונות לעמוד בראש הוועדה להערכת הנזקים ולתשלום כספי־הפיצויים.

בבוא החורף היה הניימאַן משמש הן כאתר החלקה על הקרח והן כנתיב לתחבורה ציבורית כשגלגלי האוטובוסים, עטופים בשרשראות פלדה, היו נעים על הניימאַן הקפוא המשמש כתחליף לכביש.

עם כל השמחה והתענוג, תבע נתיב תחבורה זה קרבנות אדם, ולא נוכל שלא לשכוח את טביעתם של שלושה מבני־העיר, מבחירי הקהילה.

המיטובה, הנהר השני בגודלו, היה למעשה יובלו של הניימאַן, שזרם מצפון וחצה את הפאַרק הליטאי עד להישפכו לניימאַן.

בשואה ״ניצלו״ הגרמנים את שפתו של הניימאַן כמקום להתעללות ביהודים ועל זה בוודאי עוד יסופר.

בקיץ שטנו במיטובה בסירות בעזרת משוטים וגם היינו מתרחצים בנהר.

ה״נהר״ השלישי — האימסטרה — שהיה קטן מקודמיו זרם לו בנחת לרגלי הפאַרק היהודי, ״תל־אביב״, והתחבר אל המיטובה. מימיו הרדודים, בחודשי־הקיץ, היו למקום משחק לילדים קטנים, ואילו בחורף היה לאתר החלקה לנערים.

כך חיו תושבי יורבורג, הם וילדיהם, על נהרות, שהיו להם למקור־חיות ומקור של עונג... עד בוא הקץ המר ליהודי העיר.

שמעון שמעונוב

עיירה וייחודה

כל המסופר להלן מתבסס על סיפורו של יעקב לרמן, שהיה מורה בגימנסיה העברית ביורבורג, הכיר את העיירה ואת תושביה ורכש להם חיבה גדולה, ככל יורבורגאי אחר שחי בה, אם מעט ואם הרבה.

שם העיירה בליטאית הוא יורבּאַרקאַס (JURBARKAS). היהודים קראו לה יורבורג וגם יורבריק, עיירה על גדות הניימאַן, שאוכלוסייתה מנתה 6,000 נפשות ומהם כ־2,000 יהודים.

העיירה נבנתה לאורך אגפו הימני של נהר הניימאַן, הזורם בכיוון לים הבּאַלטי. וכשם שכל העיירות הקטנות — וילאַן, סרדניק, וילקי ואחרות — ששכנו על־גדות הניימאַן והוציאו ממנו את לחמם כך גם יורבורג שאבה את חיותה, בעיקר, מן הנהר. אולם יורבורג היתה הגדולה מבין כל העיירות במרחב שבין קובנה ליורבורג, היפה והעשירה מביניהן. אחדים מבעלי אוניות הקיטור, אשר הפליגו לאורך הנהר, היו תושבי יורבורג. באוניות אלו היו מחלקות לנוסעים ומדורים להובלת משאות, אשר העבירו מקובנה, עם הזרם היורד, עד לעיר ממל (בליטאית: קלאַיפּדה), שבמפרץ הקורישי. בדרך היו אוניות־הקיטור מתעכבות בערים ובעיירות שלאורך הניימאַן, והיו מורידות ומעלות נוסעים, וכן מפרקות ומעמיסות סחורות. חוף יורבורג שימש מעין נמל־בית לכל האוניות. שפך נהר המיטובה היה נמל טבעי לאוניות.

בכל העיירות הללו היו היהודים מועסקים כפועלים בסבלות, במלאכה, בעגלונות ובכל שירות אחר. התחבורה סייעה, כמובן, לפיתוח המסחר הסיטונאי והקמעונאי, שיהודים רבים עסקו בו, ועליו פרנסתם.

אין להעלות על הדעת את יורבורג שלא־בהקשר עם הניימאן. הנהר היה החוט המקשר את יורבורג עם העולם הרחב. הגבול הקרוב עם גרמניה, מרחק 9—10 ק"מ, היתה העיירה הגרמנית סמלנינקן (כיום בחבל ממל בליטא), ששימשה מקור לעיסוקם ולפרנסתם של יהודים רבים, תושבי־יורבורג. כידוע, בנתונים גיאוגרפיים אלה פורחים עסקי־הברחה, כך שהתושבים

משני־צידי הגבול יוצאים מהם נשכרים. מכאן האימרה הנפוצה "ביורבורג היית ובעיסקת הברחה לא זכית ?..."

קירבת הגבול אל גרמניה זיכתה את יהודי יורבורג לא רק בתוצרת אריגים משובחת, מוצרי־עורות מצויינים וכל מיני־סידקית — אלא גם באווירה מערב־אירופית של חדשנות מתמדת. לכן, יותר מאשר עיירות אחרות בליטא הושפעה יורבורג מרמת תרבות גבוהה יותר, מהישגים טכנולוגיים וגם מהסתננות השקפות רדיקאליות. לא־מעטים מתושבי־יורבורג היו מבקרים בגרמניה. צעירי העיירה יצאו ללמוד בארצות המערב, וחזרו משם כשהם בעלי השכלה רחבה והשקפות חברתיות־מהפכניות, שהפצתן היו אסורות בתכלית האיסור בליטא, תחת השלטון הרוסי המונרכי־האבסולוטי.

בתקופת "הסער והפרץ", שנות 1905—6, כשרוסיה נסערה ונתטלטלה כולה טלטלה עזה ברוח המהפכה הסוציאלית, שיתף את עצמו הנוער היורבורגאי במאורעות המהפכה והרים את דגלה. הנוער היהודי בהמוניו יצא להפגין בחוצות יורבורג, כשהוא נושא דגל אדום ושר שירים רבוליוציוניים. הדור הבוגר — דור האבות — בא במבוכה נוכח התפרצותם של בניו המתמרדים, שוחרי החופש, ונתמלא חרדה לגורלם ולמעמדם של היהודים בעתיד. כביתר חלקי רוסיה היו גם האדמות בליטא בבעלות האצילים (פריצים) ובעלי־אחוזות אמידים. האיכרים רובם ככולם היו עניים, מחוסרי קרקע, ולמעשה — צמיתים, אשר עיבדו את שדות האצילים, תמורת כלכלה זעומה לבני־משפחותיהם.

העיירה יורבורג וסביבתה השתייכו לאיזור בו שלט הנסיך הרוסי (קניאַז) ואַסילשצ׳יקוב, שהתייחס על בית־המלוכה, והיה קרוב למשפחת רומאַנוב, שהשושלת שלה מלכה ברוסיה כ־300 שנה. הנסיך ואַסילשצ׳יקוב נהג לבוא ליורבורג ולבלות בה את חודשי־הקיץ ; הוא היה מתגורר בארמונו הקייצי הנהדר, המוקף גן (פארק) מטופח. באותם החודשים נאסרה, כמובן, על היהודים, הכניסה לפארק זה. אולם ברוב חודשי־השנה הותר גם ליהודים ליהנות מאווירו הצלול ומיופיו של הפארק. אולם יהודי יורבורג לא הזדקקו ביותר לפארק של הנסיך דווקא, שכן בסביבותיה של העיירה היה נוף מקסים, שפע של מים, עצים, שמש ואוויר צח. יתירה מזו : לימים, כאשר זכתה ליטא לעצמאות (1918) והשתחררה מעול הרוסים, רכשו יהודי יורבורג בית מרווח מוקף עצים, גן מלא ירק, וכך היה להם פארק משלהם, שקראו לו... "תל־אביב". הבית הנאה שימש את הגימנסיה העברית, שהיתה

למרכז התרבותי של יהודי יורבורג ועליה גאוותם. פרט לגימנסיה העברית היו בעיירה שני בתי־ספר יסודיים — בעברית וביידיש; ״תלמוד־תורה״ מודרני, במסגרת ״תרבות״, שתי ספריות — אחת ע״ש ״מנדלי״ ביידיש, והשנייה — ע״ש ״ברנר״, שהכילה ספרים בעברית. היו בעיירה גם מוסדות ואירגונים דתיים וחילוניים.

גאוותם של יהודי יורבורג היתה על בית־הכנסת הישן, שניבנה לדעת רבים בשנת 1790; הבניין וארון הקודש עוצבו בעזרת אמנים יהודים, שחזותם הרשימה את רואיהם. רבים רבים היו באים לראות את הבניין המקורי הזה ואת המוצגים האמנותיים, יקרי־הערך, שבתוכו.

מאות שנים חיו ביורבורג יהודים, הם קשרו קשרים טובים עם הליטאים, תושבי־הארץ, ומצאו איתם שפה משותפת. גאים היו יהודי יורבורג על קרבתם לשכניהם הגרמנים שממערב, שכן ראו בהם בני עם תרבותי ונאור, אך האכזבה לא איחרה לבוא. בפלוש קלגסי הגרמנים, המתורבתים, כביכול, ליורבורג, במלחמת העולם השנייה — נמחקה תוך חודשים אחדים יורבורג היהודית והיתה לעי־חרבות.

תרגם מיידיש ושיכתב: זבולון פורן

כתב: **א. שריד**

עיירת הולדתי יורבורג

את עשרים וארבע שנות חיי הראשונות בילית בעיירת הולדתי יורבורג. הזכרונות מחזירים אותי לשנת 1913, שנה לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה.

יורבורג היתה אחת העיירות היפות, ששכנו לחופו של גדול נהרות ליטא — הניימאַן. העיירה היתה מעין נווה ירוק, מוקפת גני פרי, שדות, פאַרקים ויערות אורן. אולם בעיקר נודעה יורבורג ביפי נהרותיה: הניימאַן מצד אחד, המיטובה מצד שני, ובאמצע זרם בזרם דקיק, חבוי לרגלי הר, נחל האימסטרה.

בכל ימות השנה זרמו הנהרות בנחת. אך בחודש אפריל, משנמס הקרח, פרצו זרמי מים אדירים, שעברו על גדותיהם והציפו שטחים נרחבים. לעיתים הגיעו מימי הניימאַן עד רחובות העיירה וגרמו לנזקים כבדים. עם זאת היתה גם ברכה בשטפונות אלה. זרמי המים היו מביאים עמהם סחף קרקע שהעשיר את גני הירק של העיירה.

פאַרק גדול השתרע על שטח די גדול של כ־200 דונאם והיה מחולק לשניים — חלקו האחד היה פתוח לאוכלוסייה, ואילו החלק האחר הוכרז כשטח סגור, שכן בו שכן בארמונו הנסיך ואַסילשצ׳יקוב לבית רומאנוב, המתייחס לשושלת של בית המלוכה הרוסית.

בקצה הפאַרק ניצבה הכנסייה הרוסית־הפראַווסלאווית, שהיתה רכושו של הנסיך. בכנסייה זו נאגרו אוצרות תכשיטי זהב, יהלומים, חפצי־חן ונכסי אמנות יקרים.

בכל מוצאי־שבת נערכו בכנסייה תפילות. מקהלה נהדרת שרה בה שירי דת ערבים לאוזן, ועוררו את תשומת ליבם של המבקרים בפאַרק, שהקשיבו בהנאה למנגינות ולזמירות. לא רחוק מארמונו של הנסיך, היו האורוות של מבחר הסוסים וגם גן זואולוגי קטן, שהכיל חיות־בר שונות.

האוכלוסייה היהודית של יורבורג מורכבת היתה מסוחרים, בעלי־חנויות, בעלי־מלאכה זעירה, עגלונים, סבלים, רוכלים, פועלים ועוד. חלקם של

היהודים היו דתיים — "מתנגדים", וחלקם — מסורתיים בעלי הליכות מודרניות. קרבת יורבורג אל הגבול הגרמני — במרחק של 9 ק"מ מהעיירה הגרמנית סמלנינקן — היתה בבחינת אשנב הצצה לאורח־החיים האירופי. אט אט גברה ההשפעה המערב־אירופית שיהודי העיירה החלו מאמצים להם. הם למדו את השפה הגרמנית ותרבותה, לבשו בגדים מיובאים מגרמניה ורכשו לעצמם כלים ומוצרים גרמניים.

הנוער בעיירה היה ברובו אינטליגנטי ושאף לרכוש השכלה ודעת. עד למלחמת העולם הראשונה היו בעיירה בית־ספר רוסי־יהודי, תלמוד תורה ובי"ס בנוסח מודרני. היתה בעיירה גם ספרייה ובה אולם קריאה לדוברי רוסית. בשנת 1918, עם קום ליטא העצמאית, נשתנו פני הדברים. נוסדה גימנסיה יהודית ששפת הלימודים בה היתה, בשנתה הראשונה, יידיש, ולאחר־מכן גימנסיה עברית־ריאלית, מיסודה של רשת בתי־הספר של "תרבות". שתי ספריות היו בעיירה — ספריית "מנדלי" ובה ספרים ביידיש, וספריית "ברנר", שהכילה ספרים עבריים.

העיירה לא קפאה על שמריה. הנוער היה מאורגן באגודות ובחוגים שונים, כגון: "מכבי", הצופים (השומר־הצעיר), אגודת ספורט יהודית י. א. ק. (קלוב יהודי לאתלטיקה), חובבי־ציון, צעירי־ציון, פועלי־ציון, חוגים של ציונים כלליים, רביזיוניסטים ועוד. נוסף על אלה נתארגנו חוגים תרבותיים ולהקה דרמתית של אוהדי אמנות התיאטרון.

היהודי הממוצע היה ציוני ועזר למפעלי ההתרמה למען ארץ־ישראל, כמו הקרן הקיימת, קרן היסוד וקפא"י. היו יהודים בעלי־צדקה ובעלי תודעה פילנטרופית. על כך יעידו מוסדות ציבור שונים, שכונו בדרך כלל "חברות", כביקור חולים, גמילות־חסד, הכנסת אורחים, צדקה גדולה, מעות חיטין, חברה קדישא ועוד.

חשיבות רבה נודעה במיוחד לבנק העממי (הפאָלקס־באנק), שהיה סניף של הבנק המרכזי בקובנה (הצנטרל־בנק) ושמתפקידיו היה לסייע לקואופרציה היהודית. הבנק הושיט עזרה ע"י מתן הלוואות למסחר הזעיר, לסוחרים וליתר היהודים שהזדקקו להלוואה בשעת הדחק.

יש לציין, שהיו בעלי־בתים אשר מילאו אחר מצוות "מתן בסתר" ועזרו הרבה לאנשים שירדו מנכסיהם והיו זקוקים לסיוע. האביונים פנו ונענו, ואילו את העניים צריך היה לחפש.

הלהקה הדרמתית ערכה כמה פעמים בשנה נשפים והצגות, שהכנסתם היתה קודש לצורכי צדקה, כמו רכישת בגדים לילדי עניים ואספקת מצות

ויין לפסח. מצוות "מעות חיטין" (קמחא דפסחא), למשל, נשמרה בקפדנות של קדושה.

אחד מגבירי העיירה, יהודה רבינוביץ ז"ל, ייסד בשעתו "תלמוד־תורה" לילדים עניים וחסרי אמצעים. ב"תלמוד־תורה" רכשו הילדים השכלה מסורתית וכללית ואחת לשנה הם קיבלו ביגוד אחיד.

עלי לציין את אבי ז"ל, ישראל לוינברג, שהיה ידוע במעשי־חסד ובהגשת עזרה לנזקקים ועניים. מלבד היותו בעל צדקה היה גם אוהב ישראל. הוא היה מתעניין בגורלם של בני־אדם, ושואל למי יש ולמי חסר דבר־מה ובמה ניתן לעזור לו. כל הנזקק לעזרה, הלוואה או נדבה, היה פונה אליו, שהיה סוחר אמיד, בעל אוניות קיטור ("קיטריות" בשפת הבריות) ביורבורג. ביתנו נשא אופי מסורתי־לאומי ואבי ידוע היה כאוהד הציונות. לפיכך, מובן מאליו, כי היה מכובד מאוד בעיירה.

בתי־הכנסת שהיו בעיירה הם: בית מדרש, בית־כנסת ובתי־תפילה קטנים. בית־הכנסת הגדול נבנה בשנת 1790 בסיגנון הארכיטקטורה של ימי־הביניים. ארון הקודש הותקן מעץ והיה מצופה פיתוחים של חיות שונות, ציפורים וצמחים. בית־הכנסת היה מפורסם בעולם היהודי. אורחים ותיירים באו לראות את בית־הכנסת הנהדר ותמונותיו הופצו בכל העולם.

תעשייה לא היתה ביורבורג. לעומת זאת שימשה יורבורג מרכז חשוב דרכו עברו סחורות־הייצוא מליטא למערב־אירופה, בעיקר לגרמניה ולאנגליה. סחורות הייצוא היו: עצים, פשתן, זרעים, תבואה, ביצים, פירות, עורות וכד'.

תפקיד חשוב נועד גם לייבוא של סחורות, כמו: סוכר, דגים מלוחים, מלח, פירות מיובשים, טקסטיל, שמן, מלט וזבלים כימיים.

גורם חשוב לפיתוח עסקי הייצוא והייבוא שימש נהר הניימאַן, שעל גליו שטו אוניות־קיטור וספינות־משא. בחלקן הפליגו נוסעים ובאחרות הועברו משאות מיורבורג לקובנה, וחזור. דוברות של עצים השיטו בעבר על פני הנהר מגרודנה דרך הווילייה והנהרות האחרים. התחבורה על הניימאַן היוותה מקור חשוב של תעסוקה ופרנסה לתושבי העיירה — היהודים והנוצרים כאחת.

אחדים מן התושבים היו בעלי אוניות־קיטור, ואלה היוו את הבסיס לכלכלת העיירה.

ארוך הוא סיפורה של יורבורג, עיר ואם בישראל, בית לקהילה יהודית בת מאות שנים. קהילה תוססת הצופה אל העתיד. אך לפתע בא קיצה.

על בית־ישראל ביורבורג עלה הכורת.

היה היתה יורבורג יהודית ;

עד היום היא עומדת על תילה,

אך יהודיה,

אבוי, אינם . . . נכרתו ואינם . . .

דב (ברל) לוינברג, מונטריאול, קנדה

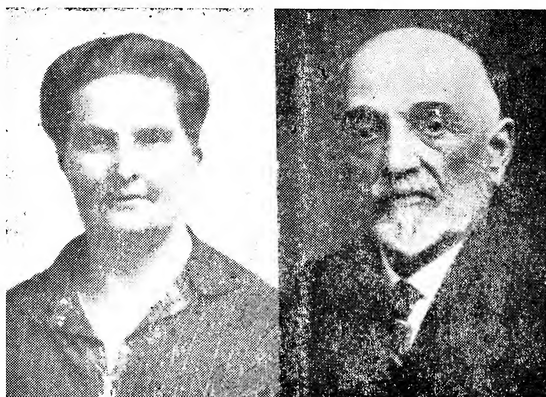
תרגם מיידיש — ע. קופלוב.

זכרונות מעיר מולדתי יורבורג

חלום חלמתי. חזרתי לעיר ילדותי. כולם עוד חיים שם! טרם נחרבה! בתיה עומדים על תלם ותושביה היהודים לא הושמדו...

מתי זה היה? מתי?...

זכרונותי חוזרים לשנת 1922. בשנה זו חזרנו, משפחתי ואני, ליורבורג מרוסיה הרחוקה, מפנזה, בה שהינו כמו רוב פליטי מלחמת העולם הראשונה.

אברהם־יצחק ומרים קופלוב

זמן קצר, אחרי שנולדתי ביורבורג, פרצה מלחמת העולם הראשונה. אמי ז״ל פחדה להשאר בעיר, שמא יבולע לנו, ועמדה על כך, שעד עבור זעם נעזיב את העיר. וכך נעזבה הדירה בה גרנו. הורי ברחו לרוסיה והרחיקו נדוד עד קלוגה ואחר־כך עברו לפנזה. בדירתנו ביורבורג נשארו כל הרהיטים והציוד שהיה בה, ספרים רבים בעברית ורוסית, פנסתר ועוד. הורי לקחו אותנו וברחו, כאמור, והשאירו את החפצים בדירה שלנו בתקווה, שבשובם ימצאו את הכל על מקומו.

הישיבה ברוסיה נתמשכה, כפי שגם נתמשכה המלחמה וכמעט טבעי הדבר, שהדירה לא יכלה לחכות לנו. גם החפצים שבתוכה התחילו לאט לאט ״לנדוד״ מדירתנו לדירות אחרות בעיירה.

עם שובנו, נתעורר מצפונם של רבים וטובים ואיכשהו אספנו חלק

מחפצי הבית וביניהם גם את הפסנתר. מצאנו גם חלק נכבד מהספרים היקרים, שהיו לאבי ז״ל והם הוחזרו לביתנו. הם עדיין שמורים אתי.

יורבורג היתה כבר בליטא העצמאית עיר ואם בישראל. העיר שכנה על גדות הניימאַן, מוקפת יערות ופאַרקים, טובלת בירק וחצוייה בשני נחלים — האימסטרה והמיטוּבה. האימסטרה — בקצה הקאַבנער־גאַס נשפכה לתוך המיטובה וזו גבלה עם השטח שמעבר לעיר. ושם מעברה השני החורשות בואכה קאַליאַני והלאה משם עד לסמלנינקן, הגבול הפרוסי. מרכז העיירה היה ברובו מאוכלס יהודים: סוחרים, מורים, בנאים, בעלי מלאכה ואחרים. מסביב גרו הליטאים. בשנות השלושים התחילה להתבלט הלאומנות בקרב הליטאים. התחיל להתרחב ארגון ה״שאוליסטים״ — שבראשית דרכו התיימר להיות אגודה ספורטיבית ואח״כ המיר את הספורט במלחמה לאומנית ביהודים. בזמננו נזהרו הליטאים מפגיעות ביהודים, כי על כל פגיעה היו מקבלים מכה אחת אפיים. אבל לאחר זמן השתנו הדברים והם ידועים. כפי שאמרתי, שכנה העיר לחוף הניימאַן ועובדה זו עיצבה את אופייה של העיר וכלכלתה. יורבורג היתה תחנת ביניים לאוניות-קיטור (קיטריות), שהיו מפליגות על פני הניימאַן בין ממל לקובנה ומיורבורג לקובנה וחזור. דרכה היה עובר חלק גדול מהייבוא של סחורות שונות שהיו מגיעות מגרמניה. וכמו־כן עבר הייצוא של עצים בדרך לממל וטילזיט. הפעילות על חוף הניימאַן העסיקה רבים מבני העיירה. זכורים לנו בעלי הקיטריות והיהודים, שהיו מוצאים בהן פרנסה בכבוד. הקיטריות היו גם מביאות באביב ובקיץ מטיילים רבים מקובנה והסביבה לחגיגות הספורט, שהיו מתקיימות בפאַרקים של יורבורג. עוד היום אפשר לפגוש יהודים מליטא ובשיחה איתם תגלה שביקרו ביורבורג באחד הטיולים לחגיגות והתפעלו מנופה היפה של העיר ומיופיין של בנות יורבורג הנאות...

שני פאַרקים היו בעיר, אחד של הגימנסיה העברית והשני — זכר לימי הנסיך (קניאַז) וסילשצ׳יקוב — פאַרק רחב ידיים אשר בו היו שרידים של ארמון הנסיך ומיבנים רבים ושונים, ששימשו בימינו את הגימנסיה הליטאית. בפאַרק הגדול הזה, היו מתקיימות חגיגות שונות, ערבי ריקודים, כינוסים וכולה.

גם הפעילות של תנועות הנוער ו״החלוץ״ היו מתנהלות בתחומי הפאַרקים. שם היו מתקיימות ההתכנסויות, המשחקים וכיוצא באלה.

מעברו השני של הפאַרק היתה חורשה שנתמשכה עד סמלנינקן, ובחורשה ״הפטריה״ המפורסמת, ״דער שוועמל״. הכתבות על ״הפטריה״ העידו על הרבה מטיילים ומבקרים בסביבה, כשכל אחד מהם הנציח את שמו בחריטה בעץ ״הפטריה״.

בעיר התנהלו החיים בעצלתיים, ומתעוררים היו רק בימי השוק. אז המתה העיר; איכרים רבים, שבאו מהסביבה למכור את תוצרתם, וגם חקלאים יהודיים מעיירות הסביבה, שהיו מביאים עגלות תפוחים ואגסים. כולם היו מתרכזים ברחבה בין בתי הכנסת בקאַבנער גאַס. הכל היה מתנהל במישרין, עד שאחדים מהאיכרים היו משתכרים וכטוב ליבם ביין היו מתחילים להתפרע. זו היתה שעתו הגדולה של ברלה מאַלצ'יק. ברגע שהתחילה ההתפרעות לא פנו למשטרה. ברלה, שהוזעק לרחוב, היה תופס שניים מהאיכרים בצווארונם ומובילם בכבוד אל המשטרה, חוזר ומוביל את שאר המתפרעים. ברלה היה אחד מן הסבלים בעיר — קבוצה שעבדה בעיקר על חוף הניימאַן.

בשנות השלושים נסלל כביש חדש וניבנה גשר מעל המיטובה, בהמשך ראַסיינר גאַס, וזה הקל על התחבורה מהעיר בכיוון לסמלנינקן, בואכה הגבול הפרוסי. הכביש חצה את החורשות של קאַלייאַני.

בדרך הזאת הגיעו לעיר הגרמנים בפרוץ מלחמת העולם השנייה ובכביש הזה, אשר בימים הטובים שימש את תושבי יורבורג ליציאה לטיולים ולנופש בחורשת קאַלייאַני והסביבה, נהפך ל־VIA DOLOROSA, "דרך היסורים" של יהודי יורבורג, בימי מלחמת העולם. בדרך זו גורשו יהודים לחורשות קאַלייאַני, ושם, על־יד הבורות שנחפרו — הושמדו רבים וטובים מבני העיר גברים, נשים וילדים.

נזכור אותם לעד.

כשאני נזכר בעיירתי, אשר אותה עזבתי ב־1935, בדרכי ארצה, עוברת לנגד עיני גלריה של תמונות הקשורות בנופה הכללי והאנושי.

כאמור, היתה יורבורג עיירה שופעת ירק. שני גנים (פאַרקים) פיארו את נופה. שלושה נהרות — הניימאן, המיטובה והאימסטרה הזעירה — הוסיפו הוד והדר לנוף. הניימאן גם קבע את חופיה בשמשו נתיב תחבורה בין קובנה, בירת ליטא ומרכז מסחרה ובין ממל (קלאיפדה) על שפת המפרץ הקורי (KURISCHER HAF). הייצוא והייבוא הליטאי התנהל לאורך חופיו של הניימאן וקבע לא מעט את כלכלת תושבי יורבורג.

אולם, הניימאן לא היה רק נתיב מים למסחר — הוא לא היה כל־כך פרוזאי בלבד. אנו זוכרים את חופיו לא רק כתחנה לנסיעה או הפלגה. על חופיו בילינו בקיץ את חופשותינו. שם הפלגנו בסירות. התרחצנו במימיו בעברו השני ורקמנו את חלומותינו, שבחלקם נתגשמו ובחלקם נגוזו.

כמה חברים טובים שלנו מצאו את מותם במצולותיו של הניימאַן בהפליגם לפגישות של תא קומוניסטי מחתרתי שהיה קיים בעיירתנו. אחד

מהם, שמואל אברמסון, היה בחור מוכשר מאוד וסטודנט מבריק. הוא היה חברי הטוב, למרות הבדלי ההשקפות בינינו.

עניין רב מצאנו תמיד בתקופת הפשרת השלגים והקרח, כשהניימאן עלה על גדותיו, הוא היה משתפך לעבר בתי־העיירה ומתקרב אליהם למרות המרחק של שני ק"מ מן החוף. בתקופה זו היו הקיטריות מפליגות לקובנה לא מהחוף המרוחק, אלא מצד אחר של רחוב קובנה, מהמיטובה, שגם היא היתה עולה על גדותיה ומשמשת מין נמל זעיר, או מן הצד השני שעל־יד בית־המרחץ בקירבת בית־הכנסת הגדול.

אל חוף הניימאַן היינו יוצאים לטייל כדי לראות מי מגיע ומי מפליג. קרה לא פעם שקיטריה היתה מפליגה בערב חשוך לקובנה וה"קפטן" שלה היה מתבלבל ומסתובב לילה שלם מבלי לצאת מגבולות "המים הטריטורי־אליים" של יורבורג במשך כל הלילה; רק עם הנץ החמה היה מוצא "הקפטן" את קיטריתו כשהיא עודנה בסביבות יורבורג למרות שהפליגה במשך כל הלילה.

והקיטריות — כמה נחמדה ונעימה היתה ההפלגה בהן. וכמה חוויות בלתי נשכחות קשורות בהפלגות אלה — טיולי בית־הספר וסתם הפלגות לקובנה. נפל בגורלי להפליג לעיתים קרובות מאוד בכל הכיוונים בניימאן בשליחויות אבי המנוח. הכרתי יפה את חופיו של הניימאן ואת העיירות שעל גדותיו. אהבתי את ההווי המיוחד הקשור בהפלגה לקובנה הלוך וחזור.

קלטתי הרבה רשמים בהפלגות אלה וחלקם קשורים בטיפוסים שונים שנקרו בדרכי והם זכורים לי או עולים בזכרוני מדי העלותי דברים אלה על הכתב.

הפעילות על חוף הניימאַן העסיקה רבים מתושבי יורבורג. רוב בעלי הקיטריות היו תושבי יורבורג. משפחות אחדות מצאו את פרנסתן בכבוד מהסעת נוסעים בקו יורבורג—קובנה וגרירת האסדות מסמלנינקן לקובנה וחזור. מחוץ לבעלי הקיטריות, שהיו יהודים, עבד ציבור של פקידים כגיזברים בקיטריות. בין בעלי הקיטריות זכור גם נוצרי נכבד, אפסנוב היה שמו, שראוהו תמיד ביורבורג, אבל הוא היה בעל אחוזה גדולה עם מחלבה בראו־דוֹנדוואַריס, לא רחוק מיורבורג. האיש הזה, דיבר יידיש שוטפת ובשפה זו היה משוחח עם לקוחותיו.

מבעלי הקיטריות האמידים היו ישראל לוינברג וקרבלניק ז"ל. הקיטריות שלהם "ליעטובה" ו"פלאַנטה" היו קיטריות יפות ומרווחות והיו מובילות נוסעים בקו יורבורג—קובנה. בין "החברה" היינו מתלוצצים, שבבוא היום

יינתן החרטום של "פלאַנטה" בנדוניה לאחת הבנות של משפחת קרבלניק. לא ידענו אז מה צפוי לעיירה ויהודיה בעוד שנים אחדות.

מלבד בעלי הקיטריות ופקידיהם, המועטים בעצם, עבדו על החוף סבלים יהודים. זו היתה קבוצת אנשים, גברתנים, שעל שכמם עמסו הרבה טונות של סחורה, שהיתה מגיעה לעיירה.

הווי העיירה היה קשור בשלושת הנהרות שליד יורבורג ובתוכה. למעשה, רק שניים היו ראויים להיקרא נהרות: הניימאן, כמובן, והמיטובה, השלישי — הקטן ביניהם — שדוגמתו אנו מוצאים בואדיות כאן בארץ — שברוב ימות השנה היה כמעט חרב, אבל האפיק שלו היה עמוק ושני גשרים ניבנו כדי לעבור עליו. זו היתה האימסטרה. נחל זה חילק את יורבורג, במידת־מה, לשניים ובמקרה, או לא במקרה, היתה חלוקה דמוגרפית מסויימת משני עברי הנהר הזה; מצד אחד החלק היהודי ברובו, ומצד שני — החלק הנוצרי ומיעוטו היהודי. אגב, חלק מעניי העיר חיו בעברה השני של האימסטרה, בקצה רחוב קובנה.

המיטובה שימשה לנו מקום לטיולים ולחתירה בסירות. שני עבריה, והחורשה העבותה שימשו לבילויים שלנו. מצד אחד הפאַרק על דשאיו הנרחבים ושביליו הגלויים והנסתרים, הארמון ההרוס של הנסיך וסילשצ׳י־קוב, שהוסיף הוד והדר למקום ומעברה השני החורשה, שנתמשכה עד לכפר קאַלייני מצד אחד ועד כמעט לסמלנינקן מצד שני.

הפאַרק משך אליו את בני הנוער לטיולים, מופעים וכו׳.

מקום זה מזכיר שני טיפוסים, אמן ואומן, שעבדו בשטחו. מימי הנסיך נשאר בשטח בית מלאכה משוכלל למסגרות, מצוייד במיטב המכונות (די משוכללות לזמנים ההם) ובו עבד מסגר זקן, שהכניס למוחו את הרעיון לפתור את בעיית ה־PERPETUUM MOBILE התנועה הנצחית. לעיתים קרובות היינו אנו הילדים מבקרים בבית המלאכה שלו ושואלים להתקדמותו. זוכר אני מין מכונה שהוא בנה ובאמצעותה הוא קיווה להגיע ל"פרפטום מובילה". אם הנאצים לא הרגו אותו ולא גזלו ממנו את מכשיריו ומכונותיו, ייתכן שהוא עדיין עומד שם ומנסה להגיע לנצח! זו, כמובן, רק מליצה! האיש היה זקן מאוד, והוא ודאי שוכן־עפר כבר מזמן.

השני — האמן — היה פסל. שכחתי את שם משפחתו. ליטאי. הוא שכן באחד הבתים היפים בקצה הפאַרק. גם בית זה שימש בתקופת הזוהר למשרדים של משפחת הנסיך. הייתי מזדמן לבית הזה וראיתי שם פסלים גדולים וקטנים, מאוד מעניינים.

פעם הוא עבד על פסל גדל־מימדים. השקיע בו עבודה רבה. גמר אותו

וכשעמד להעבירו ליציקת ברונזה התמוטט הפסל והתפורר. קצת היו דומים זה לזה שני האנשים שהזכרתי — האמן והאומן. שאיפתם וגורלם !

הפלגתי קצת לפריפריה של העיירה. נשוב לפארק של הגימנסיה שלנו. גן "תל־אביב". על הגימנסיה היתה גאוותנו. בה חונכנו וספגנו את אהבתנו לארץ־ישראל ובה קיבלנו השראה להגשמה. בגימנסיה קשרנו קשרי חברות עם כל בני יורבורג הטובים והיקרים, הנמצאים איתנו פה ועם אלה שלא זכו לעלות וחיים בנכר ועוד חושבים על עלייה.

עיירה יהודית ליטאית טיפוסית היתה יורבורג. הצטיינה בנוער עברי תוסס, פעיל, תרבותי. נוער עליז. בית־הספר העממי "תרבות" והגימנסיה אף היא מיסודה של "תרבות" קבעו בהרבה את צביונו של הנוער בעיירה. ואכן רב היה מספר חברי תנועות הנוער הציוניות בעיירה: "השומר הצעיר", "מכבי", "החלוץ", בית"ר ואחרים.

יורבורג היתה מפורסמת בבית הכנסת העתיק שלה, שניבנה במאה הקודמת. בניין עץ, שהתנוסס לתפארת בקצה כיכר השוק ולצדו בית־המדרש הגדול, החדש. באותה סביבה נמצא גם בית הכנסת הקטן, שהוקם על־ידי משפחת פיינברג ונקרא "פיינבערג'ס קלויז". כל בתי־הכנסת היו מלאים מתפללים בשבתות ובחגים. מה נאה היה מראה הרחוב הראשי בשבת ובחגים, כשהכל שבת — הרחוב הראשי היה כמעט כולו מאוכלס יהודים — ויהודי העיירה היו צועדים מוקפים ילדיהם אל ומבית הכנסת לבתיהם.

באותה שעה היו יהודים זונחים את כל דאגותיהם, דאגות פרנסה וצער גידול בנים, ופניהם לבית לחוג את השבת או החג.

רב היה בעיירה, ר' אברהם דימאַנט, גדול בתורה, אבל חסר־מזל, נתברך בשתי בנות, שהגיעו לפירקן וחתנים לא נמצאו להן. אחת היתה שרוייה בבית ודואגת לאביה ולאמה. כמעט שלא ראוה בעיר.

השנייה התאהבה אהבה חד־צדדית ברופא העיירה — אהבה שהצד השני בכלל לא ידע עליה. מידי פעם היתה עוברת הלוך ושוב על המדרכה שלפני ביתו של הרופא, בתקווה שלפחות תראה את פניו.

סופה — שנתבלבלו עליה עשתונותיה...

גם דיין היה בעיירה. הרב חיים־ראובן רובינשטיין. אפשר שלא היה גדול יותר על המידה בתורה, אבל הדרת פנים היתה לו.

נפל בגורלו לשמש לרבים מאתנו מסייע במצוות עלייה. ממנו קיבלו כל אלה, שעתידים היו לעלות ארצה בנישואים פיקטיביים את התעודות הדרושות.

רבים וטובים היו תושבי העיירה. אפשר לספר על רבים מהם סיפורים שונים, הזכורים עדיין.

עיירה יפה היתה זו ואשרינו שספגנו את הטוב ממנה.

יורבורג, זכורה לנו כעיירה ציונית באופייה. אבל ברחוב היהודי ביורבורג בלטה גם קבוצת יידישיסטים, שהגרעין העיקרי בה היו הסבלים שעל חוף הניימאַן. אלה היו בעלי הכרה מעמדית וגם הכרה יהודית עמוקה, שבהם הם התבלטו בציבוריות. היו מלבדם עוד כמה סוחרים ופקידים שגם הם היו בעלי נטיות "פאַלקיסטיות" והם היוו את הגרעין של השכבה היידשיסטית, שדגלה ב־"ידאַאיקייט". הם שהקימו ביורבורג את הספריה ע"ש "מנדלה" ששכנה בבית רבינוביץ. היתה זו ספריה גדולה, שהכילה ממיטב סיפרות היידיש. הרבה קוראים היו פוקדים אותה ותמיד יכלו למצוא בה כמעט כל ספר חדש, שהיה יוצא לאור.

גם הגימנסיה שהוקמה ביורבורג ב־1921, התחילה את פעילותה בשפת הוראה ביידיש. המנהל הראשון שלה, מר אפרת, היה חתנו של המנהיג הציוני והמיניסטר הראשון לענייני היהודים בממשלה הליטאית — ד"ר שמשון רוזנבאום. מר אפרת היה יידישיסט מובהק ויחד עם המורה, מר ליפשיץ, שגם הוא היה יידישיסט והצטרף לחבר המורים בגימנסיה, ניסו להפיץ את היידישיזם, אבל ללא הצלחה. בשנה השנייה לקיומה של הגימנסיה גברה הדרישה של הוועד הציבורי וההורים לעבור לשפת ההוראה בעברית. וכך, בסיוע מרכז "תרבות" בקובנה, קמה והיתה ביורבורג גימנסיה ריאַלית עברית. המורה ליפשיץ עזב את יורבורג.

גם מר אפרת עזב את יורבורג ועבר ללמד בווילקומיר. יחד עמו עברה לווילקומיר קבוצת תלמידים, שצריכים היו לעלות לכיתה השמינית, וכזו עוד לא היתה ביורבורג. בווילקומיר הם סיימו את לימודיהם. מר אפרת גמר את הקריירה היידישיסטית שלו. עלה לארץ ושימש מורה בבית ספר "תיכון חדש" בתל־אביב. היה אהוב על תלמידיו ונערץ על חבריו המורים. הוא נפטר בתל אביב בשיבה טובה.

כאמור היתה יורבורג ידועה כעיירה ציונית. הגימנסיה ובית־הספר על מוריהם הטביעו את חותמם על האוכלוסייה, ועליהם נוספו תנועות נוער חלוציות, ובזמן האחרון — גם קיבוץ הכשרה לתפארת. השפה העברית נשמעה ברחוב. אז עוד דיברו ליטאית רק במגע עם הליטאים. המבוגרים דיברו ביניהם יידיש, והצעירים שוחחו בעברית.

מן הראוי להזכיר את הפאָלקס־באַנק, שהיה המוסד הבנקאי היהודי היחידי בעיר. הנהלתו היתה מתחלפת מידי שנה בבחירות, שהיו נערכות באסיפה כללית. הוויכוחים לקראת האסיפה הכללית היו מתחילים זמן קצר לפני קיומה והיו מגיעים לשיאם בשעת האסיפה. התרוצצו בה שתי סיעות — הציונים והיידישיסטים. בדרך כלל היו הוויכוחים נגמרים כששני הפלגים היו מגיעים לפשרה ומנהלים את העניינים בשקט ובהבנה הדדית.

בצד ספריית ״מנדלה״ ביידיש נוסדה ספריית ״ברנר״: ספרייה שבה היו בעיקר ספרים בעברית. הרבה מרץ הושקע בהקמת הספרייה הזו, שיוזמיה העיקריים היו אליעזר לייפציגר ז״ל ואמי המנוחה מרים קופלוב. לשם גיוס הכסף, שהיה דרוש לרכישת הספרים, נערכה הגרלה גדולה. אנשים רבים התגייסו להפצת הכרטיסים ורכישת פריטים להגרלה.

פריט אחד בין הרבים בהגרלה שבלט ביותר, היתה תמונה גדולה מפרי מכחולו של מנהל הגימנסיה בשעתו, אינג׳ חן. תמונה זו היתה קשורה ברומן שלו עם בת השרת של הגימנסיה, ג׳ינג׳ית יפה, שהיתה אהובתו, והיא גם שימשה מודל לציור התמונה היפה.

כאמור, נאספו באמצעות ההגרלה סכומים ניכרים, ששימשו לייסוד הספרייה לשוחרי העברית והספר העברי; הספרייה היתה המוקד לפעילות ציונית.

פינת חן נוספת ביורבורג היה קיבוץ ההכשרה של ״החלוץ״. חלק גדול מחברי קיבוץ זה, באותה תקופה, הצליח להגיע ארצה. פוגשים אותם בכפר־מסריק, בבית־זרע, כינרת ומקומות אחרים.

בפארקים ביורבורג, ובעיקר בפאַרק שעל־יד הגימנסיה, היו נערכים בקיץ כינוסים חגיגיים לריקודים ולאתלטיקה בהשתתפות הסתדרויות הספורט. מקובנה והסביבה, היו מגיעים ליורבורג הרבה מטיילים. המטיילים היו מגיעים לחוף הניימאַן, שם היו מסתדרים בשורות וצועדים בצעדה לכיוון העיר, מלווים בתזמורת בפיקודו של המעמל מירסקי, שפקודותיו היו נשמעות בקצב ובקול צלול. אגב, הוא היה בארץ והתגורר ברחובות.

כזאת היתה יורבורג היפה, נזכרנה לעד!

עמנואל קופלוב

רחוב קובנה — ממלון קאמיליס עד לבית המסחר של פולובין.

רחוב קובנה — מבית המסחר של שכנוביץ ועד בית התפילה הנוצרי.

הפארק הגדול בו אהבנו לטייל.

שייט על נהר המיטובה — ספורט ובילוי.

זו היתה יורבורג שהכרתי

בעוד כמה ימים ואני בן 63. שנות חיי עברו עלי. בכתבי שורות אלה לא ארצה לעשות מעין תשקיף על ימי חיי שעברו, אלא ובעיקר להיזכר בעיירתי הקטנה, שבארץ ליטא. בני־דורי הולכים ונעלמים אחד־אחד, עוד מעט ולא יהיה זכר לאלה, שנולדו בעיירות הקטנות ולא יהיה מי שייזכר בהם ובעיירותיהם.

והן, העיירות הקטנות, שמורות בזכרוננו והם מיטב הזכרונות שנשאנו בליבנו מן הימים שחלפו. כן, העיירות אינן כבר. ה״מבול״ של היטלר שטף אותן, הרס אותן, חילל את מקדשיהם ופיזר את עצמותיהם על פני שדות ויערות ליטא.

האם אוכל בדל עטי להקים זכר לצלמה ודמותה של עיירתנו הקטנה שעל גדות הניימאַן? עיירתי נחרבה ונהרסה על ידי פראי־האדם, הגרמנים והליטאים. היינו להם שכנים במשך מאות בשנים. לא היינו יוצאי־דופן, מעורים היינו, אנו היהודים, בנוף הליטאי, אנו בני שבט דרומי־שמי בצפון הרחוק.

שם עיירתי — יורבורג. יהודי עיירתי קראו לה יורבריק. העיירה שכנה על גדות הניימאַן, במרחק של 80 קילומטרים מעיר הבירה הזמנית קובנה. כ־600 משפחות יהודיות גרו ביורבורג וכ־50 משפחות נוצריות. יורבורג שכנה בבקעה קטנה; מצד אחד עטרו אותה שדות האיכרים הליטאים ומן הצד השני היה לה לגבול הניימאַן, שמימיו הכחולים מצבע הפלדה זרמו בעוז ועברו לא פעם על גדותיו. מעבר לניימאַן נראו יערות עבותים ובתי הכפריים המכוסים קש של הכפר היהודי הקטן — שאודינה. בצדו של הכפר הזה שכנה אחוזתו של באַרון אחד שמיבניו הלבנים נראו למרחוק. הקשר עם עיר הבירה היה באמצעות הניימאַן, שאוניות קיטור היו מהלכות בו עם שמות מפוארים, כמו ״קייסטוטיס״ על שם אחד הנסיכים הליטאים ההיסטוריים, ״לייטובה״ — ליטא ו״טבינה״ מולדת.

מימיו של הניימאַן זרמו לים הבלטי. אבל עיירתי היתה התחנה האחרונה לאוניות הקיטור, כשבמרחק של 10 קילומטרים היה כבר גבול

גרמניה. על פני הניימאַן היו משיטים גם רפסודות של גזעי עצים, שנכרתו ביערות ליטא. הסוחרים היהודים היו משיטים את הרפסודות לגרמניה. על הרפסודות שטו יהודים טובים שהתפללו ועיינו בגמרות... כך עומד היה יהודי טוב כזה ליד ההגה הגדול, כשהטלית הקטנה שלו מתנוססת ברוח והוא לומד תורה. ובלילה, היו הכוכבים מבהיקים בשמים, והדמויות האפלות נעות ברחש כאילו כלשהו על פני המים. רפסודות מעולם הדמיון! היו אלה יהודים מהעיירות וילקי וסרדניק, שאומנותם בכך. יהודים בני תורה שבחרו להם לפרנסתם עבודה מפרכת ומסוכנת. הניימאַן — היה מפרנסם הגדול. דייגים יהודים, סבלים באוניות הקיטור, בעלי־עגלות המביאים את "הפאַסאַ־זשירים" אל העיירה, כרטיסנים על האוניות ומבקרים.

והיה, בבואך לעיירתנו מצד הניימאַן וראית את כל העיירה לפניך. קודם כל היית רואה את אדמות החול אשר לפניך, גני ירקות דלים הזרועים תפוחי אדמה ואת נחל המיטובה לצדם, שמימיו נשפכים לתוך הניימאַן. במימיו של האגם הקטן ב"ז'אַרדה", שלפני העיירה, פלחו את האוויר קולות של צפרדעים.

והנה העיירה עצמה — גוש אפור של בתי־עץ בני קומה אחת, כשמצד אחד מתרוממים בעוז מגדלי הפעמונים האדומים והגג האדום של הכנסייה הקתולית הליטאית, ומצדה השני — הבית הגבוה בן שלוש הגגות של בית הכנסת, להבדיל.

כבחלום אני הולך בה בעיירתי, שלא קיימת עוד, שנחרבה ונשרפה ושעצמות קדושיה נאספו ביער הסמוך לעיירתי ונקברו בקבר־אחים גדול שבבית העלמין, ביוזמתם ובמאמציהם של כמה משרידי העיירה.

הנה רחוב הקצבים "יאַטקעווער גאַס" שדלתות וחלונות חנויותיה עמדו מעוקמים כבתמונה של שאַגאַל. הרחוב רצוף אבנים עגולות, ובו גם המאפיה הגדולה של קראַיד. והקצבים — יהודים בני־תורה, שבימים הנוראים היו נותנים את ה"טון" בבית הכנסת וקולות תפילותיהם היו קורעים את רוע הגזירה... רק את רוע הגזירה האחרונה והנוראה, גזירת־היטלר ימח שמו, לא יכלו לקרוע והם הובלו כצאן לטבח.

ומרחוב הקצבים, דרך סמטאות קצרות, אנו מגיעים לרחוב המרכזי של עיירתנו — "קאָוונער גאַס", רחוב שכמעט כולו בתי לבנים, בני שתי קומות. רוב חנויות העיירה היו ברחוב זה.

זוכר אני כי היו שם בתי מסחר לאריגה־מנופקטורה, ומכולת וסיטונאי וקמעונאי, והיו גם בתי־המרקחת, 3 מספרות, סוכנות הבירה של לפינסקי, 2 חנויות לכלי המטבח וצבע. והנה החנות הגדולה של צרכי חקלאות

ומכונות חקלאיות של גרינברג, שהיה מעשירי העיירה ועסקיו הטובים היו עם הכפר הליטאי. ובהמשך החנות לממכר עורות, והחנות הגדולה לצרכי כתיבה וספרים של שכנוביץ. והיו גם 2 בתי המלון של מאָטל קאָמל ושל פינברג. וכך הגענו לשוק העיירה, שבכל יום שני וחמישי היה מתמלא עגלות סוסים ורעש של הכפריים. ליד השוק הזה נמצאים שני בתי הכנסת של העיירה — בית המדרש ובית הכנסת הגדול.

הלאה מזה נמצאת בין בית המלון של פינברג ומועדון האזרח הליטאי, החצר הגדולה של האחים פאַינברג; ארבע אחים למשפחה, שהם בעלי המנסרה, טחנת הקמח וטחנת החשמל המספקת חשמל לעיירה, משעה 6 בערב עד שעה 12 בלילה. החשמל מאפשר ל־2 בתי הראינוע הקטנים של העיירה להציג סרטים ולקשור את תושבי יורבורג עם העולם הגדול והיפה — להכיר את אמיל יאַנינגס, קונרד פייט, פאָלאַ נגרי, צ׳אַרלי צ׳אַפלין, מזשוכין הגדול ויתר הגדולים. ואם מציגים סרט מוצלח באחד מבתי הראינוע עומד באותו ערב, הראינוע השני, ריק מאין מבקרים. הנוער של העיירה אהב מאוד ראינוע. הראינוע מוציא אותם מבדידותם. הראינוע פעל ביום שישי בערב, במוצאי שבת וביום ראשון. הסרט היה באותו זמן עוד ״אילם״; את הסרט ליווה בכינור הפאָליאַק סטשמיצקי וגם בתולה זקנה ניגנה על הפסנתר, שאמרו עליה שיש לה מבט פילוסופי עמוק על החיים. הראינוע השני פעל בלי ליווי מוסיקאָלי. בעל הראינוע חשש להסתכן בהוצאות יתרות. מודעות הראינוע, ״האַפישעס״, המצויירות בכמה צבעים היו מעמידים על מסגרת עץ ליד חנות הספרים של שכנוביץ. את המודעות צייר לוין, בחור צנוע ונחמד, שהיה מקבל כמה פרוטות עבור זה וגם כמה כרטיסים לכניסה חפשית.

הקולנוע היה מעורר את הגעגועים לעולם הגדול, מדרבן לעזוב את העיירה ולהפיג את השממון שלה. בעיירה דיברו תמיד על הגירה והדמיון ריחף על פני כדור הארץ. בשיחות עלו שמות של ארצות רחוקות. והיו בחורים ובחורות שיצאו להכשרה, המאורגנת ע״י ״החלוץ״ והם היו מצפים כמה שנים כדי לזכות באחד ממעט הסרטפיקטים כדי להגיע ל״פלסטינה״. דיברו על מקסיקו, אַרגנטינה, אורוגוואי, פרו, וצ׳ילי. לא דיברו על אמריקה, קנדה ודרום אפריקה, כי ארצות אלו סגורות היו על 7 מנעולים, ולא היתה כל תקווה להגיע אליהן. השנים הן שנות העשרים והן ״הצטיינו״ בחוסר התכליתיות... ואולם, רק לחלק מנוער העיירה התמזל המזל, להיחלץ ולהגיע לאחת מאותן הארצות הרחוקות. כיום אפשר למצוא יורבורגאים,

בכל קצווי התבל ואפילו באוסטרליה הרחוקה. וככה ניצול חלק מבני הנוער מההשמדה בימי השואה.

הבה נמשיך ונטייל הלאה קצת על פני רחובות עיירתנו. הרחוב הבא הוא רחוב קלישו, שנקרא על שם כפר שבסביבה. ומהו המיוחד ברחוב הזה ? — שום דבר, פרט לכך שהוא הרחוב שלנו, של משפחתי ושל דודותי, ראָכע ופריידל. רחוב זה מתחיל בבית של שתי קומות שבו גרה משפחת קיזל, משפחה שכולם נדדו לקנדה הרחוקה. אחד הבנים היה חברי הטוב רפאל, או רפלקע קיזל. לאחרים המבוגרים, היו עסקים עם הכפר הליטאי בעסקי תבואה, עורות, ופשתן. היותר צעירים למדו בגימנסיות של קובנה. משפחת קיזל היתה משפחה ענפה ומבורכת בבנים ובבנות.

הלאה מזה, באותו הרחוב, היו כמה חנויות דלות וה"סטאַדולה" של בעל המלון מאַטל קאַמל. לרוב עומדת ה"סטאַדולה" ריקה, אבל פעם, לא בזמני — שימשה היא לאורוות הסוסים של ה"פוסטה" לשם קשרי הדואר. לכאן היו מגיעות ויוצאות כירכרות הדואר. העגלונים היו נחים בבית המלון, והסוסים באורווה. והנה מול אורוות־הסוסים הגדולה היה ביתו הקטן של חנא "דער זייגער מאַכער", השען היחידי בעיירה, יהודי טוב לב, שאימץ יתום בביתו. שעונים מכל מיני סוגים תקתקו על קירות חדר עבודתו של השען. כשחנא היה מתקן שעון, היה זה ב"גרנטיה" — השעון "הלך" הרבה זמן. גם מארמון של ה"קניאַז", הנסיך ווסילשצ׳יקוב, שהיה ממוקם בקצה העיירה, בפאַרק הגדול, היו קוראים לחנא לתקן את שעוני הקיר הגדולים.

הלאה מזה אנחנו עומדים מול ביתו הגדול, בית חומה לתפארת, בן שתי קומות של רב יהודה רבינוביץ. היה זה הבית הכי יפה והכי גדול, גאוות בני עיירתנו. בית זה יכול היה "לעמוד" בצד בתים אחרים גם בפטבורג, הבירה של רוסיה. וזה לא רק בית, אלא גם חצר גדולה עם כל מיני מיבנים. והחצר היתה מרוצפת אבנים, לא כמו יתר חצרות העיירה, שבימי סתיו ואביב, בעת הפשרת השלגים, היו מתמלאים רפש וטיט ושלוליות מים באין מעבר. הבית היה בית דירות־מגורים מהודר עם דלתות אלון חומות וחזקות, שצבעם חום עם ידיות נחושת. החלונות היו גבוהים ומבריקים. בעודני ילד קטן, יהודה רבינוביץ כבר לא היה בין החיים. ידעתי, שרבינוביץ היה זה שבנה את "התלמוד תורה", מיבנה עץ גדול ורחב ידים עם עליית־גג מעליו. והיתה גם חצר גדולה מסביב, מקום בילוי לילדי העניים של העיירה. רבינוביץ היה הסוחר העשיר בעיירה, שסחר בעצים והיו לו קשרים מסחריים עם גרמניה. תמונתו היתה תלוייה באולם הגדול של בית הספר, אולם שכל חתונות העיירה נערכו בו. באחד הבתים, בית של עץ בצבע ירקרק,

התגורר דוקטור רבינוביץ, הבן של רב יהודה ז״ל. הוא היה הרופא החשוב של העיירה, רווק, שכל מעייניו — הרפואה. עגלות הכפריים היו מגיעות אליו מרופדות בקש טרי ובשטיחים כפריים, כדי להוביל את הדוקטור בנסיעתו לחולה בכפר. באחד מביקוריו של ד״ר רבינוביץ ב״שאודינה״, הכפר היהודי הקטן שמעבר לניימאַן, הרגיש לפתע ברע. אז הוא אמר ליהודי אחד: ״לך, תגיד לבני ביתי כי אני מרגיש ברע והולך למות״. חולה מאוד הגיע לביתו ומת.

אמא שלי, זכרונה לברכה, שלחה אותי אז עם יתר ילדי העיירה להגיד תהילים ליד גופתו העטופה שחורים. דוקטור רבינוביץ זה טיפל בי בחייו לא פעם, והוא שתפר לי את כף רגלי, שנפצעה פעם בעת ההשתובבויות שלי. ד״ר רבינוביץ היה רופא לכל המחלות — רופא כללי — היה מיילד, עושה ניתוחים והיה גם רופא פנימי, ורופא חיצוני, זה מה שקוראים באמריקה A Country-doctor. ומיותר להגיד כי היה אדם טוב־לב, שהושיט את ידו לעניי העיירה ולא לקח מהם פרוטה.

באותה החצר הגדולה, היה בית קטן, שבו שכן כבוד, הגוי המפורסם של העיירה, ששרת את הרבינוביטשים. הוא היה גוי בעל קומה גבוהה, ״גוי וחצי״, שיכור גדול, שעיקר עבודתו היתה לשמור על ניקיון החצר וחזית הבית הגדול. ה״גוי״ לא נפרד אף פעם מהמטאטא הגדול שהיה בידו. ל״גוי״ הזה היה ייחוס אבות. לכל היה ידוע כי הוא ״פּוֹטשוֹטני פטומסטווני גראַז׳דנין״ — אזרח תורשתי מכובד. ה״גוי״ הזה לא התקדם בחייו, כי היה שיכור גדול ולא היה לו קשר עם אף אחד; הוא חי בודד וערירי. אמרו על ה״גוי״ שיש לו מדליות עוד מהצבא הרוסי, אבל אף אחד לא ראה אותן.

כל הדברים האלה היו עוד בימי הצאר, לפני מלחמת העולם הראשונה. מאוחר יותר, כאשר משפחתנו שבה מרוסיה, אחרי ארבע שנות מלחמת העולם הראשונה, לא השתנתה התמונה הכללית ביורבורג. בבית הרבינו־ביטשים גר אחד מבניו, יהודי אריסטוקראט, שאף הוא, כמו אביו, היה סוחר־עצים גדול, שעסקיו היו עם גרמניה. בבית הדוקטור, היה כבר דוקטור אחר לא בן המשפחה. שמו היה ד״ר גרשטיין. אדם יפי־תואר, שהיה רשמית גם המנהל של הגימנסיה העברית של עיירתנו.

ליוסף רבינוביץ, הבן, היתה כירכרה מיוחדת, שיושבים עליה ברכיבה, כמו על סוס, עם הרגליים משני הצדדים. בכירכרה הזאת הוא היה נוסע ליערות שלו בסביבות העיירה. הוא היה מחותן לאחת מבנות הסוחר פין (הסיטונאַי הכי גדול בעיירה לדברי מכולת), יפהפיה גדולה...

מול בית הרבינוביטשים, בבית לבנים, היה בית קפה, שבשבת היו

באים לשם הבטלנים, צעירי העיירה, "להרוג" את הזמן. זה היה כבר בשנות העשרים המוקדמות. לבית קפה זה היו באים בדרך כלל לשחק בקלפים, לעיין בעיתון הרוסי "אחו", עיתון דל, שהופיע בליטא. הנוער התרחק קצת ממסורת אבות. כשנכנס לבית קפה אדם רציני, הם היו חומקים ומסתלקים בהסתר דרך החצר.

במורד הרחוב, הלאה מזה, היה בית אברמסון, הפוטוגרף והטיפוגרף, ששכן כבוד באחד מבתי הרבינוביטשים. הוא היה אחד משני הפוטוגרפים של העיירה, אבל כטיפוגרף־מדפיס היה הוא היחידי.

כפוטוגרף, צלם, היה הוא הקובע את ה"פוזא", עמידת־הראש, והידיים של המצטלם. לאחר זה היה קובע מתי צריכים "להתאבן", לא לזוז וחו"ח לא להניד עפעף, כי הצילום מלאכת מחשבת היא. הצילום היה לוקח זמן רב, עד ש"הקליינט" זכה להנציח את עצמו על "הנגטיב". למר אַברמסון, היתה תערוכה תמידית של התצלומים ליד פתח־ביתו של הצלם. באין התעסקות אחרת, היו אנשים ניצבים ליד דלתות ביתו ורואים את ה"פאַטאָגרפיעס". כמדפיס, היה מדפיס בעיקר את ההזמנות לחתונות של בני העיירה.

מול ביתו של אברמסון, הצלם והמדפיס, היה ביתו של לויטן, מנכבדי העיר, שהיה בעליו של ה"אפטייקארסקי מאַגאַזין" של העיירה. במאַגאַזין זה אפשר היה להשיג דברי קוסמטיקה, עד כמה שהיו משתמשות בהם נשי־העיירה. לרוב קנו במאַגאַזין יוד, ספירט, צמר־גפן ו"שלאַק טראָפּנס", ערב יום כפור. כדי לא להחטיא לאמת היה עוד "אַפטייקאַרסקי מאַגאַזין" כזה ב"קאָוונער גאַס", זה של האדון ריקלר.

פה אנחנו חוצים את רחוב ראסיין, "ראַסיינער גאַס" ורואים בפינה את המלון של הפולניה — האלמנה בילמן, המתגוררת בו עם שני בניה ובתה. במלון זה היו מתאכסנים אורחים נוצרים, שהיו מבכרים אותו על פני שני בתי המלון היהודיים. למטה היתה המסבאה עם המזנון הגדול. פקידי־הרשות המעטים, של מועצת העירייה — ראש־המשטרה ושני השוטרים — היו פוקדים את המסבאה. גם איכרים עשירים מהסביבה היו באים ביום של שוק, לשם שטיפת הגרון וציחצוח לשון. בעלת המלון ובניה לא התיחסו באהדה ליהודי העיירה. הם היו פולנים — והאַנטישמיות חילחלה בדמם. אף־על־פי־כן, כשהשחקנים היהודים היו סרים לעיירה כדי להציג הצגות תיאטרון ביידיש, הם נאלצו להתאכסן במלון של הפולניה, משום האולם הגדול, שבו היו יכולים לקיים את החזרות, "רעפעטיציעס".

ליורבורג היו באים מטובי השחקנים ביידיש, אלה הציגו גם בקובנה

הבירה הזמנית. וכשבאו לעיירה היה בה חג גדול. בני העיירה אהבו תיאטרון. אנשים בגיל העמידה, זכרו עוד את הזמן, שבו הם עצמם לקחו חלק בהצגת "עקדת יצחק".

השחקנים של להקת "קאדיש וחאַש" הציגו את המחזמר "מלכה'לה סאַלדאַט" ועוד "קאַמעדיעס" עם זמר וריקוד.

היו גם שחקנים עם רפרטואַר רציני של דרמה. כשהשחקנים התכוננו להצגת מחזמר הם צרפו את הכליזמרים של העיירה — את הפולני עם הכינור, זה שניגן בראינוע ובחתונות, את מר פידלר עם החליל מהתזמורת של ההתונות, שהיתה לו גם חנות של דגים והיה חוכר בקיץ גם גני־פרי וזה עם הבאַס הגדול ועוד מישהו. כולם יחד, במאמץ משותף, עבדו קשה על הגשת המנגינות המתוקות של "מלכה'לה סאַלדאַט". הצלילים הנפלאים השתפכו מחלונות בית המלון של האלמנה בילמן. קהל לא קטן עמד אז דבוק לזגוגיות החלונות והתמוגג מאושר ומנחת.

תיאטרון!

אלה היו הרגעים המאושרים, שהתיאטרון סיפק לנו. היינו, באותם ימים, שחקנים־חובבים בעצמנו, ובעצמנו הצגנו הצגות תיאטרון, למען "בקור חולים", "מכבי האש", "גמילות חסד". לנו לא היה איכפת לטובת מי אנחנו משחקים, העיקר היה לשחק ולשחק. והאמתלא הועילה. שיחקנו אז את "חאַסיע די יתומה", "יאַנקל דער שמיד", "מיראַלע אפרת" "מאַשקע חזיר", "די שפאַנישע אינקוויזיציע" ומה לא. התכוננו שבועות להצגה, סחבנו בגדים מעליית הגג, דקורציות ומה לא... ופידלר הטוב, פידלר הספר, היה המאפר, אבל תנאי היה מתנה — לא להסתכל בראי על מעשי ידיו, כך שלא ידענו אף פעם איך אנחנו נראים באמת לאחר האיפור שלו.

מעבר לרחוב, מול הבית הפינתי של מלון בילמן, היה הבית של הדודה פריידל והדודה ראַכע. הדודה ראַכע היתה אשה חולה והיא נתמכה על־ידי הדוד מנדל הטוב והמיטיב. הדוד מנדל היה תעשיין בקובנה. הוא היה שותף לבעל בית חרושת לשוקולדה וממתקים בשם העברי "קדימה". דודי היה אדם אמיד.

באותו הבית שבו התגוררה דודתי, היתה "המאפיה של לאה", שהיתה אופה לחם קיבר וחלות, כעכים "בייגאַלאַך ופלעצלאַך". ריח המאפיה שלה היה כריח גן־עדן. עד היום הזה, כשאני עובר מאפיה, הריח הטוב של הלחם, מעורר בי זכרונות נעימים על "המאפיה של לאה", ואז אני נזכר בנוסטלגיה ב"מאפיה של לאה" ובעיירתי. ואני זוכר כי בתנורה של לאה היינו מביאים לבישול את החמין, ה"טשולנט" של שבת. ובשבת, אחרי שהאבות שלנו היו

חוזרים מבית הכנסת, היינו מתאספים במאפיה, ילדים וילדות, ולאה היתה מחכה עד שכולם יבואו כדי לפתוח את התנור רק פעם אחת, "כדי לא לקרר את הטשולנט"... ואנחנו, הילדים, היינו רצים אחר כך, מהר־מהר עם הטשולנט על פני השלג, ביום של חורף, כדי להביאו חם לבית.

והנה הבית שלנו. בית הורי. בית של עץ, מרובע ומכוסה בגג של פח. הגג הזה עלה לנו במאמץ כספי רב. קודם דיברו חדשים על הגג, כי כסף לא היה. אבל איך שהוא, "גרדנו" — "מען האָט צוזאַמענגעקראַצט" — כספים על ידי הלוואות וכיסינו את הגג. החלטנו לעשותו מחומר יציב, פעם אחת ולתמיד, כי גג המכוסה בלוחיות עץ, שקוראים להן ביידיש "שינדלען", לא מחזיק מעמד הרבה זמן ; הוא היה נרקב מהר ומחדיר את הגשם.

בבית היתה גם החנות שלנו לדברי מכולת. קראו לחנות ברוסית "קולוניאַלנאַיה לאַווקה", חנות לסחורות קולוניאליות, אולי בגלל הפלפל השחור, הקינמון, התה והקפה, שהיו מביאים מהארצות הקולוניאַליות. לחנות כזאת קראו בעיירה גם "בקלייננאַיה לאַווקה". הפדיון היה תלוי בכפריים, שהיו באים פעמיים בשבוע, יום ב' ויום ה', לשוק העירוני. וכשהם היו באים הם היו ממלאים את הבית שלנו בעשן "מכורקה", טבק זול למקטורות. הכפריות הצעירות היו מציצות בראי שלנו ומתגנדרות... והכפריים היו יושבים שעות על גבי שעות יחד, יונקים מהמקטרות את הטבק הכפרי החריף, שבעצמם גידלו והיו יורקים על הרצפה. היינו שומעים אז, בלי הפסק, את המילה "סאַקו־פאַ־סאַקו", שמשמעו בליטאית — "הוא אמר", רכילות כפרית. ימי השוק האלה היו לסבל לאמי הטובה והרחומה, אבל מה אפשר היה לעשות, הם היו הלקוחות.

מעבר לרחוב היתה החנות הליטאית הקואופרטיבית הגדולה, שלטשה את עיניה ללקוחות שלנו. החנות הזאת נפתחה בהתאם לפוליטיקה הליטאית החדשה, להוציא את המסחר מידי היהודים. אבל אבא שלי היה קשור עם האיכרים עשרות בשנים, ולכן הם ביכרו את חנותנו על פני הקואופרטיב. בימי החורף הקרים מצאו האיכרים בביתנו החם מקום למטלטליהם, פינה לסעוד בה ולפגישה עם ידידים. החצר הגדולה שלנו, שמאחרי הבית שימשה מקום לעגלותיהם וסוסיהם של האיכרים. איכר, שהיה מעיז לבגוד בנו וראו אותו קונה בקואופרטיב, אמרו לו בלשון פשוטה — "הסתלק !" אחרי יום שוק כזה היתה אמא שלי, זכרונה לברכה, עובדת עבודת פרך כדי לנקות את הבית ולהיפטר מריח "המכורקה" וכדי להשיב לביתנו צורה של בית יהודי. (אגב — שם האבא שלי היה "אבא", ולכן קראו לו האיכרים "אבקיטיס", ולאמא קראו "אַבקיינה"). מעולם לא

הרגשנו שנאה אלינו מצד "הגויים". היו לנו הרבה ידידים בין הכפריים. ואני זוכר כי בפרוץ מלחמת העולם הראשונה כאשר היה גירוש יהודים מליטא, בא איכר עשיר ;זל ביתנו, עם עגלה גדולה רתומה לשני סוסים, והעביר את כל רהיטינו וכל המצוי בבית אל אחוזתו. כאשר חזרנו מרוסיה ליורבורג ב־1919 החזיר לנו האיכר את הכל, ושום דבר לא היה חסר. יורגיס טמושייטיס היה שם האיכר, זכרונו לטובה. לאחר זמן נהיו בניו לכמרים ולקצינים בצבא הליטאי. פעם בא מרוגז ומלא כעס ואמר אל אבא — יהודי אחד קרא לי בשם 'גוי', — האותי יקראו 'גוי' ? הוא היה נעלב מאוד ולא הספיק מלטעון — "אותי, אותי ? !" בניו, הכמרים והקצינים של טמושייטיס, שהיו מזדמנים לעיירתנו, היו סרים תמיד לביתנו כדי להביע את רגשי ידידותם אל משפחתנו.

בפינת רחוב קלישו ורחוב "דייטשע גאַס" — בבית של עץ היה דואר העיירה. לפנים בימי שלטון הצאַר היה זה ה"מונופול", המקום שמכרו בו את היי"ש הממשלתי. לכן קראו לבקבוק יין שרף בהלצה "מונופולקה". זוכר אני כי ערב מלחמת העולם הראשונה, יצא צו של הצאר, להשמיד את כל אוצר היי"ש הנמצא ב"מונופול". עמדו שוטרים ושברו מאות בקבוקי י"ש ושפכוהו אל ביב הרחוב. הנוצרים בעיירה עמדו והסתכלו בצער איך זורם המשקה היקר הזה ונשפך אל הביב. נאנחים ועצובים עמדו ומיללו : "הנה המלחמה — איזה אסון !"

השלטון הצאַרי חשש שמא הקוזאַקים, הנמצאים קרוב לגבול, יתנפלו על ה"מונופולים" וישתכרו במקום "להתנפל" על האוייב. וככה זה בעצם קרה. בפרוץ המלחמה, צבאו הקוזאַקים, שהיו בקרבתנו על חנויות העיירה וביקשו ללא תשלום, סוכריות, טבק, סיגריות... בבקשתם היה הרבה מן האיום. אבא שלי, זכרונו לברכה, שקל להם בטוב לב מעושה סוכריות וחילק סיגריות כדי להדגיש שעוד לא הכל הפקר. אלה היו מגיני המולדת של "אמא רוסיה" הגדולה. הקוזאַקים המוצקים האלה, נמוכי הקומה עם רעמות השיער, הטשופריונות־האדירות ועם הפסים האדומים על מכנסיהם וכובעיהם — הפילו אימה ופחד על היהודים ובכלל.

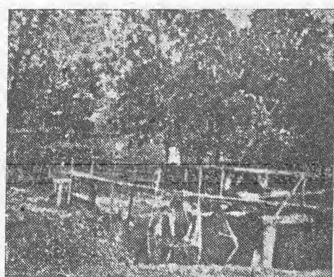
הדואר, דואר העיירה, היה עכשיו בימי שלטון הליטאים, במקומו של ה"מונופול", בימי הרוסים. בשעות שלפנות ערב היו הולכים הרבה מבני העיירה מאפס מעשה אל הדואר. המיבצע הזה נקרא "לקבל את הדואר". אפילו אלה שלא היה להם כל סיכוי לקבל דואר גם הם הלכו. כך היו "הורגים" בזה כמה שעות משעממות של היום. בית הדואר היה מתמלא

אנשים, ולרוב היה זה מיפגש של בני־נוער. החלון הקטן חלון הדואר עודנו סגור ובינתיים מספרים סיפורי חדשות אחרונות על העולם הגדול והעיירה. גם העיירה שלנו היא עולם מלא חדשות... וכאשר נפתח חלון הדואר הקטן קיבל מכתבים רק החלק העשירי. לאחר זה היו כולם הולכים שבעי־רצון הביתה.

תם הסיפור ולצערנו לא נשלם...

מרדכי זילבר

הרצליה, ינואר 1970

גישרון על פני האימסטרה

יורבורג שלנו

מתוך דברים בכנס איגוד יוצאי יורבורג

במה נבדלה עיירתנו יורבורג מעיירות אחרות? — מטבע הדברים אנו זוכרים את הטוב — ואולי זאת נוסטאלגיה? כשאדם מגיע לגיל מסויים הוא מתחיל להביט אחורה בגעגועים.

האם אני מתגעגעת? האם הייתי רוצה להיות שם? — בוודאי שלא, לכן הרי עליתי ארצה.

יורבורג מצטיירת בדמיוני כעיירה של אנשים עובדים. העבודה היתה תוכן חייהם. היו אנשים פחות עשירים ואנשים יותר עשירים, כולם היו אנשי עבודה. לא היו ביורבורג אנשים המחזרים על הפתחים, פרט לקבצנים, שהגיעו לעיירה והתאכסנו ב"הקדש" שמאחורי בית הכנסת. והיתה דאגה לזולת — "כל ישראל ערבין זה בזה" — עקרון מקודש זה נשמר בקפדנות.

יורבורג היתה עיירה בעלת רמה תרבותית. לא היה בית שלא היו בו ספרים. אנשים לא גרו בבתים מפוארים רחבי־ידיים, אבל ברובם היתה איצטבה ובה ספרים, ספרי־קודש וספרי־חול. היהודים אהבו להציץ בספר; הילדים למדו ב"חדר" וגמרו לפחות בית־ספר עממי. עוד בטרם חוקקו חוק־לימוד־חובה בארץ, חוקקו יהודי יורבורג חוק־לימוד־חובה לעצמם.

הממשלה הליטאית הקימה בעיר גימנסיה ליטאית. היהודים לא רצו לשלוח את ילדיהם ללמוד בה, ובמאמצים רבים הקימו גימנסיה עברית משלהם, שבה שפת הלימוד היתה עברית. הודות לחינוך העברי־הלאומי, שקיבלו התלמידים בגימנסיה העברית, הם נקשרו לציונות — ומכאן גם לעלייה, לארץ־ישראל.

היו גם ספריות ביורבורג, ביידיש ובעברית. אמו של עמנואל קופלוב לחמה למען ייסוד הספריה העברית. היתה בעיירתנו תרבות עממית ופשטות הליכות.

אבות אבותינו הקימו ביורבורג בית כנסת מפואר, שהיה מקושט באורנמנטים נפלאים וכך גם הבימה, וכיסא אליהו; וכל הריהוט הישן הזה — כמה חן היה בו!...

ומאין לקחו אבותינו את האמצעים להקים את כל אלה, אם לא מחסכונותיהם הדלים.

בכל בית היתה קופסת קק"ל ליד קופסות צדקה של רבי מאיר בעל הנס ואחרות. תלמידי בתי הספר היו מריקים את הקופסות, הם היו מוכרים "שקלים" לקראת הקונגרס הציוני. המבוגרים השתתפו בבחירות לקונגרס הציוני וראו בזה דבר חיובי וחיוני לעם ישראל.

בכלל היתה יורבורג עיירה מאורגנת מאוד, לדוגמה — היו בה אגודות בשם "פרויען פאַריין" ואגודת נשים לעזרה לנזקקים ועוד. את האגודות האלו אירגנו האמהות שלנו; דאגתן היתה נתונה גם להכנסת כלה, ביקור־חולים וכד'.

הזכרונות מימי נעורי ביורבורג מלוות אותי בכל שאפנה. אנו חיים עתה בארץ בתקופה לא קלה. בעיתון היומי אנו קוראים ידיעות על רצח, הרג וגנבות. נדמה לי שביורבורג לא היו יהודים רוצחים או גנבים... לא זכורה לי תופעה שכזו.

זו היתה יורבורג שלנו. טוב להיזכר בעיירתנו, שבה גדלנו ואותה אהבנו.

גבעת ברנר

בת־שבע אילון־שטוק

יורבורג – עירי הבלתי־נשכחת

קטעי זכרונות

זילבער וואַלקן, פערל וואַלקן,
נישט געאײלט זיך, נישט געלאָפן,
שטעל זיך אָפּ נאָר אַף אַ רגע —
איך וויל אַ טובה ביי דיר בעטן:
ווען דו וועסט אריבער שווימען
יענע הויכע גרויע פעלזן,
מיט דעם גרינעם גראָז באַוואַקסן,
און דאַן טרעפן ים דעם בלויען
וועסטו קומען אין מיין שטעטל
אין די שיינע, אין די ליבע,
וווּ מיין וויגל איז געשטאַנען. —

שיר עם מלא חיבה והערצה לעיירה — "די שטעטל" ביידיש — היפה והענוגה, בה עמדה העריסה שלי.

לפני הרבה זמן — עשרות שנים ויותר — עזבתי את עיירת־הולדתי יורבורג. אבל כשאני נזכרת בה, נדמה לי כי רק אתמול עזבתיה, וכל הזכרונות עליה צפים ועולים בי, והם זכרונות נעימים ומתוקים של שנות נעורי.

יורבורג או יורבריק, כפי שקראו לה תושביה היהודים, היתה עיירה נאה, לא גדולה, אבל בהשוואה לעיירות ליטא האחרות היתה יורבורג עיר, ממש כרך...

יורבורג היתה קרובה לגבול הגרמני, במרחק של כעשרה קילומטרים בלבד מהעיירה סמלנינקן, שבחבל ממל. ליהודי יורבורג היו קשרי־מסחר אמיצים עם גרמניה והם נחשדו ל"מבריחים" ובשפת יידיש — "קאָנטראַ־באַנד־שטשיקעס". תושבי יורבורג היו עוברים את הגבול ובאים לסמלנינקן

הגרמנית בבגדים קרועים ובלואים, וחוזרים ממנה כשהם מלובשים בבגדי־חג חדשים...

יורבורג שכנה על גדות נהר הניימאַן, שמקורותיו היו ביצות פינסק. משם זרמו לאיטם מימיו של הניימאַן באפיק, שרוחבו מאתיים או שלוש־מאות מטרים, עד שנשפכו למפרץ הקורישי, ליד העיר ממל, שבקרבת הים הבאלטי.

יורבורג נחצתה לשני חלקים על־ידי הנהרות, שהשתפכו אל הניימאַן. האחד היה פלג האימסטרה שחצה את העיירה לשני חלקים — המערבי והמזרחי. החלק המערבי נקרא אוז'אימסטרה, כלומר מעבר לאימסטרה. למעבר רכב הוקם גשר עץ מעל האימסטרה, בסוף רחוב קובנה. להולכי־רגל שימשו כמה גישרונים קטנים (קלאַטקעס). בקיץ היו התושבים מטיילים בשבילים האַפלוליים, שכוסו ענפי־עצים ושיחים ירקרקים, וגדלו בשני צידי פלג האימסטרה. בפלג הרדוד הזה צמחו פרחי־מים ועשבי־בר נאים. ברווזים ואווזים השתקשקו במימי האימסטרה להנאתם של הילדים הקטנים, שרדפו אחריהם בשובבות וקול צחוקם הידהד בכל הסביבה.

המיטובה היה נהר של ממש, שהפריד בין העיר ובין יערות קלייאַני הנהדרים שבמערב. נהר המיטובה השתפך אל הניימאַן, ובהישפכו יצר נמל־מים רחב לחניית אניות הקיטור בימי הכפור. בימי הקיץ נעים היה להתרחץ במיטובה ולשוט בה בסירות. בני הנוער היו שוכרים סירות אצל האיכרים והיו עורכים טיולים במימיו הצלולים של הנהר, שבו השתקפו ענפי־עצים גבוהים ויצרו אווירה מיסתורית. היינו שרים אז שירים רומאַנטיים ומלווים את שירינו בנגינת מנדולינות. עד היום מצטלצלות באוזני מנגינות השירים הסנטימנטאַליים ששרנו בימים ההם.

גאוותה של יורבורג היתה על הרחוב הראשי שלה, רחוב קובנה (KAUNO GATVE), שניבנה לאורך צידו הימני של הניימאַן, רחוב מלא תנועה. במקביל לרחוב קובנה נמשכים הרחובות — ראַסייניו גאַטווע והרחוב הגרמני. את הרחובות האלה חצו במאונך כמה רחובות נוספים, צרים יותר, לצפון ולדרום. האיזור הדרומי כמו — יאַטקעווער־גאַס, באַד־גאַס ואחרים מיושבים היו בצפיפות.

לרחוב קובנה היה מראה עירוני נאה. בנייניו היו בנייני־אבן בני שתי קומות, הבנויים בסיגנון גותי. כל הרחובות בעיר היו מְרוצפים באבן. ברחוב קובנה היו מדרכות עשויות מלוחות־עץ או מאבני פסיפס זעירים. את חזית הבניינים ברחובות ראַסייניו והרחוב הגרמני קישטו גינות פרחים.

בחלונות של החנויות הוצגו כל סוגי תוצרת תעשייתית כמו ביגוד,

נעליים, כלי־בית ומצרכי מזון. במרכז העיר היו בנקים, בתי־מרקחת, בתי־מלון, תחנת חשמל ותחנת קמח. היו בעיירה גם בתי־מלאכה, מאפיות, בית־חרושת לממתקים ועוד. הכלכלה התבססה בעיקר על העסקים הקשורים באוניות הקיטור, שהיו משיטות אנשים וסחורות לקובנה וחזרה ליורבורג. היהודים ייצאו גם תוצרת חקלאית לחו״ל, בעיקר לגרמניה השכנה.

המרכז המסחרי של יורבורג התמקד בכיכר השוק. בכיכר זו התבלט לתפארה בית הכנסת הישן — בניין עץ שניבנה בשנת 1790, — והוא מיוחד בסיגנונו ובמראהו. בתוך בית הכנסת התבלטו בייחודם ארון הקודש, הבימה וכסא אליהו בעיטורים האמנותיים שלהם, שהיו חטובים מעץ בידי אמנים אלמונים. בית הכנסת משך אליו תיירים, יהודים ושאינם יהודים, מכל ארץ ליטא ומחו״ל, שבאו לראות את הבניין הנאה ואוצרותיו האמנותיים. לא רחוק מבית הכנסת ניתן היה לראות את בית המדרש, בניין אבן ששימש למתפללים וללומדי־תורה. הרבה שנים היתה בו ״ישיבה״ ובשנים האחרונות רק ישיבה קטנה, כתוספת ללימודים כלליים.

יהודי יורבורג הקפידו לשמור על מסורת אבותיהם. בקצות רחובות העיר הציבו מתקני ״ערוב״ למען יוכלו לטלטל חפציהם בשבת. ובשבת שמרו על מנוחת השבת, אך היו גם שיצאו לטייל ברחובות העיר ובפארקים שלה. הנוער שיחק כדור־רגל.

יורבורג היתה עיר שקטה ונקייה. המשטרה דרשה בכל תוקף לשמור על הניקיון ברחובות. העבריינים, שלא מילאו אחר הוראות המשטרה, נקנסו בסכומים ניכרים.

טוב היה לגור ביורבורג. תושביה אהבו את עירם והתגאו בה.

מעבר לנהר הניימאן מול יורבורג, שכנה העיירה הקטנה שאודינה, בה התגוררו פחות משני מניינים של יהודים. חלקם עסקו במסחר ובחנוונות וחלקם — בעבודת האדמה ובגידול עופות, צאן ובקר. בית־ספר לא היה בשאודינה, לכן נאלצו ההורים לשלוח את ילדיהם לבתי הספר ביורבורג. יום־יום העבירו ההורים את הילדים בסירה או במעבורת ליורבורג. באמצעות המעבורת היו מעבירים גם סוסים, הרתומים לעגלה וכן סחורות ובעלי־חי. רק בחורף כאשר קפא הניימאן וכוסה שכבת קרח עבה, היה המעבר לרוחב הנהר נוח לתושבי העיירה, שהיו קשורים בטבורם ליורבורג ונזדקקו יום־יום למוסדותיה הכלכליים והתרבותיים. בחודשי החורף הפכה שאודינה לחלק בלתי־נפרד מיורבורג, שהיתה לה בבחינת עיר־אם שלה.

קייץ 1914.

מיד לאחר חג השבועות נהגו רבים מיהודי יורבורג לצאת לקייטנות (דאַטשעס ברוסית), ובייחוד לקלייאַני, כפר ליטאי בתוך יער אורנים, רחב ידיים. בקייטנות היו נחים יהודים מעמלם ומשתחררים מטירדות עסקי הפרנסה. הקייטנים היו שוכרים דירה או חדר בבתי האיכרים ומבלים בהם את חודשי הקייץ החמים. לכאן היו מביאים מעט מטלטלים (בעביכעס ביידיש) מן הבית, שהיו נחוצים להם ביותר, כמו — כלי־מיטה, כלי־מטבח, בגדים — וזה כמעט הכול.

לרשות הקייטנים עמדו ביורבורג שני בעלי־עגלות (באַלעגאָלעס ביידיש) — האחד הוא "בורע די קליאַטשע" ("בורה הסוסה" ביידיש), והשני הריהו יאָשע נוך. לכל אחד מהם היתה עגלה גדולה, שאליה היו רתומים סוסים בעלי גופים מדולדלים. קייטנים, בעלי־אמצעים, היו שוכרים להם מרכבה אצל שלומ'קה האָדעס או אצל בצלאל העגלון (צאלעל דער פורמן ביידיש), כדי להגיע בנוחיות לכפר קלייאַני. רוב הקייטנים היה ממין נקבה — היינו, נשים וילדיהן. הגברים היו מצטרפים למשפחותיהם רק בסופי השבוע, והיו מבלים יחד ביער שניים־שלושה ימים.

ביערות האורן, שאווירם מרענן ומבריא, קיוו הקייטנים לחזק את ריאותיהם. בליטא, ויורבורג בכללה, היו לא־מעט חולי־ריאות, שמחלתם נגרמה להם, כנראה בהשפעת האקלים, הקר והרטוב. ואכן, הוקם ביורבורג סנטוריום ממשלתי לחולי־ריאות.

המאכלים בקייטנות היו חלביים בעיקר — חלב טרי, ישר מעטיני הפרה, גבינה לבנה ושמנת. טובה, מוכרת הכעכים (טויבע די בייגלניצע ביידיש) היתה נושמת בכבדות וכורעת תחת עומס משאה, כדי להביא לקייטנים כעכים טריים.

— "מה לעשות, קינדערלאַך, מה לעשות?" — טוענת טויבע. צריך פרנסה, צריך לחיות... ובאמת, יש מה לעשות — הן "אדם לעמל יולד"... וטויבע נאנחת־נאנחת וממשיכה להביא כל בוקר כעכים ולחמניות להנאתם של הקייטנים.

— איך מבלים בקייטנה?

— פשוט מאוד.

קושרים ערסל בחבלים בין שני עצי־אורן, שוכבים בערסל, מתנדדים ונושמים אוויר צח. מעת לעת יורדים מן הערסל ומעיפים מבט על המיחם,

ארמון הנסיך ואסילשצ׳יקוב בפארק הגדול, 1917.

נוער יורבוגאי בטיול בפארק הגדול. נחים בצל ה״שוועמלי״, 1927.
עומדים: מימין — יהודה גרטנר (אורח), מיכאל תרשיש, אברהם אלטמן.
יושבים: מימין — יהושע גלזר, ישעיהו סגל, זבולון פורן.

במעבורת על פני הניימאן — תלמידים משאודינה באים ללימודים ביורבורג.

שיטפון באביב ביורבורג.

אם אין צורך להוסיף איצטרובלים (שישקעס ביידיש) לחימום התה. התה — אתם אומרים — התה הוא הפריט החשוב ביותר בתפריט של הקייטנים. כל היום שותים תה, בלי או עם ביסקוויטים וריבות. הנה כך מבלות ביער יהודיות, חסרות־דאגה.

הילדים הגדולים ובני־הנוער מטיילים להנאתם בעבי היערות, אוספים פטריות וגרגרי־יער שחורים (שוואַרצע־יאַגדעס ביידיש). יום־יום היו הקייטנים יורדים לניימאַן, מתרחצים בו ומשתזפים. אחרי הרחיצה בנהר באה מנוחה ושוב מנוחה — וכך חולף היום. בערבים היו מקשיבים לרינת הצפורים ושוקעים בחלומות. היו קייטנים שהביאו פטיפון ליער, המשמיע מנגינות, שהשתפכו בחללו של היער והדם הצטלצל בכל הסביבה.

הילדים השתובבו במשחקיהם, רקדו והתעלסו עד השעות המאוחרות של הערב.

מדי שנה בשנה היתה נוהגת לבוא לקייטנה בקלייאַני אישה יורבורגאית על־מנת לפוש ביער. האישה היתה עגונה ; בעלה עזב אותה וילדים לא היו לה. לקייטנה היתה האישה מביאה עימה שק מלא "סיפורת"... היו אלה מכתבי־אהבה נלהבים משנות נעוריה. את מכתביה קראה האישה לעצמה בקול רם ובהטעמה, כך שהקייטנים התקרבו אליה והקשיבו בעניין לקריאתה הנרגשת. לרגעים הפכה קריאת המכתב למעין דקלום פתטי או למשחק דראַמטי. והקייטנים עמדו סביבה והקשיבו ברטט לקריאת מכתבי־האהבה הלוהטים, אהבה שלא־באה, אהבה מלאת אכזבה. והיו בין המקשיבות גם נשים שהורידו דמעה... "עצוב, עצוב", אמרו.

אולם על־פי רוב נהנו מאוד הקייטנים... היה זה תיאַטרון חינם אין כסף...

באמצע הקיץ הבשילה הקמה בשדות והאיכרים החלו בקציר הדגנים. קבוצות־קבוצות יצאו האיכרים לקצור את התבואה — חיטה ושיפון. בעקבותיהם יצאו נשות הכפר לאלם אלומות ולאוספן הגורנה. האיכרים עזרו זה לזה. להתחברות הזאת בצוותא קראו הליטאים "טלקה".

בערבים, לאחר שעות העבודה המייגעות, היו האיכרים מתכנסים יחד, אוכלים ושותים וודקה... וכשנכנסת "הטיפה המרה" לראש נעשה שמח... הגברים והנשים מתחילים לשיר ולרקוד לצליליה של ההרמוניקה. וכך נעלמת העייפות וההילולה נמשכת ונמשכת בהתלהבות עד כלות...

הקייטנים־היהודים נוטלים חלק בשמחתם של האיכרים והאיכרות ;

מתחברים אל המעגלים — שרים ורוקדים עד השעות המאוחרות של הלילה...

טו—או—נ—לה טו—טו—טו
טו—או—נ—לה טו—טו—טו...

הקייטנים ניצלו את שהותם בכפרי האיכרים גם לדברים שב״תכלית״... הם היו קונים אצל האיכרים דובדבנים, גרגרי־יער וגם פירות של העונה, כמו — תפוחים, אגסים, שזיפים ועוד. את הפירות היו מבשלים על פרימוס להכנת ריבות וכל מיני דברי תרגימא (אײנגעמאַכטס ביידיש).

כך הכינו להם הקייטנים את הריבות, ששימשו להם במשך כל השנה, כתוספת לתה או לכיבוד אורחים וגם למריחה על לחמים. כשחזרו הקייטנים הביתה, התעשר המזנון שלהם בצנצנות רבות מלאות כל טוב.

היה זה, רבותי, רווח נקי של זמן...

לכל דבר, כידוע, יש סוף. וכך גם לקייטנה. חודשיים בילו הקייטנים ביער, נפשו, נרגעו ונהנו. ועתה עליהם לשוב הביתה עם שפע של חוויות נעימות.

בתשעה באב יושבים כבר כל הקייטנים בבתיהם ומקיימים את מצוות צום תשעה באב. אווירת תשעה באב — יום חורבן בית המקדש — מורגשת בכל פינה בבית וברחוב היהודי. ביום עצוב זה עולים יהודים לבתי העלמין, אומרים ״יזכור״ ומתייחדים עם זכר יקיריהם, הורים וקרובים.

...ואני נזכרת היטב, שלאחר הקייץ היפה והנעים של שנת 1914, באו במפתיע ימים שעוררו דאגה וצער.

בעיר נפוצו שמועות כי עומדת לפרוץ מלחמה. — ״מלחמה ?״ — „כן, מלחמה״. איש בעיר לא ידע מה הסיבה למלחמה. האם כבר פרצה ? מי ירה את הכדור הראשון ומדוע ? הכול דיברו, סיפרו, ניחשו, אבל דברים של ממש לא ידעו. השמועה היתה מהממת ואת הציבור אחזה בהלה ואימה. והנה נמצא אחד לץ, ״הפוליטיקאי״ של העיירה, שנימק ליהודים את הסיבות למלחמה כך: ״חייל גרמני ירה בכלב של הקיסרית הרוסית והמיתו... ״נו, מה דעתכם — האין זו סיבה מספקת למלחמה ?״... והנה בא יהודי אחר, וגם הוא ״חכם בלילה״, ואומר בביטחון — ״המלחמה תהיה קצרה משום ש״פונקה־גנב״ (שם גנאי לחייל הרוסי) לא יילחם זמן

רב למען ניקולאַיקע (הצאַר הרוסי)... למה לו? לכן המלחמה תגמר מהר..."

בדיחות לחוד ומציאות לחוד. והמציאות מרה. הבהלה בקרב האוכלוסייה היהודית גברה משעה לשעה. כבר מגייסים לצבא... ומה עושים בעת כזאת?... היהודים כידוע, הרי נתונים תמיד בין הפטיש ובין הסדן...

עבר יום, עברו יומיים והחלה בריחה מרצון על מנת להתרחק מן הגבול הגרמני וגם "בריחה" מאונס... גירוש היהודים הרחק מן הגבול הגרמני לפנים רוסיה.

וכאן מתחיל פרק חדש בחיי יהודי יורבורג. עבר זמן רב עד שבני עירי היקרים חזרו והתלכדו שוב יחד להקמת הריסות עירם האהובה ויצירת קהילה יהודית, שהיתה למופת בין שתי מלחמות העולם. וכך עד לפרוץ מלחמת העולם השנייה, שבה, כידוע, הוכחדה קהילת יורבורג (1941) ואיננה עוד...

...ואני, כל עוד אחיה עלי־אדמות, לא אשכח את יורבורג היקרה שלי לעולם.

הינדה לוינברג (בקר)

תרגם מיידיש ושיכתב — פז

יורבורג מתחת למעטה שלג

שאודינה – שכנתה של יורבורג

לאחר מלחמת העולם הראשונה קיבלו הארצות הבאַלטיות את עצמאותן וביניהן ארץ ליטא. ליטא היתה, עוד בטרם עצמאותה, מחולקת לשני חבלי־ארץ — ז׳מאַיטייה ואוקשטאַיטייה. השוני בין שני החבלים האלה היה בחוקה השונה. בעת שבאוקשטאַיטייה היה בתוקף הקודקס הנפוליאוני, היה בז׳מאַיטייה נהוג החוק הרוסי, עוד מזמנו של נפוליאון (1812).

עיירתי הקטנה שאודינה שכנה בחבל אוקשטאַיטייה, ליד נהר הניימאַן, שהוא הגדול בנהרות ליטא. מעברו השני של הניימאַן שכנה העיר יורבורג, שבחבל ז׳מאַיטייה. רוב תושבי שאודינה היו יהודים קשי־עמל, שהתעסקו במסחר זעיר ובעבודת האדמה. למעשה היו יהודי שאודינה מתווכים בין איכרי שאודינה לסוחרי יורבורג.

בשאודינה חיו בעבר כארבעים משפחות יהודיות, כ־220 נפשות, בערך. בנוסף להם התגוררו בעיירה עוד כמה משפחות ממוצא גרמני והיתר ליטאים. רק מפעל אחד קטן היה בעיירה, והוא מפעל לשיפוץ וסריקת צמר הכבשים, המיועד לטוויית חוטים בשביל האיכרים, כדי שיוכלו, בערבי החורף הארוכים, לסרוג להם כפפות, גרבים, אפודות וכד׳.

עם השתפרות מצבם הכלכלי והתרבותי של הליטאים עלתה כפורחת גם הלאומנות בקרב הממשל הליטאי, שמצא את ביטויו בדחיקת רגלי הסוחרים־היהודים מעמדותיהם הכלכליות, דבר שהחמיר את מצבם הכלכלי של היהודים.

מסיבות אלו או אחרות החלה הגירה מעיירתנו — חלקם פנו לארץ ישראל ועלו ארצה במסגרת ״החלוץ״ וחלקם היגרו לארצות הברית. כשעלה אחד מבני המשפחה לארצות הברית, הוא משך אחריו את בני משפחתו וקרוביו. כך נוצר מצב שרבים מיהודי שאודינה התרכזו בעיר אחת — אל־פסה, טקסאַס, אריזונה.

המראה של שאודינה, כמראה רוב העיירות בליטא, היה עלוב למדי. הבתים היו בנויים מקורות עץ ורוב גגותיהם היו מכוסים בקש. מכאן אולי גם שמה הליטאי של עיירתנו (עיירת הקש....). הממשלה לא השקיעה

כספים לפיתוח העיירה שלנו ולא עיירות אחרות. הרחובות לא היו סלולים. בקיץ היתה אדמת החול טובענית וכל עגלה שעברה ברחוב, היתה משאירה אחריה ענני אבק. בסתיו היה הגשם הופך את הרחובות לאדמת בוץ והעגלות היו טובעות בה עד ציריהן.

אחרי הסתיו הגשום בא החורף הקר. השלג כיסה כבשמיכה לבנה את כל הארץ. האמצעי התקשורתי היחידי היתה עגלת החורף, הרתומה לזוג סוסים. הקשר עם העיירה שאַקי, מרחק של כ־20 ק״מ, התבצע בחורף בחצי שעה־שעה ובסתיו, בעונת הגשמים, במשך שלוש שעות. לקובנה היו מחליקים במזחלות לאורך הניימאַן הקפוא, והקשר עם יורבורג היה הכי נוח — חוצים בעגלת חורף או ברגל את הניימאַן וכבר עומדים על אדמת יורבורג.

חדשים ארוכים מצפים תושבי שאודינה לבוא האביב. תקופת האביב היא היפה והיותר נעימה בעיירה. כשהיו מופיעות ברקיע קרני שמש ראשונות הן היו משמחות את הלב. השלג הפשיר והאדמה משנה את צורתה. גם הקרח שעל הניימאַן נמס. גושי קרח גדולים מתחילים אז לזוז במורד הנהר. לפעמים היו גושי הקרח נעצרים באיזה מקום, ואז היו הגושים מצטברים יחד ויוצרים מעין הר קרח ענקי ומאיים... באותו זמן היו מי־הניימאַן עולים על גדותיהם, מציפים את החופים וגורמים נזקים חמורים לאוכלוסייה. כעבור זמן — לפעמים כמה ימים — היה מתמוטט הר הקרח ו״הסכר״ נפתח לזרימת גושי הקרח וזרמי המים. ואז שוב היו חוזרים החיים למסלולם ושוב משיטים רפסודות עצים לתעשיית הנייר בגרמניה. גם הקשרים עם יורבורג מתחדשים. שוב אפשר לעבור במעברה בקלות ליורבורג. התלמידים עוברים עכשיו יום־יום במעברות את הניימאַן כדי ללמוד באופן סדיר במוסדות החינוכיים של יורבורג.

מן הראוי לציין כי ההורים היו שמחים לראות בהתקדמותם של בניהם ובנותיהם בלימודים בגימנסיה וגאים בהישגיהם. על אף הדחקות והעוני של ההורים בשאודינה, היו מתאמצים מאוד לשלוח את ילדיהם לגימנסיה, גם כששכר הלימוד גבוה, והוא מעבר ליכולתם לעמוד בו. ויש הורים שאינם מסתפקים במתן לימודים בגימנסיה, והם שולחים את בניהם גם לבתי־ספר גבוהים, כמו ללמוד רפואה באיטליה ובאוניברסיטאות אחרות. משפחתי, משפחת לביוש, שלחה את אחי ללמוד בגימנסיה ״הרצליה״ בתל־אביב, והוא רק בן שלוש עשרה. אחותי למדה בבית־ספר לאחיות בקובנה. אני עצמי ואחותי למדנו בגימנסיה ביורבורג.

זלמן לביוש, קרוב משפחתנו, למד באוניברסיטה של קובנה ובאותו זמן השתתף בחוג הדראַמטי של ״הבימה״, שהודרך ע״י שחקנים מארץ־ישראל,

כמו מיכאל גור, רפאל צבי, מרים ברנשטיין־כהן ואחרים. כשעלה זלמן לביוש ארצה הוא התפרסם כשחקן וכבמאי.

בעצם כל הנוער בשאודינה שאף ללמוד בגימנסיה ובאוניברסיטה — וההורים התאמצו ושלחו, גם כשבבית הם התספקו באכילת דג מלוח יחד עם הנוזל המלוח שבחבית (ליוק) כדי לטבול בו לחם ותפוחי־אדמה מבושלים. ואלה היו ארוחותיהם של הורים רבים ברוב ימות השבוע. העיקר שה־לדים ילמדו ויוסיפו חכמה ודעת. השאודינאים היו גאים מאוד בכך שאחד מבניהם, שמעון וולוביצקי, זכה להיבחר בקיברטי — עיירה גדולה על גבול גרמניה — ולשמש כראש עיר. עלייתם של הבנים והבנות בדרגה השכלתית גבוהה יותר, היה הגמול לעמלם ולסיבלם של ההורים.

מן הראוי לספר גם על הנוף היפה והמרשים סביבנו — כרי דשא, גני־פרי, שדות תבואה ויערות מוריקים. היה זה נוף כפרי טיפוסי, שבו האווירה פסטוראלית, השובה את הלב. אבל יהודי שאודינה לא יכלו להנות מן הנוף, שכן כל ימיהם הם עבדו קשה, מבוקר מוקדם עד ערב מאוחר. ואם כבר יצאו לטיול בסביבה, הם ניצלו את זמנם כדי לאסוף גרגירי־יער, פטריות, עשבים למרקים (שצ'אוויי) וגם פירות העונה — וכל זה כדי להכין טרף לחורף. כל מי שיצא לטיול ידע כי בבית מחכים לו כמה פיות רעבים וכל מזון הבא מן ה"הפקר" ממלא את הקיבות הריקות. לכן, כל טיול היה תכליתי ולא סתם טיול בעלמא...

סיפרנו על יהודים בעיירתנו שאודינה. יהודים שחיו בה מאות בשנים בחלומות ובתקוות. יהודים בלב ונפש. התפללו והאמינו. עמלו קשה וטרחו לקיומם, גידלו ילדים והיקנו להם תורה ודעת.

אך יהודים תמימי־דרך אלה, עתירי תום וערכי־אנוש, לא זכו לרוות נחת מדור ההמשך הנפלא שטיפחו וגידלו. וביום אחד, שחור ועצוב, הם נעקרו משורשיהם והוכחדו באכזריות נוראה ע"י הנאצים ועוזריהם הליטאים, חסרי צלם אדם.

... רק מעטים זכו לעלות ארצה, בטרם שואה, ורק שריד אחד משאודינה נשאר לפליטה לאחר השואה, שעלה ארצה. — יוצאי שאודינה נוצרים באהבה ובקדושה את זכרם של יהודי עיירתם, שהיו ואינם עוד.

מאיר לביוש

יורבורג - מרכז מסחרי־אזורי

יורבורג היתה מרכז אזורי חשוב בתחומי התחבורה והמסחר. יחסי־מסחר הדוקים קויימו עם גרמניה השכנה לארץ ליטא. סוחרי יורבורג היו יצואנים של מוצרים חקלאיים לגרמניה, שהזדקקו להם ביותר, כמו: פשתן, דגנים, ביצים, חמאה, פירות, עופות, עורות וכד׳. עיקר הייצוא היה העץ, ששימש כחומר גלם לתעשיית הנייר והצלולואיד.

מהולנד ומגרמניה היו מייבאים דגים מלוחים וממכרות הפחם של שלזיה — פחם, ברזל, פלדה ומכונות שונות.

לקיום קשרי המסחר עם חו״ל היו ביורבורג סוכנים־קומיסיונרים, שעסקו בתיווך בין הסוחרים ביורבורג ובין חברות מסחריות ומפעלים תעשייתיים בחו״ל. בין הסוכנים־המסחריים ביורבורג זכורים לנו יצחק (איציק) קרנובסקי ושלמה חאַנעס. הסוכנים ביורבורג הפיקו רווחים הגונים מעסקי התיווך שלהם. בשנות העשרים פעלה ביורבורג, קבוצה גדולה של יצואנים, שאין דומה לה בעיירות ליטא האחרות, המרוחקות מהגבול עם גרמניה וארצות מערב אירופה. היצואנים קנו את התוצרת החקלאית מהסוחרים הזעירים, שהיו יוצאים אל הכפרים וקונים ישירות מאת האיכרים. רשת שלימה של סוחרים קטנים וגדולים שרתו את הייצוא, שהתבצע ע״י יצואנים, בעלי־מעמד ביורבורג. בעבר נודעו ברבים היצואנים לייב (ליאון) ברנשטיין ואפרים הסלוביץ, שאגב היו קרובי־משפחה. לשניהם היו מחסנים גדולים לעיבוד הפשתן, סריקתו ועידונו כדי לייצא לחו״ל. לייב (ליאון) ברנשטיין היה מומחה גדול בעסקי הפשתן, סוחר בעל מעוף ויוזמה, שעורר אמון רב בחו״ל. במחסניו היו מכונות ומסרקות עם שיני ברזל, שהיו סורקות ומשפרות את איכות הפשתן. עשרות פועלים ופועלות הכינו את המשלוחים לחו״ל, בעיקר לגרמניה ולאנגליה, מהם הפיקו סיבי־פשתן לאריגת בדים. כעבור זמן הרחיב ברנשטיין את היקף עסקי היצוא של הפשתן והקים מפעל בשבלי בשם ״סעמלינאַס״ — SEMLINAS. בזכות פעילותו רבת ההיקף נבחר ל. ברנשטיין ללשכת המסחר הממשלתית — ״האַנדלס־קאַמער״, ביידיש. הוא הירבה לנסוע לחו״ל וקשר קשרי־מסחר עם ארצות רבות במערב אירופה. הממשלה העניקה ל״סעמלינאַס״ זכות מיוחדת

לעסוק בייצוא, בזמן שזכות זו נשללה מיצואנים אחרים. אבל הרשאה זו היתה מוגבלת למחוז שבלי בלבד. וכך עַד המהפך, עם כניסת ברית המועצות לליטא.

פרט לפשתן עסקו היצואנים ביורבורג גם בזרעי־פשתן, שמהם הפיקו שמן פשתן. את זרעי הפשתן היו מבררים היטב בכברה (נפה גדולה) על מנת לשלוח בשקים לחו"ל. וכך שלחו משלוחים גדולים של תבואה לגרמניה, בעיקר.

כדי למנוע תחרות בין הסוחרים־היצואנים נוסדה ביורבורג בשנת 1921, לאחר מו"מ ממושך, חברה של ייצואנים — היא חברת **"אקספורט־האַנדל"** — EXPORT־HANDEL. פרט למניעת התחרות הציבה לעצמה החברה להרחיב את היקף הפעולות המסחריות ולשכלל את אמצעי ודרכי הייצוא.

כיו"ר חברת "אקספורט־האַנדל" נבחר **מיכל לשץ,** המבוגר בחברה, הסניור. למען היעילות וההתמחות חולקה מערכת הפעילות ל־3 סקציות.

א. סקציה לפשתן וזרעי פשתן — ראש הסקציה, יהודה־לייב (אלתר) פטריקנסקי.

חברים בסקציה: מיכל לשץ, יעקב־שלמה ויינברג, הירש ויינברג.

התוצרת נשלחה לעיבוד בממל וממנה למנצ'סטר (אנגליה).

ב. הסקציה לתבואה, ביצים, ועורות — ראש הסקציה יהודה (יודל) מינצר.

חברים בסקציה: קובלקובסקי, מרדכי לווין, מנחם לווין.

התוצרת החקלאית נשלחה בעיקר להמבורג (גרמניה); העורות של חיות כמו שועלים, ארנבות טחורים ומאַרדרים נשלחו לבית החרושת לעורות של פרנקל בשבלי וחלקן לחו"ל.

ג. הסקציה לעצים — ראש הסקציה — ישראל לווינברג.

חברים בסקציה: דוד קרבלניק, אוסיפ רבינוביץ, חיים־ראובן דנילביץ, זאב (וועלוול) לווין.

התוצרת נשלחה לממל, טילזיט וקניגסברג (גרמניה).

גזבר החברה ומנהל עניינים — דב (בערל) לוינברג.

מנהל הפנקסים של החברה — נחום טריברג.

החברה הפעילה והרחיבה בשעתו את הפעילות הכלכלית ביורבורג; היא נתנה הזדמנות להרוויח גם להרבה סוחרים זעירים ורוכלים ביורבורג ובסביבה.

החברה ראתה ברכה בעמלה. העסק המסחרי נעשה במיליונים רבים של ליטים (הליט — LITAS המטבע הממשלתי, מעין שקל או דולאַר). פעולות חברת "אקספורט־האַנדל" הגיעו לקיצן, בסוף שנת 1928, עם החלטת הממשלה הליטאית **ליטול לידיה את כל עסקי הייצוא והייבוא.** הסוחרים בליטא ויורבורג בכללה, לא יכלו לעמוד בגזירה אַנטישמית זו ונתדלדלו מאוד. רובם הגיעו כמעט עד פת לחם. כל התחליפים לעסקי הייצוא לא הועילו הרבה. הקיפוח, הזועק באכזריותו עד לשמים, נשאר בעינו עד בוא הקץ המר ליהדות ליטא, בשנת 1941.

במקביל לפעולות המסחריות של "אקספורט־האַנדל" בשעתו, עסקו בייצוא גם סוחרים מחוץ לחברה, כמו שמריהו (שמערל) פוליאַק, ששלח משלוחי־אווזים לאנגליה. המשלוחים התבצעו ברפסודות. משלוח אווזים נקרא ביורבורג "טראַנספורט מוזיקאַלי", שכן האווזים "שרו" בטונים הגרוניים שלהם, ממש הרעישו עולמות...

סוחרים אחרים שלחו תרנגולי־הודו לאנגליה לקראת חגי הנוצרים, בסוף השנה האזרחית. פירות היו אורזים בארגזים. את תפוחי החורף היו עוטפים אחד־אחד בנייר לפני שהיו שמים אותם בארגזים שנשלחו לגרמניה.

בעסקי משלוח ביצים הועסקו הרבה פועלים, שכן צריך היה לבדוק כל ביצה בנפרד לאור נר או חשמל אם הביצה טריה, אינה סדוקה ואין בה טיפת־דם... את הביצים הבדוקות, שנמצאו ראויות למשלוח, היו אורזים בארגזים מיוחדים שנועדו למשלוח לחו"ל.

סוחרים עסקו גם בשערות־חזיר, שהיו סורקים ומנקים לפני המשלוח לחו"ל. העבודה היתה קשה ומעלה אבק. במחסן של אחד הסוחרים לא היו חלונות והדלתות סגורות. הפועלים ביקשו מאת הסוחר שיפתח קצת את הדלת כדי שיכנס אוויר, אך הסוחר התנגד לכך, וטען כי הרוח עלולה להעיף את שערות החזיר... שערות החזיר היה מצרך מבוקש בחו"ל והעסקים בו השתלמו היטב לסוחרים.

בחודשי החורף, כאשר חלה הפסקה במשלוח תבואה, פירות וכד' לחו"ל, עסקו הסוחרים בענף העץ והעסיקו הרבה עובדים. את העצים צריך היה לכרות, לשלוח למנסרות ולהכינם לקראת האביב, כאשר הקרח בניימאַן נמס וניתן לשלוח את העצים ברפסודות לחו"ל. בסביבות יורבורג היו יערות גדולים, מהם הפיקו את העצה המבוקשת מאוד בחו"ל בשביל בתי החרושת לייצור נייר וצלולואיד. משפחות רבות נתקיימו ביורבורג מהעיסוק ביערות ובעצים.

כך נמשך המצב עד שבא המשבר, כמסופר, שכרת את מטה לחמם של הסוחרים ביורבורג ובליטא כולה.

פרנסות היהודים — יידישע פרנ׳סעס — התבססו בעיקר על המסחר, החנוונות, התיווך והמלאכה. רוב עסקי היהודים היו "עסקי־רוח" (ווינט־געשעפטן" ביידיש), שמהם הוציאו את לחמם יהודים, מי ברווחה ומי בדוחק.

נשאלת השאלה — האם עסקו יהודים ביורבורג ובכלל גם בעבודת אדמה? — התשובה היא שלילית. מעטים מאוד עסקו חלקית בעבודת אדמה. ביורבורג היו יהודים, ששכרו בעונת האביב והקיץ גני־פרי וגני־ירק, השקיעו בהם מעט עבודה, מכרו את הפירות והירקות — תוצרתם — וגמרו בזה.

מן הראוי לציין לשבח מספר יהודים ביורבורג, שעיבדו שטח־אדמה שנשכר על־ידם מאת העיריה ונקרא בשם זאַרדה (די זאַרדע ביידיש). היה זה שטח קרקע, שהשתרע מגדות הניימאַן ועד למיבנים של העיירה. אדמת הזאַרדה היתה פוריה ומתאימה לגידול ירקות. משפחות שעסקו בכך נהנו מעבודתם, שהשתלמה להם מאוד.

בימי הסתיו נספגים מי הגשמים באדמת הזאַרדה ובחורף מתכסה כל השטח בשלגים. עם הפשרת השלגים מכסים מי־הניימאַן הגואים את הזאַרדה, ומעשירים את אדמתה בחומרים־אורגניים, המטייבים את אדמת הגינות לקראת עיבודם ושתילת ירקות באביב. האדמה הטובה הזאת היתה מניבה שפע של ירקות ובעיקר תפוחי־אדמה. ואמנם, בעלי החלקות באו על שכרם בעד עבודתם המיגעת. ואף־על־פי שהעבודה היתה קשה, התקשרו מעבדי חלקות־האדמה ומשפחותיהם אל אדמתם וראו בה מעשה של יצירה. אבל אלה היו "חקלאים" יוצאי־דופן ומעטים בלבד, וחבל. היהודים, מעבדי הקרקע, הוכיחו גם הוכיחו כי יכולים הם להיות חקלאים של ממש.

בדרך־כלל, לא ניכרה נטייה אצל יהודים להיאחז בענפי־חקלאות כמקור לפרנסתם. פרט לעבודה בזאַרדה, נעזרו יהודים פה ושם בחקלאות, כבענף־עזר, לפרנסת המשפחה. ידוע לנו, כי יהודים במזרחה של העיירה היו מגדלים פרה אחת או שתיים. בבוקר, בעונת הקיץ, היו רועי הבקר (לא יהודים) באים ואוספים את הפרות ומוציאים אותן למרעה. בחורף היו נעזרים ברועים כדי לטפל בפרות שברפתות הקטנות של היהודים. בעלי הפרות נהנו מחלב טרי לילדים וממעט גבינה ושמנת, אך ענף פרנסה של ממש לא היה בזה.

בחצרות של יהודים לא רבים, היו גינות זעירות לגידול ירקות וגם לול

קטן לגידול עופות, כדי להנות מביצה טרייה. כל אלה היו רק רמז לחקלאות, ולא יותר מזה.

יהודי יורבורג, כיהודי כל העיירות בליטא, היו תלושים מן הקרקע ובהכרח נאלצו לעסוק במסחר ובמלאכה. זה היה מנת גורלו של היהודי בגולה.

בכל עיירות־ליטא יש "שמים וארץ", אבל ביורבורג יש "שמים וארץ" וגם... נהר הניימאַן. ועל נהר הניימאַן הזה מפליגות אוניות־קיטור. בעליהן של האוניות הם רובם ככולם יהודים־אמידים, תושבי יורבורג. בעלי האוניות הזכורים לנו הם ישראל לווינברג, רבינוביץ, פינברג, דוד קרבלניק ועוד. אוניות הקיטור העסיקו הרבה יהודים. יורבורג בלי־אוניות היא כמעט חסרת קיום מבחינה כלכלית וחברתית. יהודים קמים עם שריקות האוניות היוצאות לדרך וגם הולכים לישון עם השריקות. כל אורח החיים של יהודי יורבורג הושפע מן האוניות האלה. שני סוגי אוניות־קיטור הפליגו על פני הניימאַן — אוניות לנוסעים (בעיקר) ואוניות להובלת משאות ול"סחיבת" סירות (בּיידאַקעס ביידיש). האוניות, שהיו מיועדות להובלת משאות, היו מובילות את הסחורות מקובנה לממל, טילזיט וקניגסברג. יורבורג היתה תחנת מעבר חשובה. אוניות המשא פעלו יום ולילה. באוניות אלה שלחו סוחרי יורבורג את מרכולתם לחו"ל. העסקים של בעלי אוניות המשא היו טובים, וזאת מבלי לעורר תשומת לב מיוחדת בקרב האוכלוסייה. לעומת זאת משכו את תשומת הלב אוניות הקיטור המסיעות בני־אדם (פאסאז'ירים בלועזית). כל האנשים נזדקקו לאוניות הקיטור. מי לרגל עסקיו המסחריים ומי לצרכיו התרבותיים והחברותיים, כמו ביקור קרובים, טיול וכד'. כל תושבי יורבורג נמשכו לקובנה, העיר הגדולה וגם לממל (קלאַיפּדה). בדרך מסען של האוניות, הלוך ושוב מקובנה, הן היו נעצרות ליד כמה וכמה עיירות, שעל גדות הניימאַן. בזמן העצירה של האוניות יכלו נוסעים לרדת וגם לאסוף נוסעים חדשים.

אוניות הקיטור היו׳ איפוא, אמצעי התחבורה החשוב ביותר של תושבי יורבורג. תחנת הרכבת היתה רחוקה מיורבורג מרחק עשרות קילומטרים של דרך עפר משובשת. לכן הפליגו יהודי יורבורג ויהודי העיירות הקטנות שעל גדות הניימאן רק באוניות. וכך נהגו גם הליטאים־הנוצרים, אם־כי רבים מהם היו נוסעים בעגלותיהם.

בעלי העגלות הגדולות ביורבורג היו מתחרים באוניות המשא בכך, שהיו

מובילים סחורות לקובנה וממנה במחיר מוזל. לנוסעים לממל הציעו העגלונים נסיעה זולה לסמלנינקן, כדי לנסוע ממנה והלאה ברכבת הצרה לממל.

ומכיוון שתושבי יורבורג הפליגו לקובנה באוניות — לא נסלל ע"י השלטונות כביש לקובנה, שהיתה בין שתי מלחמות העולם עיר בירה. ההפלגה באוניה לקובנה היתה לפעמים מעייפת קצת — מול הזרם — לקובנה — 6—8 שעות של הפלגה וחזרה ליורבורג, עם הזרם, 5־6 שעות בלבד. בדרך כלל נהנו הנוסעים מההפלגה. לרוב ישבו הנוסעים על סיפון האוניה כשהם משקיפים על הנוף הפסטוראַלי, המרהיב ביופיו. כשאדם הזדקק לנסוע לקובנה, הוא היה יוצא באונייה מאוחר בערב ומגיע לקובנה מוקדם בבוקר לסידור עסקיו; אחר הצהריים היה שוב עולה על האונייה וחוזר עם ערב ליורבורג. בדרך מסעם בלילה היו רוב הנוסעים מנמנמים בשבתם באולם הנוסעים או על סיפון האונייה. אך נוסעים בעלי אמצעים היו שוכרים להם "קבינה" — חדרון קטן ובו מיטת שינה. בני הנוער אהבו מאוד את ההפלגה באונייה. מיורבורג היו מפליגים בקבוצות מאורגנות מאות חברי תנועות הנוער כדי להיפגש עם חבריהם בקובנה. (אוניות הקיטור הובילו בבת אחת 500—600 נוסעים ויותר). בני הנוער מקובנה גמלו להם ביקור והיו באים להנות מזיווה של יורבורג, גנותיה ויערותיה. ויש אומרים גם מבנותיה היפות...

הסתדרות ה"מכבי" וגם הקלוב הספורטיבי "י. אַ. ק. — היו מארגנים חגיגות ביורבורג ומזמינים את חבריהם בקובנה לבילוי. בפגישות היו האורחים־הצעירים ממלאים את רחובותיה של יורבורג בשמחה ובצהלה. ממרכז העיר פנו בני־הנוער לפאַרקים לטיולים ולריקודים בליווי מוזיקה, לפי דוגמת ה"געגוז'ינעס", שהיו עורכים הליטאים. המפגשים של בני־הנוער יצרו ביורבורג אווירת נעורים תוססת, שמעניקה חווייה מרגשת וזכרונות נעימים.

כל החגיגות נערכו בפאַרק תל־אביב — בייחוד חגיגות ה"מכבי", תנועת הספורט הלאומית. הפאַרק סימל לנוער את הקשר עם ארץ ישראל. הוא עורר בקרב האורחים גאווה והרגשת שמחה על שיהודי יורבורג השכילו והצליחו להקים פאַרק נאה וגימנסיה עברית בתוכו, היא הגימנסיה על־שם הרצל.

לא פלא הוא כי תושבי יורבורג אהבו את הניימאַן וגם את האוניות. הם הכירו כל אונייה מרחוק, ידעו את שמותיהן — לייסוועס, ליעטובה, קייסטוטיס ועוד. הניימאַן והאוניות היו לא רק מקור פרנסה אלא גם

מקור לחיים חברותיים ותרבותיים יותר. יהודים היו יוצאים אל רציף הנמל כדי לפגוש מכירים, או סתם יהודים סקרנים וכדי לשמוע חדשות מקובנה; ומכיוון שהרדיו הליטאי לא סיפר על המתהווה בעולם היהודי ובארץ ישראל, לכן מיהרו יהודים לקבל עיתון חדש מקובנה ולהציץ בכותרותיו כדי לספק את סקרנותם. קובנה שימשה ליהודי יורבורג גשר וקשר תרבותי עם העולם היהודי. לולא עורק תרבותי זה היתה יורבורג הופכת להיות עיירה פרובינציאַלית, חסרת חיות ודלת מעוף. אך גם לקובנה שימשה יורבורג מעין גשר וקשר אל העולם המערבי, שיורבורג שכנה על־ידו, וממנו היא ניזונה כלכלית ותרבותית. יורבורג וקובנה כאחיות היו, קשורות זו בזו, קשרי מסחר וקשרי תרבות.

בדרך כלל שררו יחסים טובים בין בעלי האוניות. אולם מעת לעת היו פורצות מריבות ביניהם. ואז נהנו מן המצב הבלתי תקין הנוסעים. כל אונייה היתה מתחרה בחברתה ומכריזה על הוזלת מחיר הכרטיס, ויותר מזה היא היתה מבטיחה גם טובת הנאה... כוס בירה עם לחמניה וכד׳. בימי ״התחרות״ רבו הנוסעים באוניות הלוך וחזור, כמעט בחינם. הנוסעים נסעו ונהנו מן ה״תחרות״ הפרועה, אך בעלי האוניות הפסידו בשל איוולתם. רק לאחר שכל בעלי האוניות היו כבר מותשים ונפסדים מן ״התחרות״, הם היו חוזרים ומתחברים שוב לאגודה, בבושת פנים. לאחר שייצר ״התחרות״ נחל את כשלונו שב הכול בשלום לתיקנו.

בעונת החורף — ימי הגשמים, הרוחות, השלגים והכפור — משנה יורבורג את פניה. הקור עולה לכדי 20 מעלות מתחת לאפס ויותר. האוכלוסייה מסתגרת בבתים. הרחובות מתרוקנים מאדם. יורבורג מתנתקת מן העולם והופכת להיות מעין רפובליקה עצמאית. הניימאַן קופא ומתכסה בשכבת קרח עבה. אוניות הקיטור מרוכזות בשיפכו של נהר המיטובה, המשמש בימי החורף כנמל בית. כלי התחבורה היחיד הוא עגלת החורף (המזחלה). הכול נוסעים בעגלות חורף שאליהן רתומים שני סוסים עם פעמונים מצלצלים. האנשים לבושים בפרוות כבשים או בבגדים חמים וגם בכובעים חורפיים, שבקושי ניתן להבחין פרצופו של אדם. תופעה זאת נראית ממבט ראשון רומנטית מאוד, אך רק בטיול קצר. בדרך ארוכה מכבידה הנסיעה על הנוסע. הדרכים לקובנה — ככל מקום אחר — מכוסות שכבת שלג עבה והן משמשות לעגלונים הזדמנות טובה להסיע אנשים למרחקים ולהרוויח מעט כסף. היו עגלונים שנסעו לקובנה לאורך הניימאַן הקפוא, אבל גם דרך זו היתה משובשת למדי.

— מה לעשות? — חורף בא, חורף חולף — האדם מוכרח להסתגל לתנאים האקלימיים המשתנים. אין ברירה, וזהו־זה.

אבל אין צל בלי אור. הנה דווקא בחורף מרבים האיכרים לבוא לשוק כדי למכור ולקנות. באין עבודה בשדה, מתפנה האיכר, אוסף את מרכולתו ובא לשוק. הסחר־מכר גדול דווקא בחורף — והיהודים נהנים. פעמיים בשבוע — ביום ב׳ וביום ה׳ מתקיימים ימי־שוק הומים אדם, ממש יריד בעיירה. ויהודים בחנויותיהם עושים עסקים טובים ואומרים בנחת רוח — ״אַ יריד אין שטעטל (יריד בעיירה) אַ מחייה...״

החיים בחורף נכנסים אט־אט למסלולם. ממשיכים גם בייצוא, וכיצד?

— עגלונים יש וגם עגלות חורף יש. מה עושים הסוחרים — עומסים את התוצרת המיועדת לייצוא על גבי עגלות החורף ומובילים לסמלנינקן, דרך קצרה של 9—10 קילומטרים בלבד. מכאן אין כבר בעייה. מעבירים את הסחורות מעגלות החורף ישר לקרונות הרכבת, המסיעה לטילזיט ולממל. פיתרון זה רצוי גם לסוחרים־הייצואנים וגם לעגלונים. כולם יוצאים נשכרים מן העיסקה.

אבל יש עוד הרבה יהודים ביורבורג, שפרנסתם נשללת מהם בחודשי החורף והם נאלצים לחפש להם מקורות פרנסה חליפיים. ובאין ברירה — אם אינם מוצאים את הרצוי הם נאלצים להסתפק במצוי; וכך עוברים בשלום את החורף, כמדי שנה בשנה, עד בוא האביב המצופה.

חודשי החורף הם ארוכים מאוד לפי הרגשתם של האנשים. לכן, מה, למשל, עושים יהודים ביורבורג — הם מוציאים מעז מתוק — ומגבירים את הפעילות התרבותית והחברתית. הציבור פנוי יותר לקריאת ספר וידי הספרנים בספריות מלאות עבודה. קוראים גם עיתונים וז׳ורנאלים; יש משחקים ״שח״ ויש משחקים בקלפים, כל אחד לפי טעמו. ערבי החורף מתחילים בשעה ארבע וכל אחד נאלץ למצוא לו תעסוקה לפי רוחו בערב הממושך.

יש הולכים לקולנוע ויש הולכים לחוגים. מפעילים גם את חוג התיאַטרון המקומי, המעלה מחזות ביידיש. לרוב מזמינים קריין, שחקן או זמר לערב תרבותי כדי לענג את יהודי יורבורג והסביבה. אירוע גדול הוא — כשהיו מזמינים להקה דרמטית מקובנה. לחובבי תיאטרון הרי זה חג מרשים. אגב, כל האירועים האלה מתנהלים בשפת יידיש. בימי החורף, בהיות התושבים מנותקים מקובנה, יש הד בעיירה לכל פעולה תרבותית־אמנותית. הרבה פעולות מוקדשות למטרות סוציאליות. מפיצים כרטיסים

וההכנסות הן קודש למוסדות צדקה מקומיים. לפעמים מקיימים גם הגרלה. גם המפלגות מתעוררות בחורף לפעילות, מקיימות הרצאות ודיונים — ואם זה בשנת קונגרס ציוני — נסערים הוויכוחים. ויש גם פעולות וגיוסים למען הקרנות הלאומיות. ואם מזדמן שליח מארץ ישראל או מנהיג ציוני, הרי זה אירוע מכובד ורצוי ביורבורג. גם תנועות הנוער מגבירות פעולותיהן בחורף במועדוניהן. משחקים בכדורי שלג. שמח להם...

בימים שהקור אינו גדול במיוחד והשמש שולחת את קרניה הרפות יוצאים מבוגרים, ילדים ובני־נוער לטיולים בסביבה. מטיילים ביערות המושלגים, עולים בהרים וגולשים אל הבקעות. ויש שמבקרים ידידים גם בכפרים של הליטאים, המקבלים את אורחיהם בלב פתוח. על הנהרות הקפואים מחליקים בני־נוער במחליקיים, נופלים וקמים, קמים ונופלים לקול צחוקם של הנוכחים... טוב להיות צעירים בעונת החורף ובכל עונות השנה...

לכול יש סוף וגם לחורף הארוך. הקור הולך ונחלש. קרני השמש מחממות יותר ויותר. לאט לאט פושטת האדמה את ה"תכריכים" הלבנים ומתכסה בתלבושת ירוקה. ולא עובר זמן רב וכבר פורץ האביב, בצבעוניותו ובריחו המשכר אל החצרות והבתים. אורח החיים משתנה והולך. פושטים את מחלצות החורף ונערכים לצאת איש איש לעסקיו. עולם הטבע מתעורר וגם האדם מתעורר לקראת החיים המתחדשים.

נעים באביב, נעים מאוד, אבל יש ביורבורג גם "בעיות אביביות" מיוחדות במינן, ולפעמים קשות למדי. כמסופר יש ליורבורג נייְמאַן, שיש בו בדרך כלל ברכה, אך בחודשי האביב הוא הופך לעיתים לקללה.

מה אם־כן קורה? — והרי הסיפור — כשמתחיל הקרח שעל הנייְמאַן להמס ולהתבקע לגושי־קרח גדולים הצפים עם זרם המים, יש שהגושים האלה יוצרים "פקק תנועה"; נוצר מעין הר קרח ענקי החוסם בעד זרימת המים האדירה. ואז קורה שהנייְמאַן עולה על גדותיו. זרמי המים חודרים לרחובות הקרובים לנייְמאַן ומציפים את הבתים. השיטפון אמנם צפוי באביב של כל שנה, אך התושבים בוטחים ביד המקרה — "השנה זה לא יקרה" אומרים. ובמציאות יש וכן קורה. הנזקים שגורם השיטפון לאוכלוסייה בבתים המוצפים והקרובים לנייְמאַן, הוא עצום. תארו לכם תמונה — אתם מתעוררים בבוקר ומוצאים את עצמכם בחדר מוצף מים; גם בחצר ובמחסנים פרצו מים; ההרס גדול והנזקים עצומים. בין־יום מתדלדלים אנשים ומשפחות רבות נשארות בחוסר־כול. אמנם העירייה משתתפת

בהוצאות הכספיות הכבדות של התושבים וגם ועד הקהילה תורם את חלקו לקרן העזרה, אך אלה אינם פותרים את כל הבעיות הסבוכות המתעוררות בכל משפחה עם הרס הבית. ויש שגם האוכלוסייה מתגייסת ומקימה קרן עזרה משלה לצרכי השיקום של הניזוקים. מלאכת ההצלה אמנם ראוייה להערכה, אבל הנפגעים אינם שוכחים את אסונם ימים רבים.

טוב לפחות שלא כל שנה יש שיטפון הרסני, שהוא בבחינת קטסטרופה לאוכלוסייה המקומית.

היחידים הנהנים מן השיטפון הם הילדים, השטים על גבי קרשים ולוחות־עץ ברחובות ובין הבתים והם עליזים ושמחים. אולם, את "חשבון הכיס" וגם את שיברון הלב עושים ההורים הניזוקים...

לאחר כמה ימי סבל חולף השיטפון. וכשם שבא לפתע־פתאום כך הוא נעלם פתאום ואיננו. קרני שמש מלטפות ומחיות נפשות. האביב מרפא לאט לאט את הפצעים והחיים חוזרים למסלולם. עושים שיפוצים בבתים ומקווים לטוב. ימים רבים לאחר השיטפון עוד מרבים יהודים לדבר בו ולספר מעשיות וגוזמאות. השיטפון הופך לנושא חביב של יושבי הקרנות, הפטפטנים והבדאים, המספרים ניסים ונפלאות על פלאי־השיטפון, ובכלל.

הנה יש ביורבורג אחד בשם עליע (אליהו)המלאַגוס (הבדאי) המספר סיפור כדלהלן:

"היה זה בימי הסילברסטר (חגי הנוצרים). באותם ימים נסע הוא, עליע ברוך, בעגלת חורף כששני סוסים אבירים מושכים אותה על גבי הקרח של הניימאַן. לפתע פתאום התחיל הקרח מתבקע ומתפוצץ והעגלה התחילה לשקוע במים...

אז התחיל עליע לצעוק בקולי־קולות:
געוואַלד! הצילו! געוואַלד הצילו!

את הקולות של עליע שמעו האיכרים שעבדו בקציר שעורים על גדות הניימאַן...

האיכרים מיהרו אל הנהר, עלו על הקרח ובחרמשים שבידיהם הם משכו־משכו והצילו את עליע ואת עגלת החורף עם הסוסים"...

ובנוגע לשיטפונות באביב, שהיו מביאים הרס ומרוששים משפחות רבות ביורבורג, מספרים הרבה סיפורים מבדחים, והרי אחד מהם:

"אחד, שוב איזה מעלאַגוס (בדאי), סיפר כי בעת השיטפון ביורבורג הוא ראה בית מתרומם למעלה וצף על פני המים, ועל ארובת הבית עומד תרנגול וקורא: קו־קו־רי־קו, קו־קו־רי־קו"...

— — — — — — — — — — — — —

סיפורים ובדיחות, אמת ודמיון, רצינות וקלות דעת, צחוק ודמע — מתערבים בסיפורינו ומשקפים את הוויית חיינו בעיירה — היא עיירתנו יורבורג.

הינדה לוינברג (בקר)

תרגם מיידיש ושיכתב — פז

עיסוקים של יהודים ביורבורג*)

במסחר עסקו בדרך כלל רוב יהודי יורבורג. היתר היו בעלי מקצועות חפשיים, פקידים, בעלי־מלאכה ואחרים. לצערנו אין לנו רשימה מלאה של עיסוקי היהודים ביורבורג והננו מביאים כאן רשימה מצומצמת המצוייה בידינו.

סוחרים־ייצואנים

חברת "אקספורט־האַנדל" (ראה רשימת חבריה האחרים במאמרה של הינדה לוינברג־בקר).

שמריהו (שמערל) פוליאַק ובניו (שלמה ואברהם) — תפוחי־אדמה, פירות ;

דוד־יצחק ביימן כנ"ל ;

אפרים הסלוביץ — פשתן, תבואה, ביצים ועורות.

סוחרים־ייבואנים

מנדל פיינברג — נציג חברה גרמנית לייבוא מלח וצמנט, ספק לעיירות בסביבה ;

צבי (הירשל) פין — צמנט וברזל ;

נטע אהרונובסקי — כנ"ל ;

צבי (הירש) יוזפוביץ — נפט, בירה, דגים מלוחים ופירות מיובשים ;

ישראל לוינברג — פחמים משלזיה ודגים מלוחים ;

מרדכי גרינברג — ברזל ומכונות חקלאיות ;

צדוק יוזליט — מלח וקמח ;

שייטל לוינסון

קרצ'מר

עורות לסנלדרים ולחנויות.

---

* מילואים למאמרה של הינדה לוינברג־בקר.

סוחרים — רוכלים — ספקים ליצואנים

שכנא הסלקוביץ ; אליעזר מאירוביץ ; יעקב מאירוביץ ; אברהם (אורצ'יק) פיין ; קלמן פרידלנד.

סוחרי בהמות — אספקת בשר לקובנה ולחו"ל

אבא קפלן ובניו משה ויעקב־בר ; נתן קפלן, אחיו של אבא קפלן ; הירש הס ; ראובן הס ; יעקב הס ; טוביה הס ; דניאל הס ; ישראל מר.

חקלאות — חלקות אדמה קטנות

לייב פיינברג ; יוסף גרינברג ; שכנא הסלקוביץ ;

גינות קטנות — צמודות לבתי המגורים.

בעלי בתי־מסחר

דוד פולובין — בית־מסחר סיטונאי וקמעונאי לבדים ;

מאיר פולובין — כנ"ל ;

מרדכי (מוטל) פרלמן — בדים, כנ"ל ;

עקיבא פליער — בדים, כנ"ל ;

אלתר שימונוב — בית מסחר לברזל וכלי מתכת ;

דוד וברל לפינסקי — סוכנות משקאות של וולף, קובנה ;

פנחס שכנוביץ — ספרים, נייר ומכשירי כתיבה ;

יסוונסקי — חתנו של שכנוביץ — גלנטריה ומשחקי־ילדים.

בנקים ומנהליהם

הפאָלקס באַנק — הבנק העממי־היהודי, המסונף לצנטראל־באַנק בקובנה.

חברי ההנהלה : יצחק (איסק) פיינברג, סימון זונדלביץ, יוזל רבינוביץ.

הקאָמערץ באַנק — בנק ליטאי — מנהלו שמריהו (שמערל) ברנשטיין.

רופאים

יצחק רבינוביץ ; גולדברג, גרשטיין, סולץ, קרלינסקי ; שימונוב (רופא שנים). א. קופלוב (רופא שנים).

בתי מרקחת

ברגובסקי (קוליה וסאַשאַ) ;

משה ריקלר — מגזין אפותקאי.

כ׳ געדענק

כ׳ געדענק די שטאָט־מיין שיינע
ביי די פּליסנדיקע וואַסערן די הײנע,
ביי די וואונדערבאַרע שטיפערישע טייכן
פון אונדזער פרעכטיקן־חלום, דעם רייכן.

כ׳ געדענק די גערטנער און די פעלדער,
כ׳ געדענק די פּאַרקן און די וועלדער,
כ׳ זע די בערגלאַך און די טאָלן
ווו מיר פלעגן פאַרוויילן אונדזערע קינדער־יאָרן.

כ׳געדענק די שטאָט און אירע גאַסן,
ליכטיקע, פול מיט שפּאַצירנדיקע מאַסן,
כ׳געדענק די שטיבער און די שטיבלעך,
ווו יידן האָבן געלעבט אַזוי גליקלעך.

כ׳זע נאָך היינט די שול און דעם בית־מדרש,
די אַלטע שול און פאַר אָרימע דער ״הקדש״ —
אַ היים פאַר גאָט, ווו עס רוט די שכינה,
און אַ בית־מדרש פאַר געבעט און תחינה ;

כ׳געדענק די אַלטע שול פון האָלץ,
וואָס איז געווען דער יורבעריקער שטאָלץ,
אונדזער וועלט־באַרימטע שול, מיט דעם געשניצטן אָרון,
וואָס ליגט טיף אין מיין זיכרון.

כ׳געדענק די שול־היימען פון תורה,
די גימנאַזיע, פאָלקס־שול און תלמוד־תורה ;
כ׳געדענק דעם ״מכבי״ און דעם אָטלעטיק־קלוב,
וואָס פלעגן מאַכן די יוגנט שטאַרק און קלוג.

כ׳געדענק די סקאַוּטן פון ״השומר הצעיר״,
די ציוניסטישע שמועסן און דעם שבת׳דיקן שפּאַציר —
און ווער געדענקט ניט דעם הכשרה־קיבוץ,
און די אידיאַליסטישע יוגנט פון דעם ״החלוץ״.

כ׳געדענק די ביבליאָטעק אויף ״מענדעלעס״ נאָמען,
וווּ לייענער פלעגן מיט דורשט שטראָמען,
און די ביבליאָטעק אויפן נאָמען פון ״ברענער״,
פאַר שול יוגנט, העברייאיש קענער.

כ׳געדענק די טעאַטראַלע יוגנט־קרייזן,
וואָס פלעגן טעאַטער־קונסט באַווייזן,
דעם עולם אין שטעטל פריילעך מאַכן
טאַנצן, זינגען און פון דער וועלט לאַכן.

אַזוי האָבן יידעס און באָבעס געלעבט,
אַזוי האָבן עלטערן געהאָפט און געשטרעבט;
געווען איז אַ לעבן פון גליק און פרייד,
ביז געקומען זיינען שווערע טעג פון לייד...

— — — — — — — — — — — — —

אומגעוואַרט איז געקומען אַ בלוטיקע צייט —
מען שלאָגט און מען האַרגעט און אַ קינד שרייט...
אַ שוידער, אַ גרויל, אַ געשריי און אַ שרעק —
יידן, ס׳איז אַ סוף צו דער שטעטל, אַ סוף און אן עק...

אָ יורבורג, אָ יורבורג, דו שטעטל, דו ליבע,
וואָס האָט דיר געטראָפן, וואָס איז די סיבה ? —
— ווילדע באַנדיטן, רוצחים און מענטשן־חיות,
האָבן געשלאָגן, געהאַרגעט און באַגראָבן אָן לוויות...

ווייסט און ליידיק שטייט איצט דאָס שטעטל,
נישטאָ קיין יידיש־הויז, נישטאָ קיין בעטל,
נאָר קברים פיל אַרום צעשפרייט,
און ביינער טרוקענע צעזייט.

שטענדיק וועלן מיר דיר יורבורג געדענקען,
מיט ביטערע טרערן און טיפן בענקען —
פאַרשאָלטן זאָל זיין דער מאָדערנער המן!
פאַרשאָלטן זאָל זיין היטלערס נאָמען!...

זבולון פורן

אונדזער שטאָט יורבורג

הונדערט קילאמעטער פון קאָוונע, 9 קילאָמעטער פון סמאַלעניינקען, אויפן ברעג פון ניעמאַן מיט זיינע ביי־טײַכלאַך — די מיטווע און די אימסטרע — ליגט דאָס שטאָט יורבורג (ליטוויש: יורבאַרקאַס). לאנגע און ברייטע גאַסן ברוקירט מיט שטיינער און פון די זייטן טראָטוארן פון צעמענט. די אומגעגענט פון יורבורג איז געווען — וועלדער און פעלדער.

די ליטווינער האָבן געיאַרשנט אַ גרויסן און שיינעם פּאַרק, וואָס האָט אָנגעהערט אַמאָל צו אַ רוסישן גראַף וואסילשצ׳יקאָוו. אין מיטן דעם פּאַרק איז געווען אַ פּאַלאַץ, ארומגערינגלט מיט בוימעלעך און בלומען. פוןביידע זייטן פון דעם פּאַלאַץ זיינען געווען שיין־געבויטע געביידעס. די געביידעס האָבן געדינט די ליטווישע מלוכה גימנאזיע, אין וועלכער ס׳האָבן געלערנט יורבורגער ליטווישער יוגנטלעכע און אַנדערע פון דער אַרומיקער סביבה. זונטיק אין די נאָכמיטאָג שעה׳ן פלעגט דער אָרקעסטער פון די פייערלעשער שפילן טאַנץ־מוזיק און דער עולם האט זיך גוט פאַרוויילט. דאָס מערסט פאַרוויילער זיינען געווען די ליטווינער־שאוליסטן, אבער יידן האָבן אויך אנטייל גענומען אין די פאַרוויילונגען. די פארוויילונגען האָט מען גערופן אין ליטוויש — געגוז׳ינעס.

אין איין שיינעם טאָג האָבן די ליטווינער באַשלאָסן ניט צודערלויבן די יידישע יוגנטלעכע אָנטייל צונעמען אין די פאַרוויילונגען. אויף אַ שילד, ביים אריינגאַנג צו דעם פּאַרק, האָבן די ליטווינער עקסטרעמיסטן געשריבן — **״פאַר יידן און פאַר הינט איז דער אריינגאַנג פאַרבאָטן״**. דער אַנטי־סימיטישער אויפשריפט האָט טיף באַליידיקט די יידישע באַפעלקערונג. ס׳האָט זיך באַלד געשאַפן אַ קאָמיטעט, וואָס האָט באַשלאָסן צו קויפן אַ שיינעם גאָרטן מיט אַ גרויסע געביידע. דעם גאָרטן האָט מען פאַרוואַנדלט אין אַ פּאַרק און די געביידע פאַר די העברייאישע גימנאַזיע, וואָס האָט געדינט די יידישע באַפעלקערונג פון יורבורג, טאַוריג און שטעטלאַך לענגאויס דעם ניעמאַן. דעם יידישן פּאַרק האָט מען אַ נאָמען געגעבן — ״תל־אביב״, אויף דעם נאָמען פון דער ניי־געבויטער שטאָט תל־אביב אין

ארץ־ישראל. די יידן האָבן גערן געהאַט דעם יידישן פאַרק, וואָס איז געווען נאָנט צו דער שטאָט און צוזאַמען מיט דער גימנאַזיע האָט זיך דאָרט געשאַפן אַ וויכטיקער קולטור־צענטער. אין דעם פאַרק האָט מען איינגעאָרדנט יעדן זונטיק טענץ פארווייילונגען, קאָנצערטן און ספּאָרט.

אין מיטן פון די דרייסיקער יאָרן האָבן אין יורבורג געלעבט בערך 3000 יידן, וואָס האָבן זיך קאָנצענטרירט אין צענטער פון דער שטאָט. די ליטווישע באַפעלקערונג האָט געלעבט ארום דער שטאָט, אבער די קאַטאָלישע טיפלע איז געשטאַנען, ביי דעם סוף פון קאָוונער גאַס, וואס איז געווען די הויפט גאַס. אין די שבתים און ימים־טובים זיינען אלע געשעפטן געווען פאַרמאַכט. די יידן האָבן זיך געפילט אין יורבורג ווי אין א יידישע שטאָט, ווו מען האָט געהערט ריידן נאָר יידיש אָדער טיילווייז אויך העברייאיש.

מאָנטיק און דאָנערשטיק זיינען געווען די מאַרק טעג אין יורבורג. דער פלאַץ צווישן די אַלטע הילצערנע שול און דעם געמויערטן בית מדרש, האָט געדינט די דאָרפישע ליטווינער און די יידישע באַפעלקערונג. אויפן מאַרק־פלאַץ פלעגן די דאָרפישע ליטווינער פאַרקויפן לאַנדווירטשאַפט פּראָדוקטן און די יידן פלעגן זיי פארקויפן גאַלאַנטעריי, באַקאַליי און אנדערע אינדוסטריעלע פּראָדוקטן.

די אלטע האָלץ שול, געבויט 1790, איז געווען זייער פּאָפּולער אין ליטע און אין דער וועלט, מיט די קינסטלערישע האָלץ־אויסשניצונגען פון ארון הקודש, די בימה און דעם כיסא אליהו. אין יורבורג זיינען געווען פיל געלערנטע יידן, דאָקטוירים, אדוואָקאַטן, באַנקירער א. א. אויך גרויסע רבנים זיינען געווען אין יורבורג. דער לעצטער רב איז געווען אברהם דימאַנט, אַ באַרימטער רב, אַ דיין חיים־ראובן רובינשטיין, אַ חזן אלפּרוביץ וואָס פלעגט שרייבן נאָטן צו די זמירות און ימים נוראים. צוויי יידישע פאָלקס שולן זיינען געווען אין יורבורג — איינע אַ יידישע און די צווייטע אַ העברייאישע. עס איז אויך געווען אַ העברייאישע גימנאַזיע. אויך צוויי ביבליאטעקן האבן עקזיסטירט אין יורבורג — ״מנדעלע״ ביבליאָטעק (יידישע ביכער) און ״ברנר״ (העברייאישע ביכער).

אין יורבורג האָבן עקזיסטירט אייניקע יוגנט אָרגאניזאציעס — ווי דער ״החלוץ״, ״מכבי״, יידישע סקאוטן — השומר הצעיר, בית״ר. א דאַנק דעם ״החלוץ״ זיינע פיל עולה־געווען קיין ארץ־ישראל. אין יורבורג זיינען געווען אַקטיוו יידישע פארטייען. אין שטאָט זיינען אויך געווען טעטיק אַ

יידישע פאָלקס־באַנק, אַ קאָמערץ־באַנק און געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס ווי ״ביקור חולים״, ״הכנסת אורחים״ און אנדערע.

יידן האָבן געצויגן זייער פרנסה פון פאַרשיידענע מקורות. אין יורבורג זיינען געווען דאַמפער־אינהאָבערס און פיל באַדינער, עקספּאָרט־הענדלער, סוחרים, האָטעלן, קרעמער, בעלי־מלאכות און ארבעטער.

ווען היטלער איז געקומען צו דער מאַכט אין דייטשלאַנד האָט מען עס גלייך געפילט אין יורבורג. די ליטווינער שאוליסטן און סתם אַנטיסעמיטן האָבן אויפגעהויבן זייערע קעפּ. פיל יידן האָבן שווער דאַן ארויסגעצויגן זייער פרנסה. דער לעבן איז געוואָרן פון טאָג צו טאָג אַלץ שווערער און פאַר דער יוגנט האָט זיך ניט פארויסגעזען אַ גוטע צוקונפט. אַ טייל פון דער יוגנט פאָרט קיין ארץ־ישראל אדער עמיגרירט אין אויסלאַנד און אַ טייל פאַרלאָזט קיין קאָוונע.

דעם 22־טן יוני 1941, 5 אזייגער אין דער פרי זיינען טיילן פון דעם נאַציש־דייטשן מיליטער אריין אין יורבורג. טונקעלע וואָלקנס האָבן פארפינסטערט די פערספּעקטיוון פון דער יידישער באַפעלקערונג. נאָר איינצלנע יידן האָבן זיך געראַטעוועט, אָבער די גאנצע קהילה איז אומגעקומען. אין דער ערשטער אַקציע האָט מען געמאָרדעט 350 מענער, צווישן זיי אַ פערציק ליטווינער־קאָמוניסטן. די איבעריקע מענער פרויען, עלטערע און קינדער פון דער יידישער באַפעלקערונג, האָט מען באַגראָבן אין אַ וואַלד, נאענט צו סמאַלענינקען.

אין 1945 איז יורבורג באַפרייט געוואָרן פון די מערדער. יידן זיינען אָבער ליידער אין יורבורג ניט געווען... נאָר דער ווייטאָק איז געבליבן אין אונדזערע הערצער אויף אייביק.

שמעון שמעונוב

אמאל איז געווען א שטעטל

א יך האָב אַ נאָמען געגעבן מיין שרייבן "אמאל איז געווען א שטעטל", אויפן שניט פון "אמאָל איז געווען א מעשה"; געגוי ווי מיין פאָטער עליו השלום, פלעגט אָנהויבן זיינע מעשיות פאר מיר קליינערהייט.

דאָס איז א מעשה, וואס קלינגט ווי א לעגענדע, ניט פון דער וועלט.

40 יאר ווי איך האב פארלאָזן יורבעריק, און זי שטייט מיר לעבעדיק פאר די אויגן, ווי נעכטן וואלט דאס געווען.

איך בין אויסגעווען א וועלט, רוסלאנד און פראנקרייך, קאַנאַדע און די פאַראייניקטע שטאַטן פון אַמעריקע — און איצט ישראל, איך האָב יורבעריק קיינמאל ניט געקענט פאַרגעסן, אַלעמאָל האָט מיין שטעטל יורבעריק געהאט א וואַרעם אָרט אין מיין האַרצן. און אזוי האָט יורבעריק, אונזער קליינע שטעטאלע, א וואַרעם אָרט אין די הערצער פון אלע יורבעריקער וואס זיינען איצטער צעשפרייט איבער דער וועלט.

איך טראכט אָפט פון יורבעריק, איך זע איר אין מיין פאנטאזיע, איך "באזוך" איר אָפט, איך טרעף זיך מיט אירע מענטשן, איך טרעף מיינע חברים, איך דערמאָן זיך געשעעניש, איך קום אויף פלעצער און איך מאַך זיך פאַרגעסן אז יורבעריק ליגט איצט אין אַש, אז די נאַציס און די ליטווינער האָבן איר פארברענט; אַז די מענטשן פון שטעטל האָט מען ארויסגעפירט און אויסגעשאָסן. איך וויל דאָס פארגעסן... איך קער מיך אום צום אמאָל, ווען זי האָט געלעבט, זיך געפילט גליקלאך...

אָט זע איך זיך, ווי איך עפן די אייזערנע טויערן פון רוסישן קניאַז וואסילשצ'יקאָווס פאַרק.

דער פאַרק איז אַרומגערינגלט מיט אַ שטיינערנער וואַנט. דער אריינגאַנג איז דורך אן אייזערנעם טויער צווישן דריי דיקע ציגלנע זיילן. דאָרט אנטקעגן שטייען די חורבות פון פירשטלעכן פאלאץ. דער פאלאץ שטייט ביי דער "מיטווע", און איבערן "מיטווע" אין וואַלד ביי דער לאָנקע שטייט אַ גרויסער הילצערנער שוועמל, זיין קאָפּ איז רויט, דער שטאם ווייס

און איז באַדעקט מיט אזוי פיל אויפשריפטן פון פארליבטע. דער קניאַז האט דאס אויפגעשטעלט, ווייזט אויס, זיך צו באהאלטן פון רעגן.

דער קניאז פלעגט קומען נאר אין די זומער־חדשים און דאן האט מען ניט געטאָרט שפּאַצירן נאענט צום פּאלאַץ, און מען האָט שפּאַצירט אויסער די גרעניצן פון פּאַלאַץ. אין זייט פון פּאלאַץ זיינען געבליבן צוויי "פליגלען" פאר דער באדינערשאפט, וואס זענען שפעטער געווארן די ליטווישע גימנאזיע. דער קניאז האט זיך געהאט באַזאָרגט מיט אלץ, מיט אַן אָראַנזשערעע אונטער גלאָז, מיט שטאלן געמויערטע, מיט געווערקשאפטן, "מאסטערסקייעס" מיט א ביר־ברויערייע הינטער יורבעריק.

די לעגענדע גייט אז איינער פון דעם קניאז'ס עלטערן איז געווען דער געליבטער פון יעקאַטערינע די צווייטע, אַזוי ווי די ברידער אָרלאָוו און אַנדערע, און זי פלעגט זיך נוהג זיין, ווען איר ליבע האט זיך אָפּגעקילט, צו "פארשיקן" אירע געליבטע, זיי באַשענקען מיט מאַיאָנטקעס ביי די גרעניצן פון דער גרויסער רוסישער אימפעריע.

אזוי האט זוכה געווען אונזער קניאז וואַסילשצ'יקאָוו, אָפּצוריכטן גלות אין אונזער שטעטל יורבעריק.

איידער מיר פארלאזן דעם פּארק לאמיר זען צו די קליינע צערקאָווקע שטייט נאָך אויף איר פּלאַץ. קליין איז זי געווען, א מיניאטורנע צערקאָווקע פארן קניאז, פאַר זיין משפחה און באדינערשאפט; און צו עס ליגט נאך דער גרויסער שטיין פאר איר. געזאָגט האט מען, אז דער שטיין איז א מעטעאָריט, א הימלס קערפּער.

אָט גייען מיר צוריק. רעכטס ליגט די געביידע וואס איז געווען איינע פון די צוויי יורבורגער קינאמאַטאָגראַפן וואס אויף זייערע לייוונטן האבן מיר געזען דעם שפּילן פון עמיל יאנינגס, מארלען דיטריך קאנראד פייט, פּאָלאַ נעגרי און אַמאָל דעם שפּילן פון איוואַן מאזשוכין.

נעבן קינאָ איז געווען די הויז פון די אלטמאנס, די הויז פון יורבורגער סאָלאָוויי, פּאַניטשקע אלטמאן מיט איר וואונדערבארע שטימע, וואָס ווען מען האָט איר געהערט זינגען איז מען פאַרליבט געוואָרן אין איר.

און אט איז די "אימסטרע" א קליין טייכל, וואס ריזלט זיך אריינצופאלן אין "מיטווע" און דאַן אין "ניעמאַן". זומער האָט געקענט אַ הון אריבערשפרייזן איר און ניט איינעצן אירע הינערשע פיסלאך, אבער אין פרילינג — אָהא! פרילינג האָט זי צוליבן פארשטאָפּטן ניעמאן זיך אויפגעשוואָלן, אויסגעשפרייט און פאַרגאָסן דעם גאנצן ארום. דאן זיינען אין דעם חלק שטאט געגאנגען שיפלאך, "לאָדקעס" ווי אין ווענעציע, דעם

גלח׳ס גארטן איז געווען פארגאסן, גאנץ ״אוזשאימסטרע״ א קלייניקייט, די ״אימסטרע״ האָט זיך פארנאנדער געגאָסן !

לאָמיר ארײנקוקן אין זײטיקן געסל וואס פירט אויך צום פארק. דאָרט שטייט די הויז פון די לעווינזאנס, צי שטייען ניט אויפן בריקל פון זייער הויז צוויי אינגלאך וואס וואַרטן — דאס איז טאָני לעווינזאן און איזי לעווינזאן (היינט אין דרום־אפריקע). זיי וואַרטן אויף זייער פאָטער וואס ארבעט אין ״טאריבע״. לינקס גייט אַ שמאָלע סטעזשקע לענגאויס די ״אימסטרע״ וואס פירט צו ראסיינער גאס און איבער די סטעזשקע איז דעם גלח׳ס גאָרטן און דעם גלח׳ס הויז. איבער די ״אימסטרע״ איז פארוואָרפן אַ הילצערנער בריקל ווו עס איז אזוי גוט צו קוקן פון אים, אויף די קליינע פישלאך וואס שווימען אין די ״אימסטרע״. אַן אידיליע. און אָט זיינען מיר אויפן בריק וואס איבערן ״אימסטרע״. ביים בריק לעבט דער שניידער טשערטאָק, וואס ליידט זיך אָן געגנוג פון די פארפלייצונגען.

פון בריק פירט אויף רעכטס דער וועג צו די ״מיטווע״, ווו ערב־ווינטער אנטלויפן דארט די דאמפערס צו איבערווינטערן.

דער וועג אונזערער פירט צו קאָוונער גאס, פארביי די טיפלע וואס איז אויך ארומגעצאמט מיט א שטיינערנער וואַנט. די טיפלע האט צוויי הויכע טורעמס און זעט אויס ווי א הויכע פעסטונג. זי דינט ווי א געבעט־הויז פארן גאנצן אומגעגנט. דא טרעפט זיך די דארפישע באפעלקערונג. שטאַרבט ווער פון זיי ברענגט מען אים אין טיפלע, און דער פאָטאָגראַף אַבראַמסאָן מאכט א לעצטע אויפנאמע, אזוי אויך ווען עס קומט פאָר א ״שליוב״, א חתונה, הייסט עס. די יורבורגער ״פאַראַפיע״ רעכנט זיך פאר אַ רייכע.

מען דערציילט אז די יורבורגער יידישע באפעלקערונג האט, זיינער צייט, בייגעשטייערט צום אויפבוי פון דער טיפלע, מיטן חשבון אז דאס וועט ברענגען פרנסה פארן שטעטל.

פארן טיפלע, אין דער רעכטער זייט, פירט א וועג צום ״ניעמאן״. האט איר צייט, קומט לאמיר באגעגנען א דאמפער וואס קומט איצט נאך מיטאג פון קאָוונע — צו דאס איז ״לייסווע״ צו ״ליעטוואַ״ צו גאר ״קעסטוטיס״.

נאַכהער וועט מען איבערגעבן ווער עס איז געקומען. 20 מענטשן און דריי דייטשן. אַזוי ווי די דייטשן וואָלט מען ניט געקענט אריינרעכענען צווישן מענטשן.

ווי געזאגט פירט אונזער וועג איבער קאָוונער גאס ; אט אנטקעגן דער טיפלע איז די הויז פון די לייפציגערס, דארט לעבט אליעזר לייפציגער, א

זייער פעיקער מענטש, אן אדוואקאט פאר א געוויסער צייט, און צום סוף דער דירעקטאר פון דער העברייאישער גימנאזיע. ער האט חתונה־געהאט מיט פאַני קרעטשמער. צום סוף איז ער אומגעקומען מיט זיין פרוי דורך די בלוטיקע חיות. דאס איז אויך די הויז פון פריידאלע לייפציגער, היינט אין קיבוץ אפיקים, ווו זי איז א לערערין.

דא אין די הויז פון די "מינצערס", און ווייטער דאס הויז פון אַ פיינער אידישער משפחה, מיט צוויי שיינע טעכטער און א זון, וואס האט עמיגרירט קיין קובאַ. ער איז אַ שניידער. ליידער האב איך פארגעסן זיין נאמען.

און דאן קומט דער צווייטער קינאַמאטאגראף פון יורבעריק. דאָ באגלייטן די בילדער דער פאַליאַק סקעלץ און אן עלטערע פרוי. סקעלץ באשעפטיקט זיך מיט מערערע פרנסות, און האָט שוואַך פרנסה פון אלץ, ער שפילט אויף אידישע חתנות, ער כאַפּט פיש.

ווען ער שפילט אויף א אידישער חתונה, וועט ער אומבאדינגט שפילן א "קראַקאָוויאק". ער איז א הייסער פוילישער פאַטריאָט, און ווען ער וועט שפילן דעם "קראַקאָוויאַק" וועט ער זיך פאַנאַנדערקאָכן, זיך הויך צעזינגען־צעשרייען, אונטערטראַמפלען מיט די פיס, אַז מענטשן וועלן אים אנקוקן מיט חידוש. סקעלצן גייט דאָס אָבער ניט אָן און ער זינגט "יעשטשע פאָלסקאַ ניע סגינעלאַ".

נאָכן קינאמאטאגראף גייט די גאָסטיניצע פון איינעם אַ פינבערג. אן אלטער בחור וואס שפילט פידל ווען קיינער הערט ניט, מען זאָגט אז אין מיטן דעם נאַכט. איך האב קיינמאל ניט געזען, עס זאָל ווער פאַרפאָרן אין זיין "גאָסטינעצע".

און אָט איז די גרינע הויז פון די אייזענשטאטס, די ברידער אייזענשטאַט. זיי רעכענען זיך צווישן די פני פון שטעטל. ליאָוואַ איז פרי צייטיק געשטארבן פון א טיפוס. ער האט חתונה־געהאט מיט בעטי יאזעליט. א שוועסטער, לינע אייזענשטאט, איז אין קאנאדע. אנטקעגן איבער די אייזענשטאטס איז דער גרויסער הויף פון די פיינבערגס. זיי זיינען פיר ברידער און אַ שוועסטער. זיי רעכענען זיך פאַר די רייכע מענטשן פון שטעטל. דא איז אַ טאַרטאַק, אַ מיל און די עלעקטרישע סטאַנציע פון שטעטל.

עלעקטרע קריגט מען פון 6 אזייגער אין אָוונט ביז 12 באנאכט. פאַרן אויסלעשן טוקט זיך די עלעקטרע דריי מאל, וואָרנט דעם עולם: "אָט, מיר לעשן זיך אויס..."

איינער פון די ברידער, מאיר פינבערג, האָט א שייכות מיט קונסט, ער איז אַ גוטער דעקלאַמאַטאָר אין רוסיש און האָט ניט איינמאל אונדז מהנה געווען מיט זיין דעקלאמירן.

מאָטל זילבער

(ליידער האָבן מיר דעם סוף פון דער שילדערונג ניט באַקומען... מאָטל (מרדכי) איז געשטאָרבן... אלע זיינע פריינט און נאָענטע וועלן אים ניט פאַרגעסן. (פז)

די שיינע שטאָט יורבורג

אייניקע צענדליק קילאָמעטער פאַר יורבורג, דערפילט מען באַלד דעם ריח פון מעריב־אייראָפּע. די פעלדער — אינטענסיווער באַאַרבעט און עקספּלואַטירט. די באַנעמונג פון דער דאָרפישער באַפעלקערונג איז אַ סך קולטורעלער. דער דייטשער גרענעץ איז שוין ניט ווייט און עס שמעקט שוין מיט דייטש...

יורבורג מאַכט אַ שיינעם איינדרוק. ברייט־געבויטע גאַסן. אַ סך גאַנץ פיינע מויערן. שיינע געשעפטן מיט געשמאַקפולע וויטרינעס גיבן צו דעם רושם פון אַ גרויסער שטאָט. אויך די לאַנדשאַפט פון יורבורג איז אַ פּרעכטיקע. פון איין זייט ציט זיך דער ניעמאַן און פון דער צווייטער זייט די שטיפערישע אימסטרע, וואָס צעשפּילט זיך בעת דעם אייז־גאַנג, פאַרפלייצט די גאַנצע סביבה און מאַכט גרויסע שאָדנס.

אַרום יורבורג ציען זיך גאַנצע שורות וועלדער. אָט די גינסטיקע געאָגראַפישע לאַגע גיט דער יורבעריקער באַפעלקערונג פּרנסה. די וועלדער דינען דאָ אַלס דאַטשע־ערטער און אָפּרו־פּלעצער. ניט אומזיסט האט דער געזונדהייט־דערפאַרטאמענט דאָ איינגעאָרדנט איינע פון זיינע צוויי קאָלאָניעס און קראַנקן־הייזער פאַר לונגען־קראַנקע. צו די שיינקייט פון יורבורג טראָגט ביי דער ווונדערבאַרער פאַרק, וועלכע האט אמאל געהערט דעם רוסישן פירשט וואַסילשצ׳יקאָוו.

דער חוט השדרה פון עקאָנאָמישן לעבן פון יורבורג איז דער ניעמאַן. אַ סך און אַ סך יידישע פאַמיליעס ציען זייער פּרנסה פון דעם גרויסן טייך. קומט דער ליבער זומער ווימלט און גריבלט ארום דעם ניעמאַן. די פאַר צענדליק דאַמפּערס, וואָס פיל פון זיי געהערן צו יורבורגער איינוווינער, לויפן אַן אופהער אַרויף און אַראָפּ דעם ניעמאַן. עס שווימען פאַרביי פּליטן, וואָס פאַרשאַפן זיך דא מיט די נויטיקע פּראָדוקטן ; עס גייען צום ברעג און פון ברעג פולע און ליידיקע פורן, געשפּאַנט מיט קרעפטיקע פערד און פירן שטיינער, פּאַפּיר־האָלץ, שטעמפּל־האָלץ, לאַנג־האָלץ און פאַרשיידענע סחורות וואָס קומען מיטן דאַמפּער.

עס ציען זיך אויף צענדילקער מעטערס די נעצן פון די פישער, וועמענס לעבן איז איינג פאַרבונדן מיט דעם ניעמאַן. דער ניעמאַן איז דער לעבנס־קוואַל און די שטאָלץ פון די יורבורגער יידן.

אין יורבורג איז די באַפעלקערונג אַ געמישטע, אויסער ליטווינער און יידן, איז דאָ אַ גאַנץ גרויסע דייטשע קאָלאָניע און אַ רוסישע. די אַלע האָבן זייערע גייסטלעכע, זייערע קלויסטערס און שולן. דער בירגערמייסטער פון יורבורג איז אַ לענגערע צייט געווען אַ דייטש. יורבורג איז ריין און פונדאַמענטאַל־געמיטלעך. אַלע שטאָטישע מלוכה׳שע און יידישע אינסטיטוציעס זיינען באַזאָרגט מיט צוגעפאַסטע און מער וויינעקער באַקוועמע דירות. די דירות פון דער העברייאישער און יידישער פאָלקס־שולן קענען זיך ווינטשן אַלע יידישע שולן פון גרעסערע שטעט אין ליטע. די העברייאישע גימנאַזיע האָט אַן אייגענע הויז מיט אַ גרויסן און שיינעם פאַרק אונטער דעם נאָמען "תל־אביב", ווו עס קומען פאָר אַלע פאַרוויילונגען.

דער עקאָנאָמישער קריזיס האָט זיך אפגערופן אויך אויף יורבורג, אָבער ס׳פילט זיך אַז יידן פאַרלירן ניט זייער האָפנונג אין בעסערע טעג.

יורבורג איז זייער שטאָלץ מיט זייער שיינעם בית מדרש, אָבער באַזונדערס שטאָלצירן זיי מיט זייער באמת אינטערעסאַנטער אַלטער שול. דער ארון־הקודש פון דער שול איז אַ זעלטן שיינער שעדעווער פון שניץ־קונסט. שיין איז אויך די בימה. דער בלינדער שמש פון שול קלאָגט זיך פאַר מיר, אַז די בימה האָט געשניצט אַן אַנדער קינסטלער, וועלכער האָט זיך מתקנא געווען אָן דעם שעפער פון ארון־הקודש און דעריבער האָט ער מיט דער בימה פאַרשטעלט דעם ארון־הקודש...

פון עלטערן יורבורגער דור שמעקט מיט באַזונדערער אייגנווירדע. מען גייט דאָ קלאַסיש־בעל־הבת׳יש אָנגעטאָן. מיט האַרטע היט און טונקל־גרויע זומער מאַנטלען קומען זיי יום־טוב אין שול. יורבורג פאַרמאָגט אַ גרויסן קאַדער פון יידישע סטודענטן און סטודענטקעס, וועלכע לערנען אין קאָוונע און אַ סך אויך אין אויסלאַנד.

יורבורג רייסט זיך ניט צו פאָליטישער און געזעלשאפטלעכער אַקטיוויטעט, דעריבער האָט יורבורג שפעט באַקומען אַ דעמאָקראַטיש־יידיש קהילה. אין יורבורג זיינען ניטא קיין גרויסע קנאים. די ציוניסטן, אָרטאָדאקסן און יידישיסטן זיינען ניט מרעיש עולמות. כאַראַקטעריסטיש פאַר יורבורג איז דער פאַקט וואָס דערציילט אַז דער גבאי פון דער אלטער היסטארישער שול

איז אַ צאָן־דאָקטאָר, אלתר שימאָנאוו, אַ מענטש מיט הייננטוועלטיקע מאַנירן און אנשׂואונגען, אַ סימפּאַטיקער פון ציוניזם, גייט שבת אין בית מדרש, לייגט אלע טאָג תפילין און וועט ניט עסן אָוונט ברויט אָן אַ "מעריב". פּרייטיק צו נאַכט קען מען זען ווי די דאָקטאָרקע, די פרוי פון שימאָנאוו, בענטש ליכט. פון דער אַנדער זייט קען מען דערציילן, אַז א השוב'ע פּערזענליכקייט לעבט אין יורבורג מיט אַ פרוי אין ציוויל הייראַט. דאָ וואַרפט זיך שוין אין די אויגן די דייטשע קולטור...

אין יורבורג זיינען די באַציאונגער צווישן יידן און ליטווינער אין אלגעמיין פריינטלעכע. סיי די יידן און סיי די ליטווינער שטאָלצירן מיט דעם וואָס יורבורג האָט געגעבן ליטע אייניקע באַרימטע פּערזענליכקייטן. — יידן האָבן געגעבן וויסנשאַפטס־מענער, שרייבער, קינסטלער און הומאניסטן (נדבנים) און ליטווינער האבן אויך געגעבן פאר דער לעצטער צייט מענטשן ווי פּראָפעסאָר טאַמאַשייטיס, געזאַנדטער סידראוסקאַס, פּראָקוראָר בילאַ, אַדוואָקאַט און כלל־טוער טאַליושיס.

פיל פּלענער האָט מען געפּלאַנט אום צו פאַרבעסערן די עקאנאָמישע לאַגע פון יורבורג, ווי ציען נייע שאָסייען, פאַרבעסערן די פאַרקערס־מיטלען און אנדערע פּלענער וואָס האָבן צוגעזאָגט אַ בעסערע צוקונפט.

אָבער דאָס זיינען אַלץ געווען שיינע חלומות. פאַר יידן איז די צוקונפט געווען אַ ביטערע. דאָס יידישע יורבורג איז אין דריי מאָנאַטן — אין זומער 1941 — אומגעקומען דורך די דייטש־נאַצישע זעלנער מיט דער אַקטיווער מיטהילף פון די אכזריות'דיקע ליטווינער, מיט וועלכע יידן האָבן געלעבט דורות־לאַנג און האָבן געבויט זייער היים אויף דער ליטווישער ערד.

בן־דבורה ("פונקען")

(באַאַרבעט — פּז)

יורבורג אונטערן וואַסער

מיטוואָך, דעם 17 מערץ 1937, 1 אַזייגער בייטאָג, האָט זיך דער יורבורגער טייל פון ניעמאַן אנגעהויבן רירן פון זיין ווינטערדיקן שלאָף.

ווי יעדן יאָר אַזוי אויך דאָס יאָר, האָבן זיך אנגעהויבן קלייבן נייגעריקע ביי די ברעגעס פון ניעמאַן. אָט שטייט מען און מען קעווקט פון פרייד, וואָס דער ניעמאַן איז שוין ארויס, אַז אויף פסח, וועט שוין גיין אַ דאַמפּער. אַזוי צופרידן, אויפגעלייגט שפּירן זיך די יורבורגער בשעת׳ן אייז גאַנג. דער ניעמאַן גייט מיט אַזאַ טעמפּאָ, אַז עס טראַסקעט די קריעס ממש. און אַזוי ווי מען שטייט צוטיילט אין קרייזן און מען באַהאנדלט די טעמע: **אייז, וואַסער פאַרפלייצונג**, קוקט מען זיך פלוצלונג אום און מ׳זעט ווי דאָס וואַסער איז שוין הינטער זיך . . .

און דאָס וואַסער טוט זיך דאָס זייניקע. ער שטראָמט מיט פולן טעמפּאָ, פאַרשפּאַרט זיך ביי סמאַלעניִנקען און . . . אין יורבורג שטייגט דאָס וואַסער אַלץ מער און מער ביז . . . האַלב 5 אַ זייגער פאַרנאַכט האָט די שטאָטישע סירענע אנגעהויבן רופן מיט איר יאָמערדיקן קול: ה—י—ל—ף ! ! ! ה—י—ל—ף !

ס׳האָט זיך אנגעהויבן אַ געלאַף. אַלע זיינען געלאָפן זען ווי אַזוי דאָס וואַסער דרינגט אריין אין שטאָט. פּאָליציי, פייערלעשער און אַלע איינוווינער האָבן זיך געשטעלט אין דינסט, צו באַקעמפן דעם אָנגרייפער — דאָס וואַסער . . .

און דאָס וואַסער האָט זיך לאַנגזאַם צעגאָסן איבערן מאַרק און צוביסלעך אנגעהויבן קריכן אַזש אין קאָוונער גאַס. לאַנגזאַם, פּאַוואָלינקע, איז דאָס וואַסער אריבער אין אָנגריף . . . און מיט ריזיקע טריט זיך אַלץ גערוקט פאָרויס.

יאַטקעווער גאַס האָט זיך שוין אנגעהויבן שפּירן באַוואַסערט . . . עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ יאָמער, אַ געשריי: ראַטעווועט ! ראַטעווועט ! — מיר זיינען פאַרטרונקען ! מאַמעס מיט שלאָפעדיקע קינדער אין די הענט האָבן געבעטן אַ לאַדקע זיך אריבערצוכאַפּן אויף דער יבשה. די פּאַניק איז געווען גרויס.

אַט שטייט אַ ייִדענע אין וואַסער, צעקודלט די האָר און יאָמערט, פּאַר אירע שכנות: אוי, דער אייוון, פּאַראַיאָרן אים רעמאָנטירט, געלייגט אַ נייעם גומען, ארומעגמינקעוועט, אָפּגעקאַכלט און היינט צעשווומען, די ציגל צעפּאַלן און שוין. ביי אַ צווייטע שווימט אין שטוב דער טיש מיט די שטולן, אלץ שווימט...

דאָס וואַסער האָט שוין באַזעצט קאָוונער גאַס ביזן העלפט. מענטשן ווי זאַמד און ערד. דער זייגער איז שוין אין די שפּעטע שעה׳ן, די עלעקטרע שיינט, שיפלעך פאָרן אַהין און צוריק. מען שפּאַצירט אויף די טרוקן געבליבענע טראָטואַרן, פּאַר חברה יונגוואַרג איז דערוויַיל אַ פאַרוויילונג, מיט איין וואָרט — אַ לעבן!ווע—נע—ציע!...

וועגן גיין שלאָפן טראַכט גאָר קיינער ניט. דער זייגער איז שוין איינס, צוויי, דריי אין דער וואַסער טוט זיך זיינס. פּאַוואָלינקע, אָן היילעניש גיסט ער זיך אַלץ מער און מער.

די קרעמער פון קאָוונער גאַס האָבן זיך געכאַפּט ביי אַ פּלאַן: ארויפהויבן די סחורות פון די אונטערשטע אין די אויבערשטע פּאָליצעס. פאַרקאשערטע הענט האָבן געשלעפּט פּעק סחורות, ווער פּאַיאַנס, ווער פּאַפּיראָסן און ווער גאַנצע פּעק מאַנופאַקטור. מען האָט געשעלפּט און געוואָרפן אין דער הויך די סחורות, געלייגט אפילו אף שטולן... נאָר ס׳זאָל כאָטש זיין מיט אַ פּאָר צאָל העכער פון דער ערד. מען שטייט אויפן טראָטואַר וועלכער האַלט זיך שוין ביים פאַרגיסן און מען וואַרט — אפשר וועט דער אויבערשטער מרחם זיין...

אין יענע זייט קאָוונער גאַס וואָס פירט צו די מיטווע האָט זיך אויך געטאָן חושך. דאָ פאָרט צו אַ לאָדקע מיט בעטגעוואַנט, דאָ מיט עוואַקו־אירטע פון די געפערליכע ערטער, קינדער און אלטע לייט, ווער ס׳לויפט מיט אַ פּעקל זאכן אויף די פּלייצעס, און ווער מיט אַ טיש פאַרן הארצן. אין די געסלעך האָבן פּאַטרולירט פּאָליציסטן, געהאָלפן די געליטענע און געהיט פון גנבות. דער זייגער איז שוין זיבן און דאָס וואסער שטייגט און שטייגט. די ״פּאָדריאַדן״ דאַרפן באַקן מצות. ס׳איז דאָך שוין באַלד פסח. וואָס טוט מען? די פּוערים קומען צום מאָרק און שטייען דערשראָקענע. ״סטאָפּ!״ דער מאַרק־פּלאַץ איז פאַרטרונקען.

ייִדן שטייען זארגפולע און וואַרטן אויף ניסים. וואַרטן און וואַרטן... און פּלוצלונג... אַ נס!

און פלוצלונג — אַ נס ! דאָס וואַסער האָט גענומען אָפּטרעטן. יורבורגער איינוווינער האָבן אפגעזיפצט. אנדערע האָבן אויפגעהויבן דעם קאָפּ און געגעבן אַ שמייכל... אָבער דאָס מערסט איינוווינער האָבן גלייך געפילט די ווייטאָקדיקע רעזולטאַטן און האָבן געוויינט אין דער שטיל. וואָס וועט זיין ? וואָס וועט זיין ? ס'האט זיך באַלד אָרגאניזירט דער געהילפס קאָמיטעט. אָבער די שאָדנס זיינע גרויסע. וועט דער קאָמיטעט קענען לינדערן זייערע שאָדנס ?

ס'איז ניט גוט. אבער אלע יאָרן פון פאַרפלייצונגען לעבט מען עס אריבער וועט מען עס אויך דעם יאָר אַריבער־לעבן און זיך באַנייען. אמת, די שאָדנס זיינען גרויסע. אפשר וועט דער קאָמיטעט קענען העלפן. מען דאַרף גלויבן... מען טאר נישט פארלירן די האָפענונג !

(באַארבעט — פּז)

אַ פאַרפלייצונג אין שטעטל

דאס שטעטל יורבארקאס

המאמר "**דאַס שטעטל יורבאַרקאַס**" פורסם ביומון היידי "**פאָלקס-בלאַט**" ביום 16.7.1939, בימי המשבר הקשים ליהודי ליטא, הימים שלפני פרוץ מלחמת העולם השנייה. מחבר המאמר, הכותב בעילום שם, הוא כמסתבר מתוכנו מחוגי היידישיסטים האַנטי־ציונים והוא מדגיש את החטא של הנוער המתחנך לציונות, ומבוגרים יותר המתעניינים רק בהכשרה ובסרטיפיקאַטים לעלייה. צר לו, למחבר, כי אין היהודים דואגים לביצור ה"קיום" — איזה "קיום" בגולה ?... (פז)

דאָס שטעטל יורבארקאס געפינט זיך אין ראסיינער קרייז. זי פאַרמאָגט לאַנגע שיינע ברייטע גאַסן, פון ביידע זייטן צעמענטענע טראָטוארן פיינע הייזער. צווישן זיי א סך מויערן. זי האלט זיך אין איין מאָדערניזירן און אויסשפרייטן. זי האָט זיך פארבויט א שטח וואָס הייסט ניי־שטאָט. די ניישטאָט שפרייט זיך אויס ביז די נאָנטסטע דערפלעך וואָס געפינען זיך ארום יורבארקאס. אין ניישטאָט איז אויך פארפלאנצט געוואָרן א נייער פארק, אווו עס שטייט א דענקמאָל פון וויטאָווט דעם גרויסן. נאָנט לעבן פארק געפינט זיך דער יורבורגער ספאָרט־פלאץ. אין אלט־שטאָט ווי מיר קענען איר איצט אָנרופן ווארפט מען איצט אַרונטער די אַלטע געביידעס. דאָס וועט זיך געוויס אָפּרופן ביי איצטיקן שווערן מאָמענט אויף דער אָרימער באפעלקערונג, וואָס צאנקט און גייט אויס ווי א ליכט. זי וועט אויך ניט האָבן אווו צו וווינען ווייל דירה געלט וועט ווערן טייערער און קיין פארדינסטן איז אין יורבארקאס ניטאָ. דאָס זיינען געווען שטיבלעך, וואָס זיינען געווען צו געגנגלעך פאר די אָרימע מאַסן. פון דער אַנדער זייט האלט זיך יורבארקאס אין איין מאָדערניזירן, אָבער ניט דורך פריוואַטע אונטערנעמונגען. איצטער האלט אין איין בויען די מלוכה און די יורבורגער שטאָט־פארוואלטונג. די שטאָט־פארוואלטונג האָט אויסגעבויט אַ שלאכט־הויז מויער און האלט אין איין פראַוועגען די גאַסן. די רעגירונג האָט ארויפגעבויט א צווייטן עטאַזש אויף דער געביידע פון יורבורגער לונגען־סאַנאַטאָריע. דאָס איז די איינציקע סאנאַטאָריע, וואָס די שטעטל פארמאָגט. זי האָט אויך צוגעצויגן אַ פאָר קילאָמעטער שאָסיי וואָס פאַראייניקט דעם שאָסיי וועלכער ציט זיך פון קלאיפעדע־יורבארקאס. זי האָט אויסגעבויט 2

בעטאָנענע בריקן איבער 2 פון די 3 וואסערן, וואָס דאָס שטעטל פארמאָגט: "אימסטרא" און "מיטוואַ". זי האלט אויך אין בויען א האפן. — אַן אָרט פאר די דאַמפערס.

יורבארקאס איז געלעגן אזוי ווי א טאָל צווישן הויכע בערג. ארום און ארום יורבארקאס ציען זיך גרויסע שטחים מיט פרעכטיקע וועלדער און פעלדער מיט גאנצע באדייטנדע בערג און טאָלן. צוויי פאַרקן פארמאָגט דאָס שטעטל יורבארקאס — איינער דער יידישער פארק מיטן נאָמען "תל־אביב". די בוימער שטייען אויסגעשטעלט מיט זייערע צווייגן און שאָקלען זיך אַזוי ווי פארחלומט און רופן מיט זייערע צווייגן די פארבייגייענדיקע מען זאָל אויך אריינגיין אַ שמעק טאָן פון זייערע אָנגענעמע ריחות. דער צווייטער פארק איז דער ליטווישער, ער ווערט זייער גוט אויפגעפאַרט און האלט זיך אין איין רעמאָנטירן. ער האָט אַמאָל געהערט צו אַ רוסישן קנ'אַז, היינט געהערט ער צו דער ליטווישער מלוכה־גימנאַזיע. דער פארק פארמאָגט צענדליקער אלייען, איינע — א קליינע אלייע פירט צו דעם טייך מיטווא, וואָס שלענגלט זיך דורך צווישן דעם פארק מיט וואלד וואָס האָט דעם נאָמען שוועמל. דערנאָך פירט אַוועק איין גרויסע אלייע הינטערן פארק וואס דארטן קען מען זען דעם גאנצן יורבורגער אומגעגענט. דער דריטער טייך איז דער ניעמאַן, וואָס שלענגלט זיך דורך פאַזע שטעטל. איבער אים גייט א דאמפער־פארקער מיט עקאָנאָמישן און פאָליטישן צענטער קאַונאַס.

ווען א ניי־געקומענער מענטש קומט אין יורבארקאס ווערט ער פארכאפט פון דער שיינער נאַטור וואָס ארום דער שטעטל. דאָס שטעטל באשטייט פון 6000 נפשות פון זיי 2 טויזנט יידישע פון פאַרשיידענע קליינבירגערלעכע שיכטן: ווי הענדלערס, בעלי־מלאכות, קרעמערס. דאָס שטעטל מאכט דורך אַן עקאָנאָמישע ירידה — פון איין זייט דער גרויסער וועלט־קריזים, וואָס האָט אריינגעכאַפּט אין זיין נעץ אויך דאָס קליין פישעלע יורבארקאס. דערצו די היטלערס פעסט וועלכע האָט זיך שטאַרק אָפּגערופן אויף דער באפעלקערונג פון יורבארקאס וואָס האָט געהאנדלט מיט דייטשלאַנד.

פון דער צווייטער זייט איז יורבארקאס ניט אָפּגעשטאַנען לגבי די אנדערע שטעט. די מאָדערנע מענטשן פון איצטיקער צייט וואָס לערנען זיך האַסן פעלט אויך ניט ביי אונדז. דאָס זיינען כלומרשט ליטווישע פאטריאָטן וועלכע מיינען נאָר די קעשענע, האָבן אייגענע קראָמען און רופן צו באַיקאָטירן יידישע. מען הערט גאנץ אָפט אַנטיסעמיטישע אויסרופן ניט

נאָר פון פראָסטן המון נאָר נאָכמער פון דער יוגנט, דער ״אינטעליגענץ״.

דער איינציקער מוסד וואָס שטייט היינט אויף דער וואך אויפצוהאלטן די עקאָנאָמישע פאָזיציעס פון די יידן איז די פאָלקס־באנק מיט אירע הלוואות. אָבער וואָס קענען העלפן די הלוואות אַז ס׳איז ניטאָ וווּ זיי צו פארווענדן. ס׳גייט ניט קיין מסחר. אין קולטורעלן הינזיכט איז אונדזער שטעטל אלע מאָל געשטאַנען העכער פאר די ארומיקע שטעטלעך. זי פארמאגט א ליטווישע מלוכה גימנאַזיע, 4 אָנפאַנג־שולן, 2 ליטווישע, 1 העברעאישע פאָלקס שול און אַ העברעאישע גימנאזיע, 1 יידישע, א ליטווישע לאנדווירטשאַפטלעכע שול, 2 ביבליאָטעקן אויפן נאָמען פון מענדעלע און ברענער.

יידישע קינדער באזוכן ניט די ליטווישע גימנאַזיע און פאָלקס־שולן. דער גרעסטער טייל קריגט זיין אַנטוויקלונג אין די פארטייען פון ״החלוץ״ און בית״ר. זיי זאָרגן נאָר וועגן הכשרה און סערטיפיקאַטן, אָבער ניט וועגן יידישן קיום...

מיר האָבן אויך געהאט די זכיה, אַז ביי אונדז זאָל זיך באזעצן דער בארימטער ליטווישער סקולפטאָר ה. גריבאס, וועמענס דענקמעלער זיינען פאראַן אין פילע שטעט און שטעטלעך פון ליטע. דער יורבורגער בירגער האלט זיך שטאָלץ און איז צופרידן מיט זיין שטעטל מיט וועלכער ער דארף זיך ניט שעמען פאר לייטן. דאָס ערשטע וואָס זי קען וויזן דעם ניי־געקומענעם איז די היסטאָרישע שול געביידע, וואָס איז געבויט שוין אין יאָר 1790 מיט אירע אלערליי היסטאָרישע איינריכטונגען וועלכע זיינען א זעלטנהייט אין ליטע. דאָס צווייטע איז די אַטעליע פון סקולפטאָר גריבאס מיט זיינע וואונדערבארע קינסטלערישע ארבעטן. דאָס דריטע — די שיינע נאַטור.

ס׳איז אויך ביי אונדז דאָ א קינאָ, וואָס גיט צייטנווייז גאַנץ שיינע פילמען. דאָס ליגט נאָך אין יידישע הענט. פארבריקאַציע פארמאָגט יורבארקאס גאַנץ ווייניק. דאָך איז דאָ איין מעבל־פאבריקל, וועלכער האָט געקראָגן אַ מעדאל אויף אן אויסשטעלונג אין אויסלאנד, א מיל מיט אַן עלעקטרישע סטאַנציע צוזאַמען.

דער עקאָנאָמישער און געזעלשאפטלעכער מצב פון אונדזער שטעטל איז זייער א טרויעריקער. נאָר לאָמיר ניט זיין פעסימיסטיש. גראַדע א שעה פאר טאָג ווערט שטאַרק פינסטער און ס׳קומט א געראנגל צווישן ליכטיקייט און פינסטערניש, אין וועלכע די ליכטיקייט גייט ארויס סוף כל סוף אַלס זיגערין.

אַ יורבורגער

יורבורג בימי המשטר הסובייטי

(מתוך האנציקלופדיה הליטאית)

את העיר יורבורג ברפובליקה הסובייטית הליטאית, חובקים נהרות הניימאן והמיטובה.

העיר נמצאת במרחק של 12 ק"מ מגבולות מחוז קאלינינגראד (לשעבר קניגסברג).

ב־1959 — 4.422 תושבים — ממוקמת על השפה הימנית של הניימאן, במקום נמוך וחולי. השטח מישורי — 413 הקטאר.

העיר העתיקה של יורבורג הוקמה קרוב לחוף הניימאן. בנייני מרכז העיר בנויים לפי הסיגנון הגותי. רחובות־העיר החדשה מתוכננים היטב. החלק הארי של העיר בנוי על שפתה השמאלית של המיטובה; חוצה אותה חלקית הנהרון אימסטרה. החלק הימני של המיטובה החל להתפתח ולהיבנות בשנות המשטר הסובייטי.

חוף הניימאן מכיל רצועה של חול לח באורך 1 ק"מ.

לא רחוק מהעיר — יערות סמאלנינקאי — ושוויליס הגדולים.

בדרום העיר בית חרושת גדול לעיבוד גרעיני פשתן (נוסד 1950). מיבדק של אוניות, בסיס משרד התחבורה, ביח"ר לחמאה (נוסד 1931), מנסרה, בתי־מלאכה לנגרות, בתי־חרושת לייצור בלוקים וחרסינות, טחנת־רוח לקמח, מאפיה, ובסיס דגה של הניימאן.

כבישים קושרים את יורבורג עם קאונאס (קובנה) וקלאיפדה (ממל). דרכים מוליכות לראסיין וסקאודווילה. מיורבורג חוצה את הניימאן מעבורת לצד השני של הנהר ומשם לשאקי. אוניות־קיטור מפליגות לקאונאס ולקלאיפדה.

רוב הרחובות מכוסים אספלט — בהם מתנהלת התחבורה באוטובוסים. במקום השוק, עטוף כיום מרכז העיר כולו מעטה של ירק.

משני צדי המיטובה משתרע הפארק של הקניאז לשעבר, מהמאה ה־19, ובו הוקמה בשנת 1950 יד־זיכרון לכבודו של הסקולפטור י. גריבאס. בקצה הפארק ממוקם בית קברות לנופלים בקרבות מלחמת העולם השנייה. בעיר בית חולים עם 100 מיטות, ניבנה לפני מלחמת העולם הראשונה, ובית חולים לחולי שחפת. בבית החולים מחלקה ליולדות ובה 30 מיטות.

תרבות וחינוך — עוד במאה ה־18 הוקם בית ספר תיכון בעיר. בשנות 1927־24 התקיימה ביורבורג פרוגימנאסיה — "שאולה" (שמש) ומ־1931 — גימנאסיה ממלכתית. קיים גם בית־ספר ערב לחינוך תיכוני (53—1946 — פרוגימנאַסיה), גנון לילדים, ב־1947 הוקם בית תרבות, קולנוע ותיאטרון עם 300 מקומות ישיבה. מוזיאון לזכרו של י. גריבאס הוקם ב־1956. החל משנת 1963 מוציאים בעיר עיתון אֵזורי בשם "שווייסה" ("אור"). לפני זה יצא לאור עיתון בשם ה"דגל" (1949־62).

בצד הצפוני של העיר הר ה"בישפיל", שפלג האימסטרה חוצה אותו, ויוצר גיא עמוק. בראש ההר תצפית אל קיר של ארמון עתיק בגובה של 5 מטר. בתצפית ניתן לראות שרידי תרבות עתיקה. בחפירות נמצאו ממצאים ארכאולוגיים שונים, כמו כלי־קרמיקה, קשתות וחיצים וממצאים אחרים מהמאה ה־12—14. חלק מהם הועבר למוזיאון ההיסטורי בקאונאס. על שפת הניימאַן, במרחק של 3 ק"מ משפך המיטובה — שתי גבעות קטנות הנקראות "בישפיליוקאיס", מהן תצפיות טובות על השטחים מסביב. סבורים שעל גבעות אלו היה מיבצר גיאורגנבורג (יורגנבורג) הנזכר בכרוניקות הגרמניות ואשר שימש כאחד המיבצרים העתיקים של חיילי מסעי־הצלב לאורך הניימאַן.

בשנת 1259 או סמוך לשנה זו הוקם גם ע"י הליטאים הר ה"בישפיל".

ב־1260 תקפו הליטאים, בהנהגתו של דורבאס, את הצלבנים אשר נסוגו מגיאורגנבורג.

בשנת 1353 חוזרים הצלבנים ומשתלטים שוב על המיבצר. קרבות מתמשכים נטושים במקום זה כמעט עד המאה ה־15. בתחילת 1403 הוצת המבצר ע"י צבאותיו של ויטאוטאַס.

אחרי קרב ז'לגיריס, שבו הוכו הצלבנים, איבד המקום את ערכו האיסטרטגי. עם נסיגת הצלבנים התחיל המקום, המכונה בשם **יורבורג**, להתפתח כישוב קבע.

בשנת 1422 עם קביעת גבולות ליטא נהפכה יורבורג לנקודת גבול. במחצית הראשונה של המאה ה־15 הקימו בה תחנת מכס וזאת עקב היותה נקודת מסחר חשובה, וכן הודות לנהר הניימאַן, המשמש דרך להובלת סחורות מקובנה לטילזיט, ממל (קלאיפדה) וקניגסברג. העיר החלה לגדול בקצב מהיר ובעיקר עלתה חשיבותה המסחרית מאז המאה ה־16, עת החלו בצורה אינטנסיבית לכרות עצים מהיערות בסביבה לשם העברתם לגדאַנסק וקניגסברג לבניית אוניות.

ב־1557 הוקם בית הספר היסודי הראשון. ב־1611 קיבלה **יורבורג** את

חוק מגדנבורג והיא כבר אז עיר של 3000 תושבים. על מעמדה כמרכז מסחרי שמרה יורבורג עד המאה ה־19. עוד ב־1862 הועברו דרך המכס ביורבורג סחורות בכ־10 מיליון רובל. באותם ימים הוחל להניח מסילת ברזל לרכבת, שחסרונה פגע בחשיבותה של יורבורג כמרכז מסחרי.

ב־1864 היו ביורבורג 320 בתי־אב עם 2659 תושבים; ב־1880 — 3000; **ב־1901 שימשה יורבורג כ"תחנת מעבר" לעיתון המחתרת "איסקרה"** בעריכת י. לנין, שנשלח מגרמניה לקובנה. ב־1906 נשרף חלק ניכר מהעיר. ב־1915 החריבו גייסות הצבא הגרמני את העיר, שהגיעה כבר באותו זמן לסטאַטוס של עיר מחוז. ב־1923 היו ביורבורג 4409 תושבים.

בעיר החלו לקום מפעלים קטנים כמו טחנת־קמח וטחנת־רוח, שסיפקה חשמל, מנסרה, ומחלבה. נפתח סניף הבאַנק הליטאי והבאנק החקלאי, וזה נוסף לבאַנקים קטנים פרטיים וציבוריים *). נפתחו גם בתי־מסחר, בית חולים, בתי־ספר, ספרייה, בית־יתומים ומושב זקנים. בשנות 1928—33 המשיכו להעביר דרך יורבורג חומר בלתי לגאַלי של המפלגה הקומוניסטית מגרמניה לקובנה. בתקופת המשטר השמרני פעלו בליטא מפלגות ימניות וגם מפלגת L. K. P.—L. K. J. S. הקומוניסטית. פעל גם סניף של הצלב האדום. מ־1929 גר ויצר ביורבורג הסקולפטור, י. גריבאַס, אשר נרצח בידי הכובשים הגרמנים ב־1941 ביחד עם עוד 350 מתושבי יורבורג (יהודים). בזמן מלחמת העולם השנייה, הצטיינו בקרבות עם הפאַשיסטיים הגרמניים, חיילים סובייטיים כמו פרולוב, ס. סרגייב, י. טולסטיקוב. הם קיבלו אות הצטיינות — "גיבור ברית המועצות". אחר מלחמת העולם השנייה עברה העיר רקונסטרוקציה. רחובותיה הראשיים הורחבו. נבנו הרבה בתים, הוקמו מוסדות ציבור וביניהם בית־ספר תיכון חדש (1960) ובניין קולנוע — תיאטרון חדש (1960). היער של יורבורג משתרע משני צדי הדרך המובילה לקלאַיפידה (ממל).

תרגם: **ש. שמעונוב**

הערת העורך — באותו זמן נוסד גם הפאָלקס־באַנק היהודי ביורבורג, ששרת את האוכלוסייה היהודית. כפי שמספרים פליטי־השואה, שביקרו בשנים האחרונות ביורבורג, מתפתחת העיר בקצב מהיר, אך יהודים כמעט ואינם בה. מדובר במשפחה אחת (?) שחזרה והשתקעה בה, שריד אחרון למרכז יהודי תוסס שהיה ואיננו עוד.

לצערנו, אין זכר בערך האנציקלופדי לעובדה המרה, כי בשנת 1941 עם פלישת הנאצים ליורבורג — בחדשים יוני, יולי, אוגוסט, ספטמבר — נרצחו למעלה מ־2000 יהודים, חסרי הגנה, גברים, נשים, טף וזקן בצורה הברוטלית ביותר; וזאת בעזרתם הפעילה של ליטאים־פשיסטים־רצחנים, שהיו שכניהם של היהודים מאות שנים ויחד בנו וטיפחו את העיר, ולבסוף — כגמול למעשיהם — הוכחדו היהודים ללא־רחם...

הארץ בה חיו אבותינו

דורות רבים חיו אבותינו ואבות אבותינו בארץ ליטא. מהי אותה ארץ ומי הם תושביה הליטאים ותולדותיהם — יסופר בדפים הבאים. כמובן מאליו, שיסופר גם על היהודים, שמצאו מקלט בארץ זו וחיו בה תקופה היסטורית, שנתמשכה מאות שנים. ביחד עם הליטאים פיתחו היהודים את ארץ מגוריהם, הקימו בה ערים ועיירות ובהן קהילות יהודיות למופת. היחסים הטובים, שנרקמו בין היהודים לעם הליטאי, הופרעו בשנים 1945—1941 ונסתיימו באורח טראגי ובאכזבה מרה עם פלישת הנאצים לליטא.

ועל כך בהמשך הדברים.

ליטא היא אחת משלוש הארצות הבלטיות — ליטא, לטביה ואסטוניה — השוכנות לחופו של הים הבלטי. ליטא היא הגדולה בהן. שטחה הוא כיום בערך כ־80 אלף קמ"ר. לפנים השתרעה ארץ זו מן הים הבלטי ועד לים השחור ותפסה שטחי אדמה גדולים של רוסיה, אוקראינה, ביילורוסיה פולניה ופרוסיה. כיום שולטת ליטא רק בשטחים בהם מיושבים ליטאים, ברובם המכריע.

ארץ ליטא היא ארץ מישורית ואין בה הרים גבוהים המתנשאים לרום. וכך מתאר אותה המשורר, איש ליטא, יצחק קצנלסון :

ליטא שלי, ליטא שלי
כולה מישור, כולה מישור,
ארץ אין לה הרים ;
דרכי־מלך בה נמשכים
כבישים בה משתרעים.

ליטא היא ארץ אפורה ברוב ימות השנה. אופקיה צרים. גשומה. חמה מאוד בכמה מחודשי הקיץ וקרה בחורף (קור של 20 מעלות ויותר).

בליטא מצויים מאות נהרות ואגמים. האגמים מכוסים עשבי־איזוב ואצות. אגמים כאלה נקראים ביצות (פעלקעס). תחתית הביצה השחורה היא כבול (טאָרף), שטוב כחומר להסקה ולזיבול.

אדמת ליטא היא ברובה אדמת טיט ואיננה מניחה למשקעים לצלול אל תוכה פנימה. לכן, המים נשארים עומדים על פניה ויוצרים נחלים וביצות. אדמת ליטא היא בחלקה "אדמה שחורה", פוריה מאוד הנותנת יבול עשיר. רובה הגדול של אדמת ליטא יפה לעבודת האדמה.

הגידולים החקלאיים הם: שיפון, חיטה, אורז, שיבולת שועל, שעורים וסלק סוכר. כן מגדלים בליטא ירקות וצמחים הטובים לאריגים, כמו הפשתן והקאַנאַבוס. ליטא מצטיינת בגידול הפשתן הרך ובזרעוני־הפשתן הטובים לייצור השמן. תפוחי־אדמה מגדלים למזון (מזון עממי!) וחלק ממנו ליין שרף ולעמילן. מקום חשוב בכלכלת ליטא תופסים גם גני הפרי בהם מגדלים תפוחים, אגסים, שזיפים ועוד.

בליטא מגדלים גם בהמות, כמו: פרות, סוסים, צאן, חזירים, עופות ודבורים.

עם כל ההישגים נחשבה חקלאותה של ליטא, בין שתי מלחמות העולם, למפגרת בהשוואה לחקלאות בגרמניה, שאדמתה נחרשת במכונות חקלאיות חדישות וגם בטיב האדמה. בימים שליטא היתה תחת השלטון הסובייטי קמו משקים שיתופיים וחוות חקלאיות. עיבוד האדמה שופר על־ידי שימוש במכונות חקלאיות. עיקר ייצואה של ליטא הם מוצרים חקלאיים, כמו: תבואות, עצים, מוצרי חלב, ביצים, בשר וכד'.

בליטא אין אוצרות טבע פרט לכבול. שמות העיירות קאַזלו־רודה, וישאַקי־רודה מעידים על עפרות ברזל (רודה!); את הברזל הפיקו בצורה פרימיטיבית בעבר.

עושרה הטבעי והמבורך של ארץ ליטא הוא היער. היערות בליטא מכסים 16 אחוז משטחה, מפארים את נופה, מספקים עצה ומשפרים את האקלים. היער הוא מגוון ובו עצים מחטניים וגם עצי עלים.

העצים הנפוצים ביותר בליטא הם: **האשוח** (יאָלקע) — המיועד בעיקרו לייצוא לצרכי תעשיית הנייר. **האורן** — הטוב להסקה, לבניין ולריהוט. **הליבנה** (בעריאָזע) — טוב לתעשיית רהיטים וכלי־בית. **הבוקיצה** — עץ רפה ממנו מייצרים בבתי החרושת גפרורים וגם תבות לאריזת סחורות. **האלון** — שאינו נפוץ ביותר הוא עץ חזק וממנו מייצרים ריהוט, כלי עבודה וכד'. יש עוד סוגי עצים ושיחים בכמות מזערה ביערות ליטא, המוסיפים

צבעוניות ליער. יערות ליטא עשירים בכל מיני גרגירי־יער (יאַגדעס), הטובים למאכל, וכן בפיטריות.

העצים המחטניים ביערות ליטא טובים לבריאות האדם. בחודשי הקיץ נהגו לצאת לכפרים או בתי הבראה הסמוכים ליערות האורן, המשמשים כמקומות מרגוע ומרפא, בייחוד לחולי ריאות.

התעשייה בליטא היתה ברבות השנים דלה. רק לאחר מלחמת העולם השנייה היא קיבלה תנופה. מייצרים מוצרי טקסטיל, עור, נייר, חמרי בניין וריהוט, מכונות חקלאיות, מוצרי־חשמל ועוד.

בקלאַיפדה (ממל) הוקמו מספנות לבניין ולתיקון אוניות. נמל קלאַיפדה (ממל) משרת את סחר החוץ של ליטא.

דרכי התחבורה בליטא הם מסילות הברזל, כבישים ונתיבי־מים.

האוכלוסייה בליטא מונה למעלה מ־3 מיליון תושבים, מהם 80 אחוז ליטאים והיתר — רוסים, פולנים ואחרים; ביניהם מיעוט קטן־שבקטנים של יהודים, שרידי השואה. בעבר מנה היישוב היהודי למעלה מ־7 אחוז. וילנה היא כיום בירת ליטא (כ־400 אלף תושבים), קובנה (כ־300 אלף תושבים), קלאַיפדה (כ־150 אלף תושבים) ואחריהן, במספר תושבים קטן יותר, שבלי, פוניבז' — בכל אחת מהן פחות ממאה אלף תושבים. **הניימאַן** — NEMUNAS — הוא אבי נהרות ליטא. כשמדברים על ליטא אי־אפשר לדלג על הניימאַן, שאיננו רק נתיב־מים כפשוטו, אלא מקור חיים וגאווה לאומית. מקורו של הניימאַן הוא בפלך מינסק, בירת ביילורוסיה. אורכו 960 ק"מ. הרוחב של הניימאַן לייד גרודנה הוא כמאה מ', לייד יורבורג 230 מ' וע"י קלאַיפדה, מקום הישפכו למפרץ הקורי, הוא 170 מ'; אל הניימאַן משתפכים יובלים רבים. לייד קובנה מתחברת אליו הווילייה — NERIS — היפה, שארכה 725 ק"מ. הניימאַן מושך בקסם יפי־חופיו העטורים עצים ושיחים נאים את לב רואהו, והרבה משוררים, שנתפעלו מהוד מראהו, הקדישו לו ממיטב שיריהם. המשוררת אלישבע בשיר **"על חוף הניימאַן"**, כותבת כך:

עַל חוֹף הַנֵּיֶמַן

מִמֶּרְחַקִּים, מֵעֵבֶר גְּבוּל, הַמַּיִם
בָּאִים הֲלוֹם, כְּבֵדִים חוֹחֲלִים.
הָעֶצֶב רַב בְּאֵפֶר הַשָּׁמַיִם,
יָגוֹן שָׁקֵט – בְּשֶׁטֶף הַגַּלִּים.
דַּרְכָּם – לַיָּם, לְהִשְׁתַּפֵּךְ אֶל שֶׁטַח
גַּלָּיו הָאֵיתָנִים, לְהֵאָבֵד.

אולם, מלבד לצד הפיוטי של הניימאַן רב ערכו בכך שהוא משמש נתיב עיקרי להסעת סחורות לחו״ל, כמו עצים ותוצרת חקלאית ומחו״ל לליטא תוצרת תעשייתית.

מלבד זאת משמש הניימאַן נתיב תחבורה פנימי חשוב המחבר את קובנה עם הים הבלטי. עשרות כלי־שייט ובהם אוניות־קיטור (״קיטריות״ בלשון העם ודאַמפערס ביידיש) מפליגים מקובנה לקלאַיפדה ומקלאַיפדה בחזרה לקובנה.

התחנה המרכזית במסעות־שייט אלה היא יורבורג, מה־גם שרוב כלי־השייט היו שייכים לבני העיר, יהודים ברובם.

הקשר עם הים הבלטי חשוב ביותר לליטא, שכן דרכו אפשר לבוא במגע ומשא מסחרי עם הארצות הבלטיות השכנות ועם עמי מערב אירופה ואמריקה.

הים הבלטי משמש גם מקור חשוב לפרנסתם של דייגים רבים. הים הבלטי עשיר בדגים מכל הסוגים. ועוד מקור חשוב לפרנסתם של רבים, בעיקר יהודים, היה העינבר, הברושטין המהולל, שפולט הים והמשמש כחומר יצירתי לעיבוד תכשיטים יקרי־ערך.

חוף הים הבלטי משמש לתושבי ליטא גם כמקום רחצה כמו: זאַנדקרוג, שוואַרץ־אָרט ופאלאנגן (עיירה יהודית בעבר), שבה היו יהודים מרבים לבוא בקיץ כדי להתרחץ במי־הים וגם על מנת לנוח ולמצוא מזור לכאבים.

הליטאים מוצאם ותולדותיהם

הליטאים, ככל עמי אירופה כיום, הם אריים בני הגזע הקווקאַזי, מקבוצת עמי הודו אירופה. אם השפה הליטאית היא הסנסקריטית, שממנה נתפלגו כמעט כל השפות האירופיות.

בעבר הרחוק נדחפו השבטים הליטאיים צפונה ע״י שבטים ועמים, ובעיקר הסלאַווים; שבטי הליטאים נאלצו אז להיאחז בשני צדי נהר הניימאַן, בארץ קרה ובוצית, היא ארץ ליטא כיום.

הליטאים הם תמירים, גובה קצת למעלה מבינוני, עיניהם כחולות, שערותיהם בצבע הפשתן (בלונדי), עור בשרם לבן ופניהם מארכים, דומים במקצת לטיפוס הפיני והגרמני.

השבטים, שהתיישבו ברמה — נקראו או׳קשטאַיצ׳יאי — AUKSTAICIAI והשבטים שהתיישבו במערב — נקראו ז׳מאַיצ׳יאַי — ZEMAICIAI. היה גם שבט יאַטווינגי, שהתיישב בסביבות גרודנה, אך שבט זה נדחק והתבולל בתושבים שבסביבה.

ניב הליטאים, שהתיישבו ברמה, היה לשפה התרבותית־ספרותית של העם הליטאי. הליטאים נזכרים בכרוניקות כבר בתחילת המאה ה־11 לספירה. ההתארגנות באותם ימים היתה שבטית ודתם אלילית. האירגון היה פרימיטיבי, אך שטח הקרקע הבוצי והיערות עזרו לליטאים לעמוד על נפשם בימי מלחמה.

מינדאוגאַס היה מלכם הראשון של הליטאים. נטבל לנצרות ב־1251. כבש שטחי־קרקע ברוסיה הלבנה (ביילורוסיה). לאחר מותו הוריש את מלכותו לבניו.

גדימין, הנסיך הגדול של ליטא (1316—1341) לחם בפולנים וגם באבירים הגרמנים וניצח אותם: בימים ההם הוקמה בירתם וילנה־VILNIUS. לאחר מותו עבר השלטון לידי שני בניו — אַלגירדאַס וקייסטוטיס (1345).

אלגירדאַס לחם ברוסים והגיע עד לים השחור.

קייסטוטיס לחם באבירים הגרמנים ושיחרר את שטחי ליטא, שהיו בידיהם כולל קובנה (1362). כאשר מת אלגירדאַס הוריש לבנו **יוגאַילה** את חבלי רוסיה, ביילורוסיה ואוקראינה. יוגאַילה קם על קייסטוטיס ובעזרת הגרמנים־הטבטונים הרגו (1382). אולם בנו של קייסטוטיס **ויטאוטאַס** חידש את המלחמה ביוגאַילה ונצחו. יוגאַילה קשר קשרים עם פולין, נשא לאישה את ידוויגה, מלכת פולניה, התנצר והומלך למלך על פולניה בשם ולאַדיסלאַב II. ויטאוטאַס נהיה למישנה ליוגאַילה (1392) ושלט בליטא. ולאַדיסלאב II העניק לבוייאַרים הפולנים ולאצילים הליטאים זכויות מיוחדות להם ולכמרים הנוצרים.

ויטאַוטאַס — הוכרז ע״י הבוייאַרים לנסיך־גדול. ב־1410 יצאו כוחותיהם המשותפים של פולין וליטא למלחמה במסדר הגרמני הטבטוני, בפיקודו של ויטאוטאַס, שהנחיל להם מפלה בקרב **גרינוואַלד־טאַננברג.** ויטאוטאַס לחם גם ברוסים, כבש חבלי ארץ וביצר בהם את שלטונו. הוא העניק זכויות לסוחרים ולמלומדים והזמינם להתיישב בליטא. בין המוזמנים להתיישב בליטא היו גם **סוחרים יהודים וקראים.** מאז גדל היישוב היהודי בליטא. ויטאוטאַס מת בשנת 1447. לאחר מותו לא קיימו הפולנים את ההסכם עם ויטאוטאַס. אולם הלחץ של רוסיה הכריח את הליטאים לקשור את גורלם עם פולין. האצולה הליטאית התבוללה ב״שליאַכטה״ הפולנית ושפת פולין הפכה לשפת האצולה הליטאית.

בשנת 1569 נפגשו הסיימים (הפרלמנטים) של פולניה וליטא בלובלין והחליטו על האיחוד של ליטא ופולניה — **האיחוד הלובליני** — דבר שהליטאים הסכימו לו בהכרח. הוקמה ״הריפובליקה הפולנית״ ובה סיים

משותף, שבו מספר הפולנים היה גדול פי־שלושה ממספר הליטאים. בשנים שלאחר מכן עמדה פולין, כולל ליטא, תחת לחץ הרוסים. מעת־לעת נקרעו שטחים ונמסרו לשליטת רוסיה.

ליטא תחת שלטון הרוסים. בשנת 1795 סופחה ליטא לרוסיה. הצארים של רוסיה כונו גם בתואר נסיכים גדולים של ליטא. השפה הרשמית של ליטא היתה רוסית וכך החלה מדיניות ה"רוסיפיקאציה" של ליטא. נאסר השימוש בכתב הלטיני. ליטא הפכה להיות **החבל הצפון־מערבי של רוסיה.** אולם האינטליגנציה הליטאית לא השלימה עם גזרות הרוסים והחלה לחתור לתחייה לאומית. ב־1883 החל להופיע בטילזיט (פרוסיה) עיתון ליטאי, בעריכת הרופא יונאס באסאנאוויצ'וס. העיתון נשלח במחתרת, דרך יורבורג, להפצה בליטא.

בשנת 1905, בימים של המהפכה הראשונה ברוסיה, כינס ד"ר יונאס באסאנאוויצ'וס ועידה של ליטאים בווילנה, בה הוחלט לתבוע **אוטונומיה לאומית לליטא.**

במלחמת העולם הראשונה (1914—1918) כבשו הגרמנים את ליטא. ב־1917 נערכה בווילנה ועידה לאומית בה נבחרה "מועצה" (TARYBA) בראשותו של אנטאנאס סמטונה. המועצה הכריזה על עצמאות ליטא בחסות גרמניה ובחרה עפ"י הצעת הגרמנים **בווילהלם אורך,** נסיך ויטמברג, למלך ליטא. המלך קרא לעצמו מינדאוגאס ה־וו.

בשנת 1918 כבש "הצבא האדום" את ליטא והוקמה ממשלה סובייטית לליטא ולביילורוסיה. אולם, תחת לחץ הליטאים הסכימו הרוסים להעניק לליטא את הרשות להקים מדינה עצמאית. במשא ומתן לטובת ליטא השתתפו גם יהודים והשפעתם היתה ניכרת. וכך קמה **מדינת ליטא העצמאית — 16 בפברואר 1918.**

לאחר זמן־קצר כבשו הפולנים את וילנה והסכסוך בין ליטא לפולין נמשך עד למלחמת העולם השנייה.

קלאיפדה (ממל) סופחה לליטא, בה הוקם **"סיימיק"** כביטוי לאוטונומיה חלקית. המשטר בליטא היה **דמוקרטי.** ליהודים ניתנה, בשנותיה הראשונות לקיומה של ליטא, **אוטונומיה־לאומית.** היהודים הרגישו את עצמם אזרחים מלאים בליטא. אולם בסוף 1926 נעשתה הפיכה צבאית — סמטונה נהיה לנשיא ופרופ. וולדמאראס, ראש התנועה הלאומנית, נהיה לראש ממשלה. החוקה בוטלה **וה"סיימאס"** (פרלמנט) פוזר.

ב־1929 הודח וולדמאראס וחבורתו הלאומנית־קיצונית פוזרה. אנטנאס

סמטונה היה למעשה השליט היחיד בליטא. המפלגה שתמכה בנשיא היתה מפלגת ה״טאַוטנינקאַי״ הלאומית.

בשנת 1934 התקשרה ליטא עם לטביה ואסטוניה **בהסכמה הבלטית.**

בשנת 1938, במלאת 20 שנה לליטא, חוקקה חוקה חדשה, שהבטיחה חזרה לשלטון פרלמנטאַרי במדינה. קמה ממשלה חדשה, אך בטרם נכנסה לפעולה פרצה מלחמת העולם השנייה.

ב־1939 דרשה פולין ויתור על וילנה וכינון יחסים דיפלומטיים עמה. ליטא נאלצה להסכים לדרישת הפולנים והגבול לפולניה נפתח. במאַרס אותה שנה נאלצה ליטא להסכים גם לדרישת גרמניה למסור לידיה את השלטון על חבל קלאַיפדה (ממל).

שנת 1939 היתה שנת תהפוכות בליטא. ב־23.8.1939 נקבע בהסכם הגרמני־סובייטי כי ליטא תהיה בתחום ההשפעה הגרמנית, אך באותה שנה, ספטמבר 1939, הוחלט ע״י גרמניה וברית המועצות, כי ליטא תהיה מדינה בתחום ההשפעה הסובייטית.

ב־10.10.39 הוחזרה וילנה לליטא ובנוסף לזה שטח של כ־9000 קמ״ר בסביבות העיר.

ב־15.6.1940 נדרשה ליטא לכונן בה ממשלה אוהדת לברית המועצות. כאשר נתכוננה הממשלה החדשה, בראשותו של י. פלצקיס, השתלט הצבא האדום על ליטא. הנשיא סמטונה נמלט, מנהיגי ליטא הוגלו לסיביר. המפלגות פוזרו. נבחר **״סיימאַס עממי״**, ש־99 אחוז בו היו קומוניסטים. הסיימאַס החליט פה־אחד על הצטרפות ליטא לברית־המועצות.

בפרוץ מלחמת גרמניה־ברית המועצות (22.6.1941) התחולל בליטא מרד, שסייע לכיבושה של הארץ בידי הגרמנים. הגרמנים הכריזו על הקמת ליטא העצמאית, אך חיברו אותה עם כל הארצות הבלטיות וגם עם ביילורוסיה לחבל ארץ, שנקרא בשם **אוסטלאַנד**, ובו תכננו ליישב גרמנים. אעפי״כ עמדו הליטאים לצדם של הגרמנים ובייחוד בעזרה שהגישו להשמדת יהודי ליטא. וכך עד לסיום המלחמה.

ביולי 1944 כבש הצבא האדום את וילנה ובאוגוסט את קובנה. קלאַיפדה (ממל) נכבשה רק ביאַנואַר 1945. ליטא היתה **לרפובליקה סובייטית**, חברה בברית העמים הסובייטים. וכך עד היום הזה.

באחרונה, בהשפעת רעיונות ה״גלאַסנוסט״ של גורבאַטשוב, נשיא ברית המועצות, דורשים הליטאים מברית־המועצות עצמאות יתר, אם כי עדיין לא ניתוק מוחלט. והעתיד — מי ישורנו ? . . .

לשון־כתב וספרות ליטאית. במשך מאות בשנים לא היתה לשון־כתב וספרות ליטאית. לאחר איחוד ליטא עם פולניה הושפעה ה"אצולה" הליטאית מה"שליאַכטה" הפולנית. באותם ימים לא כתבו הליטאים בשפתם. עם זאת פרחה בליטא, מאז ומקדם, ספרות בעל־פה — פולקלור, שירי־עם, סיפורים ואגדות. את השירים שרו לילדים בעריסה, בזמן העבודה, בחתונות, חגים ובילויים. לליטאים הכפריים היו גם ריקודי־עם מיוחדים להם. שיר עממי־לירי כזה נקרא בשם דיינה (DAINA).

הספר הראשון, המתורגם לליטאית היה של הכומר מאַרטינאַס מאַז'ווידאַס (1747), והספר המקורי הראשון שנכתב בשפה הליטאית הוא של ק. דונלאַיטיס (1714—1780). תוכנו של הספר — שירים על עבודת האיכרים בעונות השנה.

באותו זמן היו גם סופרים ואנשי־רוח ליטאים — בוגרי אוניברסיטאות — שכתבו בפולנית ובגרמנית. אחד מהם הוא אדם מיצקביץ' (1798—1855) שאמנם כתב בפולנית, אך הנושאים של יצירותיו הם ארץ ליטא. באחד מספריו השיריים הוא מתחיל את שירתו במילים: "ליטא ארץ מולדתי..." הליטאים טוענים כי גם הפילוסוף עמונאל קאַנט (1724—1804), שחי בפרוסיה, הוא ליטאי ואף חיבר גראַמאַטיקה ליטאית. בקובנה נקרא על שמו רחוב — הוא קאַנטו גאַטווע.

לאחר הכיבוש הרוסי (1795) הושפעו הסופרים הליטאים מן הספרות הרוסית־הליברלית והמהפכנית.

בשנים 1883—1886 יצא לאור העיתון המחתרתי הראשון בשם "השחר" (AUSRA), שקבע לשון ליטאית־ספרותית אחידה.

אחד מן הסופרים־הליטאים הנודעים, ממניחי היסוד לספרות הליטאית החדשה, הוא **וינצאַס קודירקא** (1858—1899). אחד משיריו של קודירקה — "ליטא ארץ מולדתנו" — "LIETUVA TEVINE MUSU" — נבחר להימנון הליטאי.

הסופרת יוליה **ז'מאַיטה** (1845—1921) תיארה את חיי האיכרים בכפר.

גדול המשוררים של דור התחייה הלאומית — מעין ביאַליק אצלנו — הוא מאַירוניס MAIRONIS — (1862—1932). הערכה גדולה היתה גם ליצירותיו של **קרעווע מיצקביצ'וס** (1882—1954).

בליטא העצמאית פרחה הספרות הליטאית עד שנכבשה על־ידי ברית המועצות (1940). עד היום מושפעים סופרים ומשוררים ליטאים מהריאליזם־הסוציאַליסטי, כמקובל בברית המועצות.

סביר להניח כי השינויים החברתיים־תרבותיים, המתחוללים כיום בברית המועצות, ישפיעו גם על אופייה ורוחה של הספרות הליטאית.

ובסיום נוסיף כי גם יהודים סייעו לפיתוחה של הלשון הליטאית (אברהם קיסין ואחרים) ולספרותה. סופר יהודי־ליטאי, יצחק מראַס, יושב כיום בישראל, כותב בליטאית ומתורגם לעברית.

יהודים בארץ ליטא

מתי באו יהודים לליטא? — מסמכים היסטוריים אינם בנמצא, אולם יש סבירות גבוהה כי כבר במאה העשירית לספירה נמצאו יהודים בליטא, יחידים ובקבוצות, ששימשו כמתווכים וסרסורים בענייני מקח וממכר. המתווכים האלה קשרו קשרים בין סוחרי רוסיה הדרומית ולבין ערי המסחר שעל חוף הים הבלטי.

בשתי דרכים באו מהגרים יהודים לליטא. הראשונים היו מהגרים מקווקאַז, קרים ודרום רוסיה. שמות היהודים האלה ומנהגיהם היו דומים בהרבה לשמותיהם ולמנהגיהם של הרוסים. מהכיוון האחר באו יהודים, בימי מסעי־הצלב, במאות 10—13, מאירופה המערבית ובעיקר מגרמניה. בימי מסעי־הצלב תכפו צרות והונחתו מכות ביהודי גרמניה, שנאלצו להגר צפונה וכך באו לארץ ליטא, בה טרם השתרשה הנצרות. יהודים אלה הביאו עמהם את שפת יידיש, שמות אחרים ומנהגים בהשפעה גרמנית. עד היום ניתן להבדיל בין שני זרמי ההגירה על־פי צבע עורם: היהודים הגרמנים, — צבע פניהם בהיר, ואילו של היהודים הרוסים כהה. גם בשמות המשפחה ניתן להבדיל בין יוצאי גרמניה — כמו: וייסבערג, צוקער, שטרנברג, גרוסמן וכד׳. ובין יוצאי רוסיה כמו — אנסקי, קפלנסקי, רבינוב, ריטוב וכד׳, שרובם דברו רוסית ומיעוטם טטרית. לאחר כמה מאות שנים התמזגו שני זרמי־ההגירה האלה והיו לחטיבה אחת. עיקבות השוני נעלמו. המיזוג יצר ברבות השנים את הטיפוס היהודי בעל האופי המיוחד — ״הליטוואַק״.

יהודים שלא גילו אהדה מיוחדת לליטבאַקים ביקרו אותם ואוהדיהם ברכו אותם. וכך מתאר פרופ׳ יוסף קלוזנר ז״ל את שתי הדעות: ״הליטאי, כלומר היהודי הליטאי, הוא יבש: השכל גובר בו על הרגש. הוא ״מתנגד״ ואין בו אף ניצוץ מהתלהבותו ודבקותו של ה״חסיד״. הליטאי פיקח, חריף ושנון ובפיקחותו הוא עולה הרבה על היהודי הפולני ועל היהודי הפודולי־הווֹליני, ואין צורך לומר על היהודי הגרמני ועל זה שבמערב־אירופה; אבל פיקחות זו יש בה מן הערמומיות, ובערמומיותו זו משתמש הליטאי כדי לרמות את יהודי פולין ושאר ארצות. הליטאי הוא ״מוח של צלם״ אַ ״צלם־

קאַפּ" — היו אומרים באשכנזית־יהודית. אין ייראת השמים שלו כנה ועמוקה, והוא חשוד על מינות מסותרת ועל יחס של קלות ראש אל המצוות והמנהגים הדתיים".

כך המבקרים את הליטאי ולעומת זאת אף יריביו מכירים במעלותיו הגדולות:

"הליטאי הוא תלמיד חכם, יודע תורה יותר משאר היהודים ובכל מקום שבא תורתו עמו. בנדודיו הרבים מחמת עניותו הוא מפיץ תורה בישראל. ממנו באים המלמדים, הרבנים, החזנים והשמשים — כל היהודים הללו, שהם כלולים בשם "כלי־קודש". גם המשכילים והסופרים העברים מבני־ליטא הם, ולא רק במזרח אירופה רוב ה"לומדים" ומרביצי התורה ברבים מבני ליטא הם, אלא כך הדבר גם במערב־אירופה ואפילו באמריקה".

היהודים בימי מלכי ליטא

בימיו של המלך גדימינאַס קיבלו היהודים כתב זכויות המבטיח להם הגנה על גופם ורכושם וכמו־כן חופש המסחר, המלאכה ושמירת הדת. הנסיך הגדול ויטאוטאַס, בעת מלחמתו בטטרים של חצי האי־קרים ובדרום רוסיה, הביא לליטא יהודים, סוחרים ובעלי מלאכה. באותה עת הביא לליטא גם קראים, כיתה שנפרדה מהיהדות; לבני עדה זו הירשה ויטאוטאס להקים קהילה קראית בטרוקי (1399). הקהילה קיימת עד היום הזה.

ב־1495 גרש השליט אלכסנדר היגלוני את היהודים מליטא והחרים את רכושם. אולם ב־1503, לאחר שנתמנה למלך פולניה, התיר למגורשים לחזור ולקבל את רכושם. עם איחוד ליטא ופולניה ליישות מדינית אחת, הושוותה ה"אצולה" הליטאית בזכויותיה ל"שליאַכטה" הפולנית. מצבם של היהודים לא שופר.

במאה ה־16 נוצר **"ועד מדינת ליטא"**, שבו היו מיוצגות הקהילות הראשיות ע"י פרנסים ("ראשי מדינה") ורבנים. "ועד מדינת ליטא" גבה מסים לצרכיהן של קהילות. ב־1633 קיבלו היהודים כתב־זכויות.

ליטא התפרסמה כמרכז לתורה. לישיבות ליטא נהרו תלמידים מפולניה ומרוסיה. אולם, פרעות חמלניצקי — גזרות ת"ח ות"ט (1648־9) — המיטו הרס וחורבן על יהודי ליטא. ב־1764 נתבטלו "ועדי מדינת ליטא" ועל כל יהודי הוטל, החל מגיל שנה, מס של זהוב לשנה.

בשנת 1795 כבשו הרוסים את ליטא והחלו ברוסיפיקאַציה של האוכלוסייה. הרוסים פתחו בפני היהודים את בתי הספר הכלליים ועודדו אותם לעבודת אדמה ותעשייה.

הצאר ניקולאי הראשון גזר על גיוס בני־נוער וילדים יהודים ל־25 שנה ("הקנטוניסטים"). הילדים התחנכו בבתי־איכרים בסיביר ברוח הנצרות, כשהם מנותקים לחלוטין מהוריהם ומקהילה יהודית. השרות בצבא היה ממושך. הגזרה הנוראה הזאת פילגה את הקהילה היהודית, שכן העשירים מצאו דרך לשחרר את ילדיהם ואילו היהודים העניים נאלצו למלא את החובה. "גיוס" הילדים בוצע ע"י יהודים־הוטפים, שמסרו את החטופים לשלטונות.

בעלותו של הצאַר אלכסנדר השני לשלטון ברוסיה ביטל את "גיוס" הילדים ונתן הרשאה לסוחרים גדולים ולבוגרי בתי־ספר גבוהים להתיישב בערים הגדולות, מחוץ לתחום־המושב. גם תחום המושב צומצם. היהודים נצטוו להתרכז בעיירות. הצאר ביקש להפיץ השכלה בקרב היהודים. ואמנם רבים למדו והשכילו, אך לא התבוללו בעם הארץ. ההשכלה הביאה את הדור הצעיר לא רק ללמוד ולהכיר את התרבות הזרה, אלא גם לפתח את תרבותם היהודית־העברית. היהודים הוציאו מתוכם מלומדים וסופרים בלשון העברית. נפתח בית־דפוס יהודי של "האלמנה והאחים ראַם". הוקם בית־מדרש לרבנים ולמורים. ואמנם הנוער ניצל היטב את ההזדמנות שניתנה לו ללמוד ולהשכיל. נקבע הנוהג של רב מטעם הממשלה בקהילה לרישום וכד' ורב שהוא בוגר ישיבה, המקובל על הציבור.

בימי אלכסנדר ה־III הורע מצב היהודים וההגירה לאירופה המערבית ולארצות הברית גברה. באותם ימים קמו יהודים, שלא ראו פיתרון לעם ע"י הגירה מגולה לגולה והם ייסדו את תנועת **"חיבת ציון"** במטרה לעלות לא"י ולהקים בה מושבות עבריות.

העלייה הראשונה לא"י החלה בשנת 1882. יהודי ליטא היו בין הראשונים להקים מושבות לעבודת האדמה. אולם, צעירים רבים וטובים, לא בחרו בדרך של "חיבת ציון" והם השקיעו את כוחם ואונם בפעילות מהתרתית נגד השלטון הצאַרי.

בשנת 1897, מכנס ד"ר הרצל את נציגי חובבי־ציון מכל הארצות לקונגרס ציוני — הוא הקונגרס הציוני הראשון בבזל. לאחר דיונים מייגעים מחליט הקונגרס לייסד **הסתדרות ציונית עולמית,** שמטרתה היא: "הציונות שואפת להקים לעם ישראל בית־מולדת בארץ ישראל מובטח לפי משפט הכלל". ד"ר בנימין זאב הרצל נבחר לנשיא ההסתדרות הציונית העולמית. ראשיתה של ההסתדרות הציונית היתה מזערה, אך מקונגרס לקונגרס התרחב פועלה, היא צברה כוח ויצרה כלים לבניין יישוב יהודי בא"י

ההיסטורית. נציגי ליטא מלאו תפקיד חשוב בקונגרס ובפעילות שלאחריו.

העלייה השנייה (1904—1914) היתה עלייה של צעירים־פועלים, בודדים, שלא כמו בעלייה הראשונה, שאז באו משפחות עם אמצעים כספיים משלהם. אהדת יהודי ליטא לפועלה של ההסתדרות הציונית היתה גדולה. בשנת 1903, חוזר ד״ר הרצל מביקור ברוסיה ומתעכב בווילנה. כל יהודי־העיר יצאו לקראתו וקיבלוהו בהתלהבות

ב־1905 פרצה מהפכה ברוסיה. נבחרה **ה״דומה״** (פרלמנט). היהודים קיוו שישותפו בשלטון וכי מצבם יוטב. אולם, לאחר זמן קצר פוזרה ה״דומה״ והתקוות נכזבו.

במלחמת העולם הראשונה (1914—1918) גורשו יהודים מפלך קובנה לרוסיה, ביניהם גם יהודים מיורבורג ורק עם גמר המלחמה הורשו לחזור לבתיהם בליטא העצמאית. וילנה נכבשה ע״י הפולנים וקובנה היתה לבירתם הזמנית. בגבולותיה המצומצמים של ליטא מנתה האוכלוסייה היהודית כ־160 אלף נפש, שהם למעלה מ־7 אחוז מכלל התושבים. בשנים הראשונות לעצמאותה של ליטא זכו היהודים **לאוטונומיה לאומית תרבותית** ולשלטון עצמי בתחומים הנוגעים ליהודים. אולם גם לאחר שבוטלה האוטונומיה, ניתנה ליהודים האפשרות לפעול בתחומים התרבותיים. בתי־הספר העממיים (יסודיים) מומנו ע״י הממשלה. לא כן בתי־הספר התיכוניים. בתי הספר ברובם חינכו את תלמידיהם ברוח לאומית־ציונית. וכך גם בתי־הספר הדתיים (״יבנה״), פרט למספר בתי־ספר יידישיסטיים. והיו גם ישיבות גדולות בסלבודקה ובטלז, שהיו מן המפורסמות בעולם. בליטא היה גם סמינריון למורים עברי — ״תרבות״ — שהממשלה הכירה בו. והיתה גם קתדרה ללימודים עבריים באוניברסיטה הליטאית בקובנה, בראשותו של ד״ר ח. נ. שפירא. בליטא הופיעו עיתונים יומיים אחדים ביידיש ועבריים פריודיים. נתקיימה גם סטודיה תיאטרלית עברית וגם תיאטרון יהודי. אירגוני סטודנטים עבריים פעלו באוניברסיטה. מפלגות ציוניות — ציונים כלליים, צעירי ציון — צ. ס. א״י העובדת, הרביזיוניסטים ומזרחי. כמו־כן פעלו תנועות נוער לספורט — ״מכבי״ ויי. א. ק., וגם החלוץ והחלוץ הצעיר, הצופים — השומר־הצעיר, בית״ר, נוער ״המזרחי״ ועוד.

בשנים האחרונות הורע מצבם הכלכלי של היהודים. הממשלה הגבילה את הסוחרים ואסרה עליהם לפעול בתחומי יצוא ויבוא ; רבים מן הסוחרים הגיעו עד פת לחם.

כאשר וילנה סופחה לליטא, ממש לפני מלחמת העולם השנייה, מנה היישוב היהודי כ־250 אלף נפש. השלטון הסובייטי ביטל את קיומו של

החינוך העברי ופיזר את המפלגות הציוניות ואירגוני הנוער הציוניים. ציונים רבים וכן יהודים עשירים ותלמידי ישיבות גורשו לסיביר.

השואה בליטא התחילה מייד עם פלישת קלגסי־הנאצים לליטא. מעטים הצליחו להימלט. קהילות קטנות נהרסו ונחרבו עד היסוד ע״י הנאצים ועוזריהם הליטאים, כבר בימים הראשונים לפלישתם; רכושם נשדד ובתיהם נהרסו. הליטאים הלאומנים התארגנו כ״פרטיזנים־אקטיביסטים״ ועזרו לנאצים בחיסול הקהילות הקטנות. רק שלוש קהילות נתקיימו למעשה תקופה ממושכת יותר והן — וילנה, קובנה ושבלי, בהן הוקמו גיטאות ליהודים ברובעים קטנים. בפוניבז׳ וקיידני היו מחנות עבודה בלבד. יהודי הגיטו נצטוו לענוד טלאי צהוב. הזקנים, הילדים, והחלשים הוצאו להורג. בקובנה — **בפורט ה־9 וה־7** ואילו בווילנה **בפונאר**. הבריאים בגיטאות נשלחו לעבודת כפייה בערים או במחנות העבודה. רבים נשלחו לעבודה גם באסטוניה. תנאי המגורים והכלכלה היו גרועים.

בגיטאות מינו הנאצים ״מועצות יהודים״ (עלטעסטן־ראַט). בווילנה עמד בראש המועצה — יעקב גנס, קצין לשעבר בצבא ליטא ומורה לליטאית בגימנסיה העברית ביורבורג. בקובנה עמד בראש העלטעסטן־ראַט — ד״ר אלקס ולאחר שנפטר מילא את מקומו העו״ד לייב גרפונקל.

בגיטאות התארגנו קבוצות־מחתרת של צעירים יהודים, שצברו נשק, יצאו ליערות ופעלו שם כפרטיזנים, בתיאום עם הצבא האדום. ביערות רודניקי היו כ־1000 פרטיזנים־לוחמים, בני ליטא.

אלפי צעירים, שנמלטו לברית־המועצות, הצטרפו לדיוויזיה הליטאית, שלחמה במסגרת הצבא האדום בנאצים לשיחרורה של ליטא.

לאחר שהתלכדו היהודים־השרידים בתום המלחמה התברר כי נותרו רק כ־10.000 נפש, והם היוו רק אחוז קטן של כלל יהודי ליטא בעבר. כיום מתגוררים רובם בווילנה ומיעוטם בקובנה. בערים אלה יש בתי־כנסת, אך במצב הנתון אין חיי קהילה יהודיים עד היום הזה. בזמן האחרון מורגשת התעוררות־מה בקרב היהודים. יהודים בודדים באים לביקור בישראל. אעפ״י שנפתחו שערי היציאה מליטא — אין, בינתיים, תנועת עלייה גדולה לא״י.

מורשת יהודי ליטא

יהודי ליטא, שחיו מאות שנים על אדמת ליטא, חיו בה חיי קיבוץ נבדל משכניו, תושבי הארץ. היהודים קיימו אורח חיים יהודי משלהם, שהיה מבוסס על התורה והמצוות. אהבת התורה של יהודי ליטא היתה גדולה ומושרשת בעם.

האיש שסימל באישיותו את שלטון התורה, באמצע המאה ה־18, היה **ר' אליהו בן שלמה־זלמן, המכונה "הגאון מווילנה"** (1720—1797). "הגאון מווילנה" ותלמידיו "הפרושים" ראו בלימוד התורה את הערובה לקיום האומה, אם־כי הם לא שללו לימודי מדעים ההכרחיים להבנתה של ההלכה. "הגאון מווילנה" היה מגדולי הוגי הדעות והמנהיגים הרוחניים של היהודים בזמן החדש. הוא היה ראש "המתנגדים־הפרושים", שלחמו בחסידות, משום שראו בהליכותיהם סטייה מדרכי המורשת התורנית. "הגאון מווילנה" עודד הקמת "ישיבות" ו"כוללים" ללימוד תורה, שהכשירו רבנים לקהילות ישראל, הקטנות והגדולות. המפורסמות שבישיבות ליטא היו — וולוז'ין, מיר, סלבודקה, טלז' ועוד. בוולוז'ין למדו גם הרב קוק וחיים נחמן ביאַליק, שבשירו "המתמיד" נתן ביטוי לאהבת התורה ולימודה בישיבה.

מן הראוי לציין, כי לאחר מות "הגאון מווילנה", עלה רבי מנחם מנדל משקלוב בראש שיירה גדולה של יוצאי־ליטא והשתקעו, תחילה בצפת ואחר כך בעיר העתיקה של ירושלים. כך זכתה עליית "הפרושים" לחדש את היישוב היהודי־האשכנזי בירושלים.

במאה ה־19 קמה בליטא תנועת המוסר, שמחוללה היה **רבי ישראל סלנטר** (1810—1883), אשר ביקש עפ"י שיטתו לחזק את היהדות הרבנית על־ידי לימוד תורת המוסר, כתריס נגד החסידות וההשכלה.

בין הרבנים הנודעים באותם ימים בליטא היה רבה של קובנה הגאון **ר' יצחק־אלחנן ספקטור** (1817—1896), מגדולי הרבנים בדורו. הוא נחשב לראש הפוסקים בזמנו. על־שמו נחלת־יצחק ע"י תל־אביב. יהדות התורה תחת הנהגתו של ר' יצחק־אלחנן כבשה לה מקום מכובד בקהילות ליטא.

ההשכלה. באותם ימים החלה גם "ההשכלה הברלינית" להתפשט בעולם וגם בערי ליטא. הרבנים לחמו בתופעה זו והזהירו את יהודי ליטא מפני התוצאות המזיקות העלולות להיגרם להם על־ידי ההשכלה הזרה לרוח היהדות. הרבנים הצביעו על ההתבוללות היהודים בעם הארץ, שפשטה בקרב יהודי גרמניה. אולם, ההשכלה החילונית, שהתפשטה בערי ליטא היתה שונה

בתכלית השינוי מזו של גרמניה. ההשכלה לא רק שלא הביאה להתבוללות, אלא חיזקה את האהבה לעם ולערכיו התרבותיים. בליטא קמו אנשי רוח, משכילים, סופרים ומשוררים — כמו — אדם הכהן לבנזון, מיכ״ל, יל״ג (יהודה לייב גורדון) וגם מספרים כקלמן שולמן, אברהם מאפו, פרץ סמולנסקין, מ. ל. ליליינבלום וגם מבקרים כא. קובנר, פפרנא ואחרים. היהודים, שרכשו השכלה באוניברסיטאות הפיצו בקרב העם תרבות כללית והרימו את רמתו.

חיי היהודים בליטא השתקפו ביצירותיהם של סופרים רבים, שנולדו או חיו בליטא בימי נעוריהם והם ינקו מהווייתה היהודית המיוחדת, והם: אייזיק מאיר דיק, מנדלי מוכר ספרים (״בימים ההם״), פרופ׳ יוסף קלוזנר, בן־אביגדור, י. ח. ברנר, ג. שופמן, זלמן שניאור, יצחק קצנלסון, יעקב כהן, י. ל. ברוך, דוד שמעוני, א. א. קבק, ח. לנסקי, אברהם קריב ועוד. והיו סופרים שכתבו זכרונות על ליטא ובהם א. א. ליסיצקי, מ. וילקנסקי, הירשביין, ד. טשרני, ז. סגלוביץ, ברגלסון, צבי ויסלבסקי, מ. אונגרפלד ורבים־רבים אחרים.

בין שתי מלחמות העולם היתה עדנה לספרות העברית וגם לספרות יידיש בליטא. מהם זכורים לנו הסופרים, המשוררים והמתרגמים — חיים נחמן שפירא, בן הרב של קובנה, שהיה דוצנט לספרות עברית ולשון עברית באוניברסיטה הליטאית, ד״ר יהושע פרידמן, נתן גורן (גרינבלאַט), ישראל קפלן, איזידור אליאשוב (בעל־מחשבות), אסתר אליאשוב, נוח־יצחק גוטליב, יעקב גוטליב, צבי אושרוביץ, יהושע לצמן, אלה גרינשטיין־קפלן, אליעזר היימן, נוח שטרן, דניאל בן־נחום (פרחיהו), יעקב דוד קמזון, מאיר ילין, יודיקא, שרה אייזן, יוסף גאַר, אהרן גולדבלאַט ועוד. רובם כתבו עברית וחלקם עברית ויידיש, ויש שכתבו ביידיש בלבד.

בשנות השלושים התפרסמה קבוצת סופרים עברים ״פתח״ מאסכולת כתובים של שלונסקי־שטיינמן. מהם — לאה גולדברג, א. ד. שפירא (שפיר, דר), ארי גלזמן (הומת בין הראשונים בשואה), שמעון גנס ואחרים.

ואלה כתבי־העת שהופיעו בזמנים שונים בעברית: הצופה, הד־ליטא, נתיבות, עולמנו, גלים, במשעולי־חינוך בעריכת ד״ר אברהם קיסין. השבוע (דתי), ״זיו״ — השוה״צ בעריכת יעקב גוטליב (עמית) ודניאל בן־נחום.

כתבי־עת ספרותיים ביידיש: וויספע, שליאַכן, מיר אליין, טויערן, בלעטער, רינגען, בריקן ועוד.

העיתונים היומיים — ביידיש: ״אידישע שטימע״ בעריכת ל. גרפונקל (עורכו הראשון), ראובן רובינשטיין; ״דאָס וואָרט״ בעריכת אפרים גרינבערג

וברל כהן; "פאָלקס־בלאַט" בעריכת ד"ר מענדל סודרסקי, יודל מארק והלנה כאַצקלס; "אידישער לעבן" — אגודת ישראל (תקופה קצרה). ב־1940 הפכו העיתונים — "אידישע שטימע" ו"פאָלקס־בלאַט" לעיתון בשם "עמעס".

ציירים ופסלים בליטא. מן הראוי שנזכיר כאן אמנים, ילידי עיירות קטנות, שיצירותיהם התפרסמו בליטא ובעולם — והם: יצחק לוויטן (קיברט), מאַרק אַנטוקולסקי ואילייה גינצבורג, ויקטור ברנר (שבלי), הפסל ז'אק ליפשיץ, הצייר והפסל זרח ויליאם (יורבורג), הצייר והפסל ברוך ש"ץ (וורנה) — מייסד "בצלאל"; מאַכס באַנד (ניישטוט), ארביטבלאַט ומרכוס, הצייר יחזקאל שטרייכמן (ספיז'ישוק) עתה צייר מפורסם בישראל, הצייר אברמוביץ (בישראל), הציירת בלומה אודס־רונקין (פלוניגאן), זליבקר, יודל פן (אז'רני), הפסלת גורשיין (בישראל), ליובה קנסקי־שלטופר (בישראל) ורבים אחרים, מהם שאבדו בשואה. וראוי שנזכיר גם את שמה של אסתר לוריא, הציירת־רושמת בגיטו קובנה.

תיאטרון ביידיש ובעברית. בליטא אהבו תיאטרון. כמעט ולא היתה עיירה שלא נתקיים בה חוג דרמטי. לרוב הציגו ביידיש ובבתי־הספר העבריים בעברית. אולם תיאטרון של ממש, בעל רמה אמנותית ביידיש לא היה בנמצא בליטא.

מייד לאחר מלחמת העולם הראשונה (1919) הקים לעאַניד סוקולוב, במאי ושחקן על במות רוסיה, להקה דרמטית בקובנה, שהעלתה על הבמה כמה הצגות מוצלחות ביידיש וגם ברוסית. כאשר סוקולוב עזב את ליטא התפרקה הלהקה.

מאז הסתפקו בהצגות, שנערכו על־ידי אמני־תיאטרון שבאו מחו"ל, כמו זיגמונד טורקוב ויונאס טורקוב, שהיו מציגים בעזרת שחקנים מקומיים. ההצגות הועלו על במת בית העם בקובנה וגם בערים אחרות.

מזמן לזמן היו באים גם אמני־קריאה, כמו הרץ גרוסברד ואליהו גולדנברג, שהיו קוראים בפני הקהל קטעי־ספרות. "עמד" מילא את האולם והסתפק במה שיש. מן הראוי להזכיר כי בליטא היה תיאטרון ממלכתי קבוע בשפה הליטאית, שלא מעט ממבקריו היו יהודים, אך לא משחקניו...

הסטודייה העברית. הביקורים של שחקנים בודדים ולהקות תיאטרון מא"י (הבימה, האוהל) עוררו את הציבור הציוני־העברי להקים סטודיה עברית בקובנה.

ואומנם, ב־1927 הוקם ועד ציבורי לייסוד סטודיה דרמטית עברית. בוועד היוזם היו — נתן גורן (גרינבלט), נחום פרחיהו, ד"ר אלכסנדר

רונזפלד, גולדפאַרב, ד״ר יהושע פרידמן ונתן שפירא. מרכז ״תרבות״ בהנהלת דב ליפץ, נתן את חסותו ותמיכתו להקמת הסטודיה. ה״סטודיאַנטים״ שנתקבלו, לאחר בחינות קפדניות לסטודיה היו: נתן שפירא, רחבעם מוגיליוקר, זלמן לביוש, חיה (קלרה) פטריקנסקי־גלזמן, ארי גלזמן, חיים לייקוביץ, חנוך פז, ברוך קלאַס, עדינה יודלביץ, אריה וולוביצקי (אנקוריון), צבי אושרוביץ, דוד מילנר, מרדכי גילדה, חביבה גרינשטיין־יזרעאלי, נחמה מייזל, גב׳ סירקין, נ. גוטמן, ס. ריאק ואחרים. רובם תלמידי האוניברסיטה הליטאית.

הבמאי של הסטודיה היה מיכאל גור, שחקן התא״י בארץ, שלימד את תורת הבמה והמשחק. בהמשך הצטרפה גם מרים ברנשטיין־כהן כמורה לדיקציה.

ב־1928 הציגה הסטודיה את **נשף פרץ** — ובו 4 סיפורים: פטירת המנגן, ונוס ושולמית, כך צריך להיות וסיפורי הירח. ההצלחה היתה גדולה.

ב־1929 העלתה הסטודיה על הבמה את **״תעלולי שקאַפן״** של מולייר,

הסטודיה העברית — זלמן לביוש במשחק. באמצע עומדים חיה סלעית (קלרה פטריקנסקי) ומשמאלה בתמונה — בעלה השחקן והסופר ארי גלזמן

הצגה גרוטסקית. הקהל והעיתונות היהודית והליטאית קיבלו בהתלהבות ובהערכה את ההצגה.

ב־1930 העלתה הסטודיה על הבמה את **"מגדל־עוז"** של רמח"ל (לוצאטו). הבמאי היה ויקטור אלקסייביץ' גרומוב, מגדולי הבמה הרוסית. ההצגה הצליחה למעלה מן המשוער. ההצגה הבאה היתה **"שרשרת הזהב"** של פרץ בבימוי רפאל צבי מה"אוהל". המשחק שבה את לב הצופים.

לאחר שרפאל צבי עזב, עזבו לארץ־ישראל גם כמה מהשחקנים וביניהם: זלמן לביוש, נ. גוטמן, חנוך פז, ברוך קלאַס, נתן שפירא, אריה וולוביצקי (אנקוריון"), עדינה יודלביץ', נחמה מייזל וחביבה גרינשטיין־יזרעאלי. בשנים שלאחר זה נמשכו עוד פעולות הסטודיה בצעדים איטיים וכך עד כניסת הצבא האדום לליטא, שהביא למהפך במשטר. בחינוך העברי בליטא וכל הקשור בזה הונהגה שפת יידיש וגם זה היה זמני בהחלט. ב־1941, עם פלישת הנאַצים לליטא נעקר הכול משורשו. אבדה הסטודיה ואבדו אנשיה יחד עם כלל יהודי ליטא.

רוב חברי הסטודיה, שעלו בשעתו לא"י, השתלבו בהצלחה בלהקות התיאטרונים בארץ. זלמן לביוש היה מעמודי התווך של התיאטרון הקמרי. חנוך פז וברוך קלאַס היו לנושאי התרבות הבימתית בתנועה הקיבוצית.

פועלה של הסטודיה בליטא לא היה לשווא.

המקהלה על־שם יואל אנגל מנתה 40 זמרים. המנצח שלה היה שאול בלכרוביץ. הזמרת, הסולנית הנודעת, היתה יונה ורשבסקי. תוכנית המקהלה כללה אורטוריות, קאַנטאַטות ושירי־עם בעברית וביידיש. הופעותיה של המקהלה בקובנה ובערי השדה היו למאורע אמנותי תרבותי לציבור היהודי בליטא.

המקהלה נוסדה על־ידי מרכז "תרבות" ונתמכה גם על־ידי עיריית קובנה ומשרד החינוך הממשלתי. הציבור היהודי וגם הציבור הלא־יהודי אהבו את המקהלה.

החינוך העברי בליטא

לאחר מלחמת העולם הראשונה חזרו היהודים מהגירוש לרוסיה והקימו בליטא העצמאית קהילות חדשות. ב־1919 הוכרו בליטא זכויות המיעוטים והיהודים זכו לאוטונומיה לאומית. הוקם מיניסטריון לענייני היהודים בראשותו של ד"ר מנחם סולובייצ'יק (סוליאלי) ושמשון רוזנבוים.

בימי הזוהר האלה נפרשה בליטא רשת ענפה של בתי־ספר לילדי היהודים. כ־60—70 אחוז של בתי הספר השתייכו לזרם "תרבות" שמשמעו — בית־ספר לאומי־ציוני וחילוני בשפה העברית. יתר 30—40 אחוז של בתי הספר השתייכו לשני זרמים נוספים. האחד — לאגודת ישראל — "יבנה" בו לימדו את מקצועות הלימוד בעברית.

קרוב ל־15—20 אחוז של בתי־הספר השתייכו לזרם ה"קולטור־ליגע" בהם לימדו את כל מקצועות הלימוד ביידיש. בתי־ספר אלה נתמכו ע"י ה"פאָלקס־פאַרטיי" (הפאָלקיסטים) האַנטי־ציונית וגם החברה "ליבהאָבער פון וויסן".

היתה זאת תופעה מופלאה שבכ־80 אחוז ומעלה של בתי הספר היתה שפת הלימוד עברית, שפה שאינה שפת האם וגם אינה שפת הסביבה. אעפי"כ עלה הניסיון והצליח חרף הקשיים. בית הספר העברי צמח על קרקע רווייה מסורת רוחנית של תורה והשכלה.

גני הילדים של היהודים היו מוסדות פרטיים ולא נתמכו ע"י הממשלה.

בתי־הספר העממיים (יסודיים) של 4 שנות לימוד ולאחר מכן 6 שנות לימוד — היו ממשלתיים. הממשלה תמכה בתשלום למורים והשלטונות המקומיים, עיריות וכד', תמכו בהוצאות לאחזקת בתי הספר. (בניינים, שרתים וכד').

הפרוגימנסיות (כיתות ה—ח) היו פרטיים. ועדי ההורים היו אחראים לאחזקתם.

הגימנסיות (14 שנות לימוד כולל גן־הילדים) היוו את חוט השדרה של החינוך העברי בליטא. ב־9 נקודות־ישוב נתקיימו 11 גימנסיות. ואלו הן: קובנה (5), שבלי, פוניבז', מרימפול, וירבאַלן, וילקובישקי, וילקומיר, ראַסיין ויורבורג. היו אלה מוסדות פרטיים ע"ח ועדי ההורים. על תעודות הגמר חתמו נציגי משרד החינוך־הממשלתי.

2 גימנסיות היו לזרם היידישאי — 1 בקובנה (קומרציאַלית) והשנייה בווילקומיר.

4 גימנסיות היו ל"יבנה". גם אלה היו מוסדות פרטיים כיתר המוסדות.

"החדרים" בוטלו בתוקף חוק חינוך חובה. ה"ישיבות" היו פרטיות ונתקיימו בסלבודקה (2 ישיבות גדולות) וקטנות בטלז' ובפוניבז'.

בנוסף על בתי־ספר אלה נתקיים בקובנה בית־ספר מקצועי של "אורט" ברמה גבוהה.

סמינרים למורים. החל משנת 1921 קיים מרכז "תרבות" סמינרים דו־

שנתיים למורים. תחילה היו המורים יוצאי "ישיבות" והחל משנת 1927 בוגרי בתי־ספר תיכוניים.

סמינר עברי לגננות נתקיים בריגה (לטביה) והיה משותף לשלוש הארצות הבלטיות. לזרם "יבנה" היה סמינר למורים ולגננות בטלז' ולזרם היידישאי היה סמינר שנתי לגננות בקובנה. המעמסה על ההורים לקיים את המפעל החינוכי היתה כבדה, אך יהודי ליטא עמדו בנטל — וזה ייזקף לזכותם ולכבודם.

ספריות ציבוריות. כמעט ולא היה מקום־ישוב יהודי בליטא שלא היתה בו ספריה ציבורית או שתי ספריות בעברית וביידיש. בליטא היו יותר מ־110 ספריות בקובנה ובערי השדה וכ־120 ספריות על־יד בתי הספר. הקוראים בעברית היו בעיקר בני־הדור הצעיר, תלמידי בתי הספר העבריים. אך לא מעט קוראים היו גם מבני הדור המבוגר.

ספריה עברית גדולה ע"ש אברהם מאַפו ועל ידה אולם קריאה מרווח עמדו לרשות תושבי קובנה המעוניינים לעיין במקום בספר עברי ובעיתונות עברית.

והיתה גם ספריה ביידיש בקובנה של החברה "ליבהאָבער פון וויסן".

רוב הספרים העבריים, שנדפסו בליטא היו ספרי לימוד ומיעוטם — ספרי־שירה ונובלות. להפצת הספר העברי ייסד מרכז "תרבות" קואופרטיב "עזרה", שמכר ספרים במחירים מוזלים.

ביקורי סופרים, אמנים ומנהיגי הציונות

ביקור של סופר, אמן או מנהיג ציוני היה לאירוע חגיגי בקובנה ובערי השדה. האולמות היו צרים מלהכיל את קהל המעוניינים.

מאמני הבמה נזכיר פה את ביקוריהם של "הבימה", "האוהל" ושחקנים שבאו בנפרד והם רפאל קלצקין, דוד ורדי וחוה יועלית, מיכאל גור, מרים ברנשטיין כהן, אמיתי ואחרים.

הסופר הלאומי חיים־נחמן ביאַליק, ביקר פעמיים בליטא והתלהב מבתי הספר העבריים ומתלמידיהם המטיבים לדבר עברית כילדי ארץ־ישראל. גם הסופרים שאול טשרניחובסקי, זלמן שניאור, אליעזר שטיינמן ויצחק למדן, שמקור יניקתם התרבותית היא ליטא, התרשמו מאוד מיהודי ליטא ורמתם התרבותית־העברית.

ממנהיגי הציונים שביקרו בליטא נזכיר את מ. מ. אוסישקין, דוד בן־גוריון, זאב ז׳בוטינסקי, נחום סוקולוב, ברל כצנלסון, נתן ביסטריצקי, לייב יפה, יחיאל הלפרין, אלכסנדר גולדשמיט וצבי זוהר.

והיו גם שליחים שבאו להדריך את בני תנועות הנוער ולקיים מפעלים כספיים למען בניין הארץ.

תנועות הנוער

ההישגים של בתי הספר העבריים בתחום החינוך היו גדולים. אולם, להישגים מרשימים אלה היה לבית הספר שותף זוטר והוא — תנועות הנוער. פעולותיהן הברוכות של תנועות הנוער, בתחום החינוך הלאומי־ציוני, השלימו את פעלו החינוכי־האידיאי של בית הספר. בשעות הקצובות ללימודים בבית הספר אי־אפשר היה לו למוסד החינוך להתפנות להקניית ערכים לאומיים וציוניים, הלכה למעשה. וכאן, באו תנועות הנוער והעניקו לתלמידיהם־חניכיהם אידיאל מרומם בחיי יום־יום. הפעילות התנועתית קויימה בסביבה מחנכת — הוא המועדון. במועדוני הנוער נרקם החזון של הארץ היעודה ובניינה כמולדת לעם. המטרה חייבה את החניכים לעשות להגשמתה יום־יום. מכאן הפעילות למען הקרן הקיימת, איסוף פרוטה לפרוטה לרכישת קרקע להפרחת שממות הארץ. לכן, קופסה כחולה בבית, לכן תרומה והתרמה למען הגשמת החזון הציוני.

במועדונים של תנועות הנוער נוצרה סביבה ארץ־ישראלית, בה דיברו החניכים עברית והכשירו את עצמם להכשרה ולעלייה אל הכפר החלוצי, הקיבוץ. סיפור תנועות הנוער הוא סיפור מופלא, מלא הוד ותפארת של בנים ובנות, שחייהם קופדו, לצערנו, בטרם עת, עקב המאורעות הטראגיים שאירעו בשנות השואה הנוראות.

ואלה תנועות הנוער, שפעלו בליטא העצמאית, בין שתי מלחמות העולם: **השומר הצעיר** (59 סניפים — 3209 חברים); **השוה״צ־הצופי חלוצי** (34 סניפים — 1350 חברים); **החלוץ־הצעיר** (15 סניפים — 1000 חברים); **בית״ר** (38 סניפים — 1500 חברים); **גורדוניה** (32 סניפים — 700 חברים); **הנוער הציוני** (4 סניפים — 155 חברים); **נוער חלוצי המשמר** (129 חברים); **נוער צ. ס.** (א״י העובדת) חסרים פרטים.

אירגוני הספורט: ״מכבי״; ״הפועל״ ו״הכוח״; יי. א. ק. — יידישער אטלעטיק קלוב.

אגודות סטודנטים: ביתריה (90); **הרצליה** (38); **ירדניה** (80); **על המשמר** (129 חברים); **נוער צ. ס.** (א"י העובדת) — חסרים פרטים.

(הנתונים הובאו מתוך "ספר יהדות ליטא" — עפ"י רישום משנת 1931)

תרומת יהודי ליטא לארץ־ישראל

חיבת ארץ־ישראל של יהודי ליטא היתה טבועה עמוק בליבם ובנפשם. אהבה זאת מצאה את ביטוייה בלימוד התורה, בתפילות ובערגה לגאולה. מאז עליית תלמידי הגר"א — המתנגדים־הפרושים — לארץ־ישראל, במאה ה־18, גבר הקשר המוחשי של יהודי ליטא עם א"י. בין תלמידי הגר"א היו אנשי רוח ומעשה, כמו משפחות ריבלין וסלומון, שיזמו הקמת שכונות חדשות סביב ירושלים העתיקה וישובים חקלאיים במרחבי הארץ. וכשרבים מן העולים היו במצוקה הם הקימו מפעל כספי — קופת רבי מאיר בעל הנס — לתמיכה ביהודי ארץ־ישראל.

בעיקבות עליית תלמידי הגר"א החלו לזרום טיפין־טיפין עולים נוספים, שדחקו את הקץ והחליטו להרחיב את יישובה של הארץ. רעיונות אלה הועלו ע"י הרבנים הנודעים קלישר, אַלקלעי ושמואל מוהילבר, איש ליטא — על שמו הקיבוץ "גן שמואל". ובטרם קמה תנועת שיבת ציון, הקדים לבוא, מליטא אליעזר בן־יהודה (פרלמן) והוא שהפיץ בקנאות את הדיבור העברי. ואנשים צעירים, ברובם סטודנטים ברוסיה, מייסדים את ביל"ו — בית יעקב לכו ונלכה, (ישעיה ב', ה') והם עולים לא"י על מנת להפריח את שממותיה; ובין העולים גם בילויי מקרטינגן שבליטא, הורביו והוא ממייסדי גדרה וראשה.

בילויים אחרים התפשטו בכל רחבי הארץ ונתנו מכוחם ומאונם ליישובה. כך מתחילה העלייה הראשונה. כ־10—15 מושבות חקלאיות נוסדו ובהן רבים מיוצאי ליטא כשהם נעזרים בברון אדמונד רוטשילד.

וכשנוסדה ההסתדרות הציונית ע"י **ד"ר בנימין־זאב הרצל** בקונגרס הציוני הראשון בבאַזל (1897) השתתפו בו נציגים רבי־השפעה מליטא ואחד מהם — יהודי מהעיירה ארז'ווילקי שליד יורבורג — פרופ' צבי שפירא מעלה בקונגרס הצעה מעשית לייסוד "קרן קיימת לישראל" לגאולת קרקע וליישוב אדמתה. ועוזרו הנאמן של הרצל, דוד וולפסון, הוא האיש שד"ר הרצל מתאר אותו, בספרו "אַלטנוֹילאַנד" כדמות המרכזית בו, — "הליטוואַק". לאחר מות הרצל (1904) **"הליטוואַק", דוד וולפסון**, נבחר לנשיאה השני של ההסתדרות הציונית העולמית. (על שמו הקיבוץ "ניר דוד").

בעלייה השנייה (1904—1914) — היא עליית הפועלים — רב חלקם של צעירי ליטא, כובשי העבודה העברית ומניחי היסוד לצורת חיים חדשה, היא הקבוצה, קבוצת "דגניה" (מ. בוסל). והם גם מייסדים את אירגון השומר (ישראל שוחט, אלכסנדר זייד ואחרים).

ובהמשך, בעלייה השלישית (1918—1924), החלוצית, היו חלוצי ליטא בין המייסדים את "גדוד העבודה", מייבשי הביצות, סוללי הכבישים והמתיישבים בעמק יזרעאל.

בעליה הרביעית (1924—1929) תורמים יהודי ליטא לבניין תל־אביב ולפיתוח התעשייה; ואגב מייסדה של תל־אביב והרוח החיה בה היה עקיבא־אריה וייס, איש ליטא. וכך היה גם אברהם קרניצי ממייסדי רמת גן וראשה שנים רבות. וגם זרח ברנט היה ממייסדי פתח תקוה.

ובעלייה החמישית (1929) והאחרונה שלפני מלחמת העולם השנייה, רבו השואפים לעלות מליטא, מבוגרים ובני־נוער, אך שלטון המנדאט העויין עיכב בעדם. המעטים שעלו הם חניכי תנועות נוער חלוציות, שהלכו לחונן את עפרות ארצנו; הם הקימו עשרות יישובי "חומה ומגדל" ועמדו על משמר ההגנה בימי מאורעות הדמים ובמלחמת העולם מול האויב הנאצי. תרומת יהודי ליטא ניכרת בכל תחומי החיים והיצירה בארץ; היא טבועה בכל רגב אדמה שנגאל, בכל אבן שנחצבה ובכל יישוב שהוקם.

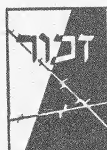
וכשקמה מדינת ישראל רק חלק קטן של יהודי ליטא זכה להגשים בה את חלומו. יוצאי־ליטא, תושבי־הארץ, השתלבו היטב במסכת תקומתה ובניינה של המדינה — במערכות השלטון, במדע, בביטחון, במשפט, בכלכלה, בתרבות ובחינוך.

רק חבל, מה־חבל, שהרבים בליטא, שהשתוקקו לראות בתקומת ישראל ולחיות בה — לא זכו. ביצירתם של יהודי ליטא בארץ — ינון זכרם לעד.

זבולון פורן

פרק ב

בתי־אב ביורבורג

מִבֵּיתִי הַיָּשָׁן לֹא נוֹתַר עוֹד
אֶלָּא זֵכֶר כְּמִיהָה עֲמוּמָה –

לאה גולדברג

סיפורה של שריד ופליט למשפחה

נולדתי בליטא, בעיר יורבורג, שהיתה קרובה מאוד לגבול הגרמני. רק מרחק של כ־10 ק"מ הפריד בין יורבורג ובין העיירה הגרמנית סמלנינקן. עירנו יורבורג היתה בנוייה, על מורדות הר מתון, בחופו הצפוני של הניימאַן. שני פלגי־מים — האימסטרה והמיטובה — שחצו את העיר ונשפכו אל הניימאַן, הוסיפו לה נוי והאדירו את נופה. השפעת קירבת הגבול הגרמני היתה מורגשת בעיר והיתה גם רבת משמעות בתרבות חיינו היום־יומיים.

אהבתי את יורבורג. את שמה של עירנו הייתי הוגה תמיד בגאווה רבה ובהערצה גדולה. הכל משך אותי בה — הנהרות, הצמחייה העשירה, הגנים והשדות, החורשות ויערות האורן על החי והצומח בהם. אפילו את הרמשים והזוחלים אהבתי וכן את הפטריות על זניהן ושלל צבעיהן. מראות הנוף הקסימו אותי תמיד. אין מראה מרהיב עיין מנהר המיטובה, הזורם לו לאיטו בין שדרות העצים והשיחים משני עבריו, כשהם משתרגים אלו באלו. ואני זוכרת כי בנעורינו היינו שטים בסירות על פני הנהר, כשעל ראשינו עוטה כעין הילה ירוקה, וקרני שמש מרצדות בין הענפים ומלטפות את הפנים... גם שירת הציפורים הרנינה את הלב. ריח ניחוח של פרחי־שדה ואחו מילא את האוויר.

הוי, כמה נעים!

בחורף קופאים הנהרות ומתכסים בשכבת קרח עבה. על הקרח היינו מחליקים במחליקיים ומהגבעות המושלגות היינו גולשים בעגלות־חורף קטנות, כשהכפור צובט את הלחיים. האוויר קר וצח והרגשה נפלאה ממלאה את הלב.

ארבע תקופות שנה היו עוברות עלינו בליטא, ארץ מגורינו, וכל תקופה וקסמיה שלה. אני זוכרת כי בהיותי כבר תלמידה בגימנסיה העברית, הייתי תמיד, בלכתי ובשובי, מפנה את מבטי לנופיה המרהיבים של יורבורג, הנשקפים מרחוק. כעבור זמן, כאשר כבר עזבתי את יורבורג ויצאתי ללמוד בבית המדרש למורים "תרבות" בקובנה, וגם בשמשי כמורה בעיירות ליטא, הייתי מתגעגעת לעירי והייתי שמחה לשוב אליה, לבלות בה את ימי החופשה ולהתרפק על

הנופים והמראות הנהדרים, שהיו זכורים לי כל־כך מימי ילדותי. אמנם, כאשר לימדתי בעיירה זו או אחרת, ראיתי נופים וצמחייה מקסימה סביב־סביב, אבל כל אלה משום־מה לא משכו את ליבי. אני נמשכתי אל "הנופים שלי", הרגשתי אליהם קירבה מיוחדת, אינטימית, השונה מן התחושה שחשתי במקומות אחרים.

בימי החופשות מלימודים הייתי משכימה קום כדי לטייל לבדי בשבילי השדות והיערות הרטובים מטל הלילה, וכך עד שהייתי מגיעה אל "פטריית־העץ" העצומה, שהיתה מצלה ביום חם על הולכי־הרגל היגעים מן הדרך. חשתי באותה שעת בוקר את יקיצת היקום ולא ידעתי את נפשי מרוב התרגשות...

אהבתי אז ללקט פטריות. ידעתי היטב להבחין בין זנים שונים של פטריות ולכנותן בשמן. פרחים לא נהגתי לקטוף, כי חבל היה לי לראות בהיבלותם, במקום לפאר את הנוף. בשובי לביתי, לאחר טיול מעייף, אך גם מהנה, הייתי מתחלקת עם חברותי ברשמי וברגשותי. זכורות לי תגובותיהן של החברות שלי — "את משוררת או את תהיי משוררת..." צר לי מאוד שנבואותיהן, וכן נבואות מורי לספרות, לא נתקיימו. המשכתי לאהוב את הטבע ולהתרגש מאוד מקיסמו, אך הצנעתי את התרשמויותי בתוך תוכי ולא העליתים על הנייר.

פּארק יפה ומטופח להפליא היה בקצה העיר, אותו חצה נהר המיטובה. בקירבת נהר זה התנשא ארמון בכל תפארתו ויפפותו, שניבנה ע"י הקנייאַז (הנסיך) הרוסי וַאסילשצ'יקוב, בו התגורר הוא ובני משפחתו בחודשי הקיץ. בשאר עונות השנה חי בפטרבורג, היא העיר לנינגראַד כיום. בתקופת שהותם בארמון היו הנסיך והנסיכה עורכים חגיגות פאר, אליהן הוזמנו אורחים רבים ורק לא יהודים...

יום אחד עצרה על־יד ביתנו, בית הורי, כרכרה הדורה, הרתומה לזוג סוסים אבירים. בכרכרה ישבו שליחי בית הנסיך, שבאו להזמין בשם הנסיכה את אמי, דבורה־לאה לייפציגר, לארמון. אמי, שהיתה תופרת, בחסד עליון, הוזמנה לתפור שמלות לנסיכה ולבנותיה.

יום אחד הוזמן גם אבי, יצחק לייפציגר, לבוא ולצייר כל־מיני ציורי־קישוט בארמון. אבי ניחן בנפש של אמן. הוא ידע לצייר ציורי תקרה וציורי רצפה בצבעים מרהיבים, ממש מלאכת מחשבת. שמו הלך לפניו. לא פעם הוזמן לגרמניה כדי לצייר ציורים על קירות במוסדות ציבור וגם בבתי־עשירים. הוא היה נוהג לעבוד מן הבוקר עד ערב מאוחר, יחד עם עוזריו. אנו, אחיותי ואחי, ראינו אותו מעט מאוד בבית, ביחוד בשנות עבודתו

הפוריות, כשהיה עדיין במצב בריאות תקין. כעבור זמן לקה במחלה ממארת ומצב בריאותו התערער מיום ליום. אעפ״כ המשיך עוד לעבוד, כשהוא מרותק לחדר עבודתו בבית ומצייר שלטי פרסומת, ציורי פנלים, קישוטי־קיר ותקרות — וכל זה בדייקנות מתימטית ממש. הוא פיתח לעצמו טכניקה מיוחדת במינה בעזרת האינטואיציה שלו. גם כתלי ביתנו היו מקושטים בתמונות, פרי יצירותיו. ברוך כשרונות היה בתחום האמנות.

זכור לי כי בחדר השינה של ההורים היה תלוי על הקיר כינור קטן. הרבה שנים נשכח ממני הדבר. פעם, באחד מערבי הפגישות של יוצאי־יורבורג ניגש אלי אחד מבני עירי ושאל אותי — ״האם את יודעת שאבא שלך היטיב לנגן בכינור, שהתקין לעצמו במו ידיו?״ — לא ידעתי מה להשיב לו. התפלאתי על עצמי כיצד נעלם ממני פרט חשוב זה המעיד על כושרו של אבא בתחום המוסיקה. וידידי, היורבורגאי, הוסיף ופיזר שבחים לרוב על הורי, אחי ואחיותי.

מעולם לא ראיתי את הורי יושבים בחיבוק ידים. תמיד, עד שעות מאוחרות בלילה, ישבה אמי ותפרה כי היתה עמוסת עבודה. להגיע אליה לתפירה היה תור ארוך מאוד. לפעמים חיכו ה״קליינטים״ חודשים, אעפ״י שהיו לה כמה עוזרות ותלמידות, שלמדו אצלה את מקצוע התפירה. גם אחותי הבכירה, רחל, עבדה יחד עם אמא, ולאחר שאחותי, חנה, גמרה קורסים לגזירה ותפירה בקובנה, גם היא הצטרפה לבית המלאכה של אמי והשתלבה בהצלחה רבה בעבודה. חלומה של כל נערה היה, כי לכשתגיע לפירקה, היא תתפור את שמלת כלולותיה אצל אמי. ואמנם, אמי, האשה הטובה, הלכה לקראת כל־אחת מהפונות אליה. בכל עבודה שקיבלה עליה אמי לעשותה, השקיעה טוב־טעם ונשמה יתרה ממש. לקוחותיה אהבוה מאוד; הן היו משוחחות איתה והתענגו מכל מוצא פיה, שכן אמי היתה אשה חכמה ומלאה חוש הומור. גם ״גויות״ היו בין לקוחותיה והיא קיבלה אותן בסבר פנים יפות.

ככל שאני מרבה לחשוב על אמי, הולכת וגדלה הערצתי אליה. אחת המטרות המקודשות בחייה של אמי היתה לתת לילדים שלה חינוך טוב; למדתי ב״חדר״ ואח״כ עברתי ללמוד בבית־ספר רוסי. ליטא היתה אז, כידוע, תחת שלטון רוסיה. את מכתבי הראשון בחיי כתבתי בשפה הרוסית. אמי דאגה גם שאלמד מוסיקה, ולכן שלחה אותי ללמוד נגינה בפסנתר. שנים אחדות למדתי אצל מורה לנגן בפסנתר, אעפ״י שלא נתגלו בי כשרונות מוסיקליים מיוחדים.

באוגוסט 1914 פרצה מלחמת העולם הראשונה. הגרמנים פלשו ליורבורג

וכבשוה. ההורים שלי היו סבורים משום־מה כי תחת שלטון הגרמנים יירע לנו והחליטה להימלט. "לאן?" — דבר זה לא היה ברור גם להם. סבי — אבי־אמי, דב ברלוביץ — בא בעגלה רתומה לסוס אחד ואנו כל בני המשפחה התיישבנו בה, עם צרורותינו עמנו, ואנו נוסעים לארז'ווילקי, שאינה רחוקה מיורבורג. נסענו בשעות הלילה כשאנו מתנהלים בכבדות, ומגיעים עם הנץ החמה לעיירה הקטנה, השקועה בבוץ. בעיירה זו, סופר לנו, נולד צבי־הרמן שפירא, מייסד הקרן הקיימת לישראל ועליו גאוות בני־העיירה. שפירא ז"ל התפרסם כאיש מדע מזהיר בתחום המתמטיקה, ושימש פרופסור באוניברסיטת היידלברג שבגרמניה. בעיירה זו העמידו לרשותנו מיבנה, שהיה למעשה שלד של בית בלתי־גמור. אולם, עוד בטרם הספקנו להוציא את מטלטלינו ולנוח מעייפותנו, כבר שמענו שעטת פרסות סוסים. היו אלה פרשים של הצבא הגרמני... ובינתיים, בתוך המהומה נעלמה אמא — "היכן אמא?" — אנו שואלים, והיא איננה. רק כעבור שעתיים חזרה ובשורה משמחת בפיה — היא מצאה רבי, שהסכים ללמד את אחי אליעזר, הגדול ממני בשנתיים, לימודי יהדות... אותי, אמרה אמא, תלמדנה אחיותי. אחותי רחל תלמד אותי רוסית ואילו אחותי חנה תלמד אותי חשבון. אמא פתרה בדרך זו זמנית את הבעייה, שהטרידה אותה ביותר, והיא — הלימודים. כזכור לי נשארנו "תקועים" בארז'ווילקי, העיירה הקטנה בת כשני תריסרים משפחות, שנה תמימה. מארז'ווילקי נדדנו לראַסיין, שהיתה בהשוואה לארז'ווילקי ממש עיר. בראַסיין היתה לנו אישה קרובת־משפחה, שבמקצועה היתה מורה. ומכיוון שבתי הספר היו סגורים באותם ימים, הסכימה המורה ללמד את אחי אליעזר ואותי את כל מקצועות הלימוד, עד יעבור זעם... אמא עבדה בתפירה וניהלה את משק הבית.

כעבור זמן חזרנו לביתנו ביורבורג והכול חזר לתיקנו. שוב היה לנו בית מסודר. היינו משפחה מאושרת, אך אמי לא שכחה אף פעם גם את הזולת, את האיש הדל והנצרך. ומכיוון, שהייתי בת־זקונים במשפחה, היתה אמי נוהגת לשלוח אותי, בכל יום שישי, בשליחויות של "מתן בסתר" לנצרכים — לזה חלות לשבת, לזה דגים וכד' — והכול באהבה וביד רחבה. בבית לא חסר היה דבר. בקיץ הקדימה אמי להכין מטעמים לחורף ובחורף — מטעמים לקיץ. הבית היה נקי ומטופח שהכול בו במקומו מונח בטעם רב.

אמי היתה אישה נבונה, השואפת תמיד למלא את החסר לה בהשכלתה. היא אהבה מאוד לקרוא. קראה את העיתון היומי ביידיש כדי להיות מעודכנת בנעשה בעולם, אך לא שכחה גם לקרוא את ה"רומן

בני משפחתי — אבא ואמא, אחותי חנה ע"י אבא, אחי אליעזר, אחותי רחל ואני

בהמשכים" שבעיתון... תשוקתה של אמי לקריאת ספר היתה עזה. היא קראה ספרים שונים וגם רומנים, אך יחד עם זה קראה גם את ה"צאינה וראינה" בשבת. אמי היתה אישה מסורתית. היא שמרה על השבת והכשרות. אבא שמר עוד ביתר קפדנות על מצוות הדת. על־אף ההווי המסורתי ששרר בבית, היה ביתנו בית פתוח לרוח הזמן. ומה מאושרת היתה אמי כשקיבלה את הבשורה הנעימה כי אליעזר בנה, העורך־דין, נתמנה למנהל הגימנסיה העברית ביורבורג... אין מילים בפי לתאר את ההתרגשות... תמיד שאפה לאפשר לילדיה לקנות השכלה ודעת, ועכשיו באה על שכרה...

בשבתות ובחגים היינו נוהגים לצאת לטייל בפאַרק הגדול, כדי להנות ממנוחת השבת והחג בחיק הטבע. בימי החגים אהבנו לקבל אורחים בביתנו ולבלות בצוותא. חיינו תמיד בתוך הציבור ועם הציבור ואף פעם לא פרשנו מן הציבור.

בוקר אחד פלשו ליורבורג שלנו, בפתאומיות כזו, קלגסי הנאַצים ועל בני־עירנו ובני משפחתנו נגזר למות בכל מיני מיתות משונות... והדברים ידועים. יהודי יורבורג נרצחו... הם הובלו ליערות בסביבות סמלנינקן, וגם אל בית־העלמין ועוד מקומות בהם מצאו את מותם באכזריות נוראה...

בימים הראשונים לפלישת הנאצים ליורבורג, הם השאירו בחיים את אמי ואת אחותי חנה וציוו עליהן לתפור מדי־צבא בשביל הגרמנים; יום ולילה הן תפרו, יום ולילה, כאשר אימת הזוועה מרחפת על ראשיהן. והן תפרו... תפרו... עד שבא קיצן...

סיפור איום זה שמעתי, לאחר זמן, מפי בן־דודי שלמה גולדשטיין, הניצול היחידי ממשפחתי...

קצר המצע מלספר על ביתנו בעיר ילדותנו יורבורג.

כתמונת אגדה נפלאה מצטיירת בזכרוני בית־משפחתי, שהוכחד ואיננו עוד.

כיום הכול חרב, כל משפחתי היקרה חרבה וגם כל העיר האהובה עלי חרבה... ואני, היחידה, שריד ופליט — נשארתי בחיים.

זכיתי לעלות ארצה. בניתי בית בקיבוץ "אפיקים" יחד עם רעי יצחק.

שנים רבות שימשתי מורה בישראל לדור הממשיך את שלשלת הדורות, לעולמי־עד...

עליזה לייפציגר־פורת

אפיקים

זכרונות מבית אבא־אמא

בשכבר הימים היה לנו גן בעיירת הולדתי יורבורג, גן גדול ובו עצי־פרי למכביר. מעברו של הגן השתרעו חלקות־אדמה ובהן גידולי־ירקות. מימי ילדותי הרכים זוכרת אני את הגן; לנגד עיני ניצבים העצים רחבי־הנוף, שפריחתם ססגונית באביב והם עמוסי־פרי בקיץ, ערומים בשלכת הסתיו ועטופי היגומת־שלג בחורף. דממת הגן בקיץ, רשרוש העלים בשלכת הסתיו, צליליו ולחשושיו עוטי־סוד — כל ההווייה הזאת של מראות הטבע, בחילופי העונות, נחרתה עמוק־עמוק בתודעתי, וכל חוויות ילדותי טבועות בהן.

אהבתי את הבית והגן שלנו. הכרתי היטב את שביליו ואת פינות הסתר בהן התבודדתי לפעמים.

מכיוון הרחוב הראשי בעיירתנו, הוא רחוב קובנה, נפתח שער גדול הפונה אל דרך עפר, שהובילה אל ביתנו בקצהו של הגן. היה זה בית כפרי נאה ומקורי בסגנונו. הבית, והגן העוטף אותו, לא בא לנו בירושה מאבות־אבותינו. מסיפורי הורי למדתי לדעת, כי אציל גרמני ושמו ראוואַלד, בנהו לעצמו והשקיע בו הון־עתק כדי לשפר ולהדר את מראהו מבפנים ומבחוץ. אולם, משום־מה, קרה מה שקרה והבית עמד למכירה, ואבי — שכנא ז״ל — רכשו על כל הנכסים המקיפים אותו. עבורי היה זה אושר רב לגור בבית זה, אך יותר מכל לבלות בגן הנהדר. חברותי הירבו לבקר בביתנו, ולא אחת טיילנו בגן ובילינו בפינות המשק שלנו. ועוד שכחנו לספר על כלבנו שאַריק, שהיה קשור בחבל ושמר בנאמנות על נחלתנו. וכך, חיינו חיי כפר בתוככי עיירה יהודית.

בפינות הגן, בהן ייחדנו חלקות אדמה לגן־ירק, עבדה אמי, זלדה ז״ל, כשהיא רכונה אל הערוגות, יחד עם עוזרתה, אישה נוכריה. אמי אהבה את העבודה בגן־הירק ועשתה בו ימים כלילות, בימי הקיץ הלוהטים כבימי החורף הגשומים והקרים. אמי היתה בת כפר, וקשה היה לה להסתגל לחיי העיירה. ככל הנשים היהודיות בימים ההם, היתה חרוצה ומסורה ללא־גבול למשפחה ולמשק הבית. אולם, יותר מכל התמסרה לעבודת גינת

הירק, שהיתה לתוכן־חייה ושימשה גם מקור לפרנסת הבית. לנו, הילדים, היתה חוזרת ואומרת: "בימינו לא היו בתי־ספר וגימנסיות, ולא היה סיפק בידינו למלא ראשינו השכלה ודעת, אך אתן יכולות לעשות זאת. למדנה — "לערנט קינדערלאַך!" (כלומר עליכן ללמוד, בנותי). ואנו אכן, למדנו, הודות לאמא שלנו, בידענו כי היא עמלה קשה למעננו ובמסירות־נפש שמרה על צעדינו. אבינו, נתון היה לעסקי־המסחר שלו, ורוב ימות השבוע היה מנותק מחיי היום־יום של המשפחה.

הודות לאמא, שמילאה את כל מחסורנו, יכולנו להתקדם בלימודים גם כאשר פקד משבר כלכלי את יהדות ליטא בכלל ואת ביתנו בפרט. ימים קשים היו אלה, ימי מחסור ומצוקה לרבים ביורבורג. הממשלה הליטאית החלה להצר את צעדי היהודים במסחר, כך שרבים מהם נשארו בחוסר־כל.

בימים ההם נאלצנו להשכיר אגף אחד של הבית שלנו למנהל הגימנסיה העברית, מר מרדכי טייכמן ומשפחתו. הדבר ציער את אמי, שרגילה היתה לרחבות ולפרטיות, אבל לנו, לילדים, היה כבוד גדול לגור בקירבת אדם חשוב כמנהל הגימנסיה...

מאידך, היתה אמי מאושרת מאוד שדמי־השכירות מימנו את שכר לימודינו בגימנסיה. אחותי, יפה, שיינה ביידיש, שהיתה בכירה ממני בשנה, ואני, למדנו יחד בבית־הספר היסודי ובגימנסיה. אהבנו מאוד זו את זו, והיינו כרוכות אחת אחר רעותה. אמא רוותה נחת, בראותה את בנותיה לומדות ומתקדמות יפה. כל הישג בלימודינו, וכל עלייה מכיתה לכיתה, כלומר עלייה לשלב גבוה יותר בהשכלה, גרמו לאמנו אושר ושמחה.

כשהחמיר המצב הכלכלי בליטא והגיעו מים עד נפש — נסתתמו המקורות לכיסוי הוצאות הלימוד בגימנסיה, שהיו גבוהות למדי, ואז החליט אבי למכור את הבית והגן, ולעבור לגור בבית קטן וצנוע יותר. אמי, שדאגה רבות להמשך לימודינו בגימנסיה, הסכימה בלית ברירה למכור את הבית. "חשוב יותר ללמוד", אמרה. בצער נפרדה אמי מביתה ומגינתה, אשר במשך שנים רבות טיפחה בחריצות נפלאה, וניחמה את עצמה בכך שבנותיה תלמדנה בגימנסיה, ותרכושנה להן השכלה רחבה, כדרישת הזמן הזה.

ימי הלימודים בגימנסיה היו הימים המאושרים בחיי. מצאתי עניין ואושר גם בחיי החברה של הגימנסיה: חוגים, הרצאות וחגיגות, ובנוסף על אלה — קריאה בספרים. ההתבודדות היתה, כנראה, אחת התכונות הנפשיות שלי. סביבת הבית — הגן, הטבע השופע — סייעו לי בכך.

בהקשר למסופר, מן הראוי לייחד גם מילים אחדות על הפעילות

בתנועת הנוער ״הצופים העברים״, כפי שנקראה בתחילה, ואח״כ — ״הצופים העברים השומר־הצעיר״. יפה, אחותי, ואני, השתייכנו לתנועה כמעט מיום היווסדה. התנועה ליכדה אותנו. היינו חבורת בני־נוער, הקשורים זה לזה בקשרי־רעות. בתנועה התחנכנו למעשים טובים, ובה רכשנו ערכים לאומיים ואנושיים. זמן־מה הייתי מדריכה של קבוצת ״חבירים״, שאחדים מהם עלו לארץ־ישראל. משאת־נפש זאת, שטיפחה בנו התנועה, הביאתנו לארץ־ישראל, על מנת לחיות בה ולהשתתף בבנייתה.

מאז ומעולם יש בחיים עליות וירידות, המלוות שמחות וצער. וכך פקד אותנו יום אחד, במפתיע, אסון גדול. היה זה מאורע טרגי, שלא אשכחהו לעולם.

חמישה ילדים נולדו לנו במשפחה — האחות הבכירה, חיה, שני בנים, ושוב שתי־בנות — יפה ואנוכי, הצעירה מכולם. לאחי הבוגר קראו מנחם (מנדל ביידיש) ולשני — משה. שניהם בחורים בריאים וחסונים, חברים בהסתדרות לספורט ״מכבי״ שביורבורג. שניהם פעלו בהצלחה בענפי־ספורט שונים. משה הצטיין ביחוד בענף הכדורגל. הוא היה חבר בקבוצה א׳, והיה לשחקן המעולה בה, שזכה לשבחים רבים על מגרש הכדורגל. זריזותו, גמישותו ותושייתו להערים על היריב היו יוצאים מגדר הרגיל, ותכונות אלו עשוהו לספורטאי נערץ. הסתדרות ה״מכבי״ היתה גאה עליו. הוא היה השחקן הבולט בקבוצה. והנה יום אחד נתקיימה תחרות של משחק כדורגל בין קבוצת ה״מכבי״ ולבין קבוצה נבחרת של כדורגלנים ליטאים. המשחק היה רווי מתח והתחרות קשה, מאחר ובו תפול ההכרעה מי תזכה בתואר הקבוצה המצטיינת בעיירה. משה לא איבד את עשתונותיו; הוא עשה את שלו בביטחון עצמי ובאומץ, כהרגלו; הוא הגן על השער שלו והדף את הכדור של הקבוצה הליטאית המתחרה; השער של הקבוצה היריבה נתון היה בסכנה מתמדת במהלך המשחק. שחקני הקבוצה הליטאית הכירו את משה וידעו היטב את כושרו ויכולתו, ולכן ארבו לו כל הזמן והתנכלו לו. והנה, בשעה שמשה פרץ את שער היריב — התנפלו עליו השחקנים־הליטאים, ואחד מהם, גברתן ואכזר, הפילו ארצה וחנקו — — —

היה זה אסון מחריד למשפחה. אבל כבד ירד על חבריו ב״מכבי״, והיהודים ביורבורג ובליטא כולה נצטערו צער גדול. רבות נכתב אז בעיתונות היהודית בליטא על הרצח המתועב והבלתי־נשכח. וכך נוסף למסכת יחסיהם של יהודי יורבורג עם שכניהם הליטאים דף שחור. אסון נורא זה שבר את אמי. בקושי התגברה על האסון. שערותיה הלבינו ודיכאון תקף אותה. היא אמנם המשיכה בעבודתה בגינת הירק, אך לא כתמול שלשום. על קברו של

משה, הוקמה מצבה ע"י הסתדרות ה"מכבי" בליטא, והלוט הוסר מעליה במעמד של קהל אבלים רב. ואלה הדברים שהיו חרותים על המצבה:

מצבת זכרון

לנשמת הקדוש והטהור

משה־צבי הסלקוביץ

חברנו הגיבור והצנוע

אשר נפל חלל

ביד אכזריה

על ה"מכבי" וכבודו

וזיו עלומיו

הועם לנצח

יום כ' סיוון התרפ"ו

יהא דמו אשר נשפך

חותם ה"מכבי" לאמונה ותום

לעם ולארץ

נצור אלוה נשמתו

עם נשמות אחינו

הנהרגים עליך

מאז ומעולם

עם סיום חוק הלימודים של אחותי יפה ושלי, בגימנסיה העברית ביורבורג, בסוף שנות העשרים, עקרנו את רגלינו ממחוז ילדותנו וגם מביתנו, כשאנו נושאות עימנו זכרונות של שמחה המהולים בתוגה.

אני למדתי באוניברסיטה הליטאית בקובנה, ואחותי יפה — במכון הרפואי של "הצלב האדום", בו הכשירה את עצמה לשמש כאחות. שתינו חתרנו להגשמת שאיפתנו — לעלות לארץ־ישראל. כשנישאנו החלטנו לעלות לארץ. אני עליתי ראשונה, וכעבור שנה (1935) עלתה גם אחותי, לאחר תום תקופת ההכשרה, במסגרת תנועת "החלוץ".

אחותי יפה בנתה את ביתה בפרדס־חנה, והיא משמשת אחות במרפאת "קופת־חולים" של ההסתדרות; היא גידלה ילדים לתורה ולמעשים טובים, בחיקה של משפחה מאושרת.

את ביתי בניתי בתל־אביב, העיר העברית הגדולה — המרכז המסחרי והתרבותי של הארץ כולה. בהיות בתי היחידה בת שלוש יצאתי לביקור משפחתי בליטא; נהניתי מנופה הירוק והמרהיב בקיץ, מיערותיה הרעננים ונהרותיה השופעים מים. אולם התהלכתי בין האנשים כזרה באותה הארץ בה נולדתי וגדלתי. שאלתי את עצמי — "מה בעצם אני עושה כאן?" וחיש חזרתי לביתי ולארצי שלי. לבתי יש כיום בן ובת, ולנו — שני נכדים, אחד מהם משמש — בעת כתיבת רשימתי זו (1976) — פרח־טייס בצה"ל.

את הקשרים הפיזיים עם ליטא ניתקנו מייד עם עזיבתנו אותה, אך תמיד קשר אותנו אליה החוט המשפחתי; השארנו אחרינו הורים, אחות נשואה, אח, ולא מעט קרובי־משפחה. בפרוץ מלחמת העולם השנייה, עם פלישת צבא היטלר לליטא, היה גורלם המר כגורל כל יהודי העיירה: כולם נרצחו בידי חיות הטרף, ומקום קבורתם לא נודע. לאחותי, הבכירה במשפחה, היו ארבע בנות, וכולן ניספו בשואה הנוראה.

היחיד שהציל את עצמו היה אחי, מנדל, שבעת פלישת הנאצים ליורבורג שירת כקצין בצבא הסובייטי. הוא יצא לרוסיה עם יחידתו ושהה בה עד לסיום המלחמה. לאחר תלאות מרובות נפגש עם אשתו ובנו יחידו, בטיפליס שבגרוזיה, והוא נכה מלחמה. אחרי המלחמה חזר מנדל אחי לליטא ובה התגורר. הוא לא זכה לעלות לישראל, כפי שקיווה והעלה בתכניותיו. הוא נפטר, והובא לקבורה בווילנה.

הקולות העמומים והמראות מיורבורג, שהיתה בשבילנו עולם מלא של חוויות, דועכים לאיטם בקרבנו, והננו חיים כיום את חיינו במעורבות רבה עם חייה של ארצנו. אנו רואים בהתפתחותה של הארץ ובהישגיה נקמה בגויים, שהמיטו שואה על עיירתנו ועל יהודי ליטא כולם. כל עוד נחייה עלי־אדמות — לעולם לא נשכח את שפלותם ואכזריותם של הנאצים ועוזריהם הליטאים, שהכחידו את קהילתנו היקרה.

בלומה הסלקוביץ־פלדמן

אני ומשפחתי ביורבורג

מצפוני מציק לי — ואני חשה תחושת אשמה — על שלא העליתי על הנייר, כבר לפני עשרות שנים, את זכרונותי מימי שבתי ביורבורג, שבה גדלתי וחונכתי. הזמן עושה את שלו. האירועים האישיים והמשפחתיים, מראות הנוף והסביבה מתטשטשים עם השנים שחולפות, ואפילו החוויות האישיות, המרשימות ביותר, שחווינו בשעתו, נעלמות וכלא היו. לפיכך, עלי לאמץ כיום טוב־טוב את הזיכרון כדי לדלות ממנו מעט מן המעט של הרשמים, שעדיין נשארו חבויים במוחי ובתודעתי.

לכן, טוב עשה "איגוד יוצאי־יורבורג" בהחלטתו להוציא לאור ספר זיכרון על יורבורג הנהדרת על מנת להציב ציון לעיירה, לאנשיה ולהווייתה, העיירה היהודית שהיתה ואיננה עוד.

משפחתי — משפחת פטריקנסקי — היתה משפחה גדולה וידועה ביורבורג. המשפחה מנתה תשע נפשות והם — ההורים ושבעת ילדיהם, מהם ארבעה בנים ושלוש בנות.

אמי שמה מלכה ושם אבי יהודה, שכונה בפי כולם בשם אלתר. אחיותי — קלרה ורחל ז"ל. שמי רוזה או רוזקה, כפי שנקראתי בפי חברותי ומכירי. בארץ עיברתתי את שמי ונקראתי שושנה. שמות אחי — זבולון, ייבדל לחיים, וכן יעקב, משה ויצחק זכרונם לברכה. אמי, מלכה, היתה אישה בעלת קומה בינונית, פניה בהירות ועדינות, דיבורה בנחת כשחיוך מתמיד מרחף על שפתיה. אף פעם לא שמעתי אותה מרימה קול על ילדיה. אבי, לעומת אמי, היה גבר חסון, כהה עור, עם כתפיים רחבות, איש נעים הליכות. דאגתו למשפחתנו היתה כנאמר — מעל ומעבר. הוא רצה תמיד את הטוב ביותר בשבילנו.

נישואי הורי היו ממש אידיאליים. היינו משפחה מלוכדת ומאושרת. כל אחד במשפחה דאג לא רק לעצמו אלא גם לרעהו. גדלנו באווירה חמה, נעימה ושקטה. קלטנו מהורינו ערכים חשובים ומועילים, שהשפיעו עלינו, עיצבו את דמותנו ושימשו נר לרגלינו במהלך חיינו. אמי וכן אבי היו בעלי מידות נעלות, מכניסי אורחים ונדיבי־לב, ועל־כן המה תמיד ביתנו בהיותו

מלא אורחים וידידים, שהיו באים אם לשם בקשת עצה ועזרה או סתם לשם שיחה ידידותית; לרוב באו ילדים וילדות.

גרנו במרכז — ברחובה הראשי של העיירה — רחוב קובנה על־שם עיר הבירה של ליטא בימים ההם. ביתנו ניצב מול הכיכר הראשית שבמרחק־מה ממנה בלטו בית הכנסת הגדול והנודע בכל ליטא וכן בית המדרש. המוני יהודים מליטא ומארצות אחרות היו באים לראות את בית־הכנסת הנהדר בארכיטקטוניקה שלו, שניבנה בשנת 1790, בניין עץ דמוי פגודה הודית. והייחודי שבבניין היו — הבימה, ארון הקודש, וכיסא אליהו — העשויים פיתוחי־עץ של דמות חיות, פרחים, ציפורים וכד׳.

לא תמיד היתה סביבת הבית שלנו שקטה. בכיכר מעבר לרחוב היו באים, פעם או פעמיים בשבוע, איכרים מן הסביבה ומשווקים את סחורותיהם ליהודי העיירה. באותם ימים היתה הכיכר הומה אדם וכאשר האיכרים היו מטיבים את ליבם במשקאות חריפים, אחזה עליצות ב״גויים״ והיהודים לא הפסידו מן המהומה והרעש...

אנו שבים לספר על ביתנו — מיבנה בולט המתנשא מעט מעל פני הסביבה. כמה מדרגות הובילו לכניסה הראשית בחזית הבית; והיתה גם כניסה שנייה, שהובילה לבית דרך חצר לא גדולה, מרוצפת באבנים ומגודרת סביבה. בחצר טיפחנו תמיד ערוגות פרחים מסוגים שונים, שהפיצו ריח ניחוח באביב ובקיץ. אמי היתה זו שטיפלה בקפידה בערוגות פרחים אלו. הבית לא היה גדול במיוחד ועם ביקורם של אורחים — אפשר לציין — שהיה גם צפוף במקצת.

הבית הכיל ארבעה חדרי־מגורים ומטבח גדול. אחד החדרים היה גדול במיוחד והוא שימש לקבלת אורחים. בפרוזדור שמצד החצר הובילו מדרגות לקומה השנייה. היו שם פרוזדור ובו ארונות. גם חדר, בגודל בינוני, שהיה מרוהט ובו אוכסנו הבנות. מחלון החדר נשקפה הכיכר ובנייניה וגם הנוף הרחוק יותר, נהר הניימאַן וסביבותיו שמעבר לו. אני אהבתי מאוד את חדרי, שבו הייתי מארחת את חברותי, ובו גם היינו מכינות את השיעורים — וכמובן, שבו היינו משוחחות, צוחקות ומבלות בצוותא שעות רבות וטובות, ימי שנות נעורינו היפות...

יורבורג היתה ידועה כעיר מסחר ומלאכה. בהיות יורבורג ממוקמת על שפת הניימאַן, היו רוב סוחריה קשורים בעסקים שמזמן להם הנהר הגדול. לא מעט סוחרים היו בעלי־קיטריות. לאוניית־קיטור קראו ביידיש ״דאַמפער״. במקום מסילת־ברזל היתה לסוחרי־יורבורג ״מסילת הניימאַן״. אוניות־

הקיטור היו מובילות נוסעים ומשאות, בעיקר מקובנה, במורד הנהר, עד ליורבורג ומיורבורג עד לממל (קלאַיפדה) על גדות הים הבלטי, שבמערבה של ליטא. סוחרי יורבורג עסקו בייצוא תוצרת חקלאית לחוץ־לארץ וגם ייבוא תוצרת תעשייתית מגרמניה. המסע מיורבורג לממל היה מעניין מאוד. בגדה אחת של הניימאַן היה שטח ליטאי ובגדה השנייה — שטח גרמני ובו העיר הגדולה טילזיט ולא רחוק ממנה העיר קניגסברג, שלפנים היתה בירת פרוסיה.

הורי חברותי, יהודית ושיינקה לוינברג, היו בעלי אוניות־קיטור, אבל גם יהודים אחרים ביורבורג וכן נוצרים היו שותפים בבעלות על אוניות־קיטור. כל הפעילות־העסקית באוניות־הקיטור וסביבן היוו את הבסיס הכלכלי של יהודי יורבורג. וכך היו אומרים — "יהודי יורבורג חיים על הניימאַן ומן הניימאַן..."

אנחנו, הילדים, אהבנו את הניימאַן ובעיקר את ההפלגות המהנות באוניות־הקיטור. זכור לי יום השייט הראשון שלי יחד עם הורי אל הקרובים בקובנה. היה זה נהדר. חוויה נעימה. גם היהודים הקובנאים אהבו לבקר ביורבורג בהזדמנויות חגיגיות וסתם למנוחה ולמרגוע.

אבי היה סוחר, אבל לא היה לו קשר ישיר עם עסקי הקיטריות. אולם, מכיוון שאבי היה סוחר פשתן וזרעי־פשתן (ביידיש — זאַמען) וכל אלה היו מיועדים לייצוא, לכן, גם אבא נעזר באוניות־הקיטור, שבאמצעותן הובילו את הסחורה לחוץ־לארץ. עסק הפשתן וזרעי הפשתן היה ענף חשוב כסחורת ייצוא. מאחורי ביתנו התמשכה חצר גדולה וארוכה, ובחצר זו היה לאבי מפעל חרושתי לעיבוד ולשיפור הפשתן. שותפו בעסק היה יעקב־שלמה ויינברג. במעבדה עבדו הרבה פועלים ופועלות ליטאים.

באותה החצר, במרחק־מה מביתנו, התגורר לפני שנים אחדות, אחיה של אמי לייבע (לאון) ברנשטיין ואשתו ויטל עם שלושת בנותיהם — קלרה, מיכלינה ודורה. הדוד ברנשטיין היה סוחר פשתן בהיקף מסחרי גדול. הוא היה יצואן של פשתן לארצות שונות במערב אירופה; סוחר ידוע ומפורסם בחוגים הכלכליים של ליטא. היה חבר ב"האַנדלס־קאַמער" — לשכת המסחר הממשלתית. לרגל עסקיו נסע פעמים רבות לחוץ־לארץ, רכש לו ידידים ואמון בו מצד הסוחרים שם. הוא זכה לעושר רב ומדי־פעם הרחיב את עסקיו. כשעזב הדוד את יורבורג יחד עם משפחתו הם התגוררו בקובנה. באותו זמן היה בליטא "מהפך כלכלי". הממשלה, בהתאם למדיניותה החדשה, העבירה את כל עסקי המסחר לידי ליטאים. היהודים הוכו קשות. מטה לחמם נשבר. אולם, לאון ברנשטיין, זכה בכל־זאת בנתח כלשהו. כל עסקי־הפשתן בחבל הצפוני של ליטא נמסרו לידיו. לכן, עבר לגור בשבלי, בה בנה לו בית מפואר

והקים בית־חרושת לעיבוד פשתן בשם ״סמלינאַס״ (SEMLINAS). כאשר העסקים צומצמו, העביר הדוד חלק מעסקיו לחוץ־לארץ. מדיניות הממשלה, פגעה קשה בסוחרים היהודים בליטא וגם בסוחרי יורבורג. מאז נעשו חיי היהודים ביורבורג קשים מאוד. משפחות שלימות נתדלדלו. גם אבא שלי נפגע קשות. באין ברירה עזב אבי את יורבורג ונסע לנסות את מזלו בפולניה, ששם המדיניות הממשלתית לא פגעה בעסקי הפשתן של היהודים והם יכלו לייצא פשתן לחו״ל. אבל אבא לא הצליח בעסקיו שם וחזר לליטא. הדוד, לאון ברנשטיין, קיבל ברצון את אבא לעבודה בבית החרושת ״סמלינאַס״ בשבלי ומסר לידיו תפקיד נכבד בהנהלתו. מאז עברנו מיורבורג לקובנה. עזבנו את יורבורג בצער רב. אף־על־פי שהשנים האחרונות לישיבתנו ביורבורג, היו שנים קשות מבחינה כלכלית בהיותנו משפחה גדולה. עם כל הקשיים נעים היה לגור ביורבורג, לספוג את אווירת סביבתה המרעננת ואת הווייתה התרבותית והחברתית. לולא המשבר הכלכלי שפגע בכולנו, לעולם לא היה עולה בדעתנו לעזוב את יורבורג.

אני זוכרת עד היום הזה כל פינה בבית. את ימי החול וימי החג. הורי לא היו דתיים, אבל, הייתי אומרת, שהיו מסורתיים. כך רובם של יהודי יורבורג וכך גם אנחנו. אמא ניהלה בית מסורתי ושמרה היטב על הכשרות. אווירה נעימה שררה אצלנו ביום השבת. ביום השישי היה אבא מקדים לשוב מעבודתו על מנת ללבוש בגדי־חג וללכת אל בית הכנסת, אליו היו מצטרפים לרוב אחי הצעירים. כששב אבי מבית הכנסת היה מברך ביידיש ״אַ גוט־שאַבעס, אַ גוט־שאַבעס״, כלומר שבת־טובה. אחר־כך היינו נערכים לסעודה. כל אחד יושב במקומו הקבוע. הנרות דולקים על השולחן, החלות מכוסות במפית רקומה ואבא היה מברך על החלות בנעימה המסורתית. ואז היתה אמא מגישה לשולחן את מרק ה״לוקשן״ (איטריות) ואחר־כך את הבשר עם התוספות ולבסוף את הקומפוט (הליפתן).

למחרת חזר הטקס של הסעודה על עצמו, אלא שהתפריט היה עשיר יותר. קודם־כול היו מגישים יין ו״קיכלאַך״ (עוגות) ואחר כך דגים או כבד, בהמשך מרק ובשר עם ״צימעס״ וגם הטשולנט (החמין המזרח אירופי), ועוד דברים לקינוח הסעודה, שעד שהיו מגיעים לסופה היתה תוקפת את כולם עייפות וגם תרדמה. ואז היה אבא אומר — ״שנה בשבת תענוג״. הצעירים לא היו נכנעים ל״שר השנה״ ומתחמקים לטיולים ולפעולות בתנועות הנוער.

כשאני מהרהרת ומנסה להיזכר, בימים ההם, אני חשה כי כל האירועים

המשפחתיים שעברו עלי בימי ילדותי, היו כל כך יפים ומרתקים, והרושם שלהם היה כה חזק שאי־אפשר למחוק אותו מהזיכרון. הרבה דברים נשכחו, אבל הרושם שעשו עלי ימי השבת והחגים מלווה אותי עד היום הזה.

הגימנסיה העברית על־שם הרצל, שבה למדתי אני, אחי ואחיותי, היתה ממוקמת בפאַרק שנקרא בפי יהודי יורבורג — פאַרק "תל־אביב". הפאַרק לא היה גדול במיוחד. היו בו עצים עתיקים מלאי־הוד, שיחים ופרחים. שבילים הובילו לאורכו ולרוחבו של הפאַרק. היו בו פינות־חמד רומנטיות ובהם ספסלים למנוחת המטיילים. תושבי יורבורג, אהבו לטייל בפאַרק הזה, כי היה קרוב למרכז העיר, מקום מושבם של היהודים. עם זאת לא ויתרו המטיילים גם על הפאַרק הגדול של ה"גויים", שבזמן מסויים בזו לו, כאשר הציבו בכניסה לפאַרק שלט ובו היה כתוב בהבלטה: "ליהודים ולכלבים הכניסה אסורה". יהודי ליטא כולם מחו בתוקף על הנבלה והגזירה בוטלה. מכאן שיהודי יורבורג נמשכו יותר לפאַרק שלהם, מה גם שבו היה בניין הגימנסיה, ששימש כמרכז תרבותי ליהודים. התלמידים מצאו בחצר הגימנסיה גם מתקני ספורט שונים, שמצאו בהם עניין.

בראש הגימנסיה עמד בזמני מרדכי טייכמן. מוצאו היה מווינה. איש בעל נימוסים מערב־אירופיים. בן־אדם חביב עם חוש הומור. מאידך, היה מאוד נוקשה. דרש הרבה מעצמו וכמובן שדרש גם הרבה מתלמידיו. בבואו לנהל את הגימנסיה קבע סידרי־משמעת והתנהגות המגבילים את התלמידים והתלמידות. הוטלה עלינו חובת תלבושת אחידה; ואוי לתלמיד שעבר עבירה המנוגדת לתקנות הגימנסיה. היה גם איסור מוחלט לבקר בקולנוע לפני שאחד המורים נוכח בסרט המוצג וחיווה את דעתו לחיוב או לשלילה. וכידוע, לדברים אסורים נמשכים תלמידים עוד ביתר שאת. חברותי ואני התחפשנו לא־פעם והתגנבנו לקולנוע, לאחר שהאפילו את האור באולם. פחדנו פחד מוות שמא ניתפס ב"פשע". היינו יושבות כפופות בקצה האולם ורועדות מפחד... אני נזכרת, כי הוצג פעם הסרט "מיכאל סטרוגוף", שדובר בו בעיירה כעל סרט טוב ומותח. והמה, אסרה עלינו הנהלת הגימנסיה לראותו. אבל בהתגנבות נועזת בכל זאת ראינו את הסרט. היה זה סרט מצויין, עם עלילה דרמתית מרתקת שהשפיעה מאוד עלינו. התרגשנו עד לידי דמעות על סופו המר של מיכאל סטרוגוף, שהוכה בסנוורים.

צוות המורים בגימנסיה היה די־גדול, אך, לצערי, נמחקו מזכרוני שמותיהם של רוב המורים שלימדוני. אני נזכרת רק בשמותיהם של שני מורים — שם האחד היה קוסוצקי, מורה מצויין שלימד בכיתתי ספרות

ושם השני — אליעזר לייפציגר, יליד יורבורג, שלימד היסטוריה. אליעזר לייפציגר היה לאחר־מכן סגן מנהל הגימנסיה, ובשנים האחרונות — מנהלה. הוא היה אדם נחמד, נעים הליכות ואהוב על התלמידים.

נהוג היה בגימנסיה שלפני שיוצאים לחופשת חג מקיימים מסיבה חגיגית לתלמידים, ובתום שנת הלימודים היתה חובת הכיתה השמינית, המסיימת את חוק לימודיה, להציג הצגה בפני הורים ותלמידים. מועצת המורים בחרה, בדרך כלל, מחזה בעל תוכן לאומי ומחנך. במסיבה זו היו משתתפים גם תלמידים מכיתות אחרות בדקלומים, שירה וריקודים. לא פעם נתבקשתי גם אני להשתתף במסיבה בדקלום. זכור לי שפעם דקלמתי שיר של ח. נ. ביאַליק.

אחת ההצגות היפות שהציגה הכיתה המסיימת בגימנסיה היתה — המחזה "קפיטן דרייפוס". במחזה זה השתתפה אחותי קלרה במילוי תפקיד לוסיה, אישתו של דרייפוס. ההצגה היתה מרשימה. הורי התלמידים היו מלאי התפעלות מהתוכן המחנך ומהעברית היפה שבפי התלמידים, כאילו היתה זו שפה טבעית. באותה הצגה התבלטה אחותי קלרה, שכבר אז נתגלה בה כישרון למשחק דרמטי. ואכן צדקו. כעבור זמן למדה קלרה בסטודיו של "הבימה" בקובנה, הפליאה במשחקה, ועתידה היתה להצטרף ל"הבימה" בתל־אביב, אך לא זכתה.

בגימנסיה היו נערכות מעת־לעת פעילויות תרבותיות, חברתיות וספורטיביות. והיתה גם ספריה עברית, גדולה יחסית. ההנהלה השתדלה לרכוש כמעט כל ספר חדש שהופיע בארץ־ישראל. המקהלה שלנו שרה את כל השירים החדשים ששרו בארץ. כל הפעילויות האלו הגבירו בנו את הקשר לארץ ולכל המתהווה בה. ואמנם, האווירה בגימנסיה היתה ציונית־חלוצית וארץ־ישראלית.

אהבנו את הגימנסיה ואהבנו לבלות בה בכל עונות השנה. בחדשי החורף הארוכים היתה אדמת ליטא מכוסה שלג וקרח. לכן, דאגה הנהלת הגימנסיה להכין בחצרה משטח להחלקה על הקרח. אחרי שעות הלימודים היינו באות, למרות הקור העז, להחליק על הקרח. אני זוכרת שאחי יעקב לימדני כיצד מחליקים במחליקיים על הקרח. לא פעם נפלתי ונחבלתי, אך לא ויתרתי עד שלמדתי להחליק על הקרח. היינו אז שופעות כולנו נחת ומלאות שמחת־חיים. לפעמים היינו גם מגלמות גולם משלג, מגלגלות כדורי שלג ו"עושות מלחמה" אחת בשנייה.

מדי פעם בפעם היו מתחוללות סופות שלג, שגרמו להפסקת הלימודים ליום־יומיים. אז היינו יושבות בבית ומתבוננות החוצה מבעד לפירצה קטנה

שגרדנו בזכוכית החלון, המכוסה בשכבה עבה של קרח, דמוי פרחים. היתה זו תמונה מרהיבה לראות את העצים עמוסים שלג וגם הגגות מכוסים במרבד לבן, הדומה למפה לבנה הפרושה עליהם. רק עם בוא האביב התעוררו הכול לחיים חדשים. העצים לבלבו בשלל צבעים, הציפורים הנעימו ברינתם העליזה והרמשים הגיחו ממחבואיהם כדי להתחמם בקרני השמש הזורחת. תבל כולה וכל הצמחייה בה סביב־סביב אמרה שירה והרנינה את לב־האדם.

באביב הורגש כבר מתח בלימודים. המורים הגבירו דרישותיהם — דרשו לחזור על הנלמד, לעמוד במבחנים וכך עד סוף שנת הלימודים. רק עם תום שנת הלימודים, השתחררנו מהעול שרבץ עלינו במשך השנה ובייחוד בחדשים האחרונים. היו גם בחינות קשות בשפה הליטאית וספרותה וגם בתולדות ליטא. בחינות אלו היו בפיקוח ממשלתי — המיניסטריון לחינוך ולהשכלה. לכן, ימי החופש היו ימים של התפרקות מהלחץ של השנה שחלפה. יכולנו לעסוק בפעילויות שכל אחד מאתנו בחר לעצמו.

מלבד טיולים בפארקים וביער הקרוב, היינו נהנים משייט בסירות על נהר המיטובה וכן מרחיצה בניימאן. אולם התחביב שלי היה במיוחד הקריאה. אהבתי לקרוא הרבה. החלפתי ספרים בספריית הגימנסיה וגם בספרייה העברית על־שם ברנר. קראתי בזמנו את כל הבא ביד — ספרי הרפתקאות, נובלות ורומנים היסטוריים, כגון אהבת ציון ואשמת־שומרון של מאפו, פרידברג ואחרים.

עלי לציין כי ביורבורג היו חיי ציבור ערים למדי. מלבד הפעילות בתחום התרבותי, היתה פעילות ספורטיבית. היו בה שני אירגונים ספורטיביים — האחד ה"מכבי" — ארגון לאומי־ציוני ו־יי. א. ק. — יידישער אטלעטיק קלוב, כלומר אירגון יהודי־עממי לאטלטיקה, אירגון אנטי־ציוני שהתנגד ללימוד ודיבור עברי. פרט לאלה היו גם תנועות כמו "הצופים העבריים — השומר הצעיר", — תנועה חלוצית שאליה השתייכו גם אחי והיו שותפים פעילים בה. תנועה זו היתה פעילה מאוד בעבודה למען הקרן הקיימת. התנועה השנייה — היתה תנועת נוער מחנה־בית"ר, שהשתייכה לזרם הציוני־הרביזיוניסטי.

ומן הראוי לציין כי ביורבורג פעלו גם מוסדות התנדבותיים לעזרה הדדית ומפעלי צדקה שונים.

יורבורג היתה עולם־מלא בשבילנו, עולם בו פיכו חיי חברה ערים, ויהודים רקמו יום־יום יחד מסכת חיים יפה לדורם ולדורות הבאים, אך לפתע נמוג החלום...

הרבה חברים וחברות היו לי בכיתה בתקופת לימודי בגימנסיה. יחד עברנו כברת־דרך ארוכה של שמונה שנות לימוד. היתה זו תקופת חיים ארוכה לגבי כל אחד ואחת מאתנו. היינו כיתה מלוכדת בה שררו יחסי חברות טובים.

חיבבתי את רוב תלמידי כיתתי וחושבני שגם הם חיבבו אותי. תמיד הייתי מוקפת סביבי בחברת תלמידים עליזה. אבל בגימנסיה עצמה לא היו לנו חיים קלים. היו מקצועות שלא אהבנו, כמו הכימיה והפיסיקה. הלימודים היו עיוניים בעיקר, כי לא היו לנו מכשירים כדי להמחיש את מקצועות הלימוד. גם בשטחי־לימוד אחרים היה עלינו לעשות מאמצים גדולים. המורים היו מטילים עלינו שעורי־בית ללא־רחם. היו להם בלי ספק כוונות טובות; הם השתדלו להעלות את רמת הלימודים ובכך להאדיר את שמה של הגימנסיה. ואנו עשינו ככל המוטל עלינו לעשות מתוך הכרה, שאנו עושים זאת למעננו. ועם כל המתח בלימודים מצאנו לעצמנו גם זמן לבילויים. היינו מרבות בטיולים בגנים וביערות שבקרבת העיירה. היינו משוחחות על נושאים שונים ומשונים. חלמנו על טיולים בעולם הרחב, על־מנת להכיר ארצות חדשות ואנשים מעניינים. וכך היינו מפטפטות בלי הרף ומבלות בציחקוקים עליזים ובמקצת גם בדברי־רכילות על מורים, חברים וידידים. היו אלה שנות חיינו היפות ביותר. היינו גלויות־לב, שוחחנו וחלמנו על עתיד ורוד, כמו כל בנות הטיפש־עשרה...

את שעורי הבית הייתי מכינה עם כמה מחברותי, שבחרתי לעצמי. כולן היו בנות נחמדות וישרות־לב, אך אחת מכולן, שהערכתי במיוחד, היתה סוניה קרצ׳מר. סוניה זו לא הרשימה בחיצוניותה; היא היתה נערה בעלת קומה נמוכה ולא היה בה יופי נוצץ. אך עם זאת היה לה חן וחוכמת־חיים, עיניים פקוחות והבנה עמוקה לאורחות החיים. אהבתי אותה גם בשל צניעותה וטוב ליבה. תמיד התנדבה לעזרת חברותיה, שנזדקקו לעידוד ולסעד.

באותם ימים העסיקה אותנו השאלה — "מהו המקצוע שנבחר לעצמנו". ההתלבטות היתה קשה. אני היחידה מבין כולן שלא היו לי התלבטויות. אני הייתי נחרצת בהחלטתי — להיות מורה, כי מתמיד אהבתי ילדים.

לשמחתי הרבה התגשם חלומי. עליתי לארץ־ישראל כחלוצה, תחילה עבדתי כפועלת בפרדסים, ואחר כמה שנים זכיתי, לאחר השתלמות בחינוך ובהוראה, להיות מורה בישראל; מורה ומחנכת — עשרים ושמונה שנים.

חברותי היקרות לא זכו, לצערי, להגשים את חלומות נעוריהן;

הקלגסים־הנאצים־המרצחים קטעו את פתיל חייהן הצעירות. קשה־מה־קשה לי לשכוח את כולן — ועליהן ליבי דווי.

לאחר החופש מלימודים, אחר שמיצינו את כל האפשרויות על־מנת להנות ככל האפשר יותר מהחופשה, שניתנה לנו — שוב חזרנו כרגיל אל ספסל הלימודים. אך עוד בטרם הספקנו להיכנס למסלול הלימודים הרגיל והנה חג הימים הנוראים בפתח. הימים הנוראים — ראש השנה ויום כיפור — הישרו עלי עצבות. את אווירת החג התחלנו להרגיש כבר עם הדפסת כרטיסי הברכות "לשנה טובה", ואחר־כך עם קבלת ברכות מידידים. אבא היה דואג להדפסת הברכות כבר בהתחלת אלול, ואנו היינו עורכים רשימה וכותבים את הכתובות על המעטפות. רחמתי על הדוור־ה"גוי", נושא המכתבים, הסוחב חבילות דואר כבדות כשהוא עייף ויגע. אולם, שכר הטירחה השתלמה לו. כל משפחה זיכתה אותו בשי כלשהו.

בערב ראש־השנה, כמו בערב פסח, קיימנו את המנהג ללבוש בגד חדש, כדי שאפשר יהיה לברך ברכת "תתחדש". כבר משעות הבוקר, בערב החג, הורגש כבר בביתנו ריחו של החג. הכול היה נקי ומצוחצח. מאכלי החג מוכנים כבר על הכיריים במטבח. השולחן מכוסה במפה. ועליו נרות, יין מתוק ופירות מתוקים שתהיה "שנה טובה ומתוקה". הורי היו מתפללים בבית־המדרש. היו להם מקומות קבועים ומכובדים ב"מזרח".

בשני ימי ראש־השנה התפנקנו במאכלים טובים — דגים, מרקים, בשר ותוספות. גם ה"צימעס" — מאכל תפוחי־אדמה עם שזיפים וצימוקים — תפס מקום חשוב בתפריט. ולבסוף דברים לקינוח הסעודה, ליפתן וכד'.

לפני יום כיפור קיימנו את "מנהג הכפרות". קראו לזה "שלאָגן כפרות". לאבא קנתה אמא תרנגול לבן לכפרות ולעצמה — תרנגולת לבנה. הילדים היו מקיימים את מנהג הכפרות בכסף, שנתרם לעניים. ביום הכיפורים צמו ההורים והילדים המבוגרים יותר. אני החילותי לצום מגיל שתים־עשרה ואת מסורת צום יום כיפור הנני נוהגת לקיים עד היום הזה.

לפנות ערב, מיד לאחר תפילת "נעילה", היו הבנות עורכות את השולחן ומקבלות את הבאים מבית־המדרש. תחילה היו שותים ואוכלים מפירות העונה. לאחר מנוחה קצרה היתה מוגשת הארוחה.

חג רודף חג.

רק עברו "הימים הנוראים" וכבר חג הסוכות בפתח, החג האהוב במיוחד על הילדים. אבא בונה סוכה והבנים עוזרים על ידו לבנותה, ואילו הבנות תורמות מכוחן ומכושרן לקישוטה. היינו תולות שרשראות צבעוניות

מנייר, פנסים קטנים ותמונות. אחר־כך היינו מכסים את הסוכה בסכך, שקונים אצל האיכרים. שמחה וששון. אבא בא, מברך על היין ואת כולנו ב״מועדים לשמחה״. כמה נעים לשבת בסוכה. ולמחרת הולכים לבית־המדרש, ושם מניפים את הלולב ומריחים את האתרוג, מיני דברים המעלים זכרונות מקדם. מי יתן, אומר אבא, שנזכה עוד לראות את פירות ארץ־ישראל בארצנו ולטעום טעמן בפרדסיה...

אך לא־פעם איכזב אותנו מזג האוויר; הגשם הסתווי הקדים לבוא, ואז היינו נאלצים לאכול את ארוחת החג בבית. אולם בימים שמזג האוויר היה קייצי היה נעים לשבת בסוכה, לשיר ולבלות בה. וכך כל ימי החג. אבל — מה לעשות — לרוב תלויים היינו בקפריזות של מזג האוויר.

עבר חג הסוכות ובאו ימי החול עם מזג האוויר האפרורי. סתיו, גשמים ורוחות. הלימודים התחדשו ואנו צועדים שוב עם תרמילינו יום־יום לגימנסיה. המורים משתדלים להקנות ככל האפשר מירב ידיעות. וכך לומדים אנו עד סוף ״השליש״ המסתיים בחנוכה. הלחץ כרגיל גדול. כדי לקבל ציון טוב צריך לעמול. אבל הימים חולפים מהר ואנו עומדים כבר על סף חג החנוכה. די עייפים אנו ומצפים למנוחה. בכיתות מתכוננים לחגיגות חנוכה, הצגות, דקלומים, שירים — כאילו חיים אנו את תקופת המכבים, גבורותיהם ונצחונותיהם.

ובבית מתכוננים לחוג את שמונת ימי החנוכה. מופיעה החנוכיה, סימלו של החג, שאמא צחצחה היטב. המהדרין מדליקים חנוכיית שמן, אך בדרך כלל מדליקים נרות. אין בית שאין בו חנוכיה. אם עברת בשעות הערב המוקדמות את רחובותיה של יורבורג, ראית מבעד לחלונות את הנרות הדולקים. שלל של אורות קטנים. ואם נכנסת לאחד הבתים, וגם בביתנו, מצאת את הילדים משחקים בסביבון, שהותקן מעץ ועליו האותיות נ. ג. ה. ש. — היינו: נס גדול היה שם...

אמא היתה מכינה לביבות טעימות מתפוחי־אדמה. אכלנו ושבענו. בבית חם והשמחה במעוננו. ומה שהגביר עוד את השמחה בלב, הרי הם מעות החנוכה שקיבלנו מההורים ומהידידים.

כן, חנוכה היום — חג בבית, ובעיירה כולה. מי ימנה ויספור את מספר החגיגות הציבוריות והנשפים בעיירה. הזדמנות לשמוח — ולמה לא? ישמחו יהודים כדי להשכיח את דאגת היום־יום, ובאמת, למה לא?!...

עבר החג והחגיגות. מזג האוויר משתנה מיום ליום. גשם ורוחות זעף,

סופות שלג וכפור. אורח חיים חדש. מתעטפים במעילים והולכים לגימנסיה. אך החיים נמשכים כסדרם. רק כשהניימאַן קופא משתנים סדרי־עולם. יורבורג נשארת מנותקת מן העולם החיצון. כדי להגיע לקובנה צריך לנסוע בעגלת־חורף, מסע של יומיים. רכבת איין וגם כביש איין. לפעמים נוצרת הרגשה כי הכול קפא. לא רק הניימאַן קפא, אלא כל העולם מסביב קפא. אבל סדרי־החיים בעצם חוזרים על עצמם, מדי שנה בשנה. מתרגלים לרעיון שכך צריך להיות. עוברים את החורף ואז חוזרים לחיים נורמאַליים, ורק כשנמס הקרח והנהר משתפך על גדותיו נוצרות בעיות חדשות והן — השטפונות החוזרים על עצמם. אנחנו הילדים אוהבים את החורף, נעים להשתעשע בשלג, להחליק על הקרח ולטייל בנופים המקסימים שיוצר השלג. אבל גם לחורף הארוך בא הסוף — והוא מסתיים בחגיגה — חג הפורים. אחרי ימי הקור והלימודים המעייפים, פורץ האביב ומביא עמו את בשורת חג הפורים, הכובש אותנו, הילדים, בצבעוניותו.

בערב החג הולכים לבית המדרש. קוראים את "מגילת אסתר". בעת קריאת המגילה דופקים המבוגרים בידים והילדים מרעישים ברעשנים. כל באי בית המדרש צוהלים על מפלת המן... מעין חינגה עליזה. מבית המדרש חוזרים הביתה ונהנים מסעודת חג, שעיקר תפריטה "אוזני המן", הממולאים בפרג מתקתק, שאפתה אמי. בפורים מותר להתבשם קצת במשקה ואפילו מצווה היא, ולכן שמח בפורים, שרים ומתהוללים ברעשנות...

הימים שלאחר חג הפורים חולפים מהר. מזג האוויר משתפר מיום ליום. הטבע לובש עטרת חג. העולם בלבן מתחלף לעולם בירוק. אבל אין עכשיו פנאי לטיולים. הלימודים נמשכים במרץ. התלמידים מחכים לפסח, ועוד יותר לחופשה מלימודים. אבל עד החג צריך להוכיח הישגים. הזמן קצר והמלאכה מרובה. כך בגימנסיה וכך בבית. הבית שלנו כולו הפוך. מסיידים, מקרצפים, מנקים וחוזרים ומנקים. מורידים את כלי־הפסח מעליית הגג ואמי עמלה קשה לנקותם. על ידה עוזרת "השיקסה", ה"גוייה". ההכנות מרובות ואין לדבר סוף. "אַ קלייניקייט", אומרת אמי, "האם דבר קל הוא בעיניכם, הרי חג הפסח קרב". והפסח באמת קרב. כבר אסרו עלינו, הילדים, להכניס לבית דברי־חמץ. "חס וחלילה", אומרת אמא, "חס וחלילה, שלא יימצא בבית חמץ". סוף־סוף נסתיימו ההכנות לחג, ששיאו "הסדר", כלומר "סדר פסח". אנו לובשים בגדי־חג ומתחדשים בבגדים חדשים. הבנות, עוזרות לאמא לערוך את השולחן. קודם כל לכסות את השולחן במפה לבנה. אחר־כך, לפי חשיבותו, מעלים על השולחן בקבוקי

יהודה־לייב (אלתר) ומלכה פטריקנסקי, הורי זבולון פ. ושושנה פטריקנסקי

יין וגם ה"מעד", משקה מיוחד, מעשה ידי אמא להתפאר, שטעמו טעם גן־עדן... וכן מתמלא השולחן צלחות ומצות וכל מיני־פריטים, כמו המרור, החזרת, ועוד ועוד.

כשאבא והילדים באים מבית המדרש מתחילה החגיגה ממש — הוא "סדר פסח". לכל אחד "הגדה" ביד. הצעיר במשפחתנו — יצחק — שואל את ארבע הקושיות בניגון המסורתי — וכולם עונים אחריו. הקריאה היא בקול; אבא מנצח על המקהלה והשירה משתפכת מן הבית אל החוץ; כך בביתנו וכך בבתים של אחרים, שירה הבוקעת את דממת הערב ומתמזגת למקהלה אדירה. כך חוגגים יהודים את חג החרות בגולה הרחוקה, בתקוות ובציפיות לימים טובים, לגאולה שלימה — "לשנה הבאה בירושלים..."

הקיץ בא, אנו עומדים לסיים את שנת הלימודים, מיד אחרי חג השבועות. ובשבועות — חג מתן התורה — אנו אוכלים מאכלי חלב, בהתאם למסורת. ואמי הרי משתדלת תמיד לקיים את המנהגים כהלכתם.

ולא ייאמן — ימי הלימודים תמו. אנו יוצאים לחופשה ממושכת, בת חודשיים. מי שיוצא במצב רוח טוב ומי שיֵצא במצב רוח פחות טוב. כולם זכו. השכר הוא בהתאם לגודל המאמץ שהשקיעו בו התלמידים. דבר אחד ברור, כי כל תלמיד יצא כשבצקלונו מטען של השכלה ודעת, שקנה לעצמו במשך השנה.

בסופו של דבר כולנו מודים לגימנסיה וגאים עליה. לא בכל עיירה יש גימנסיה. רק הודות לקבוצת הורים "משוגעים לדבר", הוקמה הגימנסיה ביורבורג. היוזמים, הרבה הורים, עשו מאמצים גדולים כדי לשלוח את ילדיהם ללמוד בה. ועל כך ראויים יהודי יורבורג לשבח. יורבורג, בעצם, לא היתה עיירה יהודית רבת־אוכלוסין, רק כאלפיים נפש בלבד, אבל אוכלוסייתה של העיר יורבורג היתה ברובה, אוכלוסייה בעלת רמת תרבות גבוהה למדי. אפשר כי היה זה בהשפעת תרבות המערב, שיהודי יורבורג ינקו ממנה בגין היותם קרובים לגבול הגרמני. כך או אחרת, ביורבורג היו יהודים לא־מעט בעלי השכלה תורנית או כללית. רבים מהם למדו בחוץ־לארץ ורכשו להם השכלה, ורבים רכשו השכלה בכוח עצמם.

נעים היה לגור באווירתה התרבותית של יורבורג, הדוחפת להתקדם בלימודים ולרכוש השכלה ודעת. רבים מבוגריה של הגימנסיה יצאו ללמוד באוניברסיטת קובנה, וביניהם גם אחי ואחיותי, שלמדו שם. מהם שהספיקו לסיים את לימודיהם האוניברסיטאיים ומהם שלא הספיקו, עקב האסון הנורא, שפקד את יהודי ליטא ואת יהודי יורבורג בכללם. ויורבורג זאת, היפה שלנו, על כל רבדי האוכלוסייה שבה, שבקה חיים לכל חי.

אהבתי את יורבורג, את רחובותיה וסימטאותיה. אזכור אותה ואת אנשיה הטובים. אזכור את חברי וחברותי, שפתיל חייהם קופד בעצם נעוריהם. הם היו ואינם. כל יהודי העיירה, גברים, נשים, טף וזקן, נרצחו. כאלמונים הלכו וקברותיהם לא נודעו...

גם משפחתי היקרה נספתה. הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו. כולם הלכו בהולכים. רק אני ואחי זבולון (פורן) שרדנו. אולי ייעד לנו הגורל לעלות ארצה, ונחמתנו היא, שיכולנו לתרום מעט מיכולתנו ומכוחנו לבניין הבית־הלאומי ליהודים, בית שהוא מדינה לשרידי העם השבים למולדתם לשכון בה לבטח.

את זכרם הטהור של בני־משפחתי, כמו את זכרם הקדוש של יהודי יורבורג כולם, אצרור בליבי כל עוד אחיה עלי אדמות.

יהא זכרם ברוך.

שושנה פטריקנסקי־קנישינסקי

יורבורג ערש ילדותנו

עשרות שנים עברו מאז פגעה בנו השואה הנוראה, בימי מלחמת העולם השנייה. הכאב עדיין מחלחל בגופנו והלב מאן להירגע. הפצע פתוח ומצוקת הנפש אינה חדלה. קשה להעלות על הדעת איך עיר שלימה, הומה אדם, מפכה חיים יהודיים תוססים נדמה לפתע. קולות רוננים, מצהלות ילדים והמולת אבות ואמהות פסקו וכלא היו. ויורבורג היהודית הזאת, שהיתה לנו מולדת מדורות, הפכה לתילי חרבות.

אך חוויות ילדות מאושרת, חלומות ותקוות נעורים, אינן נמחקות מן הלב ומן הזיכרון. נזכור את יורבורג ואת בני־יורבורג כל עוד הולם ליבנו, וכל עוד נחייה עלי אדמות.

כיום אני בנכר רחוקה־רחוקה מיורבורג, אך עדיין אני רואה אותה בחלום כבהקיץ. אני רואה את רחובותיה היפים, הנקיים והשלווים, וגם את הנהרות השופעים — הניימאַן הגדול, המיטובה הפסטוראַלית והאימסטרה הפתלתלה. נדמה לי כי אני משוטטת בעיר, עוברת ורואה את בית־הספר העממי בו למדתי, ואני נזכרת כי בעבר קראו לבית הספר הזה "תלמוד תורה". כיום הוא בית־ספר מודרני. וכאן גם המנהל הצעיר, מר ישראל בקין, איש מלומד וחביב. הוא מלמדנו עברית, מחבב עלינו את לשוננו הלאומית ואת ארץ־ישראל, מולדתנו מן הימים הקדומים. ואני אהבתי גם את הדקדוק העברי וגם את התנ"ך. ב"תלמוד תורה" לא לימדו התעמלות וזמרה וכיום — מלמדים.

וכך אני הולכת לי בדרכי, הלאה־הלאה. צועדת לאט־לאט ברחוב שקט ורואה לפני את בניין הגימנסיה העברית ע"ש הרצל. בניין גדול ובודד המתבלט בסביבתו. מצד אחד הנוף פתוח ומצדו השני הוא מתחבר עם גן גדול ויפה, שבו עצים רבים ועתיקים, שדרות מצלות, פינות־מרגוע וספסלים, פינות רומנטיות... לפאַרק הזה קראו "תל־אביב" על־שם העיר תל־אביב בארץ־ישראל. וכאן גם המגרש לכינוסים, לספורט ולהתעמלות, שקראו לזה גימנסטיקה. עדיין מהדהד בראשי קולו הרוסי העמוק של המורה קפלן,

שלימד גימנסטיקה לפי השיטה השבדית. וזכורים לי עדיין המורים ד״ר אפרת המנהל והמורה למתמטיקה ואברהם קוסוצקי שאצלו למדנו ספרות עברית והיסטוריה ואצל צנטקובסקי תנ״ך. אני אהבתי יותר את המקצועות ההומניסטיים ופחות את הריאליים. כמו־כן אהבתי את החוג לריקודים בגימנסיה. כך אני וכך חברותי. וזכורות לי עדיין חברותי לכיתה — האחיות פרלמן, דרטווין, קלרה פטריקנסקי, מרים שלומוביץ — שישבו בקרבתי.

למותר להגיד כי הגימנסיה הטביעה בנו את חותמה העברי־הלאומי והקניתה לנו השקפת עולם ציונית, אהבת ארצנו ושפתנו העברית. החינוך הלאומי־ציוני הוא עדיין נשמת רוחי בנכר, לאחר כשני שנות־דור.

בשנות נעורינו ערכנו הרבה טיולים. הסביבה המקסימה של יורבורג כאילו הזמינה לצאת לטיולים. הפאַרק הגדול, השייט במיטובה, ההפלגות באוניות הקיטור (קיטריות) לקובנה ועוד אין־ספור מקומות מעניינים.

וכאן, במרחק־מה מהגימנסיה, גם המעון (מועדון) של הקן — קן הצופים העבריים. היום המעון שקט, דממת מוות בו, אך בזכרונותי הוא היה ״קן־נמלים״ תוסס ומלא חדוות נעורים, עליצות ושמחת חיים. כן, הקן שלנו! בקן הזה אָרגנו את חלומותינו, ובו יצרנו פינה ארץ־ישראלית, פינת חמד, לפעמים רועשת מעט, אך בדרך כלל רגועה ורצינית. ב״קיבוצים״ — פעולות הקבוצות — היו ממש לומדים ומשננים לא רק צופיות, אלא גם לימודים כלליים בהתאם ל״תוכנית המדרגות״. ואני זוכרת את מחנות הצופים ביערות בהם היינו מבלים, לפעמים יום ולפעמים שלושה ימים. נהנינו מהחיים במחנה, היינו ממש מאושרים ולא רצינו לשוב הביתה. ארבע שנים השתייכתי לתנועה ומזה שנתיים הייתי ״קבוצאית״, כלומר ראש לקבוצת בנות צעירות ממני. אני אהבתי את החניכות שלי וזוכרת אותן — מהן לאה שטוק, פרידה פרלמן, רבקה קרבלניק, חנה בראון ועוד. עניין רב מצאתי בעבודה החינוכית; הייתי עסוקה מאוד בהכנות לשיחות בקבוצה.

כאשר תנועת הצופים אימצה לה את האידיאולוגיה של ״השומר־הצעיר״ — היה עלינו לחנך את הנוער לציונות מגשימה, כלומר חלוציות, עלייה וחיי קיבוץ בארץ־ישראל. הייתי צריכה להתכונן היטב להרצאות בקבוצה. נזכרת אני כי פעם הרצאתי בפני החניכות בקבוצתי על תורתו של הלל צייטלין, איש הרוח. להרצאה הקשיב ראש־הקן חיים סיגר, מורה בבית הספר. חיים שיבח אותי. ובכלל היה לו יחס חברי מיוחד אלי. הוא העריך אותי ואולי גם אהב אותי... חיים סיגר מילא בקן תפקיד של מורה ומחנך. דמות מיוחדת במינה. הוא העשיר אותנו לא רק בדעת אלא גם בחוויות.

חיים היה שר בפנינו וגם מנגן במנדולינה. איש מוסר היה, קרוב להשקפת עולמם של "המוסרניקים" מבית מדרשו של רבי ישראל סלנטר.

בקן היתה גם קבוצה בוגרת אליה השייתכתי גם אני ובה אני זוכרת את זבולון פורן, דב מינצר, חנה סמולניק, אליעזר שפירא, מנחם פוכרט, רחל קרבלניק, משה ריזמן, פרידה שכנוביץ וגם את בת־שבע שטוק (אילון), שהיתה קרובה לי ואותה מאוד הערכתי. היום בת־שבע היא חברה בקיבוץ גבעת־ברנר. היא ביקרה אותי בארצות הברית ואני אוהבת לבקר אותה כאשר אני בישראל.

הקן והפעילות האינטנסיבית בו — כאילו תלשו אותנו, במידה רבה, מבית ההורים, אבל הרגשה זאת נכונה רק לגבי הגיל הבוגר.

כשהיינו צעירים אהבנו את הבית וכל אשר בו. אהבנו את ההורים ואת כל בני המשפחה. אני זוכרת כי במשפחה שלנו שררה אחדות, שיצרה אווירה נעימה. וכל זה הודות להורים, שהיו מסורים לנו מאוד. היינו משפחה גדולה יחסית. כאשר היינו יושבים מסביב לשולחן האוכל הגדול שלנו היה תענוג לראות את כולם — את אבא בראש השולחן, את אמא לצידו ואת האחים והאחיות — יצחק, רפאל, צבי, פסיה וגדליהו (גדליה). נהנינו לאכול את מטעמיה הטעימים של אמא ולהקשיב למזמוריו של אבא. משפחה טובה היינו. כולנו אהבנו את הבית.

אני זוכרת את ביתנו שהיה גדול למדי. גרנו בבית פינתי ברחוב קובנה, ליד הבאר הידועה בעיר. מצד שני פנה הבית ליאַטקעווער גאַס, בחצר היו מחסנים. בחזית הבית היתה לנו חנות של דברי־עור שלרוב אמי, שרה, עבדה בה והילדים עזרו מעט על־ידה. אהבנו את אמא שלנו. היא עבדה קשה ואף פעם לא התאוננה. אמא היתה אישה יפה ולא רדפה אחר תענוגות. תמיד ראינו אותה טרודה ועסוקה. ועם זאת מצאה זמן גם לעזור לעניים, חסרי לחם ומלבוש. אמא נתנה את דעתה עליהם ועזרה להם כמידת יכולתה, לזה הכניסה דברי מאכל ולזה מלבוש. המעשים הטובים האלה נתנו לאמא סיפוק רב. הנזקקים העריכו את מאמציה של אמי וטוב ליבה.

אבא שלי, חיים־מאיר, היה סוחר. כרבים מסוחרי יורבורג עסק ביצוא לגרמניה. המחסן בביתנו היה מיועד לממכר חמרי בניין ובייחוד, לפי זכרוני, לוחות־עץ לנגרות ולבנייה. ואף־על־פי שאבא היה טרוד תמיד בעסקיו הוא מצא זמן גם לצרכי הבית ולילדים. איש טוב־לב היה, ולא שכח את הזולת. ככל יכולתו הושיט יד לנצרכים.

כפי שאני זוכרת את חיי משפחתי, הם מצטיירים בעיני כיפים ונעימים

משפחת חנה פיינברג, 1931. מימין (בעמידה) — גדליה פיינברג; הניה פיינברג (יושבת); מרים ברזנר (הילדה); במרכז (יושבת) האם שרה פיינברג, משמאל — חנה פיינברג (בעמידה): אטל ברזנר (יושבת) אם דינה (דיאַנה) ברזנר־טובין; פסיה פיינברג (עומדת); רייזאַלע ברזנר (הילדה), אחות דינה (דיאַנה) ברזנר (טובין)

באווירתם האידילית. בייחוד הרגשנו טוב בימי חג ומועד. בימים אלה שוכחים היינו את דאגות הפרנסה, פושטים את בגדי החול, ולובשים בגדי־חג. נדמה כי גם הבית היה משנה את צורתו. את אווירת החג היינו מרגישים בכל פינה. אני לא יכולה לשכוח את ימי החג בביתנו והתרשמותי העמוקה מהם. אני נזכרת כי כאשר קרבו "הימים הנוראים" היה מתעורר בי איזה פחד נסתר ונעלם. יתכן כי החרדה הזאת התעוררה בליבי בהשפעת האווירה בבית ובסביבה. התכונה ל"ימים הנוראים" היתה גדולה. ראיתי לפני יהודים מתהלכים והם מעט עצובים ומלאי־דאגה. כלום דבר קל הוא בעיניכם, אומרים יהודים — "אַ קליינִיקייט" — הרי יום הדין מתקרב... גם בביתנו שררה אווירה מיוחדת ב"ימים הנוראים", ימים של חשבון נפש. וכמו בביתנו כך גם בבתי־שכנינו. יהודים היו חשים בימים אלה מעין הרגשת פיוס הדדי וכאילו אין עשירים ואין עניים — כולם שווים בעיני אלוקים. הולכים לבית

משפחת ברזנר (מימין): מיטה ברזנר (בת), מרדכי ברזנר (האב), דינה׳לה ברזנר (הבת), אטל (האם), רייזל (הבת). מיטה ודינה׳לה בארצות הברית — היתר נרצחו.

הכנסת, מתפללים בכוונה ומתחזקים באמונה ובביטחון. כך נהגו בסביבתנו וכך נהג גם אבא שלי. הוא הקפיד ללכת לבית הכנסת ולהתפלל בכוונה ליד עמודו בו היה חרות שמו. גם אחי עמדו והתפללו לצדו.

עולה בזכרוני גם חג הפורים. חג קצר־ימים, אך כולו שמח. היתולי ממש. מכינים ״הָאמענטאַשן״ — אוזני המן — ושולחים ״שאַלאַח־מאָנעס״ — משלוח מנות. בבית הכנסת קוראים מגילת אסתר והילדים מרעישים עולם ברעשניהם. ובבית — שמחה וששון — אוכלים ״הָאמענטאַשן״ ולוגמים כוסית כיד המלך...

וזוכרת אני גם את חג הפסח בייחודו בביתנו. אמא עסקה בערב החג בנקיון הבית, שלא יישאר בו חס וחלילה גרגיר חמץ, בקניית מלבושים חדשים לילדים ובהכנת מאכלי החג, כשר למהדרין. והנה מגיע ערב יום־טוב, ערב ״סדר פסח״. אבא יושב בראש השולחן על מצע של כרים לבנים. והוא דומה אז למלך ואמא למלכה, זוהרת בלבושה ההדור. השולחן ערוך כדת. אבא פותח בקריאת ההגדה וכולם מצטרפים אליו. שותים ארבע כוסות ואוכלים ״קניידלאַך״... וזה הרי העיקר — אומרים הליצנים.

כך נהגו לחוג את החגים בביתנו וכך גם נהגו היהודים לחוג את חגיהם בעירנו יורבורג.

יום אחד חלו תמורות מצערות בביתנו. העולם שראינו אותו תמיד ורוד כל־כך — נעשה לפתע קודר כולו.

וכך קרה. אבי היקר חלה מחלה אנושה ושבק חיים לכל חי. הבית בלי אבא חדל להיות אותו הבית. מעתה חסר בו עמוד התווך. נוסף על הצער והכאב חסר לנו המפרנס העיקרי. על אמא הוטל עול הפרנסה. היא נשברה כולה מעומק הכאב ועומס הדאגה למשפחה. אני נאלצתי לתת מעתה "שעורים פרטיים" לילדים המתקשים בלימודיהם. שכר הלימוד בגימנסיה היה גבוה ועלי הוטל לסייע לאמא במעמסה הכבדה. לא קל היה לי ללמוד בכיתות הגבוהות של הגימנסיה וגם ללמד כדי לשלם את שכר הלימוד.

כעבור זמן לא רב היגרו שני אחי הבכירים לארצות הברית. חבילת המשפחה נתפרדה. בעקבות אחי יצאה גם אמי לארצות הברית ואחריה גם אני. החלום לעלות לארץ־ישראל נגוז. ויתרתי עליו בהכרח, אם כי נשארתי נאמנה לאידיאלים הציוניים, מאז ועד עתה. יתר בני משפחתי נשארו לגור ביורבורג. נישאו ותקעו יתד בעיר הולדתם. וכך עד פרוץ המלחמה האכזרית שעוללה שואה וחורבן במשכנות ישראל. יהודי יורבורג הומתו ללא־רחם ע"י הנאצים ועוזריהם; ואת אשר עוללו לקהילה כולה פקד גם את בני־משפחתי היקרים. כולם מתו מות קדושים והותירו אחריהם רק את זיכרם. ואומנם זוכרת אני אותם. דמויותיהם מלוות אותי תמיד. עשרות שנות שהות בנכר, מרוחקת ממקום הזוועה, לא החלישו בי את עצמת הכאב והצער. אני זוכרת אותם ואזכור אותם עדי־עד.

בהגיעי לארצות הברית לא שכחתי את צור מחצבתי. באתי לכאן עם הנכסים הרוחניים, שרכשתי בבית הורי היקרים ביורבורג, בגימנסיה העברית ובתנועת הנוער. נכסים אלה עזרו לי לבנות בנכר בית יהודי. למדתי במדרשה למורים ולימדתי עברית למבוגרים וצעירים. השתלמתי בתחום אמנות הציור, שבו מצאתי עניין ותועלת.

נישאתי לדוד שרגא, שמוצאו מטבריג שבליטא. כיום הוא כבר איננו בחיים. נולדו לנו שני בנים ראובן־יונה וחיים־יהודה וגם בת צפורה (פייגעלע). הבת נישאה לאלכסנדר אולמן, רופא נודע ומנהל בית־חולים, אדם חביב אוהב ישראל וא"י. הבנים פעילים בתחום המינהל והמסחר

ואילו הבת מורה לעברית ולמקצועות היהדות בבית־ספר שליד בית הכנסת. חינכתי את ילדי ברוח המסורת היהודית: לאהבת העם היהודי ולחיבת ארץ־ישראל.

אני ובני משפחתי אוהבים את ישראל, תומכים בה באמצעות הקרנות הלאומיות, מבקרים בה מעת לעת ושמחים להישגיה.

אני עצמי מוצאת עניין רב בקיבוץ, מבקרת בגבעת ברנר ושמחה על כל פגישה עם חברתי מאז ומתמיד — בת שבע שטוק (אילון). בעת ביקורה של בת־שבע בארצות הברית, בשליחות מועצת הפועלות, התגאתי בה, ושמחתי לארח אותה בביתי וגם לסייע לה כמידת יכולתי. גם אני קשורה זה עשרות שנים עם תנועת הנשים "פייוניר וומען" למען מפעלי מועצת הפועלות — נעמ"ת בארץ. ארץ־ישראל היא בדמי ואני מתרגשת כל פעם מחדש בעת ביקורי בישראל ובסיורי בעריה ובכפריה. סוף־סוף הגשמנו את חלומנו הציוני, הקמנו, לאחר אלפים שנות גלות, מדינה יהודית וצר לי שלא זכיתי לחיות בה.

הזמן חולף. יחד עם בני דורי אנו צועדים כולנו אל הנעלם הגדול, כשאנו עומסים על כתפינו את הזכרונות הנעימים ואת הזכרונות המרים. מעשי הזוועות בתקופת השואה הנוראה — הרס בתינו והרג יקירינו — לא נשכח לעולם. יורבורג, ערש ילדותנו ונעורינו, תישאר חרותה על לוח ליבנו תמיד. חורבן יורבורג היהודית יוסיף להכאיב לנו כל עוד נחייה עלי־אדמות.

נזכור את נופה המקסים של יורבורג ואת קהילתנו היהודית — ולא נשכח את יקירינו, שנרצחו בדם קר ולא הובאו לקבר ישראל.

יהא זכרם ברוך.

חנה פיינברג־שרגא

משפחה אחת מני רבות ביורבורג
סיפורה של משפחת סמולניק

ביום קיץ של חול, הקרני המקרה והביאני, לאחר עשרות שנים של הנתקות מסביבה זו, לרחובה הראשי של קרית־מוצקין. בשעות שלאחר הצהרים היתה התנועה, ברחוב הדו־סתרי הזה, מצומצמת למדי. ילדים רכבו על אופניים בצהלת נעורים וקול צלצול הפעמונים קרע את הדומייה. עייפות של קיץ. העצים שבצדי הבתים עטו צל על המדרכות — והשדרה המרכזית, המוצלת קמעה, כמעט והיתה ריקה מאדם. רק פה־ושם ישב לו איש קשיש, נים־לא־נים, על ספסל, בקרבת מזרקות־מים עליזות. ילדה עיינה בספר תוך הליכה, לפני שתחזיר אותו לספרייה. רחוב שקט, פסטורלי של עיר־לא־עיר, שצמחה בצניעות ובענווה בתוך החולות. המזרקה פעלה ללא־הרף בהתיזה מים על סביבותיה ושיקשוקה הרעשני מעלה קצף על־פני המים התכולים. רוח מערבית, מביאה עמה מן הים הקרוב, משב־אוויר צונן ולח, מחייה נפשות.

זכרתי כי לא רחוק מכאן, מהלך רגעים מספר, עובר רחוב מקביל, הוא רחוב ברק. לשעבר רחוב קטן ובו תקועים בתוך החולות בתים קטנים, ריבועיים, דמויי־בונבוניירות. פניתי במעבר צר, ספק כביש, ספק גינה, אל רחוב ברק. אני מפנה מבטי אל השלט שעל גב אחד הבתים כדי לוודא שם הרחוב. זכרוני לא היטעה אותי — רחוב ברק... ברק... ומיד הזדמר בקרבי שירתה של דבורה. "קום ברק ושבה שביך בן־אבינועם..." אפשר כי בימים ההם, במרחק לא רב מכאן דהרו מרכבותיו של ברק, בארבו לקלגסי סיסרא — אפשר ואפשר — ומשום כך מחדשים אנו סמלים ושמות ומראי מקומות...

ברחוב ברק אנחנו, רחוב צר וארוך. גינות ועצים עבותים עוטפים את הרחוב ואת הבתים שמאחריהם. וראה זה פלא: הבתים הקטנים של אז צמחו לגובה — שתי קומות ויש גם שלוש וארבע קומות. הבתים הקטנים עומדים מבויישים בפני בתי־הענק וחרדים שמא יתקיים גם בהם דבר הפסוק "וישן מפני חדש תוציאו". אני מתקרב לבית מספר 52, שהוא היעד שלי. בית דו־קומתי, עטוף ירק; הבניין שינה את מראהו מאז הכרתיו כבית

קטן וצנוע, יצוק בטון, בעל גג שטוח, ככל בתי העובדים והעולים החדשים בשכונה הזעירה. הכול פה השתנה עד אין להכיר. אני פוסע במדרכה המובילה אל החצר פנימה. בחצר גינה לא גדולה, ערוגות פרחים וירק. וראה — גם שובך דמוי לול ובו יונים מעופפות במהומה מפחד האורח, והן הומיות ולהגן מהדהד בחצר. והנה גם לול קטן, מעין כלוב זוטא, ובו... שני ברווזונים קטנטנים, שעדיין מכוסים פלומה צהובה. בראותך כל אלה, אתה חש כאן אהבה לצומח ולחי, הטבועה אצל בעלי־הבית מינקותם. בבית הגדול שורר שקט, כמו נרדם הוא וכל אשר בו בשעות שלפני־ערביים.

— "לדפוק בדלת, מה?"

— "לא, לא, כדאי לפוש קמעה. יש פנאי!"

על המרפסת כסאות ושולחן, אתה יושב, מסתכל על סביבותיך ורואה חצר שהכול בה, לא חסר דבר — לא, לא — אולם, בהעלותך לנגד עיניך את החצר ההיא שם, בבית הישן, שהיה אצל בעליה בעבר הרחוק, בעיירתם יורבורג שבארץ ליטא, הרי כל "היש" כאן אינו אלא זכר עלוב למה שהיה להם שם. שם, שטח פתוח, מגרש רחב־ידיים, גן ירקות מטופח, מורדות הר, הנטועים עצי־פרי, מוליכים אל נחל האימסטרה, הזורם לו בנחת באפיקו — — מים צלולים, קרירים, ושקט רוגע — וכך, לאחר רגע של התפרקות על העבר ועל חלומות שנגוזו — אתה שב אל עצמך, אוזר עוז, פונה אל דלת הכניסה, מציץ תחילה בשלט הקטן ונוכח לדעת כי לא טעית. הרי כתוב ברור ומפורש: משפחת סמולניק. בדיוק, זהו־זה, באת לפי הכתובת הרשומה בפנקסך ובחוש ההתמצאות הטבוע בך. אך הכול פה השתנה כל־כך. כמה זמן חלף מאז? איך חולפות במרוצתן השנים. אני נזכר כי בעבר, כאשר עליתי ארצה והצטרפתי לפלוגה בקיבוץ של יוצאי־ליטא, הייתי מבקר תכופות בבית הקטן והחביב הזה, שבו היו אהרן סמולניק ודבורה אשתו מקבלים את פני בשמחה, פותחים באהבה את הדלתות לאורח הבא, ידיד־בית משכבר ביורבורג, שנטה פה, בקרבת השכונה, את אוהלו (פשוטו כמשמעו!) יחד עם חבריו בחולות הזהובים שעל שפת־הים. קיבוצניק, פועל בניין או סבל בנמל חיפה, מייבש ביצות בנחל נעמן, המשתפך על גדותיו ומפיץ יתושי־קדחת — עמל במשך השבוע בצוותא עם בני־חבורתו, אך מדי שבת בשבתו הוא זוכר את ידידיו הוותיקים, בני־משפחת סמולניק, והוא בא להשיח לפניהם על כוס תה מהביל ולנגוס עוגה טרייה ב"טעם של יורבורג", שדבורה היתה מכינה לקראת שבת. יש שהיינו טועמים משיירי החמין — הצ'ולנט הליטאי — זכר לימים ההם. וכך היינו משוחחים שעה ארוכה במסיבה משפחתית שגם שני הבנים, נתן וגרשון, נטלו בה חלק.

נתן, עוד בחור צעיר, והוא משמש כבר סעד למשפחה, וגרשון עודנו נער. הצעירים, כבכל מקום, החליפו את סביבתם הגלותית ללא לבטים נפשיים ומצאו להם חברים בסביבה החדשה. דפי העבר נמחקו אצלם מהר, אך לא כן אצל המבוגרים, שקליטתם והסתגלותם קשה יותר. גם הבת, חנה, שבנתה את ביתה בקיבוץ משמר־העמק, מצאה לה סביבה כרצונה בחברת ידידים. בימים ההם היתה חנה מבקרת מעת־לעת את ההורים ומושיטה להם כל עזרה אפשרית מצדה. רק מי שמכיר את חנה מקרוב, יודע כמה דאגה חנה להוריה וכמה חום ואהבה הרעיפה עליהם כדי להקל על חייהם ועל הסתגלותם לסביבה החדשה, שקשיי השפה ואורח החיים בשכונה שמו חייץ אפילו בין שכנים המתגוררים זה ליד זה. היתה זו שכונה של קיבוץ־גלויות, עולים מארצות שונות, הדוברים בליל שפות, שהביאו עמם הרגלים מבתיהם הישנים. אבא סמולניק מצא לו ללא קושי עבודה מקצועית בבית־חרושת "אתא", ואף־על־פי שמעולם לא דרכה רגלו ביורבורג בבית־חרושת לבדים, הסתגל מהר לעבודה, ואפילו הצטיין בה. הוא אהב את עבודתו והתחבב על הפועלים, עמם עבד, ועל בעלי המפעל התעשייתי הגדול. לא־כן דבורה, שיושבת בית היתה וחשה בדידות בביתה. הגינה החולית לא סיפקה את תאוותה לאדמה ולמרחבים גדולים. ביחוד חסרה את בתה הבכירה, אסתר. מאז גלתה אסתר מרצון אל סיביר הרחוקה, ליד גבול סין — כמעט נותקו הקשרים עימה. תלישות זו של אסתר ציערה מאוד את בני־המשפחה.

אולם אהרן סמולניק, משמצא לו עבודה כחפצו, הפיח רוח טובה במשפחה; מספר היה בהתלהבות על עבודתו, אם כי לא צעיר היה כבר בעלותו ארצה, אך עודנו במיטב כוחו. רחב־כתפים, גוף מוצק לו וידים אמונות בכל עבודה. והעיקר — איש תושייה היה. כמעט במו ידיו בנה לו כאן את ביתו הצנוע, ודבורה היא שעיטרה את משכנה החדש בעטרת של פרחים סביב — שיחים ועצים נאים למראה, מהם עצי־פרי ומהם אילנות־סרק. גם גינת־ירק טיפחה דבורה על־יד ביתה, בחלקה הקטנה שעמדה לרשותה. כשהיתה דבורה מובילה אותי בגינתה, ואנו עוברים מערוגה לערוגה, היו פניה מזדהרות, אך בסופו של דבר, היתה מוסיפה באנחה — — — "כן, כמובן, אין זה הגן..." והכוונה לגן רחב הידיים, שהיה נחלתם של משפחת סמולניק ביורבורג. את הגן ביורבורג היתה דבורה מעבדת ומטפחת בכוחות עצמה. מעולם לא ביקשה עזרה. אבל אם "התגייסו" בני המשפחה לעבודת הגן — היתה מאושרת מאוד.

למותר לומר כי היה זה הסיפוק הגדול ביותר שניתן לה בחייה. ומה

לא היה בגן שם? — לא נמנה כאן את סוגי העצים עמוסי־הפרי למיניהם ואת מיגוון הירקות, שגידלה דבורה בחריצותה... הכל היה בשפע!

אהרן, בעלה, נעדר לרוב מן הבית. טרוד היה בעבודתו כסוכן לאספקת משקאות חריפים של בית־החרושת הממשלתי בקובנה. בית־חרושת זה היה ידוע ומפורסם בכל ליטא. גם ביורבורג, כמובן, היו צורכים משקאות אלה, שהליטאים היו לוגמים בהנאה עד להשתכרות. גם על שולחנם של יהודים היו עולים משקאות חריפים, כמשקה בימי חג ומועד, ובעיקר בימי שמחה במשפחה. מאחר שיורבורג היתה מרוחקת מקובנה, נהגו להוביל את המשקאות באוניות־הקיטור, ובעונות שהניימאַן קפא השתמשו בעגלות רתומות לסוסים, והובילו את המשקאות בדרך עפר, שכן רכבת ליורבורג לא היתה. גם כביש ראוי לשמו טרם היה בימים ההם.

ה"גויים" ביורבורג התקנאו ב"יהודון" סמולניק, שדווקא הוא זכה לקבל את הקונצסיה לאספקת המשקאות החריפים ביורבורג וסביבתה. הם פנו בקובלנה אל השלטונות בקובנה, אך דבר לא עזר להם. ואז החליטו להתנקם בסמולניק. מה עשו? לילה אחד כשסמולניק הצטרף לעוזרו ה"גוי" והובילו מטען גדול של משקאות חריפים בעגלת החורף — התנפלו עליו שלושה "גויים" גברתנים והחלו לתקוף אותו ואת עוזרו ה"גוי" באלות שבידיהם. שעה ארוכה נמשכה ההתכתשות ועל־אף המכות שספג אהרן סמולניק הצליח, כשהוא מוכה ופצוע עד זוב דם, להניס את המתנקשים ולהכותם מכות אנושות. המתנקשים ברחו. סמולניק שב אל ביתו ונזקק לטיפול רפואי. דבר ההתנקשות התפרסם בעיירה ובסביבתה, ושמו של אהרן סמולניק נישא בפי־כול, כאחד אמיץ וגיבור. לבסוף הובא העניין לבית־המשפט. סמולניק זכה במשפט, והמתנקשים חוייבו בדין למאסר של שנים.

מחסור כלכלי לא ידעה משפחת סמולניק. כאשתו, דבורה, היה אהרן גם הוא חרוץ ונמרץ במעשיו. אנשים מרוצים ושבעים בחלקם היו בני־משפחת סמולניק, מסבירי־פנים ואוהבי־אדם; ביתם פתוח לרווחה, ומעולם לא היה משעמם בו.

הבית הכפרי של סמולניק ביורבורג ממוקם היה בסביבה שקטה, בקרבת הגן היהודי "תל־אביב", ובניין הגימנסיה העברית שבו. היתה זו סביבה נהדרת לטיולים. גן הירק של הסמולניקים גבל בנחל האימסטרה הקטן, שהתמיד בזרימתו כמעט כל חודשי־השנה, פרט לימי החורף, בהם קפא ושימש מסלול למחליקים עליו במחליקיים.

מאחר שבית סמולניק עמד בדרך המלך של כל המטיילים, הכירו כולם,

מבוגרים כצעירים, את אהרן ודבורה, שנהגו לקדם פני העוברים בברכה ולכבד את ידידיהם, אם בפרחי־הגן או בפריו. הצעירים "נדבקו" ממש לבית סמולניק וכולם קיימו עמם יחסי־ידידות. ביחוד נהנו מבית סמולניק ומהגן תלמידי הגימנסיה, שהיו פוקדים מעת לעת את הבית ומוצאים בו מסתור ופינת־ייחוד לשיחה. קורה שתלמידים מתחמקים היו משיעור זה או אחר, או מורחקים מן הכיתה (כן, גם זה קרה...) ואז איפה ימצאו להם התלמידים "בית־מחסה", אם לא בבית משפחת סמולניק?... שם, בבית־סמולניק, נתקבל התלמיד בהבנה ובסליחה על "פשעיו", ובו קיבל גם "פרס" — כיבוד קל מן התוצרת העצמית של דבורה, בעלת הבית, המכניסה אורחים.

לימים הפך הבית גם למרכז של תנועת הנוער. בעיר נתארגנה "הסתדרות הצופים" וחנה סמולניק היתה מן הראשונות להצטרף אליה. חנה היתה צופה נלהבת. היא מילאה בנאמנות ובתום־לב אחר כל כללי הסקאוטינג של באַדן־פאול; לבשה את מדי־הצופים, ענדה העניבה והסמלים כנהוג וכנדרש, והיתה מקיימת את כל "עשרת הדברות", המטילות חומרות רבות על הפרט להתנהגות אישית־מוסרית.

חנה נמשכה מאוד אחרי הצופיות ובאווירת התנועה מצאה לה פורקן לחיי נעורים סוערים. טיולים, מחנות ביער, שירה וריקודים — כל אלה היו לתוכן חייה של הנערה התמירה והחיננית.

כעבור זמן החלו דיונים בתנועה על עתידם של חברי התנועה המתבגרים. רוחות חדשות החלו מנשבות בתנועה... מושגים חדשים... "ציונות", "חלוציות" וכד'. שליחי הנהגת התנועה, שבאו לביקור בקן יורבורג, החלו לדבר בסגנון חדש. הצופיות לא היתה עוד האידיאל של התנועה, כי אם אמצעי בלבד לחינוכו ולעיצוב דמותו של האדם... וכן הלאה — דברים חדשים, רעיונות נשגבים וכובשי־לב.

באותם ימים הצטרף לתנועת הצופים גם חיים סיגר, מורה בבית־הספר היסודי בעיירה. כמורה, היה מבוגר יותר, ועלה ברמת השכלתו על הצעירים, חברי־התנועה. הצטרפותו של חיים סיגר לתנועה נתנה לה תנופה מחשבתית חזקה. שם התנועה קיבל משמעות חדשה; התנועה נקראה מעתה "הצופים העברים — השומר־הצעיר". חיים סיגר נתפס לרעיונות מודרניים־חדשניים אלה וטיפח אותם בקרב חניכיו בתנועה.

יום אחד הירצה חיים סיגר בבית סמולניק, בפני קבוצת צופים בוגרים, היא קבוצתה של חנה, על דרכה של התנועה ואחר־כך, השתפך כדרכו, בשירה — שירים עממיים, ציוניים ורומנטיים. חיים אהב לשיר גם סולו, כמו "הכניסיני תחת כנפך" של ביאליק או "יד ענוגה" של שניאור. בשירים

אלה הגיעה השתפכות־הנפש לשיאה, וצלילי קולו התמזגו בצלילי המנדולינה של חנה בהרמוניה נפלאה, שכבשה את בני־הנעורים. את המנדולינה קיבלה חנה כאות הצטיינות בלימודיה, עם סיום בית הספר היסודי. בני משפחת סמולניק היו עדים לחיזיון הזה של תנועת הנוער וגם הם ספגו את אווירתה המרוממת. בתום "הקיבוץ" (כך קראו לאסיפת קבוצה) הציעו ההורים לחיים סיגר לעבור לגור באחד החדרים שבדירתם. מאז, כמובן מאליו, היה בית־סמולניק למועדון מס' 2 של התנועה ביורבורג.

חנה סמולניק נתפסה לרעיונות החדשים שהועלו בדיונים, כמו חלוציות, הכשרה, עלייה, קיבוץ וכד' — מושגים שהלכו וכבשו את בני־הנוער ב"קן". אבל תהא זו טעות לומר, כי כל בני־הנוער נתפסו לרעיונות הציוניים. בעיירה רווחו גם דעות אחרות, שמצאו להן אחיזה גם בבית סמולניק.

אסתר, אחותה הבכירה של חנה, מצאה את חברתה בקרב צעירים שהתלהבו מרעיונות מהפכניים, שהופצו בקרב המוני־העם. פלסטינה — אמרו — איננה פיתרון לעם כולו. ארץ שוממה היא ומיושבת ערבים. האנגלים מסכסכים בין יהודים לערבים, דם נשפך שם לשווא... ומה הפיתרון ? — הגירה. ואכן, רבים מצעירי ליטא היגרו, מי לאמריקה, ארץ הזהב, ומי לדרום אפריקה. באותם ימים עברה מפה לאוזן השמועה, כי ברית־המועצות מוכנה להקצות ולהעמיד לרשות היהודים שטח אדמה פורה ובלתי מאוכלס בסיביר הרחוקה, בגבול עם סין. שם, כלומר בבירוביג'אן — כך קראו לאיזור המוצע להתיישבות היהודים — יקום תחילה חבל אוטונומי ובעתיד — אולי תקום מדינה יהודית. מנהיגי ברית־המועצות ובראשם קאַלינין, עודדו בשעתו את היהודים ליישב את החבל. רעיון יישוב בירוביג'אן הרחוקה אמנם לא קסם לרבים, אך היו מעטים, ואולי בודדים בלבד, שנתפסו לרעיון ואימצוהו לליבם הלכה למעשה. אסתר וידידה חיים פראנק, הוא בעלה לעתיד, החליטו כי דרך חייהם מובילה לבירוביג'אַן...

הבית השקט והשלוו של הסמולניקים היה מעתה לזירת ויכוחים על דרך הנוער היהודי. הוויכוחים היו חריפים למדי, מלווים השמצות הדדיות. הוויכוח חצה איפה את בית סמולניק. שתי הבנות — זו הבכירה וזו הצעירה — עמדו על סף הגשמת שאיפותיהן. אסתר יצאה לדרך הרחוקה־רחוקה, להגשים את שאיפותיה ולבנות מולדת חדשה לעצמה ולעם ישראל בבירוביג'אן. וחנה הצעירה, הקנאית לאמונתה ולדרכה, החלה בהכנות לקראת הגשמת חלומותיה בארץ־ישראל.

אסתר יצאה לדרכה — וחיש נעלמו עקבותיה. מכתבים לא הגיעו,

והשמועות שעוף השמים העביר — לא היו מעודדות כלל... מנת חלקם של של המתיישבים החדשים בבירוביג'אן היתה מלאה אכזבות עד ליאוש מר...

חנה החלה לרקום תוכניות ליציאה להכשרה יחד עם קבוצת חברי "השומר הצעיר". ההורים, על־אף אהדתם לרעיון הציונות וההגשמה, ביקשו לדחות את יציאתה של חנה להכשרה. הם היו מאוד גאים בה, ורצו לראותה ממשיכה בלימודים ורוכשת לה מקצוע. התנועה האצילה עליה מרוחה, הרכישה לה דעת, והכניפה לה כנפי־דמיון על חיים חדשים. החלטתה של חנה לצאת להכשרה, הפכה אותה לדמות מופת ב"קן" (כך קראו לסניף המקומי של התנועה), שכן היא היתה "השומרת" הראשונה שיצאה להכשרה. חברותיה אהבוה והעריצוה, אך לא פחות מזה — ואולי עוד יותר מזה — גם הבנים... בפסח האחרון, שלפני יציאתה להכשרה, נערך ב"קן" סדר־פסח עליז ושמח, וחנה נבחרה למלכת ה"סדר".

חנה היתה נחושה ונחרצת בהחלטתה, כי אין לדחות את היציאה להכשרה, על־אף ידיעתה, כי במעשה זה תגרום צער להוריה. לילה אחד, באשמורת השלישית, "נעלמה" חנה מביתה ויצאה להצטרף אל קבוצת ה"שומרים" המגשימים. אף כי המעשה של בתם האהובה הכאיב להורים, הם השלימו בסופו של דבר עם הרעיון, לאחר קבלת מכתב נלהב מקבוצת ההכשרה שבחבל ממל. שם, בנחלתו של בעל אחוזה גרמני בדומפן, צעדה חנה את הצעד הממשי הראשון לקראת הגשמת שאיפותיה. בקבוצת דומפן, שמנתה כשנים־עשר איש, היו שתי־חברות בלבד, שאחת מהן עבדה במטבח ואחת — לחילופין עם חברתה — בשדה.

חנה אהבה את העבודה בשדה, בעיקר בגן, שהזכיר לה את הגן של בית־הוריה. הסתגלותה היתה מהירה. ואם כי הקבוצה היתה מרוחקת ממקום ישוב יהודי, ללא חברה רחבה יותר של צעירים, בכל זאת השלימה עם כל ההווייה הזו, כפרוזדור לחיים בעתיד. העבודה בשדה היתה קשה. החברים נהגו לקום עם אור השחר ועבדו, בהפסקה של שעה לצהרים, כמעט עד חושך. שום תמורה לא קיבלו החלוצים על עמלם, פרט לאוכל. העבודה בצוותא עם "גויים", הרגילים מינקותם לחיי עבודה קשה, דרשה מהחלוצים מאמץ גדול, והם השתדלו לעמוד בו, כדי להוכיח, שגם היהודי יודע ויכול לעבוד... בין הפועלים היו גם גרמנים שהושפעו מתעמולתו של היטלר.

משסיימה חנה את הכשרתה, היו שערי הארץ נעולים, וסרטיפיקאטים לעלייה ניתנו טיפין־טיפין. בני־משפחתה של חנה ביורבורג היו דווקא מרוצים, שעלייתה נדחתה לזמן־מה. מאז עזבה את הבית, כאילו התרוקן עולמם הקטן, ורק דאגות נוספו להם בשפע.

אסתר, שיצאה לבירוביג׳אַן, לא מצאה שם את אושרה. כל החלומות על ״איזור יהודי״ פרחו מיד בהיתקלם עם המציאות. ההתלהבות פגה ואכזבה קשה מילאה את כל חדרי־הלב. אך איך חוזרים? — ובמה יכולים ההורים לעזור לבתם בצרתה?

וב״קן״ התנועה שמחה וששון. בעקבותיה של חנה סמולניק החלו בנות נוספות להתכונן להכשרה. תמיד היתה להם חנה לדוגמה. היא חזרה מההכשרה עם ניסיון חיים ועם בגרות יתר. ״מרד הבת״ הצליח.

לא ארכו הימים והקבוצה הראשונה של השומרים מליטא פתחה את העלייה החמישית. היה זה בחודש ינואר 1929. בקבוצה היו שישה איש — והם: ראובן בלומזון (שמי) ובתיה ז׳וק (שמי) בקיבוץ בית־זרע; אריה חלבין בקיבוץ שריד; שרה ויינר, חנה קובנסקי וחנה סמולניק. קבוצה זו הניחה את היסוד לקיבוץ השומר הצעיר הראשון מליטא. היה זה הגרעין החברתי, שעתיד היו׳ לקלוט את הבאים אחריהם, שאחרו לבוא. שערי הארץ לא היו פתוחים לו׳וחה, ולכן רק במשך שנים התלקטו השומרים מליטא לגרעין התיישבותי ממש. אחרי גילגולים לא מעטים בארץ השיג הגרעין את מטרתו, עם הצטרפותו ל״בית־זרע״, שבעמק הירדן. וכאן על גדות הירדן הם הקימו יחד עם חלוצים, יוצאי גרמניה, כפר קיבוצי לתפארת.

חנה, עם היותה קשורה לחבריה בגרעין השומרי — לא הלכה עימו לבית־זרע, אלא קשרה את גורלה במשמר־העמק, שהוא מוותיקי הקיבוצים. באן מצאה חנה את ביתה החם. האווירה השומרית־התנועתית הטביעה את חותמה עליה. במשמר־העמק נפתח המוסד החינוכי הראשון לילדי הקיבוצים השומריים וכאן ניטע גם ״יער השומר־הצעיר״, בתרומות חניכי התנועה.

אך המזל לא העיר פנים לחנה במקום חביב זה, ולימים נאלצה, מטעמים משפחתיים, לעקור ממשמר־העמק, אל תל־אביב, העיר הגדולה והסואנת, שלא היתה לפי רוחה של בת־כפר כמוה.

בימי שבתה במשמר־העמק עלו הוריה של חנה לא״י. בשביל חנה היה זה אושר גדול, שבקרבתה יושבים ההורים. כשהקימו להם ההורים את ביתם בקרית־מוצקין, לא מעט בעזרתה, היתה חנה מבקרת אותם תכופות ונקלה על התאקלמותם בסביבה החדשה.

מים רבים זרמו בירדן. חנה גרה בתל־אביב, ביתה פתוח לידידיה (ומי אינו ידיד שלה?!) והיא ובעלה, המהנדס יוסף פולן, מקבלים את כולם

בשנות ה־30
באה חנה לביקור
אל הוריה ביורבורג
כדי לעודדם
לעלות ארצה

בסבר־פנים יפות. אל יוסף היו באים רבים מחוגי האמנים של התיאטרון הקרובים לו, ואל חנה באו חברי הקיבוצים, שביניהם חייתה משך שנים רבות. בבית זה גדלו הילדים — הבן גדעון והבנות — רותי ואמירה. בית פולן לא מנע מתן השכלה וחינוך מילדיו. ואכן, רכשו הילדים ממיטב הסגולות של הוריהם. עתה הם כבר נשואים ופעילים בשטחי־תרבות ואמנות.

חנה, מקיימת קשרים אמיצים עם בית ההורים בקרית מוצקין. היא מהווה חולייה מקשרת בין כולם. נתן הקים ביתו בקרית ביאליק שבשכנות לקרית מוצקין. גרשון ומשפחתו השתכנו בבית משפחת סמולניק ועימם גר אביהם הישיש, אהרן סמולניק.

דבורה, רעייתו של אהרן סמולניק, מתה זה מכבר. מאז הלכה לעולמה נתייתם ונתדלדל הבית. האשה הצנועה והעמלה ללא־לאות קופחה לעת זקנתה במוות ללא עת, מבלי שיהא לאל־ידה לרוות מעט נחת מיוצאי־חלציה.

ובקומה השנייה של הבית גרה אסתר. אותה אסתר מבירוביג׳אן, שסוף־סוף, לאחר מאמצים על־אנושיים הצליחה לצאת משם, לאחר מות

בעלה, היא עם שני בניה, אל העולם החפשי. כשלוש שנים בילתה עם בניה בארצות־הברית. עבדה וקיימה את עצמה בכבוד, אך לא מצאה בה את מבוקשה. וכך, הגיעה לקרית־מוצקין אל בית־הוריה והיא מתגוררת בקרבת המשפחה. גם בנה, חיים, הקים את ביתו בקרבת מקום וגם לו משפחה ובנים, ולאסתר נכדים. בנה השני, דוד, מתגורר בארה״ב. רק יוסף, הבן, לא זכה להגיע לארץ־ישראל. בשנים שלמד והשתלם בקובנה, פרצה המלחמה, בה קיפד את חייו יחד עם משפחתו בשואה הנוראה.

בית אהרן סמולניק הסתעף בארץ־ישראל. בניו ובנותיו כאן. בניהם ובני־בניהם עתידים לחיות כאן. משפחת סמולניק — זכתה לראות בתקומת המדינה ולחיות חיי חירות במולדת. ואין זו זכייה של מה־בכך למשפחה יהודית מיורבורג!

כשזכרונות של ימי שני־דור חולפים ביעף במוחנו — נפתחת הדלת אל בית אהרן סמולניק, המתגורר בדירתו עם בנו גרשון ובני־משפחתו. בית מסודר ומטופח, נקי למשעי, ובו חדר מיוחד לאב הקשיש. אהרן סמולניק שוכב במיטתו, נים־לא־נים, זקן ותשוש, והוא בן 98, בסוף הדרך הארוכה שעבר מהעיירה סרדניק, דרך יורבורג, לארץ־ישראל. נתיב של עמל מפרך, של שמחות ושל צער. צער גידול בנים, טירדות של יום־קטנות וחוויות של מאורעות גדולים, מלחמות ושפך־דם. מלך היה בביתו וכאחד האדם בסביבתו.

אהרן סמולניק, שלקה כבר בראייתו, אינו רואה את סוף הדרך שלו, אולם הוא חש אותה בכל רמ״ח אבריו הכואבים; ויתרה מזו — הוא שואף כבר בכל מאודו אל המנוחה והנחלה, שהיא נחלתם של כל בני־תמותה עלי־אדמות.

ברגעי התאוששות אומר אהרן סמולניק לאורחו, שבא לבקרו מירושלים הרחוקה — ״הכל טוב, הילדים שלי דואגים לי, אין לי טענות... לא, אין לי. מה יכול עוד לדרוש אדם בגילי. רק חנה רחוקה ממני ואני מחכה לה. היא צריכה לבוא... כן, היא תבוא, תבוא...״

סמולניק מפסיק קמעה את דיבורו המכביד עליו... וממשיך: ״כמה מאושר אני היום, כי ידיד עוד ׳משם׳, מיורבורג שלנו, בא לבקרני; זה דבר שלא יסולא מפז... ביקור זה שווה מיליונים, מיליונים — — —״.

אהרן סמולניק הזקן אוזר את שארית כוחו הדל, מגשש סביבו, נוטל

בידו את המקל ומנסה להציב צעד. ממשש הוא ביד את הסובב אותו, כמו עוד פעם, עוד הפעם יבקש לחוש את העולם, אליו הוא כבר לא שייך, אהרן סמולניק הישיש שייך כבר לעולם אחר, עולם של אמת ושל נצח, כדבריו — "די אויביקע וועלט, די אויביקע וועלט — — —".

הוא מקבל בחיבה נשיקות ידידו ולוחץ בחוזקה את ידיו של אורחו, כאילו להיפרד הוא אומר, פרידה עולמית ממנו.

אהרן סמולניק עודנו חי ונושם, אך ימיו הקצובים נתלשים יום־יום כמו מלוח־שנה, שיש לו סוף...

זבולון פורן

משפחת מוסט
מקרה עצוב במשפחה

מתוך רשמי הילדות, שהשאירו את חותמם עלי, חרות בזכרוני המאורע, שאני רוצה לספר כאן. זו היתה אחת הטרגדיות המשפחתיות המזעזעות ביותר שקרו לנו בהיותי ילדה קטנה.

גרנו בעיר יורבורג. אני זוכרת היטב את אבי ואת בית הורי. אבי היה בר־אוריין ותלמיד חכם. הוא היה משכים קום בבוקר, כדי ללמוד דף גמרא ולהתפלל בטרם צאתו לדרך. אבא שלי היה רותם את סוסיו לעגלה ובחורף למזחלה, והיה נוסע לכפרים, וקונה מן האיכרים תבואות, ובייחוד דגן, על מנת לייצא לגרמניה. העבודה היתה מעייפת ; הוא היה יוצא מוקדם בבוקר וחוזר אחרי יומיים הביתה. אבא אהב את ביתו והקדיש תשומת־לב רבה לילדים. למרות עייפותו היה משחק אתנו כילד עם ילדים. בחינוך הילדים טיפלה אמא, חיה־רבקה.

אבא היה תמיד בנסיעות ומעט מאוד זמן בבית, וכך עד לאותו יום מר ונמהר, (ג׳ בשבט, תרע״ז — 1917), אשר נחרת עמוק בליבי עד היום הזה.

זכורני, שאותו יום היה יום קר, שלג ירד בלילה וכיסה את האדמה.

כשקמתי אותו יום בבוקר, כבר נסע אבא לדרכו. באשמורת הבוקר יצא, וכתמיד לאחר שהתפלל ולמד דף גמרא ; הוא נפרד מאמא ומהילדים הישנים בנשיקות על המצח, ישב במזחלה, עטוף בפרווה, ונסע לעסקיו. היה עליו אותו יום להיפגש עם איכר אחד באחוזתו. האיכר הזמין את אבא אליו כדי לעשות עיסקה לקניית קרון תבואה. באמצע הדרך, בשומקאַיץ, היתה אכסניה יהודית, בה התגוררה משפחת פיינשטיין. באכסניה זו היו נחים, נותנים מספוא לסוסים, שותים כוס תה מהביל ומתחממים.

האיכר כבר חיכה לאבא שלי באכסניה, ובה גמרו את העסק.

באכסניה היו נוהגים להחליף את הבגדים הרטובים. האיכר עקב אחרי תנועותיו של אבא. לאחר שאבא חלץ את המגפיים, כדי להחליף את גרביו

בגרביים יבשות — באותו זמן הבחין האיכר כי את כספו הטמין אבא בפוזמק, וכנראה כי באותו רגע צצו במוחו של הערל מחשבות רצח — לגזול את כספו ולרצחו נפש.

לאחר מנוחה קצרה עזבו אבי עם האיכר את האכסניה, ונסעו אל מחסניו של בעל האחוזה כדי לקבל את התבואה. אך יצאו מהאכסניה ונכנסו אל היער, כשמשני צידי הדרך עצים עבותים, ובאמצע שביל עפר — התנפלו על אבי רוצחים, ובראשם האיכר, כשבידו גרזן חד של חוטבי עצים, ופצחו את גוגלתו. את גופתו של אבי זרקו ביער, לאחר שהפשיטו את בגדיו העליונים וגם את הערדליים והמגפיים מרגליו ומהפוזמק הוציאו את כספו. הרוצחים נמלטו עם הכסף ליער והשאירו את אבא יחף ושותת דם בשלולית על השלג הלבן...

לאחר שעות מספר חזרו הסוסים עם המזחלה לחצר האכסניה. בעל האכסניה ידע מייד כי הסוסים הם של ר׳ ישראל־יצחק מוסט... רק בלי בעל הבית.

פיינשטיין הבין מייד שקרה אסון, כיוון שבמזחלה ניכרו סימני דם. בעל האכסניה ועוזריו יצאו מייד עם הסוסים לחפש את אבא. הם הלכו בעקבות המזחלה עד שהגיעו ליער, אז נגלה לעיניהם המחזה המחריד: אבי מונח על השלג הלבן בשלולית וראשו שותת דם. מייד הבינו שהיה כאן רצח שפל. בעל האכסניה העלה את גופת אבי על המזחלה והביאו לסבא שלי, שהתגורר באחוזה לא רחוק מיורבורג, ושמה סקריבלינה. כל אותו הלילה היה שם מחזה קורע לב, בכי והתעלפויות...

למחרת בבוקר הביאו את גופת אבי לבית־הכנסת ביורבורג. האסון זיעזע את יהודי המקום, וקרובים בכו והתאבלו על רצח אבי. בבית הכנסת שמעתי בפעם הראשונה את ה״קדיש״ שאמר אחי בקול בוכים.

הידיעה הנוראה פגעה קשה באמא. כל הזמן ספקה כפיה ומיללה בלחש: ״ילדי היתומים, ילדי היתומים״...

המשטרה חקרה את הכפריים, אבל לא גילתה את עקבות הרוצחים. ביום השלישי למותו של אבי ערכו לו לוויה. כל החנויות נסגרו, ואבל כבד ירד על יורבורג. כל תושבי העיירה יצאו ללוות את אבי הקדוש לבית הקברות. רחוב ראַסיין היה מלא אנשים. אמי התעלפה כל הזמן ורופא עמד על־ידה והזריק לה סמי הרגעה. את אבי הספידו הרב, ויהודי מחברה של לומדי הש״״ס והגמרא בבית־הכנסת.

כל השנה ערכו מניין בבית שלנו, כשהאסון משרה אבל כבד. אמי נשארה

אלמנה צעירה בת 32 עם 8 ילדים קטנים, כשהגדול בהם הוא בן 14, והבת הקטנה בת חצי שנה. אחרי שנת האבל, גידלה אותנו אמי, חיה־רבקה, בכוחותיה הדלים והקנתה לנו ערכים יהודיים ותרבותיים. היא שלחה אותנו ללמוד בגימנסיה העברית ופירנסה את המשפחה בכבוד.

את השנה הראשונה למות אבי אני זוכרת לפי מאורע, שקרה באותה שנה, ונחרת עמוק בזיכרוני. בהיותי בת 5 שמענו תזמורת מרחוק. נוער מכל בתי־הספר היהודיים צעד בסך עם דגלי תכלת־לבן, ושר שירים עבריים. אנו, הילדים, רצינו להצטרף לתהלוכה העליזה הזו, אך אמי אמרה: "אמנם, זה יום גדול לעם ישראל, היום יום הצהרת בלפור, יהיה לנו בית לאומי יהודי בארץ־ישראל, אך אנו עוד שרויים באבל על רציחת אבי־המשפחה ולכן אסור לנו להשתתף באירוע".

עמדנו על־יד הבית, נופפנו בידינו ובכינו מרוב שמחה. קראנו בעברית "עם ישראל חי". אז הבנתי כבר את המשמעות של הדברים האלה.

כל השנים היתה אמי ציונית; היא ידעה את התנ"ך כמעט בעל־פה; חלומה היה לעלות לארץ־ישראל. בבית דיברנו עברית, קראנו עיתון עברי וספרים עבריים. למדנו בגימנסיה העברית. עד עלייתי ארצה הייתי מורה בעיירה בקירבת העיר ראַסיין; לאחר מכן נסעתי לקובנה, למדתי שם הנהלת־חשבונות אצל המורה טובין.

בקובנה הצטרפתי לארגון החלוץ של "הפועל המזרחי". נסעתי להכשרה בגורזד על־יד ממל ועבדתי בהתחלה בחקלאות ואחר־כך כמורה. לימדתי עברית את ילדי גורזד ותולדות הציונות.

בשנת 1934 קיבלתי סרטיפיקט חלוצי ועליתי ארצה. נפרדתי מבני המשפחה, בתקווה כי יום יבוא וכולם יעלו ויצטרפו אלי, אך תקוותי נכזבה.

באֵירופה פרצה אז המלחמה והיטלר החריב את ערינו וכפרינו.
כל משפחתי הענִיפה נספתה בשואה הנוראה.
רק אחותי לאה ניצלה מהשואה וגם בת אחי, מרדכי מוסט מיורבורג, ניצלה. הם עברו את הגהינום, המחנות והזוועות, וניצלו.

קרובי הקימו משפחות לתפארת, והם מעורבים בחיי הארץ ואוהבים אותה.

יונינה מוסט־אפרימי

תל־אביב

בית משפחת פראנק

נולדתי ביורבורג לאבי־מורי יהודה־לייב פראַנק ז"ל *) ולאמי מורתי חוה־מלכה. אבי נפטר בעודי ילדה קטנה. היו לי אח — מרדכי־עלי ואחות ליבע־ביילה, צעירים ממני. לדאבוני הרב, כולם ניספו בשואה הנוראה, ה' יקום דמם.

משפחתנו גרה ברחוב קובנה (קאָוונער גאַס), הוא הרחוב הראשי ביורבורג. ממולנו, מעבר לרחוב, השתרעה הכיכר המרכזית של העיר, ששימשה גם לאתר השוק. מעבר לכיכר, בצד הדרך המובילה לנהר הניימאַן, עמד על תילו בית הכנסת הישן (די אַלטע שול), מיבנה עץ שצורתו מיוחדת במינה. מכל קצוות הארץ היו באים, יהודים וגויים כאחד, להזין את עיניהם במראהו המופלא של בית הכנסת, שניבנה ב־1790. שימעו של בית הכנסת יצא לתהילה גם מעבר לגבולות ליטא, ורבים היו התיירים שבאו לראותו.

לא רחוק מבית הכנסת ניצב בניין האבן של בית המדרש, ששימש כבית תפילה וגם כבית מתיבתא לתלמידי חכמים. לרוב היה בית המדרש מואר ורבו בו המתפללים.

השכנים שלנו מצד מזרח, בכיוון של קובנה, היתה משפחת אפרים הסלוביץ. היתה זו משפחה אמידה. המשפחה התגוררה בבית גדל־מידות. אפרים הסלוביץ היה סוחר פשתן ותבואה ורבים היו פועליו במחסנים שבחצרו. עם אחת הבנות של משפחת הסלוביץ, אתי, למדתי יחד בגימנסיה העברית. אתי ניצלה ומתגוררת בקנדה. בצד השני, צד מערב, גרה משפחת יהודה־לייב (אלתר) ומלכה פטריקנסקי, ההורים של זבולון פורן, המתגורר כיום בירושלים. היתה זו משפחה גדולה עם בנים ובנות, שאיתם יחד למדנו בגימנסיה. אלתר פטריקנסקי היה סוחר פשתן וגם בחצרו עבדו פועלים, ששיפרו את טיב הפשתן, ארזוהו ושלחוהו לחו"ל. מאחורי ביתם של משפחת פטריקנסקי גרה משפחת לייב ברנשטיין, סוחר עשיר, שהיה קרובם של משפחת הסלוביץ וגם של משפחת פטריקנסקי. כעבור זמן עזבה משפחת ברנשטיין את יורבורג ובדירתם עברה לגור משפחת פינברג עם הבנות בתיה

---

*) היה איש פעיל במפלגת "המזרחי" ומועמד מטעמה לוועד הקהילה.

ופיפה, שלמדו בגימנסיה. בהמשך, למשפחת פטריקנסקי גרה משפחת ראובן הירש, אמא עם שלוש בנות. אחת הבנות, צילה, עלתה בזמני לא״י. התגוררה בחיפה. למשפחת הירש היתה מאפיה וקונדיטוריה ואצלם היינו קונים את הלחם הטרי ואת הלחמניות החמות. לאחר זמן עלתה גם הבת פסיה לא״י.

לנו, למשפחתנו היתה חנות מכולת די־גדולה. לאחר מות אבי ז״ל היתה אמי זו שנשאה בעול המשפחה. בימים שהיה לחץ בחנות נעזרה אמי בעובדת מן החוץ וגם בנו, בילדים, בשעות שהיינו פנויים מלימודים.

אנחנו, גרנו בבית אבן משלנו, כשבחזיתו היתה חנות המכולת, ובהמשך בית המגורים, החצר והמחסן בתוכה. בכל ימות השבוע היתה, בדרך כלל, העבודה רגועה, ורק בימי השוק, שני וחמישי בשבוע, היתה העבודה רבה. בימי השוק היו באים איכרים בהמוניהם מכל הכפרים שבסביבה ומביאים למכירה את מרכולתם. לאחר שמכרו את מרכולתם ליהודים, הם היו מתפזרים על פני כל החנויות של היהודים וקונים כל מיני מצרכים הדרושים להם. בימי השוק היתה ההמולה רבה. היו איכרים, שאהבו את ״הטיפה המרה״ ; הם היו ממלאים את בתי המרזח, שותים לשכרה ומאבדים את עשתונותיהם. האיכרים שהגזימו בשתיה היו משתוללים ברחובות ומתגוללים בחוצות העיר עד שפגה שיכרותם. אולם, כלל האיכרים הליטאים היו אנשים מתונים ;הם היו באים עם נשותיהם — מוכרים וקונים בשיקול דעת.

גם אלינו, לחנות המכולת שלנו, היו באים האיכרים לקנות ; רבים מהם היו קבועים ומכירים טובים שלנו. לקונים הקבועים הרשינו להיכנס לפנים הבית לאכול ולשתות מהמאכלים־הכפריים שהביאו אתם. היחסים בינינו ובין האיכרים היו טובים. לנו נראה היה כי האיכרים הם אנשים טובים, המגלים רגשי־ידידות ויחס של כבוד ליהודים. לרוב, בימי החורף הקרים, הם היו שותים יין־שרף (וודקה) או בירה, אבל לא עד כדי שיכרות. אסור לשכוח כי בחורף הליטאי קר מאוד, והשתייה היתה מחממת את גופם ורוחם. בימי השוק היתה החנות מלאה איכרים־קונים. כשהייתי פנוייה מלימודים, או חוזרת מלימודים, הייתי מיד מתייצבת ליד אמא ועוזרת לה כמידת יכולתי. עזרתי הקלה על אמא ואני שמחתי להיות לה לעזר. גם אחי ואחותי הצעירים היו מצטרפים אלי ומושיטים מעט עזרה לאמי.

בילדותי למדתי בבית הספר היסודי ולאחר מכן בגימנסיה העברית על־שם הרצל. בניין הגימנסיה עמד בפאַרק נאה, שקראו לו פאַרק ״תל־אביב״. היה זמן שעל היהודים נאסרה הכניסה לפאַרק הגדול. ״ליהודים ולכלבים

הכניסה אסורה" — כך היה כתוב על שלט בשער הכניסה לפאַרק. המעשה הנבזה הזה עורר זעם בקרב היהודים ודחף אותם להקים פאַרק משלהם. אז נרכש שטח־קרקע בסביבה יפה בירכתי העיר, שהוכשר והיה לפאַרק נאה שעליו היתה גאוותם של יהודי יורבורג. במקום היה בניין גדול ונאה, שהוכשר לצרכי הגימנסיה העברית. אהבנו את הפאַרק, היינו מטיילים בו ומבלים בחברת התלמידים. נעים היה ללמוד בגימנסיה. היו לנו מורים טובים ומסורים, שהקנו לנו דעת ועוררו בנו חיבה לארץ־ישראל ולשפה העברית. אני זוכרת כי בהפסקות, בעת משחקינו, היו המורים מסתובבים בינינו ומשגיחים עלינו שנדבר רק עברית. הסיסמה היתה: "עברי, דבר עברית". אהבנו את הגימנסיה ואת הלימודים. חיי החברה העניקו לנו הרבה ערכים וחוויות נעימות. את שנות לימודינו בגימנסיה לא נשכח. גם את סביבת הגימנסיה נזכור — ולא נשכח. תמיד נראה לנגד עינינו את הנוף הכפרי המקסים, את נחל האימסטרה הזורם לאיטו ואת להקת הציפורים העליזות... היו אלה ימים טובים, שנות נעורינו היפות.

עם גמר שנת הלימודים השישית בגימנסיה, החליטה אמי כי עלי ללמוד מקצוע לקראת העתיד. ולכן שלחה אותי לממל (קלאַיפדה) ללמוד שם ב"האַנדלס־שולע" — בית־ספר למסחר. כשגמרתי את חוק לימודי בבית הספר למסחר, קיבלתי תעודה, חזרתי ליורבורג ונתקבלתי לעבודה כפקידה בקומרץ־באַנק, שבהנהלתו של שמריהו ברנשטיין. אמי שמחה מאוד שאני עובדת, רוכשת ניסיון ומתקדמת בעבודה. אבל לא המשכתי זמן רב בעבודה בבנק.

באותם ימים התחוללה מהפכה בקרב הנוער. המציאות נשתנתה לרעה. המצב הכלכלי של היהודים בעיירות הלך והחמיר. הנוער לא הרגיש קרקע איתנה תחת הרגלים. העתיד היה לוט בערפל. היו צעירים שהגרו לחוץ־לארץ וחיפשו שם את אושרם, והיו רבים שפניהם היו לארץ־ישראל. יורבורג היתה עיר ציונית וגם משפחתנו כך. ולכן, גם פני משפחתנו היו מופנות לארץ ישראל. שתי אחיות של אמי עלו כבר מזמן לארץ ישראל והן מתגוררות בירושלים. אחת מהן עלתה עוד בשנת 1905. תמיד היינו קשורים עם ארץ ישראל.

בראשית שנות השלושים החלו צעירים וצעירות ביורבורג לנהור אל תנועת "החלוץ" שמטרתה היתה להכשיר נוער לעלייה לארץ ישראל. כרבים אחרים החלטתי גם אני לעשות כן. ובהיות ביתנו בית מסורתי, החלטתי להצטרף ל"החלוץ המזרחי" וכעבור זמן לא רב יצאתי להכשרה. מקום קבוצת ההכשרה שלי היה קובנה, רח' יאַנעווער. עבדתי בבית־חרושת

לסריגה ואיזה זמן גם במטבח. בזמן ההכשרה למדנו הרבה על הציונות וארץ ישראל. כשנתיים הייתי בהכשרה, ולאחר גמר תקופת ההכשרה נאלצתי להמתין זמן רב למדי ל"סרטיפיקאַט" — רשיון העלייה מטעם ממשלת המנדאט הבריטית.

ההמתנה והציפיה לסרטיפיקאַט גרמו לי צער רב. הייתי חסרת סבלנות, כרבים אחרים. אך סוף־סוף, יום אחד, הגיעה הבשורה הטובה — "עולים". ממרכז "החלוץ המזרחי" הודיעו לי כי אוכל לעלות ארצה, כשאני מצורפת, כאשת־איש, לחלוץ אחד, שגם הוא אושר לעלייה. קראו לזה "פיקציה". לא נעים הדבר, אבל העיקר שעולים, עולים בכל התנאים...

בעלותי, בשנת 1936 ארצה, הצטרפה אלי גם סבתי, שקיבלה "דרישה" מבתה המתגוררת בירושלים. וכך בא יום העלייה המקווה — ויחד עם סבתי הגעתי לירושלים. כאן בניתי את ביתי. חלום־חיי נתגשם והיה למציאות חיה. וכאן גם נישאתי לירוחם שפירא וילדתי שלושה בנים (רופאים) ובת בוגרת האוניברסיטה, — מורה בישראל.

מאז ועד היום הזה אני ירושלמית; מאושרת לגור בעיר בירתנו. רק הזכרונות המרים של הבית ההרוס שם, ביורבורג, והרצח המתועב של בני המשפחה, בתקופת השואה, מעיקים עלי. קשה לשכוח ולמחוק מן הלב את זכר היקרים לי והבלתי נשכחים.

יהא זכרם ברוך.

שרה פראנק־שפירא

משפחתי בימי השריפה והשואה

כשאני מעלה בזיכרוני את עיר הולדתי יורבורג, מתערבבים בתוכי רגשות מעורבים של שמחה ושל צער. בימי ילדותי ונעורי נפלו בחלקי חיי חדווה ואושר. אך לא־כן, כאשר קרנו אסון השריפה. כן, השריפה הגדולה... איני יכולה לשכוח את השריפה, היא תמיד מזעזעת אותי. בכל פעם, כשאני עוצמת את עיני, אני רואה תמונות זוועה — להבות־אש עולות למרומים... ואני רואה גם את הבית־ביתנו עטוף עשן סמיך וממנו פורצות לשונות־אש... מחזה אימים נורא!

ביתנו כלה בעשן ובאש ולא נשאר ממנו שריד. אך לא רק ביתנו, אלא

1940. השריפה הגדולה ביורבורג. בין הרחובות ניצבת משפחת הס

כל בתי השכנים שלנו נשרפו, ובהמשך גם בתים רבים בסביבה שלנו, בה התגוררו יהודים...

ביתנו היה בין הראשונים לשריפה הנוראה — לא יכולנו להציל דבר. אחר־כך התפשטה האש וכילתה בית אחר בית ואין מושיע ומציל.

יהודים סיפרו כי השריפה נגרמה על־ידי הצתה זדונית, שראשיתה בתחנה של הפיינברגים וממנה התפשטה האש על משכנות ישראל בעירנו. מכיוון שגרנו קרוב לפיינברגים שמעתי ועדיין מצטלצלות באוזני הצעקות הנוראות והקריאות לעזרה — "פיינבערגס מיל ברענט! פיינבערגס מיל ברענט!" אך עוד בטרם ניתן היה אז להעלות על הדעת את גודל האסון, כבר אחזה האש בבתים רבים ובתוכם גם בביתנו.

הכל ידעו ביורבורג כי המעשה המחפיר נגרם על־ידי הגרמנים בני סמלנינקן יחד עם הליטאים כתגובה על החלטת הרוסים, בשנת 1940, לצרף את ליטא לברית המועצות. ההצתה היתה איפוא אזהרה ליהודים, שלא ישתפו פעולה עם שלטונות ברית המועצות. אנו היהודים, היינו השעיר לעזאזל, קרבנות השנאה...

התוצאה היתה הרסנית ומצערת מאוד. משפחתנו ומשפחות אחרות נשארו ללא קורת גג. נאלצנו לשכב בחוץ, בשטח הזרדה שליד הניימַאן. לאחר־מכן קיבלה משפחתנו חדר אחד בבית נבייאַז'סקי, ברחוב קובנה. תנאי המגורים היו קשים; הורגש מחסור בדירות ליהודים הנפגעים מן השריפה. בסופו של דבר — נאלצנו, כעבור ימים מספר, לעזוב את יורבורג ולהשתקע בקובנה.

קשה היתה הפרידה מיורבורג. תמונות ביתנו השרוף ובתי־השכנים השרופים, עמדו תמיד לנגד עיני. וזה ציער אותי מאוד. אהבתי את יורבורג, העיירה היפה והנעימה. נדמה לי, כי אין כמו יורבורג על נהרותיה השופעים — הניימַאן, המיטובה והאימסטרה, שהעניקו לה רעננות ומראה ייחודי של נוי. יורבורג היתה עטורה כולה ירק, גנים ויערות סביב־סביב.

כזכור לי, היו ביורבורג חיי חברה תוססים. תושביה חיו באווירה של אחדות וידידות ועזרו איש לרעהו.

יורבורג עירנו, חרותה בזכרוני, שכל עוד רוחי בי לא אשכח אותה. תמיד אראה לנגד עיני את יורבורג המרהיבה ביופייה, יורבורג שלפני השריפה.

מאז פלישת הנאצים לליטא ועד היום הזה, קשה לי לשכוח את בני משפחתי, שהושמדו בשואה הנוראה. מדי היזכרי בהם אני חשה את הכאב. משפחה שלימה אבדה ואיננה.

אני זוכרת את ימי ילדותי ביורבורג כימים טובים ועליזים. חייתי במשפחה גדולה בה שררה ידידות וכל אחד דאג לרעהו. היה לנו בית־עץ בודד עם חצר גדולה מסביב. בחצר היו מיבנים של אורווה ורפת לבקר ולסוסים. אבי, ראובן הס, היה סוחר בקר; את הבקר היה אבי שולח על־ידי גויים למכירה בקובנה. הפרנסה היתה מצוייה בביתנו והמשפחה חיתה חיים שקטים ושלווים. אמי פסיה, היתה מנהלת את משק הבית בתושייה והיתה אם טובה ומסורה לילדיה. במשפחה היו לנו חמישה אחים והם — נחמיה, ישראל, שרגא, בייניש ומשה־מנדל. בנות היו לנו שלוש — איתי ארבע — והן: גולדה, גיטל ומרים. הילדים גדלו לנגד עיני הוריהם והעניקו להם חדווה ונחת־רוח.

אולם, לא ארכו הימים, פקד אותנו אסון משפחתי גדול — אבי, ראובן, חלה במחלת לב ונפטר. לאחר מותו של אבי פקדה אותנו שרשרת של אסונות וכן השריפה, שעליה סיפרתי ואסון השואה. חבילת המשפחה נתפרדה. אחי נחמיה, שנשא אישה עבר לגור בטבריג, עוד לפני פלישת הגרמנים־הנאַצים ליורבורג ושם ניספה. אחותי מרים ואחי שרגא ניספו בימי השואה ביורבורג.

אני, אמי, ואחי — ישראל בייניש ומשה־מנדל — גרנו בקובנה. ביום פלישת קלגסי הנאַצים ליורבורג החלו רבים לברוח מקובנה לכיוון רוסיה. גם אני, אמי ואחי, שהתגוררנו בקובנה, קמנו וברחנו בכיוון לינובה. בדרך הפגיזו טייסי הנאצים את הבורחים האומללים ורבים נהרגו. אני ובני משפחתי, נתפסנו על־ידי הנאצים, שדלקו אחרינו. הרוצחים הפרידו בין הגברים והנשים. את אחי — ישראל, בייניש ומשה־מנדל — שלחו לפורט השביעי שליד סלבודקה ושם, כידוע לי, הם מצאו את מותם.

אני נשארתי עם אמי. לקחו אותנו לגיטו קובנה. לאחר שהות ממושכת בגיטו שלחו אותנו, אותי ואת אמי, למחנה העבודה בפלימון. במחנה עבדנו עבודת פרך בלבנים. תנאי המגורים והכלכלה היו גרועים. לרבים תש כוחם וביחוד לזקנים. יום אחד הכריזו על אַקציה של נשים זקנות וגם ילדים. איש ס. ס. (נאַצי) בא בגסות־רוח וגזל ממני את אמי המסכנה, היחידה שנשארה לי מבני משפחתי. מאז יותר לא ראיתי אותה... ואני נשארתי בודדה וגלמודה.

כל הימים השתדלתי בכל כוחי להתגבר על הקשיים על־מנת להינצל מציפורני החיות־הנאציות. והנה, כבר כמעט בסופה של המלחמה שלחו אותי, יחד עם נשים אחרות, למחנה שטוטהוף בגרמניה. במהלך שהותי בגרמניה עברתי שישה מחנות, בהם עבדתי קשה עד לשחרורי, מארס 1945. ניצלתי. המלחמה תמה — ואני, היחידה ממשפחתנו הגדולה, נשארתי בחיים. הייתי חופשייה, אך לא הרגשתי שמחת־חיים. משא היגון מעיק עלי ואינו מרפה ממני מאז עד היום הזה.

אמנם, בסופו של דבר הגעתי אל המנוחה והנחלה. עליתי לארץ ישראל, הקמתי משפחה ואני מאושרת להימצא בארצי ולשבת בתוך עמי.

אולם, כלום יכולה אני לשכוח את עברי — ימי ילדותי ובית־הורי ביורבורג שלנו — ולהבדיל, לשכוח את מה שעוללו לנו הנאצים, חסרי צלם־אדם ?! שואה כזאת, אסון מחריד כזה אי־אפשר לשכוח, וגם אסור לנו לתת להשכיח ולסלוח לרוצחי־עמנו.

רחל הס־גרינשטיין

מיידיש — פז.

בית הורי שאיננו

משפחתי — משפחת לוין — היתה משפחה ותיקה וידועה ביורבורג. אבי, מרדכי (מוטל) לוין, היה יליד יורבורג וכך גם אמי גולדה־גיטל לבית הס. היינו ארבעה ילדים במשפחה — מאיר, רפאל, יפה (אני) ורבקה.

לצערי הרב, חוץ ממני כולם ניספו בשואה הנוראה, שפקדה את יהודי יורבורג, ככל קהילות היהודים בליטא. אני זוכרת את כולם. דמויותיהם החביבות מלוות אותי תמיד.

אמי היתה אישה יפה, בעלת מראה מקסים. אלה שהכירוה בצעירותה סיפרו כי בנשפים שנערכו למטרות צדקה ביורבורג נבחרה היא למלכת־יופי וזכתה בפרסים. עם זאת היתה אמי אם מסורה לביתה ולילדיה — אישה צנועה, נשמה טובה ואצילה.

אבי היה סוחר ידוע בעיר. הוא עמד בקשרי־מסחר עם סוחרים מגרמניה. לרגל עסקי המסחר שלו היה תמיד בדרכים בין יורבורג לממל (קלאַיפדה), קניגסברג, בריקנקאָפּ, סמלנינקן ועוד. אבי היה אדם ישר בעסקיו המסחריים, אהוב על הבריות, יהודים כגויים ונענה בחפץ־לב לכל מושיט־יד לעזרה. רבים שהכירוהו סיפרו על טוב ליבו ודאגתו לזולת.

משפחתנו היתה משפחה טובה והלוואי וירבו כמותה.

ביוני 1941 פרצה מלחמת העולם השנייה. אני עצמי לא הייתי ביורבורג בפרוץ המלחמה ופלישת קלגסי הנאצים בעיר. לא חזיתי בזוועה הנוראה ולא הייתי ליד בני־משפחתי בעלות עליהם הכורת. ועל כך ידאב ליבי תמיד.

כשבוע לפני פרוץ המלחמה נסעתי לביקור אצל סבתי בקובנה. וכשפלשו הנאצים ליורבורג כבר לא היתה אז דרך חזרה. דאגתי למשפחתי, אך באותם

ימים גם מצבי היה קשה. הוכנסתי, ילדה בודדה, לגיטו היהודי בסלבודקה וחייתי בגיהינום הזה יחד עם יהודי קובנה. למזלי עברתי את כל מדורי הגיהינום הזה והועברתי, כבר בסוף המלחמה, למחנות העבודה בגרמניה. זכיתי להשתחרר ב־10 למרץ 1945 בלואנבורג, מקום קרוב לגבול עם פולניה.

— "אני משוחררת!" יחד עם משוחררי המחנה אנו מתכננים את תוכניותינו להבא — "אנה אנו באים?"

אני נדדתי, יחד עם פליטים רבים, לגרמניה. משם נדדתי לצרפת. ומכיוון, שעדיין הייתי נערה צעירה, צורפתי לקבוצת עליית הנוער וזכיתי לעלות לארץ־ישראל, תחנתי האחרונה.

בארץ הוכנסתי לבית הספר של המוסד החינוכי במגדיאל. לפני מלחמת השיחרור צורפתי לגדנ"ע תחת פיקודו של אריק שרון, בן מגדיאל, הנודע כיום כמפקד צבא וכשר בישראל. לאחר זמן הצטרפתי לפלמ"ח ולחמתי עם כל הנוער הארץ־ישראלי במלחמת השיחרור.

לאחר מלחמת השיחרור התחתנתי. נולדו לי שלושה ילדים. כיום יש לי שבעה נכדים. גדל דור המשך בארץ. אני מאושרת לחיות בארצי, אך הזכרונות מובילים אותי בלי־הרף ליורבורג שלי, לבית הורי, לקרובי ולמכרי — לכל יהודי יורבורג שאהבתי בעיר הנפלאה הזאת.

והם, בני יורבורג, כולם אינם, אינם. לעולם לא אשכח אותם.

יפה לוין־טייץ

משפחת זאב (וועלוול) לוין

זאב (וועלוול) לוין היה אחד מוותיקיה של יורבורג ומסוחריה הנודעים. הוא היה סוחר עצים ויצואן. בראשית שנות העשרים קמה חברת יצואנים ביורבורג, במטרה למנוע תחרות ולהגברת היקף הפעילות של היצואנים. שם החברה היה "עקספאָרט־האַנדל", כלומר חברה ליצוא. לכל ענף יצוא היתה ועדה מיוחדת. זאב לוין נבחר לוועדה המטפלת ביצוא עצים. זאב מילא בוועדה תפקיד חשוב, בהיותו מומחה בתחומו. רעייתו היתה לו עזר כנגדו. כאשר ממשלתה הלאומנית של ליטא, החלה לקפח את זכויות הסוחרים היהודים, עזבו אחיו של זאב את ליטא והיגרו לארצות הברית.

לזאב ולרעייתו גולדה נולדו חמישה בנים והם — ירחמיאל, יקותיאל, חנן, דוד והלל. הבנים רכשו את השכלתם בבית הספר המקומי ולאחר־מכן בגימנסיה העברית, בה הם קיבלו חינוך לאומי־ציוני.

וכך עד הכיבוש הנאַצי, קיץ 1941. הרוצחים הנאצים, בעזרת עוזריהם הליטאים האכזרים, שמו קץ לקהילה היהודית בליטא. במשך שלושה חדשים התעללו הרוצחים ביהודים, חסרי ההגנה, עד שכוסו בעפר; רק מעטים בלבד הצליחו, בדרך זו או אחרת, להינצל מציפרני הרוצחים. משפחת לוין הושמדה כמעט כולה. הניצולים היחידים היו שני הבנים חנן ודוד, שלא היו באותם ימים ביורבורג.

חנן לוין

חנן, יליד 1914, ברח עם אשתו בלומה לבית בלומנטל לברית המועצות. בדרך נולדה להם בתם הבכורה נינה. חנן גוייס לצבא האדום וצורף לדיביזיה ה־16, "הליטאית", שרוב רובם בה היו חיילים יהודים. חנן שימש בצבא כצלם הדיביזיה. כאן נתגלה כשרונו הברוך בשטח הצילום. צילומיו מהקרבות הקשים של הדיביזיה נתפרסמו במוסקבה ובארה"ב. שמו של חנן יצא לתהילה כצלם חד־עין ובעל חוש אמנותי.

ב־1944 מגיע חנן עם הדיביזיה לליטא ורואה בעיניו את חורבן קהילות ישראל, אבדן יורבורג ומשפחתו בתוכה. רק נחמה אחת היתה לו בפגשו את אחיו דוד, שניצל בהיותו במחבוא אצל איכר, לאחר שברח מגיטו קובנה.

חנן ממשיך עם הצבא המנצח עד לגרמניה ומצלמתו בידיו. צילומיו מתקופת המלחמה מרוכזים בספר אילוסטרטיבי **„בדרכי הקרבות"** בו תועדו הקרבות, החיילים והמפקדים עד לניצחון המכריע על האויב. עם סיום המלחמה מתלכדת משפחתו של חנן; רעייתו ובתו מגיעות לווילנה ומקימות בה את ביתם.

חנן מצטרף למערכת העיתון הליטאי TIESA (אמת) כעיתונאי־צלם בכיר. בתפקיד זה מלווה חנן במסעותיהם את ראשי המדינה ואת פועלם. צילומיו מתפרסמים בעיתונות ובתערוכות והוא זוכה לשבחים ולאותות הצטיינות.

ב־1983 יוצא לאור בווילנה ספר המוקדש לתולדות חייו ופעילותו **כצלם וכעיתונאי** — Chanonas Levinas, gyvenimo Zingsniai הספר כתוב בשלוש שפות — ליטאית, רוסית ואנגלית.

חנן חי כיום עם רעייתו בווילנה יחד עם בתו ובנו משה. ילדיו הקימו משפחות וכולם חיים בווילנה. בתו גליה עלתה לארץ־ישראל בשנת 1972 והיא משמשת כיום מורה לאנגלית. חנן קשור לישראל, אך משאלת הלב לא באה עדיין לידי הגשמתה...

דוד לוין

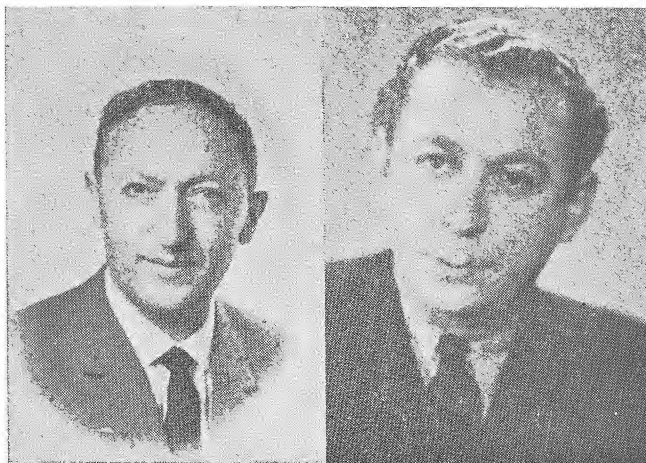
אחיו של חנן, דוד לוין, נולד בשנת 1915 ביורבורג. למד בבית־הספר המקומי ולאחר מכן למד וסיים את לימודיו בגימנסיה העברית ביורבורג. לימודיו המשלימים היו בהנהלת חשבונות. ככל חבריו התחנך גם הוא בתנועת הנוער הציונית וספג לתוכו את אהבת ארץ־ישראל.

בימי השואה היה דוד בקובנה והוכנס לגיטו, בה עבר את כל שבעת מדורי הגיהינום ושרד. לפני חיסול הגיטו נמלט ומצא מסתור במשפחת איכרים.

משנסתיימה המלחמה קמה בקובנה ובווילנה תנועת "בריחה" לארץ־ישראל. בראשית 1945 עוזב דוד עם חברתו־רעייתו רחל (ראשל) לבית רוזנצוויג את קובנה ומצטרף לחבורות המעפילים, בדרך־לא־דרך, לארץ־ישראל. לאחר מסע ארוך, נועז ומייגע, מגיעים דוד ורחל לחופי ארץ־ישראל. מטרתו של דוד הושגה, חלום חייו הוגשם, הלכה למעשה.

דוד משתקע בתל־אביב ומקים בה את ביתו. הוא מקבל עבודה בחברת ביטוח "הסנה" כמנהל חשבונות בכיר. בחברה זו שרת נאמנה את מטרתה של החברה, היה אהוד ומקובל על הכל.

דוד היה איש חברה נעים־הליכות. בשקט הנפשי שלו ובאהבת האדם שבו מצא לו חברים וידידים רבים. דוד מרבה להיפגש עם חבריו משכבר הימים ביורבורג מולדתו, שאינו שוכח אותה, והוא יחד עם כמה חברים

חנן לוין דוד לוין

מייסדים את "איגוד יוצאי יורבורג". האיגוד שם לו מטרה ללכד את "יוצאי יורבורג" על מנת להנציח את זכר קהילתם היהודית, שהושמדה ע"י הרוצחים הגרמנים. דוד היה שותף לכל התוכניות של האיגוד — הכנסים, נטיעת החורשה ע"ש קהילת יורבורג, ההנצחה במרתף השואה. ועוד. — הוא גם היה הגיזבר של האיגוד. ביתו היה פתוח ליוצאי יורבורג, בני־ערים וקיבוצים. היתה לו הזדהות מוחלטת עם האיגוד ומטרותיו להנצחת קהילת יורבורג. אך בטרם ראה בהגשמת תוכניות האיגוד נקטף ללא־עת, בגיל 56. לאיגוד יוצאי יורבורג, שחבריו מתמעטים והולכים בדרך הטבע, בולטת היעדרותו של דוד, כמסייע לאירגון פעולותיו של האיגוד וכחבר וידיד לרבים. אך ביתו של דוד נשאר פתוח. רחל משתדלת לשמור על מסורת המשפחה, יוזמת ופעילה בארכיון יהודי ליטא ובכללם קהילת יורבורג. בתו היחידה של דוד, הסיה, היא מורה למתימטיקה במקצועה, הקימה את ביתה ברמת־אביב ובנה נושא את שמו של דוד.

הבית, שהוקם ע"י דוד ז"ל בתל־אביב, מהווה עד היום פינה חמה למשפחת לוין כולה, בין אלה היושבים בארץ ובין קרוביו הבאים מחוץ־לארץ; רחל שומרת על הקשרים ומקווה שהם לא יינתקו, כל עוד אפשרי הדבר.

נובמבר 1989

רחל לוין־רוזנצוייג

משפחת הס (צבי־נחמיה)

זכרונותי מעיר מולדתי יורבורג מגיעות עד 1929. באותה שנה סיימתי את לימודי בגימנסיה העברית ביורבורג ועזבתי את העיר. פעם או פעמיים בשנה נהגתי לחזור לימים אחדים לבית הורי — טוביה ומנוחה.

שם הסבא שלי מצד אמי היה הירשל ומצד אבא נחמיה; כשנולדתי בשנת 1920, נתנו לי על שמם את השם הירש־נחמיה.

ילדותי עברה עלי בעיירה קטנה שאודינה שמעבר לניימאַן. בהתחלת מלחמת העולם הראשונה, כאשר אבא גוייס לצבא הרוסי, קשה היה לאמא שלי לפרנס את שלושת ילדיה הקטנים, לכן היא שלחה אותנו לשאודינה, מקום מגוריהם של אחי־אמא מאיר ואבא וגם אחותה חוה וסבתא לאה. כשהצבא הגרמני כבש את שאודינה, הם פתחו שם בית־ספר עממי בשפה הגרמנית ואני למדתי בבית־ספר זה.

כשאבא חזר מהצבא חזרנו גם אנו לביתנו ביורבורג. היינו שבעה ילדים במשפחה — ארבע בנות ושלושה בנים. למדתי ב"חדר" אצל "מלמד" ואחר־כך בגימנסיה העברית עד לסיומה. גרנו ברחוב הראשי של יורבורג מול הכנסייה הנוצרית. היינו משפחה מלוכדת ושומרת מסורת, כמו רוב המשפחות בעיר. בבית דיברו יידיש. בגיל צעיר הלכתי עם אבא להתפלל בבית המדרש, שעמד בקרבת השוק העירוני. בימי "החגים הגדולים" התפללנו בבית הכנסת הגדול והעתיק, שהיה בניין מפואר בחיתוכי־העץ של ארון הקודש וכסא אליהו היפה. בשני בתי־הכנסת הגדולים היו לאבא מקומות קבועים ("שטעט"), שעברו אליו בירושה. אבא היה סוחר הנוסע בכפרים, קונה בהמות, עופות ומוכר אותם לקַצבים שבעיר.

חיי המשפחה זרמו במסלולם הרגיל ולא היו לנו בעיות מיוחדות. אני למדתי שפות בפקולטה ההומניסטית של האוניברסיטה הממשלתית־הליטאית בקובנה. התפרנסתי ממתן שעורים פרטיים. לאחר־זמן גוייסתי לצבא הליטאי. שלחו אותי לבית־הספר לקציני־צבא (Karo Mokykla). אחרי שרותי בצבא השתלמתי במכון לתרבות גופנית ושימשתי כמורה להתעמלות בגימנסיה הריאַלית־העברית בקובנה. במקביל לזה הייתי מאמן באגודת הספורט של "הפועל".

באותם ימים פרצה מלחמת העולם השנייה. הנאצים פלשו לליטא ובין הנפגעות הראשונות היתה עירנו יורבורג. הקהילה היהודית חרבה והמשפחה נהרסה. ההורים, שני האחים שלי — ישראל ולייבל ושתי האחיות דבורה ובילה — נרצחו יחד עם כלל היהודים ואין להם ציון וזכר.

בחיים נשארו אחותי גולדה ובעלה שלמה קליינינסקי. הם עלו לישראל. שלמה נפטר בארץ בשנת 1977. אחותי חנה שניצלה עם בעלה יצחק שלייפר זכו לעלות גם הם לישראל ונפטרו — יצחק ב־1973 וחנה ב־1981. שתיהן, גולדה וחנה היו בגיטו קובנה ובמחנה שטוטהוף בגרמניה.

אני הצלחתי לברוח לרוסיה עם רעייתי סוניה. לאחר שעברנו את שבעת מדורי הגיהינום הגענו לאוזביקסטן ושם שימשנו כמורים בבית־ספר תיכון. לאחר מלחמת העולם השנייה חזרנו לווילנה. אני לימדתי בפוליטכניקום וגם באוניברסיטה הליטאית, כמורה בכיר, כמעט שלושים שנה.

בשנת 1976, לאחר 20 שנות סרוב, זכיתי סוף־סוף להגשים את משאת נפשי ולקבל יחד עם אשתי סוניה היתר יציאה לישראל. בארץ עבדתי שלוש שנים כפקיד בעיריית בת־ים ובשנת 1979, יצאתי לגימלאות. ב־1986 העתקתי את מקום מגורי מחולון לירושלים, בה אני מתגורר בשכונת רמות ובקרבת בני משפחתי. בני, אליהו, עלה ארצה לאחר סרוב ממושך של 13 שנה. הוא בוגר האוניברסיטה בווילנה. מתימתיקאי.

פעמים רבות אני שואל את עצמי — מה הם הזכרונות היותר נעימים שיש לי מיורבורג? והתשובה היא — רבים ובלתי נשכחים. לעולם לא אשכח את הגימנסיה העברית ברחוב "הגאון מווילנה", כך קראו יהודים רבים לרחוב זה. לגימנסיה קראו היהודים "תל־אביב" וגם לגן שמסביבה קראו "גן תל־אביב".

בזכרוני נחרתו שמות המורים שלימדונו — כמו צנטקובסקי, המורה לתנ"ך, שעד היום הזה אני זוכר בעל־פה פרקים נבחרים מספרי עמוס וישעיהו, שלמדתי אצלו. זכור לי גם המורה המצויין קוסוצקי, שלימד ספרות והיסטוריה או מרדכי טייכמן שלימד מתמטיקה ולמעשה היה גם מנהל הגימנסיה. והיו גם מורים כמו מובשוביץ ודמבו והמורה לכימיה, המהנדס חן וכן המורה לגרמנית, מר לרמן, שהיה מומחה ללשון הגרמנית והיו מספרים עליו כי ידע את "פאוסט" של גיתה בעל־פה.

ועולים בזכרוני, בעת כתיבת שורות אלו, הדרשות המעמיקות של הרב הגאון אברהם דיאַמנט, שקטונתי מלתאר את גדולתו. רושם גדול עשה עלי גם החזן הראשי אלפרוביץ, איש גבה־קומה ובעל הדרת פנים, שהיה שר עם המקהלה בבית הכנסת בחגים ולפעמים גם בשבתות. הוא היה בקיא בתורת המוסיקה וחיבר לחנים רבים ומנגינות לפיוטים.

לנגד עיני אני רואה הרבה יהודים ביורבורג וביניהם את הרופא גרשטיין, הרוקח ברגובסקי ומאות מלומדים אחרים וגם "עמך", אנשים פשוטים ויישרי־לב.

אולם, הזכרונות היותר נעימים שלי מיורבורג, הם ימי תקופת הנעורים, עת הייתי חבר בתנועת "הצופים העברים השומר הצעיר". היום זכור לי היטב המעון של הצופים בקצה העיר ואווירתו התרבותית והתוססת. רושם חזק עשה עלי המדריך הראשי חיים סיגר, שהרצאותיו שפעו אהבת ישראל וארץ־ישראל. הרבה שעות הקדיש "האח הבוגר" חיים סיגר לחינוכם של הצופים, והצופים החזירו לו אהבה וזוכרים אותו. עד היום הזה מצלצלים באוזני ערבי השירה הרגשיים ושירי המולדת המרתקים והבלתי־נשכחים.

וזוכר אני גם את הטיולים בנוף המרהיב של הסביבה וגם את מחנות הצופים בחיק הטבע. כל אלה אי־אפשר למחוק מן הזיכרון.

היה היתה יורבורג, היו חיים יהודיים, היו חלומות ותקוות. כל אלה אבדו ואינם. עד עולם לא אשכח את היקרים לנו בעיר מולדתנו וקהילתנו שנחרבה.

צבי־נחמיה הס

משפחת פטריקנסקי

משפחתי הגיעה ליורבורג מרוסיה, בשנת 1922 והשתקעה בביתו של הדוד לייב ברנשטיין ברחוב קובנה, מול כיכר בית הכנסת הגדול.

סבי, מצד אבי, זבולון (זאוול) פטריקנסקי נולד בעיירה קאַזלו־רודה (ביידיש: קאַזלאָווע־רודע) בשנת 1865, שהיא מולדת משפחות פטריקנסקי. קאַזלו־רודה היא עיירה מיוחדת במינה; כולה מכוסה עצי־יער ובמרכזה תחנת־רכבת גדולה יחסית, באמצע הדרך שבין קובנה לגרמניה. משפחות פטריקנסקי ובתוכן גם סבי זבולון (זאַוול) פטריקנסקי, היו סוחרי עצים, בעלי־מנסרות ובתי־הארחה. סבי נשא לאישה את טויבע (טובה) לפידות ולהם נולד בנם יהודה־לייב (אלתר), בן יחיד, לאחר ששניים מאחיו הבכירים מתו ממחלת הדיפטריה. סבי היה סוחר ככל משפחות פטריקנסקי והיה שותף למפעלי המשפחה; הוא נפטר בגיל צעיר וסבתי נפטרה בשיבה טובה בנובו־פולטבקה, מושבה יהודית של עובדי־אדמה ברוסיה הדרומית.

סבי, מצד אמי, הוא יוסף ברנשטיין נולד (1855) בניישטאָט־שירווינט ממש על גבול גרמניה. הוא נשא לאישה את חיה ולהם נולדו שתי בנות ובן אחד, הוא לייב ברנשטיין (1875). אשתו של יוסף חיה, נפטרה צעירה לימים. אחת הבנות של יוסף היא מלכה שאותה נשא יהודה־לייב (אלתר) פטריקנסקי לאישה. הסבא יוסף ברנשטיין נפטר בנובו־פולטבקה ברוסיה הדרומית.

אבי נולד (1885) בקאַזלו־רודה. כשגדל המשיך בעסקי המסחר של אביו והשתקע באחוזה ליד העיירה הנחמדה וישאַקי־רודה, הקרובה לקאַזלו־רודה. היתה זאת אחוזת חותנו יוסף ברנשטיין.

בפרוץ מלחמת העולם הראשונה (1914) הוגלתה המשפחה לעיר חרסון ברוסיה הדרומית. בשנות המהפכה ברוסיה (1917) ומצוקת הרעב עברה משפחתנו למושבה חקלאית־יהודית נובו־פולטבקה, בה מצאנו את פת־לחמנו. אבי נתמנה בימי פרעות פטליורה למפקד ההגנה היהודית העצמית. ברוסיה למדנו בבתי־ספר רוסיים־סובייטיים ובאורח פרטי — עברית ויהדות. מכאן יצאנו כעבור שנים מספר למינסק, בירת רוסיה הלבנה, במטרה להגיע לליטא אל הדוד לייב ברנשטיין בעיר יורבורג. לאחר שהות של

כשנתיים במינסק, היפה והרעבה ללחם, יצאנו סוף־סוף למחוז חפצנו, ליטא העצמאית בה השתקענו, כאמור, ביורבורג. הדוד לייב ברנשטיין עצמו העתיק את מושבו לעיר שבלי, בה הקים מפעל גדול לעיבוד פשתן בשם "סעמלינאַס" — Semlinas.

אבי נכנס לעסקי־מסחר והצטרף לחברה של יצואנים ביורבורג בשם "עקספאָרט־האַנדל" — Export-Handel. הוא היה ראש הסקציה לפשתן וזרעי־פשתן. בשנת 1928 נטלה הממשלה הליטאית־הלאומנית לידיה את סחר הייבוא והייצוא מידי היהודים. הקיפוח היה משווע. אבי יצא אז לנהל את בית החרושת "סעמלינאס" בשבלי, שהיה בית חרושת ייחודי בליטא. משפחתנו עברה בראשית שנות השלושים לגור בקובנה. היינו שבע נפשות — אבי בשבלי, אמי ושלושה אחים — יעקב, משה, יצחק ושלוש אחיות — חיה, רחל ושושנה בקובנה. אני כבר לא התגוררתי אז בבית. אחי, שטרם סיימו את הגימנסיה ביורבורג, המשיכו ללמוד בגימנסיה הריאלית בקובנה. אחיותי למדו באוניברסיטה הממשלתית. אחותי שושנה יצאה להכשרה.

שנות השהות ביורבורג היו לנו שנות עונג ורווחה. התקשרנו נפשית אל העיר־העיירה היפה הזאת ואל סביבותיה המקסימות. מראותיה הנהדרים טבועים ממש בדמנו. בילדותנו ובנעורינו ראינו מקומות רבים ויפים ברוסיה, אך לא מקום שובה־לב כל־כך כמו יורבורג. בכל שהלכנו, בעזבנו את יורבורג, ראינו את עצמנו יורבורגאים בלב ובנפש. לעולם לא נשכח קהילה יהודית נפלאה זו.

משפחתנו היתה משפחה מסורתית, מלוכדת להפליא, משפחה ציונית עם שאיפות לעלייה ולהגשמה. אך מכל בני המשפחה הצליחו רק שניים לעלות ארצה — אחותי שושנה ואנוכי. השאר, כל בני המשפחה — ההורים האחים והאחיות נרצחו בימי השואה הנוראה בגיטו קובנה. הסבל בגיטו היה נורא. האחות הבכירה חיה, בוגרת האוניברסיטה הליטאית לספרות ולפילוסופיה, נישאה לסופר והמשורר ארי גלזמן, מעורכי "אידישע שטימע" והם ובנם גיורא בן החמש, הוכנסו לגיטו וחיו יחד עם משפחתנו. ארי גלזמן * נלקח מיד עם הכניסה לגיטו, באַקציה של ה־550 "האינטליגנטים", למקום שממנו לא חזר... האחות רחל, רופאה־כירורגית, עבדה בבית החולים הבלתי לגאַלי בגיטו, בו הושמדה יחד עם החולים והרופאים. האח יעקב נפטר מסבל ומחולשה גופנית בגיטו והובא לקבורה בבית העלמין היהודי

* הוציא לאור ממש לפני השואה, ספר נובלות ראשון ביידיש — "אַ **פענסטער צו דער וועלט**", הוא היה גם הארי בחבורת הסופרים והמשוררים הצעירים "פתח", שאליה השתייכה גם לאה גולדברג. המשורר אברהם שלונסקי שלח לו סרטיפיקאַט, אך איחר את המועד...

בסלבודקה. אחי משה, שהיה קצין הנדסה בצבא, הכניס לפי המסופר, נשק לגיטו והדריך את היוצאים ליערות. כל האחרים, בני משפחתנו, נרצחו בבונקר תת־קרקעי בסיום מלחמת הדמים. כולם היו קרבנות הפשע הנאַצי־גרמני המחריד ! ...

ועם המשפחה מצא את מותו גם גיורא גלזמן הקטן, בנם של חיה וארי גלזמן, שגדל במחבואים וכבר בגיל הצעיר, כפי שמוסרת הניצולת גאַיל, כתב יומן ושירים, שקטע מהם זכרה בעל־פה —

און עס וועט קומען די צייט
און זי איז שוין ניט ווייט —
וועט מען שמייסן דעם דייטש
מיט אַ שטעכיקן בייטש ...

עוד יבואו ימים
והם כבר לא רחוקים —
נייסר את הגרמני
בשוט דוקרני.

(תרגם פז)

והנה גם הוא, גיורא, הילד הרך, הלך בהולכים.

אחותי שושנה, שהקדימה אותי בעלייתה ארצה, נישאה לאגר' אהרן קנישינסקי. שושנה שימשה כמורה באיזור מגוריה רמת־גן עד לצאתה

בני משפחתי: לפני עלייתו של זבולון לא"י (1938). באמצע — ההורים יהודה (אלתר) ומלכה. בין ההורים הבת קלרה (חיה); מימין — הסופר והמשורר ארי גלזמן, בעלה של קלרה, לידו הבת רחל (ד"ר לרפואה); בצד האם זבולון והאח יעקב.
חסרים: האחות שושנה (בא"י), הבנים — משה (קצין בצבא ליטא) ויצחק (בלימודים).

לגימלאות. למשפחת קנישינסקי שני בנים עמרם ואביהו, בוגרי האוניבר־סיטה, המתגוררים עם משפחותיהם באריזונה שבארצות הברית.

אני עליתי ארצה לאחר שהייה ממושכת בליטא. למדתי בקובנה בבית המדרש למורים ובאוניברסיטה. שימשתי מורה בשליחות התנועה בעיירות קלבריה וז׳זמר ולאחר מכן כמנהל פדגוגי של בית הילדים בקובנה. הייתי פעיל בתנועת הנוער ה״מכבי״ ולאחר מכן ב״השומר־הצעיר״ כמדריך וכחבר ההנהגה הראשית וראש הקן בקובנה. מספר שנים הייתי נציג התנועה במרכז ״החלוץ״ ובמערכת ״דאָס וואָרט״, חבר מרכז ״הקרן הקיימת״ ומוסדות אחרים. השתתפתי בקונגרס הציוני ה־20 כציר רשימת א״י העובדת ובוועידות נוער ציוניות־חלוציות באירופה.

בהכשרה חקלאית הייתי בקבוצת דומפן שבחבל ממל ועליתי ארצה בעלייה החלוצית (1938). בארץ עיברתתי את שמי לפורן, מעין לידה חדשה... עם עלייתי ארצה הצטרפתי כחבר לקיבוץ כפר מסריק בראשית דרכו ובתוכם ימי ״חומה ומגדל״. עבדתי בשליחות התנועה כמחנך במוסד החינוכי במשמר העמק. הייתי חבר ב״הגנה״ ולאחר מלחמת הקוממיות והשרות הצבאי בבירה הנצורה השתקעתי בירושלים. עבדתי בלשכה הראשית של ״הקרן הקיימת״ כמנהל המחלקה לחינוך־ציוני, בהוצאת פרסומים חינוכיים בכתב ובהדרכה למורים בע״פ. כיום גימלאי וחבר הנהלת האיגוד של יוצאי יורבורג, עורך את ספר הזיכרון לקהילת יורבורג, בה למדתי ובה עוצב דמותי והשקפת עולמי הציונית, שזיכתני לעלות לא״י, לסייע בבניינה ולזכות לחיות במדינת ישראל העצמאית. בירושלים אני מרכז את פעולות איגוד יוצאי ליטא, שמטרתו להקל על קליטת עולי ליטא בארץ ובייחוד כדי לזכור ולהנציח את קהילות ליטא, שנחרבו בשואה.

בארץ נשאתי לאישה את צפורה קנדל, פליטת שואה מדרזדן שבגרמניה, המלווה אותי לאורך דרכי ומעודדת אותי בעבודתי ובפעילותי הציבורית.

בירושלים — קרית היובל, הקמנו, אני וצפורה, את ביתנו בו נולדו לנו שתי הבנות — ענת מורה בירושלים, הנשואה לצבי רמץ, אמן ובעל סטודיו לדברי־דפוס. הנכד הראשון — שחר — משרת בעת כתיבת שורות אלו כצנחן בצה״ל ושתי הבנות — שני ושירן מתקדמות בלימודיהן, אחת בתיכון והשנייה ביסודי. הורי צבי רמץ, שלמה ורבקה, פליטי שואה, מתגוררים בירושלים. מוצאם מאיזור וילנה.

אסנת, בתי, מורה ומחנכת, נשואה לנחמיה (נמו) ארי, מהנדס ולהם שלושה בנים — נמרוד, יפתח ואיתמר, תלמידי ביה״ס. המשפחה מתגוררת ב״עומר״ שליד באר־שבע. הורי נחמיה, גדעון ויוכבד, פליטי שואה, מתגוררים בירושלים. מוצאם — וילנה.

קרובי משפחתי בתל־אביב, מצד אמי היא — משפחת טוליה קפולסקי, בת קלרה וזאב דושניצקי ונכדתו של דודי לייב וויטל ברנשטיין. הבת טוליה נשואה לאריה קפולסקי, בעל ״מפעלי־קפולסקי״. בנם ד״ר רזיאל קפולסקי, רופא ובתם ויטיה ומשפחתה. הדוד לייב ברנשטיין נפטר בימים הראשונים לעלייתו ארצה והובא לקבורה בבית העלמין העירוני בחיפה. בתו קלרה דושניצקי נפטרה בתל־אביב ושתי אחיותיה — מיכלינה קנטור ודורה האַבער מתגוררות בארצות הברית. שלושה בנים למשפחת לוונטל, נכדי סבי יוסף ברנשטיין — ד״ר ידידיה לוונטל, התנדב במלחמת הקוממיות לשיקום נכי מלחמה; גם האחים סול ולו הם רופאים, המתגוררים בארצות הברית וכולם אוהבי ישראל. ממוצא הפטריקנסקים — יוצאי קאַזלו־רודה בארץ — חנה פטריקנסקי ז״ל, גיטה פטריקנסקי־לוינזון (נתניה) ויוסף פטריקנסקי, ניצול־שואה בתל־אביב. אחת ממשפחות פטריקנסקי שניצלה, מתגוררת במונטבידאו שבאורגוואי ועוד משפחה בקנדה.

וכאן תם סיפורה של משפחתי, משפחת פטריקנסקי, דור אבות ובנים, שמצאו את מותם, מות קדושים, בידי הרוצחים, הגרמנים־הנאצים והליטאים, חסרי צלם אנוש.

שרידי המִשפחה ינצרו לעד את זכרם של יקיריהם וינחילו את מורשתם לדורות הבאים.

זבולון פורן

משפחות ביורבורג

בשנת 1982, שלחה הנהלת האיגוד של יוצאי יורבורג, שאלונים לחבריה, בהם הם נתבקשו למלא את הפרטים האישיים המבוקשים בשאלון — עליהם ועל משפחותיהם.

תשובות נתקבלו משלושים וכמה יוצאי יורבורג. התשובות שנתקבלו אינה כמות מבוטלת כל עיקר. לאחר שיכתוב ועריכת החומר קיבלנו שלושים סקירות תמציתיות, הנותנות תמונה כוללת על קהילת יורבורג בימי זוהרה ותפארתה ובימי הרעה הטראַגיים.

מהסקירות התמציתיות אנו למדנו על שלושים בתים ביורבורג — סבים, הורים ילדים וקרובים. הכרנו את עיסוקיהם ואורח חייהם. רוב המשפחות היו מבוססות מבחינה כלכלית ורמת חייהם היתה גבוהה למדי, לפי הנורמה של יורבורג. כל ההורים היו קשורים לבתי־כנסת, מי פחות ומי יותר. אורח החיים בבית היה מסורתי. ההורים קיבלו השכלה תורנית או כללית. כל המשפחות גילו יחס חיובי לציונות ותרמו לקרנות הלאומיות. בנוסף לאלה תרמו גם לקרנות צדקה. כמעט כל הילדים קיבלו חינוך ציוני־עברי בבתי־הספר ודבר זה משתקף בהשקפתם הלאומית. בני המשפחות דיברו ביניהם יידיש. לא היתה התבוללות בעם הארץ. הילדים דיברו עברית במוסדות החינוך ובתנועות הנוער. מיעוטם דיברו עברית בבית. 30 הסקירות נותנות לנו תשקיף על חיי הפרט והכלל בקהילה של יורבורג.

המאמרים, שניתנו בפרק על "בתי האב ביורבורג", משלימות את הסקר ומבליטות את התמונה על אורח חייהם של המשפחות בקהילה היהודית.

תמונה קודרת קיבלנו מגורלן של המשפחות בימי האסון הכבד בתקופת השואה.

שביב אור ראינו בסיפורי השרידים שעלו ארצה, בנו בה את בתיהם, נקלטו בחברה הישראלית, הקימו משפחות וילדו דור המשך לתפארת ישראל.

לצערנו הרב הכתב־יד של כמה תשובות לשאלות היה משובש, דבר שהיקשה על הבנת הטקסט. ויש שהטקסט היה לקוי בחסר. לכן, ייתכן שפה ושם נפלו שגיאות ואי־דיוקים בסקירות, ועל כך נבקש את סליחתכם.

עם זאת נראה לנו כי הסקירות, שחוברו בהתאם לתשובות שבשאלונים, תרמו תרומה חשובה ומשמעותית לספר הזיכרון ומשמשות מזכרת למשפחות של יקיריהם.

עם פרסום הרשימות מלאנו בזה את חובתנו המוסרית להנצחת זכר קדושינו־יקירינו לעולמי־עד.

יהא זכרם ברוך.

זבולון פורן

ראויים הם אבותינו, האלמונים הצנועים,
שנזכור אותם ואת פועלם ונרשום אותם
באותיות זהב מאירות ומזהירות
בספר החיים הנצחיים של האומה.
יהא זכרם ברוך!

משפחת אליישוב (אליעזר)

בני משפחתי:

אבא — אליעזר; אמא — טויבע.

אחיות — איטע, בריינע, שרה ורבקה.

אח — יקותיאל.

קרובים:

דוד — חיים־אליהו והדודה — הינדה־רחל.

הבנים — לייבל, יקותיאל, הירש, משה.

הבנות — בילה, מרים וחיה.

ניספו בשואה:

אמא — טויבע.

אח — יקותיאל.

אחות — בריינה.

אחות — איטה ובעלה יחזקאל.

ניצלו:

אהרן (אני) והאחיות שרה ורבקה.

זכיתי להיות מן הניצולים המעטים מבני משפחתי.

לאחר מלחמת הדמים והשואה, יורבורג כבר לא היתה קיימת בשבילי. מבני משפחתי ומקרובי איש לא נשאר בה. החלטתי לעזוב את יורבורג בה נולדתי (1908) ובה גדלתי. בנעורי אהבתי את יורבורג וסביבתה הנהדרת.

הורי עבדו בחנות של המשפחה והילדים עזרו על־ידם. המשפחה הרוויחה ויכלה לתרום לעניים וגם לקרנות הלאומיות.

גרנו ברחוב האיטליזים מס׳ 2. ביתנו היה בית מסורתי. הורי התפללו בבית הכנסת. שמרנו על החגים והמועדים. בימי שבת וחג נהנינו מאווירה נעימה בבית.

ההורים ידעו לדבר ליטאית וגם רוסית, אך בבית דיברנו יידיש כבכל הבתים ביורבורג.

בשנת 1972 עליתי ארצה. גרתי בבנימינה ועבדתי במפעל נייר ובמלון דן בקסריה.

מקרובי בארץ — אריה (לייבל) אליישוב ומשפחתו.

אנחנו חיים בארצנו, רחוקים־רחוקים מליטא, אולם זוכרים אנו את יורבורג ולא נשכח אותה לעולם.

אהרן אליישוב

משפחת אליישוב (חיים־אליהו)

משפחתי — משפחת אליישוב — גרה ביורבורג, ברחוב יאַטקעווער. אבי, חיים־אליהו ואמי הינדה־רחל ילדו שתי בנות — בילה ומרים ושני בנים — יקותיאל ושלמה־משה. בילה אחותי נישאה ליחזקאל יפה ולהם נולד בן ושמו יצחק

למשפחתי היו דודים ודודות והם — דוד־לייזר אליישוב, דודה טייבע אליישוב ולה שישה ילדים. לדודה ליובה קופלוביץ היו שלושה בנים — יצחק אריה וישעיהו.

מבני משפחתי ניצלו: אריה, יוסף, צבי וחיה. כל היתר הושמדו בשואה. להורי היה בית־מלאכה לתפירה. אבי התפלל ב"בתפארת בחורים". היה דתי. נטה לציונות ותמך בקרן הקיימת. המשפחה תרמה לקופות של עזרה הדדית, כמו הכנסת כלה וכד'. שפת הדיבור היתה יידיש. בבית שררה אווירה נעימה. היחסים בין הילדים וההורים היו יחסים לבביים; בבית נהגו מינהג כיבוד אב ואם. האווירה המשפחתית הטובה היא בלתי־נשכחת.

אני נולדתי בשנת 1906. למדתי בבית הספר המקומי. עזרתי להורי בעבודתם בבית־המלאכה. השתייכתי ל"מכבי" ועסקתי בספורט. כשפרצה מלחמת העולם השנייה, ניצלתי מההרג וחייתי לאחר המלחמה בווילנה. אחי יוסף וצבי גרו עד 1956 באסיה התיכונה. לאחר זה התאחדנו בווילנה. בשנת 1979 עליתי ארצה. כיום אני מתגורר בחולון. פנסיונר. קרובי בארץ הם — אהרן אליישוב, רבקה מידה, חנה מלצר, יעקב וינטל לוין.

אריה אליישוב

28.3.1982

משפחת אפריאסקי

משפחתי גרה ברחוב קובנה (קאונאס). להלן שמות בני־משפחתי:
ראובן — סבא מצד אבא.
משה — סבא מצד אמא; בילה — סבתא מצד אמא.
הורי — אבא חיים; אמא חיינה.
אחים — ירחמיאל, מיכאל, יעקב, יחזקאל, ראובן.
אחיות — עטל, בת־שבע, רחל, חנה.

גורל משפחתי, כגורל כל המשפחות בקהילתנו, היה מר. כמעט כולם הושמדו ע"י הנאצים האכזרים ועוזריהם הליטאים.

בני משפחתי, שהושמדו בשואה, הם:
הורי — חיים וחיינה;
אחי ירחמיאל, יחזקאל, ראובן ומשפחותיהם.
אחותי בת־שבע ומשפחתה — בעלה אליעזר ובנה משה.

המעטים שניצלו הם:
אחותי עטל ארונובסקי ובעלה אלתר (ז"ל);
אחי יעקב מתגורר בתל־אביב.

משפחתי איננה ואני חיה עם זכרונות העבר הנעימים. אני זוכרת את כולם־כולם. את אבי, ראש המשפחה, שהיה עסוק כל ימיו במסחר ואת אמי עקרת הבית. אורח החיים בבית היה דתי־מסורתי. אבא התפלל בבית הכנסת הגדול. נטה לציונות והיה תורם לקרנות הלאומיות, קרן היסוד והקרן הקיימת. וכמובן מאליו הוא כי הורי תרמו לקרנות לעזרה הדדית ובמיוחד לצרכי עניים. הילדים כיבדו את ההורים ושמרו על המסורת. בבית דיברו יידיש. היה זה בית נעים וחביב.

אני נולדתי ב־1910. למדתי בגימנסיה העברית ביורבורג. הייתי חברה ב"השומר־הצעיר". בהכשרה־חקלאית הייתי באחוזת בירקנהיים ע"י ממל. עליתי ארצה בשנת 1932. הייתי חברה בקיבוץ ובמשק הפועלות. כעת אני עקרת בית, מתגוררת עם בני משפחתי בגבעתיים.

מקרובי — שרידי השואה — אחי יעקב (רוקח); רחל — עקרת בית. עטל בבית־אבות.

חנה אפריאַסקי־אבל

28.3.82

משפחתביימן

משפחתנו השתקעה ביורבורג בשנת 1922. ליורבורג הגענו מקובנה. בית מגורנו היה ברחוב קובנה.

בני משפחתנו ביורבורג היו: —

סבא משה ביימן וסבתא לאה; הם היו בעלי מאפייה;

אבא זלמן ביימן ואמא גיטל לבית יונדלר. אבא היה צבעי.

הבנות: ביימן שושנה (1916); ביימן חנה (1918) הבן — אני — יעקב (1912).

מקרובי משפחתי זכורים לי:

יעקב ביימן, דוד (אח של אבא); ביימן מוטל, דוד (אח של אבא); מרל ביימן, דודה (אחות של אבא).

בני משפחתי, שנרצחו בימי השואה ביורבורג, הם:

זלמן ביימן (אבא); מוטל ביימן (אח של אבא); יענקל ביימן (אח של אבא); מרל ביימן (אחות של אבא).

כך בא הקץ המר למשפחתי ביורבורג.

אני, יעקב ביימן, למדתי ביורבורג בבית הספר העממי ואח"כ חשמלאות. אורח החיים בבית היה דתי־מסורתי. בני הבית היו ציונים.

בבית דיברו יידיש. הזכרונות על חיי הילדות והנעורים בבית הם נעימים. אחותי שושנה (סוקולובסקי), שהיתה חברה ב"השומר־הצעיר", עלתה ארצה והצטרפה לקיבוץ "עמיר", בגליל העליון.

אני עליתי ארצה 1976. עבדתי בארץ כמסגר במפעל. אשתי אלה — מנהלת חשבונות, בתי לאה (שוסטר) היא טכנאית אלקטרוניקה; בני אייזיק סטודנט ב"בצלאל". משפחתי גרה ב"קרית שרת" בחולון.

יעקב ביימן

21.03.82

משפחת ברשטנסקי

משפחתי גרה ברחוב קובנה (קאוּנאַס) מול המשטרה, בבית יודל קושלביץ.

מבני משפחתי זכורים לי: —

סבא יוסף **וסבתא** רחל־מושה ברקר.

ההורים — בצלאל ואידה ברשטנסקי.

אחים שלי — משה, חיים, בנימין.

דודים — נתן ולובה ברקר, שלום ורחל ברקר, בערל וחיה ברקר.

הסוף המר: — כל בני משפחתי נרצחו, מהם ביורבורג, בטבריג, בווילנה ובפוניבז'. ואני מרים, היחידה לבית ברשטנסקי, ניצלתי.

כל עוד אחיה עלי־אדמות אזכור את כולם.

אני נולדתי בשנת 1921 ועליתי ארצה בשנת 1966 עם הזכרונות של ביתי. הורי היו אנשים טובים. אבא עבד בחנות ואמא, מלבד היותה עקרת־בית, היא עזרה על־ידו. אבי היה אדם דתי וציוני. גם אני קיבלתי חינוך מסורתי בתלמוד־תורה. אני ממשיכה לחיות בארץ לפי מסורת אבותי, מדליקה נרות שבת והולכת לבית הכנסת.

מעט הקרובים שהיו לי — שני אחים ברשטנסקי גרשון ויצחק והאחות יוכבד — נפטרו.

הילדים המתגוררים בארץ הם — דובה וענת ליפשיץ (ערד); אידה בורנשטיין (קרית חיים); גולדה ורפוליס (קרית־ים ג'); יוסף ורפוליס (קרית־ים ג').

29.3.82

מרים ברשטנסקי־ורפוליס

משפחת ראובן הס

משפחתי גרה ברחוב יאטקעווער והיא אחת הוותיקות ביורבורג.
סבא מצד אבא נחמיה ז״ל, נולד 1837. סוחר במקצועו ;
סבא מצד אמא — שרגא (פייוול) ז״ל, נולד 1853 ;
4 דודים מצד אבא — הבכור יעקב ז״ל נולד בשנת 1862. מקצוע סוחר ;
3 דודות מצד אמא. הבכורה אסתר.
אבי, ראובן הס, נולד 1877, היה סוחר בהמות ;
אמי פסיה לבית רחצה, נולדה 1883 ;

הבנות והבנים במשפחתנו : גולדה־גיטל, הבכורה (1903) ; נחמיה (1905) סוחר ; מרים (1907) ; ישראל (1909) סוחר ; שרגא (1912) סוחר ; ביניש (1914) ; אני, רחל־מינה (1922) ; משה־מנדל (1924).

בני משפחה שנרצחו בימי השואה :

פרט לסבים והדודים, שמתו מוות טבעי, הושמדו כולם, במקומות שונים, בהם הם התגוררו. מכל הנרצחים נשארתי אני, רחל־מינה, לבד עם יפה לווין (טייץ), בת־אחותי גולדה־גיטל. עם חוויית אסון השואה הכבד אני חייה וזוכרת את כולם־כולם.

בילדותי המאושרת, בחיק המשפחה הגדולה, אני זוכרת את חצר ביתנו הגדולה עם הסוסים, הבקר, הכבשים והעופות.

אני למדתי בביה״ס ״תלמוד־תורה״ וגם בגימנסיה העברית. אבא שלי היה יהודי־דתי. התפלל בבית הכנסת הישן. אנו, הילדים, כיבדנו את ההורים. בחגים היתה כל המשפחה מתכנסת יחד, ובהם גם הנשואים וילדיהם־הנכדים והשמחה היתה גדולה. אבא היה ציוני ותרם לקרנות הלאומיות, קרן קיימת וקרן היסוד. תמכו גם בעניים, בפרויען פאַרבאַנד ועוד ועוד.

אני הייתי בתנועת הנוער "השומר־הצעיר", אחי בייניש היה ביתרי. עדיין זכורים לי הטיולים בנופי־יורבורג — הניימאַן הקפוא, הפאַרקים, הנהרות והיערות.

לאחר מלחמת העולם השנייה, שמחתי להיפרד מכל עברי בליטא ועליתי ארצה. לאחר תלאות מרובות הגעתי לקפריסין ומשם לעתלית.

מצאתי עבודה בארץ — ב"עסיס", מפעלי קפולסקי, קופת חולים ובחנות בחיפה. כיום אני מתגוררת בקרית מוצקין ושומרת על קשרים עם קרובי — יפה טייץ, בת אחותי, עם בן־דוד ישראל רחצה (פנסיונר) ועם חנה ברסקי.

15.3.82

רחל הס־גרינשטיין

משפחת הסלקוביץ

משפחתנו גרה ביורבורג, כמעט בקצה העיר. את הבית הנאה לא ראו מן הרחוב, כי גן גדול של עצים ושיחים עטרוהו בירוק.

ואלה בני־משפחתי:

הסבא והסבתא מצד אמי — ישראל ופסיה לובין;

האבא שכנא הסלקוביץ, נולד בשנת 1880;

האם זלדה הסלקוביץ לבית לובין, נולדה 1875;

הבנים: מנחם (מנדל) ומשה;

הבנות: חיה, הבת הבכירה ובעלה טוביה פולק;

יפה (שיינה), כיום לופיאַנסקי והצעירה במשפחה בלומה, כיום פלדמן.

בימי השואה נרצחו ההורים והבת חיה, בעלה טוביה וארבע בנותיהם.

הבן מנחם (מנדל) ניצל; הוא היה חייל בצבא האדום ונפטר 1980.

הבן משה — נרצח ע״י צעירים ליטאים, שהתנכלו לו במשחק כדור־רגל;

אנחנו — הבנות — שיינה (יפה) ובלומה עלינו ארצה בשנות השלושים. יפה גרה בפרדס־חנה ועובדת כאחות בקופת־חולים. בלומה גרה בתל־אביב, פקידה בעבר, כיום גימלאית. לשתינו ילדים ונכדים ואנחנו השרידות של המשפחה השומרות נאמנה על זכר המשפחה, שהיתה לנו בעיר מולדתנו.

קשה לשכוח את הבית שלנו ביורבורג, את ההורים ואת אווירת המשפחה היהודית. ההורים היו מסורתיים. אבי התפלל בבית־הכנסת ובחגים היתה הרגשה נעימה בחוג המשפחה. אבא היה סוחר ואמא היתה עקרת בית נפלאה וזאת בנוסף לעבודה הנמרצת בגן שלנו, שסיפק למשפחה ירקות ופירות. הגן הגדול שלנו עזר ליצירת האווירה הכפרית בה חיינו.

שתינו למדנו בגימנסיה העברית ושתינו השתייכנו לקן ״השומר־הצעיר״ שחינך אותנו לציונות, לחלוציות ולעלייה. ואמנם שתינו עלינו בשנות השלושים לארץ־ישראל ובה בנינו את בתינו.

ההורים שגם הם היו ציונים ותמכו בקרנות הלאומיות, שמחו לעלייתנו ארצה וקראו בהנאה ובסיפוק את מכתבינו מא״י.

בימים הקשים, בימי השואה, חשבנו עליהם וזכרנו אותם.

יפה הסלקוביץ־לופיינסקי; בלומה הסלקוביץ־פלדמן

משפחת ויינברג

נולדתי ביורבורג (1914). משפחתי גרה ברחוב אוגניאגסיו מס׳ 1.
הורי — יעקב־שלמה ואסתר־רחל ויינברג,
אחי — יחיאל ואברהם ואחיותי — בתיה, נחמה ולאה.

מקרובי משפחתי אני זוכרת את סבי וסבתי — אברהם וטובה הסלוביץ, את דודי יהושע ויינברג וכן את הדוד והדודה צבי וברטה ויינברג.

ברחוב שבו גרנו היה לנו בית־מגורים משלנו, מחסן תבואות, רפת לצרכי המשפחה ובוסתן קטן. אבי היה סוחר תבואות ופשתן והיו לו קשרים בעסקי ייצוא עם סוחרים בגרמניה. אבא היה בן־תורה ואיש משכיל. ידוע כעסקן ציבורי שפעל במוסדות צדקה שונים. הוא היה ממייסדיה של הגימנסיה העברית ופעל רבות לפיתוחה. אורח החיים בבית היה דתי־מסורתי. אבא התפלל בקלויז של פיינברג. בימי חג ומועד שררה בבית אווירת־חג נעימה. בבית דיברו יידיש.

מלאנו את חובתנו כלפי א״י ובניינה ע״י תמיכה בקרן היסוד והקרן קיימת. גורלה של משפחתנו היה מר. בימי פרוץ המלחמה היתה משפחתנו בשבלי ושם פגעה בהם הרעה. כל המשפחה נרצחה.

אני למדתי בגימנסיה העברית ולאחר זה יצאתי להכשרה חלוצית בקובנה. עליתי ארצה בשנת 1938. הצטרפתי לקיבוץ גבעת־ברנר. נישאתי והקמתי משפחה. הזכרונות מיורבורג, הטובים והרעים, מלווים אותי כל השנים; אי־אפשר לשכוח אותם ואסור לנו לשכוח אותם, כל עוד נחייה עלי־אדמות.

12.3.82

רבקה ויינברג־רביצקי

משפחת חיימוביץ

נולדתי בשנת 1920 בחרקוב (רוסיה) והגעתי בשנת 1923 עם משפחתי ליורבורג. גרנו ברחוב קובנה (קאונאַס). אבי, חיים חיימוביץ, היה בעל תחנת קמח ומנסרה לעצים ליד סודאַרג.

אני למדתי בגימנסיה העברית ביורבורג. בבית דיברנו — יידיש, עברית ורוסית. הייתי חברה בתנועת הנוער "השומר־הצעיר". אורח החיים בבית היה מסורתי. ההורים תמכו במוסדות של צדקה וכציונים תרמו לקרנות הלאומיות, קרן קיימת וקרן היסוד. אחי, דוד חיימוביץ, היה בהכשרה החלוצית בחבל ממל ועלה ארצה בשנת 1932.

זכרונות נעימים שמורים אתי מביתי ומבני משפחתי ולא אשכחם לעולם.

ואלה שמות בני משפחתי:

סבא ישראל־חיימע (חיימוביץ);

סבתא גולדה־פייגע גולדשטיין;

אבא חיים ואמא הלנה חיימוביץ;

טנייה, אחותי, חייתה בדרום־אפריקה, רופאה, כיום בישראל;

מישה, אחי, עו"ד — ז"ל;

דוד, אחי, רב חובל בארץ, כיום גימלאי.

בני משפחה וקרובים שנרצחו בימי השואה:

אבא ואמא; משפחת קרצ'מר — האב, האם והבת; משפחת גולדברג כולה הושמדה בעיירה סודאַרג, ליד יורבורג.

בני משפחה שניצלו:

אחותי טנייה, כיום ד"ר חיימוביץ־איפ; אחי בוריה, היה בשעתו בארה"ב; דוד חיימוביץ; אברהם קרצ'מר בישראל — הרצליה.

חרף האסון הכבד, ממשיכים הניצולים לחיות עם חוויות השואה.

אני, הניצולה, נישאתי לחיים סלובו ועליתי ארצה בשנת 1966. עבדנו 8 שנים כעצמאיים. כיום בעלי נפטר ואני ממשיכה כגימלאית. בננו הוא קצין בצבא הקבע. בנה של אחותי טנייה—ד"ר אלי איפ— רופא ב"הדסה", ירושלים.

אני מקווה כי הדור הצעיר יזכור את צור מחצבתו.

ניוניה חיימוביץ־סלובו

משפחת לוינברג

משפחתי היא אחת המשפחות הוותיקות ביורבורג. גרנו ברחוב ראסייניו מס׳ 11.

בני משפחתי הם:

אבי, ישראל לוינברג, נולד 1880;

אמי, עטל. נולדה 1882;

אחי: דוב (בערל) נולד 1903;

שלמה נולד 1909.

אחיותי: גולדה נולדה 1905;

שיינה נולדה 1913;

יהודית נולדה 1914.

כל בני משפחתי הושמדו בשואה.

אחי — דוב (בערל) התגורר עם משפחתו בקנדה ועד סוף ימיו בפלורידה. היה עסקן ציוני וביקר מספר פעמים בארץ ישראל.

אבי היה סוחר יערות (אַ וואַלד סוחר), בעל אוניות־קיטור וכן בעל בתי־חרושת ללבנים ולצלולוזה.

אבי שמר על מסורת הדת. היה אחד הגבאים בבית הכנסת הישן. עזר לנצרכים ותרם לקרנות הלאומיות — קרן היסוד והקרן הקיימת.

בבית דיברו ביידיש. האווירה היתה נעימה ועממית.

אני יצאתי מליטה לדרום אפריקה עם בעלי. לאחר פטירת בעלי עליתי ב־1972 לא״י יחד עם בני ובני־משפחתו. קרובי בארץ — חנה קרבלניק־טריינין. רחל קרבלניק־ניב שהתגוררה בקיבוץ בית־זרע, נפטרה.

הינדה לוינברג־בקר

4.10.82

(קטעים מיומנה של הינדה לוינברג פורסמו בספר זה)

משפחת לייפציגר

משפחתנו גרה ביורבורג, רח' קובנה. להורי היו שני בתים — בית מגורים וגם בית למתפרה גדולה, בה עבדה אמא והדריכה מתלמדות בתפירה. גם שתי אחיותי למדו את מקצוע התפירה. להורי היה גן ירקות וגן עצי־פרי גדול. גם לאבי היה חדר־עבודה בבית, שכן היה צבע בתים, שלטים וגם צייר. בבית הזה גרה משפחתי שנים רבות וגם אני גדלתי בו.

ואלה בני משפחתי:
סבי ברל־פייבל וסבתי שרה ברלוביץ ;
אבי יצחק ואמי דבורה־לאה (1871) לייפציגר ;
אחותי רחל (1894) ובעלה משה הס ;
אחותי חנה (1899), בעלה מנחם גיטלסון ;
אחי צבי לייפציגר, יליד 1896 ; יצא לארצות הברית ;
אחי אליעזר לייפציגר (1903) עו"ד, אשתו פניה לבית קרצ'מר.

קרובי משפחתי:
בני משפחת קרצ'מר וביניהם סוניה, אחות פניה קרצ'מר.
דודתי מנוחה גולדשטיין, בן־דודי שלמה גולדשטיין, נולד בשנת 1914 ; דודי הירשל לייפציגר.

בני משפחתי וקרובי משפחתי שנרצחו בשואה:
אמי, אחיותי רחל וחנה, דודתי מנוחה גולדשטיין ; דודי הירשל לייפציגר ;
אחי אליעזר לייפציגר, אשתו פניה וילדיהם טוביה ועזר ז"ל (נרצחו בפוניבז'). אליעזר היה שם מנהל הגימנסיה העברית.
הורי פניה ואחותה סוניה קרצ'מר.

בני משפחה שניצלו:
שלמה גולדשטיין — בן דודתי מנוחה גולדשטיין — כיום ארה"ב־שיקאַגו, חרשתן, מנהיג ציוני, נדבן ותורם חשוב למען הקרנות הלאומיות ובייחוד לקרן הקיימת לישראל.

בין הניצולים עלי לצרף גם את עצמי, שניצלתי בעלותי ארצה.

אני נולדתי ביורבורג (1909). למדתי בביה"ס היסודי ובגימנסיה העברית. השלמתי את לימודי התיכוניים בווילקומיר, שכן באותו זמן עדיין לא היו כיתות גבוהות בגימנסיה העברית ביורבורג. עם תום לימודי התיכוניים למדתי בבית המדרש למורים "תרבות". אידיאולוגית — השתייכתי לצ. ס. (ציונים סוצאַליסטים). אורח החיים בבית היה מסורתי. משפחתי היתה ציונית אקטיבית. עם אחי אליעזר הייתי משוחחת בעברית. בני־המשפחה דיברו ביניהם יידיש.

אהבתי את ביתי, ששררה בו ידידות ומסירות זה לזה. ואיני שוכחת את ימי החג בבית ואת אווירתם הנהדרת.

וגם יורבורג עירנו אינה נשכחת ממני — הטיולים בחיק הטבע, הנוף הנפלא, השייט בנהרות והרחיצה בניימאַן. היה זה עולם נפלא, שהיה ואיננו.

עליתי בשנת 1936. בארץ הצטרפתי לקיבוץ אפיקים בעמק הירדן. עבדתי בחקלאות, בטיפול בילדים, בהוראה ובחינוך. בעלי ז"ל, יצחק פורת (פוריץ), עבד בחקלאות, ניהול חשבונות, הדרכת קיבוצים צעירים ובייסוד בית־הספר המקומי. במשפחתי בת, רזיה, חברת קיבוץ יטבתה, מורה בתיכון. שני בנים תאומים דוד ויונתן. דוד מורה לביאולוגיה ומשתלב בענפי המשק. יונתן — מורה לחינוך גופני. וזהו חלקי מכל עמלי בארץ הזאת.

עליזה לייפציגר־פורת

14.3.82

משפחת מגידוביץ

נולדתי ביורבורג (1920). משפחתי גרה ברחוב יאַטקעווער 21.

בני משפחתי ביורבורג היו: —

סבא הרשל־יודל והסבתא מיכל הסלקוביץ, מצד אמא;

סבא וועלוול וסבתא מגידוביץ מצד אבא.

ההורים — אבא שלום ואמא פייגה מגידוביץ.

בנים ובנות: האח השל (1912); אחות סוזקה, אח וועלפקע; אחות זלדקה ואני חנה לבית מגידוביץ (1920).

מבני משפחתי שנרצחו בימי השואה:

ההורים, האח וועלפקע, זעלדקע עם בעלה, ויודיסקה עם בעלה (זרקין) ושני ילדים; וגם חיה ז"ל.

פרטים ומקום קבורתם אינם ידועים בדיוק.

בני המשפחה שניצלו:

האח השל (כיום בווילנה) והאחות חיה (כיום חיה אברמסון) המתגוררת בפרדס חנה.

משפחתנו היתה משפחה מסורתית. היה קשר הדוק ויחסים טובים בין בני המשפחה. האווירה בבית היתה חמימה ומכובדת. אבא התפלל בבית הכנסת הגדול ובבית שמרנו על אורח החיים המסורתי. להורים היה קשר לציונות ולארץ־ישראל. לא זכור לי לאיזה קרנות הם תרמו. בבית דיברנו יידיש. בבית הספר למדנו עברית. אני התחנכתי בתנועת הנוער הציונית "דרור" (צ. ס.) ושאפתי לעלות לארץ־ישראל.

ואמנם, עליתי לא"י בשנת 1949, מקפריסין לעתלית, לאחר שעברו עלי כל הנוראות של ימי השואה ביורבורג. נישאתי ויש לי שתי בנות — אחת אחות והשנייה מורה נשואה עם שני ילדים. בעלי כיום גימלאי. ואני עקרת בית. מקיימת קשר עם אחותי האלמנה, המתגוררת בפרדס־חנה עם בתה. הרבה שנים כבר עברו מאז הרצח הנורא ביורבורג, אך אי־אפשר לשכוח את כל הנוראות ואובדן בני־ביתי.

חנה מגידוביץ־גולדמן

21.3.82

משפחת מוסט

שמי לאה מוסט. נולדתי ביורבורג בשנת 1916. גרנו ברחוב ראַסייניו 26.

הסבא־רבה יצחק חימובסקי, אבא של סבתא, נולד ב־1825. הוא היה סוחר יערות;

סבא שלום פליישר נולד ב־1860. היה בעל אחוזה;

הבן שלמה־הירש גר בראַסיין, נפטר במקסיקו;

הבן הלל (נפטר בניו־יורק); הבן ישראל־משה (נפטר בניו־יורק); הבן מאיר נרצח בשואה; הבן יהודה — כיום בווילנה.

הבנות: שרה פליישר, מרים פליישר ומשה פליישר נרצחו בימי השואה.

אבי, ישראל מוסט, נרצח בסביבות יורבורג ע״י רוצחים בשנת 1917;

אמי, חיה־רבקה מוסט־פליישר, נרצחה במחנה העבודה באסטוניה.

משפחות וקרובים שנרצחו בתקופת השואה:

משפחת ארשטיין, בגיטו קובנה;

משפחת פידלר ביורבורג;

מרדכי בן־ישראל יצחק עם אשתו ובנו ביורבורג;

שרגא, בן־ישראל יצחק עם אשתו ובנו ביורבורג;

משה נהרג בקרבות בתקופת המלחמה;

הלל נורה בפורט ה־7;

יהודה מת בימי השואה בגיטו קובנה.

הניצולים מבני משפחתנו:

בת אחי דובה׳לה מוסט־רוזנברג ניצלה בהיותה במחנה הריכוז בשטוטהוף; יהודה פליישר ניצל בהיותו חייל בצבא האדום, בימי המלחמה; אני, לאה מוסט, ניצלתי בהיותי במחנה הריכוז שטוטהוף.

וכך, מעטים מרבים נשארנו בחיים מבני משפחתנו, ביגוננו ובזכרונותינו המרים.

משפחתי היתה משפחה ותיקה ביורבורג. אבי היה בעל קונצסיה להובלת משאות באוטובוס־משא בליטא עצמה — קובנה, קלייפדה וגרמניה.

ביתנו היה בית דתי־מסורתי. אבא התפלל בבית־המדרש, "תפארת בחורים". משפחתנו היתה ציונית, אקטיבית. השתייכנו ל"הפועל־המזרחי" ולתנועת הנוער שלו. אבי תרם לקרנות הלאומיות — קרן קיימת וקרן היסוד וגם לקופות הצדקה השונות לעזרת נצרכים.

הזכרונות ממשפחתנו הם היקרים לי ביותר. משפחתנו היתה משפחה מלוכדת והיחסים בין איש לרעהו היו מצויינים; כולנו כיבדנו את האם. בבית דברנו יידיש וגם עברית.

אני ואחותי יונינה למדנו בגימנסיה העברית. יונינה אחותי עלתה בעלייה חלוצית לא"י. היינו מתכתבות אתה וידענו על הנעשה בא"י. אני עליתי לאחר כל התלאות שעברו עלי בימי השואה רק בשנת 1963 לישראל. בארץ עבדתי בבית הספר "אורט" בכפר סבא. אני גם גרה כיום בכפר סבא. אני קשורה עם אחותי יונינה ועם משפחות אפריימי ורזניק — מורים בישראל. משפחת רזניק — מרים ושרגא — גרים בהרצליה.

בארץ אנו חיים עם הבעיות של ארצנו ועם הזכרונות של יורבורג, שהיתה ואיננה עוד.

14.3.82

לאה מוסט

משפחת מזור

נולדתי ביורבורג (1918). משפחתי גרה ברחוב הגרמני מס' 36. אבי, מרדכי מזור, היה בעל בית־מלאכה לתפירה. אמי, פייגה, היתה עקרת בית. היו לי שלוש אחיות — שרה, פרומה, רחל וגם שני אחים — יעקב וגרשון. סבא וסבתא גרו באמריקה. קרובי גרו באמריקה, דרום־אפריקה וצרפת.

בימי השואה ביורבורג נרצחו — אחותי פרומה עם בעלה ושני ילדיהם, אחי גרשון ואמי היקרה פייגה. אבי נפטר לפני השואה.

ניצלו — אחי יעקב, שהתגורר בדרום־אפריקה (נפטר לפני 12 שנה) ואחותי רחל מזור, המתגוררת בגבעתיים.

אני נושאת עמי זכרונות נעימים מביתי ביורבורג. בייחוד עולים בזכרוני ימי החגים, שחגגנו לפי כל כללי המסורת, עם כל המטעמים והתפילות. אורח החיים שלנו בבית היה מסורתי. אבי התפלל בבית הכנסת הגדול. הוא היה ציוני והשתייך למפלגת "פועלי־ציון". המשפחה תרמה לקרן היסוד ולקרן הקיימת. בבית דברו יידיש.

אני למדתי בגימנסיה העברית, ולאחר זה בביה"ס לאחיות של "הצלב האדום" בקובנה. תקופת־זמן עבדתי בבית החולים "ביקור חולים". הייתי חברה בקן "הצופים—השומר הצעיר". הגשמתי את שאיפותי ועליתי בשנת 1935 עם "המכביה" לא"י.

בתל־אביב עבדתי כאחות מוסמכת בבית־החולים "הדסה". כאשר נישאתי לבעלי ד"ר סימון, עברנו לגור בחיפה, שכונת "מוריה".

בעת פרסום הרשימה — מינה כבר לא היתה בחיים.

1982

מינה מזור־סימון

משפחת מלניק

נולדתי בריגה, לטביה (1916). בשנת 1928 הגעתי יחד עם בני־משפחתי מרוסיה ליורבורג. גרנו ברחוב ראסייניו.

הייתי בת למשפחה ענפה.

שם אבי דניאל ושם אמי מרים.

היו לי שתי אחיות — מניה וברוניה. ברוניה היתה נשואה ולה בת קטנה בשם אביבה.

אבי היה סוחר תבואות. אחותי מניה עבדה בבנק הקומרציילי בהנהלתו של שמריהו ברנשטיין. אני סיימתי את הגימנסיה העברית ביורבורג ואת הסמינריון לגננות בריגה.

אורח החיים בבית היה מסורתי. אבי ואמי התפללו בבית הכנסת הישן. הלשון המדוברת בבית היתה יידיש ורוסית. הקשר לציונות היה אקטיבי; תרמנו לקרן הקיימת וגם לקרנות צדקה בעיר. אני השתייכתי ל"השומר־הצעיר" ואחיותי ל"מכבי". האווירה בבית היתה נעימה. תמיד הרגשנו בה אווירה רגועה ונינוחה.

הסוף של משפחתי היה מר. כל בני משפחתי נרצחו בשואה.

אני עליתי לא"י ב־1936, לאחר הכשרה חלוצית בממל (קלאיפדה). בשנה הראשונה בארץ עבדתי כגננת ביקנעם ומשם עברתי לתל־אביב. נישאתי ליהושע רבינוביץ, שלימים היה ראש עיר תל־אביב. נולדו לנו שלושה בנים, מהם שניים בארץ ואחד לומד בחו"ל.

20.3.82

גאולה (גרוניה) מלניק־רבינוביץ

העורך מוסיף מטעמו כי משפחת רבינוביץ היתה משפחה ידועה ואהודה בתל־אביב. ביתם של ראש העיר יהושע ורעייתו גאולה היה בית פתוח לכל דל ונצרך כלאנשי רות ומעמד.

יהושע רבינוביץ כראש העיר, שנים לא מעטות, נערך ונערץ ע"י בני העיר כולם בעד הישגיו הרבים לביסוס ולשיפור פני העיר.

לאחר פטירתו נקראו מוסדות ומפעלים על שמו: פרס העיריה למפעלי תרבות ואמנות וכן המפעל הנודע לתהילה ***גני־יהושע***, שהוא אחד ממפעליו הרבים למען העיר — מצבת עד נאה לשמו ולפועלו.

פז

משפחת מינצר

אני שיינה, בת למשפחת מינצר. נולדתי בשנת 1919. גרנו ברחוב קובנה, מס׳ 4.

אבא היה סוחר. בבית היתה לנו חנות־קונדיטוריה.

להלן רשימת בני משפחתי וגורלם:

סבא וסבתא משה ורבקה לובין, נפטרו לפני השואה.

אבי אהרן־יהודה מינצר, נפטר בשנת 1933.

אמי שרה מינצר־לובין נפטרה בשנת 1979 בווילנה.

אחי דוב (בערל) נפטר בשנת 1947 בווילנה.

אחי נחמיה נפטר בהיותו בצבא הרוסי־סובייטי בשנת 1943.

אחי אליהו (לוקה) נפטר בווילנה בשנת 1982.

אני, שיינה מינצר, עליתי ארצה בשנת 1971. לאחר שעברתי את עינויי השואה התגוררתי בארצות הברית.

קרובי משפחתי:

הדוד גבריאל ורחל לובין נפטרו בימי השואה.

בת דודתי חיה לובין (מאירוביץ) ניצלה וגרה עם משפחתה בווילנה.

בני משפחתי שניצלו:

יהודית, בת אחי דוב, מינצר (וולקר) גרה עם בני משפחתה באקוודור.

בנו של אחי אליהו (לוקה) גר עם בני משפחתו בווילנה.

בית הורי ביורבורג היה בית מסורתי. הורי היו ציונים. תרמנו לקרנות הלאומיות — קק״ל וקרן היסוד. כן תרמנו לנצרכים בעיר.

בבית דיברנו יידיש ככל המשפחות ביורבורג. בעלי משה פולאַבר כתב ספרים ביידיש על התיאטרון היהודי. ספרו האחרון ״אררט״, הוצאת י. ל. פרץ, תל־אביב, 1972.

בארץ גרנו בתל־אביב, שלום ציון המלכה 46.

שיינה מינצר־פולובר

31.3.1982

משפחת נייוויידל

נולדתי ביורבורג (1904) להורי מאיר וטובה. גרנו ברחוב קובנה. אבי היה סוחר ובעל חנות.

מבני משפחתי זכורים לי — סבא מאיר נייווידל וסבתא רחל. אח הלל נייווידל (1905) משפטן. אמי החורגת פניה וילדיהם — ראובן, שלום, חיה ופרומה.

קרובי־דודותיהן — רבקה ליטמן, פולה גורביץ.

כל בני משפחתי נרצחו בימי השואה ביורבורג. אשתי צ'רן בשטוטהזוף, בתי אלינקה בגיטו קובנה.

ניצלו: אחי הלל (נפטר 1969); אחיינית רחל נייווידל־גרשוביץ, רופאה המתגוררת בכפר סבא.

אורח החיים בבית היה מסורתי. הורי התפללו בבית הכנסת הישן. אבי השתייך ל"פועלי־ציון". תרמנו לקרן הקיימת. בבית דיברו יידיש ורוסית. אחרי מות האם — גדלנו בבית סבתא.

אני למדתי משפטים. בהיותי בברית המועצות הייתי יועץ משפטי. כיום אני גימלאי וכך גם אשתי. בנינו דוד, סטודנט.

אנו מתגוררים בבאר־שבע.

28.3.82

מרדכי (מוטל) נייווידל

משפחת סמולניק

משפחתי גרה בעיירה סרדניק על גדות הניימאן, באמצע הדרך שבין יורבורג לקובנה. מסרדניק ליובורג עברנו בשנת 1915.

ביורבורג גרנו ברחוב של הגימנסיה העברית והפאַרק "תל־אביב". למשפחתנו היה בית גדול משלנו עם גן עצי פרי וירקות. ידידינו, שהיו מטיילים בסביבה היו מתעכבים על יד ביתנו, נהנים ממראה הגן וזוכים בפרח או בפרי בעונתו.

בני המשפחה שלנו הם: אבא אהרן סמולניק; אמא דבורה סמולניק; שני בנים — נתן וגרשון;

שתי בנות—אסתר ואני חנה. אסתר נישאה לחיים פראַנק—נפטר בחו"ל.

בימי השואה כבר היתה משפחתנו בארץ ואיש מאתנו לא נפגע. אני הייתי הראשונה שעליתי ארצה ב־1929. אחרי באה משפחתי והשתקעה בקרית־מוצקין. אבא עבד בבית חרושת "אתא" ואמי היתה עקרת בית. הורי ז"ל כבר נפטרו מזמן. אחי ואחותי גרים בקרית מוצקין, ולהם ילדים ונכדים. על קרובינו לא שמענו דבר; כנראה שלא ניצלו.

אני וילדי — גדעון, רות, ואמירה — גרים בתל־אביב. בעלי, המהנדס פולן, נפטר וילדי נשואים ופעילים בתחומי תרבות ואמנות. אני חיה בארץ כבר הרבה שנים, אך עדיין אני זוכרת את עברי ועברה של יורבורג.

ביתנו ביורבורג היה בית מסורתי. חגגנו את חגינו באווירה משפחתית שמחה. היינו משפחה מלוכדת, שדאגה לעצמה וגם לנצרכים.

אני למדתי בביה"ס ובגימנסיה והתחנכתי ב"השומר־הצעיר". הבית היה ציוני וההורים תמכו בקרנות הלאומיות.

ב־1927 יצאתי להכשרה חקלאית מטעם "החלוץ" לקבוצת דומפן, באחוזה שליד ממל; כעבור שנתיים עליתי ארצה לגרעין הקיבוצי בבנימינה, ובפתח־תקוה. לאחר זמן הצטרפתי לקיבוץ משמר־העמק. בשנת 1933 עלו אחרי בני משפחתי מיורבורג. כמו ביורבורג, כך גם כאן, בקרית מוצקין, היה בית ההורים פתוח לאורחים ולידידים יוצאי ליטא. אין לנו בארץ קרובים מליטא, אלא ידידים רבים מיוצאי־יורבורג, שאתם אני קשורה מאוד.

1982

חנה סמולניק־פולן

משפחת פולרביץ

נולדתי ביורבורג (1914). גרנו ברחוב קובנה מס' 50. היה לנו בית משלנו, חנויות ובית־מלאכה.

אבי היה יהודי דתי. הוא התפלל בבית הכנסת הגדול וייסד את החברה "תפארת בחורים". ההורים עזרו לעניים בגמילות חסד ובכלל. הם גם תמכו בחברות־צדקה לנצרכים. נוסף לכך היו הורי ציונים פעילים. הם תרמו לקרנות הלאומיות, קרן היסוד וקרן הקיימת. בבית דיברו יידיש וגם עברית. אותי הם שלחו ללמוד בגימנסיה העברית ביורבורג; את לימודי השלמתי בלימוד מקצוע — ניהול חשבונות.

אבי נתן ואמי בתיה פולרביץ

אני הייתי חברה בתנועת הנוער בית"ר. הייתי בהכשרה והתכוננתי לעלות ארצה, אך עקב ההגבלות ברשיונות העלייה נשארתי בליטא. וכך עד שפגעה בי ובמשפחתי השואה הנוראה.

ואלה שמות בני משפחתי:
סבא אליעזר וסבתא זלטה פולרביץ (סבא היה צורף); אבי נתן ואמי בתיה פולרביץ;
אחיותי חיה וזהבה; אחי ראובן.
בימי השואה נקטלו כל בני המשפחה. נשארה בחיים רק אחותי זהבה.
אני עליתי ארצה ב־1973 ומתגוררת בערד. קרובי בארץ הם — אחותי היחידה זהבה, בעלה אליעזר ובנם — משפחת בן־יהודה.
אני חיה בארצנו ברגשות מעורבים של זכר השואה ושמחת החיים בארצנו־מדינתנו.

שושנה פולרביץ

15.3.82

משפחת פיינברג

משפחתנו — משפחת פיינברג — היתה משפחה ענפה ביורבורג. גרנו בכיכר השוק, בית מס' 1.

ואלה בני המשפחה שלי:
זלקינד פיינברג, סבא (1854), למדן, עיסוקו לימוד תורה;
חיה־טובה פיינברג, סבתא (1860), בעלת הנות;
בנימין פיינברג, אבא (1879), סוחר;
הניה פיינברג, אמא (1886), עקרת בית;
יחזקאל פיינברג (1881), תעשיין;
תמרה פיינברג־בלוך (1885), עקרת בית;
שיינה־רייזע פיינברג־גוט (1888);
אסתר פיינברג־גולדברג (1890), עקרת בית;
לייבע פיינברג (1892), בעל חווה;
שמריהו פיינברג (1894), תעשיין;
רפאל פיינברג (1896), תעשיין;
אחי שמעון פיינברג (1918), פקיד במשרד האוצר, בארץ.

קרובי משפחתי ביורבורג:
השל הסלזון (1892), סוכן;
גיטל שוהם (1890), בעלת חנות, סיטונאות;
אברהם־יצחק קופלוב (1896), רופא שניים;
מרדכי שמעונוב (1890), רופא שניים ובעל חנות.

בני משפחה שנרצחו בשואה:
בנימין פיינברג ביורבורג (1941); לייבע פיינברג ומשפחתו בקובנה;
תמרה בלוך ומשפחתה בווילנה; שיינה־רייזע גוט ומשפחתה באסטוניה;
אסתר גולדברג ומשפחתה בקובנה.

בני משפחה שניצלו:
שמעון פיינברג, נפטר בישראל, בת־ים, 1977.
טוסיה בלוך־רוזנצווייג, ישראל, בת־ים;
שלמה פרידהיים, ארה״ב, לוס־אנג׳לס.

אני נולדתי ביורבורג ב־1915, למדתי בגימנסיה העברית. לאבא היו עסקי מסחר שונים — חווה חקלאית ובית־חרושת לטקסטיל וגומה. ביתנו היה בית מסורתי. אבא התפלל בבית הכנסת הגדול. הלשון המדוברת בינינו היתה יידיש. אבא תרם לכל מיני קופות צדקה וגם להחזקת בתי־הכנסת. תרמנו גם לקרן הקיימת וקרן היסוד. אני ואחי שמעון השתייכנו לתנועת הנוער ״השומר־הצעיר״ והשתתפנו בפעולותיה החינוכיות. הזכרונות הנעימים ביותר שלי מיורבורג הן תנועות הנוער הציוניות.

עקב מלחמת־העולם השנייה התעכבה עלייתי ועליית אחי שמעון לארץ־ישראל. שמעון עלה ב־1948 ואני עליתי ב־1975. אני עובדת כפקידה בהנהלת חשבונות.

קרובי בארץ הם — משפחות רוזנצווייג, דבורצקי, שמעונוב, אוליאמפרל ובדר.

אני חייה בארצנו החפשית, אך זכרונות העבר אינם עוזבים אותי.

מינה פיינברג

משפחת פראנק

נולדתי ביורבורג (1914). משפחתנו גרה ברחוב קובנה (קאונאַס), ממול בית הכנסת הגדול. ההורים מצד אמי גרו בסודאַרג, עיירה קטנה מעבר לניימאַן, קרוב לגבול הגרמני. שם משפחתם היה פיים. הסבא ז״ל נפטר בשנת 1928 והסבתא עלתה אתי יחד לא״י בשנת 1936; היא נפטרה בירושלים.

המשפחה מצד אבי ז״ל, יהודה־לייב פראַנק, לא היתה מוכרת לי כלל, שכן הוריו מתו בעודי ילדה קטנה. אבי נפטר צעיר לימים, כשהייתי עוד בגיל רך.

בניישטוט־שאַקי היה לי דוד, שמעון, ודודה גולדה. שם משפחתם היה גולדברג. להם היו שלושה ילדים: מרדכי, לייבע ועוד בן ששמו לא זכור לי.

משפחתי נרצחה כולה — אמי מלכה, אחי מרדכי־עלי ואחותי ליבע־ביילע. לא ידוע לי איך נרצחו ומתו. שום דבר לא נודע לי עליהם.

אמי האלמנה עבדה בחנות המכולת שלה, שהיה צמוד לבית. אני למדתי בבית־הספר היסודי ובגימנסיה העברית. לאחר זה למדתי ב״האַנדלס־שולע״ בממל. אורח החיים בבית היה מסורתי. התפללנו בבית הכנסת הגדול ושמרנו על אווירה יהודית בבית, ביחוד בשבת ובימי חג. כיבדנו את אמא וככל האפשר עזרנו לה בעבודתה. דיברנו יידיש.

היה לנו קשר חזק עם א״י, שכן שתי אחיות של אמא גרו בירושלים. היינו ציונים ותרמנו לקרן הקיימת. אני יצאתי להכשרה בקיבוץ־ההכשרה של ה״מזרחי״ ועליתי ארצה. השתקעתי בירושלים. נישאתי. נולדו לי שלושה בנים — רופאים ובת אחת (אביגדורה) בוגרת האוניברסיטה.

קרובי בארץ נפטרו. גם בעלי, ירוחם שפירא, נפטר. רק ברמת השרון יש לי בת־דודה ובן־דוד, גיאולוג, עובד בבאַנק.

שרה פראַנק־שפירא

1982

משפחת קופלוב

נולדתי להורי — אברהם־יצחק ומרים־משה קופלוב. אבי היה בתפקיד של עמיל־מכס ואמי — עקרת בית. אורח החיים בביתנו היה מסורתי. הורי היו אדוקים. אבא היה ממוצאו חסיד. הוא התפלל בפיינברגס־קלויז שבייאַטקעוואר גאַס.

הורי השתייכו אידיאולוגית להסתדרות הציונית. אבי ואמי היו ציונים כללים. אבי היה פעיל מאוד למען הקרנות הלאומיות. הוא היה מורשה הקרן הקיימת וקרן היסוד ביורבורג. וכך עסק שנים רבות בעבודה התנדבותית במסירות שאין לה גבול. בבית דיברנו ביידיש, עברית וגם ברוסית. האווירה בבית היתה רווייה ציונות. בית ציוני חם.

בפלוש הנאצים ליורבורג בא הקץ המר להורי. אחותי דשה היתה כלואה זמן קצר באושוויץ ויצאה משם לפאַריס. היא נפטרה שם בסוף חודש דצמבר 1980. ארבע אחיות אחרות שלי היו מאז מלחמת העולם הראשונה ברוסיה, לשם הן הגיעו יחד עם הורי, שגורשו לשם ב־1914. מכל האחיות שלי נותרה בחיים רק אחת והיא חיה במוסקבה.

אני, עמנואל (1914), גדלתי ביורבורג. למדתי בגימנסיה העברית. הייתי חבר ב״החלוץ״ והכשרתי את עצמי לעלייה בקיבוץ ההכשרה בפוניבז׳.

בשנת 1935 עליתי ארצה והשתקעתי ברחובות. כאן נתקבלתי לעבודה בבית החרושת לממטרות טונר בע״מ, בו עבדתי עד שנת 1938.

בפרוץ משבר חבש נסגר בית החרושת וכמו רבים אחרים הייתי מחוסר עבודה. שנתיים עבדתי בעבודות מזדמנות ובין היתר בתחנה לחקר החקלאות ברחובות.

ב־1941 נתקבלתי לעבודה ב״קופת־חולים״, בה עבדתי עד 1950 בתפקיד של מנהל חשבונות־עוזר. אח״כ נתמניתי למנהל חשבונות ראשי בקופת חולים, מחוז ראשון־לציון. ב־1951 עברתי לתפקיד מנהל חשבונות בלשכת המס המחוזית ברחובות. תפקיד זה מלאתי עד פרישתי לגימלאות בשנת 1979.

עמנואל קופלוב

1982

משפחת קרבלניק

משפחתי התגוררה ביורבורג ברחוב אוגניאַגסיו (מכבי־האש). לפני הגיעה ליורבורג גרה משפחתי בראַסיין, עיר המחוז.

בני משפחתי הם:

סבי (מצד אבי) — יונה קרבלניק.
סבתי — ריקלה לבית רודנסקי־קרבלניק.
אבי — דוד קרבלניק.
אמי — מינה קרבלניק לבית לוינברג.

הורי הם ילידי 1884/5 (בערך); אחותי צ׳רנה (1906); רחל (1908), רבקה (1911); אני — חנה (1915); ואחי אריה־לייב (1918).

בני משפחתי, שנרצחו בשואה הם: הורי (דוד ומינה); אחותי צ׳רנה עם ילדתה; אחותי רבקה עם בעלה חיים סיגר וילדיהם, אחי — אריה־לייב.

אבי היה סוחר ועסק בסחר־יערות, כמו־כן היה שותף בחברה לאוניות־קיטור. אבי התפלל בבית הכנסת הישן ואורח החיים בבית היה דתי־מסורתי. הלשון המדוברת היתה יידיש. ביתנו היה בית ציוני. תרמנו לקרנות הלאומיות — קרן היסוד וקרן הקיימת. התחנכנו בתנועות הנוער הציוניות־חלוציות ואחותי רחל עלתה לפני לא״י והיתה חברת קיבוץ בית־זרע בעמק הירדן. כיום — ז״ל.

כפי שאני זוכרת את בית הורי, היה זה בית פתוח ומכניס אורחים.

אני עליתי לא״י (1934) לאחר שגמרתי את חוק לימודי בגימנסיה העברית. בשנים הראשונות עבדתי כפקידה ולאחר נישואַי לד״ר דוד טריינין (ליטא) עברנו לעמק יזרעאל ושוב חזרנו לתל־אביב.

22.3.82

חנה קרבלניק־טריינין

משפחת רודנסקי

הורי עברו לגור ביורבורג מהעיירה וילאן, בערך בשנת 1900. גרנו ברחוב ראסייניו בבית משפחתי עם חלקת אדמה משלנו. אבי, אבא, היה פקיד אצל סוחר יערות ואמי מינה היתה בעלת מכולת. היו לי שני אחים — דוב, ד״ר — רופא וחיים — פקיד. אחיותי — יפה־רבקה ודבורה היו נשואות ועיסוקן עקרות בית.

זכורים לי הסבא והסבתא — יעקב וקיילה רודנסקי.

אחי ואחיותי היו נשואים ולכולם היו בנים ובנות. המשפחה הגדולה היתה מתכנסת בימי חג ומועד ואז הרגשנו שמחת חג ממש. אורח החיים בבית היה דתי־מסורתי. אבא התפלל בבית הכנסת הישן. הוא תרם לקופות הצדקה וכן לקרנות הלאומיות־ציוניות — קרן היסוד וקרן הקיימת. בבית דיברנו יידיש.

ממשפחתי הענפה לא ניצל איש. כולם ניספו. רוב בני המשפחה מצאו את מותם ביערות פאַשוונטה, 6־8 ק״מ מיורבורג. אחי ד״ר דוב רודנסקי רופא, ניספה בפורט ה־6; אשתו אַניה ובנו עליז ניספו במחנה ריכוז שטוטהוף.

אני נולדתי ביורבורג (1911). גמרתי את הגימנסיה העברית והמשכתי ללמוד באוניברסיטאות קובנה ווילנה. ביורבורג השתייכתי ל״מכבי״ ואח״כ ל״השומר־הצעיר״. הייתי בהכשרה החלוצית בממל בשנים 1931—1933. עליתי ארצה 1971. אני מתגורר עם אשתי (רוקחת) ועם בני עמנואל (מהנדס) בקרית אתא. עבדתי כמהנדס מחשבים ב״אלביט מחשבים״ בחיפה.

כאשר עליתי ארצה מצאתי את קרובי משה ישקונר, חנה קרבלניק־טריינין ורחל קרבלניק־ניב בקיבוץ בית־זרע.

אני ואשתי כבר יצאנו לגימלאות. כשאני משקיף במבט לאחור נראים לי חיי ביורבורג יפים ונעימים ובהם בעיקר הלימודים בגימנסיה וההווי בתנועות הנוער. הזכרונות הם בלתי נשכחים עד היום הזה.

24.3.82

דוד־מרדכי רודנסקי

משפחת רבינוביץ

שמי יעקב רבינוביץ. נולדתי בקובנה בשנת 1905. ליורבורג הגענו בשנת 1917. גרנו ברחוב קלישו 1. לסבי יהודה רבינוביץ היו שלושה בתים ברחוב זה וכן מגרש גדול עם רפתות ואורוות.

להלן בני משפחתי ועיסוקיהם:

סבי מצד אבי, יהודה רבינוביץ, היה עשיר בהון ובילדים... הוא היה סוחר יערות.

סבי מצד אמי, יעקב נורביצקי, גר בקניגסברג. עיסוקו מנהל חשבונות;
סבתא מצד אבי שרה רבינוביץ וסבתא מצד אמי בתיה נורביצקי.
לסבי יהודה רבינוביץ היו שמונה בנים ושלוש בנות ואלו הם:

הבנים: אליא — היה רוקח; איסק היה רופא כללי ביורבורג; צזר היה רופא בטיפליס (קאווקאז) ולאו היה רוקח; אוסיפ ומאַקס היו סוחרי יערות; דוד היה בנקאי בקובנה. עוד בן אחד היה רופא שניים בפטרסבורג (כיום לנינגראַד), את שמו איני זוכר.

הבנות: בת אחת — צילה, נישאה למגיסטר סמרגונסקי. בת שנייה — נישאה לרוקח רכס ובת שלישית — חנה נישאה לרב חסקין, הוא שכתב את הספר הדתי — "כלכלת שביעית".

מצד אמי היה לי אח הערמן, שהיה רופא בקיסינגען.
אחי אלכסנדר רבינוביץ היה רוקח, נולד בשנת 1899.

בני־משפחה שהושמדו בשואה:

אמי הושמדה במחנה שטוטהוף; אשתי חיה ובנותי רעיה וגאולה.
ניצולים: אני, יעקב רבינוביץ, הנני הניצול היחידי ממשפחתי.

אני מתגורר בחולון, מקצועי מהנדס. רוב בני משפחתי היו אקדמאים ובעלי מקצועות חפשיים. במשפחה דיברו — יידיש וגרמנית. ביתנו היה בית מסורתי. אבי וסבי התפללו בבית המדרש הגדול שביורבורג. במשפחתנו היה יחס חם לציונות ולפעולות למען בניין הארץ. הרב חסקין ובנו יצחק עלו לא"י

ועל ידם נוצר קשר מוחשי עם הארץ. תרמנו לקרנות הלאומיות — קרן היסוד וקרן הקיימת, ותמכנו בכל מוסדות הצדקה בעיר.

בארץ הייתי מנהל המחלקה הטכנית־פדגוגית בבתי־הספר המקצועיים של "אורט" בישראל.

בני המשפחה בארץ — הם: אשתי הל, אחות־רחמניה במקצועה ובת דודתי שרה, עקרת בית.

בני דודים מצד אמי: חנה לוין, אלברט לוינסון ברמת השרון ואחיו לוינסון שגר בקרית ביאַליק.

זוהי תולדותיה של משפחתי, שרק שרידים ממנה נשארו בחיים.

יעקב רבינוביץ

משפחת רחצה

נולדתי בשנת 1910 ביורבורג; בני משפחתי גרו ברחוב יאַטקעווער. אבי היה סוחר.

ואלה בני משפחתי: בייניש; אברהם; שיינע־גולדה; יצחק; שמואל־בענציע.

קרובי היו: פסיה הס; אברהם רחצה; הדודה בילה גולדשטיין.

בני משפחתי שנרצחו בשואה:

אחי יצחק רחצה — דכאו;
שרה ברסקי — מחנה ריכוז;
מרים ברסקי — מחנה ריכוז;

בני משפחה שניצלו:

רחל הס
חנה ברסקי

הניצולים מצאו את דרכם לארץ־ישראל. יורבורג קיימת בשבילנו רק בזיכרון. וכך גם ביתנו שלנו; אנו נזכרים תמיד בצער בבית־אבא־אמא שאיננו. אבא היה אדם דתי והאווירה בבית היתה מסורתית. אבא התפלל בפיינברגס־קלויז. ביתנו היה בית ציוני. השתייכנו לצ. ס. ותרמנו לקפא״י (קופת פועלי א״י). תרמנו גם לקרנות הלאומיות — קרן קיימת וקרן היסוד — וגם לקרנות של צדקה. אמי, כזכור לי, תרמה לפרויען־פאַריין ולנזקקים לעזרה. בבית דיברו יידיש.

לאחר לימודי בגימנסיה הצטרפתי לתנועת "החלוץ" ויצאתי לקבוצת הכשרה חלוצית בקלבריה. בשנת 1935 עליתי ארצה. בארץ עבדתי בחקלאות ובתעשייה.

משפחתי מתגוררת ברמת גן. הבת מורה והבן הנדסאי.

אנו מקיימים בארץ קשרים עם קרובינו יוצאי יורבורג — משפחת רחל הס־גרינשטיין, משפחת חנה ברסקי ומשפחת יפה לוין־טייץ.

ישראל רחצה

24.3.82

משפחת ריזמן

מבני משפחתי זכורים לי:

הסבא זלמן חסיד והסבתא רחל. סבי עסק בעיבוד צמר;

הסבא שלום ריזמן והסבתא דינה; הם גרו בכפר גירדזי ע"י יורבורג;

אבי שמריהו ריזמן ואמי פסיה.

אחי — יעקב, מיכאל, משה, שלום.

אחיותי: רבקה, זלדה.

בני משפחתי שנרצחו בשואה:

ההורים, האח יעקב ומשפחתו וכן יהודה, דוד, דניאל ומרדכי. ואחות זלדה.

ההורים, האח יעקב ומשפחתו וכן יהודה, דוד, דניאל ומרדכי. ואחות בבאר־שבע. (מיכאל נפטר 1979).

האחות רבקה (קופרמן) ושני בניה גרים בראשון־לציון.

שלום עם אשתו שרה (פרס), בת ובן גרים בבאר־שבע.

ברצוני לציין גם את שמות בני־משפחתי, שאינם בארץ ושניספו בימי השואה ואין מי שיזכירם.

ואלה הם: משפחת אליעזר חסיד, אשר ניספה עם בני משפחתי. ממשפחת חסיד נצלה דובה, שהיגרה לאחר המלחמה לארצות הברית וגרה במילווקי. בשיקאגו מתגורר אחיה יעקב, שעזב את יורבורג, דומני ב־1937. אביהם אליעזר היה אחיה של אמי.

אחות אמי דובה חסיד (לוריע) ובעלה ניספו עם כולם ביורבורג. הבת רחל ניצלה ונמצאת ברוסיה.

והשמות היקרים לי מאוד הם בני הדודים של אמי: חנה לוינסון, נפטרה קרוב לפרוץ המלחמה ולייב־חנן לוינסון, שניספה עם כולם ביורבורג.

הורי היו בעלי מכונות לעיבוד צמר וזה היה עיסוקם. ביתנו היה בית מסורתי. אבי התפלל בבית המדרש החדש. יחסם של הורי לציונות היה חיובי. הם תרמו לקרנות הלאומיות — קרן היסוד, קרן הקיימת וגם לקופות

לנצרכים. בבית דיברו יידיש. הורי השרו אווירה טובה בבית. ימי השבת והחג היו יפים ונעימים.

אני, שרה (1912), למדתי בבית־הספר העממי ובתיכון.

בימי נעורי הייתי חברה ב"השומר־הצעיר" וב"מכבי". הייתי בהכשרה החלוצית בקיבוץ העירוני בממל. עליתי ארצה בשנת 1936. הצטרפתי לקיבוץ "פלוגת הים" בקרית־חיים ומשנת 1939 עברתי עם בעלי לפרדס־חנה, לגבעתיים ואח"כ לכפר מישר שע"י גדרה, בו עבדנו כחקלאים.

בני גר ב"עומר" שע"י באר־שבע, מהנדס־כימאי, עובד באורון. בתי גרה בקרית־מטלון, מזכירה.

קרובים בארץ — אחי, משה, היה חבר "השומר־הצעיר" ועלה ארצה בסוף שנות ה־20. אחי האחרים ניצלו הודות לכך, ששרתו בימי המלחמה בצבא־האדום.

שרה ריזמן־יגולניצר

29.4.1982

משפחת ריקלר

משפחתי גרה במרכז העיר, רחוב קובנה מס׳ 69. אבי, משה ריקלר (1880), היה רופא שניים ובעל בית מרקחת. אמי רחל (1890). ולהם, מלבדי, שלוש בנות — פני, חנה, רגינה ובן — יעקב. אני נולדתי בשנת 1912.

קרובי משפחתי הם בני משפחת אלטמן, מהם — נתן, שרה, מרים, צבי, אברהם, פני וחיינה.

אבי היה איש ציבור ודאג לצרכי הקהילה היהודית. הוא היה ממייסדי הגימנסיה וכל שנות קיומה נשא על שכמו את ענייני התקציב שלה. לא מעט תרם לה הוא עצמו, כשראה שרבים מתקשים לשלם את שכר הלימוד. הוא היה ציוני מסור ופעיל. ענייני א״י היו קרובים לליבו. הוא תמך בקרנות הלאומיות — קרן הקיימת וקרן היסוד וכשנוסדה קרן תל־חי תרם גם לה.

נוסף על התמיכה בקרנות הלאומיות תרם אבי גם לקופות של עזרה־הדדית לנצרכים.

בבית דברנו יידיש. אבא התפלל בבית המדרש ובבית הרגשנו אווירת חג ומועד.

בשואה נרצחו — אבא ביורבורג, אמי ואחותי רגינה — בקובנה. הניצולים מבני המשפחה — פני, שהתגוררה בנהריה (כיום ז״ל) ויעקב המתגורר כיום בקלאיפדה (ממל) שבליטא.

אני למדתי בגימנסיה. הייתי בהכשרה בממל ועליתי ארצה רק ב־1973. מתגורר כיום בתל־אביב. בארץ עבדתי כאזרח בצה״ל.

זכרונות נעימים מלווים אותי בדרכי — זכרונות הנעורים המאושרים בליטא והלימודים בגימנסיה, אך אסון השואה הוא בלתי־נשכח.

אהרן ריקלר

15.2.82

משפחת שמולובסקי

אבי, אליהו שמולובסקי, נולד בראַסיין (1885); אמי, מינה לבית יוזליט, נולדה ביורבורג (1885). להורי נולדו שתי בנות — אַלטה־לאה ואיטה ושלושה בנים — שמואל, בנימין ואני אברהם.

למשפחתי היה בית מלאכה לפחחות. אבי היה אדם דתי והתפלל בבית הכנסת הגדול וגם בפיינברגס־קלויז, בימי החורף. בבית שררה אווירה יהודית חמימה. דיברנו בינינו יידיש ועם האיכרים ליטאית. עדיין זכורים לי ימי החג ומועד העליזים בביתנו. זכרנו את "ציון" הנבנית ותרמנו לקרן הקיימת.

בימי השואה הנוראה עלה הכורת על משפחתנו. הורי הושמדו ואתם גם הבת איטה והדוד יעקב־אליעזר שמולובסקי מראַסיין. שני האחים שלי, שמואל ובנימין, נמצאים בקנדה ובארצות־הברית.

ואני, אברהם (1913), מצאתי את דרכי לארץ־ישראל. אולם, הזכרונות מביתי אינם עוזבים אותי. אני גם זוכר את קהילת יורבורג הנפלאה, את הנוער ואת הסביבה בה היינו מבלים בטיולים, בפעולות ספורט של ה"מכבי" ובמחנות הצופים של "השומר־הצעיר". עדיין זכור לי הפאַרק היהודי "תל־אביב", הנהרות והיערות.

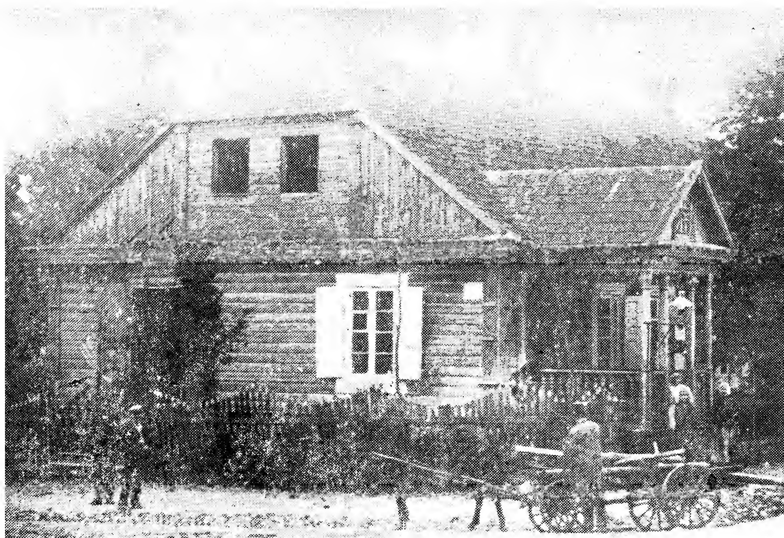
כשהתבגרתי הצטרפתי ל"החלוץ" ויצאתי להכשרה חקלאית באחוזה שבסביבות ממל (קלאַיפדה). ההורים תמכו בשאיפותי ושמחו לעלייתי ארצה (1933). בארץ הייתי מפקח על הבנייה, מטעם הממשלה.

1982 **אברהם שמולובסקי**

משפחות שטרן־פין

משפחתי היא אחת המשפחות הוותיקות והמושרשות ביורבורג. היתה זאת משפחת סוחרים עשירה, שעסקי המסחר שלה היו ענפים והתפשטו גם על פני חוץ־לארץ. מתוך חליפת המכתבים, שניהלו בשפות שונות וגם בעברית, ניתן ללמוד כי בני המשפחה היו אנשים בעלי רמה תורתית והשכלתית גבוהה. **סבי הגדול — אליעזר־משה שטרן** (1893—1844) היה סוחר תבואה, צמר ופשתן. נוסף על אלה היו לו גם עסקי בנקאות. סבי היה עתיר הון, אך ידו היתה תמיד פתוחה לעזרת הזולת.

סבי הגדול היה אדם משכיל ושלט בעברית, ביידיש, בגרמנית, וברוסית. הוא היה יהודי דתי מאוד וגם למדן גדול. הוא התחתן, בנישואים שניים, עם סבתי הגדולה **שרה פרלמן**, צאצא של הרב שלמה זלמן, שהיה בקיא בתלמוד וירא שמים. הוא נפטר ביורבורג (1877).

בבית זה גרה ביורבורג, בסוף המאה ה־19, משפחת אברהם־אבא פין ואשתו פרידה לבית שטרן

לסבי הגדול וסבתי הגדולה נולדה בשנת 1870 בת, שקראו לה באַשע־פריידע. הבת התחתנה בשנת 1889 עם **אברהם־אבא פין,** שמוצאו מניישטאַט־שירווינט. הוא היה סוחר עשיר, שעסק במסחר התבואה והפשתן. משפחת פין בנתה את ביתה ברחוב הגרמני ביורבורג.

לבאַשע־פריידע ולאברהם־אבא פין נולדו ארבעה ילדים :

נפתלי־נתן, נולד בשנת 1890 ;

שרה, נולדה בשנת 1892 ;

הלנה, אמי ז״ל, נולדה ביורבורג בשנת 1894 ונפטרה בארץ בשנת 1978 ;

לידיה, דודתי, נולדה ביורבורג 1897, מתגוררת בקייפטאון, דרום־אפריקה ; שם משפחתה סלסינג.

משפחת פין, ההורים וארבעת ילדיהם, עזבו את יורבורג ועברו בשנת 1903 לגור בבודפשט (הונגריה). בין השנים 1920־1927 היגרו כולם מבודפשט לדרום־אפריקה.

רק אני, אריקה כ״ץ לבית שטרן, ילידת קייפטאון 1922, עליתי ארצה ואחרי עלתה גם אמי הלנה.

שם בעלי מיכאל כ״ץ, יליד ראש־פינה.

בננו היחיד, יעקב, משרת, בעת כתיבת שורות אלו, בצה״ל — חיל הצנחנים.

אני עובדת כקלינאית תקשורת במשרד החינוך והתרבות.

עלי להדגיש כי אני מאושרת לחיות עם משפחתי בישראל, אך עם זה אינני שוכחת את עיר מוצא אבות־אבותי, יורבורג, שהיתה ואיננה עוד.

אריקה כ״ץ

פרק ג

אישים ודמויות

כאיש גבורתו (שופטים ח, כא) —
חזונו, חכמתו וחילו

הסופר אברהם מאפו ביורבורג

מדי יום ביומו ראו יהודי יורבורג איש צעיר, גבה־קומה, עטור זקנקן שחור, משוטט לפי תומו ברחוב ופניו לעבר סימטאות מפולשות, המובילות אל נוף ירוק ומרהיב עין.

זה היה מנהגו של האיש. מאז הגיעו ליורבורג, היה מהלך לו לאיטו יום־יום בירכתי העיר ונעלם בין הגבעות שמעבר לאופק. ויהודים ביורבורג רואים את הליכותיו המוזרות של האיש ואת מנהגיו התמוהים המעוררים פליאה ושואלים — "מי הוא ?"

ימים חולפים והדמות האלמונית הזאת הופכת להיות לחלק מן הנוף האנושי, בהווייתה של העיר.

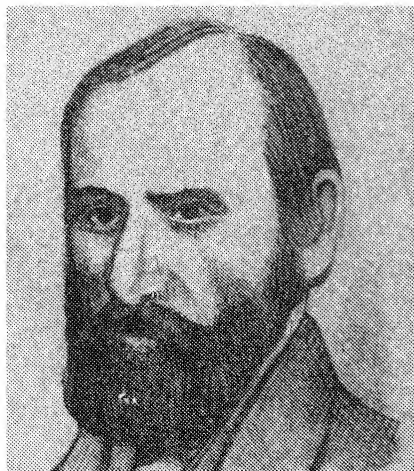
ויש שהיה מהלך על גדות הנהרות בהם משופעת העיר, ועיניו מציצות במימיהם הצלולים הזורמים לאיטם. ולפעמים ישלח את מבטו אל הנהר, רחב־המידות, בו מפליגות אוניות למרחקים ואסדות וספינות־גרר יורדות עם הזרם האיתן לים הגדול. אז יעמוד האיש נפעם לנוכח החיזיון הנהדר, כשעיניו בוהקות, והוא אחוז שרעפים.

לאחר שעות תעייה יחזור האיש הצעיר לבית מגוריו, בו יתקבל על־ידי מארחיו בחמימות ובכבוד. אט־אט יתאושש וישוב לסדר־יומו עד בוא לילה של נדודים וחלומות, בהם נארגת בדמיונו הלוהט מסכת יצירה גדולה.

— מי הוא האיש הלזה ? — והתשובה בהמשך הסיפור.

אברהם מאַפו, מי שהתפרסם לימים כאחד מסופרי ההשכלה המזהירים, נולד (1807) בסלבודקה, פרוור של קובנה, בבית דל ועני, ספק בית ספק צריף־עץ עלוב. אביו ר' יקותיאל היה מורה־הוראה ("מלמד"), תלמיד חכם ואיש חלומות. כבר בילדותו הצטיין הבן בלימוד הגמרא ובחוכמת היהדות. כמינהג הימים ההם — נשא אישה בגיל שמונה־עשרה.

המשיכה הטבעית, שהיתה טבועה בו להרחבת דעת, הביאה את מאַפו ללימוד שפות זרות ולהכרת העולם שמעבר לתחום היהדות. כך הגיע לרעיונות "ההשכלה", שהיו בבחינת פריצת גדר־המותר בתחומי הגיטו היהודי. לאביו, יהודי ירא שמים, קשה היה לראות את בנו יוצא ל"תרבות רעה". גם ההתבודדות בנופי שדה ויער נראתה בעיני האב כיוצאת דופן. אך מאַפו הצעיר, החולם, המשיך להתבודד בהרי אַלקסוֹטי, רחוק מעיר ומהמולת חברת בני־אדם, יושב בסוכה, רואה ואינו נראה. נופי הטבע

הסופר אברהם מאפו

כובשים את יישותו והוא חי בעולם של מסתורין. וכך מתקשרים בדמיונו נופי־סביבתו עם נופים רחוקים שבארץ התנ״ך. לנגד עיניו ניצבים שועים ונביאים, פשוטי־עם, כורמים ויוגבים. הדמיון פועל והיד רושמת, רושמת ומוחקת, רושמת ומוחקת... כל התחלות לסול מסילות חדשות — קשות. עם זאת מתרבות הרשימות ורק מעטים מבין אנשי־עט ורוח מציצים בהן והם משבחים ומהללים את הסופר לעתיד.

יום אחד עוקר מאַפו מסלבודקה לכפר לא רחוק מקובנה. הדחקות והעוני בבית גדולים. עליו לקיים משפחה — אישה ושני ילדים. בכפר מקבל מאַפו משרת מורה־הוראה במשפחה, כנהוג בימים ההם. האווירה הכפרית כובשת אותו, אך הבדידות מכבידה עליו.

כעבור זמן קצר הוזמן מאַפו לשמש כמורה־הוראה בביתו של איש אמיד בעיר יורבורג. השינוי גדול. לפי עדות הביוגרפים מצא מאַפו ביורבורג מרגוע לנפשו המתלבטת. בביתו של בעל הבית האמיד והנוח לבריות, חי חיי רווחה באווירה שקטה, נעימה ותרבותית. בהיות העיר יורבורג סמוכה לגבול הגרמני־פרוסי, הורגלו יושביה יותר לסיגנון המערב־אירופי. לא היו בה קנאים כמו בסלבודקה, המתערבים בחיי הפרט. כאן איש באמונתו יחייה.

ביורבורג מוצא מאַפו ספרי ״השכלה״ בעברית ובלועזית ואלה פותחים לפניו אופקים רחבים. מאַפו הגיע ליורבורג בשנת 1832 והוא צעיר לימים, רק בן עשרים וארבע. האנשים המעטים שקראו את רשימותיו־נסיונותיו

בכתיבה, חילקו לו שבחים ועודדוהו למעשי־יצירה בתחום הספרות. יורבורג היתה, בלי ספק, המקום המתאים מכל הבחינות להתקדמותו בכתיבה.

יורבורג איננו כרך גדול, אך בו מצא אשנב קטן לעולם הגדול. המגע שהיה ליהודי יורבורג עם גרמניה בכלל ויהודי גרמניה בפרט, השפיע באורח בלתי אמצעי על האווירה התרבותית־חברתית בעיר. רוח רעננה נשבה ביורבורג וממנה והלאה. ה״השכלה הברלינית״, שהיתה למושג של קידמה, עדיין לא היתה מקובלת בתחום המושב היהודי במזרח אירופה. יורבורג היתה,איפוא, הגשר לעולם החדש. כאן נשם מאפו אוויר פסגות. קרא ולמד. נופי הסביבה המקסימים של יורבורג שימשו רקע ליצירתו הספרותית. יל״ג העיד עליו כי בקובנה למד בהיחבא שפת עבר ובהיחבא כתב את רשימותיו, אך פה, ביורבורג, היה חופשי לעשות כרצונו. בשבתו כאן, באין המשפחה עימו — אשתו ושני ילדיו ישבו כל הזמן בעיר הולדתו — יכול היה מאַפו להתמסר להשתלמות עצמית באין מפריע וגם להעלות הגיגיו בכתב.

הביוגרף ח. א. מדאַלייה וכן ידידיו הקרובים, אנשי־העט קפלן ופרידברג, מעידים כי עוד בקובנה, בשנת 1830, כלומר שנתיים לפני הגיעו ליורבורג, כבר התחיל בחיבור ספר ״שולמית״, שלימים נקרא בשם ״אהבת ציון״. והנה, כאן ביורבורג, הודות לתנאים הנוחים, וגם הודות לסביבה הנפלאה, נופי הרים ויערות, שדות ומים שופעים בשלושת נהרותיה של העיר — הניימאַן, המיטובה, האימסטרה — יכול היה מאַפו להתמיד בכתיבת ספרו. ההתרשמות החזקה ממראות חיי הכפר השאננים, שבסביבות העיר, העניקו למאפו הרגשת שלווה ועוררו בו את החשק ליצירה. גם נופי הרי־אלקסוטי שליד קובנה היו מרשימים, אך ההתרשמות מנופיה של יורבורג ומהזדהותו עם יושבי־העיר והכפר היו חזקים הרבה יותר.

מכאן, שהשיקוי של נופי יורבורג המרהיבים, עוררו אותו להחיות בקסם עטו את הוויית העולם התנכ״י הקדמון, בבהירות שאין דומה לה בספרותנו. עם זאת נראה, כי מתוך עדות עצמית שמגלה מאַפו, היו לו הרבה ספקות, בכותבו לידידיו — ״בניתי הרסתי, בניתי הרסתי...״ כך בקובנה וכך ביורבורג. הרצון להוציא מתחת ידיו יצירה מושלמת, דחפה אותו להקפיד עם עצמו ולבקר בחריפות את הכתוב על־ידו.

שנות שהותו של מאַפו ביורבורג היו שנים פוריות. אמנם, אין לנו עדות ודאית, אבל מתקבל על הדעת כי כאן, ביורבורג, השלים מאפו את מלאכת הכתיבה והליטוש של ספרו ״אהבת ציון״, וייתכן כי כאן כבר החל לארוג את מסכת היצירה הבאה — ״אשמת שומרון״ — שלמעשה היא יצירת המשך בסיגנונה, באופייה וברוחה.

יורבורג היתה, איפוא, למאַפו תחנת ביניים חשובה בחייו וביצירה הספרותית. כמה שנים ישב מאַפו ביורבורג? — יש אומרים שבע שנים ויש אומרים יותר. הביוגרפים חלוקים בדעותיהם. מסמכים אין.

דבר הראוי לציון הוא כי טוב היה למאַפו בביתו של הגביר ביורבורג. היחסים האישיים בין בעל האכסנייה ובין מאַפו היו מצויינים וידידות כנה שררה ביניהם. מאַפו המורה היה אהוד ומכובד ע״י כל בני הבית, קטן וגדול. גם ביורבורג עצמה ידעו תושביה להעריך את מאַפו, איש הרוח, כערכו. כאן רכש לו ידידים, אנשי הגות ומחשבה, שוחרי ספר ודעת. פה יכול היה לגלגל שיחה עם ידידיו על כל נושא, ברוח הזמן. האווירה החופשית היתה לרוחו של מאַפו. ובעוזבו את יורבורג, עזב אותה ברגשי חיבה ואהבה למקום. כאן מצא גם סיפוק כמורה בביה״ס הרוסי־יהודי.

אולם לא נוכל לסיים את פרשת מאַפו ביורבורג, בטרם נספר על חיבור, שלפי דעת ביבליוגרפים כתב את עלילתו על רקע הווייתה של יורבורג. בעבודת ההוראה שלו נוכח מאַפו לדעת כי אין בידיו ספר לימוד וקריאה, שיוכל להגיש לתלמידיו, כמקובל בארצות הנאורות. מאַפו ביקש להרחיק את תלמידיו מן ההפשטה והפלפול. לכן החליט לחבר מעין מקראה לתלמידים בשם ״אמון פדגוג״, שהוא מעין ספר־עזר לתלמיד ללימוד הלשון העברית ודקדוקה וכן להקניית ידע כללי. והנה בספר זה כלל מאַפו גם סיפור מקורי משלו בשם ״בית חנן״. הסיפור מתבסס, לפי תוכנו, על ניסיון חייו ביורבורג. שני גיבורי הסיפור הם — חנן ונחבי. חנן הוא כל כולו דמות חיובית, סמל הטוב והטוהר, ואילו נחבי הוא, ניגוד גמור לחנן, כולו שלילה, רשע. לפי דעת המבקרים, חנן הוא בעצם ההתגלמות של האיש שבביתו התאכסן מאפו ביורבורג, הכירו היטב, אותו ואת אורח חייו. בסיפור ״בית חנן״ משתקפת בבהירות המגמה החינוכית־הדידקטית על־ידי הצגת הדוגמה הטובה לילדים.

נביא להלן את קטע הפתיחה של הסיפור ״בית חנן״ כדי לתת לקורא מושג ברור יותר על המדובר בו.

וכך מתאר אברהם מאַפו, בסיפורו ״בית חנן״, את בעליר־מיטיבו בעיר זפרון, היא יורבורג.

> בעיר זפרון יש שני עשירים. שם האחד חנן ושם השני נחבי.
>
> חנן הוא איש נדיב, אשר לא ימנע מקרובים שאלתם ומעיינים־בקשתם: לזה הוא נותן בגד ישן, לזה כסף ולאלה לחם.
>
> ונחבי הוא איש כלי, אשר לא יכול תת, האומר לאביו ולאמו: לא ראיתים, את אחיו איננו מכיר ואת קרוביו לא ידע. — —
>
> — — בביתו (של חנן) ירוחם אביון ואל קרוביו יאיר פניו. רעבים באים אל

בית חנן ויוצאים ממנו שבעים. — — וחנן עושה חיל בכל מעשהו כי ברכו ה' בכל משלח ידו. — ויושבי זפרון יהללו מאוד הליכות חנן, כי איש יקר הוא מאד, איש אשר אין בלבבו קנאה ושנאה. — —

נחבי שונא לו, והוא איננו שונא לנחבי.

נחבי מגרש כל אביון מחצרו ; וחנן חונן אביונים.

— — עיר זפרון קטנה היא, אך לא חדלו אביונים גם ממנה. אבל האביונים ההם לא ידאגו לחג הפסח, כי בוטחים הם בחסדי חנן, הקונה קמח לפסח, ואנשי־מעשהו אופים מצות לאביונים.

אחרי בער החמץ מן הבתים — והנה מנות שלוחות לאביונים : מצות אפויות, בשר, יין, גם משמנים וממתקים לימי החג, והנפשות הנעזרות, אוכלות ושותות בשמחה ומברכות נווה־צדיק. — —

ככל שממשיכים אנו לקרוא את תאור ביתו של חנן והליכותיו, מתעוררת בנו הסקרנות לדעת מי הוא "צדיק" זה, איש יורבורג ; הסוד כנראה כבר לא יתגלה לנו, אך די לנו בכך שאנשי־חסד כחנן חיו ופעלו בזפרון־יורבורג והם היו אבות העיר הקטנה הזאת, שעליה גאוותנו.

מאַפו עזב את יורבורג ועימו הספר "אמון פדגוג" — נכס פדגוגי־דידקטי יקר מציאות בימים ההם.

אבל מאַפו לא ראה ב"אמון פדגוג" יצירה גדולה. מבחינתו היה זה ספר־עזר שימושי לצרכי הוראה בלבד. וכך נשכח הספר בעזבונו, עד שבערוב ימיו גילה ההיסטוריון והמבקר יוסף קלוזנר את הספר "אמון פדגוג" ; הוא לקח את הסיפור "בית חנן" ופירסם אותו ברבים. הסיפור כבש את ליבם של בני הנעורים והיה, בסוף המאה ה־19, בבחינת חידוש.

כשהספר יצא לאור כבר לא היה מאַפו בחיים.

לאחר שעזב מאַפו את יורבורג שהה עוד איזה זמן בראַסיין. גם בעיר זו מצא לו מאַפו חברת ידידים משכילים, שהעריכו וכיבדו מאוד את הסופר, שקטעי רשימותיו כבר הגיעו גם לידיהם. מראַסיין חזר מאַפו לקובנה. באותם ימים ביקר גם בווילנה, נפגש עם סופרי "ההשכלה" — אדם הכוהן, מיכ"ל, ש"י פין, שולמן וגם יל"ג הצעיר. כולם כאחד קראו את יצירתו "אהבת־ציון" בכתובים והמליצו להוציא לאור יצירה מצויינת זו. ואמנם בראשית שנת 1850 מסר מאַפו את הספר "אהבת־ציון", תחילה לצנזורה הרוסית ואח"כ לדפוס. אך ההדפסה השתהתה והספר ראה אור רק בשנת 1853. הספר עשה רושם עצום על הקוראים. סופרים ואנשי־רוח דרשו ממנו להוציא לאור גם את יתר ספריו שבכתובים. מאַפו מאושר.

הופעת "אהבת־ציון" רוממה את רוחו של מאַפו. כל חכמי ישראל שמחו להלל ולשבח את הספר. הסופר פרץ סמולנסקין העמיד את מאַפו במעלה

אחת עם נביאי־ישראל. לכבוד כזה עוד לא זכה שום סופר עברי לפניו.

הנוער נמשך אחרי קסמי חזונו, אך היו גם קנאים חשוכים, שהתנכלו לו והרעילו את מעט האושר שמינה לו הגורל.

מי שקרא את "אהבת ציון" לאברהם מאַפו — ומי לא קרא יצירה מופלאה זו? — התרשם עמוקות משפעת התיאורים המרשימים של נופים קדומים ויפי־טבע המקסימים בהדרם. מחבר היצירה הזאת, המשרטט ביד־אמן נופים שובי־לב אלה, בארץ יהודה ובהרי ירושלים — לא ראם מעודו, כי אם חזה אותם בעיני רוחו, שהרי מאַפו לא הכיר מקרוב את ארץ אבותיו ולא היה לו מושג על הודה ותפארתה.

אך כנראה אין טוב בלי רע. בינתיים נפטרה אשתו והוא עצמו נחלש מפאת מחלה ממאירה שהחלה לקנן בו. מקורות הפרנסה אזלו והוא נאלץ לקבל עליו משרת מורה בווילנה, הפעם בביתו של איש עשיר, אך קשה, שממנו ספג עלבונות. ידידיו אמרו אז בצער ובבדיחות דעת — "נגזר על מאַפו לספוג עלבונות כדי שידע שמלבד בית חנן ביורבורג, קיים גם בית נחבי בווילנה..." לולא עידודו ועזרתו החומרית של אחיו מתתיהו, שישב בפריז, היה מצבו של מאַפו גרוע מאד.

והנה, אנו תלמידי הגימנסיה העברית ביורבורג, שמענו מאבות אבותינו, רק סיפורי זכרונות על אברהם מאַפו ביורבורג, אַך בגימנסיה קראנו את ספריו — אהבת ציון ואשמת שומרון — וגם למדנו להבינם מפי מורנו המצויין, אברהם קוסוצקי. נהנינו מסגנונם התנ"כי־המליצי של הספרים, מתוכנם המאלף ומעלילותיהם המרתקות.

אהבנו מאוד את גיבורי הספר "אמנון ותמר" — יצירי דמיונו של מאַפו.

במיוחד התרשמנו מתיאורי הנוף המקסימים, ששבו את ליבנו. אולם, לנו, תלמידי הגימנסיה, לא עוררו התאורים פלא, שכן מאַפו ששהה ביורבורג, שנים לא מעטות (שבע ומעלה!), התבודד בסביבותיה והתקשר עמוק אל נופיה. לנו, התלמידים לא היה כל ספק בדבר שנופי יורבורג שימשו למאַפו רקע לתיאורי הנוף בספריו. ועל כך היינו, אנו התלמידים, גאים מאוד.

אברהם מאַפו לא היה ציוני, לפי נוסחו של הרצל, אבל הוא היה ציוני שלא מדעת, איש החלום והחזון של שיבת־ציון, כר' יהודה הלוי, משה הס, הרב לוי־יצחק מברדיטשוב והיינריך היינה בשעתם.

וכאשר קראנו, אנו בני יורבורג, את ספריו "אהבת ציון" ו"אשמת שומרון", נדבקנו גם אנו בחזון של שיבת־ציון. קמנו ועלינו לארצנו, ארץ התנ"ך, כדי להושיט יד לשיקום הריסותיה, לבניית עריה ולהפרחת אדמותיה, לנו ולבנינו אחרינו.

זבולון פורן

זליג שכנוביץ – הסופר ואיש הרוח

הסופר זליג שכנוביץ הוא אחיו של פנחס שכנוביץ והדוד של פרידה שכנוביץ, שנולד ביורבורג והיגר לגרמניה. שם השתלם במוסדות להשכלה גבוהה, והיה לסופר נודע ופורה ביצירותיו ההגותיות והספרותיות.

להלן — תולדות חייו של זליג שכנוביץ — הסופר ואיש הרוח.

(פז)

זליג שכנוביץ למד ב״חדר״ ובישיבות ליטא המפורסמות ואחר־כך השתלם במוסדות ההשכלה והמדע בגרמניה. שם גם עבד כמורה ושם הוא עשה את צעדיו הראשונים בשדה הספרות. גלגוליו, משבריו ומעבריו מספירה רוחנית אחת לשנייה והיאבקויותיו עם מר־גורלו שעבר עליו ועמד בהם, גיבשו את אופיו ואת תפיסת עולמו המושרשת ביהדות ההיסטורית, והם שעוררו ופיתחו בו את כוח היצירה ואת כשרונותיו הפיוטיים. בשנת תרס״ח (1908) הוזמן לפרנקפורט כעורך ראשי של ״הישראלי״, הביטאון המרכזי של היהדות המסורתית בגרמניה, במקומו של ד״ר להמן המנוח, מייסדו של השבועון הזה, בשנת 1860 במאינץ. ואמנם שכנוביץ הכניס בו רוח חדשה. בסגולותיו האישיות, במזיגתו הנאה של מזרח ומערב, ע״י מוצאו ממזרח־אירופה ולימודיו במערב, ידע לגשר בין שני העולמות האלה. על־ידי סיפוריו על חיי היהודים במזרח, הצליח לקרב את העולם היהודי שבמזרח לזה של המערב, שהיה בשבילם זר לגמרי. הוא שעורר את ההבנה ליהודי מזרח־אירופה על סבלותיהם בתקופת הצאר, ולהיפך על־ידי תרגום כתביו בעתונות היהודית במזרח, נגלה ליהודים שם היופי וסיגנון החיים התרבותיים, המיוחדים ליהודי מערב אירופה. עזרו לו הרבה בזה סגולותיו האישיות, למדנותו ובקיאותו בספרות היהודית ובתולדות ישראל. לא לשוא נחשב בשעתו כאחד העיתונאים הפורים ביותר.

אך שכנוביץ קנה לו ביחוד שם כסופר בעולם היהודי ע״י שורת הרומנים ההיסטוריים שלו. השפה שלו היא תרבותית, מובחרת, רבגונית ומרובת גינוני לשון דקים. הוא מעצב את דמויות גיבוריו עיצוב אמנותי ומשתתף בלבטיהם השתתפות פנימית אישית. הפסיכולוגיה היהודית הספציפית והרגש היהודי החם והעדין טבועים בדמויות גיבוריו במעשיהם, בשיחותיהם,

וחן יהודי, אינטימי ומלבב נסוך עליהם. אך אין שכנוביץ משתמש באמנותו לשמה כמטרה לכשעצמה, אלא כאמצעי למטרה עליונה, נשגבה, והיא חינוך הנוער לאהבת ישראל ולמסורת אבות. ולשם זה בחר לו שכנוביץ בנושאים היסטוריים לספריו. בזה ממלא שכנוביץ תפקיד חינוכי־לאומי. מגמה זו אינה בולטת ואינה מורגשת כלל בסיפוריו, ורק בתאורי־אגב של עלילות מרתקות בדורות הקודמים, בתקופות היסטוריות שונות, נחרתים עמוק במוח הקורא הצעיר, העבר העשיר של עמנו. חייהם של גדולי ישראל, מידות ישראל סבא, המוסר הישראלי העתיק, אופן ההגבה, המחשבה וההרגשה היהודית, הצניעות, הענווה והגבורה האמיתית — גבורת הנפש של היהודי הנצחי.

מעטים הם הסופרים הדתיים שכתבו גרמנית, ובפרט מחברי רומנים היסטוריים דתיים, ואחרי ד״ר להמן והרב ד״ר הערמן (״יודיאוס״), שכנוביץ הוא מחבר רומנים היסטוריים גדולים, הסופר היחידי, שקם לה, ליהדות הדתית.

על עבודתו הספרותית משך חצי יובל שנים ועל היבול הענף והמקיף אפשר לעמוד מתוך רשימה של 16 ספריו.

א. **רשימות מליטא,** ובהן טיפוסים מעיירות בליטא ;

ב. **הרבי מסובאַלק ;**

ג. **מרליקה,** רומן מחיי היהודים בגאליציה ;

ד. **אנשי אוויר,** רומן מחיי ההווה ;

ה. **מעבר לגבול,** טרגדיה יהודית בארץ הצארים ;

ו. **בצל מלחמת העולם** (הראשונה) ;

ז. **בממלכת כוזר היהודית,** רומן היסטורי, תורגם לעברית ע״י ש. ל. ציטרון ויצא לאור בהוצאת ״אמנות״ בשנת תרפ״ד. אחד הרומנים ההיסטוריים הטובים ביותר בספרותנו ;

ח. **דרכו של מאיקימאיר אל הקרמל ;**

ט. **שלמה הפלשה,** על חיי היהודים הפלשים בחבש, שנתגלו ע״י ד״ר פייטלוביץ ;

י. **כלתו של משיח,** רומן היסטורי על רקע תנועת שבתי־צבי במאה ה־17 ;

יא. **משואות,** רומן היסטורי על רקע השריפה הגדולה בגיטו פרנקפורט בשנת 1711 ;

יב. **אברהם בן אברהם,** רומן היסטורי על רקע התגיירותו של הרוזן הפולני פוטוצקי. פרשת גבורה של חיי סבל, נדודים ורדיפות בתקופת הגר״א וסופו הטרגי של הגר ;

יג. **בין חרבות ובניין א״י,** (רשמי מסע לא״י), שיר הלל, מלא התלהבות

על א״י הנבנית. הספר עורר, ביהדות הדתית בעיקר, את הגעגועים לא״י ואת הרעיון לשיבת ציון;

יד. **אור ממערב**, סיפור היסטורי על החת״ם סופר, פרשת התלבטויותיו ופעולותיו מנעוריו עד יום פטירתו. תורגם לעברית — לראשונה ע״י עובדיה הכהן, ושנית ע״י משה שנפלד ויצא לאור ע״י הוצאת ״נצח״ תל־אביב (תש״ב);

טו. **הבריחה למולדת** (תעודת הזמן), זהו הרומן האחרון של הסופר, בו הוא מתאר את החוגים השמרניים ואת הטיפוסים הפרנקפורטאיים, את ההווי בקהילת ״עדת ישורון״ מיסודו של ש. ר. הירש, ז״ל, את החיים הבורגניים והתרבותיים, ובעיקר את החיים התורניים בבתי המדרש. על רקע זה מתאר הוא קורות משפחה ״יקית״ עשירה בפרנקפורט, העולה לא״י כתיירים לבקר אצל בניהם בארץ־ישראל, אשר חיים בקיבוץ (״חפץ חיים״), את התרשמויותיהם ואת חוויותיהם למראה העולם החדש, המתגלה לעיניהם על כל צעד ושעל עד אשר לבסוף נשארים גם הם בארץ ישראל;

טז. **רבי משה בן מיימון** (מונוגרפיה).

חבל שעד כה לא תורגמו אלא שני הספרים ״בממלכת כוזר היהודית ו״אור ממערב״. היה רצוי לגאול רכוש רוחני־היסטורי זה ולתרגמו לעברית בשביל הנוער שלנו, החסר דווקא חומר כזה.

מלבד הרומנים האלה כתב שכנוביץ נובילות, פיליטונים ורשימות לאין ספור, ואף הם מצטיינים בבדיחות דעת יהודית אמיתית, ברוח של אופטימיות, של חיוביות יהודית ושל חדוות היצירה. זכורות עוד רשימותיו על מסעותיו השונים בארצות המזרח או המערב, במקומות מרפא בהרים ועל הימים. הומור קל ועדין מרחף על רשימותיו. למראה פלאי הטבע מתעוררת אצלו ההוויה הדתית, הבאה לידי ביטוי כן ברשימותיו. חותם היהדות טבוע על כתביו, המצטיינים באהבת ישראל, בפשטות, בטבעיות וברגש עמוק. אם בראשית פעולתו קירב את היהדות במזרח אירופה ללבותיהם של יהודי המערב והצליח להפיץ ביניהם הרבה ממיטב הרעיונות שבמזרח היה גם בזה הכשרת הקרקע והלבבות של היהדות הדתית במערב לרעיון בניין א״י ושיבה אליה בלב ובנפש. ואמנם גם בזה הצליח ועשה הרבה נפשות לרעיון שיבת ציון. כדאי להזכיר בהזדמנות זו עוד זכות אחת: הוא היה הראשון שייסד חוגים לדיבור עברי בפרנקפורט והיה בין התומכים הנלהבים של הפצת השפה העברית בפרנקפורט. הוא עשה הרבה לחיזוק החיים הדתיים והתרבותיים, בעיקר בין המוני העם, כל יום היה נותן שעורים באולם ״מקור חיים״, וכן היה מרצה כל שבת על פרשת השבוע. זקן ונער נהרו להאזין להרצאותיו,

המוגשות בטוב טעם, בחן ובקסם אישי. הוא שימש גם מורה לתלמוד בישיבה הקטנה לנוער עובד ותלמידי בית הספר הריאלי ע"ש הירש.

רבים העריכו בו את רוח האופטימיות והאמונה בנצח ישראל שלא ישקר, את פשטותו וענוותנותו, את נוחותו לבריות ואת אהבתו לישראל ממזרח וממערב. כל הסגולות האלה חיבבוהו על כל מכיריו ושיוו לו חן וקסם מיוחד.

עד הרגע האחרון עמד על משמרתו העתונאית והתרבותית בפרנקפורט. עד שקלגסי היטלר התנפלו עליו ב־1938 ברחוב, הפילוהו והיכוהו עד זוב דם. בדרך נס ניצול אז ע"י השגריר השווייצי (שכנוביץ היה אזרח שווייצי), שהובהל טלפונית, ובאותו היום יצא לשווייץ בחסותו של השגריר. בציריך המשיך שכנוביץ בעבודתו הספרותית עד יומו האחרון.

פנחס וולמן

שלמה (סול) גולדשטיין

מנהיג יהודי והומניסט גדול

שלמה (סול) גולדשטיין נודע כאחד המנהיגים הבולטים בקרב יהודים ולא־יהודים בארצות הברית, ושמו הולך לפניו. הוא מוכר כיהודי גאה, מקובל ונערץ ע״י המוסדות הלאומיים והפילנטרופיים. כראש וכראשון בהם הוא משמש דוגמא ומופת לרבים בנאמנותו ובמסירותו לצרכי הכלל היהודי, תורם ומתרים.

לאחר מלחמת העולם השנייה מגיע שלמה (סול) גולדשטיין, פליט השואה, בחוסר־כל לארצות הברית והוא מוכה ושרוט מציפורני החיה הנאצית במזרח־אירופה, בה הוא ניהל מאבק קשה לחייו ושרד ; הצליח להתבסס כלכלית ולהבטיח את קיומו בכבוד.

שלמה (סול) גולדשטיין, הציוני והחלוץ מנעוריו, שאף בכל נפשו ומאודו לעלות לארץ־ישראל, אך נפתולי הגורל הסיטו אותו מדרכו והביאוהו לארה״ב. וכאן, כמהנדס־כימאי, בוגר האוניברסיטאות בקובנה וברומא ובכוח האינטלקט והחוש המסחרי שנתגלה בו, הצליח בעסקיו ועלה בגרם המעלות של החברה הרכושנית. כושרו עמד לו לפתח ולבסס את מעמדו כתעשיין מצליח ורב תהילה.

אולם פרסומו של שלמה (סול) גולדשטיין בא לו לא רק בגלל עסקיו המסחריים, אלא ובעיקר הודות להשתלבותו בחיי הציבור. שלמה (סול) גולדשטיין מעולם לא הסתגר בד' אמותיו ; הוא ראה תמיד את עצמו כחלק מן הכלל. כאיש ציבור, בעל השקפת עולם חברתית מגובשת, הוא ראה לעצמו מחוייבות מוסרית לעשות בעיקר למען הכלל היהודי. בחוגי הציבור שהכירוהו ידעו להעריך את תרומתו ואת פועלו ההומניטרי. ראשי השלטון בארה״ב קרבוהו ופתחו לפניו את דלתותיהם — אם היו אלה אנשי הקונגרס, סנטורים או הנשיא עצמו. שמו היה לשם דבר, הן במערכות השלטון, כנאמר לעיל, והן בקרב העם האמריקני.

ברם, עם כל מחוייבותו כלפי ארץ מגוריו ועמה, לא שכח שלמה (סול) גולדשטיין את עובדת היותו יהודי. יהדותו טבועה בדמו ; מושרש בלאומיותו היהודית וציוני בכל רמ״ח אבריו. האיש, המרוחק ת״ק פרסה מארץ חלומותיו, נושם את אווירתה ממרחקים. דאגותיה של מדינת ישראל היא

שלמה (סול) גולדשטיין

דאגתו, ושמחותיה — שמחתו. ואכן, לשלמה (סול) גולדשטיין יש חלק נכבד בסיוע שהגיש לקידום התפתחותה של ארצנו, אם זה בכפר ואם זה בעיר. בקרן הקיימת, בקרן היסוד ובמגבית המאוחדת (הבונדס) יודעים להעריך את תרומתו. שמו רשום על דפי "ספר הזהב" של הקרן הקיימת כאחד מגואלי הקרקע החשובים, התורמים להפרחת שממותיה של הארץ ושוחרים ליישובה. לא בכדי זכה שלמה (סול) גולדשטיין **ב"כתר שם טוב"** מטעם הקרן הקיימת לישראל בארצות הברית, שרק יחידי סגולה זוכים בו.

כאחד מראשי הפעילים בתנועה הציונית נבחר שלמה (סול) גולדשטיין לשמש נציגה בוועד־הפועל הציוני, בסוכנות היהודית ובמגבית המאוחדת — ה"בונדס". מעת לעת עוזב הוא את עסקיו האישיים בארה"ב ובא לישראל על מנת להשתתף בדיוניה ובהחלטותיה של ההסתדרות הציונית והסוכנות

היהודית. דבריו בוועד־הפועל הציוני נאמרים בשיקול דעת והם מעשיים וקונסטרוקטיביים. הצעותיו זוכות להערכה ולהוקרה. לנאומיו — באנגלית ובעברית הרהוטה — יש הד רחב בקרב שומעיו בכינוסים ובוועידות הציוניות.

כאיש רוח ראה לפניו שלמה (סול) גולדשטיין כחובה לחזק, בצד הנדבכים החומריים, גם את הנדבכים הרוחניים, כמו מוסדות ההשכלה ומפעלי התרבות של המדינה. אולמות באוניברסיטה העברית ובטכניון נושאים את שמו וכך גם במוסדות אחרים שידו הפתוחה מושטת לביסוסם.

בעת ביקוריו בארץ ניתנת לשלמה (סול) גולדשטיין ההזדמנות לראות את הארץ בבניינה ובהתקדמותה בכל שטחי חייה. וכשהוא חוזר לביתו הוא תמיד מבושם בריחה של הארץ וברוחה. כל ביקור בארץ מגביר בו את אהבת הארץ ואת הגעגועים אליה.

מקורביו מספרים כי בחוזרו לביתו הוא חש רגשי־אשמה על כי אינו נמנה עם אזרחיה של הארץ, בוניה ומעצבי דמותה...

רבים בוודאי ישאלו מיהו האיש שלמה (סול) גולדשטיין, מה הם

הכיתה השישית בגימנסיה ביורבורג
שלמה (סול) גולדשטיין, יושב בשורה הראשונה למטה, השלישי משמאל

מקורות יניקתו ואיך הגיע הלום מיורבורג אשר בליטא, עיר לא גדולה על גבול גרמניה. אין כל ספק בדבר כי נוף עיר הולדתו והווייתה של הקהילה היהודית הנהדרת בה, הם־הם שהשפיעו עליו ועיצבו את דמותו של שלמה'לה, הילד היהודי. יורבורג היא, כידוע, עיר שחוצים אותה שלושה נהרות, אחד מהם גדול — הוא הניימאַן והאחרים קטנים יותר. סביבה מרהיבת עיין זו, מוקפת יערות ופאַרקים ובתוכה קהילה יהודית חמה, קהילה ציונית עם מוסדות תורה והשכלה, ואחד מהם הוא בית הכנסת המפואר, שעורר התפעלות של אמנים ידועי־שם מכל העולם.

ואפשר, כי הפלא היותר גדול היתה הגימנסיה העברית על שמו של ד"ר הרצל, ששכנה בפאַרק היהודי הנקרא "תל־אביב"... יורבורג היתה גלות יהודית עם ניצוצות־אור, שיהודי העיר הקטנה הזאת הדליקו בה במאמציהם הדלים, כדי להאיר מעט את חשכת הגלות.

מכאן, שילדי ישראל ביורבורג דיברו עברית מגיל צעיר והתחנכו בסביבה ובאווירה יהודית ללא חשש להתבוללות בגויים. בבתי־ספר אלה צמחו התנועות החלוציות, שחינכו לציונות־הגשמה ולעלייה לארץ־ישראל.

שלמה (סול) גולדשטיין היה חניך בתי־ספר אלה. אמו הטובה, מנוחה, היא שדאגה לו וטיפחה אותו ברגשי אהבה לאחר שאביו, חיים־מאיר ז"ל, חייל בצבא הצאַר הרוסי נפל במלחמת העולם הראשונה מול חיילים גרמנים. וכך, בעוד שלמה'לה (סול) היה תינוק בעריסה, בן ארבעה חדשים, איבד את אביו ולא הכירו מעולם.

עם כל הדאגות ומצוקות החיים גדל הילד לשמחת אמו האלמנה, הצטיין כתלמיד בבית הספר ובכל שפנה. הוא היה ילד חריף־שכל, חרוץ, מתמיד ועושה חייל בלימודיו. בית אמו של שלמה'לה (סול) לא היה בית עשיר, אך הוא שפע חום של אהבת־אם מכל הלב.

כל הימים טרחה אמו האלמנה ועמלה קשה, כדי לפרנס את עצמה ואת בנה יחידה, לגדלו ולחנכו למעשים טובים וגם ללמדו תורה אצל רביים ומדע והשכלה בבתי הספר המקומיים.

כבכל הבתים ביורבורג היה ביתה של מנוחה בית מלא אהבה לארץ־ישראל, עם הקופסה הכחולה ועם התקווה לעלות ביום מן הימים לציון, ארץ קדשנו.

מספרים כי פעם בא לביתה של מנוחה האלמנה שליח מארץ־ישראל. לאחר שנשא דברו בבית הכנסת וסיפר על מעשי החלוצים־הבונים בא"י, ביקר בבתים כדי לאסוף תרומות למען קרן היסוד, הקרן לבניין הארץ. למנוחה, האלמנה הענייה, לא היה כסף בביתה, אך היא לא השיבה את פניו של

השליח ריקם. היא ניגשה אל הארון והוציאה מתוכו כמה כלי־כסף ואמרה — "הנה, קח את אלה כתרומה למען בניין ארצנו הקדושה..."

וקרה, פעם אחרת, שבא שליח מא"י וגם אז כאשר לא היה בידה של האלמנה לתרום, כרצונה הטוב, היא אמרה לשליח, בעיניים דומעות — "הנה קח את בני יחידי והוא בן תשע — קח את יקירי ויהיה חלוץ בא"י..."

כך חינכה מנוחה, האם היהודיה, את בנה לאהבת ארצנו הנבנית, לאחר אלפיים שנות גלות.

בהגיע שלמה (סול) לגימנסיה העברית עורר הנער את תשומת לב מוריו ומחנכיו. ואגב, בשנות השלושים למאתנו, היה אליעזר לייפציגר, קרובו של שלמה (סול) גולדשטיין, איש בעל השכלה גבוהה, מנהל הגימנסיה העברית על־שם הרצל ביורבורג.

בגמר חוק לימודיו בגימנסיה מסתיימת פרשת חיי שלמה (סול) ביורבורג. הוא עוזב את עיר מולדתו ומתקבל לאוניברסיטה הממשלתית־הליטאית בקובנה, לומד את תורת הכימיה ומכין את עצמו לעתיד הקשור בארץ־ישראל. בקובנה הציונית והתוססת פעל הסטודנט הצעיר, שלמה (סול) גולדשטיין, כמדריך בתנועת הנוער „החלוץ הצעיר" ולאחר מכן כמזכיר במרכז "החלוץ", כשהמטרה היא לעלות לארץ־ישראל. באותם ימים הוא גם מסייע לאירגון העלייה הבלתי־לגאלית (עלייה ב') לא"י ומכין גם את עצמו לעלייה בהקדם. בפעילות ציונית זו גילה כושר מנהיגות וזכה להישגים ולהערכה.

רבות מחשבות בלב איש, אך המציאות לרוב מתעתעת.

וכך קרה שיום אחד נקטעו כל תוכניותיו של שלמה (סול) גולדשטיין. מלחמת העולם השנייה פרצה לפתע, הגרמנים־הנאצים פלשו לקובנה ויהודיה הוכנסו לגיטו תחת משטר קפדני ואכזרי. ככל היהודים נאבק גם שלמה (סול) גולדשטיין על חייו כדי להישרד. הוא מגלה בגיטו, גם בתנאי המשטר הנוקשה, יוזמה ומארגן פעילות מחתרתית להצלת יהודים, ככל ... בעיקר התכוונו בשעתו להוציא נוער מן הגיטו אל מקומות מסתור. והיו שארגנו נוער להצטרף אל הפרטיזנים ביערות. הסיסמה היתה להציל יהודים מהר ככל האפשר, שכן מכונת ההשמדה פעלה בכל עריצותה. קבוצות גדולות של יהודים מובלות כמעט מדי יום לפורט התשיעי, שממנו כבר אין חוזרים... וכך נמשכו הרציחות עד הימים האחרונים למלחמה ממש (1945).

כשנוכח שלמה (סול) גולדשטיין לדעת כי אפסה כל תקווה להצלה, עזב גם הוא את הגיטו. במבצע נועז התחמק הוא עם חברתו תמרה ועוד קבוצת

צעירים ומצאו מסתור בכפר ליטאי. וכך עד כניסת הצבא האדום לליטא ובריחת הגרמנים.

כשחזר שלמה (סול) גולדשטיין לקובנה מצאה ריקה מיהודים ורק קברים לרוב סביב... מיישוב שמנה כרבע מיליון יהודים בליטא נותרו בחיים, לאחר השואה, רק כארבעת אלפים יהודים בלבד, פליטים רצוצים והמומים מאסון החורבן שפקד את קובנה היהודית וליטא כולה. אין עוד תקווה ליהודים השרידים בליטא — אמר לעצמו שלמה (סול) גולדשטיין — צריך להוציא את השרידים המעטים האלה, שהתרכזו בעיקר בווילנה ולהעלות אותם לארץ־ישראל.

שלמה (סול) גולדשטיין וחבריו נרתמו לפעולה. מארגנים את "הבריחה" למערב אירופה למרות התנגדות שלטונות ברית המועצות ליציאה. לאחר תלאות הדרך מגיעים שלמה (סול) גולדשטיין ותמרה לאיטליה ומצטרפים שם למחנות הפליטים המצפים לעלייה ארצה. שערי הארץ נעולים והמצפים — פליטי השואה — משתהים באיטליה. מצפים ומצפים. כבר שלוש שנים מצפים... מעת לעת יוצאות אוניות פליטים לדרך, אך אלה נתפסות ע"י צבאות ממשלת המנדאט הבריטית ונשלחות לארץ גזירה.

באיטליה נולדה לשלמה (סול) גולדשטיין ולתמרה בת, הבת הבכירה. בתנאי המצוקה הרעים חלתה התינוקת במחלה ממאירה. הרופאים המקומיים הציעו להעבירה לארצות הברית לטיפול רפואי בידי רופאים מומחים. לאחר התלבטות קשה ולאחר שנואשו מהתקווה לעלות בקרוב ארצה, הם יוצאים לארצות הברית, בניגוד לתוכניותיהם ומשאלותיהם הכמוסות בלב.

בהגיע שלמה (סול) גולדשטיין ותמרה לארצות הברית הם משתקעים תחילה בפילדלפיה ואחר־כך בשיקאַגו שבאילינוי וממנה לסקוקי. בתחנתם האחרונה הם השתלבו היטב בחברה היהודית ובכלל. שלמה (סול) גולדשטיין גילה כאן יוזמה מסחרית; הוא נכנס לעסקים, פיתח מפעל תעשייתי בתחום המקצועי שלו כמהנדס־כימאי וראה ברכה בעמלו.

בסקוקי הקימו שלמה (סול) ותמרה בית יהודי למופת והשתלבו בחיי הקהילה היהודית המקומית. כשרונו של שלמה (סול) ואישיותו הדינמית עזרו לו להגיע להישגים מרשימים בתחום העסקי־התעשייתי. ועם זאת, שההצלחה האירה לו פנים, היא לא סינוורה אותו. גם בעלותו לפיסגת ההצלחה, הוא לא שכח את חובותיו רלאומיים. זכר השואה רדף אחריו כצל; מצפונו דחף אותו להושיט עזרה לפליטי השואה בסקוקי, בשיקאגו ובכלל.

שלמה (סול) גולדשטיין עם הנשיא רונאַלד רייגן ורעייתו נאַנסי

הוא נבחר לעמוד בראש ארגון השואה בסקוקי והיה להם לאב ולפטרון. לאחר מכן נבחר שלמה (סול) גולדשטיין לעמוד בראש כמה ארגונים יהודיים ארציים נוספים.

דבר פועלו הציבורי של שלמה (סול) גולדשטיין מגיע גם לחלונות הגבוהים של שלטונות ארצות הברית. אנשי הקונגרס וסנטורים מתוועדים אתו. גם נשיא ארה"ב משתף אותו באירועים שונים. וכשהחליט בשעתו הנשיא רייגן להקים אנדרטה לזכר השואה, מוזמן שלמה (סול) גולדשטיין לוועדה המייעצת בבית הנשיא.

שלמה (סול) גולדשטיין תורם גם למוסדות הומניטריים של הגויים, כשם שהוא תורם למוסדות יהודיים.

וכך חי שלמה (סול) גולדשטיין בשני עולמות — העולם האחד הוא ארצות הברית, מקום מגוריו ופעילותו העסקית, והעולם האחר הוא — עולמה של ישראל. ותופעה זו מזכירה לנו את שירו של רבי יהודה הלוי — "לבי במזרח ואנכי בסוף מערב..."

מכאן המשיכה של גולדשטיין לפעילות במסגרת התנועה הלאומית־ציונית.

בשעתו פורסם בעיתונות ארצות הברית כי בקבלת הפנים, שנערכה בשיקאגו לכבוד הכתרת **"כתר שם טוב"** לשלמה (סול) גולדשטיין על פעילותו הברוכה ותרומתו הגדולה למען הקרן הקיימת לישראל, השתתפו 1400 אורחים ואישים מנכבדי ומראשי העיר ומחוצה לה.

בסיום האירוע החגיגי הודיע המנהל הארצי של הקרן הקיימת בארצות הברית, מר אברהם סלומון, כי בטקס נתרם סכום כסף לנטיעת יער בן מאה אלף עצים שיינטע בהרי יהודה, שבסביבות ירושלים, ע"ש שלמה (סול) גולדשטיין ורעייתו תמרה, כאות הוקרה על פועלם.

בדברי התודה למברכיו וביניהם הרב ד"ר ארתור הרצברג, נשיא הקונגרס היהודי האמריקני, אמר שלמה (סול) גולדשטיין, כי כבוד בעד מעשיו אינו מגיע לו, שכן כל מה שהוא עושה נעשה מחובת הלב והרגש ומתוך הכרה כי גורלו קשור בגורלה של מדינת ישראל ולכן כל אשר לו הוא גם שלה.

חינוכו היהודי־המסורתי וידיעת העברית, התמצאותו בהגות הציונית ובספרות העברית, מקנים לו עליונות על רבים מחבריו במוסדותיה של ההסתדרות הציונית. גם בביקוריו בארץ מרגיש את עצמו שלמה (סול) גולדשטיין כבביתו וחש את שייכותו לכלל הישראלי.

שלמה (סול) גולדשטיין, ניצול השואה, אינו מרבה לדבר על השואה, אך תת־הכרתית השואה היא חלק מהווייתו הנפשית. קשה להתנתק מחוויית השואה. בחיי היום־יום מנסים ניצולי־השואה להשכיח את תמונות הזוועה ולחיות את חיי ההווה, אך מעת־לעת עולה השואה בזיכרון ושוב חוזרת לתודעה. כל שביב של זכר השואה יכול לחולל סערה בנפשו של ניצול־השואה.

וכך קרה גם לשלמה (סול) גולדשטיין בסקוקי. לכאורה עיר שלווה ובה אלפי יהודים וביניהם פליטי־שואה החיים את חייהם ברווחה ובנחת. בסקוקי קיימים מפעלים תעשייתיים של יהודים, בתים נאים למגורים, בתי־ספר לילדים, בתי־כנסת, מוסדות צדקה ואפילו חנויות עם שלטים יהודיים. וכאן, בסקוקי זאת, בשל אווירתה היהודית, קבע שלמה (סול) גולדשטיין את

משכנו; הוא גם נתכבד בה, כאמור לעיל, לעמוד בראש אירגון פליטי־השואה.

יום אחד נדלקה בסקוקי נורת אזהרה. שמועה פשטה כי אירגון של ניאו־נאצים בשיקאַגו ובמקומות אחרים, זוממים לקיים מצעד הפגנה נגד היהודים בסקוקי. היו יהודים שנחרדו למשמע דברים אלה, אך היו גם שנטו להתעלם מהניאו־נאצים ולשבת בחיבוק ידיים. לא־כן שלמה (סול) גולדשטיין. החלטתו היתה נחרצת ונחושה:

— "כאן לא יצעדו נאצים!..." אמר בתוקף.

לנגד עיניו צפה ועלתה הכתובת על הקיר בגיטו קובנה:

— "יהודים זיכרו — נקמה!"

לימים סיפר שלמה (סול) גולדשטיין לעיתונאי ישראלי את פרשת "המצעד בסקוקי" ותוצאותיו.

— "כאשר נודע לי דבר המצעד, כינסתי אני קבוצה של רבנים ועסקני ציבור ואמרתי להם שאסור לנו לשבת בבית ואסור לשתוק. מטרת הנאצים איננה להוכיח שיש חופש דיבור בארצות הברית, אלא כדי להוכיח ליהודים בסקוקי ולעולם כולו, כי מלאכתו של היטלר עדיין לא הושלמה ושיותר מדי יהודים נשארו עוד בחיים: — —

לשם כך — מספר גולדשטיין — פניתי לבית הדין. אמנם ידעתי שבתי הדין לא יפסקו לטובתנו, משום שחוקי חופש הדיבור נחקקו בארצות הברית עוד לפני השואה והופעת הנאצים.

ואז היתה בידי הברירה להכריז כי חמישים אלף מאזרחי סקוקי, שיקאַגו ורבים־רבים נוספים מארצות הברית ומכל ארצות העולם, יבואו להפגין עימנו נגד הניאו־נאצים, הפגנה לא־אלימה, הפגנה של שלום.

כשראה קלאַנס, מנהיג הניאו־נאצים את ההכנות של היהודים, הוא מיהר להודיע כי הוא מסתלק מכוונתו להפגין. יום אחד צלצל הטלפון בביתי ואיש של קלאַנס הודיע לי כי הנאצים לא יפגינו במרכז של סקוקי, אלא ליד ביתי... עניתי לו כי אני מברך על כוונתם לבוא לסקוקי, אך אינני מבטיח שייצאו משם חיים.

מאז לא שמענו מהם דבר". —

האפיזודה העצובה הזאת צולמה והופיעה בסרט "סקוקי", בכיכובו של דני קיי. הגיבור של הסרט מאַקס פלדמן אינו אלא במציאות שלמה (סול) גולדשטיין. 25 מיליון אנשים צפו בסרט בארצות הברית וגם בארצות אחרות

בעולם ובתוכן גרמניה. הסרט עשה רושם אדיר על הצופים. בסיומו מסמל הסרט "המשך", כלומר עם ישראל חי, ממשיך וימשיך לחיות...

עמידתו הנחושה של שלמה (סול) גולדשטיין מול מזימות הרשע של הניאו־נאצים, התפרסמה באמצעות הסרט "סקוקי" והסעירה את הציבור נגדם. יוזם הסרט שלמה (סול) גולדשטיין ועוזריו זכו לברכה ולהערכה.

ביתם של שלמה (סול) גולדשטיין ורעייתו תמרה, היה בית מגורים יהודי, בית שספוג כולו אווירה לאומית־ציונית; גם בית עברי היה זה. מנגינות השיר היהודי והעברי הצטלצלו בחלל הבית המשפחתי, נקלטו ונספגו גם ע"י הבנות.

רעו וידידו, איש ליטא, מספר כי יום אחד קיבל הזמנה לנשואי הבת מאת משפחת גולדשטיין. כאשר פתח ידידו את ההזמנה וקרא את הכתוב בה נרגש מאד. היתה זו הזמנה שונה מכל ההזמנות לנשואין, שקיבל אי־פעם מידידיו; חצייה של ההזמנה היה כתוב עברית באותיות מאירות עיניים...

שלמה האב **תמר** האם

מנוחה־מרים הכלה **חיים־לייב** החתן

נוסף לתאריך העברי בגוף ההזמנה צויין גם התאריך —

33 שנה למדינת ישראל

מהזמנה כזאת, כותב הידיד, יעקב רבינוביץ, איש ליטא, סופר ועיתונאי, שופע רגש של יהדות חמה ויחס של כבוד לערכי המסורת.

ואמנם משקף שלמה (סול) גולדשטיין דמות של תלמיד־חכם יהודי־ליטאי, המושרש ביהדות ובמסורתה וגם בציונות וערכיה הלאומיים. מכאן האהבה הגדולה לעם ישראל ולארץ ישראל.

תופעה זאת השתקפה גם בחתונה זו, שערכה המשפחה לבתם, כל כולה על טהרת המסורת. ארבעה הכלונסאות כוסו בטלית תכלת. המוסיקה יהודית־עממית משולבת בניגונים חסידיים וישראליים. בקיצור — חתונה יהודית המזכירה את מסורת אבותינו.

ואכן, בחתונה מפוארת זו השתתפו כל המי ומי בארצות הברית וגם אורחים רבים מחוץ לארץ. והיה בחתונה קהל מגוון ונכבד מראשי היהדות וראשי המדינה — רבנים, קונסולים וסנטורים, תעשיינים, בנקאים וידידי משפחה הרבים.

בדברי ברכתו ביקש שלמה (סול) גולדשטיין להביע את משאלותיו וציפיותיו מבני הזוג הצעיר, שיחנכו את ילדיהם ברוח המסורת להמשך קיום האומה ולאהבת ארץ־ישראל, ארץ התקווה של העם היהודי.

ואכן, גם הבת וחתנה הבטיחו נאמנה, בדברי התודה וההערכה להורים, כי ילכו בדרכי הוריהם וכי דור לדור יביע אומר...

החתונה המקורית והנהדרת הזאת, בתכנה המאלף, לא תישכח זמן רב מכל ידידי המשפחה והקהל הרב והססגוני, שבא להשתתף בשמחה ולברך את הזוג הצעיר במזל טוב...

תמר (תמרה) לבית טייץ, מלוותו הנאמנה של שלמה (סול) גולדשטיין, נולדה בעיירה שקוד, בקרבת העיר ממל שבליטא וגדלה באווירת משפחה יהודית־מסורתית. בעיירה זו קיבלה תמרה חינוך עברי בבית הספר המקומי ובתנועת הנוער הציונית. תמרה היתה ידועה בעיירה כנערה חיננית וכשרונית.

כשהתבגרו שלושת ילדי המשפחה וביניהם תמרה, הם הצטרפו ל״החלוץ״ במטרה לעלות ארצה.

הנאציזם שם קץ לתוכניות ולתקוות. מיד עם כיבוש ליטא ע״י הגרמנים־הנאצים נרצחו באכזריות יהודי שקוד. תמרה, ששהתה באותם ימים בקובנה, הוכנסה אף היא לגיטו סלבודקה. שם הכירה את שלמה (סול) גולדשטיין, בעלה לעתיד. כחברה נאמנה לו נתנה יד לפעילותו המחתרתית בגיטו. כשלמה (סול), כן תמרה, העזו שניהם יחד עם חבריהם, לעשות להצלת נפשות במסגרת האפשרויות המוגבלות. תמרה השתתפה עם שלמה (סול) בכל הפעולות הנועזות, כמו היציאה מן הגיטו לכפר ליטאי ולאחר מכן ב״בריחה״ לאיטליה ועד היציאה לארה״ב. תמרה עמדה תמיד לצדו של שלמה (סול), עודדה אותו וחיזקה את רוחו.

וכך עד הגיעם אל המנוחה ואל הנחלה בסקוקי.

במקום מושבם בשיקאגו ובסקוקי גילה שלמה (סול) גולדשטיין תושייה בעסקיו ותמרה, כעקרת בית למופת, עסקה בטיפול ובחינוך שתי בנותיה — יהודית ומרים־מילי. ביתה של תמרה, אצילת הרוח, היה בית ציוני ומדינת ישראל היתה אהבתה הגדולה. ברוח זו חינכה את בנותיה לאהבת הארץ. כל שעותיה הפנויות היו קודש לעשייה למען ישראל ולמעשי צדקה לנזקקים.

בית תמרה, הנאה והמטופח בטוב טעם, היה במשך שנים מוקד לפעילות ציונית, מעין ״שגרירות״ של מדינת ישראל. תמרה, בהופעתה הנאה והלבבית, קיבלה בזרועות פתוחות ובחמימות רבה כל אדם מישראל. וכמעט שלא היה

תמרה גולדשטיין עם נשיא ארצות הברית ג׳ימי קאַרטר

מנהיג ציוני או נציג ממשלת ישראל שלא התארח בבית הזה וספג את אווירתו הציונית.

מספרים, כי בימי מחלתה של תמרה, בין ניתוח לניתוח, כל עוד רוחה בה, הטריד אותה המצב בישראל. — ״מה נשמע בישראל ?״ — היתה שואלת.

גם בימים אלה, לאחר שתמרה ז״ל הסתלקה מן העולם, אין שלמה (סול) מפסיק, ולו לרגע, את פעילותו הציבורית הענפה. היתה זאת, בלי שום ספק, גם משאלתה של תמרה, אוהבת ישראל.

בכל שנאמר ברשימתנו על שלמה (סול) גולדשטיין, ביקשנו לספר, ולו במעט, על פעלו של האיש ועל עלילות חייו, עשירי המעש.

דרך ארוכה ונפתלת עבר שלמה (סול) גולדשטיין מביתו אשר ביורבורג שבליטא ועד הגיעו לארצות הברית, תחנתו העכשווית.

העקבות שהשאיר שלמה (סול) גולדשטיין בדרכי חייו מעידות על כושרו להתמודד בקשיים פיזיים ובמצבי לחץ נפשיים ולעמוד בהם. מטבעו אין שלמה (סול) גולדשטיין אידיבידואליסט, המסוגר בתוך עצמו; הוא איש אוהב אדם וחברה. יושר ליבו דחף אותו תמיד להרבות, ככל יכולתו, במעשה התנדבות ונדבנות. ובאלה הוא זכה להערכתם ולהערצתם של הבריות. אלה היו בוודאי גם תכונותיהם של כל הפילנטרופים והנדבנים בעולם.

וכשאנו מעלים בזכרוננו את שמות הפילנטרופים הגדולים בעמנו כמשה מונטיפיורי ואדמונד רוטשילד, שבהתנדבותם רשמו דפים מזהירים בתולדותנו ובתולדות בניינה המחודשת של ארץ־ישראל בדורותינו, עולה לנגד עינינו גם דמותו של שלמה (סול) גולדשטיין, שבתרומותיו הנדיבות לקרנות הלאומיות, קרנות הומניטריות ועוד, ייחד לו מקום כבוד בשורת הפילנטרופים ידועי השם.

ישראל זקוקה, לפי תפיסתו של גולדשטיין, לעזרת היהודים בעולם, אך לא פחות זקוקים גם היהודים בעולם לישראל, שכן מדינת ישראל יכולה לשמש מפלט לכל קהילה יהודית, אם חו״ח תימצא במצוקה.

ככל שהיהודים בעולם יעשו יותר למען ישראל, הם יעשו זאת למען עצמם, בהבטיחם להם, לבניהם ולבני־בניהם מקלט בטוח בעת צרה ומצוקה. בהכרה זו חי ופועל שלמה (סול) גולדשטיין, איש העולם הגדול, שראייתו אוניברסלית ומרחיקה ראות.

ישראל זקוקה מאוד למנהיגים בעלי שעור־קומה, תבונה מדינית, חזון ומעוף, המסוגלים לתרום לה מנסיונם ומחוכמת חייהם.

עם ברכותינו לאריכות ימים ושנים לשלמה (סול) גולדשטיין, עוד מצפים אנו ממנו לשנים רבות ברוכות־מעש, לעינו הפקוחה ולליבו הלוהט והאוהד את מדינת ישראל, בבת עינו.

זבולון פורן

בוריס ברנשטיין

האיש, חזונו ופועלו

ורבורג, עיר הולדתו של בוריס ברנשטיין, היתה בראשית המאה הזאת עיר קטנה, עם אפשרויות מוגבלות להתקדמות צעירים, בני־העיירה, לרכוש השכלה ודעת וגם ללמוד מקצוע. קשה היה, בתנאי המצוקה של אז, להתרומם מעל פני השטח, ואף־על־פי־כן היו צעירים מעטים, שהתעלו והגיעו למעמד

בוריס ברנשטיין

תרבותי וחברתי רם. אחד מהם היה בוריס ברנשטיין. אמנם, כנאמר — אין נביא בעירו — ואעפ״כ הצליח להתבלט בעיירה בתבונתו וברוחב אפקיו.

בהיות בוריס בן שבע־עשרה הוא נשלח ע״י הוריו, שקשה היה להם לקדמו בעיירה בלימוד מקצוע, לקניגסברג שבגרמניה. בעיר זו התחיל לעבוד

כתלמיד באחד הבנקים. בזמן קצר מאוד התקדם יפה במקצוע הבנקאות ושילב בעבודתו בבנק גם לימודים באוניברסיטה.

כשפרצה מלחמת העולם הראשונה הוגלה בוריס ברנשטיין, בהיותו אזרח רוסי, מהעיר קניגסברג, שהיתה קרובה לגבול רוסיה־ליטא, לעיר הגדולה ברלין. בברלין נתקבל בוֹריס לעבודה באחד הבנקים הגדולים במדינה, ובמשך זמן קצר נתמנה למנהל מחלקה.

לאחר זמן, כאשר נודע למנהלי הקוֹמרץ־בנק בקובנה, על בחור יהודי, בשם בוֹריס ברנשטיין, העושה חייל במקצוע הבנקאות בברלין, הם הזמינו אותו, בשנת 1922, ומינוהו למנהל הבנק. הקוֹמרץ־בנק (״ליעטוּוואַס קאָמערציאָס באַנקאַס״), היה גדול הבנקים הליטאים, השני לאַחר הבנק הממשלתי.

יהודי יורבורג היו גאים מאוד על בן־עיירתם, שעלה לעמדה רמה ונכבדה בהתמנותו למנהל בנק גדול בקובנה, שהיתה בשעתו העיר המרכזית בליטא ובירתה בין שתי מלחמות העולם. בימים ההם סופר רבות על הליכותיו הצנועות ונדיבות ליבו של בוֹריס ברנשטיין ועל היותו משען לרבים, באמצעות הבנק ובתרומתו האישית.

מהידוע לי אישית אוכל להעיד כי תנועות הנוער הציוניות־חלוציות, שהיו אותו זמן במצב כספי דחוק, נסתייעו במנהל הבנק האדיב ולא במעט בתרומתו האישית וגם בהלוואות, אעפ״י שהיה ידוע לו כי אין בכוחם לפרוע את חובותיהם. קידום המפעל הציוני עמד אצלו מעל ומעבר לחשבונות מפלגתיים צרים, ועל־כן תמך בכל מפעל ציוני, יהיה אשר יהיה, ברוחב־לב. בוריס ברנשטיין נתגלה לעינינו, מדריכי בני הנוער בימים ההם, כאִיש בעל מידות תרומיות וציוני גדול, שצרת היהודים ועניין ארץ ישראל ובניינה נגע אל ליבו, הלב היהודי החם. שנים רבות פעל כחבר במרכז הציוני בליטא ותרומתו לקידום מפעל בניין הארץ היתה משמעותית ביותר.

בשנות השלושים הכרתי גם פן אחר באופיו של בוֹריס ברנשטיין, איש הציבור, את הפן האנושי־המוסרי שבו — ברנשטיין אוהב הילדים. אם בבנק הגדול, עמל וטרח לניהולו התקין ולקידומו, הרי בבית הילדים — ה״יידישער קינדער־הויז״ בקובנה מצא סיפוק לנפשו. כל אהבתו היתה נתונה לאותו ה״קינדער־הויז״ שעל ההר הירוק, רחוב געדרייטשו 4, בו מצאו משכנם ילדים וילדות, עלובי־החיים ומקופחי הגורל. הוא, בוריס ברנשטיין, היה להם לאב ולפטרון. כל מעייניו היו נתונים ליתומים קשי־יום אלה. ומה מאושר היה כשניתן לו להציל ילד נוסף ממצוקה וניוון.

מן הראוי לציין, כי הרומן של בוֹריס ברנשטיין עם ה״קינדער־הויז״,

התחיל כבר בשנים הראשונות לייסודו, בראשית שנות ה־20. בשעתו, לאחר מלחמת העולם הראשונה, לוקטו ילדים, פליטים ויתומים רעבים ללחם על־ידי ועד ציבורי, שקם לטיפול במוכי־גורל אלה. בוריס ברנשטיין הצטרף אז אל ועד מייסדי מוסד הומאַניטרי זה לילדים, שנקרא בשם ״יידישער קינדער־הויז״. המוסד שוכן בשעתו במיבנה ישן בעיר העתיקה של קובנה, בקרבת בית החולים היהודי. למנהל המוסד החינוכי נתמנה ד״ר זיגפריד ליהמן, איש רוח ופדגוג נודע, שמוצאו מגרמניה. המוסד החזיר לילדים את צלם האדם, סיפק להם פת לחם ומלבוש והיקנה להם השכלה ודעת.

כאשר התבגרו הילדים ועלתה שאלת עתידם, נחלקו הדעות בוועד הציבורי של המוסד. חלק טען בזכות ״הדאַיקייט״, שמשמעה קליטת בני הנוער בחברה הקיימת, ומכאן לימוד שפת יידיש המדוברת והכשרתם להיות בעלי־מקצוע בחרושת, בשרותים ובפקידות. לא־כן טענו הציונים בוועד הציבורי, שבראשם בוריס ברנשטיין; את בני הנוער — אמרו הציונים — יש להכשיר לעלייה לארץ ישראל, ללמדם עברית כדי להקל על קליטתם שם במוסד חינוכי. כאשר נתקבלה עמדת הציונים, התקשר הוועד הציבורי בנדון עם ההנהלה הציונית בירושלים, וכעבור זמן קצר נתקבלה תשובה חיובית. בזמנו נעזב מוסד חינוכי לילדים שליד העיר לוד; במקום היו כמה מיבנים דלים ושטחי־קרקע פנויים של הקרן הקיימת, שבחלקם ניטע ״יער הרצל״. הצעת ההנהלה הציונית סיפקה את הוועד הציבורי, וב־1927 עלו רוב חניכי ה״קינדער־הויז״ לא״י בראש עם ד״ר ז. ליהמן, והקימו במקום שנעזב, מוסד חינוכי חדש — הוא כפר הנוער בן־שמן עד היום הזה. עליית בני ה״קינדער־הויז״ לא״י והקמת כפר הנוער לחינוך חקלאי, היו לרוחו של בוריס ברנשטיין ושמחתו היתה רבה על־כי זכה להיות בין מייסדי כפר הנוער בן־שמן.

מאז תקופת בן־שמן ועד לשנות השלושים עבר ה״קינדער־הויז״ גילגולים רבים. בשנות השלושים באה שוב עדנה ל״קינדער־הויז״. ביוזמתו ובמאמציו של בוריס ברנשטיין חלו שינויים מהותיים במוסד. ניבנה הבית המפואר על ההר הירוק ושופרו תנאי־המגורים והטיפול האישי בילדים בשני אגפי הבית — האחד לגיל הרך והשני לגן ולגיל בית הספר. כותב הטורים האלה הוזמן, בשעתו, לשמש מנהלו הפדגוגי של המוסד. היה זה לפי רוחו של יו״ר הוועד הציבורי בוריס ברנשטיין, שבתחום החינוך יטפל מחנך עברי וציוני. כמעט כל צוות המחנכים בגן ובכיתות בית־הספר הוחלף; לעבודה החינוכית הצטרפו מחנכים ומחנכות, שקיבלו את השכלתם הפדגוגית בסמינר ״תרבות״. הילדים בגיל בית־הספר נשלחו ללימודים בבית־ספר

העברי "תרבות" שעל ההר הירוק. ילדי ה"קינדער־הויז" למדו עברית ושרו שירים עבריים. האווירה במוסד השתנתה. ייעודו של המוסד הפך להיות ציוני. וכשבאו שליחים־אורחים מא"י, הם לימדו שירים עבריים וסיפרו לילדים על החיים בארץ ישראל ועל הערים, הכפרים והקיבוצים.

בכל ערב שבת וימי חג ומועד, היה פוקד בוריס ברנשטיין, יחד עם רעייתו אלה וילדיו, את המוסד ונהנו לראות את הילדים נקיים למשעי, זוהרים ומאושרים. נוהג היה אז ב"קינדער־הויז" לקיים בערב שבת, לפני ארוחת הערב, מסיבת קבלת שבת עם שירה עברית עליזה וקריאת קטעי־ספרות. בוריס ברנשטיין רווה אז הרבה נחת בראותו את הילדים צוהלים ושמחים בחלקם.

ייקצר המצע מלספר, ולו קטעים בלבד מן הפואימה הפדגוגית והוייתה, שנתרקמה בחברת תילדים של ה"קינדער־הויז". בוריס ברנשטיין אמנם לא היה מעורב במעשה החינוכי היום־יומי, אך יחסו האבהי והלבבי לילדים קרן אור ושפע עידוד למחנכים בעבודתם החינוכית. הדאגה לילד והחרדה הרבה לגורל תינוקות מקופחים — יכולים לשכון רק בליבו הרגיש של אדם בעל נפש גדולה, כמו בוריס ברנשטיין.

בסוף שנת 1938 עלה המנהל הפדגוגי של ה"קינדער־הויז" לארץ ישראל. מייד עם בואו מיהר להגיע לכפר הנוער בן־שמן, שהה בו מספר ימים ושוחח רבות עם מנהל הכפר הישיש, ד"ר ז. ליהמן, וגם עם בכירי המחנכים, ירמיהו שפירא ורחל קטרבורסקי, בדבר העלאת קבוצות ילדי ה"קינדער־הויז" לבן שמן. הרעיון ממש קסם להם. אך לצערנו הרב לא נסתייע הדבר. שמי אירופה קדרו בימים ההם ומצבה הפוליטי של ארץ־ישראל נתערפל. מלחמת העולם כבר נראתה באופק... בוריס ברנשטיין הצטער מאוד.

בשואה הנוראה, שפקדה את יהודי אירופה, נכרתו באכזריות שטנית ילדי היהודים בקובנה, ובכללם גם ילדי ה"קינדער־הויז" ומחנכיהם. אין יודע מקום קבורתם ואין אות וזכר להם... אך מפעלו הכביר של בוריס ברנשטיין לא יישכח ולא יימחק לעולם מספר החיים של יהודי ליטא.

בוריס ברנשטיין עצמו ובני־משפחתו גורשו עוד בטרם שואה לסיביר, עם חילופי השלטון בליטא. בשנת 1940 צורפה ליטא לברית־המועצות. השליטים החדשים, בני טיפוחיו של סטאלין, ראו בציונות תנועה ריאקציונית ואנטי־סובייטית. לכן, רוב הפעילים הציונים הבולטים בליטא, ובתוכם גם בוריס ברנשטיין, חבר המרכז הציוני, הואשמו בחתירה אנטי־סובייטית. בוריס ברנשטיין גורש ונכלא לתקופה של 8 שנים באחד המחנות הנוראים ביותר

בברית־המועצות. מחנה זה תואר בפרוטרוט ע״י הסופר הרוסי הנודע סולז׳ניצין בספרו ״ארכיפלג גולאג״.

25 שנים התענה בוריס ברנשטיין בסיביר הרחוקה והקרה, עד שזכה הוא ובני־משפחתו לעלות לישראל. בהגיעו ארצה הוכר רשמית ע״י ההנהלה הציונית והמוסדות הממשלתיים כ״אסיר ציון״.

דרך נפתולים ארוכה ורבת סבל, אך גם תהילה, עבר בוריס ברנשטיין הנער, מאז צאתו את עיר הולדתו יורבורג עדי הגיעו לארץ חלומותיו, אליה נשא את נפשו כל הימים.

במשכנו בנתניה, מוקף בני־משפחה וידידיו, בילה בוריס ברנשטיין את שנותיו האחרונות והוא מותש ורפא־כוח, אך כתמיד מלא חזון ואמונה בעם ישראל ובשגשוגה של מדינת ישראל. וכך עד יומו האחרון.

ימתקו לו רגבי האדמה שאהב, ותהא נשמתו צרורה בצרור החיים והתקומה בארצנו.

ד״ר זאב ברנשטיין, בנו של בוריס ברנשטיין, גורש עם פרוץ מלחמת העולם השנייה בשנת 1941, יחד עם הוריו לסיביר.

בשנים האחרונות לשהותו בסיביר לימד פילולוגיה גרמנית באוניברסיטה סובייטית.

בשנת 1972 עלה ד״ר זאב ברנשטיין לארץ־ישראל והצטרף לצוות המרצים במחלקה לשפות זרות באוניברסיטת תל־אביב.

בזכות מחקריו הרבים וספריו, שהתפרסמו בישראל ובחו״ל, הוענק לד״ר זאב ברנשטיין בשנת 1990, תואר פרופסור חבר — הפרופסורה הראשונה בתחום זה באוניברסיטת תל־אביב.

אכן, מעשי אבות ירשו בנים...

זבולון פורן

פנחס שכנוביץ - הציוני ואיש הספר

במרכזה של יורבורג, בבניין אבן, גדל־מידות, היה מקום משכנו של פנחס שכנוביץ. בקומה העליונה של הבניין התגורר הוא ובני משפחתו ובקומה התחתונה היתה החנות שלו לכלי־כתיבה וספרים. כאן, בחנות זו, היה המשכן לחובבי הספר, העברי והיידי. ובמשכן זה של הספר נוצר גם מעין בית־ועד ליקירי יורבורג, שהיו סרים מעת־לעת לשוחח בצוותא על דברים שברומו של עולם, ובייחוד על המתהווה בארץ ישראל — ובסופו של דבר, וכמובן מאליו, גם על הספר החדש...

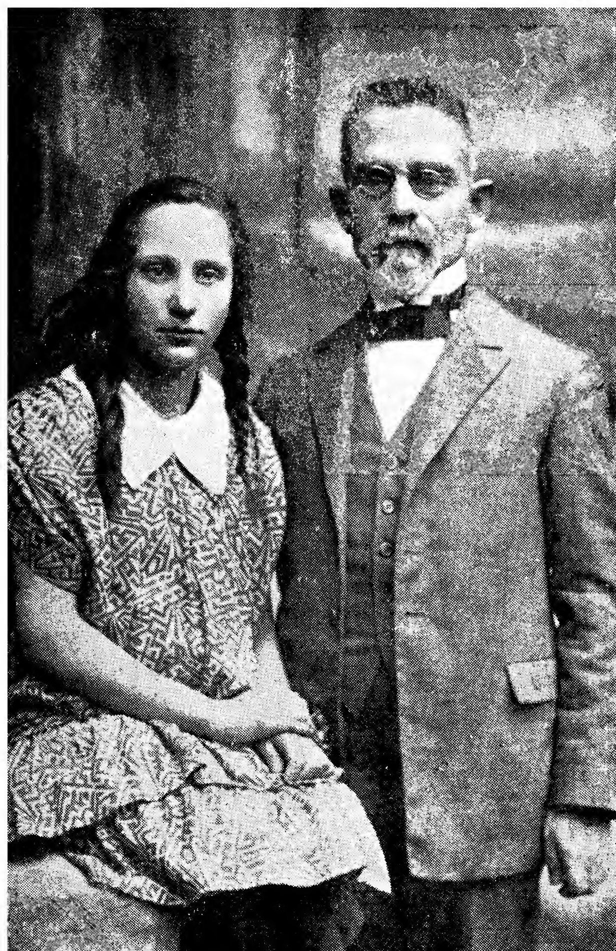
פנחס שכנוביץ, איש משכיל ובעל הדרת פנים, עמד במרכז השיחה; דיבורו לאט ובנחת, כאילו השכינה שורה בו. וב"משכן הספר" ניתן היה גם להציץ בעיתון ציוני ביידיש וגם בספר או קובץ־ספרותי, פרי־עטם של סופרים עבריים, ילידי ליטא. פנחס שכנוביץ, שהיה בן למשפחה שבה היו מושכים בעט־סופרים *), התעניין גם הוא בספרות העברית הצעירה, שהיתה שונה בסגנונה החדיש ובתכניה מספרות ההשכלה, שהיתה קרובה לרוחו בנעוריו.

באותם ימים, שנות העשרים למאתנו, עת הכרנו את פנחס שכנוביץ, היה הוא כבר ידוע כאיש המושך בשבט סופרים. ואכן, כפי שמצאנו ב"המליץ" **) למדנו לדעת כי היה שכנוביץ כתב זריז ששלח להדפסה רשימות לרוב על יהודי ליטא ויורבורג בכלל. העברית שלו היתה מליצית מעט וכושר הביטוי שלו בכתב היה כתוב בסיגנון התקופה. בעת עריכת ספר הזיכרון עיינו בכמה מן הכתבות ששלח פנחס שכנוביץ ל"המליץ", והן היו ברובן רשימות אַקטו־אַליות. מן הרשימות מתברר כי כבר בצעירותו היה כתב נאמן המעורב בחייהם ובהווייתם של בני קהילת יורבורג וליטא כולה.

בשנות לימודינו בגימנסיה הכרנו את פנחס שכנוביץ כאדם עניו וצנוע בהליכותיו, אחד מיקירי יורבורג, איש ציבור מובהק הרגיש לכאבם של הבריות והמוכן תמיד לעוץ עצה ולהושיט יד נדיבה לפתרון בעיותיהם. כיהודי ציוני, לפי השקפתו, היה עיקר מעיינו ארץ ישראל, בניינה, בעיותיה

* ראה זליג שכנוביץ עמוד 231 בספר זה.

** "המליץ" (1860—1904), כתב עברי ראשון של המשכילים ו"חובבי־ציון" ברוסיה (אודיסה).

פנחס שכנוביץ ובתו פרידה

וצרכיה. הוא היה מעורב בכל מפעל ציוני, העשוי לתרום לקידום בניינה של הארץ.

פנחס שכנוביץ עשה כיכולתו גם לקיום הגימנסיה העברית שהיתה זקוקה לעידוד ולסעד, שכן קשה היה לקיים מוסד השכלתי זה בעיר־עיירה

קטנה יחסית כיורבורג. ואף־על־פי־כן נטל על עצמו הציבור היהודי־ציוני את המעמסה הכבדה, מתוך הכרה בחשיבותו וערכו של מוסד לאומי־תרבותי זה ליהודי יורבורג. הגימנסיה היתה מעין אוניברסיטה זוטא, שתרמה לכל האוכלוסייה היהודית ועל־כך היתה גאוותם של בני־יורבורג.

פנחס שכנוביץ גילה גם אהדה ועניין בפעולות הנוער הציוני. בהיות בתו, פרידה, חברה ומדריכה בתנועת הצופים — השומר הצעיר, למד להכיר מקרוב את התנועה והזדהה עם מטרותיה החלוציות. פרידה עברה את כל שלבי ההכשרה החלוצית לקיראת העלייה ארצה וזאת בהסכמתו, עידודו וברכתו של אביה.

ואמנם, יום אחד עולה פרידה לארץ־ישראל ומצטרפת לגרעין התנועתי־החלוצי של השומר־הצעיר בליטא — הוא גרעין הקיבוץ שייסד את משמר זבולון שבעמק זבולון, לימים כפר מסריק. פרידה נקלטת היטב בקיבוץ, מקימה יחד עם חברה דוד תא משפחתי ומאמצים להם שם משפחה סימלי חדש — זבולוני. וכאשר נולד בן למשפחת זבולוני קראו לו בשם אילן, אילן זבולוני, נכד לסבא פנחס שכנוביץ ביורבורג. לאושרו של פנחס שכנוביץ, שעקב מרחוק אחר מהלך חייהם של בני משפחת זבולוני בקיבוץ — לא היה גבול. הסבא שכנוביץ שמח לכל מכתב ורווה נחת מכל ידיעה על אורח חייו והתפתחותו של הקיבוץ.

אך השמחה לא ארכה זמן רב. בבוקר לא־עבות כוסו שמי־יורבורג עננים שחורים משחור. קלגסי היטלר פלשו ליורבורג, ששכנה במרחק 9 ק״מ מגרמניה, ובתוך שלושה חדשים, בקיץ 1941, החריבו את הקהילה היהודית עד היסוד.

הקוראים את הרשימה של פנחס שכנוביץ — ״בית הכנסת הישן מספר״ — המתפרסמת בספר הזיכרון — יילמד לדעת כי עם עלות היטלר לשלטון היתה לאיש, עוד בטרם פורענות, התחושה כי הולך וקרב הקץ לקהילת יורבורג... ובתחושה זו גם הוא הלך בהולכים.

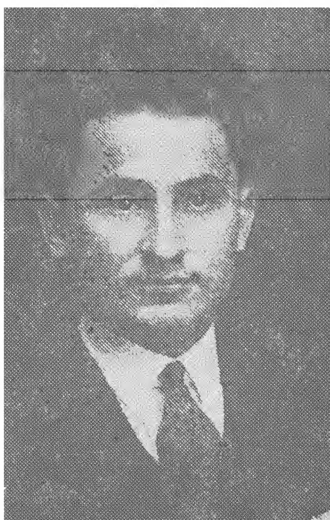
יהא זכרו ברוך.

זבולון פורן

אליעזר לייפציגר

מורה, מחנך ומנהל

אליעזר לייפציגר ז״ל (זכור לטוב) היה אחד המורים הבולטים בגימנסיה העברית שלנו. הוא נולד ביורבורג. למד בגימנסיה הריאלית בקובנה, שהיתה בשנים הראשונות לקיומה מנוהלת ע״י מנהל בעל השקפות אורטודוקסיות ואנטי־ציוניות. לפי עדותו של חברו, ד״ר שלמה קודש, היה אליעזר בין התלמידים החרוצים והשקדנים בגימנסיה. בעל השקפות

אליעזר לייפציגר — מורה ומנהל בגימנסיה העברית

ציוניות. הוא הפך שם למנהיג ציוני שניהל את מרד התלמידים, באותה תקופה, נגד מזימות אורטודוקסיות ואנטי־ציוניות של הנהלת בית הספר, שאסרה על שירת ״התקווה״ בין כתלי ביה״ס. בהנהגתו הצליח המרד. הותר לתלמידים לדבר עברית בביה״ס וגם לשיר את ״התקווה״ בהזדמנויות הנאותות.

אליעזר סיים את לימודיו בגימנסיה. למד משפטים באוניברסיטה בקובנה וזכה בתואר עו"ד. באותה תקופה הוגבלו זכויות עורכי־הדין היהודיים בפקודת השלטונות הליטאיים. אליעזר בחר לנטוש את עסקי הערכאות ובא לשמש מורה בגימנסיה של יורבורג, ששוועה למורים מוכשרים. הוא שימש שם כמורה ואח"כ כמנהל. יותר מאוחר, נקרא לאחר כבוד לשמש מנהל הגימנסיה העברית החשובה בפוניבז'.

אליעזר חשב על עלייה לארץ אבל תקוותו זו לא נתגשמה וגם הוא כרבים אחרים בשואה הלך בהולכים.

אליעזר היה ציוני נלהב ועסקן נמרץ מבטן ומלידה. בגימנסיה שלנו ביורבורג התבלט מבין המורים האחרים בכושרו החינוכי, בגילוי ידע רב במקצועות שלימד וגם במנהיגותו. התלמידים כיבדו והעריכו אותו. הוא היה אחד המורים שבו נזכרים עד היום התלמידים כשעולה זכר הגימנסיה. בשעות הלימודים היה אליעזר קשוח במידה הדרושה ושמר בקפדנות על המשמעת בביה"ס. אבל אחה"צ, אם פגשנו בו, ידע להיות חבר. הוא היה מזמין אותנו לשוט עמו בסירה על המיטובה לאורך הפארק. זו היתה חוויה בלתי נשכחת. שם היתה לנו ולו הזדמנות יוצאת מן הכלל לשוחח בניחותא על נושאים שונים כחבר עם חברים.

ידו של אליעזר היתה בכל פעולה ציונית בעיר. מפעלו המיוחד, הראוי לציון, היה הקמת ספרית "ברנר", שמילאה את המחסור בספרים עבריים בעיר. אליעזר נרתם למפעל זה בכל מרצו ואונו הבלתי נדלה, ויחד עם עסקנים אחרים, ובין היתר אמי המנוחה, שגם היא השקיעה במפעל זה מרץ בלתי משוער, הקימו את הספרייה שהיתה לתפארת.

למרות שהיה מבוגר ממני זכיתי להיות תלמידו, חברו ושותף לכל הפעילות הציונית בעיר. ממנו למדתי הרבה ואני זוכר אותו בהערצה רבה.

יהא זכרו ברוך!

עמנואל קופלוב

אליעזר לייפציגר - חבר וידיד

עם אליעזר, או כפי שקראנו לו "לייזק'ה", נפגשתי בימי נעורי בגימנסיה הריאלית היהודית בקובנה, בראשית שנות העשרים. שנינו הגענו ל"בית מדרשו" היהודי אורתודוקסי של הד"ר קרליבך (דודו של עזריאל קרליבך, לימים עורך "מעריב"), שנותר בקהילת קובנה שבליטא מימי הכיבוש הגרמני במלחמת העולם הראשונה. מוסד חינוכי זה, נועד לכתחילה ע"י שלטונות הכיבוש ל"גרמן" את יהודי ליטא, ולהכשירם לכיבוש גרמני תרבותי של חבל ליטא. מספר קצינים יהודים בצבא הגרמני, ובראשם הד"ר קרליבך, גוייסו למטרה תרבותית פטריוטית זו, ונתמנו למורים במוסד חינוכי יהודי בשם: OBER REALSCHULE FÜR JUDISCHE KINDER (בי"ס ריאלי גבוה לילדים יהודים). היה זה בי"ס גרמני עם מספר שעות להוראת יהדות אורתודוקסית בנוסח קהילת פרנקפורט על נהר מיין האורתודוקסית והאנטי־ציונית.

משגורשו הגרמנים מליטא, וליטא זכתה לעצמאות, נשאר ביה"ס הזה על מכונו, והיה משום חידוש במזיגה זו של השכלה כללית מורחבת בתוספת חינוך ליהדות חרדה. הד"ר קרליבך ומספר מורים גרמנים יהודים, מהם מעולים, מהם פחות, נשארו על כנם בביה"ס. לבי"ס זה הגענו אליעזר ואני מעיירות מרוחקות זו מזו, יורבורג, בדרומה של ליטא, עיר הולדתו של אליעזר, ואני מקופישוק, שבצפון. שנינו התחלנו במחלקה השישית *, ועד מהרה מצאנו זה את זה. דומים היינו להפליא. קטני קומה, "נגועים" ברעיון הציוני, נוטים לעסקנות. התחרות בין שני נערים בכיתה אחת, לא פגעה בחברותנו. אליעזר היה חרוץ ממני. גילה כישורים אמנותיים, בעיקר בציור, ובעל מוח חריף במתמטיקה. היו אלה ימים סואנים בחיי הקהילה היהודית בליטא. אחרי הצהרת בלפור, ניתנה אוטונומיה תרבותית כביכול ליהדות ליטא, וניצני הגשמת חלום ציון לנוער בדרך ההכשרה החלוצית, לקראת עלייה בעתיד בלתי נודע. באותם ימים התחילו מסתמנים חילוקי דיעות אידיאולוגיים שפילגו את התנועה הציונית לזרמים; מלחמת השפות בחינוך היהודי, עברית או יידיש, ותסיסה מעמדית שחדרה גם למחנה הציוני, לא

---

* כיתה שישית־תיכונית.

מעט בהשפעת ארץ ישראל החלוצית, מעמדית. מגוון של אמונות ודעות, תקוות ואשליות, ויכוחים בלתי פוסקים בנוסח חדש שיהדות מזרח אירופה לא ידעה אותו קודם, חדרו לבית הספר שלנו, וכיתתנו, אף כי לא היתה הגבוהה, הפכה למרכז התסיסה, ולייזק׳ה לייפציגר בראש המתסיסים.

בתמימות ייקית, האמינו המנהל, שרק זה הוריד את כתפיות מעיל הקצין הגרמני, וחבריו, שיעלה בידם להמשיך בליטא בקו החינוך לאורתודוק־סיה אנטי־ציונית בלשון הגרמנית. עד מהרה, נוכחו בטעותם. מספר מורים ציונים, שחזרו לליטא מרוסיה אחרי המלחמה, הכניסו רוח חדשה בבית הספר. לכאורה דבר לא נשתנה. לשון הלימודים העיקרית — גרמנית, התכנית — ברוח החינוך התיכוני בגרמניה, משמעת חמורה, כוללת עונשי גוף לתלמידים "סוררים", ואיסור חמור לפעילות ציונית בתוך ביה"ס שביטויו המוחשי היה חרם על ההימנון הציוני — "התקווה". היתה זאת כיתתנו שהפכה לכבשה שחורה, וממנה יצאה הרעה. קבוצתנו התחילה מחפשת הזדמנויות להבקיע את חומת ההתנגדות לכל פעולה ציונית.

אליעזר, התבלט כנואם בעל לשון חריפה, ובעל השפעה על חברינו בגימנסיה לבנים, והגימנסיה המקבילה לבנות.

מתקופה זו, נשארו שתי אפיזודות בזכרונותי, שללא ספק ראויות להירשם בתולדות יהדות ליטא שאיננה. תקרית רגילה ביותר כגון סטירת לחי שקיבל אחד מחברי הכיתה מהמורה לרומית, הציתה את נס המרד. אליעזר עמד בראש המורדים. הצלחנו להשפיע על חברי הכיתה שלא להכנס לשיעור. התכנסנו בחדר בית תמחוי יהודי ברחוב מאפו (עיריית קובנה קבעה שם רחוב לזכרו של הסופר העברי אברהם מאפו בעל "אהבת ציון" ו"אשמת שומרון", הרומנים העבריים הציוניים הראשונים, והוא יליד קובנה), שם גרתי אצל מנהל בית תמחוי זה, ואחרי נאומי עדוד נלהבים, כתב אליעזר בכתב ידו הנפלא, תזכיר להנהלה ובו תנאים לשובנו ללימודים. אחד התנאים היה הרשות לדבר עברית בבית הספר ולשיר שירי ציון ובעיקר שיר "התקווה". לפי עצתו של אליעזר, חתמנו על עיגול גדול כדי לבלבל את ההנהלה שלא ידעו מי עמד בראש המרד...

כעשרה ימים לא הגענו לבית הספר, מבלי להודיע דבר להורי התלמידים המקומיים. בוקר בוקר, התאספנו בשעה הקבועה במקום שקבענו (על פי רוב "עזרת נשים" עזובה באחד מבתי הכנסת הרבים בקובנה), שם קיבלנו שיעורים מחברים מצטיינים במקצועותיהם. אני, שלא היה כוחי רב במתמטיקה, הפקתי תועלת רבה מתורתו של אליעזר חברי, שהחזיר לי

בימי המרד את הביטחון במקצוע מסובך ומפולפל זה. מקרה או לא מקרה, שבועות מעטים אחרי המרד, עזב הד״ר קרליבך את קובנה ועם צאתו היתה רוח אחרת בגימנסיה. היו אלה ימיו הגדולים של אליעזר כמנהיג מוכר בעל השפעה ומרץ, שווה יותר בין השווים. כן אזכיר אותו בתסיסת נעורים מנהיגותית באותו אירוע מופלא של כנס נציגי תלמידי הגימנסיות העבריות במריאַמפול. היה זה בעיצומה של פריחת החינוך העברי בליטא על 16־17 גימנסיות עבריות, מוכרות ע״י הממשלה הליטאית ומאות בתי־ספר עממיים עבריים ממשלתיים. מגימנסיות אלה, יצאה המנהיגות הציונית המפוארת שרק מעטים ממנה זכו לעלות ארצה. ב־1922, החליטו טובי תלמידי בתי הספר האלה לכנס ועידת תלמידים במריאַמפול. כנואם ראשי, הזמנו את ד״ר יעקב רבינזון, מנהל הגימנסיה העברית בווירבלן, מחנך גאוני שהתגלה כמוח חריף במשפט הבינלאומי, והפך לאחד מגדולי המשפטנים בארה״ב; הוא היה גם חוקר השואה הבינלאומי. בימים ההם, כאמור, היה עוד מחנך צעיר, שמצא עניין רב ביוזמת הנוער הלומד־הציוני, והשרה מרוחו על הוועידה. בבית ספרנו, היה זה אליעזר שהלהיב אותנו להשתתף בוועידה הזאת והיה בין הפעילים בכל ימי הוועידה, בחנוכה 1922.

בשעות אינספור של שיחות חברים קרובים, תכננו לנו את עתידנו — לימודי משפטים, נראו בעינינו כדרך סלולה לשירות העם היהודי, שהשלטונות הליטאיים התחילו לדכא אותו ולקפח את זכויותיו. גם בשנות האוניברסיטה המשכנו בחברותנו. אליעזר היה סטודנט מצליח ביותר ומקובל על החברים ועל הציבור הציוני העברי. כמנהג ליטא בימים ההם, לא שהינו במקום התורה — האוניברסיטה בקובנה, ויצאנו להורות בגימנסיות היהודיות, ששיוועו למורים צעירים ונלהבים. כך נפרדו דרכינו. אליעזר נשא לאשה את פניה קרצ׳מר, תלמידתי לשעבר, נכדתו של הרב כצנלנבויגן, רבה של הקהילה היהודית בפטרוגרד.

אליעזר המשיך בהוראה/הנהלה, ואילו אני הפסקתי לכמה שנים את ההוראה ועסקתי זמנית בפרקליטות.

בשנים אלה הוזמן אליעזר לנהל את הגימנסיות העבריות, תחילה ביורבורג ואחר־כך בפוניבז׳, ועשה בהן גדולות בכישרונותיו, מרצו, התלהבותו ודבקותו במשימה שקיבל על עצמו. אלא שזהרו של החינוך העברי בליטא הועם עם התנכלות הממשלה למיעוט היהודי ולזכויותיו האזרחיות.

בינתיים, עליתי ארצה. בשנות עלייתי הראשונות נשאלתי ע״י אליעזר

לאפשרות עלייה וסידור בארץ. מיהרתי להשיב לו מכתב אופטימי, כמעט דמיוני, וקיוויתי לראותו עם משפחתו עולה ארצה. איתרע מזלו. רגש החובה כלפי הציבור היהודי אותו שרת באמונה ובהצלחה, עיכב אותו לעוד מספר שנים כדי לשמור על המפעל החינוכי שבניהולו, שלא יבולע לו. בימי השואה קופדו חיי אחד מבחירי המנהיגות הצעירה של היהודים בגלות ליטא.

יפה תואר היה אליעזר, יפה נפש, עתיר מעשים טובים ומבטיח גדולות.
...ושירת חייו באמצע נפסקה...!

ד"ר שלמה קודש

אלתר־מרדכי שימונוב
לדמותו

על שטח מוגבה, מול בית הכנסת החדש, ניצב ביתנו בו התגוררה משפחתנו המאושרת. המשפחה כללה את הורי אלתר־מרדכי שימונוב ומלכה־אנה שימונוב וכן ארבעת ילדיהם — שמעון־בעבאַ, ישראל והתאומים צבי ושאול. אבי — דמות מוכרת ומכובדת בקהילה — שימש כאחד מנציגיה במועצת העיר; מדי פעם בפעם הטילו עליו גם תפקידים ממלכתיים וציבוריים אחרים.

אבי היה חבר הוועד הארצי של הפאָלקס־באַנק בליטא ושימש גם כחבר המועצה בבאַנק זה ביורבורג.

זכור לי היטב איך אבא ונכבדי עיר אחרים דנו בדבר רכישת שטח הפאַרק "תל־אביב", שכלל גם את בניין הגימנסיה. זמן רב טיכסו עצות וחיפשו דרכים כיצד לייצג את תושבי העיר, על הצד הטוב ביותר, בפני השלטונות.

נהר הניימאַן ביורבורג היה עולה על גדותיו כל כמה שנים, מציף את הרחובות הגובלים עמו, שבהם גרו דווקא יהודים מחוסרי־אמצעים. ממשלת ליטא היתה מקציבה כספים לעזרת תושבים אלה. אבי עמד בראש הוועדה ועשה ככל יכולתו כדי שחלוקת הכספים תהיה צודקת.

כשבית הכנסת סבל מהפסדים, התבקש אבי ז"ל לשמש לה כגבאי. זוכר אני את הימים, שקדמו לראש השנה ויום הכיפורים, עת שאבי היה יושב עם ספר ההתחייבויות הגדול ומתפללי בית הכנסת נתבקשו לשלם את חובותיהם. לא פעם ראיתי איך שאבי עוזר מכיסו לבעלי החובות לשלם את המגיע לבית הכנסת. וכל זאת עשה אבי בטוב־טעם מבלי להעליב איש ומבלי לתת לאיש את ההרגשה שהוא דל ועני ואינו יכול לעמוד בנדריו.

פעם ביקרה קבוצת יהודים, בעלי אמצעים, מארצות הברית. היהודים ראו את בית הכנסת הישן והתרשמו מאוד מארון הקודש, מפיתוחי העץ שלו ומכיסא אליהו הנאה; היהודים הביעו את רצונם לרכוש את פיתוחי

אלתר־מרדכי ואנה־מלכה שימונוב, הורי שמעון שמעונוב

העץ בסכום של 150.000 דולאַר. אולם אבי וחברי ההנהלה התנגדו לכך בכל תוקף.

כאשר שליחי קרן היסוד היו מגיעים ליורבורג היה אבי בין הראשונים שהתחייבו לתרומה. פעם הוצע לתורמים לרכוש חלקות אדמה ב"מישור הכרמל" שעל־יד חיפה; אבא הצטרף להצעה לרכוש חלקת קרקע בא"י ובעיקבותיו הלכו גם יהודים אחרים. ואמנם החלקות נרכשו ותמורתן שילמו הרוכשים במילואן את הסכום הנדרש מהם, אך העברתן לבעלים החוקיים נשתבש ולא בוצע.

בגימנסיה העברית היה אבא בין חברי ההנהלה הציבורית, שנלחמו

למען אי־סגירתה של הגימנסיה בשל הקשיים הכספיים. אבא היה במקצועו רופא שיניים, אך הוא לא סגר את החנות שהשאיר לו אביו בירושה; וכשלא עלה בידו לנהלה מסר את ניהולה בידי מרדכי לביוש.

כשהרוסים נכנסו לליטא, הכינו מיד רשימות של יהודים, אותם החליטו השלטונות לגרש לרוסיה. אבי היה ברשימה זו. אולם, יהודים טובים ביורבורג הגישו כתב התנגדות לשלטונות וביקשו שלא להגלות את אבי בטענה שהם זקוקים לאיש כספים מוכשר, שיוכל לנהל את ענייני הקארטל שבעיר. השלטונות הסכימו ואבא נשאר ביורבורג. אולם קרה שדווקא היהודים, שהואשמו בעויינות לשלטונות הסובייטיים, הוגלו לצפון רוסיה ולאוראַל ונשארו בחיים, הם ומשפחותיהם.

ביוני 1941, בשעות המוקדמות של הבוקר, פלשו צבאות הנאצים־הגרמנים ליורבורג. מספר שעות לאחר מכן יוצאת אוניית קיטור (ק־טריה) ביוזמת יהודים מיורבורג לכיוון קובנה, אך התחבולה לא הצליחה. כאשר אוניית הקיטור התרחקה מן החוף, מרחק לא רב, הגיחו אווירונים ורמניים והטילו פצצה שפגעה באונייה; האונייה נאלצה לחזור על עיקבותיה. התוצאה היתה — הרוג אחד והוא שאול שימונוב, אחי ז״ל, אחד מאחי התאומים. את התאום השני — שאול — הסתירו אצל גויים. אולם חורשי רעה הלשינו עליו וכאשר מצאוהו ניפצו את גולגלתו ותלוהו על עמוד חשמל.

מספר ימים לאחר פלישת הנאצים ליורבורג, הוציאו הם ועוזריהם הליטאים־השאוליסטים את אבי מהבית ואילצו אותו לפרק בידים ריקות אבנים מן הרחוב המרוצף. לאחר זה קשרו אותו לסוס והובילו אותו לשפת הניימאַן. משם זרקו אותו המתעללים־הרוצחים לנהר, וכאשר הוציאוהו מן המים, שמו אותו על לוח טהרה ונשאוהו בעיר כשחוליגאַנים זורקים עליו חפצים מכל הבא ביד. היה זה מעשה השפלה ועינוי ברברי. את מותו הטראגי מצא אבי באַקציה הראשונה של קבוצת ה־350 אנשי העיר, כשבוע לאחר הכיבוש הנאַצי.

אמי ואחי ז״ל הוכנסו למעין מיני־גיטו, שהוקם בביתו של ריקלר. אחי עבד עם יתר הגברים — והוא בן 17 — במחנה של הגרמנים, שהוקם בהצטלבות הניימאַן עם המיטובה.

בספטמבר 1941 מצאו את מותם יהודי יורבורג, שנשארו עדיין בחיים ובהם גם אחי. הם הוטמנו בקבר האחים בדרך לסמלניינקן.

יהא זכרם ברוך.

שמעון (בבה) שימונוב (שמעונוב)

מרדכי זילבר – האיש ועטו בידו

אבי, משה־מרדכי זילבר, נולד ביורבורג, ב־13 לינואר 1907, להוריו לאה לבית אליהו־אנשיל רודונר ואבא פנחס זילבר, אח להינדה וליוסף.
מרדכי למד בחדר שבבית המדרש הגדול ובגימנסיה העברית. שרת בצבא הליטאי.
נשא לאשה את רחל לבית ערף (קובנה) ועלה ב־1933 לארץ־ישראל.
אבי התיישב בפתח תקווה, בה נולדו בתו שרה ובנו אבא־פנחס, שנפטר בשנת 1967.
רוב ימיו עסק בחקלאות. שנים רבות היה פעיל ב"הגנה". במלחמת השיחרור השתתף בהגנה על העיר.
אבי משך בעט־סופרים וכתב מאמרים ושירים, שהתפרסמו בכתבי־עט שונים.
בשנותיו האחרונות החל לצייר וזכה להערכה ולביקורות רבות.
נפטר, ו' באב תשל"ו (2.8.76).

(בתו שרה אלקוני־זילבר)

ביורבורג הכירו קטן וגדול את מרדכי זילבר. בחור גבה־קומה, רחב כתפים, שער בלונדי, עינים תכולות ומבט חד. על פניו המלאות היה נסוך תמיד חיוך מלבב של ידידות.

וכך הכירו אותו חבריו בגימנסיה — נער מגודל שערות מדובללות, יושב בשעורים מקשיב ולא מקשיב. נראה תמיד שקוע בעולם מחשבות משלו. הנושא, שדובר בו בכיתה, לא תמיד עניין אותו, אך בשעור שלמחרת היום הוא היה ער לבעיות הנושא וידע למצות את מלוא־תוכנו על הצד הטוב ביותר.

מרדכי היה המבוגר מבין חבריו בכיתה, שהיתה מלוקטת מבני יורבורג ובני עיירות שבסביבה. כשהגיע מרדכי לגימנסיה היה כבר בבחינת "צנא דמלי ספרי".

הוא קרא הרבה כדי לספק את סקרנותו לדעת. כבר אז ידע מרדכי להביע את מחשבותיו בכתב ובעל־פה בצורה בהירה ומעמיקה. מרדכי הקדיש

מרדכי זילבר

לא־מעט זמן לטיולים בסביבה, להתבודדות ביערות ולהשתלמות עצמית. הוא היה יותר אוטודידקט מתלמיד בית־ספר. בחיבוריו נתגלה מרדכי כנער מוכשר בעל כושר ביטוי ספרותי מעולה. אהבת הכתיבה היתה טבועה בדמו ובנפשו.

יום אחד החליט להוציא לאור עיתון בנושא יורבורג, להדפיסו בשפירוגראַף ולהפיצו בעיר. הניסיון לא עלה יפה. ידו של מרדכי, כנראה, לא היתה בעסקים.

מרדכי התייאש מנסיונו הכושל וחיפש דרכי הבעה אחרים — ומצאם בתיאטרון; המשחק הדרמתי שבה את ליבו. במשחק מצא פורקן לרוחו המתלבטת. את צעדיו הראשונים על הבמה עשה כבר על במת הגימנסיה. וכך הצטרף, יום אחד, לחוג הדרמתי ביורבורג, שהעלה הצגות מעת־לעת ביידיש. בחוג התבלט מרדכי בין יתר השחקנים המקומיים. באותם ימים קרא הרבה ספרי־דרמה ולא נלאה; אגב קריאה הוא למד גם קטעים בעל־פה ושיחק לעצמו...

לא תמיד מצא מרדכי עניין בחבורת תלמידי הגימנסיה. בכיתה היה משכמו ומעלה. גם כלפי המורים היה בקורתי, אך לא ציני. מרדכי לא שתה

בצמא את דבריהם; הוא לא נזקק להם. מקורות יניקתו היו מחוץ לתחום הגימנסיה — מן הספריה, התיאטרון, העיתון והשיחות עם אנשי־רוח ומושכים בעט.

הנוף הקסום של יורבורג הקסים את מרדכי. ההיעדרויות מן הגימנסיה נעשו תכופות יותר ויותר עד שיום אחד נעלם מן האופק. תלמידי הכיתה הצטערו על היעדרו של חברם המבריק בלימודים, איש העצה והרע.

על תוכניותיו של מרדכי לא ידע איש, אם כי לרבים היתה הרגשה כי האופקים בגימנסיה צרים לו. קסם לו העולם הגדול, המרחב. ויום אחד פרץ את "תחום המושב" המעיק עליו והלך לראות בשדות רחוקים, להוסיף דעת וחכמת־חיים.

וכך עברו וחלפו ימים ושנים. בסופו של דבר חוזר מרדכי אל עצמו ואל ד' אמותיו של המציאות הבלתי־נמנעת. חינוכו בגימנסיה העברית וערכיו הלאומיים־ציונים, שקלט בה היתוו לו את דרכו. וכך נודע, באחד הימים, לחבריו וידידיו, כי מרדכי יושב בארץ־ישראל ובנה לו את ביתו בפתח־תקווה והוא בעל בעמיו, חקלאי הממלא את חובותיו המשפחתיים והלאומיים. נראה כי מרדכי הצניע לכת בארץ. הסתפק במועט ושמח בחלקו. מאוצרותיו הרוחניים פיזר בעטו המבורך רק פירורים בלבד. מאמר פה מאמר שם. האיכות לא הפכה לכמות. חבריו שהכירו את כושרו הספרותי — ציפו ליותר מזה.

אולם, מי יודע דרך בשר ודם — כל אדם וטעמו עמו. רק באחרונה שמענו כי החליף את עטו בחרט ובמכחול. וגם באלה מצא ביטוי לילדי רוחו וזכה לשבחים.

בספר הזיכרון לקהילת יורבורג הוגשו למערכת רשימות מפרי־עטו של מרדכי, המוקדשות ליורבורג, ערש ילדותו. הרשימות מרגשות ומלאות אהבה, חן והומור. תרומה נכבדה היא לספר. בראייתו החדה העלה בעט סופרים כבמכחול את תמונת עיירת הולדתו, שהיתה ואיננה עוד. ובכך הציב ציון וזכר לקהילה יהודית, שממנה צמח ומהווייתה שאב את השראתו, עושר לשונו וכושר ביטויו.

אך כואב הלב, שמרדכי יקירנו, לא זכה להיות בתוכנו לעת פרסום הספר להנצחת זכר קהילתו־קהילתנו הבלתי נשכחת.

יהא זכרו ברוך.

זבולון פורן

קלרה ברנשטיין־דושניצקי

(דברים מול מצבתה)

קלרה... ווליה... הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו... בטרם עת הלך ווליה ולא זכה לראות נחת מנכדים ונינים. וגם לא זכה לראות את העיר תל־אביב בהתפתחותה, העיר שהיה בין בוניה. ווליה — זאב דושניצקי — היה אדם בעל תחושה ציבורית עמוקה. איפיינה אותו תפיסת עולם יהודית־ליברלית, שנמזגה בציונות חסרת פשרות. אינטליגנט עברי במלוא מובן המילה של המושג. צנוע, נעים הליכות, אציל־הרוח ועדין־הנפש. חבל על דאבדין דלא משתכחין...

קלרה, מי שהכיר את קלרה מקרוב ידע להוקיר אותה ולהעריך את תכונותיה ומעלותיה התרומיות. היא היתה אישה אוהבת ספר, יפת־נפש ובעלת טעם טוב. לכל אדם באשר הוא אדם הסבירה פנים. רק מעטים ידעו כמה כאב ליבה לראות עוני ומחסור ואיך התרוצצה בין בתי־מחסה ובתי־כנסת כדי לעזור בתרומה לנזקקים. תמיד היתה מוקפת ידידות שאירחה בביתה.

קלרה אהבה את בני משפחתה הקרובים והם שחיזקו את רוחה והרנינו את ליבה. וכמה מאושרת היתה כאשר באו לבקרה — הנכדים ד"ר רזיאל דושניצקי עם ניניה וכן הנכדה ויטייה עם ניניה. עיניה אורו ולא היה גבול לשמחתה.

כל פגישה עם קלרה היתה בבחינת חג. רצינו להגיד לה — "קלרה, כמה את נפלאה..." אבל לא העזנו, כי לא רצינו לפרוט זהב טהור במטבעות שחוקות ובנליות.

עתה, עם הסתלקותה, לא נהנה עוד ממאור פניה ומרוחה הטובה.

בשנים האחרונות חשה קלרה כי ימיה קצובים. היא היתה אומרת: "עוד מעט, עוד מעט, קינדערלאַך, תבואו אלי ולא תמצאו אותי. בואו אלי עכשיו, כל עוד רוחי בי. נשוחח קצת..." והתכוונה לשיחה על ימי העבר, בית הוריה והעיר יורבורג שעל שפת הניימאַן; על אנשיה הנפלאים, על ההווי העממי ועל מוסר האדם, שהיה טבוע בנשמותיהם הטהורות. עתה

אבדו כולם בשואה הנוראה ואינם. היא ביקשה להנציח את זכר עיר הולדתה, את יורבורג, להציב ליקיריה ציון בספר־זיכרון. והנה בספר זה אנו מקיימים את צוואתה ומנציחים את זכר יהודי יורבורג וגם... את זכרה של קלרה, יקירתנו, שלא זכתה לראות את הספר בהופעתו.

עוד לפני שנתיים ראינו אותה בערב קריר וגשום במיפגש של יוצאי־יורבורג, כשהיא מקשיבה ברטט של קדושה לכל מילה הנאמרת שם. קלרה השתתפה גם בכנסים של יוצאי־ליטא וקובנה, העיר בה למדה ועוצבה דמותה. בקובנה זו, היהודית והציונית, בנתה יחד עם ווליה את קינה המשפחתי וחלמה את חלום־ציון, שהגשימה בעלותה ארצה.

לנגד עיניה עמד תמיד זכר הבית החם של הוריה. אמא ויטל, אם טובה ועקרת־בית נפלאה. היה זה בית למופת וידה של אמא בכל.

ואבא ז״ל, לאון ברנשטיין, הסוחר הנודע, המכונה בפי העם ״מלך הפשתן״, כי בפשתן ועיבודו החרושתי היה עיסוקו. ממשלת ליטא, שהיתה מעוניינת בעצתו הטובה צרפה אותו — היהודי היחיד — ללשכת המסחר הארצית של המדינה. איש העולם הגדול היה, שולט בכמה שפות ומקובל כסוחר בעל־שם אף מעבר לתחומי ליטא. הוא זכה להימלט מצפורני החיה הנאצית וכשהגיע, לאחר תחנות בדרך, לשערי הארץ, לעיר חיפה — יצאה נשמתו ואת מנוחתו עדן מצא בבית העלמין של חיפה.

את זכרם היקר של אמא ואבא שמרה קלרה בליבה ברחשי־אהבה.

בימים האחרונים של קלרה עמדה על יד מיטתה החולה, טולייה קפולסקי, בתה היחידה וסעדה אותה, ככל יכולתה.

כיום אנו מתייחדים עם זכרה של קלרה מול מצבתה בבית העלמין הישן, בנחלת יצחק, מיסודם של יהודי ליטא, קרוב לאנדרטת הזיכרון של קדושי־ליטא. ויש משום סמליות בדבר.

סוף כל אדם למות. קלרה נפטרה בשיבה טובה. עם זאת חשים אנו באבידה הגדולה למשפחה, לקרוביה ולידידיה.

במותה אבד אדם יקר וחביב עם אוצר נדיר של ערכים מוסריים.

נוצר נתק של דורות.

האור שהיבהב מתוך האפלולית בביתה המיוחד שעל שפת הים בתל־אביב — פסק מלהאיר — ואנו נתדלדלנו.

נתייתמנו.

ועל כך ידאב ליבנו.

יהא זכרה ברוך!

זבולון פורן

זלמן לביוש - שחקן תיאטרון ובמאי

בשאודינה, ספק כפר ספק עיירה, התגוררו כשתי עשרות משפחות. בית־ספר לא היה בעיירה, ילדי שאודינה היו חוצים, יום־יום, במעבורת את נהר הניימאַן, כדי להגיע ללימודים בבתי הספר ובגימנסיה העברית של יורבורג. כמעט כל תלמידי שאודינה קנו דעת ביורבורג וגם השתלבו בחייה החברתיים והתרבותיים של העיר.

אחד מאלה היה זלמן בן מרדכי־מאִיר לביוש (1908), שהשתייך ל״שבט״ הלביושים ולמד ביורבורג. בן של אחד הלביושים, נער בן־15 והוא קרוב־משפחה של זלמן לביוש, נשלח על־ידי הוריו כבר ב־1913 ללמוד בגימנסיה ״הרצליה״ בתל־אביב. לביוש הנער שימש ״גשר נייר״ בין תל־אביב ולבין שאודינה. ואומנם, רבים מבני הנוער בעיירה נמשכו לארץ־ישראל והיו ציונים בלב ונפש.

זלמן לביוש, כנציג נאמן של ״שבט״ הלביושים בשאודינה צמח וגדל ביורבורג. היה אהוב ומקובל על בני הנוער ותלמיד רציני ומצטיין. כבר בגיל צעיר אהב לקרוא מחזות ונמשך להצגות תיאטרון וראינוע. הוא הירבה לשוחח על תיאטרון עם חבריו חולמי־חלומות כמוהו. לימים, כאשר נוסדה הסטודיה התיאטרלית העברית בקובנה וזלמן הצטרף אליה, הוא מצא כי איננו בודד בה. היו בסטודיה עוד ״משוגעים לדבר״ מיורבורג. כאן מצא את חיה (קלרה) פטריקנסקי, חברתו לחלום התיאטרון.

לאחר סיום ביה״ס התיכון, למד זלמן באוניברסיטה הליטאית. הערבים היו קודש לביקור בתיאטרון הליטאי ובאופרה. הוא ראה גם הצגות־תיאטרון ביידיש של קבוצות חובבים מקומיים ולהקות תיאטרון, שבאו מן החוץ (זיגמונד ויונאַס טורקוב עם הלהקות שלהם).

פעם בכמה שנים היו באות לקובנה גם להקות התיאטרונים הארץ־ישראליים — ״הבימה״ ו״האוהל״. זלמן ביקר בכל ההצגות וחזר וביקר. היו אלה ימי־חג בשבילו. אין ספק בדבר כי התיאטרונות הארץ־ישראליים, הם־הם, שעוררו בקרב חוגי הנוער את הרעיון להקים סטודיה תיאטרלית בקובנה העברית והציונית. ואומנם, בקובנה היה רקע ציבורי רחב להקמת

תיאטרון עברי. היו בתי־ספר עבריים־עממיים ותיכוניים, סיפריות עבריות, סמינרים למורים, מחלקה לעברית באוניברסיטה הליטאית, שבראשה עמד הדוצנט ח. נ. שפירא, בנו של רב העיר. והיה גם דור צעיר הדובר עברית, תנועות נוער ומפלגות ציוניות. התבקש, איפוא, שנוסף לכל אלה, יקום גם תיאטרון עברי. הרעיון לבש עור וגידים בשעה שמרכז "תרבות" הבטיח לתמוך בסטודיה תיאטרלית עברית.

ואומנם, קמה הסטודיה התיאטרלית העברית (1928), שעוררה עניין בקרב הדור הצעיר. לא ארך זמן התארגנה קבוצה של סטודנטים עבריים, מורים, אנשי־עט ואחרים, שהביעו את רצונם להקים סטודיה תיאטרלית עברית בקובנה. קבוצת "המשוגעים לדבר" — היתה קבוצה של חובבי־תיאטרון רציניים ובעלי חזון. זלמן לביוש היה הרוח החיה של הסטודיה הזאת. אבל סטודיה תיאטרלית זקוקה לאיש תיאטרון מובהק ובעל ניסיון. ואומנם מרכז "תרבות" נרתם לפעולה. הוא הזמין את אחד השחקנים הפופוליאריים של התיאטרון הארץ־ישראלי — מיכאל גור — כמורה ומדריך והוא שלימד אותם את האלף־בית של המשחק התיאטרלי. גם מרים ברנשטיין־כהן השחקנית הארץ־ישראלית, הנודעת, היתה למורה בסטודייה.

לאחר לימוד מפרך והתעמקות בשיטות תיאטרליות, נעשה ניסיון להעלות על הבמה את **"סיפורי פרץ"**. ארבעה סיפורים, שעובדו להצגה ע"י הסופר והשחקן ארי גלזמן. ערב "סיפורי פרץ" עשה רושם אדיר על הקהל העברי. זלמן לביוש בלט במשחקו. היה זה חג לשחקנים הצעירים וחג ליהודי קובנה. "איזה חידוש", אמרו רבים, בהיותם מופתעים מהצלחת הסטודיו. העיתונות היהודית ראתה בהצגה הישג תיאטרלי מרשים. גם העיתון הממשלתי — "ליעטובאַס־אייראַס" — כתב בהתלהבות על ההצגה וייעץ לתיאטרון הליטאי ללמוד משחקני הסטודיה... בליטא לא אהבו את התיאטרון הליטאי ולעומת זאת אהבו את האופרה עם גריגאַיטיענע וקיפראַס פטראוסקאַס, שהיו מפורסמים בארצות אירופה המערבית.

ההצגה השנייה, שהסטודיה העלתה על הבמה, היתה "מגדל עוז" של מ. ח. לוצאַטו (רמח"ל). גם בהצגה זו לקחו חלק שני היורבורגאים; ששיחקו בתפקידים הראשיים — זלמן לביוש וקלרה פטריקנסקי (שינתה את שמה לחיה סלעית). חיה סלעית שיחקה את התפקיד של אַיה הסוררת, שפירפרה בשלהבת אהבתה הסוערת. המחזה, שנכתב במאה ה־18, כמעט בסיגנון תנכ"י, כבש את קהל־הצופים; הבמאים הרחיבו את הדעת של הסטודייאַנטים ע"י לימוד דיקציה, תולדות התיאטרון ושיטות משחק מודרניות. הבמאים גרומוב הרוסי ואחרים הכירו היטב את שיטותיהם של סטניסלבסקי, ווכטנגוב

(הרוסים) וריינהרד הגרמני. לאחר זה הועלו על הבמה עוד כמה מחזות קלאסיים של מולייר ואחרים, בהצלחה גוברת והולכת.

המחזה הבא היה "שלשלת הזהב" של פרץ, בבימוי "שחקן האוהל" רפאל צבי.

אולם, כנאמר, לא לעולם חוסן. השחקנים הארצישראליים, שגילו בסטודיה כשרונות תיאטרליים עודדום לעלות לא"י. זלמן עולה ארצה ומצטרף לאחד התיאטראות שם. ואכן, כשרונו של זלמן לביוש, כשחקן בעל־אופי, הוא נכס יקר לכל תיאטרון. הוא היה איש מוכשר והשתלב היטב בקולקטיוו התיאטרלי בארץ.

ראשית דרכו של זלמן לביוש בארץ החלה בהצטרפותו לחבורת "הקומדיה הארצישראלית", שבה התבלט בהומור הטבעי שלו. מכאן עבר ל"מטאטא" וגם בו עשה חייל. ב־1943 הצטרף זלמן לביוש ל"האוהל" ושמו יצא לתהילה.

בשנת 1947 יוצא לביוש לארצות הברית ומשמש כמורה לפונטיקה עברית בסמינר התאולוגי היהודי. בו בזמן הוא משתלם בקורס לבמאים באוניברסיטת ייל. אולם, זלמן לביוש מתגעגע לקהל העברי שלו וחוזר ארצה (1950). הפעם הוא מצטרף לחברי "התיאטרון הקמרי" ומשחק בתפקידים ראשיים, משחק הראוי להערכה רבה.

מתפקידיו העיקריים: טרטיף ב"טרטיף"; אפרים קאבוט ב"תשוקה בצל האילנות"; סזר ב"מאריוס"; ג'ורג' ב"על עכברים ואנשים"; גליליאו ב"גליליאו"; מאלווליו ב"הלילה השנים עשר"; שמעון בן שטח ב"מלחמת בני אור".

לביוש ביים גם כמה הצגות בארץ ובחו"ל וכן הופיע בהזדמנויות שונות בהופעת יחיד — בוועידות ובכינוסים לאומיים וציוניים.

בשנים האחרונות לפעילותו התיאטרונית בארץ חלה זלמן לביוש. אשתו נפטרה והוא מחליט לצאת לריפוי בארצות הברית, שם מתגוררת אחותו. בעת הפרידה מחבריו וידידיו גילה שהוא חולה מחלה קשה. אם יתרפא, אמר, אולי יביים כמה מחזות בארצות הברית וישוב ארצה. אולם, חלומו נגוז מהר. מחלתו גברה עליו והוא נפטר בנכר (1987) והובא לקבורה בישראל. יהא זכרו ברוך.

זבולון פורן

האמן זרח ויליאם

זרח ויליאַם נולד ביורבורג (1887). כבר בגיל צעיר, בעודו ילד, נתגלו בו כשרונות נדירים בתחום האמנות הפלסטית. זרח למד ביורבורג. אולם, לאחר זמן היגר עם הוריו לארצות הברית והשתקע באוהיו. לפרנסתו עבד כליטוגרף. אחר־כך עבר לקליבלנד ושם השתלם בבית הספר לאמנות ובהמשך לזה באקדמיה לציור בניו־יורק.

בשנת 1908 הציג בתערוכה בפאַריס וזכה להערכה. אולם פרסומו בא לו מעבודות הפיסול שלו מעץ, אבן ושיש. בציור הושפע מהקוביזם, אך הישגיו כפסל היתה מקורית ועשירה בחידושים.

באמנות הפיסול למד מכל הדורות. בריתמוס, בפשטות ובחן שביצירותיו רכש לו שם כאחד הגדולים של פסלי זמננו. יצירותיו האמנותיות של ויליאַם הוצגו במוזיאונים שונים. הוא זכה למדליות רבות.

בין יצירותיו: אם וילדה, ילדות, נפש המחול, ילד רוכב על פוני, פסלו של בנימין פרנקלין.

ויליאַם חיבר גם ספרים בתחום האמנות. זרח ויליאַם מסביר את אמנות הפיסול (ניו־יורק 1947) והקדמה לאמנות הפיסול האמריקאית בת זמננו (ניו־יורק 1948).

נפטר בבאת' — מיין ארצות הברית (1966). שמו ייזכר כאחד מגדולי הפסלים של זמננו.

בתקופת ליטא העצמאית זכרו רק מעטים ביורבורג את השם **זרח ויליאַם.** אולם, חובבי האמנות בעיר קראו בעיתונות ועקבו ברוב עניין אחר הישגיו של בן־עירם בתחום אמנות הפיסול, שהגיע בה לשיאה ולפרסום רב בארצות הברית ובארצות אחרות.

(פז)

אברהם כסיף - מחנך ואיש הספר

אברהם כסיף (קוסוצקי) מוכר לנו, תלמידיו, כמורה. ראשית פעולתו ביורבורג והמשכה בישראל. כסיף לא היה מסוג אותם המורים הרואים במקצועם קרדום לחפור בו, אלא תפקיד, שיש עמו שליחות וייעוד. לדידו, ההוראה הינה יסוד חשוב בעבודת המורה, אולם הוא לא ראה בה אלא כלי — מדיום — לחינוכו של הילד לקראת מילוי יעודיו האישיים והלאומיים בעתיד. ואמנם היה אברהם כסיף מורה וגם מחנך מובהק. איש מושרש בהווייה היהודית ובמקורות ישראל. כחניך הישיבה סיגל לעצמו כושר של ניתוח מעמיק ומחשבה צלולה. היה לו סיגנון עברי משלו וחיתוך דיבור עדין וכובש לב. השפעתו על תלמידיו היתה, איפוא, בלתי־אמצעית.

שנים אחדות היה מורה ללשון העברית ולספרותה בגימנסיה העברית ביורבורג.

הוא חינך דור צעיר לציונות ולעלייה; עורר צימאון לא רק לדעת ולהכיר את ארצנו, אלא ליותר מזה — לעשות למענה. והעשייה משמעה קרנות לאומיות, חלוציות ועלייה. הוא עצמו היה איש "צעירי־ציון", מחסידיו של א. ד. גורדון.

בעצם עלייתו לא"י, שימש דוגמה חייה למורים ולתלמידיו ביורבורג, כי הציונות משמעה הגשמה.

גם בתנאים החדשים של א"י השכיל למצוא שבילים אל ליבות תלמידיו, הצברים. הוא הטביע עליהם חותם אישיותו ורבים הם ממכבדיו וממעריציו.

לירושלים הגיע לפני שנים אחדות, עם צאתו לגמלאות. הוא השתתף בפעולות של איגוד יוצאי ליטא בירושלים, וברך על כל כנס שהיה לו לחווייה נעימה.

יהא זכר פועלו החינוכי המבורך — נר למורים רבים, ולכולנו, תלמידיו ביורבורג.

זבולון פורן

חיים סיגר – מורה ומחנך

חיים סיגר היה יליד העיירה קאַמאַי, בן רב, חניך הישיבה והקורסים הפדגוגיים. היה מורה בבית הספר "תרבות" ביורבורג. חיים התקרב לתנועת השומר הצעיר בהשפעתו של נחום פינקל, שהיה מנהל בית הספר בקלם. דמות מופלאה, חניך ישיבה ברוח תנועת המוסר, מיסודו של ר' ישראל סאַלאַנטר. מן המוסר־שטיבל מצא את דרכו לסוציאַליזם ול"השומר הצעיר". פינקל כבש את בני־הנעורים בפשטות הליכותיו ובקולו האיטי והמשכנע. כשדיבר בפני הצעירים היה במוקד השיג והשיח שלו — "מוסר האדם, החברה החדשה, חברת העתיד".

חיים סיגר

פינקל היה מבקר ביורבורג אצל קרוביו וגם אל הקן של השומר־הצעיר היה סר לשיחת רעים. הצעירים אהבוהו והעריצוהו. גם מורי בית הספר ביורבורג נימנו עם ידידיו. אגב כך הכיר גם את המורה חיים סיגר. בהשפעתו של נחום פינקל מצטרף חיים סיגר לקן הצופים — "השומר הצעיר" ועד מהרה הוא עומד בראשו. בתפקידו כראש הקן היה חיים מופיע כאיש מוסר נזירי כמעט, המקפיד בעשרת הדברות של התנועה כבמצוות עשה מקודשות.

עזב צופה את התנועה — היו יושבים "שבעה", מחפשים נקודות־תורפה במדריכים ובגישתם החינוכית. חברי הקן היו עומדים על רגליהם כשחיים מתהלך אנה ואנה בחדר המוארך ומספיד, כביכול, את העוזב. וכך היה אומר: "אל תבכו למת, בכו בכה להולך..." הדברים של חיים נאמרו בקול כבוש וצרוד קמעה והדם נשמע בכל פינות החדר הגדול.

חיים היה עקבי בתביעותיו המוסריות מאת הצופים ובמיוחד מאת הצופות המתבגרות. והנה קרה יום אחד, שבעיר נערך ערב־בילוי־חברתי ובתוכניתו — בין השאר — בחירת העלמה היפה ביורבורג. הסקרנות הביאה את אחת הצופות מהשכבה המתבגרת בקן, לאירוע זה בלבוש צנוע. ללא ציפיות באה הצופה לאירוע, וזכתה בתואר "העלמה היפה ביורבורג". ואמנם ראוייה היתה לכבוד זה... אולם, חיים מצא כי יש פגם אסתטי במעשה, וכי הוא בניגוד למוסר הצופי. חיים הביא את הצופה לבירור וגינה את התנהגותה.

בהשראתו של חיים הפכו אסיפות הקן לוויעודי־ייחוד של מוסרניקים. גם המסיבות היו טבועות בחותם זה. לאור נר היה חיים שר בליווי גיטרה מנגינות חסידיות ושירים עצובים עד כלות הנפש, כמו — "יד ענוגה" של שניאור, "שחקי־שחקי" של טשרניחובסקי ו"הכניסיני תחת כנפך" של ביאליק ועוד. כאשר דיבר, בסגנונו העברי הצח ובקולו הכובש, הקשיבו לו הכול ברטט ובחרדת קודש ממש.

השפעתו של חיים על כל אחד מן הצופים היתה רבת עוצמה וקסם. היתה זאת דמות מיוחדת במינה ובלתי נשכחת. כך בקן וכך בביה"ס.

בפרוץ קלגסי הנאצים לליטא, במלחמת העולם השנייה, פגעה הרעה בחיים סיגר ובחברתו רבקה'לה קרבלניק.

רחל, אחותה הבוגרת של רבקה, הקדימה ועלתה לא"י (ראה המאמר — "רחל ניב מיורבורג לבית זרע"). אחותה הצעירה של רבקה חנה (טריינין) עלתה אף היא לארץ־ישראל והקימה בה את ביתה.

חיים ורבקה שעיניהם היו כל ימיהם נטויות לציון — נקלעו בימי השואה בכף הקלע ומצאו את מותם האכזרי מידי הרוצחים הנאצים ועוזריהם הליטאים.

ידידיו של חיים סיגר, האדם והמחנך המצויין, לא ישכחוהו כל עוד רוח בם וכך גם את רבקה'לה, עדינת הנפש וטובת הלב. הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו. — יהא זכרם ברוך.

זבולון פורן

הסופר והמחנך ישראל דימנטמן

ישראל דימנטמן היה מחנך עברי וסופר. בנעוריו למד בישיבות ליטא ובהמשך — במחלקה ההומאניסטית של האוניברסיטה הליטאית בקובנה. לאחר סיום לימודיו, בראשית שנות העשרים, שימש כמורה ומנהל בבית־הספר היסודי ביורבורג. בימיו עלתה רמתו הלימודית והחינוכית של בית־הספר. דימנטמן הישרה בבית־הספר רוח לאומית־ציונית־עברית וזכה להערכת ההורים.

ישראל דימנטמן היה איש פעיל ונודע בחוגי הציבור העבריים בליטא. היה חבר מרכז "תרבות" והסתדרות "המורה" וכן השתתף במערכת העיתון הפדגוגי "במשעולי החינוך" בקובנה. דימנטמן פירסם הרבה מאמרים על נושאים פדגוגיים וחינוכיים. הוא גם כתב רומן פציפיסטי ברוסית בשם "נאֶקאֶנונע" (בטרם).

ישראל דימנטמן היה ציוני מובהק ומסור לרעיון ארץ־ישראל ובניינה. בשנת 1936 ביקר בארץ והתרשם מאוד מהתפתחותה והתקדמותה בכל תחומי החיים. בשובו כתב מאמרים על המפעל הציוני המתגשם בארץ ובעיקר על העברית כשפת היום־יום של התלמידים והוריהם. את עלייתו לארץ דחה למספר שנים...

ובינתיים נתרחשו בעולמנו אירועים גדולים, רבי־תהפוכות. בשנת 1939 סופח חבל וילנה לליטא. דימנטמן מתמנה למנהל הגימנסיה העברית ע"ש אפשטיין בווילנה. לאחר למעלה משנה מצא את עצמו בגיטו וילנה. דימנטמן, כאיש פעיל, עשה הרבה גם בתנאים הנתונים ותרם כיכולתו לחיי התרבות והחינוך בגיטו, תחילה כמורה ואחר־כך גם כמנהל בתי־הספר והאחראי לעבודה התרבותית בגיטו. באותם ימים נערכה בגיטו תחרות ספרותית־עברית; דימנטמן השתתף בתחרות זאת וזכה בשני פרסים על סיפורו "עד השער" ועל דרמה מחיי הגיטו ביידיש.

עם פירוקו של הגיטו נשלח ישראל דימנטמן למחנה הכפייה בקלואוגה (אסטוניה) וקרוב לסיום המלחמה נשלח למחנה העבודה בשטוטהוף (גרמניה) ושם ניספה.

מן הראוי לציין כי בכל מקום ובכל התנאים התגלה דימנטמן כאיש ציבור אחראי, איש מלא יזמה ומרץ לעשות למען טובת הכלל, במסירות רבה. וכך עד צאת נשמתו. יהי זכרו ברוך.

בערל לבית לוינברג

האדם ואיש הציבור

משפחת ישראל ועטל לוינברג היתה משפחה ידועה ביורבורג. הבת הבכירה במשפחה היתה גולדה, הבן השני בערל (דב) ואחריו — הינדה, שלמה, שיינה ויהודית. ארבעת הילדים הצעירים למדו בגימנסיה העברית. ישראל לוינברג היה סוחר אמיד, שעסק בסחר עצים, בחרושת לבנים וצלולואיד. פרט לאלה היה חבר בחברת "אקספורט־האנדל" לייצוא תוצרת חקלאית וגם שותף בעסקי אוניות־קיטור לנוסעים ולמשאות, שהיו מפליגות על פני הניימאן.

הבן, בערל לוינברג, שהוא נושא דברינו כאן, רכש לו השכלה וידיעה בהנהלת חשבונות. כאשר קמה, בראשית שנות ה־20, חברת "אקספורט־האנדל", נתמנה בערל למנהל העניינים של החברה.

בערל התבלט בעבודתו בחברה המסחרית, ביוזמה ובכושר אירגוני. "אקספורט־האנדל" היתה חברה גדולה, שבה היו מאוגדים כ־20 סוחרי ייצוא, והיקף עסקיה היה במיליונים רבים. במהלך עבודתו, רכש לו בערל ניסיון מסחרי־מינהלי והתקדם תוך כדי מילוי תפקידו.

אולם, יצויין כאן כי בערל, לפי תכונות נפשו, לא היה רק איש שעסקי המסחר ממלאים את כל יישותו. את הסיפוק הנפשי מצא בערל בהסתדרות ה"מכבי" ביורבורג, מועדון לספורט, שהקיף את רוב בני־הנוער במסגרתו. בערל נבחר ליו"ר הסניף וניהל אותו ברוב תבונה וביד תקיפה. הוא היה איש מוכשר ובעל כושר ביטוי. שפת היידיש שלו היתה רהוטה ופאתטית במידת־מה.

בערל עצמו לא היה ספורטאי, אולי משום חולשת גוף — הוא נראה רזה בגופו וחיוור בפניו — ואולי משום שהיה טרוד בעיסוקיו המרובים. בערל דאג לאירגונו של סניף ה"מכבי" ולציודו במכשירי ספורט וכן גם לפעילות תרבותית ברוח לאומית־ציונית. בפעילות התרבותית שיתף את המורים ואנשי־הציבור. ואומנם העניינים התנהלו על הצד הטוב ביותר. בערל ראה בתפקידו ההתנדבותי ב"מכבי" חובה לאומית־ציונית.

יום אחד כאשר פנתה אליו קבוצת חברים וביקשה לייסד, במסגרת ה"מכבי", חוג "נוער חלוצי" — הסכים מיד. הרעיון החלוצי תאם את

השקפת עולמו וקסם לו. בערל העמיד את ביתו לפגישות החוג והוא עצמו אף השתתף בהן. אולם כשנוסד החוג ונקרא בשם "גדוד טרומפלדור", לא הצטרף אליו בערל, משום שהחוג חייב את חבריו להגשמה חלוצית, היינו יציאה להכשרה ולעלייה.

כעבור זמן הצטרפו חברי החוג ל"השומר הצעיר", שהיתה תנועת נוער מגשימה, ובראשם זבולון פ., חבר הוועד. בערל הצטער על הינתקות החוג מה"מכבי", אבל שמח מאוד שחברים שהתחנכו ב"מכבי" יהיו בין החלוצים המגשימים, שכן עלייה לישראל ובניין הארץ הם תמציתה הערכית של הציונות.

בערל המשיך לפעול ב"מכבי" בכל נפשו ומאודו. הרבה דברים יפים נעשו לטיפוח החינוך הגופני וגם בתחום הפעילות התרבותית. הכול נראה יפה, ורוד כמעט... בערל האמין שמצב קיומי זה יימשך כתיקונו גם בעתיד. אבל לא כך קרה במציאות. תהפוכות הגורל הביאו לזעזועים פוליטיים וחברתיים רבי־עוצמה בליטא. חברת הייצוא "אקספורט־האַנדל", שפעלה ביורבורג מראשית שנות ה־20, התפוררה בסופם, עקב גזירת הממשלה הלאומנית־האנטישמית, בראשותו של ווֹלדמאַראַס. הממשלה נטלה מידי היהודים, בתוקף צו ממלכתי, את כל סחר הייצוא והייבוא. הסוחרים לסוגיהם, ביורבורג ובליטא כולה, נשארו חסרי־כל. גזירה זו זיעזעה את האוכלוסייה היהודית בליטא. גם בערל לוינברג מצא את עצמו מנותק ממקורות פרנסתו. כמוהו כחבריו, בני־גילו של בערל, חיפשו פתרונות לתעסוקה, וכשאלה לא נמצאו — לא ביורבורג ולא בארץ ליטא — החליטו להגר. בערל שאף לעלות לא"י, אך סרטיפיקאַט הוא ייקר המציאות... לכן, יצא בערל לקאַנאַדה, ששעריה היו פתוחים להגירה.

בערל היגר לקאַנאַדה, וכך החליף בעל כרחו גלות בגלות. במונטריאול הסתדר בערל בעבודה, ולא שינה את טעמו. בכל יישותו נשאר אותו "ליטוואַק" חם ובהשקפתו ציוני נאמן. בערל לא עשה "גדולות" למען עצמו בקאַנאַדה, ולעומת זאת עשה הרבה — בהתנדבות — למען ארץ־ישראל. בערל נבחר לחבר המרכז הציוני של יהודי קאַנאַדה וגם לסגן ראש הקרן הקיימת. בקאַנאַדה, ובדרום־אפריקה, היו הרבה מהגרים יהודים מליטא, שהצטיינו בתרומותיהם לקרנות הלאומיות. יהדות קאַנאַדא הצטיינה במיוחד בתרומותיה למען ארץ־ישראל, וחלקו של בערל בפעילות זאת היתה ניכרת. זאת ידוע גם בישראל. וכשבא בערל לביקורים בארץ, קיבלוהו בכבוד ובהערכה. בערל היה מאושר לראות את הארץ, לספוג את רוחה וריחה,

להנות ממעשה היצירה היהודית, ובייחוד מזו שנעשתה בתרומות של יהדות קאַנאַדה. כשעלה בערל יום אחד, לראש הר, במערבה של ירושלים, וראה איזור גדול, כולו מיוער, הנושא את שם קאַנאַדה — מלאו עיניו דמעות גיל. חלום היערות, שעליהם חלם ביורבורג, התגשם בהרי ישראל ! ...

כשביקר בערל בארץ חיפש את היורבורגאים, בכל מקום, בעיר ובכפר. וכשמצא חלוצים מיורבורג בקיבוץ, שמח מאוד. היה גאה עליהם. סיפר בשיבחם. ורק הצטער שהוא עצמו לא תרם בגופו לבניין הארץ.

בשנים האחרונות לחייו תקפה את בערל מחלה. כוחותיו עזבוהו. הוא העתיק את מושבו מקאַנאַדה הקרה לפלורידה החמה שבארה"ב. גם מפלורידה כתב מכתבי געגועים לידידיו בארץ. התעניין בנעשה. דאגותינו היו דאגותיו. ועם זאת אף פעם לא שכח את יורבורג, ערש מולדתו, בית אבא־אמא. יורבורג שאיננה עוד.

כאשר שמע כי קהילת יורבורג תונצח בספר זיכרון, היה מאושר. הוא עצמו שלח את המאמר — הראשון — בשביל הספר, בו תיאר בנוסטלגיה את יורבורג וקהילתה היהודית, שנחרבה עד היסוד. ואנו, ידידיו מנוער, מילאנו בזה את משאלתו־משאלתנו ע"י הוצאת ספר זיכרון לקהילת יורבורג, כפי שהכרנוה בפריחתה ובשקיעתה, ספר שינחיל את ערכיהם של אבותינו ביורבורג לדורות הבאים. וחבל שבערל לא זכה לראות את ספר הזיכרון עוד בחייו. יהא זכרו ברוך.

ז. פורן

רחוב קובנה

הינדה לוינברג־בקר והיומן שלה

הינדה לבית לוינברג היתה, כפי שהכרנוה בנעוריה, נערה תמירה ויפת־מראה. כילדה היתה מסוגרת בתוך עצמה ואת חוויותיה חילקה, כנראה, עם היומן האישי שלה. מגיל צעיר, ממש לא ייאומן, החלה בכתיבת יומן. מן היומן ניתן ללמוד על ראייה חדה והתייחסות רצינית ומבוגרת לתופעות הסביבה והחברה. היומן כתוב ביידיש — יידיש עממית ועסיסית — ובו אוצר של פולקלור אופייני לעיירה היהודית. ביומן מסופר על אירועים משפחתיים וטיפוסים שונים, שהתהלכו ברחובותיה של יורבורג ואנו לא ראינו אותם, ומאורעות בחיי החברה שאנו לא השגחנו בהם.

שאיפתה של הינדה היתה לראות את היומן מודפס בספר מיוחד, אך לא זכתה. היא, בוודאי, היתה שמחה לראות לפחות את שני הקטעים מיומנה, המתורגמים לעברית בשביל ספר הזיכרון של קהילת יורבורג, אך גם לכך לא זכתה, וחבל. מלאכת התרגום של הקטעים, שהננו מגישים בספר הזיכרון, לא היתה קלה. השיג והשיח של הבריות והדיאַלוֹגים של פשוטי־העם בשפתם העממית, דרש מאת המתרגם להסתגל לשפת המקור ולהיות נאמן — עד כמה שאפשר — לסגנון הייחודי שלה. עם הקריאה ביומן חשת את אהבתה הגדולה ליידיש — ה"מאַמע־לשון" — ולהווי העיירה היהודית. הינדה זכרה כל אדם בשמו, ולא רק בשמו אלא גם בכינויו.

ביומנה מתעניינת הינדה בכל פרטי חייהם של יהודי העיירה — העיסוקים, הפרנסות, המקצועות ואפילו של יהודים בטלנים, פטפטנים יושבי־קרנות. כל ההווייה של העיירה משתקפת ביומנה של הינדה כבאַספקלריה מאִירה. ויש ביומן גם מעט סיפורי־רומאַנים, אבל יותר רומאַנטיקה ואהבה לעבר. עם הקריאה ביומן ניתן לנו להכיר את המציאות של איש העם בחיי היום־יום שלו בעיירה. בקיצור: יומנה של הינדה הוא יומן מרתק על עיירה יהודית, הרוחשת בריות שונות ומשונות, עולם מלא... מופלא!...

ייתכן, כי היינו צריכים להגיש את היומן כנתינתו ביידיש, היידיש של שפת אבותינו — היידיש ה"ליטוואַקית"?! חשבנו בדבר — ושאלנו את עצמנו: "למי מיועד ספר הזיכרון? הלנו, ה"דור ההולך", המכיר את יורבורג, או לבנינו ובני־בנינו, שאינם מכירים את יורבורג ואת שפת יידיש?!" והתשובה היתה אחת ויחידה — לתרגם את קטעי היומן לעברית — וכך

גם עשינו. בטוחים אנו כי "מעשה חסד" עשינו עם הדורות הבאים, שירצו לקרוא ולהכיר את אבות־אבותיהם ואת מורשתם.

הינדה למדה בגימנסיה העברית ביורבורג ואף סיימה אותה. היא היתה תלמידה טובה, אך לא יוצאת דופן לטוב ולרע. הינדה לא גילתה, באותו זמן, אהבה מיוחדת ללשון העברית וגם לא לציונות. היא לא הצטרפה לשום חוג של נוער — לא של ספורט, לא של צופיות וגם לא לחוג בעל

הינדה לוינברג־בקר

אופי אידאולוגי. בכל אלה לא מצאה עניין, היא ראתה בהם מעשה־נערות. להינדה היה עולם משלה. היא אהבה לבלות בשיחת רעים, בטיולים ובריקודים. גם להתלבש בלבוש נאה, אהבה הינדה, כדי להיראות מיוחדת ומרשימה. ואומנם זכתה הינדה לתשומת לב. רבים היו המחזרים אחריה. היו שאמרו כי ראשה ב"עננים ובחלומות", מתנשאת — אך טעו. הינדה היתה מטבעה טיפוס עממי, חביב, ללא שמץ של סנוביות והתנשאות.

כשהינדה יצאה ללימודים בקובנה לא הציבה לעצמה תוכניות "גראַנדיוזיות". בעיר הגדולה התעשר עולמה, אופקיה התרחבו וראייתה התחדדה. כאן ניתן לה לרכוש ערכי־רוח, לפגוש אנשים, לראות תיאטרון

ואופרה. היא היתה פנוייה לעצמה, לא צריכה היתה לטרוח לקיומה, כרבים אחרים. בית ההורים העשיר דאג לכל צרכיה. התורה הנקנית באוניברסיטה לא עלתה לה בדמים. אפשר כי המדע היבש עניין אותה פחות מאשר חוכמת החיים. גם בקובנה רכשה לה ידידים רבים. תקופת קובנה כבר לא נרשמה ביומנה של הינדה ואין אנו יודעים אם התמידה בלימודים או פנתה לאורח־חיים אחר.

יום אחד נודע לנו כי הינדה נמצאת בדרום־אפריקה. נישאה לאיש וכבר אם. מאז נעלמו מעינינו עיקבותיה זמן רב. ובינתיים זרמו מערכות החיים בקצב נמרץ, עולמות נהרסו ועולמות חדשים קמו... ושוב אנו שומעים כי לאחר שהינדה שבעה את ה"גליקים" של גלות דרום־אפריקה — החליטה היא, בנה ובני משפחתו לעלות ארצה. כאן נוכחנו לדעת כי הזיק הציוני, שנדלק בגימנסיה העברית ביורבורג, התלקח בניכר והיה ללהבה, שהאירה את דרכה למדינת ישראל.

שנים לא־רבות ישבה הינדה בישראל והיא כבר לא קלת תנועה כבעבר. הזיקנה קפצה עליה וכוחה הפיזי נתדלדל והלך. עדיין פעם בה ייצר־החיים וגם התקווה בחידוש ימים כקדם, אך משא השנים וחולשת הגוף היו בעוכריה. אף־על־פי־כן, לא פרשה הינדה מן הציבור. היא נסעה ממקום למקום לפגוש קרובים וידידים, לקשור קשרים ולהשתלב בחברה הישראלית. גם בירושלים בילתה לא־מעט בחוג ידידיה. בכל מקום חיפשה את היורבורגאים. צלילי העבר פעמו בה בחוזקה ולא עזבו אותה. היא הירבתה לדבר על העבר, לדבר ביידיש, לספר על הווייתה של יורבורג. היה לה אוצר בלום של ידיעות על יורבורג, פרטים ופרטי־פרטים, שאיש מאתנו לא זכר. את דרום־אפריקה כמעט ולא הזכירה בשיחותיה. אולי מותר לנו לציין כי גם בשבתה בישראל חייתה בעולמה של יורבורג... הינדה רצתה מאוד לראות את יומנה בדפוס, התייעצה עם ידידים והצטערה שחלום חייה כבר לא יתממש.

בשנים האחרונות אפסו לחלוטין כוחותיה של הינדה. גופה נחלש והיא הירבתה לחלות. ומה מאושרת היתה כשבאנו לבקרה בבית בנה ומשפחתו הנחמדה, המתגוררת בקרבת תל־אביב. כל שעות הביקור סיפרה, בקול צרוד קימעה, לאורחים־הידידים על נכדיה כשעיניה נדלקו שוב כבעבר — נדלקו וכבו — נדלקו וכבו...

ויום אחד נודע לנו — הינדה איננה. ליבה המלא תשוקות חיים — נדם. ככל האדם הינדה — וסוף אדם למות. אין נצח!...

זבולון פורן

רחל ניב
מיורבורג לבית זרע

רחל קרבלניק־ניב נולדה ביורבורג במשפחה אמידה. אביה היה סוחר־יצואן של עצי־יער ושותף בעיסקי אוניות־הקיטור, שהיו מפליגות בניימאַן. הוא היה גם שותף בחברת "עקספאָרט־האַנדל", שאיגדה בתוכה את כל סוחרי יורבורג העוסקים ביצוא.

האב, דוד קרבלניק, היה איש גבה־קומה, נעים הליכות, חביב ומכובד ביורבורג. האמא, מינה, היתה אישה עדינת־נפש, אם מסורה למשפחה ודואגת לחינוכם של ילדיה. מצבה הכלכלי הטוב של משפחת קרבלניק איפשר לה להקים בית נאה ומרווח ולהבטיח תנאים נוחים לגידולם ולהתפתחותם של הילדים — צ׳רנה, רחל, רבקה, חנה ואריה. רחל עברה את כל שלבי החינוך ביורבורג — למדה בבית הספר היסודי "תרבות" ובגימנסיה העברית. כך רחל וכך אחיותיה וגם אחיה.

בגיל צעיר מצטרפת רחל לתנועת "הצופים העברים השומר הצעיר" והיא בין הראשונות ביורבורג לתנועה זו. רחל דבקה בכל ליבה ונפשה בעקרונותיה של התנועה ושמרה על "עשרת הדברות" באורח חייה. כאשר בגרה, נתמנתה לשמש מדריכה בקבוצות הצעירות שבקן. האהבה בין רחל לחניכיה היתה הדדית. רחל הקפידה על הלבוש התנועתי ועיצבה את אופיים של החניכים. תרומתה של רחל לקן היה רב, היא דאגה לקשט אותו בטעם ולשמור על נקיונו.

תנועת "השומר הצעיר" היתה, כידוע, תנועה המחנכת את חניכיה להגשמה. בהגיע החניך או החניכה לגיל 17־18 הם חייבים, לפי עקרונות התנועה להגשים, כלומר — יציאה להכשרה חלוצית, עלייה וחיי קיבוץ בארץ. כשהגיע זמנה של רחל לצאת להכשרה, היא החליטה, ללא היסוס, לקיים את מצוות ההגשמה. רחל הזדהתה עם עקרונות התנועה והיתה שלימה עם דרכה החלוצית.

ההורים לא היו מופתעים מהחלטתה ; הם הכירו היטב את דבקותה

של רחל באידיאלים התנועתיים שלה, ואף־על־פי־כן הציעו לה לדחות את יציאתה להכשרה מטעמים בריאותיים. אך, רחל לא היתה מוכנה לשום ויתור. וכך, יום אחד קמה ויצאה להכשרה בממל. ההורים השלימו עם דרכה של רחל, כי בעצם גם הם היו ציונים בהשקפתם — וביורבורג היתה האווירה ציונית, שרוב הצעירים מושפעים ממנה.

רחל מגיעה לממל, עיר נמל גדולה, ובה "בית החלוץ", בית נאה בן שתי קומות, שהקימו יהודי העיר כתרומה לתנועה החלוצית. בבית זה יושב נציג מרכז "החלוץ" השולח את החלוצים להכשרה במקומות המיועדים להם. החלוצים עבדו אצל בעלי־אחוזות, המזדקקים בקיץ לעזרת פועלים. כל בעל אחוזה כזה היה מזמין קבוצת חלוצים לעבודה בשדה. העבודה היתה קשה לנוער המנותק מעבודת אדמה. חלק מן הנשלחים לממל, שהיתה בעבר עיר תעשייתית גרמנית, עובד בממל עצמה. החלוצים העובדים בבתי־החרושת מתגוררים ב"בית החלוץ".

רצה הגורל ואת רחל קבעו לעבודה בשירותים המשקיים של "בית החלוץ" עצמו. כאן, ב"בית החלוץ" השתקעה קבוצה גדולה של חלוצים, שלאחזקתו היה דרוש צוות עובדים לסידורים בבית, לאספקת כלכלה וכד'. רחל נמצאה מתאימה לעבודה ב"בית החלוץ" וצרפוה לצוות. שקדנותה של רחל ואופייה הנוח עזר לה להיקלט בעבודה וגם בחברה. לאחר שרות של שנה־שנתים בהכשרה — אושרה רחל לעלייה. אך לעלייה יש תור; צריך לחכות עד ש"ממשלת הוד מלכותו" הואילה בטובה לשלוח סרטיפיקטים לחלוצים. ועד אז — מחכים־מחכים ומחכים עד שלבסוף בכל זאת עולים.

רחל מגיעה, בשעה טובה, לארץ ישראל, מחוז חפצה. היא מצטרפת לגרעין השומרי־הליטאי, שהתחיל להתלקט במושבה בנימינה. החברים עובדים בפרדסים והחברות לרוב במשק הבית של האיכרים. רחל נשלחה לעבוד אצל אחד האיכרים במשק בית, שבו הביטו על הקיבוצניקית מגבוה... כעבור זמן עובר הגרעין לפתח תקווה. לגרעין נוספו שומרים נוספים, שעלו בינתיים מליטא. בפתח תקווה, כמו בבנימינה עובדים אצל איכרים. שכר העבודה נמוך, הכלכלה גרועה, הדיור פרימיטיבי — גרים באוהלים ובצריפים. ובינתיים הזמן חולף בציפייה לשינוי. ומהו השינוי המצופה אם לא הליכה להתיישבות ובניין משק חקלאי? והנה, נזדמן לגרעין השומרי מליטא זיווג מיוחד. הציעו לו להתאחד עם בית־זרע, ישוב־קיבוצי, שכבר עומד על

תילו, בעמק הירדן על־יד הדגניות. הגרעין השומרי־הליטאי קיבל את הצעת האיחוד עם בית־זרע; שני החלקים השלימו זה את זה ונוצר קיבוץ גדול ובעל תנופה. הוותיקים הביאו עמם את תרבות המערב ואילו החדשים — את תרבותה השרשית של יהדות ליטא.

רחל נקלטה במסגרת החדשה. כאן, התנאים נוחים יותר. אמנם, האקלים בקיץ חם יותר, אך מסתגלים. יש בית. יש גינה ודשא. אווירה פסטוראלית. רחל עובדת בכל העבודות במשק. מטילים עליה תפקידים והיא ממלאת אותם באחריות. אמנם, מיבנה גופה אינו מאפשר לה עבודות קשות בשדה, אך יש ענפים חקלאיים שבהם היא מצליחה להיקלט, ובקיבוץ מעריכים את תרומתה לעבודה ולחיי החברה.

כעבור כמה שנים, על סף הקמת ביתה המשפחתי, מרגישה רחל צורך לשתף את ההורים בחוויותיה. הגעגועים למשפחה גברו והיא יוצאת לביקור ביורבורג. הניתוק של שנים מיורבורג, שהיתה אהובה עליה בילדותה, יצר הרגשת ריחוק. אמנם, רחל אהבה את הוריה, אך ביתה שבנתה לה בבית־זרע משך אותה אליו והיא חזרה הביתה. כשנפרדה רחל מהוריה לא ידעה אז — ומי יכול היה לדעת? — כי זו פגישתה האחרונה אתם ועם עיר מולדתה יורבורג. לא עבר זמן ויהודי יורבורג נרצחו, באכזריות נוראה, ע"י הנאצים ועוזריהם הליטאים.

בקיבוץ נמשכים החיים כרגיל. רחל עובדת. חיי המשפחה שלווים. בית מטופח בטוב טעם. רק צל השואה הקודר רודף אחריה עד לכאן. היא יודעת — צריך לחיות עם האסון. להמשיך. לגדל ילדים. רחל משתדלת להיות חזקה. השנים חולפות וגם בארצנו גברו הדאגות. מארצות שונות באים שרידי גולה שעברו את שבעת מדורי הגיהינום והם רוצים למצוא מקלט ומחסה בבית הלאומי, אך ממשלת המנדט מכבידה. נמשך המאבק לעלייה ולמעשה — לעצמאות מדינית בארץ. פורצת מלחמת השיחרור. ילדי בית־זרע יוצאים ללמוד במוסד החינוכי במשמר העמק. רחל מצטרפת לקבוצה המטפלת בילדים ומקלה על התאקלמותם. אולם, מלחמת השיחרור מגיעה גם לכאן. משמר העמק נצורה ומותקפת ע"י צבא ערבי עם טנקים ותותחים. משמר העמק מתגוננת בגבורה ועומדת על נפשה. הצבא הערבי המוכה נסוג. משמר העמק חוזרת לחיים. רחל עוברת את כל חוויות המלחמה במשמר העמק. ובעוד היא דואגת לילדיה במשמר־העמק, הגיעה הרעה גם עד שעריה...

הקרב על הדגניות. מלחמה על סף ביתה של רחל. הילדים, הבנים, לוחמים בגבורה עד שמסתיים המאבק — מדינת ישראל קמה.

כל האירועים האלה, שעברו על רחל, השאירו צלקת בליבה וערערו את כוחה הפיזי, אך לא את רוחה. רחל ממשיכה כרגיל ומוצאת סיפוק בחיי המשפחה והקיבוץ. וכך חולפות השנים. רחל מרגישה תולשה, אך איננה נכנעת. עדיין היא מתאמצת לעבוד. רוצה היא למלא את תפקידיה בחריצות ובדייקנות, כבעבר. אך מאמציה של רחל לא הועילו לה — ויום אחד נדם ליבה.

בני המשפחה וחבריה בקיבוץ, שהלכו עם רחל עשרות שנים והיו שותפים לה בסבל ובשמחות — לא ישכחוה. ימתקו לה רגבי העפר שאהבה.

(פז) **יעקב ניב (וין)**

מאיר לביוש - האדם והידיד

מאיר לביוש

מאיר־אליהו לביוש נולד ב־6.3.12 בשאו־דינה, עיירה קטנה מעבר לניימאַן, מול יורבורג. מספר אוכלוסיה לא עלה על שתי עשרות משפחות.

יהודי שאודינה היו קשורים עם מוסדו־תיה הכלכליים והתרבותיים של יורבורג. ילדיהם למדו בבית הספר העממי ובגימ־נסיה. יום־יום נאלצו תלמידי שאודינה לחצות את הניימאַן במעבורת כדי להגיע ללימודים ביורבורג. רק בימי החורף, כשהניימאַן קפה, התחברו שני הישובים והיו לאחד. על אף קשיי הדרך ובזבוז זמן היו תלמידי שאודינה תלמידים טובים ובכללם מאיר לביוש, שסיים בהצלחה את חוק לימודיו בגימנסיה העברית.

מכאן הובילה הדרך את מאיר לאוניברסיטה בקובנה, בה למד רוקחות.

בינתיים פרצה מלחמת העולם השנייה. מאיר נשלח לגיטו שבלי ולאחר מכן למחנה הריכוז בדכאו עד השחרור בשנת 1945.

לאחר כל התלאות עלה מאיר עם משפחתו, בשנת 1950, לישראל והשתקע ברמת־גן, בה עבד במקצועו כרוקח בקופת חולים הכללית. כל אלה שהזדקקו לשרותיו בבית המרקחת ידעו להעריך את רמתו המקצועית של מאיר לביוש ואת יחסו האנושי לציבור.

בארץ היה קשור לאיגוד יוצאי יורבורג ולא החסיר אף אירוע חברתי, כדי להפגש עם מכירים ותיקים. במאמר לספר הזיכרון הציב מאיר ציון וזכר לשאודינה, לביתו ולאנשיה שאהב.

מאיר נפטר ב־18.9.89 לאחר מחלה ממושכת. הניח אחריו אשה ושני בנים.

איש נעים הליכות היה מאיר, חביב ומקובל על קרוביו וידידיו הרבים.

יהא זכרו ברוך.

זבולון פורן

שמעון פיינברג - חלוץ ואיש ציבור

ביום השישי, ט׳ בחשוון תשל״ח (21.10.77) ליווינו את שמעון בדרכו האחרונה. עצובים וכואבים עמדנו — חבריו מיורבורג — בין קהל האבלים, מול קברו הפתוח. נסתם הגולל והוצב הציון: שמעון בן־בנימין פיינברג ז״ל.

תמה ונשלמה פרשת חיי אדם, עשירת־מעש. עשרות שנים הכירנו את שמעון. ערשנו עמדה על אותה אדמת יורבורג עירנו, בה ספגנו יחד את אווירתה וקלטנו את הווייתה היהודית, בצביונה הליטאי. שלא כרבים מחבריו ניצל שמעון מן השואה הנוראה. עקבנו אחריו בימי נערותו כבשנות בגרותו.

שמעון פיינברג

ענוו ומצניע לכת היה. נעים הליכות ואיש־רעים להתרועע. שוחר דעת ובעל סגולות אנוש תרומיות. אישיות שופעת חום אנושי ורועפת טוב־לב וידידות כנה.

קסם אישי היה לו לשמעון: מזגו שקט ומתון, ממעט דברים, אך ליבו רוטט ורגיש לסבל הזולת. מתוך הכרה עמוקה חתר בהתמדה לאורחות צדק ולסגנון־חיים מוסרי. בתום־לב האמין עד יומו האחרון בערכים, שעליהם

חונך בנעוריו ב״השומר הצעיר״ וב״החלוץ״, כשהוא דבק בעקרונות האידיאל הסוציאליסטי, ששרשיו הומאַניים וביטוייו אהבת העם, אמונה באדם הפשוט ובאיש העובד, על גדולתו וחולשותיו.

שמעון אהב את הארץ על יופייה והדרה, אך מאס בשממונה ובחרבונה. לכן, הלך בתלם, פשוטו כמשמעו, ברגל ובטראַקטור, כדי לפלח מענית ולניר ניר באדמת המולדת, לשמוח לצמיחה ולעלוז לפריחה. בהולם צעד העשייה נתמלא שמחת־חיים וחדוות־יצירה, שהעניקו לו שדות העמל במולדתו האהובה, שכל ימיו ערג לה, וביחוד בשנות המלחמה והסבל, כחייל בשלגי־רוסיה וכלוחם במערכה הכבדה מול קלגסי־הנאַצים.

עם עלותו לארץ, לאחר מלחמת השחרור, לא העיבה המציאות האפורה על אושרו, בהתגשם חלום־חייו. שמעון משתלב מהר במסכת החיים, המתרקמים במולדת הנבנית. הוא עמל קשה והקים בחולון בית לתפארת, נווה־חיים כרוחו. הוא מרחיב דעת ורוחש ידידים, מקדיש מזמנו הפנוי לעבודה ציבורית בקרב האוכלוסייה בה התגורר, פועל ומפעיל למאבק על כינון חברה עובדת, צודקת ומוסרית בארצנו. שמעון אוהב את ציבור ידידיו, והידידים גומלים לו אהבה והערכה.

אך, מה נפתלים דרכי־אדם, ומה אכזר הגורל העיוור! — מחלה ממאירה, שקיננה בו מכבר, שמה קץ לחייו עתירי המעש. בסבלנות ובשקט נושא שמעון את כאבו. הוא אינו מכביד על סביבתו ואינו מטיל מרה־שחורה על בני־ביתו, עד שניתק פתיל חייו, וכל מערכת החלומות, השאיפות והציפיות — נשא עימו על קברו.

זבולון פורן

פרק ד

דת, חברה, תרבות והווי בקהילה

על שלושה דברים העולם עומד
על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים

פרקי אבות (א־ב)

יורבורג – קהילה יהודית המצטיינת בחיי רוח ערים

(Israelitisches Familienblatt, 22 Oktober 1931). **מאת מ. סימון, טילזיט**

לא הרחק מן הגבול של איזור ממל־ליטא, במרחק של כ־30 ק"מ מן העיר הגרמנית טילזיט — נמצאת העיירה הרוסית לשעבר יורבורג (גאורגנבורג — GEORGENBURG), במקום ציורי, ליד הממל (הניימאַן). הקהילה היהודית, המונה כ־2000 נפשות, מצטיינת בחיי רוח ערים. נוסף לבי"ס יסודי מדורג מקיימת הקהילה גימנסיה מצויידת על הצד הטוב ביותר ומנוהלת עפ"י עקרונות הפדגוגיה המודרנית. הפיקוח נתון בידי מיניסטריון החינוך הליטאי, המעניק למוסד תמיכה ניכרת.

זהו כמעט השריד היחיד מן הזכויות, שהובטחו חגיגית ליהודי ליטא לפני עשר שנים: קיומה של מערכת בתי ספר אוטונומית המסובסדת ע"י המדינה. כל שאר הזכויות אשר — לו אך היה לחוזים תוקף מחייב — היה בהן כדי לשפר את מצבם הכלכלי והרוחני של יהודי ליטא. את ועדי הקהילות היהודיות, שעתידים היו לפעול בהתאם לאוטונומיה מינו לפי המתכונת הרוסית הישנה; לרבנים נמסר מחדש ניהול מירשם התושבים, ושוב אין לא מועצה לאומית־יהודית ולא מיניסטר (שר) יהודי.

מה ששרד הוא שהיה כבר לפנים: מזכרות מן הימים הטובים שעברו, מצבות של אמנות עממית ושל חיים עממיים. ביורבורג משמש בית הכנסת הישן, העשוי עץ, מוקד המשיכה העיקרי לתייר היהודי. על "גילו" של בית התפילה, האומר כבוד, אין נתונים אמינים. עפ"י סיגנון הבנייה והמיקום ניתן להסיק שנבנה בשלהי המאה הי"ח. לציון מיוחד ראויים הכיפה המיוחדת במינה שמעל הבימה שבאמצע ביהכ"נ, וארון הקודש.

בראש הקהילה משמש בקודש הרב הזקן דימאַנט (DIMANT), ששמו יצא לתהילה הרחק מעבר לגבולותיה של ליטא.

(תרגום חפשי מאת יוסף ולק, בנו של מתתיהו ולק ז"ל, שהיה יליד יורבורג)

יורבורג ב״שאלות ותשובות״ של הספרות הרבנית

ב״שאלות ותשובות״ של מהר״מ מלובלין (סימן ז׳) נדונה בעייתה של אשה עגונה, שבעלה נעלם ואין הוכחות כי מת או הומת. אשה זו אינה מותרת עפ״י דין לנישואין.

בגביית העדות שנתקיימה בווילנה בשנת שנ״ג (1593) בספר ״שאלות ותשובות״ מסופר כי בעלה הומת במכס (?) של יורבר״ג, היא יורבורג, עיר דרומית־מזרחית ממֵמל וצפונית־מערבית מקובנה.

להלן סיפור המעשה על ״גביית העדות״, שנרשמה בשפת יידיש (אשכנזית), שהיתה אז עדיין בראשיתה...

מכאן גם מסתבר כי כבר ב־1593 כבר נתקיימה קהילה יהודית ביורבורג.

...דאָס דריטע גבית־עדות, אין די שו״ת מהר״מ מלובלין (סימן ז׳), באַציט זיך אויף אַן עגונה „אשת כמר יהוד׳[ה] בר כתריאל אחיו של כמ״ר נתן המכונה קערפל״, און דערמאָנט דאָס עדות־זאָגן וואָס איז אויפגענומען געוואָרן אין ווילנע, אין יאָר שנ״ג, ד. ה. אין 1593 („...כמובא׳[ר] באותו עדות שהוגב׳[ה] בק״ק ווילנא יום ג׳ כ׳ תמוז גש״ן״). די עגונה האָט אַזוי גיך קיין היתר ניט באַקומען, ווייל מיט פיר יאָר שפּעטער, אין שנ״ז (1597) הערן מיר וועגן דעם ענין אויספירלעכער אינעם גבית־עדות פון איינעם ראובן בן הח״ר שמואל, וועלכער דערציילט, אַז וועגן דעם אומגעקומענעם האָט ער געהערט „אויף דען מכס צו יורבר״ג וואָס איז ניט קיין אַנדערע, ווי די ליטווישע שטאָט יורבורג, דרום־מיזרח פון מעמל און צפון־מערב פון קאָוונע: „וכן העדות שהוגבה ביום ב׳ ט״ו שבט [שנ״ז] שהעיד כמר ראובן בן הח״ר שמואל וז״ל בל״א [וזה לשונו בלשון אשכנז]: עש איז נוא ג׳ שנים אויף דען מכס צו יורבר״ג האָב איך אימר דארן גיהערט מן כמה עכו״ם לפי תומם [פון עטלעכע גויים וואָס האָבן זיך אַרויסגערעדט] דז דער פאיוול [פאַוועל] האָט הורג גיוועזין כמר יודא הי״ד [ה׳ ינקום דמו — דער אויבערשטער זאָל נקמה־נעמען פאַר זיין פאַרגאָסן בלוט] אחיו של קרפל אנו׳ זיין אייגנר אייד׳[ים] האָט מיר גיזאָגט כמה פעמים דז פאוויל האָט דען כמ׳[ר] יודא הורג גיוועזן אונ׳ צו יורבר״ג איז דאָש גאַנץ מקום פול דז פוויל האָט הורג גיוועזין כמר יודא הי״ד״.

(הביא לדפוס — פז)

בית הכנסת הישן מספר

בענווה עמד לו בית הכנסת הישן, זה הישיש שהדרת זקנה אופפת אותו — ועם זה עודנו זקוף קומה וראשו בשמים.

בתוך החלל הריק של בית־הכנסת תישמע לעיתים המיית נכאים וקול תאניה מלחש: — "איפה הם בני?" אין פונה אלי מכל הבנים, שגידלתי ורוממתי. רק אבלים ויתומים באים אלי מדי בוקר, מתפללים תפילה חטופה, אומרים "קדיש" ונועלים אחריהם את דלתותי. גן נעול נותרתי. טוב המוות מלחיות חיי שיעמום כאלה.

זכורני ימים מקדם, עת הייתי ביד ה' עטרת תפארת ותל־תלפיות, שהכול פונים אליו; שערי פתוחים היו לרווחה מעלות השחר ועד שקיעת החמה.

טליתות עטפו ונתקפלו, ציציות היו נגררות, רצועות היו נכרכות על זרועות שעירות וחלקות, חשופות למחצה, ונודדות בחלל, כשכל פה ממלל וכל לשון מתפללת, כל גוו מתנועע וכל עין נשואה למרום. חלל האוויר התמלא הדי קולות רב־גוניים, שנתמזגו זה בזה בהרמוניה נפלאה. מקבץ הייתי אז את רסיסי הקולות האלה ואת שברירי ההדים, את הדברים שבלב ואת הדברים שבפה, והייתי מעלה אותם ישר לעולם העליון, לפמליה של מעלה.

והיה כי חלה אדם בעיר במחלה אנושה, מיד נחפזו בני־המשפחה אלי, אל שערי הרחמים שלי. הבכיות הרעישו את קירותי, ואני בכיתי עמהם...

נפטר אחד היהודים בעיר, היו תושבי העיירה ממררים בבכי ואף אני הייתי מזיל דמעה עמם. בשמחת־תורה שרוי הייתי בגילופין יחד עם כל הקהל; הם רקדו בתוכי ואני בתוכם; תקרתי הנאה ענתה להם בהד. צערם ושמחתם של בני נספגו בקירותי בכל עת ובכל שעה, וכן במשך מאתיים שנה, בקירוב.

והנה כיום, אחרי עזובה של שנים, שערי שוב פתוחים לרווחה. יהודים מתכנסים בתחומי בהמוניהם, נערים וזקנים יחדיו. הצעירים אמיצי־לב הם, עוד בלי חתימת זקן, אבל עיניהם בוערות כלפידים. רבים ביניהם מדברים בשפת התפילות. אירע, שאחד מהם הרהיב עוז ועלה אל הבמה, אשר

מעליה נהגו גדולי הרבנים להטיף מוסר לעם, והוא מרעים בקול בוטח רווי גבורה ואמונה.

וכה היו דבריו: "בחירי בנינו בארץ אבותינו, הגואלים את מכורתנו ומגשימים את תקוות כולנו, לא יושיטו עוד צווארם לשחיטה. לשונאינו ומקטרגינו אנו עונים בעוז, בהעפלה, בהגנה ובבניין הארץ. לא בתפילות בלבד ניוושע. איספו כל פרוטה לגאולת הארץ ולהגנתה". כך אמר, והקופסה הכחולה סובבת וסובבת בקהל, והיא הולכת וכבדה, הולכת ומתמלאה.

עומד הייתי בתוכם תוהה ומהרהר: מי הביא את אלה תחת כנפי ומי קיבצם הנה? — הצעירים האלה נראו בעיני, שונים ממבקרי בעבר. התבוננתי בהם וראיתי אש יוקדת בעיניהם. לא אש זרה, כי אם אש קודש. המה מביאים קרבנות אדם, בונים מולדת ומחכים בזרועות פתוחות לצעירים שיצטרפו אליהם. הם מחיים שממות, מקבצים גלויות, בונים מולדת. גאה אני בבני אלה.

מאז מתגעגע הייתי גם אני לראות במו עיני את אחד החלוצים האלה, כובשי הארץ ומגיניה.

והנה, בבוקר לא־עבות אחד, פתח השמש את דלתי והכניס אלי את אחד החלוצים, שבא בשליחות מ"שם". הסתכלתי בפניו ונפעמתי; קיבלתיו כקבל סבא את נכדו האהוב, אשר בא מארץ רחוקה־קרובה. רק אז הבינותי את סיבת השיממון שבתוכי: תחומי צר מלהכיל את השלהבת של אלפי עיניים כאלה.

נצחוני בני. לעת זקנה אסתפק בישישים הבאים לתנות את צרותיהם לפני, ואת הצעירים אלווה בברכה ובתפילה מרחוק, למען יבנו להם את ביתם לתלפיות, לפי טעמם ורוחם. אותי בנו "מקדש־מעט", והם הולכים ובונים "מקדש עולם", מקדש לדורי־דורות.

בית הכנסת הישן, משנת 1790, מיישר גוו, ומרים את ראשו בגאון, כשפניו אל האור הבוקע מהמזרח.

ברבות הימים אחז רעד איום וזיעזע את כל הבניין, מן המסד ועד הטפחות, דומה כי בוכה בית־הכנסת ומשמיע קול נהי במסתרים, בוכה על חורבנו ועל חורבן קהילתו.

פנחס שכנוביץ

יורבורג, תרצ"ח (29.4.38)

בית הכנסת והחיים הדתיים בקהילה

בתי הכנסת היוו בכל הזמנים מוקד חשוב בחיי הקהילות היהודיות בתפוצות ישראל. בית הכנסת שימש ליהודים לא רק משכן לתפילה וללימוד תורה בלבד, אלא גם מרכז לחיים הדתיים והחברתיים של הקהילה. הוא היה בית־ועד לחכמים לומדי־תורה וגם אכסניה למוסדות האירגוניים והסוציאליים של הקהילה, כמו מוסדות צדקה למיניהם, בתי תמחוי וכד'.

מתולדות ישראל למדנו לדעת כי לאחר היווסד קהילה יהודית ולאחר התבססותה במקום, הוקם מייד גם בית הכנסת. בהתחלה היה זה מיבנה קטן, המספיק לכדי מניין יהודים, ועם גידולה של הקהילה, גדל גם היקפו של בית הכנסת.

מתי קמו בתי כנסת בארץ ליטא וגם בעירנו יורבורג — אין בידינו תאריכים מדוייקים. אף קהילה לא קמה על־פי תוכנית ובתאריך מסויים. מה שידוע לנו מהאירועים ההיסטוריים הכלליים הוא, כי יהודי גרמניה נדחקו לארץ ליטא במאות השתים־עשרה והשלוש־עשרה, עקב הרדיפות של הנוצרים הקתולים בימי מסעי־הצלב. תושביה של ליטא, שבאותם ימים עדיין היו מפוצלים לשבטים, היו עובדי אלילים ולא גילו התנגדות להיאחזותם של המהגרים־היהודים, שרמתם התרבותית וכושרם במלאכה ובמסחר עשויים היו לסייע לריכוזי הליטאים בכפריהם.

גם מכיוון מזרח אירופה — מרוסיה — באו גלים של יהודים לליטא מחמת המציק ולפעמים גם בהזמנת השליטים (ויטאוּטאַס — 1399). כך נתלקטו על אדמת ליטא, במשך הדורות, יהודים ממערב וממזרח, כשהם שונים במראיהם, בשפתם ובמנהגיהם. סבורים כי היהודים מרוסיה הקדימו לבוא לליטא; הם דיברו בניבים סלאַביים ובייחוד ברוסית. יהודי רוסיה הביאו עמם מנהגים ומסורת יהודית מיוחדת. גם ליהודי גרמניה הנרדפים, שהגיעו לליטא, היה רקע תרבותי־יהדותי עשיר, מנהגים ומסורת משלהם. יהודי גרמניה דיברו יידיש, ניב גרמני מתובל במילים עבריות.

מאות שנים חלפו עד אשר שתי החטיבות — המזרחית (רוסיה) והמערבית (גרמניה), מצאו שפה משותפת ביניהן והתמזגו זו בזו. במאות

השנים האחרונות נמחק לחלוטין זכר המוצא של יהודי ליטא ורק שמות המשפחה מסגירים עדיין את מוצאם. שמות כמו גרינברג, גולדמן, ויינשטיין, זימן וכד׳ מעידים על המוצא הגרמני, ואילו השמות — אַנסקי, קובלסקי, לוצקי, ריטוב, ריז׳וב וכד׳ משמשים עדות לשרשיהם הרוסיים. תהליך המיזוג, שעבר על יהודי ליטא כולם, עבר, כמובן, גם על אבות עירנו יורבורג. לכן גם תהליך עיצוב הקהילות היהודיות בליטא היה ממושך למדי.

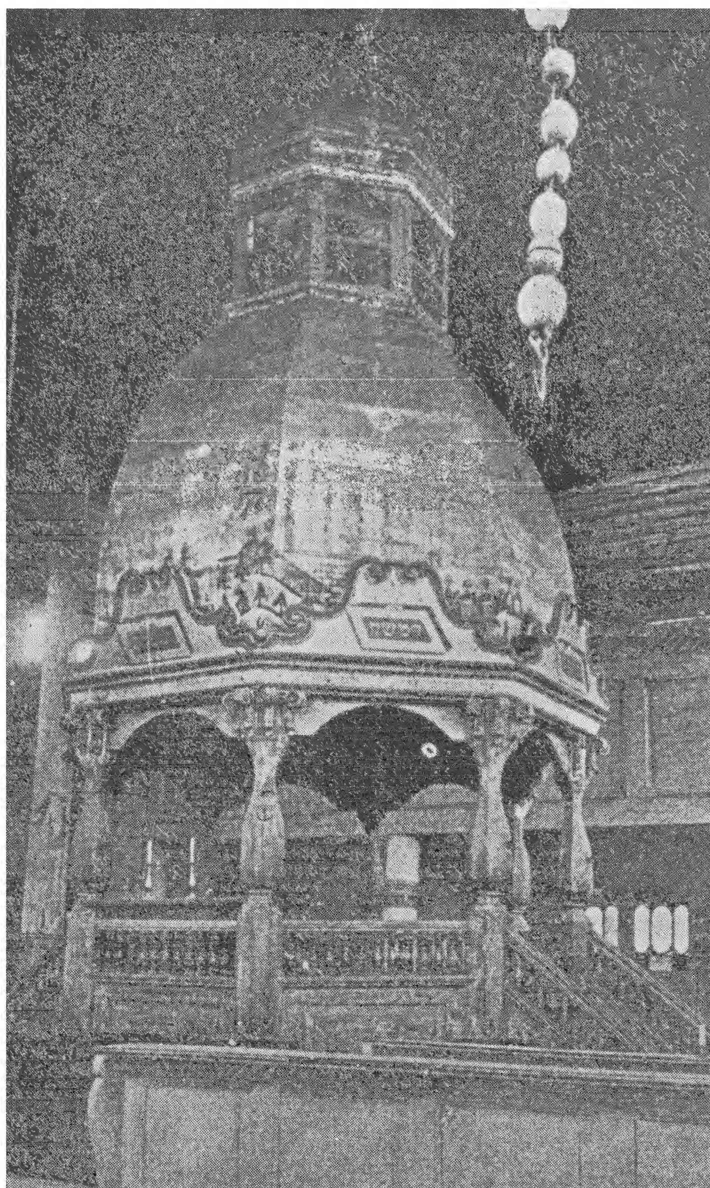
כאשר קיבלו עליהם הליטאים את הדת הנוצרית־קתולית גברה בליטא השנאה ליהודים. הנוצרים־הקתולים ראו ביהודים בני־תחרות במסחר ובמלאכה. עם זאת לא סבלו יהודי ליטא מרדיפות ומגירושים, פרט לגירוש אחד קצר, בשנת 1495. כעבור שמונה שנות גירוש חזרו היהודים למקומות מגוריהם ורכושם הוחזר להם. ליהודים בליטא ניתנו גם פריבילגיות וביניהן — הפריבילגיה להקים בתי־כנסת, בתנאי שאלה יהיו בנויים מעץ, בגובה של הבתים בסביבה ואינם מתבלטים בשטח. סביר להניח כי במאה ה־15 וה־16 כבר הקימו בתי־כנסת בקהילות ישראל בליטא וגם ביורבורג. מספרים מדוייקים על אוכלוסייתה של יורבורג קיימים רק משנת 1766. אותה שנה כללה יורבורג 7391 תושבים ומהם 2833 יהודים. באותו זמן כבר היו בתי־כנסת ביורבורג, אם־כי עדיין אין לנו פרטים על חיי הקהילה היהודית בה.

בית הכנסת הגדול ביורבורג הוקם בשנת 1790. הוא היה מיבנה גדול ומפואר. בשנת 1870 הורחב בית הכנסת ושופץ. באגף העליון שלו הוקמה עזרת הנשים ולמטה — חדר תפילה. בעליית הגג ייחדו חדר ששימש להכנסת אורחים נכבדים.

החל מן המאה ה־18 התפרסמו כבר בפולין ובליטא המאוחדות, יהודים בעלי־מלאכה, שעסקו במלאכת הבניין, והם: שמחה־חיים בן הבנאי, שלמה מלוצק, דוד פרידלנדר מלודמיר ובנימין מלאַסק. בנאים אלה התמחו בבנייה מעץ והם שבנו כמה בתי־כנסת מפוארים בליטא. מחיר עץ לבנייה בליטא היה זול, שכן בסביבות של הקהילות היהודיות נמצאו יערות בשפע.

ממחקרו של המהנדס דוד קוטליאַר, שפורסם בספר הזיכרון של יהדות ליטא, לומדים אנו כי הבנאים, שהזכרנו לעיל, הם־הם שבנו את בית־הכנסת הגדול ביורבורג. בית הכנסת ביורבורג היה אחד הבניינים היפים מבחינה ארכיטקטונית שהרשים את רואיו. הוא הוקם בקצה של כיכר רחבת־מידות והתבלט בייחודו. גגו היה מורכב משלושה שיפועים הניצבים זה על גבי זה ויוצרים שילוב ארכיטקטוני מעניין. מן הכניסה לבית הכנסת ניתן היה לראות את הכיפה המסורתית המעטירה שעל הבימה, המעלה בזכרוננו את

הבימה בבית הכנסת הישן ביורבורג

ה"מזרח" ואת ארץ אבותינו. מרשים במיוחד היה ארון הקודש בחיתוכי העץ הנהדרים שלו, שגולפו בסיגנון קישוטי מעולה ונחשבו ליצירות אמנות עממית. בטעם אסתטי הותקנו גם עמוד התפילה וכיסא אליהו.

ציוריותו הנפלאה של בניין בית הכנסת משכה את תשומת ליבם של האמנים והציירים מליטא וגם מחוץ־לארץ. מסופר כי בשנת 1850 בא מאיטליה הצייר הנודע אנדריולי וצייר את בית הכנסת ביורבורג. הוא הוקסם ממבנהו הארכיטקטוני המיוחד ומהקומפוזיציה של גילופי העץ בפנים בית הכנסת. מרשימים היו גם המוטיבים הציוריים והצבעים של הצמחים המשולבים עם בעלי־חיים — צבאים ואריות — ועם דמויות וסמלים המקודשים לעמנו מדורי־דורות, כמו לוחות־הברית, המנורה, מגן־דוד וכד'. כל הנכנס לבית הכנסת עמד נפעם מול ההוד והתפארת שבמראה

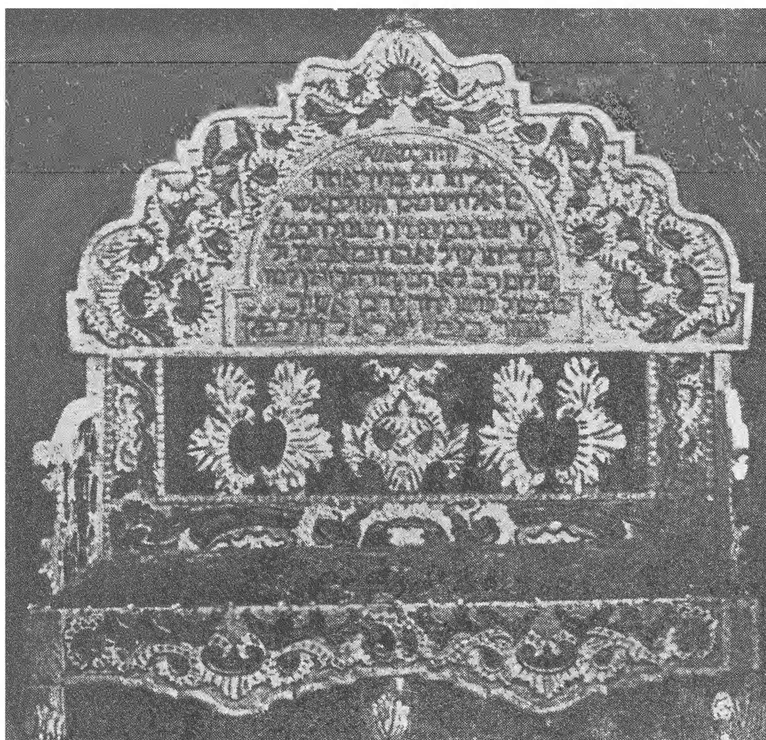
בית המדרש החדש במרכז העיר

עיניו. יהודי יורבורג היו גאים מאוד על בית הכנסת שלהם, עטור תהילה ומעורר כבוד.

זוסיה עפרון, חוקר האמנות היהודית, כותב באלבום "בתי הכנסת מעץ בפולין ובליטא" את הדברים הבאים: "עד לימי מלחמת העולם הראשונה היה מספרם של בתי הכנסת מעץ כ־350 ובתקופה שבין שתי מלחמות העולם עוד עמדו על תילם כ־100 בתי־כנסת מעץ ובהם יצירות מופת אדריכליות. בין בתי־כנסת אלה הצטיינו בהדרם בתי הכנסת **ביורבורג**, וולפה ונרובלה. בשואה השמידו הנאצים ועוזריהם את אחרוני בתי הכנסת וכיום לא נשאר מהם שריד".

בימי האביב, הקיץ והסתיו היה בית הכנסת מלא מתפללים, שאהבו את הבניין ואת אווירתו המיוחדת. רק בימי החורף הקרים, ימי הכפור והשלגים, היה בניינו של בית הכנסת מושבת לחלוטין. בימי הקור העזים

הכיסא של אליהו בבית הכנסת הישן ביורבורג

היו המתפללים מצטופפים בבית המדרש החמים וגם בשלושה בתי־כנסת קטנים "קלויזים" של בעלי־מלאכה וסוחרים זעירים. ה"קלויזים" שימשו גם "חדרים" לתינוקות של בית רבן. בחדרים אלה למדו בזמננו כעשרים ילדים אצל רב"יים לפי הנוסח הישן. כמאתיים ילדים למדו בבית הספר "תרבות", שהיה לפי רוחו בית־ספר לאומי־ציוני. בבית־ספר זה לימדו את מקצועות הלימוד הכלליים עברית בעברית. שם בית הספר היסודי היה בעבר "תלמוד תורה", בו לימדו בעיקר את מקצועות היהדות. היה זה מעין "חדר מתוקן". בין שתי מלחמות העולם הפך ה"תלמוד תורה", בהתאם לחוקי המדינה ולפי רצון ההורים, לבית־ספר יסודי מודרני — "תרבות". מקצועות היהדות לימדו שני רב"יים, בני־תורה, הזכורים לטוב והם אריה־לייב (לייבצ'יק) גוּט ור' חיים־נתן יוֹזיפר. יתר המנהלים והמורים היו בהתאם לחוק, בוגרי סמינרים למורים, שלימדו את כל מקצועות הלימוד ברוח לאומית־ציונית. זכורים לנו ישראל בקין (המנהל הראשון), הלל זאַקס, דוד גורשיין, ישראל דימנטמן, חיים סיגר, ישראל צ'חנובסקי ואחרים.

מלבד בית הספר העברי היה עוד בית־ספר יסודי קטן, בו לימדו את כל מקצועות הלימוד ביידיש. בית הספר היידשאי לא הדגיש בלימודיו את המומנט הלאומי־ציוני כעיקרון אידיאולוגי.

מן הראוי לציין כי ילדי ישראל ביורבורג לא למדו בבתי הספר של "הגויים" בהם לימדו בליטאית, שהיא שפת המדינה. ליטאית לימדו בבית הספר העברי רק כמקצוע חובה ממשלתי. היהודים דיברו ביניהם בדרך כלל יידיש. רבים מבני הדור הבוגר ידעו עברית, התכתבו ואף ניהלו חשבונות בעברית כבר במאה ה־18 וה־19. תלמידי הגימנסיה דיברו עברית במסגרת הגימנסיה. הסיסמה היתה: "עברי דבר עברית!". בתנועות הנוער החלוציות ניהלו את הפעולות — שיחות לרוב — בעברית.

הקהילה היהודית ביורבורג היתה קהילה מגוונת בהרכבה. היו בה דתיים שהקפידו על תרי"ג המצוות ודתיים ליברליים. גם הלא־דתיים התייחסו בכבוד לדת ולמסורת. ניתן להגדיר את אופי הקהילה היהודית ביורבורג כקהילה מסורתית באורח חייה, נוהגיה ובאווירתה היהודית. ביורבורג לא היו נישואי־תערובת ולא היתה התבוללות בעם הארץ.

בני הקהילה ביורבורג התייחסו בכבוד להנהגה הדתית של הקהילה ובייחוד לרב העיר, מרן הרב אברהם דימאַנט, שישב על כס הרבנות בין שתי מלחמות העולם וכמעט עד לסופם המר של יהודי יורבורג.

הרב דימאַנט היה איש בעל הופעה נאה, בר־אוריין, שידע למזג דברי־תורה עם דרך ארץ. הרב לא היה תלוש מן המציאות האופפת אותו ומרוח

הזמן. היתה זאת אישיות קורנת, המלכדת סביבה את הבריות בדרכי נועם. ביורבורג העריכו מאוד את הרב דימאַנט, ואף־על־פי שלא, נהג לרדת אל העם באו אליו לשאול בעצתו. כאשר נשא רב העיר את דבריו, רבי התוכן וההשראה, שמעו אותו יהודי יורבורג והעריצוהו. כס הרבנות ביורבורג היה מכובד מאוד בליטא. לא כל רב זכה לשבת על כס הרבנות ביורבורג.

מרבניה של יורבורג ידועים הרבנים החשובים ר' יעקב־יוסף חריף, הרב יחזקאל ליפשיץ והאחרון בהם — הרב אברהם דימאַנט.

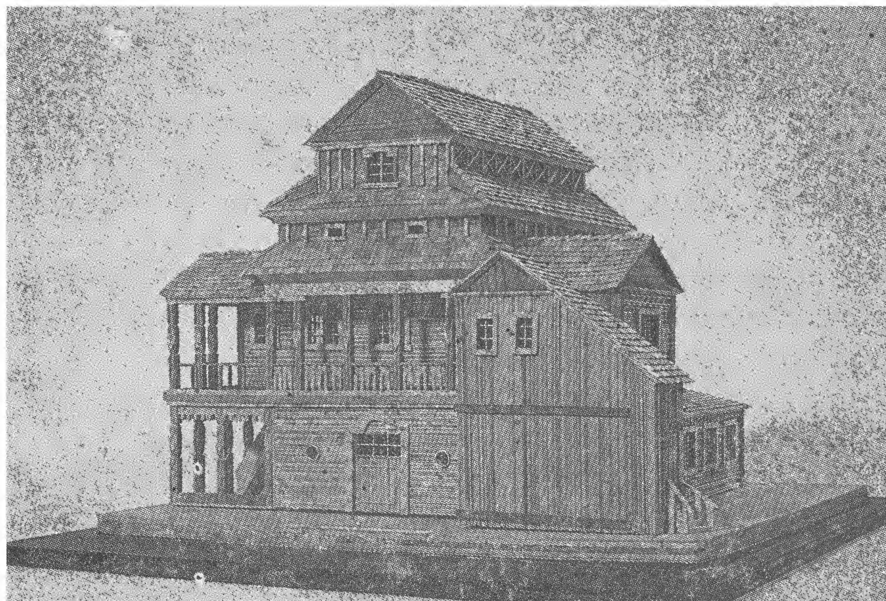
כדיין של הקהילה שימש בשנים האחרונות ר' חיים־ראובן רובינשטיין, איש בן תורה ודעת. אולם הרב הדיין רובינשטיין לא בלט בקהל כרעהו הרב דימאַנט. בדין־תורה היו פונים אל הרב רובינשטיין. בביתו היתה ספריה תורנית גדולה ובה גם ספרי־קודש בשפה הגרמנית. ימים ולילות הקדיש הרב רובינשטיין מזמנו למחקר בתחום היהדות ובנושא זה הוציא לאור כמה ספרים על חשבונו הפרטי. את רוב ספריו היה מחלק במתנה על מנת להפיץ דעת תורה ברבים. אחד מספריו נקרא "דברי ראובן". כשנה שלפני השואה כיהן כרב הקהילה במקומו של הרב דימאַנט.

החזן אלפרוביץ היה איש מקובל בציבור הדתי ובכלל. הוא היה למדן ושימש גם כשוחט ראשי בקהילה. החזן ייזכר לטובה גם הודות למקהלה, שאותה טיפח ועליה ניצח. הוא חיבר מנגינות לפרקי תפילה. בשנים האחרונות רפה קולו, אך הוא התאמץ על־אף צרידותו למלא בנאמנות את תפקידו. המקהלה של בני יורבורג הקלה על מלאכתו וגם סיפקה את רצונם של המתפללים.

השוחט ר' אהרון שלומוביץ היה בן תורה וחביב על הציבור. בתו למדה בגימנסיה העברית וסיימה את חוק לימודיה במחזור הראשון.

דמות מעניינת וססגונית בחוגי הדתיים היה הרב בישקו. הוא לא נמנה על "כלי הקודש" בקהילה, שכן היה תעשיין בקנה־מידה קטן. בביתו הפרטי היה לו בית־חרושת לכל מיני ממתקים. מעיסוקו זה הוציא את לחמו. אולם הרב בישקו, שהיה תלמיד־חכם, לא הסתפק בעבודתו הפיזית, אלא הקדיש הרבה מזמנו להפצת דעת היהדות בקרב הדור הצעיר. הוא היה ממייסדי חברת "תפארת בחורים" וגם ישיבה קטנה, בה הרביץ תורה לבני הנעורים, בשעות בין הערביים. הר' בישקו היה, עם כל מוזריזותו, אדם חביב ועממי באופיו, ועם כל רצונו ומסירותו להפיץ תורה ברבים לא היה רחוק מהוויות העולם הזה. את ילדיו שלח לגימנסיה העברית. לפי המסופר ניצל בנו הבכור, אהרן בישקו, מן השואה והוא מתגורר אי־שם באירופה. אהרן ביקר גם בישראל.

הדגם של האמן משה ורבין, איש קיבוץ יקום, משחזר את בית הכנסת ביורבורג.
דגם זה, העשוי קש, נעשה על־פי שני רישומים, האחד של אַנדריולי משנת 1872,
והשני של צ׳קרסקי משנת 1903.

הקהילה היהודית ביורבורג היתה קהילה מגוונת בהרכבה החברתי. יהודים בעלי השקפות עולם שונות חיו בצוותא באווירה רגועה וסבלנית. איש באמונתו יחיה. רוב בני הנוער חי לפי הלך־הרוח של הזמן החדש ושאף לרכוש השכלה ודעת. בוגרי הגימנסיה העברית בעיר יצאו ללמוד באוניברסיטה הממשלתית בקובנה אוֹ בסמינר העברי למורים. חלקם למדו גם מקצועות טכנולוגיים. רבים הכשירו את עצמם לעלייה לארץ־ישראל.

בהיות יורבורג קרובה לגבול הגרמני חדרו אליה רעיונות ואידיאות הומניסטיות. עם זאת ישבו יהודים גם בבית המדרש ולמדו תורה, כמנהג הימים ההם. בבית המדרש היתה ספריה תורנית גדולה של ספרי־קודש, שתלמידי חכמים עיינו בה. איש לא זילזל בדעות הזולת. צביונה היהודי של יורבורג נשמר בנאמנות, שכן היתה זו עיר בעלת ערכים לאומיים ומסורת דתית־לאומית.

עם כל מועקת הגלות והקשיים הכלכליים, שפקדו את קהילות ישראל בליטא, ויורבורג בכללן, פעמה בלבבות התקווה בעתיד טוב יותר. כתמיד האמינו יהודים בלב שלם כי נצח ישראל לא ישקר . . .

זבולון פורן

תלמידי ה״תלמוד תורה״ עם הרביים שלהם, 1913 (תלמידים בלבד).

בית הספר היסודי ״תרבות״ 1920. מנהלו ומייסדו בקין יושב בצד ימין ועל ידו המורים.

הכיתה העליונה בגימנסיה בשנה הראשונה לקיומה (חסרים תלמידי חוץ), המורים — מימין: קפלן (התעמלות), ליפשיץ (מדעי הטבע), גב׳ אפרת־רוזנבוים (שפות), צנטקובסקי (תנ״ך), ד״ר אפרת (מנהל, מתמטיקה), קוסוצקי (ספרות); (x — X)
התלמידים — מימין: דרטווין, קובלקובסקי, זבולון פ., חנה פיינברג (x — ?), שלומוביץ; למטה מימין — הינדה לוינברג, קלרה פטריקנסקי.

כיתה שמינית של הגימנסיה העברית, התלמידים והמורים.

לקורותיה של הקהילה היהודית ביורבורג בימי האוטונומיה הלאומית

לאחר מלחמת העולם הראשונה ניתנה למיעוט היהודי בליטא אוטונומיה לאומית. נתארגן הנאציונאל־ראַט (הוועד הלאומי) ונתכוננו קהילות יהודיות בכל עיר ועיירה לניהול ענייניהן התרבותיים, הדתיים והחברתיים. בכל יישובי היהודים נבחרו ועדי קהילה החל משנת 1919. ביורבורג התארגנה הקהילה באיחור של חמש שנים, היינו בשנת 1924. הנימוקים לאיחור הקמת הקהילה אינם ידועים.

בעזרת פרופ׳ דב לווין, העורך בימים אלה את ״פינקס קהילות ליטא״ ב״יד ושם״, השגנו חומר תעודי חשוב לתעוד תיפקודה של הקהילה ביורבורג. החומר התעודי הובא לישראל מארכיונים היסטוריים של יהודים בארצות הברית.

לפנינו העתקי פרטי־כולים של ועד הקהילה ביורבורג בימי פעילותו הראשונים. לאחר עיון בפרטי־כולים מצאנו לנכון להביא את תמציתם של הדברים על הבחירות של ועד הקהילה ביורבורג ותיפקודה של הקהילה.

להלן הדיונים של חברי הוועד (ראַטמענער), שיקוליהם והחלטותיהם. הדיונים התנהלו ביידיש. את עיקרי הדברים, אנו מביאים ביידיש ואת ההסבר בעברית.

לוועד הקהילה הגישו 8 רשימות את **הקאַנדידאַטן צעטלען,** כלומר את רשימות המועמדים לבחירות — ואלו הן :

1. **אומפּאַרטייאישע :** יעקב בייליס ; חיים חאצקעלעוויץ, יוסף רובינאָוויץ ; אבא זילבער.
2. **אָרטאָדאָקסען :** הרב אברהם דימאַנט ; מרדכי קאָמעל ; אבא קאפלאן ; ישראל פּולאָווין ; ראובן הירש ; דוד דימאַנט.
3. **קצבים :** דב־בער מער ; שמעון־נחמן קאַפּלאַן, אפרים טעלזאַק ; לייב שטאָק.
4. **חברה בקור חולים :** נתן רעוול ; יעקב טומים ; דוד ווערבלאָווסקי ; זלמן נעוויאַז׳סקי ; שלמה שניידער ; משה קרעצ׳מער.

5. **"מזרחי"**: יצחק־דוד אַלפעראָוויץ; לייב גוט; בנימין פיינבערג; בער־לייב שטאָק; אליעזר־ברוך פראַנק.
6. **צעירי־ציון**: חנן לינטופסקי; אידה פרידלאַנד; שמריהו בערנשטיין; שכנוביץ.
7. **חברה־בחורים**: יצחק ביימן; טוביה בערקאָוועך.
8. **אַרבייטער**: לייב פּאָרטנאָי; מאָטל גוט; דניאל קוכטער; אברהם רחצה; יוסף לעוויטאַן; צדוק יאָפע; בונים פּאָרטנאָי; משה שמולאוויץ; לייזער חסיד; יודל פראַקט; ירחמיאל שמולאוויץ.

מן הפרטי־כול (פרוטוקול) מס. 1 של ועד הקהילה למדנו לדעת כי הישיבה הראשונה נתקיימה ב־16 ביולי 1924 בבניין התלמוד־תורה, בשעה 9 בערב. בישיבה השתתפו 8 נבחרים (ראַטמענער). נעדרו 3 והם — הרב דימאַנט, גרינבערג ולינטופסקי.

על סדר היום של הוועד עמדה רק "נקודה" אחת והיא — די קאָנסטרוּאירונג פון דעם ועד הקהילה, כלומר התארגנות הוועד — —

1. **בחירת הפרעזידיום (נשיאות)** הוועד — יו"ר, סגן־יו"ר ומזכיר ראשי (גענעראַל סעקרעטאַר).
2. **בחירת היו"ר** — ההצעה היא שמעונוב, שאינו חבר ועד הקהילה, אלא נבחר מטעם היהודים לעיריית יורבורג; שמעונוב נודע כאיש פעיל למען תושבי העיר.

ההחלטה: אלתר־מרדכי שמעונוב (שימונוב) נבחר פה־אחד ליו"ר הוועד.

בחירת סגן־יו"ר — ההצעה היא אלפעראָוויץ או מאָטל גוט. ברוב קולות חברי הוועד נבחר מ. גוט לסגן־יו"ר הוועד (ארבייטער — הפועלים).

בחירת מזכיר ראשי (גענעראַל־סעקרעטאַר). המועמדים פנחס שאַכנאוויץ או יוסף לעוויטאַן. לאחר שהתעוררה אי־הבנה בין חברי הוועד — כנראה לאחר שהיה תיקו — לא נתקבלה החלטה. הוועד ישוב לדון בדבר בחירת מזכיר ראשי בישיבה הבאה.

בזאת נסתיימה הישיבה. על הפרטי־כול חתום שימונוב, יו"ר הוועד.

ישיבת הוועד השלישית — ישיבה סוערת...

פרטי־כול מס' 3

הישיבה נתקיימה ב־9 באוגוסט 1924 בהשתתפות 13 חברים של ועד הקהילה. נעדרו: הרב דימאַנט, לינטופסקי.

על סדר היום — בית הספר היסודי (די פאָלקס־שול). יו"ר שמעונוב.

1. חברי הוועד דנו בתביעות המורים של בית־הספר היסודי שלא שילמו להם אשתקד את מלוא שכרם.

החלטה: לאחר דיון הוחלט כי עקרונית אין הוועד חייב לקבל עליו חובות של אחרים, אולם, מבחינה מוסרית רואה הוועד חובה לעצמו לפתור את הבעייה כדי שהמורים לא יקופחו. ועדת בוררים של הוועד תלמד את הבעייה ותשתדל לספק את רצונם של המורים, שכן החוב אינו גדול.

2. **דיווח על פעילותו הלימודית והחינוכית של בית־הספר.** מר שלאָמאוויץ, חבר ועד ביה"ס נתבקש למסור סקירה על בעיות בית־הספר. וכך נעשה.

3. **שפת הלימוד בבית הספר.** בעניין חשוב זה התעורר ויכוח חריף וממושך. בסוף נתקבלה ההחלטה הבאה, שמפאת חשיבותה העתקנו אותה ככתבה וכלשונה בפרטי־כול. "די אונטעררריכט שפראַך דאַרף זיין יודיש (יידיש). אויסער דעם דאַרף ווערן געלערנט העברייאיש אין אַ גרויסער מאָס, ווי אויך רעליגיעזע לימודים. די לערער דאַרפן זיין אין שול אומפּאַרטייאיש".

פירוש ההחלטה היא כי הלימודים יילמדו בעיקר בשפת יידיש, אולם תילמד גם עברית במידה רבה וכן לימודי דת. המורים בבית־הספר צריכים להיות בלתי מפלגתיים.

הוחלט גם לבחור ועדה לענייני בית הספר, אשר תדון ותטפל בבעיותיו. אולם, מכיוון שהזמן קצר הוחלט כי בינתיים תטפל הנשיאות של הוועד בעניין בית־הספר ותאשר קבלת מורים, שיקבלו על עצמם ללמד ברוח החלטת ועד הקהילה.

בזאת תמה הישיבה. על הפרטי־כול חתום שמעונוב.

למעשה לא נתקיימה ההחלטה בדבר שפת הלימוד, אם משום שאין מורים בלתי מפלגתיים ואם משום רצון רוב ההורים לתת לתלמידים בבית הספר חינוך עברי וציוני, כשלב מכין את התלמידים לגימנסיה העברית ע"ש הרצל ביורבורג. ואמנם בית הספר היסודי הצטרף לרשת בתי הספר "תרבות" שבליטא, המלמדים את מקצועות הלימוד בעברית ברוח לאומית וציונית.

בתעודה נוספת שקיבלנו היתה **הודעה** (מעלדונג), שנשלחה לחברי הוועד ב־17 לחודש אוגוסט 1924, בה מוזמנים החברים (הראַטמענער) לישיבה, שהתקיימה בשעה 8 בערב בבניין התלמוד־תורה.

סדר היום של הישיבה:

1. בחירת מזכיר ראשי (גענעראַל־סעקרעטאַר)
2. הבחירות לעיריה (שטאָט טאַריבע)

3. בחירת ועדה להשכלה (בילדונגס קאָמיסיע)
4. בחירת ועדה תקציבית
5. מטריקציה (רישום לידות, נישואים, גירושים, נפטרים וכד׳)
6. בעיות שוטפות (לויפנדע פראַגן)

כל חברי וועד הקהילה מתבקשים לדייק.

להלן רשימת חברי ועד הקהילה שממנה אנו מקבלים מושג על שמות נבחריה.

בדרך ארץ — מ. שימונוב, יו״ר

1. הרב דימאַנט
2. מרדכי קאמל
3. דב־בער מער
4. יצחק־דוד אלפעראוויץ
5. חנוך לינטופסקי
6. לייב פורטנאי
7. מרדכי (מאָטל) גוט
8. דניאל קוכמן
9. אברהם רחצה
10. צדוק יפה
11. זוסמן לוויטאַן
12. פנחס שכנוביץ
13. י. גרינברג
14. פערלמן
15. שמעונוב.

הפרטי־כול של ישיבת ועד הקהילה השלישית חסר לנו, כשם שחסרים לנו, לצערנו, הפרטי־כולים של הישיבות הבאות. עם זאת נראה לנו כי גם מן החומר המועט, שהגיע לידינו, קיבלנו מושג על קורותיה של הקהילה ביורבורג ובעיותיה בתקופת האוטונומיה הלאומית־היהודית בארץ ליטא.

האוטונומיה היהודית בליטא ופעולות הנאציאנאל־ראַט (הוועד הלאומי) נתחסלו כבר בסוף שנות העשרים, כאשר עלתה לשלטון בליטא, מפלגת הלאומנים־הקיצוניים, הטאוטענינקאי, ששללו את זכויות המיעוטים הלאומיים והצרו את צעדיהם בכלכלה, בתרבות ובחברה.

תרגם, שיכתב והגיש לדפוס — **ז. פורן**

יורבורגער קהילה

תאור פעולותיו של ועד־הקהילה ביורבורג, הועתק מתוך ה״אידישע שטימע״, מס׳ 1559 מיום 11 בנובמבר 1924.

אין אונדזער קהילה וואָס איז סוף־סוף מיט גרויס מאַטערנישט געשאַפן געוואָרן, זיינען אַריין 5 אַרבעטער. 3 סוחרים־ציוניסטן. 2 אָרטאָדאקסן. 2 דעמאָקראַטן. 1 צעירי־ציון. 1 מזרחי. 1 קצב.

פאר דער צייט וואָס יורבורגער קהילה עקזיסטירט, זיינען געווען 5 זיצונגען, וואָס זיינען אַלע אַוועק נור אַף רייסערייען. דאָ צוליב אַ פּלאַץ אין פרעזידיום, דאָ צוליב אַ אַנדער זאך. נאָר אַף די לעצטע 2 זיצונגען איז געקומען דער סוף פון דער ״קורץ־טערמיניקער״ יורבורגער קהילה.

די גאַנצע ממשות־דיקע אַרבעט פון דער קהילה באַשטייט דערין וואָס זי האָט אַרונטערגענומען די יורבורגער פאָלקס־שול (תלמוד־תורה) אונטער איר רשות, כדי איר אויסצוהאַלטן אַ חוץ דער רעגירונגס־שטיצע, ווייל עס לערנען דאָרט 70 פראָצ. קינדער אומזיסט. אָבער עד־היום איז נאָך קיין ביודזשעט ניט געשאפן געוואָרן. און אפילו קיין ביוראָ איז ניט פאַראַן און די מעטריקאציע־ביכער מיטן שטעמפל געפינט זיך ביים פאָרזיצער. צוליבן ביודזשעט איז טאקע אויפגעריסן געווארן די קהילה.

דער ביודזשעט האָט באַטראָפן 1900 ליט א חודש. דערביי האָט אויך די יורבורגער גימנאַזיע געבעטן פון דער קהילה אַ מאָנאַטליכע שטיצע. אָבער ווייל די גימנאַזיע איז אַ פריוואַטע (?) האָט מען איר די שטיצע אויסגעשטראָכן. אף דער אנדערער זיצונג האָט מען איינגעלאדן זייטיקע פערזאָנען צום פארטיילן דעם שטייער. דאָ האָבן אַ גרויסע צאָל ראַטמענער, וואָס האָבן זיך געפונען באַלײדיקט פאַרן אויסשטרייכן די סומע פאַר דער גימנאַזיע מיט דער הילף פון די זייטיקע פערזאָנען אויפגעהויבן אַ טומל. אַז דער גאַנצער ביודזשעט, איז אַ צו־גרויסע לאַסט אָפן שטאָט און מען דאַרף אלץ אויסמעקן. די פאָלקס־שול דאַרף כלומרשט אַזאַ גרויסע סומע ניט באַקומען ווייל זי איז ניט קיין פאָלקס־שול, נור אָ ״תלמוד־תורה״ און אַ תלמוד־

תורה קען באַקומען געלט פון עליות. ווייטער אַ שול־דאָקטאָר דאַרף מען אויך ניט האָבן. אזוי אויך געלט פאַר די ביבליאָטעק און "מכבי". ווי וועלן דאָס בעל־הבתישע קינדער זיך ניט שעמען צו נעמען געלד פון דער קהילה ?...

געלט פאַר אַ קהילה־ביורא ? וועט מען קריגן אַ מלמד וואָס וועט די אַרבעט אָפּטאָן פאַר אַ קלייניקייט. סאָציאַלע הילף ? איז דאָ אַ ביקור־חולים (ווו מען גיט אַ שמעק טאַבאַק אף אַ רפואה) און מיט אַזויע גאונישע המצאות האָבן זיי פרובירט אַראָפּרייסן דעם גאַנצן ביודזשעט ביז קליין געלט. די ארבעטער־פראַקציע האָט דעריבער געפונען פאַר נויטיק ארויסצו־טרעטן פון די קהילה.

אַ שטייער־צאָלער.

מאמר תמציתי זה משלים את המאמר הקודם על "קהילת יורבורג", שחובר עפ"י הפרטי־כולים, שהגיעו לידינו ממש לפני גמר עריכת ספר הזיכרון. המאמרים המשלימים זה את זה מקנים לנו מושג על ימיה הקצרים של הקהילה ביורבורג. כידוע עלתה לשלטון בליטא בסוף שנות ה־20, מפלגה לאומנית־קיצונית ששמה קץ לאוטונומיה, וכמובן גם לקהילות היהודיות ברחבי ליטא.

(פז)

התלמוד־תורה ביורבורג

הננו מביאים בזה תעתיק מתוך "המליץ", מיום 30.6.1889, בו מסופר על התלמוד־תורה ביורבורג (פלך קובנה), דרכי הלימוד, ההישגים והקשיים הכלכליים.

יורבורג (פ. קאָוונא). — **בית הת"ת** אשר **נוסד** בעירנו זה שנים אחדות הולך הלוך וטוב, ומאז בא לשכון כבוד בתוכנו רבנו הרב הג' ר' יחזקאל ליעכשימץ נ"י, שם עיניו ולבו על הבית לשכללו ביתר שאת ויתר עוז; הנערים עושים חיל בלימודם; רבים מהם קנו להם ידיעה גדולה בתנ"ך ובדקדוק שפ"ע גם בשפת רוסיא ובידיעת החשבון, ובכל עת אשר ינסה הרב בעה"ב את התלמידים, יפיקו רצון מהם. זה לא כביר מצא הרב לנחוץ לחדש מחלקָה מיוחדת ללמוד התלמוד, ובהשתדלותו עלתה בידו להוציא חפצו זה למענתו, ועשרה נערים יקבלו לקח בתלמוד מפי מורה תלמודי. בחוהמ"פ העבר עמדו בנסיון ויצאו צרופים וזכאין וישיבו על כל שאלות הרב כהוגן. אחרי אשר ראה הרב והמנהלים, כי הכנסות הבית לא תספקנה לכלכל את בית הת"ת, כי נתדלדלו בעה"ב ורבים מהם משה ידם, ע"כ באו בבקשה לפני בני עירנו היושבים באמריקא, בנוי־יאָרק, בסנט לואיס וברצ׳עסטער להיות בתומכי ידם לדבר הגדול הזה; וילידי עירנו היושבים בנוי־יאָרק החישו וישלחו נדבותיהם סך מאָה רו"ב. ואם כי לע"ע מעטים המה מתנדבים לפי ערך כל בני יורבורג המתגוררים שמה, אך בלי ספק יביאו גם האחרים אשר לא נתנו עוד נדבתם לדבר הגדול הזה וישתתפו גם המה בנדבותיהם. ומלב עמוק הננו נותנים בזה תודה וברכה לכל אלה המנדבים אשר שלחו לנו נדבותיהם, ולזכרון עולם יוחק שמם לברכה בשערי "המליץ".

ואלה המה האנשים המנדבים בשמותם לנדבותם ע"פ הרשימה אשר הגיעה לידנו מיד הרב ר' אברהם יוסף ראָמאניסקי היושב בנו־יאָרק:

ר' יהודה בן יצחק מענדיל ווילענסקי 7.50 דאָללאר; ה' אליהו פיינבערג 5 ד.; ה' זלמן ב"ר יואל פיינבערג 5 ד.; ר' יצחק מענדיל ווילענסקי 5 ד.; האחים ראָסינסקי 5 ד.; ר' שמואל זלקינד פיינבערג 3 ד.; ר' ירחמיאל ווילענסקי 2.50 ד.; בנות עזריאל יאזעפער 1.50 ד.; השותפים גאוראָנסקי 2 ד.; ה' גיישענפלעד 2 ד.; ה' אליהו ווילענסקי 1 ד.; ר' רפאל מארקיר

1 ד.; ר׳ אברהם לעווינזאָן 1 ד.; ר׳ אברהם ב״ר שלמה מרדכי לעווין 1 ד.; ר׳ יצחק לייב מאזור 1 ד.; ר׳ חיים בן הירש באַקאָווסקי 1 ד.; בן אלחנן שיליסקער 50 סענט. ס״ה 45 דאַללאר; והאחים הנדיבים ה׳ שמואל וה׳ אליעזר וה׳ אהרן בני ח׳ יעקב קאסטעל שלחו סך 15 רו״כ בכסף רוסיא.

יהי נועם ד׳ עליהם ומעשה ידיהם יכונן סלה. ועל טוב יזכר שם המנהלים והמפקחים גם הם מאז נוסד הבית ועד עתה, ה׳ לעאָן וואַלק, ה׳ מתתיהו הירש קוסטין וה׳ לעאָן באנער, העומדים על משמרתם באמונה ועושים מלאכתם מלאכת הקודש באמת ובתמים.

מאת המו״לים העברים אשר באמעריקא נבקש כי יואילו להעתיק את המאמר הזה במר״ע היוצאים ע״י למען הטוב והצדק.

הכותב: רשם מנהלי הת״ת **נא״ד.**

בית הספר העממי ביורבורג

ב־1918 קמה ליטא העצמאית, בה זכו היהודים לאוטונומיה לאומית־תרבותית. ליהודים הותר להקים בתי־ספר משלהם, בשפות עברית או יידיש, לפי בחירתם. תוכנית הלימודים היתה כללית ולימוד שפת ליטא, ספרותה ותולדותיה היו חובה. לימודי דת (תנ״ך) היו כלולים בתוכנית הלימודים. המשכורת למורים שולמה ע״י הממשלה. ביה״ס העממי ביורבורג היה ברוחו בי״ס לאומי וציוני, ולכן היה מצורף אידיאית לזרם בתי הספר של ״תרבות״ בליטא.

המנהל הראשון של בית הספר היה ישראל בקין, איש שאר־רוח ומחנך מוכשר. יתר המורים היו בוגרי קורסים פדגוגיים־עבריים, מהם נזכיר את ישראל דימנטמן, גורשיין, הלל זקס, צ׳חנובסקי, חיים סיגר והרבי לייבצ׳יק גוט, שהיה מורה לתנ״ך ולהקניית מושגי היהדות.

לביה״ס היה בניין נאה ורחב־ידיים, תרומת הנדבן יהודה רבינוביץ, סוחר גדול, איש יורבורג. הכיתות היו מלאות אור עם אולם יפה, ששימש גם לחתונות.

לצערנו — מילאה חצר ביה״ס ובניינה בימי השואה — כמקום ריכוז למשלוח יהודי יורבורג להשמדה ביערות שבסביבה.

הגימנסיה העברית ביורבורג

כשהגיעה אלי הזמנת היוזמים של ארגון יוצאי יורבורג בארץ, לכנס בני העיירה ובוגרי הגימנסיה העברית, לציון היובל לייסודו של המוסד — התפעם בי ליבי. זכרונות וחוויות מאותם הימים הרחוקים של ימי ילדות ונעורים, שהם ממיטבם של חיי־אדם ומטביעים חותם לאורך כל החיים — צפו וניצבו לנגד עיני.

משנתבקשתי בכנס לומר כמה מילים, להעלות לפני הציבור מעט זכרונות הקשורים לתקופת הגימנסיה ולימי ייסודה, ובהעיפי מבט על פני האנשים, ציבור משתתפים העולה הפעם במספרם בהרבה על באי הכנסים האחרים מסוג זה של יוצאי יורבורג, נרתעתי תחילה, שכן אין כוחי ב"נאומים", ובכלל — האם ניתן לנוסטלגיה שלנו לזרום באפיק של זכרונות עבר יפים, של ערגה והתרפקות עליהם, ללא מעצורים. אלא שדחפני איזה צורך פנימי להתחלק בכל־זאת בהעלאת זכרונם של אותם הימים, לתת פורקן ומבע לרגשות — וראה זה פלא — הריני מעיזה והלשון מותרת.

חוויית מיפגש זה שלנו יש בו ממד נוסף ושונה מאותן חוויות המשתלטות על בני אדם במפגשי־רעים דומים, של העלאת זכרונות במשותף, בהתרפקות עליהם — לא שנות פניה לדרכי החיים של כל אחד, בחינת "היה היו זמנים"... הן מעמד זה שלנו טעון מטען של אימי הטרגדיה הנוראה של השואה, אשר עברה על כל אחד מאתנו. בשעה שנפגשים אנו כאן, שרידים מבני משפחותינו האהובים עלינו — הורים, אחים ואחיות — שנכחדו והושמדו בידי פראי־הנאצים וחיית האדם הליטאי, ימח שמם, עולה הזעם וכואב הלב. קשה להשלים עם המציאות האכזרית, כי עיירתנו יורבורג, זו יורבורג היהודית השוקקת חיים יהודיים, יהדות בעלת יוזמה ותושייה, שהקימה מפעלים חברתיים, תרבותיים וכלכליים, על־אף תנאי הסביבה המתנכרת ודוחקת את רגלי־היהודים ממעמדם. קהילה יהודית זו — כל כולה נמחקה בידי אנשי־זדון, נהרסה עד היסוד ולא נשאר לה זכר, זולתנו אנו, הממשיכים לתוות, בארצנו שלנו, את חוט המסורת והגאווה היהודית.

המשורר שר בשירו:

ילדות היא מולדת! ואין כל הבדל
היכ: ראינוה, אם כאן ואם שם;
והיא הגרעין למרחב הגדול
והיא נקודת טבורו של עולם
לכן גם אין פלא — נאמר בגלוי —
שאנו כולנו — ולמה נכחיד?
נושאים בלבנו בחדר חבוי
את עיר ילדותנו תמיד ותמיד.

(שמשון מלצר: מאיר הכלי־זמר נעשה קומיסר)

יכולים אנו כולנו לאמר אמן אחרי מלות השיר האלה.

וההתרפקות המתלווית?

אנו בני דור ההמשך, שיצאנו מבתי הורינו ונעקרנו משרשי מחוז הילדות והנעורים שלנו — מוצאים סיפוק בכך, שהכנו שרשים בארץ ובנינו חיים חדשים ומשפחה, אך עם זה נושאים אנו אתנו את זכר עיר ילדותנו ברגש ובתודעה.

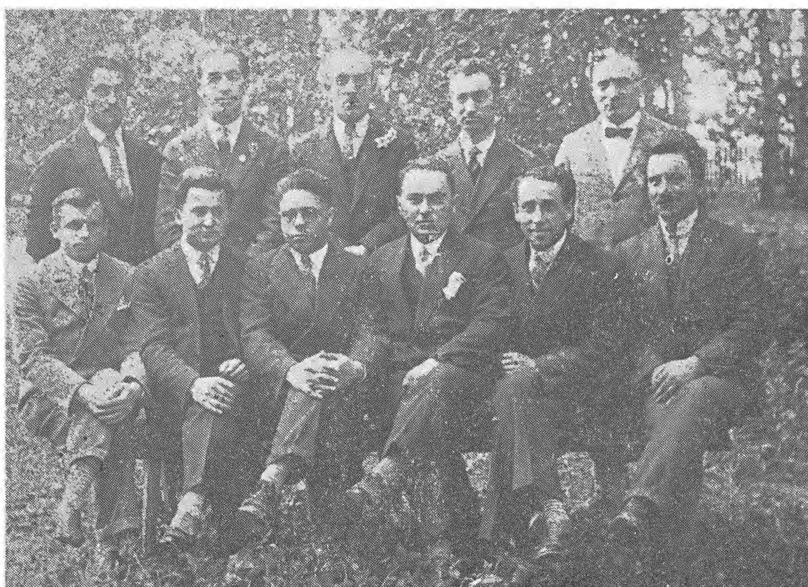
בזכרונות הילדות שלי מבית הורי שמורים אצלי ימי הייסוד של הגימנסיה בעיירה. עולים בזכרוני קטעי תמונות שנשתמרו במעורפל, מימיה של ילדה המטה אוזן וקולטת שיח ושיג של מבוגרים, המתדיינים ביניהם בדבר הצורך להקים מוסד להשכלה עבור בניהם, הגדלים והולכים. אבי ז״ל, יעקב־שלמה ויינברג, היה בעצה אחת עם מר פרלמן ומר ריקלר ז״ל ואחרים בדבר ייסוד הגימנסיה בעיירתנו. הנסיעות התכופות של אבא שלי לקובנה הבירה אל המיניסטריון להשכלה לשם שתדלנות בענייני הגימנסיה העתידה לקום, הדינים והחשבונות וההתייעצויות בביתנו עם שובו. קטנה מדי הייתי כדי לתפוס ולהבין את פרטי העניינים שאבא ז״ל וחבריו עסקו בהם.

נשתמר בזכרוני יום הלימודים הראשון בגימנסיה בייחודו. לבשנו בגדי חג, אחי יחיאל ז״ל ואנכי, וכך יצאנו אל הגימנסיה ואבא מובילנו בידיו. לפני עיני ניצבת דמות־הענק של מר אפרוס (אפרת), המנהל המקדם את פנינו שעה שנשרכים אנו אחרי אבא לחדרו. עדיין זכורה לי בחינת הכניסה, כשהמנהל בוחן אותנו והלב דופק ומפרפר.

טעמה של אותה ההתרגשות וההתפעמות שאחזתנו אז לא תישכח לנצח. ומאז נמשכת שלשלת השנים — הילדות, הנעורים, הבגרות — שנים של צמיחה והשתלבות בחיים. היו אלה ימים של כיבושי־דעת ושמחת נעורים, אך היו גם ימים של אכזבות ושל עצב, כרגיל בעולמנו.

בניין הגימנסיה העברית ע"ש הרצל בפאַרק "תל־אביב"

המורים בגימנסיה ע"ש הרצל ביורבורג בסוף שנות העשרים

— מי יגלה עפר מעיני מחנכים ומורים ? כיבוש השפה העברית, לימוד התנ"ך והקשר אליהם. חייבת אני לא מעט תודות למורה צנטקובסקי זה, בבקיאותו בתנ"ך ובלהט אהבתו את השפה והספרות העברית, שגרה וסחף והדריך גם אם היה לעתים נוטה להפלגה ולהגזמה בהרצאת דברים מליצית ומעורר אצלנו התלמידים תגובות של לגלוג, כרגיל אצל בני תשחורת של הגיל הזה. ושעורי הזמרה אצל המורה מובשוביץ ומקהלת התלמידים שהקים במאמציו הרבים להופעות במסיבות בית הספר, מעלות כעת אחרי כל־כך הרבה שנים חיוך על השפתיים. שעורי ההתעמלות אצל המורה גנס, הקצין לשעבר, זה שלימים התפרסם בגיטו וילנה והערכת אישיותו נשארה שנויה במחלוקת עד היום הזה. שעורי ההיסטוריה אצל המורה קוסוצקי — באופיו השקט ובגישתו השקולה ידע להשרות אווירה של קשב ועניין לנושא.

גלריה שלמה של מורים ומחנכים שבלי מסירותם שלהם (לא רבה היתה משכורתם ולא תמיד שולמה להם בזמן ושביתות טרם נודע עליהן...) וראיית שליחותם החינוכית לא יכול היה להתקיים המפעל החשוב הזה, שהתמיד במשך שנים כה רבות.

ובית הגימנסיה וחצר הגימנסיה ; לנגד עיני רוחי ניצב הבית הזה רב המידות והגן שבתוכו עמד, אשר נקרא שמו "תל־אביב" על שם העיר תל־אביב, שסימלה את בניין הארץ באותה תקופה.

כשאני מנסה כעת להעלות כיצד יכלו יהודים אלה — הורינו שלנו — להקים ולקיים את המוסד הזה, אשר דרש משאבים כספיים לא מבוטלים ; ומדובר על אחזקת בית־ספר־תיכון ללא תקציבים של רשות ממלכתית או מקומית, וזאת בתחום עיירה שלא היתה משופעת באוכלוסייה יהודית — סה"כ אלפיים וחמש מאות נפש. לא היו בה מפעלי תעשייה גדולים ובעלי בתים, גבירים. יש לומר כי לא קטן צריך היה להיות המאמץ הכספי האישי של אוכלוסיית ההורים, אשר לעתים ודאי חסכו וקימצו על חשבון הצרכים הכלכליים שנפגעו. היתה זאת המסירות היהודית המסורתית להקניית השכלה לבניהם. מן הראוי להדגיש כאן בגאווה נקודה נוספת, שיש בה בלי־ספק משום התנשאות ו"לוקאל פטריוטיזם". ניתן לציין כי ליטא היהודית, שבין שתי מלחמות העולם, קיימה רשת ענפה של מוסדות חינוך עבריים, שלא היה להם אח ודוגמה בשאר תפוצות הגולה. יצויין כאן כי בערי ליטא נתקיימו 14—15 בתי־ספר־תיכוניים וגם פרוגימנסיות. ערים ועיירות גדולות פי כמה מיורבורג באוכלוסיהן היהודים לא יכלו לקיים בתי־ספר תיכוניים. ואילו הורים ביורבורג התאמצו מאוד ואיפשרו לילדיהם ללמוד בבית־ספר עברי, לאומי וציוני.

הצד הזה של הדאגה והמאבק לקיומה החומרי של הגימנסיה, הדאגה המתמדת לשכר המורים, הוצאות הדירה וכיוצא באלה, נספג אצלי בתחושת זכרונותי. שכן במשך כל תקופת לימודי שימש ביתנו בית־מוקד לדאגה לעניינים האלה. בביתנו נערכו לרוב ישיבות הוועד הציבורי של הגימנסיה. שעות רבות הוקדשו לדיונים ולהתלבטות בנוגע לקיום החומרי ולכיוון החינוכי של המוסד. וכך מתלווים לזכרונותי כל אותם "צלילי הרואיקה" שנספגו בכל נימי נפשי.

המפעל החינוכי הזה של הגימנסיה העברית על מטרותיו המקצועיות ואווירתו האידיאית, היו לו השלכות על הוויית העיירה היהודית כולה, ובייחוד על תחושת הדור הצעיר. אתגריה ומשימותיה של הגימנסיה העברית לא הצטמצמו בשום פנים ואופן בהשגת מטרותיה הלימודיות בלבד, אלא ובעיקר בהקניית הערכים הלאומיים, התרבותיים והמוסריים.

לולא המשקע האידיאולוגי והערכי שרכשו התלמידים בגימנסיה — והתביעה להגשמה אישית לא היה כל משקל לתנועות החלוציות. התחנכנו על ברכי הספר העברי, על מורשת ההיסטוריה היהודית על אהבת ארץ־ישראל ושלילת הגולה. גם אם לא בצורה מודעת ומכוונת — נספגו כל אלה וחדרו עמוק בתודעתנו, כנאמר "יחד עם חלב האם". האידיאולוגיה של תנועת הנוער הציונית מצאה לה תנאי צמיחה על קרקע זו, בצד הדחפים של מצוקת הסביבה היהודית. יתרה מזו. ערכים אלה, של תורה ומצוות אשר עיצבונו, הם שליוונו בדרכי ההגשמה, העלייה וההשתרשות בארץ.

ואולי מותר להוסיף כראייה עד כמה מושרשים ערכים אלה בתוכנו, היא עצם נוכחותנו ויצירתנו בארץ, בכפר ובעיר. על אף כל מה שעבר עלינו עד הגיענו הלום, עדיין פועמים בנו זכרונות העבר, ויורבורג עירנו. ערש־מולדתנו, אינה משתכחת, וכל עוד רוח חיים בנו, לא נשכח אותה לעולם.

גבעת ברנר

רבקה ויינברג־רביצקי

JURBARKO ŽYDŲ REALINĖ
GIMNAZIJA.

192 8/29 m.m.

גמנסיון ריאלי עברי
יורבורג׳

Mokinės bilietas №: 30

כרטיס־תלמיד

המחלקה שביעית

VII-osios klasės

מוסט טובה

Mostaitė Taube

Adresas: Jurbarkas
Raseinių g-vė

Jurbarkas, 1929 m. sausio mėn. 17 d,

Vicedirektorius
Gimnazijos Direktorius M. Ferblumas

כרטיס תלמיד של תלמידת הגימנסיה

ציונות ופעילות ציונית ביורבורג

במשך מאות בשנים פעלו יהודים, בקהילות ישראל בגולה, למען קרנות ציבוריות. הקרנות הציבוריות בכל ישוב יהודי, היו ביטוי לסולידריות היהודית, לעזרה הדדית ולדאגת הכלל לפרט הנצרך.

אולם, בדורות האחרונים, בתקופת ההתעוררות הלאומית, נוספו קרנות חדשות, שהזמן גרמן.

בשליש האחרון של המאה הקודמת, התעוררו יהודים, "חובבי־ציון", והחלו לעלות לארץ ישראל, בודדים או בקבוצות קטנות. הם רכשו קרקעות והקימו מושבות חקלאיות באמצעיהם הדלים ובעזרת נדיבים. היתה זאת עלייה מזרח־אירופית בעיקרה, שיהודי ליטא בלטו בה.

גם בירושלים החלה יציאה מבין החומות, וביניהם יהודים שמוצאם מליטא, ואחד מהם אפילו מיורבורג, שהקים בית בשכונת נחלת־שבעה (נוסדה בשנת 1869). רעיון ההתיישבות בארץ ישראל היכה גלים בתפוצות הגולה, אולם להשגת מטרה נעלה זו היה דרוש מאמץ לאומי משותף, שאין היחיד מסוגל לעמוד בו.

באותם ימים העלה ד"ר בנימין־זאב הרצל את רעיונו לייסד את ההסתדרות הציונית. ואמנם, בשנת 1897 כינס ד"ר הרצל את הקונגרס של נציגי היהודים בעולם, בעיקר "חובבי־ציון", בעיר באזל (שווייץ), וייסדו את ההסתדרות הציונית. היה זה מאורע היסטורי גדול. בין המוזמנים לקונגרס היה גם פרופ' הרמן שפירא מהיידלברג (גרמניה), שהעלה הצעה לייסד קרן לאומית לאיסוף כספים למען בניין הארץ. בכספי הקרן הלאומית, בהתאם להצעה, ירכשו קרקעות ויכשירו אותן להתיישבות. כל יהודי יהיה רשאי לקבל בחכירה קרקע להתיישבות חקלאית, למשך 49 שנים (יובל). למתיישב על הקרקע אסור למכרה, כי הקרקע נשארת תמיד בבעלות של הקרן הלאומית. ההצעה נתקבלה בקונגרס הציוני בהתלהבות; ואכן נוסדה הקרן הלאומית, הלכה למעשה בשנת 1901, ונקראה בשם "הקרן הקיימת לישראל".

אותנו, בני יורבורג, ייעניין לדעת מי הוא אותו פרופסור הרמן שפירא,

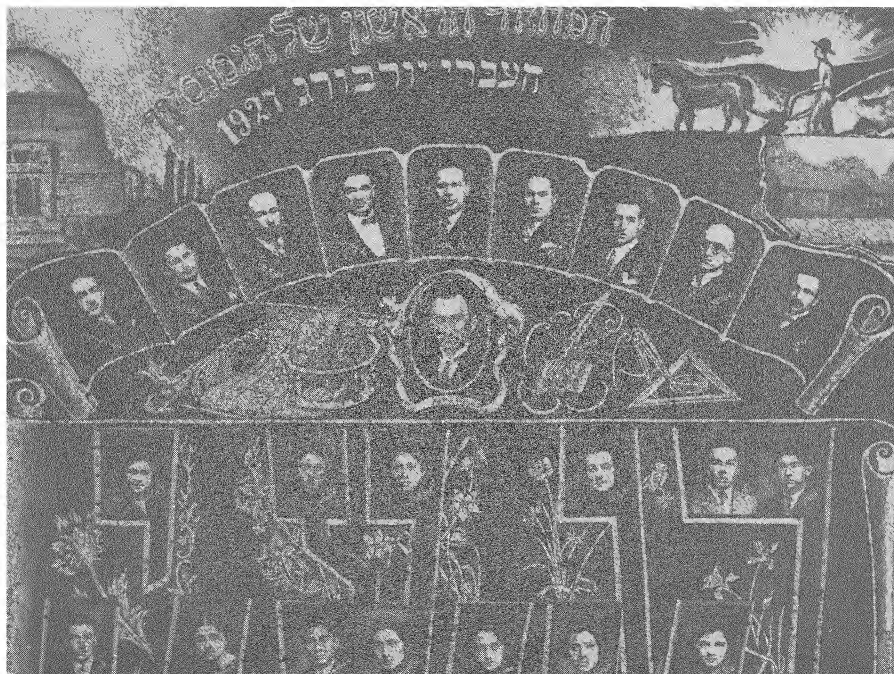
בעל ההצעה לייסוד הקרן הקיימת — ולכך נרשום לפנינו מספר שורות מתוך תולדות חייו.

צבי שפירא נולד בעיירה קטנה ארז'ווילקי, בסביבות יורבורג, והוא ילד בעל כישרון נדיר. בגיל שלוש ידע לקרוא, בגיל ארבע למד מיקרא וגמרא ובגיל שמונה כבר היה בקי בתלמוד. בעודו נער קיבל סמיכה לרבנות. לאחר זמן מתמנה העלם לרב בעיירה קטנה ושמו יצא לתהילה. אולם, הרב הצעיר לא מצא סיפוק בחייו — ויום אחד, אולי באחד מביקוריו ביורבורג, שהיה בה בן־בית, נתגלגל לידיו ספר על המתימטיקה ונתגלה לו עולמו המופלא של המדע. מאז לא מצא מנוח לנפשו. בנדודיו ברוסיה לא מצא את מבוקשו עד שיצא לגרמניה לשאוב ממעיין המדע והחוכמה. שפירא רעב ללחם וישן על ספסל בגן העיר בברלין ואח"כ בהיידלברג, בה למד והתקדם במהירות מפתיעה והגיע לדרגת פרופסור למתימטיקה. ועם זאת לא שכח את צור מחצבתו; הוא התעניין בתנועת "חיבת־ציון" ופרסם מאמרים על היהדות והלאומיות היהודית. וכך גילה אותו ד"ר הרצל, התרשם מאישיותו והזמינו לקונגרס הציוני הראשון (1897). וכך זכינו, ששפירא הצעיר, שהיה בן־בית ביורבורג, יעלה בקונגרס את ההצעה לייסד את הקרן הקיימת לישראל, הקרן הלאומית לרכישת אדמות א"י (י"ט בטבת תרס"ב—1901).

עם ייסודה של הקרן הקיימת, נתחוללה מהפכה בתודעתם של היהודים. הקרן קיימת הפיחה בהם תקווה והעניקה להם הרגשה כי ע"י תרומה למען הקרן הקיימת הם נעשים שותפים למפעל לאומי גדול־מידות. לא קשה היה ליהודי להבין כי הארץ — ארץ הייעוד — נמצאת בידי זרים ובלי ארץ — אדמה כפשוטה — אין התיישבות ואין בניין. לכן, ראש לכול, צריך לגאול את הקרקע, כי ממנה פינה ויתד להקמת הבית הלאומי.

ואמנם יהודי ליטא, ויהודי יורבורג בכללם, הושיטו יד נאמנה למפעלה של הקרן הקיימת. לא ידוע מתי החלו יהודי יורבורג בפעולה למען הקרן הקיימת, אך ניתן לשער כי היה זה מיד עם ייסודה של הקרן, והחל מהצהרת בלפור (1917) כבר הגבירו את פעולתם המאורגנת. הוקם ועד־פעולה של נציגי כל המפלגות והאירגונים ביורבורג. והיו גם מתנדבים — "משוגעים לדבר" — שהצטרפו לפעולה ומצאו בה תוכן ומטרה־חברתית לחייהם. כוח משיכתה של הקרן הקיימת היה בעיקר בעממיותה, ובתביעותיה הקטנות מאת כל שכבות האוכלוסייה, בבחינת "איש כאשר ידבנו ליבו".

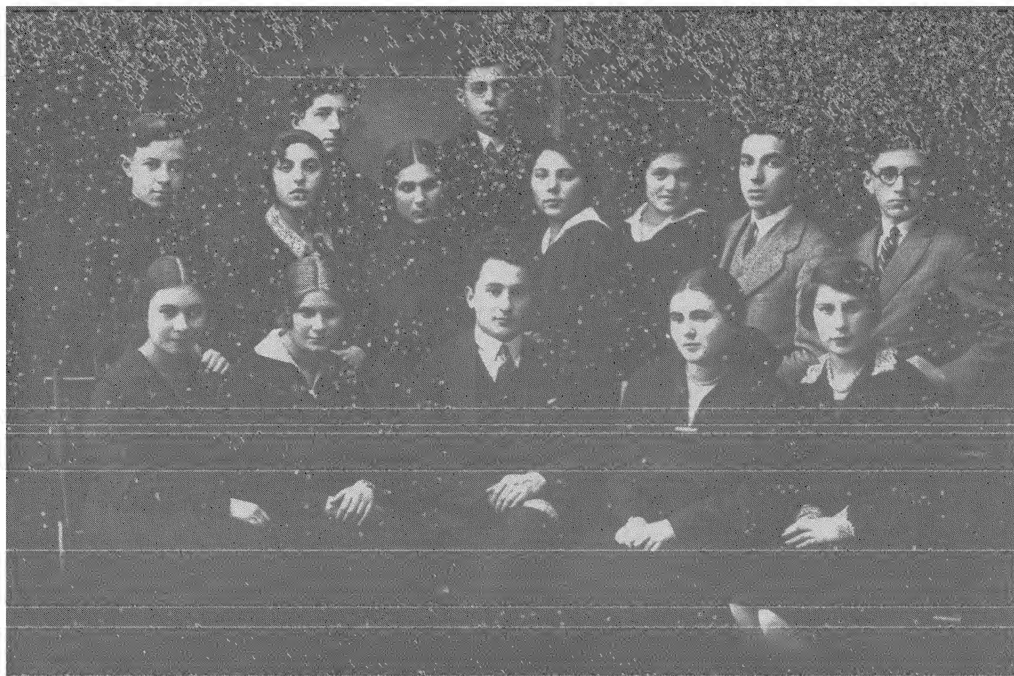
במיוחד נתחבבה הקרן הקיימת על הילדים, שכן היא לא היתה בשבילם אידיאה מופשטת, אלא רעיון מעשי, וכידוע ילדים אוהבים מעשים ופעלים. והיה בה, בפעילות הזאת למען הקרן הקיימת, משהו מן היסוד התחרותי,

המחזור הראשון של הגימנסיה העברית — התלמידים וצוות המורים.

כיתה שביעית של הגימנסיה העברית — התלמידים ומחנכם י. גרינברג, המורה לספרות.

תלמידי הגימנסיה העברית — כיתה שישית — עם מחנכה אליעזר לייפציגר.
בשורה השניה מימין (באמצע) כותבת המאמר על הגימנסיה. לידה (למעלה) שלמה גולדשטיין.

תלמידי הגימנסיה העברית ע"ש הרצל ביורבורג ומוריהם בשנת הלימודים 1925/26 תמונה חלקית.

התחרות החיובית של "קנאת סופרים" — וכל המרבה בה הריהו משובח.

שיטות העבודה של הקרן הקיימת התאימו לכל גיל — למבוגר כלצעיר — ואנו נמנה פה אחדות מן הפעילויות הללו למען הקרן הקיימת.

בול הקרן הקיימת הודפס כבר בשנה הראשונה לייסוד הקרן הקיימת. היה זה בול קטן בצבע תכלת עם מגן דוד וכתובת "ציון" בתוכו. לבול זעיר זה, שהודפס במיליונים עותקים, היתה השפעה הסברתית ותעמולתית עצומה. הבול נתקבל בהתלהבות. — "גם לנו יש בול" — אמרו הילדים. התברר כי הבול הוא גם מקור חשוב להכנסה כספית למען הקרן הקיימת. עוד זכורים לנו אוספי הבולים שלנו בילדותנו, שאספנו באלבומים או במחברות, ושימשו חומר לימודי חשוב להכרת מראה מקומות ואישים בארץ. וכך שרנו :

כי ידביקו בול אל מול
נערה ונער —
יגאלו שדה, יבול,
ויצמיחו יער.

השיר נכתב בידי ד"ר יהושע פרידמן, מנהל הגימנסיה הריאלית לבנות בקובנה

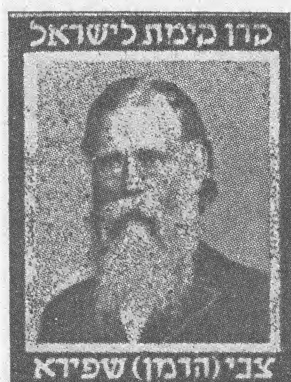
המורים המליצו על איסוף הבולים של הקרן הקיימת, תוך הבלטת ערכם הלימודי. היום, בול ציון הקטן, מהדורה ראשונה, הוא פריט נדיר וחשוב לאספני יודאיקה, וערכו הכספי רב.

הקופסה הכחולה. אחד המכשירים החינוכיים והכספיים היעילים ביותר, וגם המעניינים קטן וגדול, היתה קופסת הקרן הקיימת, שכונתה לפי צבעה — הקופסה הכחולה. הקופסה באה לעולם בשנת 1904. האיש שדאג להתקנתה, ובעצם גם להתקנת הבול ציון, היה נשיאה הראשון של הקרן הקיימת יונה קרמנצקי, עוזרו הנאמן של ד"ר הרצל ; תעשיין, מוצאו מליטא.

המעניין הוא כי "הממציא" של הקופסה הוא יהודי בשם חיים קליינמן. כשהגיעה לקליינמן זה הבשורה על ייסוד הקרן הקיימת, התקין קופסה קטנה והעמידה על שולחנו בבנק, שבו עבד כפקיד. התוצאה היתה מפתיעה. כל האנשים, שבאו למשרדו של קליינמן, שילשלו מטבעות לתוך הקופסה, בהכרה שעוזרים הם בתרומותיהם לגאולת אדמת ארץ־ישראל.

כאשר דיווח קליינמן לראשי הקרן הקיימת על הקופסה שלו ונסיונו המוצלח לאסוף באמצעותה תרומות כסף לקרן הקיימת, הם נאחזו ברעיון.

מאז היתה הקופסה הכחולה לנכס ולסמל לאומי בכל קהילות ישראל. וכך שרו התלמידים את שיר הקופסה:

על הקיר תלויה קופסה
היא קופסת התכלת —
כל פרוטה שנכנסה,
אדמה גואלת.

יהושע פרידמן, כנ"ל

ליוצאי יורבורג זכורה הקופסה היטב. לא נטעה אם נאמר כי קופסת הקרן הקיימת נמצאה כמעט בכל בית יהודי. היו יהודים שהקפידו לשלשל בקופסה מדי יום ביומו כמה פרוטות, והיו שהוסיפו מעט בעת שהתלמידים־המתנדבים היו באים להריק את הקופסה. את התפקיד של הרקת הקופסות מילאו תלמידי הגימנסיה ביורבורג וגם חברי תנועות הנוער. לפעמים היו מתנדבות גם נשים לפעולה זו. עם הרקת הקופסה היו נוהגים לתת קבלה מצויירת. זמני ההרקה היו בדרך כלל פעם בחודש או בחודשיים. למיבצע ההרקה נדרשו בכל פעם כמה זוגות.

קופסות הקרן הקיימת הוצבו במשרדים, בחנויות וגם בכיתות של בתי הספר. בזמן ההרקה של הקופסות היו מגישים חומר הסברתי בכתב, וכן תמונות להסברת ולהמחשת פעולה של הקרן הקיימת והישגיה בארץ, בתחום רכישת הקרקע וההתיישבות. מהפרסומים האלה למדו הכול לדעת לשם מה תורמים ומה עושים בתרומות; ומידע זה עורר יחס של אמון לקרן הקיימת ושמחה בלב.

פעולות בבית הכנסת. הקרן הקיימת ניצלה הזדמנויות שונות להרמת תרומות למען מפעליה. במפעלי בית הכנסת שותפו כל החוגים שבקהילה — חילוניים כדתיים. נציין כאן שתי פעולות למען הקרן הקיימת, שהיו נהוגות בקהילתנו והן חידשו מסורת חדשה.

עליות לתורה. בזמן העליות לתורה נהגו לנדב סכום־כסף "למי שברך" למתפללים, כמו, למשל, לאיש שהשיא את בנו או בתו, או לאיש שהחלים ממחלתו וכד'. המעניין הוא כי במנהג זה פתח ד"ר הרצל בעצמו, בעלותו

לתורה, בשבת שלאחר ייסוד הקרן הקיימת. הרצל ברך את הקרן קיימת והבטיח לנדב לה סכום כסף. אחריו עלה לתורה דוד וולפסון וגם הוא ברך ונדב לקרן הקיימת. אגב, וולפסון נבחר לנשיא השני של ההסתדרות הציונית לאחר מות הרצל. מוצאו מעיירה קטנה בליטא.

ועוד מנהג הנהיגה הקרן הקיימת — והוא : **״מפעל הקערות״**, שהיו מעמידים בבית הכנסת לפני ״כל נדרי״. ליד הקערות, בבתי הכנסת, ישבו חברי הוועד למען הקרן הקיימת או עסקנים מתנדבים. היתה זאת מסורת חדשה — ויהודים תרמו... היהודים הדתיים שמחו כי בתרומותיהם גואלים אדמה גם להקמת בתי־כנסת ומפעלים תורניים בארץ.

ספרי הכבוד. כבר בשנה השנייה לייסוד הקרן הקיימת הוכן הכרך הראשון של **״ספר הזהב״**, שבו נרשמים אישים פעילים למען הציונות והקהילות היהודיות. הרושם את ידידו ב״ספר הזהב״ תורם לקרן הקיימת. מספרים כי כאשר ידידיו של ד״ר הרצל ביקשו לרשום אותו כראשון ב״ספר הזהב״, הוא התנגד לכך בכל תוקף וביקש לרשום כראשון את פרופ׳ צבי שפירא, הוגה רעיון הקרן הקיימת. בזמן הרשמתו לא היה כבר פרופ׳ שפירא בחיים. כמה חדשים לאחר הקונגרס הציוני הראשון, התנדב לצאת למסע הסברה באירופה בנושא — מהות הציונות והקרן הקיימת — בדרך הצטנן ולקה בדלקת ריאות קשה, שגרמה למותו.

המבקר בלשכה הראשית של הקרן הקיימת לישראל בירושלים, יוכל לראות את כל הכרכים הרבים של ״ספרי הזהב״, שבהם הרשמות של אישים וביניהם הרשמות של בני ליטא וגם יורבורג.

שני ספרי־כבוד מיוחדים הוקדשו לילדים — **ספר בר־מצווה ובת־מצווה,** שבו רשמו ילדים וילדות בהגיעם־הגיען למצוות. להרשמה ניתן לצרף תמונה של הילד הנרשם או הילדה הנרשמת.

ב**״ספר הילד״** שהוא מיוחד לגיל הצעיר — מיום הולדתם ועד גיל בר־מצווה — רשמו ילדים וילדות בימי ההולדת שלהם.

כל הנרשמים בספרי הכבוד מקבלים תעודה מעוטרת, המשמשת מזכרת נאה. גם תלמידי בתי הספר נהגו לרשום את מוריהם ומנהליהם בספר הכבוד, בסוף שנת הלימודים או באירועים אחרים.

תרומות באירועים מיוחדים. מיד לאחר ייסוד הקרן הקיימת כותב מנחם אוסישקין ממנהיגיה של יהדות רוסיה — בשעתו גם ליטא — את הדברים הבאים : ״אני קורא לכם, אחים, לעבודה קשה ומייגעת, אבל כבירה ונאצלה בתכליתה — גאולת ארץ ישראל למען עם ישראל... אין להחמיץ כל הזדמנות, כל אסיפה, כל פגישת רעים, כל מסיבה, כל שמחה ונשף לשם

אוסף כספים לרכישת לבבות למען הקרן הקיימת לישראל". ויהודי רוסיה וליטא נענו לקריאתו של אוסישקין ותרמו הרבה־הרבה "קופייקות" (קופייקה = פרוטה, חלק המאה של הרובל). תרומות יהודי רוסיה וליטא הגיעו, בימים שלפני מלחמת העולם הראשונה, לסך של 62 וחצי אחוז מסך כל התרומות, שתרמו יהודים בעולם למען הקרן הקיימת. אוסישקין ביקש "קופייקות" כלומר פרוטות, כדי שכל אדם, בין אם הוא עני או עשיר, יוכל להשתתף במפעל הלאומי לגאולת אדמת ישראל. גם לפרוטה, אמרו חכמינו, יש ערך גדול, כי "פרוטה לפרוטה מצטרפת לחשבון גדול".

ד"ר הרצל, שהיה נלהב לרעיון הקרן הקיימת, הראה דוגמה אישית כיצד לנצל כל הזדמנות לאסוף תרומות. וכך היה. פעם השתתף ד"ר הרצל במסיבת ידידים. ברגע מסויים, קם ד"ר הרצל, לקח את כובעו ועבר מאיש לאיש וביקש לתרום למען הקרן הקיימת — והציבור תרם ביד נדיבה...

נוהג זה לתרום בכל הזדמנות חגיגית היה מקובל בכל קהילה יהודית וגם ביורבורג. בכל אירוע חגיגי — חתונה או בר־מצווה — הופיע חבר הוועד למען הקרן הקיימת ואירגן התרמה. לפעמים הביא עמו כמה ברכות של תושבים, שברכו את בעל השמחה לכבוד האירוע. הברכות נכתבו על גבי טפסים מיוחדים של הקרן הקיימת. לפעמים היו שולחים טפסים כאלה באמצעות הדואר. ואגב, היו גם טפסים של השתתפות בצער...

ועד הקרן הקיימת ביורבורג לא הסתפק רק באיסוף תרומות באירועים קיימים, אלא יזם ואירגן גם אירועים תרבותיים־חברתיים מיוחדים, שהכנסתם היתה קודש לקרן הקיימת. הוועד גם ביקש לתרום אחוז מסויים לקרן הקיימת מאירועים שונים, שקיימו אירגונים ביורבורג. לא תמיד הסכימו האירגונים, ולא פעם פרצו "מריבות" בנידון. בדרך כלל היתה הערכה לפעולות הוועד, שהיה מורכב מעסקנים נכבדים, אך היו גם כאלה שראו בהם "טרדנים"...

קרן היסוד — מן הראוי לציין כי ביורבורג פעל גם ועד פעיל למען "קרן היסוד", הקרן הלאומית של התנועה הציונית, שנוסדה בשנת 1920. "קרן היסוד" נועדה לממן בעיקר את צרכי "המדינה בדרך" כגון — העלייה, הקליטה, הבניין, ההתיישבות, הביטחון, הבריאות, החינוך ועוד. לקרן זו, שהיתה מעין קרן ממלכתית, תרמו בדרך כלל בעלי אמצעים, לפי יכולתם. ועד "קרן היסוד" ביורבורג אסף סכומים ניכרים, שכן יהודי יורבורג לא הכזיבו...

יורבורג זכתה לכמה וכמה ציונים נאמנים, שהצטיינו בפעילותם למען הקרנות הלאומיות. מן הראוי שנעלה פה את זכרו של אחד הפעילים —

הוא אברהם־יצחק קופלוב, אביו של עמנואל קופלוב, תושב רחובות וחבר הנהלת איגוד יוצאי יורבורג. במשך שנים פעל א. י. קופלוב למען הקרנות הלאומיות ושימש כמורשה בפועל של הקרן הקיימת וקרן היסוד; גילה קנאות ומסירות־נפש למעשה הציוני, יזם מפעלים ודחף לביצועם; הוא ייצג את הקרן הקיימת וקרן היסוד בכינוסים ובוועידות ארציות וזכה להערכה ולהוקרה בעד עבודתו המסורה והבלתי נלאית. פעילותו של קופלוב תרמה הרבה למען הקרנות הלאומיות, וגם הרימה את קרנה של יורבורג הציונית, לתפארת העיר.

וחשוב שנציין גם את העובדה, כי הציונים ביורבורג הם־הם שהקימו את הגימנסיה העברית ע"ש הרצל, בעיר לא־גדולה כמו יורבורג. בשנתה הראשונה היתה הגימנסיה יידישאית, אך הציונים פעלו ברוחם והפכוה לגימנסיה עברית־לאומית וציונית. זכורים לנו כמה שמות של אישים הראויים להערכה — כמו: ויינברג, ריקלר, שכנוביץ, שמעונוב, פרלמן ואחרים, שנטלו על שכמיהם נטל כבד וקיימו את המוסד התרבותי, שהוסיף ליורבורג ערכי־תרבות ודעת וחינך את הנוער היורבורגאי לציונות ולהגשמה ציונית. כבוד לזכרם!

הנוער למען הקרן הקיימת. — הנוער ביורבורג גילה חובה ונאמנות לקרן הקיימת. מטרותיה ופעולותיה של הקרן הקיימת, דיברו אל לב הנוער, ולכן הם התגייסו ברצון לפעול למענה. תנועות הנוער לחמו ממש על מקומם במערכת הפעילות, כדי להבליט נוכחותם ומסירותם. ביורבורג פעלו בצוותא למען הקרן הקיימת — חברי המכבי, החלוץ, השומר הצעיר, הנוער המזרחי וגם בית"ר — עד להתפלגותם מההסתדרות הציונית וייסוד קרן משלהם, היא קרן "תל־חי" (1929), שמטרותיה היו שונות מאלו של הקרן הקיימת. ביורבורג, לא השתתפו בפעולות למען הקרן הקיימת, חברי האירגון הספורטיבי י. א. ק. והחוגים היידישאיים שהתרכזו סביב ספריית "מנדלי", והיו מקוראי ה"פאָלקס־בלאַט". אלה לא הזדהו עם מטרות הציונות ולא תרמו לקרנות הלאומיות. היידישיסטים־הפולקיסטים לעגו לציונים־התמימים המאמינים, שיקימו "אַ יידישע מלוכה אין פּאַלעסטינע". הם גם הוציאו דיבה כי כספי הקרנות אינם מגיעים למטרתם... זילזלו במנחם אוסישקין, ראש הקרן הקיימת, שתחת מנהיגותו נגאלו העמקים בארץ וגם שטחים אחרים בהריה. אבל העם בהמוניו דחה את סיפורי הכזב של הפאָלקיסטים למיניהם ונרתם ביתר מרץ לפעולות למען הקרן הקיימת. הוויכוח עם האַנטי־ציונים רק ליכד את שורות הנוער, חידד את רגישותם, וחיזק את רצונם להגביר את פעלם להגשמת הציונות.

חגים וחגיגות במועדוני הנוער. אגב הפעילות למען הקרן הקיימת נוצרו וחודשו כמה חגים וימי מועד, שבני הנוער קיימו ברצון ובהתלהבות במועדוניהם. אחד המועדים האלה, הוא **"יום י"ט בטבת"** — יום ייסודה של הקרן הקיימת — שנשתרש במועדונים כיום מועד שמח. לקראת יום זה היו מקשטים את המועדון בתמונות ובסיסמאות, כמו:

גאולה תתנו לארץ (ויקרא כה, כד)

כי הארץ לא תמכר לצמיתות (ויקרא כה, כג)

כי תבואו אל הארץ ונטעתם (ויקרא יט, כג)

התורם גואל את האדמה — העובד מחייה אותה.

(אוסישקין)

בכל העיתונים היומיים נהגו לציין את "יום י"ט בטבת" ואת הישגיה של הקרן הקיימת. והעיקר שהיתה זאת סיבה טובה לבני הנוער לקיים חגיגה במועדון ולשיר את שירי החלוצים והקרן הקיימת, כמו השיר הפופולארי, המציין את פועלה של הקרן הקיימת —

דונם פה ודונם שם

רגב אחר רגב —

כך נגאל אדמת העם,

מצפון עד נגב.

משירו של ד"ר יהושע פרידמן כנ"ל

ועם השירה היתה גוברת ההתלהבות — ואז היו פורצים ריקודי ההורה הסוערים, שהיו נמשכים עד כלות הכוחות...

טו בשבט — חג הטבע בארץ — צוין בעיקר ע"י הילדים והנוער. באותו יום היו עונדים על דש הבגד תווית ועליה ציור של עץ פורח — וזאת כנגד תרומה לנטיעת עצים. בחוץ, כרגיל ביורבורג, שורר בחורף כפור עז, הרחובות והבתים מכוסים שלג, והנה באים הצעירים בעליצות עם התווית כדי להזכיר כי היום פורחת השקדיה בארץ והיום יוצאים המוני בני־נוער וילדים לנטוע עצים בהרים ושירה בפיהם —

טו בשבט הגיע — חג לאילנות

טו בשבט הגיע — לטעת ולבנות — —

שני הפכים — גולה קרה וקפואה, לעומת ארץ ישראל חמה ופורחת... עקב השוני הזה באקלים, כמעט ונשכח יום טו בשבט בגולה, אלא שמשהו בכל זאת נשמר במסורת שלנו — לקיים סעודה ולברך על פירות ארץ ישראל. ביורבורג לא ניתן היה לקבל פירות א"י טריים, ולכן הסתפקו

בחרובים יבשים, כדי לטעום לפחות את טעמה של הארץ. את החרובים היו משיגים בחנויות וכך הפך החרוב לסימלו של יום טו בשבט בגולה.

העצים והיער עניינו ביותר את הילדים, שמצאו בהם משהו ממשי ומרענן. לא היה ילד שלא הכיר את התמונות של היער בבן־שמן, שניטע על־שם הרצל (1908), לאחר מותו. הרצל עצמו הספיק עוד בחייו לשמש דוגמה יפה של איש המחשיב את הנטיעה בארץ ישראל. כאשר ביקר הרצל בארץ (1898) הוא נטע ארז בחצרו של האיכר ברוזה במוצא־עילית. כעבור זמן ניגדע הארז בזדון ובמקומו ניטע עץ אורן. כדאי לראותו בגן "ארזה".

חורשות ויערות ניטעו ע"י תנועות נוער, כמו יער "השומר הצעיר" במשמר העמק, "גורדוניה" בגנוסר ועוד.

חג היסטורי וחג טבע נוסף היה יום ל"ג בעומר, יום שבו היו תלמידים מבלים בשדות וביערות. הטיול והשהייה בטבע עוררו בהם געגועים לשוב לחיי שדה ויער בארצנו.

במרכז הקרן הקיימת בקובנה העריכו מאד את פעולותיה של יורבורג למען הקרן הלאומית. כותב הטורים האלה זכה בשנים האחרונות שלפני עלייתו ארצה (סוף 1938) לייצג את תנועות הנוער במרכז הקרן הקיימת. כחבר מרכז ניתנה לו ההזדמנות להכיר ממרחק את פועלה של יורבורג למען הקרן הקיימת, בהשוואה לערים ועיירות אחרות. כשהייתי מעיין בדינים וחשבונות החודשיים, רחב ליבי בראותי את הישגיה של יורבורג, הראויים לתהילה. וכשהייתי מפנה את תשומת־לב חברי המרכז להישגיה של יורבורג — היו אומרים לי — "ומה הפלא, הרי ביורבורג יש הרבה ציונים טובים..."

חברי במרכז צדקו. יורבורג היתה ברובה הגדול ציונית, היא היתה עברית, והצטיינה בעבודתה למען הקרן הקיימת וגם למען קרן היסוד; יורבורג גידלה חלוצים שפניהם לציון... אך לדאבון ליבנו, עקב תהפוכות הגורל, הספיקו רק מעטים לעלות ארצה — השאר אבדו שם, הם ותקוותיהם עימם...

האיגוד הארצי של יהודי ליטא נטע יער באתר **"יער הקדושים"** שבהרי ירושלים — יער זיכרון לזכר בני־ליטא, שהוכחדו בשואה הנוראה.

גם האיגוד שלנו — **איגוד יוצאי יורבורג** — הוסיף ונטע חורשה מיוחדת, בחבל מודיעין, לזכר קדושי יורבורג, והיא בבחינת **מצבת זיכרון** חיה לקהילה שהיתה ואיננה עוד...

זבולון פורן

יידישיזם ופאלקיזם ביורבורג

חוגי היידישאים ביורבורג לא היו מעור אחד — הרוב היה פאָלקיסטים ומיעוטם קומוניסטים יהודים. הפאָלקיסטים פעלו בליטא באורח לגאָלי, כמפלגה לכל דבר. הנהגת המפלגה הוציאה לאור עיתון יומי בקובנה בשם פאָלקס־בלאַט, כלומר עיתון העם*. עיתון הפאָלקס־בלאַט הטיף לרעיונות הפאָלקיזם, רעיונות של מפלגה עממית יהודית, ליבראָלית, יידישיסטית ואַנטי־ציונית. את הפאָלקס־בלאַט הפיצו גם ביורבורג, בקרב חברי יי. אַ. ק. לחוגי הקומוניסטים היהודים, בליטא לא היה עיתון לגאָלי, אלא עלונים שיצאו לאור והופצו במחתרת.

לפי השקפת הפאָלקיסטים ארצות הגולה, ובכלל זה גם ליטא, אינן מקום ארעי ליהודים אלא מקום של קבע ; בליטא חיו מאות שנים אבות־אבותינו **ופה** (דאָ, ביידיש), יחיו יהודים לעולמים. לכן, צריך לחזק את מערכות חיי היהודים בגולה, לטפח את שפתנו ותרבותנו היידישאית. ומכאן, לא ציונות ולא עברית, שלגבי דידם הם חלומות באספמייה, שלא יתגשמו לעולם. עיקר המאבק צריך להיות מכוון להשגת **אוטונומיה לאומית** ליהודים בליטא, כפי שנתקיימה בראשית קיומה של ליטא העצמאית ונשללה מהם לאחר כמה שנים. למעשה גם הציונים נאבקו למען השגת אוטונומיה לאומית בליטא, כהכרח לקיומו הפיזי והרוחני התקין של המיעוט היהודי. האוטונומיה הלאומית איננה באה כניגוד לציונות, שמשמעה ריכוזו של העם היהודי במולדתו ההיסטורית והחייאת תרבותו ושפתו העברית בה.

והעובדה היא כי בשנים שניתנה אוטונומיה לאומית ליהודים בליטא,

---

* בליטא הופיעו כמה עיתונים יומיים ביידיש, כמו: ״אידישע שטימע״ (הקול היהודי) עיתון ציוני כללי; ״דאָס וואָרט״ (דבר) עיתון ציוני, שאהדתו נתונה לא״י העובדת; ״לעצטע נייס״ (חדשות אחרונות) עיתון כללי, שהופיע בשעות אחר הצהרים; והיה גם עיתון לדתיים, ביידיש.

היא ניתנה בעיקר בלחץ הציונים, והם, הציונים, גם עמדו בראשה. כל עוד לא נתגשם חזון הציונות והעם יושב בגולה עליו להיאבק למען חיים יהודיים תקינים ונאותים מבחינה כלכלית, תרבותית וחברתית. אולם, הפאָלקיסטים וגם הקומוניסטים היהודים, ראו כאמור, את חזות הכול ב״דאָאיקייט״ (״כאַניות״), כלומר בחיי היום־יום של יהודים בגולה. מנקודת ראות זו לחמו הפאָלקיסטים בזעף נגד הציונות, המבזבזת את מרצו ואת כספו של העם. וכך כותב עוזר פינקלשטיין, מראשי הפאָלקיסטים ומעורכי פאָלקס־בלאַט

אגודת ספרית ״מענדעלע״ ביורבורג שולחת ברכת שנה טובה לקוראים והתומכים בספריה

— "כל פרוטה שתורמים יהודים למען הקרנות הלאומיות (קרן היסוד, קק"ל, קפא"י) היא ברכה לבטלה. הפרוטות הנתרמות גם אינן מגיעות למטרה קונסטרוקטיבית בארץ־ישראל, אלא מתגלגלות לכיסיהם של הפקידים הציונים..." * ברוח הדברים של פינקלשטיין כתבו גם יודל מאַרק, ד"ר מענדל סודאַרסקי, אסתר אליאַשוֹב, הלנה כאַצקעלעס ואחרים בשללם מכל וכל את הציונות ופועלה בארץ ישראל. לא מעט יהודים בליטא וביורבורג, שקראו את הפאַלקס־בלאט, אימצו להם את רעיונות הפאַלקיזם.

ויכוח מר בין הציונים והפאַלקיסטים התנהל באורח מתמיד, אך הוא החריף מאוד בימים שלפני בחירות לעיריית יורבורג ולוועד הקהילה. שני הגושים — הציוני והפאַלקיסטי — ביקשו לשבת בוועד העיר, בצד הליטאים, ולהשפיע על מהלך העניינים בעירייה לבל יקופח חלקם של היהודים בתקציב לפיתוח אזורי המגורים של היהודים וכן שלא יוטל מס עירוני כבד על האוכלוסיה הדלה וכד'. ואמנם, היהודים שנבחרו לעירייה עשו ככל יכולתם למען המיעוט היהודי ביורבורג. כן, ידוע לנו כי על שימונוב־הציוני הוטל בשעתו מטעם העירייה הטיפול בנפגעי אסון השיטפונות, הפוקד את יורבורג, כדי להגיש עזרה ולחלץ את התושבים הנפגעים ממצוקתם.

גם בוועד הקהילה היהודית ביורבורג סערו תמיד הרוחות בעת הדיונים על חלוקת התקציב. לרוב היה הוויכוח עקרוני. למשל, כשחברים בוועד הקהילה דרשו להקציב כספי תמיכה בגימנסיה העברית, התנגדו לכך הפאַלקיסטים־היידישיסטים בכל תוקף, בטענה כי הגימנסיה העברית מחנכת לציונות ולעלייה וכן מלמדים בה עברית, דבר שהוא ברכה לבטלה. לא פעם "התפוצצו" הדיונים והישיבות נפסקו. כעבור זמן היו מתפשרים, לאחר שגם בית הספר היידישאי בעיר זכה למענק של ועד הקהילה.

כך נמשכו הדיונים והוויכוחים מדי־שנה בשנה עד הסוף המר. אלה וגם אלה לא חשו עדיין כי הקרקע בוערת מתחת לרגליהם וכי מסביבם כבר מתהדקת חגורת החנק — וממרחק של תשעה קילומטרים בלבד מיורבורג כבר אורב האוייב הרצחני...

ובטרם נסיים את סיפורנו על הוויכוח המתמיד של הציונים עם היידישיסטים ביורבורג שלנו — עלה בזכרוננו הפרק האחרון בחיי יודל מאַרק, האידאולוג של היידישיזם והשותף לרעיון הפאַלקיזם בשעתו.

---

* פאַלקס־בלאַט, 169.

רצה הגורל ויודל מאַרק ניצל ממאורעות הדמים בליטא ויצא לארצות־הברית, שם ניסה להרים את קרן יידיש והיידישיזם. אך לצערו — וגם לצערנו — לא היתה כל דרישה ליידיש בארצות הברית. עיתוני יידיש נסגרו מאין קוראים ובתי־ספר יהודיים־יידישאיים, שנתקיימו בעבר, נסגרו מאין תלמידים. כל עמלו לשווא. מאַרק מקבל את גזר דין ההיסטוריה היהודית. וכשקמה מדינת ישראל, נדלק בליבו היהודי החם זיק של חיבה למדינתנו ותקווה לעמנו.

יום אחד קם יודל מאַרק ועולה למדינת ישראל, בה הוא מתקבל בסבר פנים יפות, כיאות לבַלשן החשוב ביותר של שפת יידיש. כאן, בירושלים בירתנו, בנה את ביתו והצטרף לצוות חוקרי יידיש באוניברסיטה העברית וגם כעורך האנציקלופדיה בלשון יידיש. בשיחה עם יוצאי־ליטא בירושלים הוא מדבר עברית ופניו קורנות מאושר... הוא שמח לראות כי רבים בארץ עדיין שומרים על שפת יידיש כשפת דיבור ובכמה וכמה בתי־ספר לומדים התלמידים יידיש כדי להכיר את מורשת אבותיהם. וראה זה פלא — בישראל החדשה, הציונית, מופיעים ספרים ביידיש ועיתונות ביידיש ויש גם תיאטרון ביידיש וכד׳, תופעה שלא חלם עליה יודל מאַרק. המעגל נסגר והוויכוח של אז תם ונשלם. ובפנתאון הלאומי תישמר יידיש כנכס לאומי־תרבותי חשוב שיצר עם ישראל בתפוצות הגולה.

כאשר נתבקש יודל מאַרק להשתתף באזכרה לקדושי ליטא ב״יד ושם״ אמר דברי קינה נוגים, ביידיש העסיסית שלו, על חורבן ליטא היהודית.

אבל מאַרק לא זכה להאריך שנים ולסיים את מפעלו היוצר בארץ. הוא נפטר בירושלים והובא לקבורה באדמת ישראל. בכנס לזכר יהודי ליטא בירושלים הספיד כותב הטורים האלה את יודל מאַרק, ההומאניסט הגדול ואוהב העם היהודי. לפועלו של יודל מאַרק שמור מקום כבוד בתולדותיה של יהדות ליטא.

הוויכוח המר בין שתי תפיסות העולם — הציונית והפאַלקיסטית — נסתיים באורח טראַגי. ״מלחמת השפות״ פסקה ובאה ההתפייסות עם המציאות ההיסטורית החדשה, שנוצרה בארץ. וחבל, מה חבל, שכל זה קרה לאחר אובדן מיליוני דוברי יידיש באירופה, כולל ליטא שלנו ויורבורג, עיר מולדתנו.

זבולון פורן

י ו ר ב ו ר ג

על משקל שיר עם ליטאי

Kur Bega Sesupe

קוּר בעגאַ שעשוּפּע
קוּר נייאַמוּנאַס טיאַקאַ
טיען מוּסוּ טעווינע
גראַזי׳ ליעטוּבאַ
טיען בראַליאַי אַרטאָיאַי
ליעטוּבישקאַי שניאַקאַ
טיען סקאַמבאַ פּוֹ קאַיימוּס
בירוּטעס דאַינאַ —

שם בין חופי הששופה
ולאורך הניימאַן
שם פעם מולדת היתה —
היא ליטא היפה.
שם דיברו איכרים ליטאית,
שם דיברו חלוצים בעברית,
שם יורבורג שכנה לחופי הנהרות:
הניימאַן, המיטובה
ובאמצע האימסטרה.
שם ניטוו חלומות,
שם הרבו בתקוות.
רק חלק הצליח תקוותו להגשים
להגיע לארץ ולחיות בה,
אחרים לא הספיקו
ושם נשארו:
חלקם נלחמו ושרדו
וחלקם הושמדו.
רק חלק אלינו סוף-סוף הצטרף
אחרי שסבל את סבלות השואה
וכאן את חייו שוב בנה.
יהא זכר יורבורג
לעד בליבנו
על תושביה, עסקניה,
נכבדיה ומוסדותיה:
גימנסיה "תרבות",
ספרייה ע"ש ברנר,
"מענדעלע" ביבליאטעק,
ה"תלמוד תורה"
"החלוץ" בעיירה
וקיבוץ ההכשרה,
קיטריות שהפליגו
לאורכו של הניימאַן
לעיר הבירה ומשם — חזרה.
הבנות היפות שבעיר,
שאותן עד היום
כל אחד עוד מזכיר.
סבלים יהודים
לחופו של הניימאַן
ובעלי עגלות,
טיפוסים משונים ברחובות:
בערעלע מאַלצ׳יק
יודל דראַצה

ה"טורקים" ("די טערקן")
וסתם משוגעים.
דונדוליס נושא המכתבים,
שהוכיח עצמו בימי מצוקה.
הרבה יהודים נכבדים
היו ואינם!
כולם לתפארת
אותה עיירה
שממנה יצאנו
ולארץ הגענו
ואותה — לא נשכח!

*

לפני שישים שנה בערך
עזבנו את עירנו ויצאנו לדרך,
מי לארץ־ישראל ומי לנכר.
נפרדו דרכינו
ורבים מחברינו
שהיו — אינם!
כיום אנו נפגשים עם השרידים
של אותו קומץ יהודים טובים ונחמדים,
שחיו בשלום ובשלווה בעיירה
עם כל דאגות הפרנסה
וצער גידול בנים,
שאיפה להגשמה
וחלום של אחרית ימים יותר טובים
אשר לא באו,
אלא עוד החמירו.
אנו פה בארץ —
שפר עלינו חלקנו,
אמנם גם אנו וצרותינו אתנו:
מלחמת העולם השנייה
ומלחמותינו הקטנות
עם שכנינו.
דם רב נוקז גם פה
ושכול ואבדון
ראו עינינו — גבורה וניצחון.

*

כיום אנו יושבים במדינה
שהיא כולה שלנו
ולא חשוב אם מישהו
חושב שהוא יכול
על זכות זו לערער.
יש לנו כוח
לעמוד כנגד כל אוייב
בזכות בנינו אוחזי הנשק
שעליהם אנו גאים!
בזכות כוחנו זה
אנו זכינו
לקדם את פני אורחינו העולים
המצטרפים אלינו
מעבר למסך הברזל שנפתח
מפאתי מזרח ומערב.
ואנו מסתכלים
ואיננו מאמינים —
האם אמת היא
שכל אלה כבר הגיעו
והם אתנו כאן?
אנו מאחלים לכל אחד מבני עירנו,
שהגיע מקרוב —
שיתאקלם ויתאזרח
ויהיה לקולט
עלייה גם הוא
כמו רבים
שבאו לפנינו.

עמנואל קופלוב

יורבעריק האט ליב געהאט טעאטער

יורבעריק איז ניט געווען אַ פאַנאַטיש שטעטל, ווו טעאַטער איז פאַרעכנט געוואָרן ווי אַ זינד.

אין אָוונט פון טעאַטער־שפיל איז דער זאַל פון טעאַטער געווען געפּאַקט מיט יורבעריקער פוןביידע מינים.

יורבעריק האָט פשוט ליב געהאַט טעאַטער.

ווייזט אויס אַז די ידיעה וועגן יורבעריקער טעאַטער ליבהאָבער איז דערגאַנגען צו די פראָפעסיאָנעלע אַרטיסטן און דערפאַר פלעגן זיי אָפט קומען אין יורבעריק.

געקומען זיינען די טרופּעס פון "קדיש און חאַש", סאָקאָלאוו און זיין טרופּע, דער אַרטיסט ראַטבלום, און דער עיקר איז געווען אונדזער היימישע טרופּע. זאָלן דאָ דערמאָנט ווערן אונדזערע היימישע אַרטיסטן — ביינישׂ לעווינזאָן, רחל׳ע פּאָרטנאָי (זי פלעגט באַזעצן אלע מאַמע ראָלן), הלל פליער הינדע לעווינבערג, דער שרייבער פון די שורות, ישראל׳קע זיסער (דער אַגענט), אברהם אַלטמאַן, פאַניטשקע אַלטמאַן, חנה מייאיראָוויטש, יהודה אַרשטיין און אנדערע.

יהודה אַרשטיין האָט געהאַט אַ "קאַניאָק", אַ מאָנאָלאָג "דער משוגענער אין שפּיטאָל", ווו ער פלעגט ארויפשרינגען אויף אַ טיש און אויסרופן: "היינט ווער איך קעניג פון שפּאַניען — אַראָפּ־רייסן די זון, די לבנה" און אזוי האט ער זיך געלאַזן וויל־גיין אין אַ שעה׳איקן מאָנאָלאָג.

מען האָט געשפּילט די "פוסטע קרעטשמע" פון הירשביין, "די שפּאַנישע אינקוויזיציע" פון שאָמער, מען האָט רעפּעטירט (אָבער ניט געשפּילט) "מאָשקע חזיר" פון בערקאָוויטש. מען האָט געשפּילט אין זאַל פון די העברייאישע גימנאַזיע "די צווי טויבע" און אויף די ווערענדע פון גימנאַזיע אַ פּאַראָדיע פון דעם טונקעלן אויפן יידישן טעאַטער. אנגעהויבן האָט זיך די פּאַראָדיע אזוי —

"נעמט צונויף געפעס און גאָפּל
לאָמיר פאָרן קיין קאָנסטאַנטינאָפּאָל"

און דאס איז געווען באַגלייט מיט כאַראַקטעריסטישע געזאַנג־נומערן, לויטן ניגון פון ״שולמית״.

אוי־ווײ, בין איך אַ באָק
איך האָב אָנגעטאָן די זאָק
אויף דער לינקער זײט.

אדער דער פילאָזאָפישער ליד —

דער מענטש איז געגליכן צו אַ פענכער
ער בלאָזט זיך און האַלט זיך גרויס,
צום סוף גײט מען אים
אַ שטאָך מיט אַ נאָדל
גייט פון אים דער וואָז־דוך אַרויס,
וואָז־דוך ארויס — וואָז־דוך אַרויס.

פאַר וועמען האָט מען געשפילט ?

— פאַר פײערלעשער און ״ביקור חולים״.

איינער, אַ הער פינבערג, האָט קאָנצענטרירט די פינאַנסיעלע זײט. מען איז געווען צופרידן אַז מען האָט פאַר וועמען צו שפילן. קיין זאַך האָט אונדז ניט אויסגעפעלט.

געווען זיינען רעזשיסאָרן וואָס האָבן זיך גענומען די מי צו רעזשיסירן. הער חנוך לינטופסקי, א לערער פון די העברייאישע גימנאַזיע, קאָפּעלאָוו אַ צאָן־דאָקטער, הער זונדעלאָוויטש, דירעקטאָר פון פאָלקס־באַנק און נאָך.

דעם רעקוויזיט האָט מען געקראָגן אין שטעטל, ווי די שטעטלשע האָבן גערן געגעבן.

אזוי האָב איך געקראָגן אַ קרינאָלינע און אַ לאָרנעט ; ווען עס איז געווען אַ מאַסקן־באַל און איך האָב מיר פארשטעלט פאר אַן אַלטע דאמע פון פאַרגאַנגענעם יאָר־הונדערט, האָב איך זייער אויסגענומען און געקראָגן דעם ערשטן פרייז.

דער אָנקום פון אַ טרופּע אַרטיסטן פלעגט זיך פאַרשפרייטן זייער שנעל אין יורבעריק און מיר, ליבהאָבער פון טעאַטער, פלעגן זיך זאַמלען ביי די פענסטער פון בילמאַנס האָטעל צו הערן דעם געזאַנג פון די רעפּעטיציעס. פון פענסטער פלעגן זיך גיסן די זיסע טענער פון די אָפּערעטעס.

די טרופּע ״קדיש און חאַש״ האָט געהאַט אַן אַרטיסטין, נחמה חאַש, אַ שוואַרצע שיינהייט, אַ פול שלאַנקע מיט פייערדיקע אויגן, אַן עכטער ציגיינער טיפּ... זי פלעגט ארויסגיין אין אַ געפּאַסטן הוסאַרן אוניפאָרם

מיט אַ שטעקאַלע אין האַנט און פלעגט זינגען די ראָל מלכה׳לע אין ״מלכה׳לע סאָלדאַט״.

״און אַלץ ווען געווען וואָלט איך אַ בחור
און אַלץ ווען געווען וואָלט איך אַ זכר
און טאַקע מיט אַלע זיבן זאַכן״. — —

גלויבט מיר, עס איז שווער געווען צו בלייבן גלייכגילטיק צו איר — און טאַקע קיינער איז ניט געבליבן גלייכגילטיק ! . . .

די פּראָפעסיאָנעלע אַרטיסטן האָבן געשפּילט ״גאָט, מענטש און טייוול״ פון י. גאָרדין און אַנדערע גאָרדינס פּיעסן. אויך האט מען געשפּילט דעם ״גולם״ פון לייוויק. איך האָב מקנא געווען דעם אַרטיסט וואָס האָט געשפּילט די ראָל פון ״גולם״ — אַזאַ דאַנקבאַרע ראָל ! איך האָב געחאָלעמט צו שפּילן די ראָל. . . די פילאָזאָפיע פון דער פּיעסע איז אַ פיינע ; דער גולם (פון ליים) געשאַפן פון מהר״ל איז מורד אויף זיין באַשעפער און שטייט אויף קעגן אים.

צום סוף ווערט ער באַזיגט, ווען דער מהר״ל נעמט אַוועק דעם „שדי״ פון אים און ער ווערט צוריק אַ שטיק ליים. . .

ליידער איז מיין חלום צו שפּילן די ראָל פון ״גולם״ ניט פאַרווירקליכט געוואָרן.

מאָטל (מרדכי) זילבער

חוג דרמטי של הנוער ביורבורג בשנים 39—1938

אישים ומאורעות – אירועים וזכרונות

מעשים מפתיעים ביורבורג

עגלון בעל כוח

עגלון היה ביורבורג, גברתן ובעל כוח בלתי־רגיל. כאשר נכנסה עגלה עמוסת סחורה לבוץ, היה מתנדב, מטעין את העגלה על כתפיו ומוציאה מן הבוץ. סיפרו לי שבחורף, כאשר הניימאַן היה קפוא והסוחרים היו נוהגים לנסוע לקובנה בענייני מסחר במזחלות, היה אותו עגלון מעבירם במזחלת שלו. פעם יצאו איתו סוחרים אחרי הצהריים בדרכם לקובנה ונשארו ללון בווילאַן, עיירה קטנה, ששכנה כמעט באמצע הדרך בין יורבורג לקובנה.

השכם בבוקר עמדו הסוחרים לצאת לדרך. הם הזמינו ארוחה דשנה, להם ולעגלון. אך יצאה בעלת האכסניה מן המטבח — מייד קפץ העגלון פנימה, זרק חופן מלא מלח לתוך הסיר והסתלק. כאשר רצו הסוחרים לאכול את ארוחת הבוקר שלהם — לא יכלו לאכלה, כי המזון היה מלוח מאוד. אבל העגלון חס על סיר האוכל — קם ואכל את הכל...

אב מציל את בנו מטביעה

יום אחד יצא נער, והוא עודנו תלמיד הגימנסיה העברית, לטייל על קרחון ליד החוף. הדבר קרה לפני חג הפסח, כשהניימאַן החל להפשיר. לפתע ניתק גוש הקרח והחל להתרחק מן החוף. מיהרו אנשים לאביו וסיפרו לו מה שקרה לבנו. — מה עשה האב האמיץ? עלה על סוס ורכב עליו כשהסוס שוחה בניימאַן בין גושי הקרח, השיג את בנו והציל אותו מסכנת טביעה. שם האב אהרן סמולניק.

אטקה המשוגעת

מי אינו זוכר את אטקה המשוגעת, שאבא שלה היה גר ליד הטיפלה (המגרש שלהם גבל עם התלמוד־תורה). היא היתה עוברת יום־יום לאורך רחוב ראַסייניו ורחוב הגרמנים וסוגרת את השערים.

בת הרב

בת הרב, עליה השלום, התאהבה ברופא גרשטיין, איש גבה־קומה ויפה

מראה. אבל הרופא לא חשב על בת הרב. היא היתה מסתובבת ללא הרף שעות רבות ליד חלונות ביתו וציפתה לראותו...

שלמה'לה מאירוביץ

למשפחתו היתה חנות לחומרי בניין ברחוב קובנה, ליד חנות המכולת של משפחת אליישוב. שלמה'לה אהב לנגן בגיטרה וניגן היטב. בני העיירה היו מבקשים ממנו: "שלמה'לה, נגן לנו ניגון שמח ושלמה'לה ניגן ניגון שמח". עם חורף התנדב לנגן ניגון של מלווה מתים: "יושב בסתר עליון, בצל שדי יתלונן" (תהילים צ"א).

שלמה האילם

שלמה האילם גר בחצר בית־הכנסת של החייטים, די שניידערשע שולכ'ל. ומה קרה? — הוא התאהב בבת של מוטה קימל, שהיתה גרה בפינה, ממול לבניין של שכנוביץ', יהודי אמיד דאז. אבל היא לא רצתה בו והוא גזר על עצמו — שתיקה.

השמש הרואה בחוש

השמש ומשפחתו התגוררו ליד האכסנייה, הוא ה"הקדש" לעניים, שבקצה השוק, לא רחוק מן הניימאַן ומבית הכנסת המפואר "די גרויסע שול". שם המשפחה שלו היה מרקיר. לשמש — היה בן עיוור בשם מאיר, שהיה לו חוש מיוחד להכיר בני־אדם באמצעות מישוש גופם. כנראה שהיה זוכר אנשים לאחר שפגש בהם רק פעם אחת...

בבוקר השכם היה מאיר השמש הולך לבית המדרש להדליק את התנור. הכול לפי חוש, שכן היה עיוור.

מלחמת השחיטה

זוכר אני את הרבי שלמה שכנוביץ, שהיה מלמד ילדים. הוא נהג לקרוא בספר תורה שבבית הכנסת. היה גם ש"ץ (שליח־ציבור). חי בדחקות ובעוני ורצה להיות שוחט, וכנראה ידע את מלאכת השחיטה. אבל השוחטים ביורבורג לא הסכימו. אז הודיע לציבור על דעת עצמו כי הוא מקבל עופות לשחיטה. הרבנות היורבורגאית אסרה על השחיטה שלו. מיד החלה בעיירה "מלחמת השחיטה"...

הרבּיים שלנו

1. **נחמיה יוזפר** בקיא בתורה ובתלמוד. לימד ב"תלמוד־תורה", אח"כ בבי"ס "תרבות".

2. **לייבצ'יק גוט.** אדם חביב וטוב, גם הוא לימד יהדות בבי"ס "תרבות". בנו היה משכיל. חובב יידיש וספרותה.

3. **רבי נחמיה.** לימד ילדים בבית־כנסת "פיינברג" ביאַטקעווער־גאַס. נסע לאמריקה. זוכר אני מימרה שלו: "ויתרוצצו הבנים בקרבה". אצל רבקה אמנו — האָבען זיך די קינדער טאַרעבאַיצ'עט אין איר טרעמבע־בויך..."

מי זוכר את המהפכה?

עברתי בית־ספר — מבית־הספר ביידיש לבית־הספר בעברית. העסקן הראשי למען בי"ס עברי היה הצוקערניק, הרב בישקו, בעל בית־החרושת לסוכריות. היה גר ליד הדיין הרב רובינשטיין, בחצר של משפחת פולאָווין. רב בישקו זה עסק בשני דברים — בתורה ובצוקערקעס...

פאַרק תל־אביב

שמחה גדולה היתה ביורבורג כאשר קנו גן ונתנו לו שם "פאַרק תל־אביב" ובו יסדו את הגימנסיה העברית. בפאַרק היו שבילים יפים והנוער היהודי בילה שם בהפסקות שבין הלימודים ואחרי הלימודים... בפינות הרומנטיות.

תנועות נוער

הנוער היהודי היה מורכב מחברי "השומר הצעיר". המדריך הראשי של "השומר הצעיר" היה חיים סיגר, מורה בבי"ס תרבות; הסתדרות ספורט "מכבי" עם הפעיל המיוחד והמסור יצחק רחצה; ו"מחנה בית"ר". והיה גם אירגון נוער חצי־שמאלני י.א.ק., שלחם נגד הציונות, והוציא עיתון "פאָלקס־שטימע". מכל "המהומה", לא יצא מאומה...

רבי דימאַנט — הרב מ"בית הלל"

רבי דימאַנט, עליו השלום, היה רב נהדר ופיקח. רוב דרשותיו ניתנו לפני פסח וראש־השנה. אני זוכר את הדרת הפנים שלו. פעם באו לשאול אותו — "מה דין ביצה אם טיפת דם בה". והוא ענה: "אם אפשר להפריד את טיפת הדם מן הביצה — כשרה היא, אך אם בעל הביצה בעל אמצעים הוא — שיזרוק אותה". הוא היה רב הפוסק בנוסח "בית הלל" ואילו על הדיין רובינשטיין, היו אומרים כי הוא היה מחמיר יותר ופוסק בנוסח "בית שמאי".

זוכר אני פעם דרשה של הרב דימאַנט בשוק ביום העצמאות של ליטא, ביידיש. אני מקווה, הכריז חגיגית על הנאצים, כי יום יבוא און די רויטע הענער וועלען נאָך ראַטעווען די וועלט...

הדיין רובינשטיין מדבר אל הייגלעך און מיידלעך

פעם דיבר על לב הצעירים שיתרמו כסף לצדקה. הוא אמר ביידיש:

ייגלעך און מיידלעך, לייגט זיך צוזאַמען, און מאַכט אַ קינדער... אָווענט. הכוונה — לנשף על־מנת לאסוף כסף לעניים.

פוגרום ביורבורג

בראשית שנות שלטונו של וולדמאַראַס האנטישמי נערך גיוס שנתי (פריזיוו). הגיוס התקיים בשבת בבניין ה"תלמוד תורה".

המון רב, בני כפרים, באו להתייצבות. פתאום החלו בני הכפרים להתפרע ברחובות, שברו שמשות, הרביצו והיכו ביהודים. והמשטרה הסתלקה... כל היהודים ואני ביניהם יצאו לרחוב כדי להתגונן; אספנו ערמות אבנים. מפקד הפעולה ברחוב יאַטקעווער־גאַס היה אלתר פטריקנסקי, האבא של זבולון פטריקנסקי, שנתנסה באירגון ההגנה העצמית ברוסיה הדרומית. כשהשקצים ראו את עוז רוחם של היהודים הם התפזרו לכל הרוחות ונסו בבהלה...

יום השישי השחור

זוכר אני כי ביום קיץ חם, בערב שבת, יצאו נערים אחדים להתרחץ בניימאַן. כשהיו כבר במים ראו אוניית־קיטור (דאַמפער) חוזרת מקובנה. השחיינים רצו להתפאר ביכולתם לשחות מול גלי המים הנוצרים ע"י אוניית הקיטור ולא יכלו. הם התחילו לטבוע. 3 בני־נוער טבעו — והם: איציק זרניצקי, פיינברג שכנו ממול, שהיה גר ליד הפלומה (משאבת המים), ואת שם השלישי איני זוכר. את האסון הזה לא אשכח. כל בני העיר בכו, אך המשיכו להתרחץ בניימאַן...

מעשי־גבורה

זוגות בני־נוער נוהגים היו לטייל בערבי הקיץ בפאַרק הגדול, בסביבות "הפיטריה" הגדולה ליד הצרקבה, כנסייה פראַבוסלבית, שהיתה בגן הגדול.

בשעה 22:00 התקרבו לזוגות 3 "שדים" מכוסים בסדינים לבנים, והם איימו בכוח לחנוק אותם. כך נהגו ערב־ערב. התייעצו בני הנוער מה לעשות והחליטו לבוא לגן מחופשים כזוגות.

המחופשים היו רק גברים שהתהלכו עם מקלות בכמה פינות אפלות ברחבי הגן וחיכו... ה"שדים" הופיעו, כמובן, וחטפו מכות נמרצות מהחבר'ה. מאז שרר שקט.

שייע דער טערק

שייע הזקן, היה מחלק את העיתון "אידישע שטימע". הבנים שלו היו חייטים והם היוו משפחה מיוחדת במינה. ומדוע נקרא שייע דער טערק?

— באמת מדוע?...

אחד מבניו של שייע דער טערק היה אַרע־שמער דער טערק... טיפוס מיוחד במינו. טערק בן טערק...

ראוייה לציון

מסירותה של פרידה שכנוביץ, עליה השלום, לקן "השומר הצעיר" היתה ידועה לכולם. המסיבות שהיא היתה מארגנת בכל יום שישי היו לתפארת. היא היתה דמות בלתי רגילה בידע ובעדינות נפש.

בית הכנסת הנהדר

לא נשכח את בית הכנסת הנהדר, ובו ארון קודש גבוה עם קישוטים של הרבה חיות מתיבת נות. בראש השנה וביום כיפור היו הש"ץ, החזן ומקהלתו מתפללים ליד ארון הקודש היפה. לעיתים היה השוחט, בעל הקורא הנעים, מתחלף אתו.

כל זה היה היה.

אברהם שמולובסקי

אַרע־שמער, דער טערק — טיפוס יוצא דופן ברחובותיה של יורבורג

רבני קהילת יורבורג בדורות האחרונים

בקהילת יורבורג היו, במשך הדורות, הרבה רבנים. אין בידנו רשימה מלאה של כל הרבנים, שישבו על כס הרבנות ביורבורג, אלא של הדורות האחרונים בלבד.

מתולדותיהם של רבנים אלה אנו לומדים, כי אחדים מהם, שעזבו את יורבורג, נתמנו לרבנים בקהילות גדולות ומכובדות. בין רבני יורבורג היו ראשי ישיבות וגם מושכים בעט סופרים, שהניחו אחריהם ספרי־עיון בעלי ערך בתחום היהדות. הרב הראשי ביורבורג היה תמיד רב בר־אוריין, המעמיק בדעת ההלכה, ושהקהל היה מעריך אותו ומכבדו. צריך להביא בחשבון שביורבורג היו יהודים לא מעטים, שהם בני תורה וחכמה ולאו כל רב יכול היה להיות ראשון בהם. בצד הרב היה בקהילת יורבורג גם דיין, שמילא גם תפקידים אַדמיניסטראַטיביים כמו הנהלת פנקס הקהילה וכד'. גם ממנו נדרש הרבה בתחומי היהדות.

את רשימת הרבנים ביורבורג ליקטנו ממקורות שונים וגם מתוך ספר יהדות ליטא. אנו מקווים כי לקט הרשימות הקצרות שלהלן על דמותם של הרבנים בדורות האחרונים ביורבורג, נותן מושג־מה על אישיותם, גדלותם ופועלם למען קהילתם.

(פז)

מרבניה של יורבורג: ר' אייזיק ב"ר אליעזר; ר' אריה־יהודה־לייב (בימי הגר"א); ר' משה ב"ר שמואל לוינזון (תרכ"א—תרמ"ה); רב משנה — ר' זאב־וולף שטיינפלד (תרל"ט—תר"מ); ר' יחזקאל ליפשיץ (תרמ"ט); ר' אברהם דימאַנט; ר' חיים־ראובן רובינשטיין הי"ד (בעל "דברי ראובן").

ר' משה ב"ר שמואל לוינזון

יורבורג (פ. קאָוונא). — ביום ש"ק פ' עקב (8 אויגוסט) באה לעירנו בשורה רעה ע"י הטלגרף כי הרה"ג דעירנו ר' משה בהרה"ג ר' שמואל לעווינזאָהן גוע ויאסף אל עמיו ביום ההוא בעיר קאָניגסבערג בפרייסען. עוד

לפני חג הפסח העבר חלה הרה"ג את חליו (מחלת הקאה) ויסע לק"ב לדרוש ברופאים, ומשם שלחוהו למעינות הישועה בקראנץ; שני ימים לפני מותו שב מקראנץ לק"ב ובעש"ק הלך להתפלל בביהכ"נ, ובלילה עלה על מטתו לישון, אבל לא ירד עוד ממנה, כי בבקר מצאוהו מת. — כבוא השמועה הרעה לעירנו חרדו כל יושביה, וביום ב' שבו הובל המנוח לקברות בק"ב, קראו כל יושבי עירנו אל אבל, והרב המ"מ דקאָוונא אשר נקרא לבוא הנה הספיד את המנוח כהלכה בביהכ"נ. כל החנויות סוגרו על מסגר והפועלים ובעלי מלאכה שבתו ממלאכתם ביום ההוא. — בן שבעים ואחת שנה היה הרב המנוח במותו וכשלושים שנה ישב על כסא הרבנות בעירנו. תנצב"ה. —

בשם עדת ב"י פה הנני מודיע להרבנים הגאונים אשר יחפצו לבוא הנה לשבת על כסא הרבנות, כי לא ימהרו לשים לדרך עירנו פניהם, לבלי תצא מזה מחלוקת בעיר; ובפרט כי עדתנו לא תחפוץ לעשות את הרבנות כדבר מקנה וקנין. והרב אשר תבחר בו בעצה ודעת ותמצא אותו ראוי ונכון להיות לה לרב אותו תקח אחר כבוד ותקרא אותו לבוא הנה, ובזה יגדל כבוד הרב וכבוד העדה גם יחד.

נחום אליעזר דוסקעס.

תעתיק מעיתון "המליץ" מס' 92, מיום 18 באוגוסט 1886

הרב ר' יעקב־יוסף חריף

(תר"ח—תרס"ב; 1848—1902)

יעקב־יוסף חריף נולד בקרוז' לאביו, שהיה פועל עני. בגיל צעיר נדד למקומות תורה. כאשר בא לקובנה היה תלמידו של רבי ישראל סלנטר, מחוללה של תנועת המוסר בליטא במאה הי"ט. ר' ישראל סלנטר עיצב את אופיו והיתווה את דרכו בחיים. כבר בגיל צעיר נתקבל לרב בעיירה קטנה וילאָן ופתח שם ישיבה מסודרת, עם שעות מיוחדות ללימוד המוסר. הישיבה הצליחה ומשכה אליה תלמידים מכל רחבי ליטא.

לאחר חמש שנות שרות בווילאָן נתקבל לרב ביורבורג, בה נתחבב על יהודי העיר. השפעתו על הקהילה היתה עצומה.

בשנת תרמ"ג (1883) הוזמן לשמש מו"צ (מורה צדק) ראשי ומגיד דמתא בווילנה. גם כאן ריתק את ההמונים בדרשותיו.

כעבור שנים אחדות הוזמן להיות רב הכולל בניו־יורק, שבה אירגן את הקהילה ונאלץ לעסוק גם בפעולות ציבוריות וחינוכיות.

הרב ר' יעקב־יוסף חריף נפטר בשנת תרס"ב (1902). בהלוויה השתתפו כ־50.000 איש. על שמו הוקמה בניו־יורק ישיבה — היא **"ישיבת ר' יעקב יוסף".** לפני מותו הוציא הרב לאור קובץ דרשות וחידושי תורה בשם "לבית יעקב", שתורגם גם לאנגלית.

ר' יחזקאל ב"ר הלל־אריה ליפשיץ

(תרכ"ב—תרצ"ב ; 1862—1932)

הרב יחזקאל ליפשיץ נולד בראַסיין. היה בעל ידיעות רחבות ביהדות וגם בהשכלה כללית.

שנים אחדות שימש רב ביורבורג, בה זכה להערכת בני הקהילה.

מיורבורג הוזמן לשמש רב בקאַליש עד יום פטירתו.

פרסומיו: בימי נעוריו פרסם שירים בקובצי "האסיף". תרגם מגרמנית סיפור מחיי היהודים. חתם בכינוי "סופר מהיר". ספרו העיקרי הוא "המדרש והמעשה" — דרושים ב־3 חלקים.

כימים נבחר להיות ראש הרבנים בפולין. בשנת תרפ"ט (1929) השתתף בוועידת היסוד של הסוכנות היהודית המורחבת בציריך (שווייץ) וכמו־כן נבחר לוועד האַדמיניסטראַטיבי של הסוכנות היהודית.

הרב אברהם דימאנט, האחרון ברבני יורבורג

הרב אברהם דימאַנט היה אחד מגדולי הרבנים בליטא. זכות גדולה נפלה בחלקם של יהודי יורבורג, שאישיות רמת מעלה כרב דימאַנט, היה מורה ורבה. הוא עלה על כס הרבנות ביורבורג בראשית המאה וישב בה עד יומו האחרון. נפטר אור ליום ב', כ"ד אדר ב' ת"ש (1940).

ר' אברהם דימאַנט היה גדול בתורה ובחכמה. חריף ובקיא, יום ולילה היה שוקד על תלמודו, לומד וחוקר. היה בר אוריין ובעל כושר הסברה. יהודים ביורבורג שתו בצמא את דבריו, כיבדוהו והעריצוהו. הרב נתחבב על הציבור בנועם הליכותיו, ולא היה איש בקהילה, שלא התייחס אל הרב ביראת כבוד. הוא היה לבוש תמיד בקפידה ובמראהו עורר הדרת כבוד ויקר.

זכורים דבריו בערב יום כיפור, כשהיה נושא את דבריו בבית הכנסת הגדול במעמד עם רב ועושה את חשבון הנפש של הפרט והכלל. רעד היה עובר בקהל בהדגישו את הנאמר "כי הנה כחומר ביד היוצר..." בנימת דבריו היתה גם מעין נימה פילוסופית. הרב ידע כי בקהלו יש אנשים בעלי השכלה

דמות דיוקנו של הרב הגאון דקהילת יורבורג — ר׳ אברהם ב״ר אשר דימאַנט זצ״ל

גבוהה וגם ״עמד״, והוא ידע לכוון את דבריו אל הציבור הרחב. הרב, בתבונתו הרבה, אינו יכול להתעלם מן המהפכה התרבותית והרוחנית העוברת על בני דורו, ולכן חיפש תמיד את שיטות ההסברה הנאותות והיותר משכנעות את כלל הציבור. הרב דימאַנט לא נזף אף פעם בציבור, לא הטיף לו מוסר ולא הפיל עליו מורא, אלא הצביע על החיוב שבאמונה ועל אושרו של האדם החי עפ״י ההלכה ומסורת האבות. תמיד ידע להדגיש את היפה והמועיל לאדם, כי היה אוהב אדם ומאמין באדם כי טוב.

אך אמונתו התמימה נכזבה. אנשים חסרי צלם אלוקים עלו לשלטון בארץ גרמניה השכנה ובאכזריות, שאין בלתה, דרסו ברגל גסה את מוסר האדם ואת האידיאַלים ההומניים של החברה האנושית הנאורה. בני־בליעל אלה החריבו בחלוף שנה לאחר מותו את קהילת יורבורג. הרב דימאַנט לא ראה את מחזות הזוועה, אבל חש אותם בעמקי ליבו וצערו קרב את קיצו.

ז. פורן

ר׳ חיים־ראובן רובינשטיין, הרב בימי השואה

בצד הרב דיאַמנט היה גם דיין ביורבורג, שהיה ממונה בעיקר על הנהלת פנקסי הקהילה, דיני אישות וכד׳.

הדיין היה מסייע עפ״י דרכו לרב גם בהכוונת הקהילה. גם הוא היה נושא דברי־תורה בבתי־הכנסת בפני קהל מאזינים מגוון. כאדם היה איש חביב ומשכיל. הוא ידע לפרש את ההלכה ובתחום זה כתב כמה ספרים, שהוציא לאור על חשבונו. ספריו תורגמו לגרמנית למען יהודי גרמניה. הרב הדיין היה איש רעים להתרועע ודיבר בנחת עם קטן וגדול, ללא גילויי יהירות.

כותב הטורים האלה הכיר בנעוריו את הרב רובינשטיין, שהתגורר בחצר הקרובה לשלו, זכה לעיין בכתביו ולשמוע מפיו דברי הסבר על תוכנם המעמיק.

לאחר מות הרב דימאַנט ז״ל מילא הרב רובינשטיין את מקומו כרב הקהילה, שנה אחת בלבד. שמו נרשם איפוא כרב האחרון בתולדות קהילת יורבורג.

בפרוץ הנאצים ליורבורג — היה גורלו מר כגורל בני עדתו כולם. הרוצחים התעללו בו ואילצוהו להביא את ספרייתו העשירה לערמה הגדולה של ספרי־קודש, שהועלו באש, כשקהל יהודים, גברים ונשים, נצטוו לשיר ולרקוד סביב... בני בליעל השפילו אותו ועינוהו עינויי מוות.

נרצח בידי חיות הטרף — הגרמנים־הנאצים — בקייץ 1941, יחד עם בני קהילתו בבית העלמין, כשהוא מוחה בזעם נגד רשעות הנאַצים ועוזריהם הליטאים.

(פז)

בניין בית הכנסת הישן שנחרב ע״י הרוצחים

תלמידי־חכמים ששמם קשור ביורבורג

רבי שלמה ב״ר אריה־לייב

(נולד תקפ״א — 1821)

ר׳ שלמה נולד והתחנך ביורבורג. כשגדל הרביץ תורה, תחילה ביורבורג ואחר־כך בווילנה. הניח בכתב־יד חיבור בשם **באר־שבע** בנושא **מסכתות שבת, עירובין וביצה.** באחרית ימיו כתב קונטרס של חידושים על הרמב״ם בשם ״אבני שוהם״.

בר׳ שלמה ראו תלמידיו אישיות מוסרית רבת קסם. עדין נפש ואציל הרוח. בעל השכלה אירופית ויהודית רחבה.

ר׳ יצחק־אליהו בר״ב שמואל לנדא

ר׳ יצחק אליהו למד תורה מפי ר׳ שלמה בר״ב אריה־לייב ביורבורג, שהיה גדול בתורה ובדעת. לאחר שנשא אשה השתקע בדובנא. שם פנה למסחר. היה דורש בפני הציבור ודבריו עשו רושם חזק על השומעים.

ר׳ יצחק אליהו שימש ציר יהודי והלין בוועידת הרבנים בפטרבורג (כיום — לנינגראַד) בשנת תרכ״ח (1868). לאחר זה הוזמן לשמש כמ״מ וכמו״צ בווילנה.

כתב ופרסם הרבה ספרים בשאלות דת ויהדות.

שלמה־לוי בן ישראל פיינברג

נולד ביורבורג (1821). קיבל חינוך מסורתי והיה בקי בתלמוד ובמפרשיו. ירש מאביו ביורבורג עסקים גדולים והיה לאחר־זמן אחד הבנקאים הגדולים בליטא וברוסיה.

בשנת 1857 השתקע בקובנה ונשא לאישה את הבארונית רוזה פון הרטנשטיין מווילנה. התפרסם כנדבן גדול. ידו היתה פתוחה לכל תושבי ליטא הנצרכים. הוא הצטיין גם במעשי צדקה וחסד גדולים. ביחוד עמד לימין לומדי תורה ושומרי דת. היה בעל עסקים ענפים בכל רוסיה. בשנת 1887 הוענק לו על־ידי ממשלת הצאר תואר "יועץ מסחרי".

כעבור זמן עבר לגור בקניגסברג (פרוסיה) וגם שם התפרסם בנדיבותו. היה פעיל בחיים הציבוריים והשתתף במועצות ובוועידות שונות בווילנה ובברלין. כמו־כן השתתף באסיפת הרבנים בפטרבורג (לנינגראד) בשנת 1881.

נפטר שבע־פעלים ומעשים כנדבן בעל־שם, בשנת 1893.

שלשלת הפיינברגים ביורבורג נמשכה עד ימיה האחרונים והטראַגיים של יורבורג.

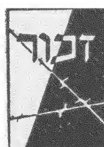
יהא זכרו ברוך.

רבנים גדולים, ידועי־שם ואישים דגולים
שרתו במסירות ובנאמנות
את הציבור היהודי ביורבורג.
כל אחד, בתקופתו העניק את המיטב,
לפי יכולתו, לחיזוקה הדתי־הרוחני
והמוסרי־חברתי של הקהילה.
וכך דורות רבים, דור אחר דור,
מנהיגיו הרוחניים ותרומתם הערכית והייחודית
לעיצוב דמות האדם היהודי ולהעמקת דעת היהדות.
יהא זכרם ברוך.

(פז)

פרק ה

הנוער ופעילותו ביורבורג

לציונות, לחלוציות, לעלייה ולבניין הארץ

הסתדרות ה"מכבי" ביורבורג

השם "מכבי" מתקשר בתודעתנו עם זכר המכבים, שלחמו בעוז ובגבורה ביוונים וניצחום. לפי דעת אבותינו מקור השם "מכבי" בא מצרוף האותיות הראשונות שבפסוק —

מ—י כ—מוך ב—אלים י—.

עם זאת יש הטוענים, וביניהם ההיסטוריון שמעון דובנוב, כי הכתיב הנכון של השם הוא לא "מכבי", אלא "מקבי" מלשון מקבת, פטיש. במשך הדורות לא מצאנו בתולדותינו שימוש במילה "מכבי", פרט לאיזכור בחנוכה, מדי שנה בשנה.

רק בשנת 1894 מוזכר שם אירגון ספורטיבי בשם "מכבי", שנוסד בעיר קושטא (קונסטנטינופול, תורכיה).

אולם בקונגרס הציוני הראשון — באַזל 1897 — העלה לראשונה ד"ר מאַכס נורדאו את הצורך בחיזוק הגופני של עמנו — "אנו זקוקים — אמר — **ליהדות של שרירים** ולא לאנשי אוויר ורוח..." וד"ר מ. בודנהיימר, מידידיו ויועציו של ד"ר הרצל, תבע גם הוא בקונגרס זה, לייסד איגודי־ספורט יהודיים כדי לאמן את הנוער ב"אימונים גופניים מחסנים".

רק לאחר מלחמת העולם הראשונה החלו לייסד, בכל ארצות אירופה ובעולם, אירגוני ספורט בשם "מכבי". בארץ ישראל נוסדה האגודה הראשונה של ה"מכבי" ביפו (1906).

במועצת ה"מכבי" בקאַרלסבאַד (1921) קמה התנועה העולמית של ה"מכבי".

ב־1932 נערכה האולימפיידה הספורטיבית הראשונה — ה"מכבייה" בתל־אביב. ה"מכבייה" נערכת מדי 4 שנים.

בליטא נוסדו, לאחר מלחמת העולם הראשונה, סניפי ה"מכבי" והגדול בהם — הסניף בקובנה. ב־1932 נוסד ה"מכבי־הצעיר" כתנועת נוער ציונית־חלוצית.

ה"מכבי" גאוות יהודי יורבורג

ביורבורג נוסד סניף ה"מכבי" בראשית שנות העשרים והקיף את רוב הנוער היהודי המקומי. המועדון של ה"מכבי" פעל במרכז העיר, במבנה של אבן, רחב־מידות. גם החצר, הגדולה והמרוצפת, היתה שייכת בלעדית

ל״מכבי״ ושימשה רחבה למיפגשים ולחלק גדול של פעולות הספורט, בימי הקיץ.

מועדון ה״מכבי״ היה מרכז הכות והחיוניות היהודית ביורבורג. ומכיוון שה״מכבי״ היה אירגון לאומי, בלתי מפלגתי, מצאו בו בית כל חובבי הספורט, בלי פדות להשקפת עולמם האישית.

רוב יהודי יורבורג היו אוהדי ה״מכבי״, פרט לחלק קטן, אַנטי־ציוני, שהקים לו מועדון ספורט משלו — י. א. ק., שמשמעו יידישער אַטלעטיק קלוב.

יהודי יורבורג אהבו לראות את שורות המכבים הצעירים, הלבושים בלובן, צועדים ברחוב על דגלם הלאומי, הכחול לבן. המצעד עורר תמיד גאווה בלב הצופים, העומדים בצידי הרחובות ומוחאים כף. ואפשר כי ברגעים אלה ירדו דמעות־שמחה מעיני אמהות בראותן את בניהן ״צבא ישראל״, צועד בעוז ושר בקצב ההליכה את שיר העם הציוני —

שאו ציונה נס ודגל,
דגל מחנה יהודה
מי ברכב, מי ברגל,
נעש נא לאגודה!
יחד נלכה, נא, נשובה,
ארצה אבותינו,
אל ארצנו האהובה,
ערש ילדותנו! —

(י. רוזנבוים / לחן עממי)

המצעד הגאה הוסיף כבוד ועידוד ליהודים, היושבים בגולה בין זרים. כל תהלוכה של ה״מכבי״ היתה ממש יום־חג ביורבורג — אבל כמה ימי חג לאומיים כאלה יש ליהודים?! — והיו גם מצעדים של ״הצופים העברים״ — אלה בלבן ואלה בירוק. היהודים יצרו להם מעין אשליה ותקווה כי כך יימשך קצב החיים לעולמי־עד.

מכל מקום הספורט יצר הווייה חדשה בעיר. הורים היו באים לאולם ה״מכבי״ לראות את תרגילי ההתעמלות ואת השימוש במכשירי הספורט, כמו: מקבילים, מתח, מקפצות, מושכות, משקלות ועוד.

מדריך הספורט של ה״מכבי״ — ״האינסטרוקטור״ (כך קראו לו) — היה גרמני־נוצרי, בעל מקצוע מעולה ומדריך מצויין במכשירי הספורט. הוא

חברי אירגון ה״מכבי״ ביורבורג, 1925.

חברי ועד ה״מכבי״ יורבורג. יושבים: מימין — רפאל קיזל, בערל לוינברג, אברהם אלטמן.
עומדים: מימין — יצחק רחצה, זבולון פטריקנסקי, אליישוב, מיאסניק, יוסף גוטמן.

קבוצת כדורגלני "מכבי" (א) בשנת 1924; משה הסלקוביץ — השני מימין בשורה הראשונה.

האנדרטה לזכרו של משה הסלקוביץ, שחקן כדורגל ב"מכבי" (אחיהם של בלומה ושיינה).

כבר עבר את גיל החמישים, אבל מי שראה את ההדגמות שלו במכשירים, את גמישותו ואת זריזותו, נדמה היה לו, כי אחד צעיר מבצע את התרגילים המסובכים האלה. האינסטרוקטור למד את תורת הספורט בגרמניה, חישל את שרירי־גופו באימונים מתמידים והשיג שליטה מלאה בגופו ובמכשירים...

גם ספורטאי ה״מכבי״ התקדמו לאט לאט. אבל האינסטרוקטור דרש יותר; כשספורטאי ה״מכבי״ התקשו בביצוע תרגיל זה או אחר — הוא היה אומר בציניות: ״אתם, היהודים, אוכלים ׳וייס־בראָט׳ (לחם לבן)... אתם צריכים לאכול ׳שוואַרץ־בראָט׳ (לחם שחור), ואם לא תעשו כן לעולם לא תהיו ספורטאים ממש...״

אפשר שהאינסטרוקטור לא אהב את היהודים, אבל מסירותו והמאמצים, שהשקיע בעבודתו כדי להקנות לחניכיו כושר ויכולת ספורטיבית — ראויים לשבח. הנכון הוא כי איכות המזון אצל חלק מן הספורטאים־היהודים היתה ירודה, ובמצב זה קשה היה להגיע להישגים ברמה ספורטיבית גבוהה. ועוד זאת לדעת — טען האינסטרוקטור — כי בתרגילי ספורט צריך להתחיל בגיל צעיר, ואם לא עשו כן עד־עתה — קשה להגיע להישגים של ממש בגיל מבוגר יותר.

ובכל זאת — לאחר תקופת אימונים ספורטיביים והכנות אינטנסיביות — היו ספורטאי ה״מכבי״ מגיעים להישגים. אז היו עורכים מיבצע־ראווה ספורטיבי לקהל הרחב בפאַרק ״תל־אביב״. וכשהיה המיבצע מצליח והקהל היה בא על סיפוקו מההישגים הספורטיביים, אז היה גם האינסטרוקטור משבח ומהלל את חניכיו. האירוע היה מתחיל ומסתיים בברכות ובדברי־תודה לספורטאים ולאינסטרוקטור ע״י יו״ר ה״מכבי״ בערל (דוב) לוינברג, שתרם רבות להצלחתם של הספורטאים.

הסקציה לכדורגל ב״מכבי״

סקציה מיוחדת היתה ב״מכבי״ — ״הסקציה של הכדורגל״. ב״מכבי״ היו כמה קבוצות כדורגל, ששיחקו לרוב בינן לבין עצמן, ולפעמים גם עם קבוצות הכדורגל של הליטאים. לא תמיד האירה ההצלחה פנים לכדורגלני ה״מכבי״, אבל היו גם ניצחונות. גם נגד קבוצות כדורגל באיזור שיחקו שחקני ה״מכבי״, אבל רמת המשחק היתה בינונית. קבוצת ה״מכבי״ היתה הטובה בסביבתה.

מאמן מיוחד לכודרגל לא היה ל״מכבי״ ביורבורג. רק בחודשי הקיץ היו מצליחים להשיג כדורגלן של ה״מכבי״ בקובנה (אפשטיין), שהיה מצליח

לקדם במקצת את כדורגלני ה״מכבי״ ביורבורג. משחקי הכדורגל עדיין לא היו פופולאריים כבימינו, ובכל זאת היו באים רבים לצפות במשחקים, ליטאים ויהודים. מן הראוי לציין כי בקבוצה (א׳) של ה״מכבי״ ביורבורג, היו כמה שחקנים מצויינים, טובים לרמה של יורבורג, אך עדיין לא לרמה של קבוצה קובנאית או גרמנית.

זכור לנו, כי יום אחד נערך משחק כדורגל בין קבוצת ״מכבי״ (א) ולבין קבוצה גרמנית של סמלנינקן, עיירת גבול קטנה בחבל ממל, מרחק 9 ק״מ מיורבורג. קבוצת ה״מכבי״ של יורבורג אמנם בטחה בכוחה, אבל כשהגיעה למגרש בסמלנינקן וראתה את הצעירים הגרמנים, הגבוהים והחזקים, רפתה רוחם של שחקני ה״מכבי״. אמנם, היורבורגאים אימצו את כוחותיהם ואת כל יכולתם כדי להצליח במשחק, אך הדבר לא עלה בידם. עד מהרה השתלטו הגרמנים על המגרש והבקיעו כמה שערים ל״מכבי״. ה״מכבים״ אזרו כוח ואף פרצו את שער היריב, אבל בסופו של דבר נגמר המשחק בכישלון ל״מכבי״. וכשחזרו כדורגלני ה״מכבי״ עייפים ורצוצים מהמשחק הכושל עם הקבוצה הגרמנית, היה עליהם לעשות חשבון־נפש נוקב. ברור היה ל״מכבי״ כי דרוש לקבוצה (א׳) מאמן טוב ותנאים טובים לקיים אימונים כסידרם. עתה הבינו בחורינו את משמעות המושג ״יהדות שרירים״, שעליו דיבר ד״ר נורדאו בקונגרס הציוני. ובעצם הבינו כבר דברים אלה היוונים והרומאים העתיקים — באומרם — ״נפש בריאה בגוף בריא״ — ".MENS SANA IN CORPORE SANO"

מאז הכישלון בסמאלנינקן הגבירו שחקני הכדורגל של ה״מכבי״ את אימוניהם, כדי לעמוד באתגרים הצפויים להם בעתיד, ובייחוד במאבקיהם עם קבוצת הכדורגל (א׳) הליטאית ביורבורג. הליטאים התקנאו מאוד בהצלחותיה של קבוצת ״מכבי״ (א׳) ותמיד שיחקו נגדה בצורה ברוטאלית, בלי לשמור על נורמות התנהגות נאותה ותרבות המשחק.

מקרה עצוב במשחק כדורגל

יום אחד הוכרז ע״י ראש העיר הליטאי על מתן פרס לקבוצת כדורגל המצטיינת ביורבורג. שתי קבוצות היו מועמדות להתחרות ביניהן — קבוצת ה״מכבי״ (א׳) והנבחרת הליטאית. המשחק עורר עניין רב בקרב הציבור הליטאי והיהודי ורבים באו לצפות במשחק. המתח היה גדול. הליטאים פתחו את המשחק בתוקפנות פיזית; הם לא שמרו על הכללים, בעטו ודחפו בלי הרף. היהודים — מצדם — השתדלו לשחק משחק קורקטי. שני

השחקנים הבולטים של ה״מכבי״ היו משה הסלקוביץ ומאיר׳קה הס. שניהם שחקנים־רצים, בעלי־כושר. משה הסלקוביץ, צעיר מוצק, נמרץ ובעל־תושייה, התגלה כתכסיסן נפלא ; הוא הערים בכל פעם על הליטאים וכבר במחצית הראשונה של המשחק קבע ״עובדות״ בשער הליטאים. השחקנים הליטאים נתמלאו חימה והחליטו לפגוע פיזית במשה כדי להרחיקו מן המשחק. ואומנם, כך עשו : שני שחקנים ליטאים התנפלו בגסות על משה ותוך כדי ריצה וז׳חיפות הפילוהו ארצה ואחד מהם — בריון — ניצל את ההזדמנות — נשכב על משה וחנק אותו בברך... כל הטיפולים להחזיר את משה לחיים — לא הועילו, ובו במקום נקבע מותו... — —

המקרה הטראַגי זיעזע את יהודי יורבורג, ולא רק אותם אלא את כל יהודי ליטא. האירוע התפרסם בהרחבה בעיתונות היהודית ורק במילים מעטות בעיתונות הליטאית. בקובנה התארגן ועד ציבורי מיוחד, שדרש בכל תוקף למנות ועדת חקירה ממלכתית, אבל הגורמים הממשלתיים אטמו את אוזניהם משמוע ולא עשו דבר. ראשי הספורט הממשלתיים הסתפקו, בלי בושה, בהתנצלות...

לאחר זמן הקים הוועד הציבורי **מצבת זיכרון** על קברו של משה הסלקוביץ ז״ל בבית העלמין ביורבורג. חברי הוועד הציבורי השתתפו בהלווייה והשתדלו לנחם את המשפחה ואת יהודי יורבורג, שהיו מאז אותו אירוע טראגי מוכי־הלם. גדולה היתה המכה, שהוכו בה ה״מכבי״ ביורבורג, המשפחה ויהודי העיר. ההלווייה נסתיימה. אבל כבד עטף את הקהילה היהודית. האירוע המצער נחרת עמוק־עמוק בלבבות של יהודי יורבורג.

ועדת הספורט של המכבי החליטה, עם כל הכאב שבלב, להמשיך גם להבא בספורט הכדורגל, לדאוג לאימון טוב יותר של חברי הקבוצה, להגיע להישגים ולהוכיח בכך ל״גויים״ כי יכול נוכל ונקיים את סיסמת ה״מכבי״ — ״חזק ואמץ !״

פעילות תרבותית־חברתית ב״מכבי״

לאחר האסון החליט ועד ה״מכבי״ להגביר את פעילותו התרבותית־חברתית ולעורר את הנוער מדכאונו. ועדת התרבות של ה״מכבי״ עיבדה תוכנית פעולה תרבותית־חברתית. במסגרת תוכנית זו החליט ה״מכבי״ לקיים ״אקסקורסיות״ — היינו שייט באוניות הקיטור מיורבורג לקובנה. חברי ה״מכבי״ ביורבורג היו נפגשים עם חבריהם בקובנה ומתארחים זה אצל זה, יום־תמים, לרוב בשבת, באווירה של חברות ורעות. גם ה״מכבי״ בקובנה

נהג לגמול ליורבורגאים בביקור משלהם. וכאשר קהל האורחים 500—600 איש היו ממלאים את רחובותיה של יורבורג, היתה כל העיר לובשת חג ועליצות נעורים. המארחים והאורחים היו יוצאים ברגל לטיול בפאַרקים של יורבורג, נהנים מן הנוף המקסים ומן הבילוי החברתי בצוותא. היו אלה ימים טובים ליהודי יורבורג, שהשכיחו את דאגותיהם ואת צרותיהם.

נוסף על הפעילות הספורטיבית ל״חילוץ עצמות״, דאג ועד ה״מכבי״ גם להעשרת חיי הרוח והנפש של הספורטאים. בערל (דוב) לוינברג, יו״ר ועד ה״מכבי״, אדם חרוץ ובעל יוזמה, עשה רבות להגברת הפעילות התרבותית בקרב חברי הסניף. לשם כך גייס את המורים וגם אנשי־ציבור — ציונים פעילים, שתרמו מכוחם ומאונם כדי להעשיר את חברי ה״מכבי״ בדעת היהדות, הציונות וארץ־ישראל. א״י עמדה תמיד בראש דאגותיו של ה״מכבי״ ביורבורג. חבריו התנדבו לעשייה ציונית, כמו: הפצת ״שקלים״ לקונגרס, פעילות למען הקרנות וכד׳. לא פעם נערכו משפטים ספרותיים ותרבותיים בנושאים בעלי־אופי תרבותי וערכי. בשנות הקונגרסים הציוניים קיימו כנסי־הסברה בנושאים ציוניים על רקע האירועים הפוליטיים בעולם, וזאת כדי לעדכן את **ה״מכבים״** בנעשה בא״י, סיכויי העלייה וכד׳.

מועדון ה״מכבי״ היה בית לכל ביורבורג, מעין מרכז עירוני־תרבותי וחברתי, המאחד את הציונים על כל גווניהם הפוליטיים.

ה״מכבי״ ביורבורג מנה כ־300 חברים פעילים בענפי ספורט שונים. ההוצאות היו גדולות וההכנסה דלה (מס חברים ותמיכת ועד הסיוע). בערל (דב) לוינברג, יו״ר הוועד, לא היה ספורטאי פעיל, אבל הוא היה חדור הכרה בנחיצותו של הספורט לנוער ביורבורג ועשה את הכל כדי להשיג את האמצעים הדרושים לטיפוח ענפי הספורט ולחיזוק ההכרה הלאומית־ציונית בקרב חברי ה״מכבי״.

ה״מכבי״ בימים האחרונים

בשנות השלושים הורע מצבם של היהודים ביורבורג ובארץ ליטא כולה. המדיניות הלאומנית של הממשלה הליטאית הגבילה את היקף פעולתם של היהודים במסחר. נאסרו לחלוטין עיסקי הייצוא והייבוא. גם חברת ״אקספורט־האַנדל״, בה היה בערל (דוב) לוינברג גזבר ומנהל העניינים, חוסלה וכל הסוחרים, גדולים כקטנים, נשארו בחוסר־כול. היטלר עלה לשלטון (1933) והפיל מוראו על כל היהודים ובפרט על שכניו בליטא. ההתפתחות הכלכלית בעיר נעצרה. מוסדות תרבות נסגרו ובתוכם הגימנסיה

העברית. הנוער חש ״רעידת אדמה״ מתחת לרגליו; שערי א״י סגורים. מעטים מצליחים להיחלץ מן המיצר ע״י סרטיפיקאַט. רבים יוצאים לארצות רחוקות. בערל (דוב) לוינברג מהגר לקנדה. נשאר נאמן שם לציונות.

ביורבורג ממשיך ה״מכבי״ בפועלו, בהנהגתו של קיזל ואחרים. הפעילות רפתה בכל תנועות הנוער וגם במפלגות הציוניות — וכך עד היום המר והנמהר. בקיץ 1941, עלה הכורת על קהילת יורבורג והביא עליה כלָיה...

מפעלו המפואר של ה״מכבי״ יוסיף לחיות בזכרונותיהם ובחוויותיהם של הניצולים באשר הם שם.

ז. פּורן

הצופים העברים – השומר־הצעיר

בשנת 1908 פירסם סיר רוברט באַדן־פאוּל, מפקד בצבא הבריטי, ספר בשם SCOUTING FOR BOYS (צופיות לנערים). הספר זכה לפירסום רב, ושימש מורה־דרך לאירגון גדודי־צופים, בארצות רבות, עפ״י שיטת ״הסקאוּטינג״.

גם בארץ ליטא, קמו מייד לאחר השגת עצמאותה, גדודי צופים, בחסות ממשלתית. מטרת הצופיות היתה לחנך את בני־הנוער למידות טובות, לחישול האופי, לאהבת הטבע, ולאזרחות טובה. לגדודי הצופים הליטאים הצטרפו בשעתו גם נערים יהודים, תחילה בגדודים מעורבים ולאחר מכן בגדודים נפרדים.

גדוד הצופים בשם ״השומר הצעיר״, קם בווירבאַלן, ביוזמתו של מנהל הגימנסיה העברית בשעתו, ד״ר יעקב רבינזון, מראשי היישוב היהודי בליטא.
במקביל לייסוד הקן בווירבאַלן קמו, בראשית שנות העשרים, גדודי צופים של יהודים בקובנה ובפוניבז׳, ולאחר־מכן — כמעט ברוב עריה ועיירותיה של ליטא. החומר החינוכי־ההדרכתי, ששימש את הגדודים העבריים, תורגם לעברית מ״הסקאוּטינג״ של באַדן־פאוּל.

גם ביורבורג קם אירגון צופים עברים בראשית שנות העשרים. באותם ימים אפשר היה לראות בחוצות יורבורג שני צעירים לבושים בגדי־צופים — חקי ירוק — על הצוואר תלוי חוט שאליו מושחל חליל וביד ״מטה־צופי ארוך. הצעירים האלה, בלבוש בלתי־רגיל זה, עוררו תמיהה רבה בעיני רואיהם. שמותיהם של השניים — מנחם פוכרט ודוב מינצר. מנחם פוכרט, המבוגר ביניהם, היה בחור גבה־קומה, גוף רזה, בעל הבעה רצינית, אוטודידאַקט. השני בהם — דוב מינצר היה נער מלא חן, תלמיד הגימנסיה העברית ביורבורג. ליד השניים התרוצצו ילדים צעירים וגם הם בלבוש צופי. בהופעה מוזרה זו היה משום חידוש ואות מבשר שינוי בהוויית הדור הצעיר של יורבורג.

המעון והפעילות החינוכית

במרוצת הזמן נשכרה דירה — מעון במונח הצופים — באיזור הצפוני של העיר, רחוב שקט ומיושב בדלילות. המעון שכן בבית חד־קומתי, בן שני חדרים. האווירה במעון היתה כפרית ונעימה. תמיד בקעו מן המעון צלילי־זמר. חדרי המעון היו מקושטים ובמרכזן תמונות באַדן־פאול, הרצל, טרומפלדור. במעון שרר, בדרך כלל, שקט, ניקיון וסדר.

הצופים בקן התחלקו לשלוש שכבות: שכבת ה״כפירים״, הצופים והצופים הבוגרים.

בשכבת ה״כפירים״ היו ילדים בני 9—12. השם כפירים ניתן על שום האימרה ״גור אריה יהודה״ — שם שיש לו משמעות לאומית. הלא־יהודים קראו לשכבה זו ״זאבונים״.

בעדת ה״כפירים״ לא הפרידו בין ילדים לילדות, הם פעלו בחבורה אחת ויחדיו יצאו לטיולים בחיק הטבע; למדו להכיר צמחים, ציפורים וחיות יער. כאשר ה״כפירים״ בילו במחנות, הם רכשו להם הרבה טכניקות צופיות בהליכה, בטיפוס על עצים ובהדלקת מדורה. הם גם למדו להשתמש במצפן, להסתכל בכוכבים ובירח לשם התמצאות בשטח.

מדריכיהם חינכו את ה״כפירים״ להופעה מסודרת, ניקיון, אדיבות, נימוס ומשמעת. להרחבת הדעת — סיפרו ל״כפירים״ על ארץ־ישראל בימי התנ״ך, על גיבורים היסטוריים וגיבורים בא״י החדשה, כמו — גבורת השומרים, החלוצים וכד׳. כעבור זמן קראו לשכבת ה״כפירים״ בשם ״חבירים״, שבטי בני מדבר עבריים הנודדים במדבר וכובשים את א״י.

שכבת הצופים בקן

התא היסודי־החינוכי בקן — הקבוצה — מנתה 8—10 צופים. הקבוצה היתה חד־מינית — צופים לחוד וצופות לחוד. הצופים היו מתכנסים פעמיים בשבוע, במעון או בחיק הטבע, לפגישות (״קיבוץ״) עם ראש הקבוצה (״הקבוצאי״). מהצופה נדרש להופיע בלבוש צופי, לציית להוראות הקבוצאי, לדייקנות, סדר ומשמעת מוחלטת.

ה״קיבוץ״ התחיל בפקודת ״הסתדר! עמוד דום!״ והברכה — ״היה מוכן!״ כשהתשובה היא — ״מוכן תמיד!״. את הפעולה היו מתחילים בצעדה קצרה, שירה, ישיבה ושיחה — ולסיום — ריקוד ״גילו הגלילים, גיבורי החייל״, ההורה של הימים ההם. העיקר בקבוצה היה הגיבוש

החברתי, יחסי הרעות וגילוי הלב. בשיחות ה"אפיה" — היו משוחחים על אופי חברי הקבוצה בגילוי־לב ומחפשים דרך לתיקון עיוותים. לכל קבוצה היה דגל־משולש מבד ועליו רקום השם והסמל של הקבוצה — ציור חיה, עוף אי פרח.

בשבת קיימו הצופים מיפגש של הגדוד, המונה 4 קבוצות, הקבוצאים וראש הגדוד. ראשיתו במפקד חגיגי, הדומה למיפגש הקבוצה. אם נתקיים אירוע חגיגי כלשהו היו מביאים את דגל הגדוד — עשוי מבד־משי ירוק כהה ועליו הסמל — שלושה עלי־תמר ולמטה כתוב "היה מוכן". בשולי־הדגל, למטה, היה כתוב: "קן הצופים — גדוד יורבורג". עם הבאת "דגל הגדוד" עומדים דום. ראש הגדוד מפקד: "כבוד לדגל — סאַלוט!" — דממה משתררת והכול מצדיעים לדגל. (ההצדעה מתבצעת על־ידי הרמת היד, כשהבוהן לוחץ על הזרת ושלוש האצבעות האמצעיות זקופות). כל מיפגש של גדוד היה חג לצופים; האווירה, ההשראה ומצב הרוח המרומם עשו רושם חזק על המשתתפים והעניקו להם חווייה בלתי נשכחת.

צופיות בשדה וביער

קדימה אח, על שיא ההר
ביער בין אלונים;
על שפת יאור, על מרחב כר
שם סקאוטים עברים חונים
לא בין חומות ולא בעיר —
המרחביה, נווּם:
בעינם צחוק, בפיהם שיר
וגיל — אך גיל בלבבם.

יצחק קצנלסון

באחד מחוקי הצופים כתוב: "הצופה חובב הטבע". הצופה, בדרך כלל, מקיים את כל חוקי הצופים מתוך הבנה והכרה בחשיבותם, אולם את החוק ביחס לטבע הוא מקבל בהתלהבות. ואמנם הצופים ביורבורג — קיימוהו הלכה למעשה. יורבורג מוקפת יערות; לכן הצופים לא הסתגרו בד' האמות של המעון אלא יצאו לטיול, למחנה או למושבה! ורבים היו הטיולים והמחנות, שערך קן יורבורג בנוף המקסים שבסביבתו. הטיולים האלה נחרתו עמוק־עמוק בלב הצופים. הרבה הכנות קדמו לפני היציאה למחנה.

והרי מספר מיומנויות ספורטיביות, שכל צופה היה חייב לדעת, לפני צאתו למחנה.

— מדידת מרחק בעיין — גובה עץ, רוחב נהר, מהירות הזרם ;
— קביעת רוחות העולם לפי מצפן, שעון שמש, תנועת הירח והכוכבים ;
— איתות — אלפא־ביתא מורס ; סמפור ;
— הליכה של קילומטר בצעד צופי, ב־7 דקות ;
— הליכה של 7 ק"מ בצעד צופי, להסתכל ולזכור את הדברים הבולטים בנוף ;
— להקים אוהל — לדעת 20 שימושים במטה הצופי ו־10 קישורים בחבל ;
— לדעת להבעיר מדורה ב־2—3 גפרורים ולבשל ארוחה של 3 מנות ;
— לדעת לפחות, 8 תרגילי־ספורט לחיזוק הגוף ;
— לדעת עזרה־ראשונה במקרה של פציעה והיגיינה בחיי יום־יום במחנה.

וכשנסתיים המחנה במצב רוח מרומם — היו הצופים אומרים : "טוב יום במחנה — מחודש ימים בעיר..."

ונחטא לאמת אם לא נזכיר גם את ספורט השייט בנהרות. שלושה נהרות ליורבורג — והרי זה יתרון שלא כל קן זוכה בו. ואכן, קן יורבורג ניצל את יתרון־השייט ; ומי לא זוכר את שעות השייט במיטובה, את השירה ואת הצחוק עד לדמעות...

חוקי הצופים

החוקים שימשו מורה־דרך לכל צופה מיום הצטרפותו לקן. עבירה על חוקי הצופים נחשבה למעשה חמור מאוד. כל צופה חייב לדעת בעל־פה את החוקים ולהסביר תוכנם ומהותם. אולם, ידיעת החוקים בלבד, אינה מספקת ; הצופה חייב לחיות לפיהם ולקיים אותם בחיי יום־יום.

ואלה החוקים :

א. הצופה שומר אמת
ב. הצופה מסור ונאמן לעמו
ג. הצופה עוזר לזולתו
ד. הצופה רע לכל ואח לכל צופה
ה. הצופה מנומס ונכון לשרות
ו. הצופה חסכן וחס על רכושו ורכוש של אחרים
ז. הצופה חרוץ ותקיף בדעתו
ח. הצופה עליז, רענן ואמיץ־רוח
ט. הצופה עניו
י. הצופה טהור במחשבותיו, דיבוריו ומעשיו
(שומר על טוהר מיני, אינו מעשן ואינו שותה אלכוהול).

החוקים שלעיל, בניסוחם הניתן כאן, מתבססים על "ספר הצופיות" של באַדן פאול, והם היו בתוקפם בשנותיה הראשונות של התנועה. אך כאשר התנועה אימצה לעצמה את השקפת העולם הציונית־חלוצית — שונו החוקים בהתאם. אולם היסוד הצופי נשאר תקף בהם גם להבא, כעקרון חינוכי־מנחה בתנועה.

המדרגות

המדרגות שימשו, בעצם, מערכת עבודה עיונית־לימודית לשכבת הצופים. כל התכנים במדרגות היו מחולקים לשלושה פרקים. הצופה למד אותם בקבוצתו וניבחן בהם. ואלה פרקי המדרגות: א. הצופיות וכל הכרוך בזה. ב. החוקים והעקרונות החינוכיים. ג. מידע על העולם ועל ארצו־מולדתו.

לאחר השינויים הרעיוניים, שחלו בתנועה — עובדה תוכנית חדשה ל"מדרגות" ברוח האידיאולוגיה הציונית־חלוצית.

תוכנית "המדרגות" כללה:

יהדות — פרקים נבחרים מן התנ"ך, קטעים מפרקי־אבות, חגים מסורתיים וחגי־טבע, תקופות בתולדות ישראל, אישים, הגבורה בישראל ועוד.

ארץ ישראל —ידיעות כלליות בידיעת הארץ, העלייה לדורותיה, יישוב הארץ בדורות האחרונים, חיבת־ציון, המושבות הראשונות, הבילויים, עיר וכפר בארץ, פועלים יהודים בא"י, "השומר", המושב והקיבוץ. השומר הצעיר בא"י. כחומר רקע לימודי שימשו הספרים: אוטואמנסיפציה של ד"ר י. ל. פינסקר, מדינת היהודים מאת ד"ר ב. ז. הרצל וכן הספרים "חולמים ולוחמים" של יערי פולסקין, ספר "יזכור", ספר הלימוד "במסילה", ספר תולדותיו של יוסף טרומפלדור (כתב — פסח ליפובצקי) — איש העבודה וההגנה ומייסד "החלוץ". (דבריו האחרונים "טוב למות בעד ארצנו" — היו לאימרה מקודשת בפי הצופים). בי"א באדר קיימו בקן יום זיכרון לזכרו.

כמו־כן נלמדו פרקים נבחרים של הסופרים — אחד העם, ברנר, א. ד. גורדון, ח. נ. ביאליק, ש. טשרניחובסקי, א. שלונסקי, יצחק למדן ("מסדה") ואחרים מבני־דורם. ההימנון הצופי — "היה נכון" — הוחלף בשירו של חיים־נחמן ביאליק "ברכת עם" (בית ראשון), המעודד את הפועלים־החלוצים בוני־הארץ.

תחזקנה ידי כל־אחינו המחוננים
עפרות ארצנו באשר הם שם;
אל יפול רוחכם — עליזים, מתרוננים ב' פעמים
בואו שכם אחד לעזרת העם!

וכמובן, ששרו בשעתו, גם את שיר "התקווה" של אימברג, שהיה הימנון של ההסתדרות הציונית.

גם ברכת הצופים "היה מוכן!" — "מוכן תמיד!" הוחלפה ל"חזק!" — "חזק ואמץ!".

בהמשך "תהליך השינוי" הוכנסו ל"מדרגות" גם פרקים בתורת החברה וכן באידיאולוגיה של תנועת העבודה הציונית־חלוצית.

ההבטחה הפומבית

לפי הנוהג בשכבת הצופים הבוגרים, היה על הצופה־הבוגר למסור הבטחה פומבית, המבטאת את נאמנותו לתנועה, למטרותיה ולערכיה. צופה, שקיבל את חוות דעתם החיובית של חברי קבוצתו על התנהגותו הטובה — ראוי למסור את ההבטחה הפומבית במעמד חגיגי. ראש הגדוד, האח הבוגר, היה נושא את דבריו על אחריותו של הצופה, המוסר את ההבטחה.

בסיום דברי ראש־הגדוד היו מביאים את דגל־הגדוד וכולם היו מכבדים את הדגל הכחול בעמידת דום ובסאַלוּט.

הצופה, המוסר הבטחתו, עומד זקוף־קומה מול הדגל וראש הגדוד, השואל:

ראש הגדוד: "הידוע תדע את ערך כבודו של האדם והן־צדקו?

הצופה: "כן, ידעתי ויש לבטוח בי ובהן־צדקי".

ראש הגדוד: "היכול אני לבטוח בך ובהן־צדקך, כי תמלא את חובתך לעמך, עזור תעזור לבני־אדם ושמרת את חוקי הצופים"?

הצופה: "כן, ידעתי ויש לבטוח בי ובהן־צדקי".

ראש הגדוד: "מסור הבטחתך". (הצופה מצדיע לדגל ומוסר את ההבטחה).

הצופה: "הריני מביע בזה את הבטחתי הפומבית, המאושרת בהן־צדקי, שמלא אמלא את חובתי לעמי ולארצי, עזור אעזור לבני־אדם ושמרתי את חוקי הצופים".

ראש הגדוד: "בטוח אני בך ובהן צדקך, כי את מוצא שפתיך תשמור. מעתה אחינו אתה, אח למשפחת הצופים הגדולה".

ראש הגדוד: "בהצלחה!" — עונד לצופה את הסמל ומוסר לו את העניבה הכחולה.

הצופים שרים את ההימנון

בזה תם ונשלם הטקס. את התרגשות הצופים אי־אפשר לתאר במילים. חברי הקבוצה מחבקים את הצופה, שמסר את ההבטחה והוא מחבק אותם. הכול שמחים ועליזים עד שפורצים בשירה ובמחול ההורה...

זהו, בעצם, הנוסח הבאַדן־פאוּלי של ההבטחה הפומבית, שהיה בתוקפו בכל שנות קיומה של התנועה.

פניה החדשות של התנועה

בתנועה הלכה וגברה הנטייה לשנות את אופייה ומטרותיה, אך היו גם שדבקו בצופיות הבאַדן־פאולית והתנגדו להוספת תכנים ציוניים־חלוציים. אולם, רוב חברי השכבה הבוגרת הסכים, בלי היסוס, למתן תוכן ציוני־חלוצי לתנועה. הקן המשיך בפעילותו; הצופיות נשארה בתוקפה כמסגרת אירגונית וכשיטת החינוך של התנועה, אך תוכנה נתעשר. מעתה נקרא הקן — "קן הצופים העברים השומר הצעיר". התנועה ראתה את עצמה כממשיכה דרכו של "השומר", שמשמעו: קיבוץ — עבודה, יישוב הארץ, שמירה והגנה.

הנוער השומרי לקראת היציאה להכשרה

באותם ימים התארגנה קבוצת חברים בסניף ה"מכבי" ביורבורג, וביניהם זבולון, חבר הוועד, שהזדהתה רעיונית עם הציונות החלוצית. חברי הקבוצה ראו ביוסף טרומפלדור את מורם ורבם הרוחני — ונקראו בשם "גדוד טרומפלדור". חברי "הגדוד" הצטרפו ל"שומר־הצעיר" והיזקו את הקן השומרי. זבולון מילא בקן יחד עם חיים סיגר תפקידים ראשיים. מאז קיבל הקן תנופה גדולה יותר והורגש כוחו העולה בכל תחומי הפעילות הציונית בעיר. חיים סיגר ענה לציפיות חברי "גדוד טרומפלדור" באישיותו המוצקה ובהשקפת עולמו הציונית המגובשת.

שכבת השומרים — לקראת הגשמה

כשהצופה בקן מגיע לגיל שבע־עשרה, הוא מצטרף לשכבת השומרים, המחייבת את חבריה להגשמה. השלב הראשון בהגשמה הוא יציאה להכשרה. השומר עומד עתה בפני הכרעה גורלית לגבי מסלול חייו האישיים בעתיד הקרוב. יש שומרים שמחליטים ללא היסוס ויש שמתקשים להחליט מסיבות אישיות. בדרך כלל מתייעצים עם ההורים ולא תמיד תשובתם חיובית. ואז עומד השומר בפני הכרעה קשה. בייחוד היו מכבידים ההורים על הבנות. זכור לנו מקרה שאחת השומרות בקן — חנה סמולניק (פולן) החליטה לצאת להכשרה ונתקלה בהתנגדות חריפה מצד ההורים. חנה — לא ויתרה להורים ובאחד הלילות קמה וברחה מביתה להכשרה. במקרה זה הצטרפה לקבוצה חקלאית בדומפן — אחוזה של גרמני בחבל ממל (קלאיפדה). חנה היתה הראשונה בקן לצאת להכשרה והראשונה לעלות ארצה (1929). גם משה ריזמן יצא להכשרה בדומפן. לאותה קבוצת

קבוצה שומרית בהכשרה באחוזת דומפן, שבחבל ממל (קלאיפדה), קיץ תרפ"ז (1927). השומרים הראשונים יוצאי יורבורג בהכשרה. מימין: משה ריזמן, חנה סמולניק (פולן) ביניהם יושב זבולון פ.

דומפן הצטרף גם זבולון, שלושה ימים לאחר סיום לימודיו בתיכון, וגם במקרה זה בלי הסכמת הוריו.

המעבר מרומנטיקה צופית וחיי נעורים תוססים לחיים באחוזה נידחת — איננו קל. העבודה המפרכת מתחילה בבוקר מוקדם ומסתיימת מאוחר בערב. תנאי־המגורים והכלכלה ירודים. אף־על־פי־כן מסתגלים. "פעם צופה — תמיד צופה". האִמרה מתאמתת בהתקלות עם הקשיים. הצופה־השומר הטוב עומד במיבחן. גם ההכשרה בעיר לא קלה; אבל התקווה לעלות ארצה מחזקת את הרוח.

עם סיום תקופת ההכשרה — מתחילות בעיות העלייה. אין סרטיפיקטים. "ממשלת הוד מעלתו" מתאכזרת. מחכים ומחכים וההמתנה גורמת צער ואכזבה. התור לעלייה ארוך. לכן זורמת העלייה טיפין טיפין, כשהדרישות לעלייה רבות והמאבק לסרטיפיקאַט קשה.

וכשעולה השומר ארצה הוא מצטרף לגרעין שומרים מליטא, בני־גילו, על מנת להקים קיבוץ חדש. ובינתיים — יושבים באוהלים ליד מושבה — זו או אחרת — ועובדים — מי בפרדס ומי בכביש או בבניין. וכשהקרן הקיימת — מודיעה לגרעין הקיבוצי כי הוקצב לו אי־שם שטח קרקע להתיישבות — אין מאושר ממנו. בדרך כלל נוהגים להתחבר שניים או שלושה גרעינים־קיבוציים להתיישבות משותפת על הקרקע.

ואנו, לא לפרשת ההתיישבות באנו לספר, אלא לכך שהשומרים, העולים מיורבורג, השתלבו בגרעינים ההתיישבותיים והקימו יחד קיבוצים. שישה קיבוצים הקימה תנועת השומר הצעיר מליטא והם: בית־זרע בעמק הירדן, כפר מסריק בעמק זבולון, עמיר בגליל העליון, רמת השופט בהרי מנשה, מענית בשומרון ולהבות הבשן בגליל העליון. בין המתיישבים בקיבוצים אלה תמצא שלוחות מיורבורג, שהגשימו את חלום חייהם בקיבוץ. ויש גם שומרים מיורבורג, שהצטרפו, מטעמים אישיים, לקיבוצים אחרים לאו דווקא קיבוצים שומריים כמו גבעת ברנר, אפיקים ועוד. לא מעט שומרים מיורבורג ניתן למצוא גם בכפריה ובעריה של ישראל.

לצערנו, הולך ופוחת בדרך הטבע, מספר השומרים היורבורגאים בקיבוצים ובכלל. אין נצח. אנשים מסתלקים ושארי־בשרם הם המייצגים כיום את יורבורג. הרבה יורבורגאים, שעזבו את יורבורג, עוד לפני השואה, מפוזרים כיום בכל חלקי התבל.

האם תמה בזה פרשת יורבורג? האם ייזכר עוד שם קהילתנו? שם הקן הצופי־שומרי ביורבורג?...

קשה להעלות על הדעת שצעירים וצעירות אלה, שהכרנו — חניכי קן הצופים העברים השומר הצעיר — הנאהבים והנעימים בחייהם, שמילאו את רחובותיה של יורבורג שחוק ועליצות — אינם בחיים... הם, שהיו בשעתו מקור־גאווה להוריהם ולתפארת יהודי יורבורג, נכרתו ביד אכזרית ופושעת מארץ החיים...

ועתה... המעון השומרי ריק. דממת בית קברות מסביב. השבילים נשמו. אין המולה ואין שמחת נעורים. פסקה שירת חייהם. גם חיים סיגר, ראשם ורבם, וגם רבקה קרבלניק חברתו, אינם. אבדו לנצח. ורק זכרם הטהור יהא שמור לעד בלב מכיריהם וקרוביהם. — —

זהו בתמציתו סיפור־עלילה דראַמטי של חבורת נערים ונערות, חברי תנועת נוער מפוארת, והשומר־הצעיר שמה. כעשרים שנה פעלו הצופים והשומרים בקן הצנוע שלהם, בירכתי העיר יורבורג, קן למופת, פינת חמד לחלום, להרחיב דעת ולהעשיר את הנפש בחוויות נעורים מסעירות.

וקן זה — כיתר עשרות הקינים של תנועת השומר־הצעיר בליטא — רשם דף מזהיר בתולדות תנועות הנוער הציוני־חלוצי. וצעירים, אלה שחלמו את חלום ציון, נקטפו באיבם ולא זכו להגשים את חלומם — לעלות לארץ ישראל המתחדשת ולהשתתף בבניינה ובפיתוחה, למענם ולמען עם ישראל.

זבולון פורן

היה היתה בית״ר ביורבורג

ברחבי ליטא צמחה והתפתחה, לפני מלחמת העולם השנייה, תנועה חזקה בשם בית״ר, תנועת נוער שפעלה וחינכה ברוחו של המנהיג הציוני הדגול, זאב ז׳בוטינסקי. התנועה לא פסחה גם על יורבורג, עיירת הולדתנו, כשם שתקעה יתדות בכל הקהילות היהודיות הפזורות כמעט בכל אירופה.

תנועת בית״ר ביורבורג משכה לשורותיה מטובי הנוער בעיירה. מי שעבר את הסף בקן בית״ר, הרגיש כאילו נכנס לטרקלין, ממנו מובילים שבילים רבים לחופי המולדת, משאת נפשם של חברי התנועה.

החינוך הציוני, שקיבלנו בקן בית״ר, הצטיין בתוכנו המיוחד: חינוך לערכים לאומיים, להחייאת השפה העברית ולאהבת העם והמולדת. השאיפה לעלייה דבקה בכולנו, והיא לא היתה מתגשמת, אף חלקית, לולא אותה ההכשרה, שקיבלנו בקן כפרטים וכקולקטיוו, בהדרכתו ובמסירותו המיוחדת של מפקד הקן יהודה מוסט ז״ל.

הכשרה זו מצאה את ביטוייה בפעולות רבות ומגוונות בקן בית״ר, ופעולות אלו הן אשר הטביעו את חותמן על מהלך חיינו וחישול אופיינו לקראת משימות אחראיות לימים יבואו.

בימים ההם, כשכולנו חלמנו על המדינה היהודית שקום תקום, לא ידענו על הסערה המתקרבת ועל השואה המתרגשת לבוא, שתמיט אסון נורא על העם היהודי באירופה. לא ידענו אז שחלומם של רבים לא יתגשם, וכי מרביתם יהיו קרבנות ההשמדה.

ניצולי השואה בעיירתנו, חברי התנועה, שזכו להגיע בדרכים־לא־דרכים ובזמנים שונים לארץ־ישראל, אינם יכולים לשכוח את ימי העבר המפוארים של סניף בית״ר ביורבורג.

זהבה פולרביץ־בן־יהודה

קן הצופים העבריים ״השומר הצעיר״ יורבורג, 1925.

צופים בוגרים בקן יורבורג. במרכז — זבולון פ. ולצדו משמאל בת־שבע שטוק (אילון).

הנהגת גדוד הצופים ביורבורג, תרפ״ז.
במרכז חיים סיגר ולצדו (משמאל) זבולון פ. רחל קרבלניק, לאה שטוק, אחות בת־שבע שטוק (אילון);
מימין לסיגר — מאירוביץ, חנה בראון, אליעזר שפירא.

תזמורת כלי מיתר של ה״מכבי״ ביורבורג, 1925.

והחלוץ עובר לפני המחנה

תנועת "החלוץ" היתה פופולארית ביורבורג. על אף קשיי ההכשרה והציפייה הממושכת לקבלת סרטיפיקט לעלייה — היו רבים שהצטרפו ל"החלוץ". בשנים האחרונות שלפני השואה אף נוסד **קיבוץ־הכשרה** ביורבורג.

"החלוץ" נזקק לעזרת הציבור וכאן אחד ממפעליו הכספיים :

אַלע נעמען אַנטייל אין דער "איינהייטס־קייט פאַר דעם "החלוץ"

יעדער, וועד ס'נעמט אַנטייל אין דער "איינהייטס־קייט" גיט דעם "החלוץ" די מעגליכקייט צו פארפעסטיקן זיינע ווירטשאַפטן.

ה' **חיים סיגאר** ענטפערט ה' אלימלך פערק (בארץ פרופ' וראש הפקולטה לחקלאות ברחובות) מיט 10 ליט און רופט אַרויס :

פרל. פרידלאַנד אידאַ, יורבורג

" פיינבערג חנה, יורבורג־טאַווריג

פרוי ראַבינאָוויץ שיינע, מאַריאַפּאָל

ה' גאָרשיין דוד, יורבורג, לערער

" צעכאַנאָווסקי ישראל יורבורג, לערער

" טייכמאַן מרדכי יורבורג, מנהל הגימנסיה העברית

" לינטופסקי חנוך יורבורג, לערער

" לייפציגער אליעזר יורבורג, לערער

" בליזאַוויסקי יחיאל, פאָסוואָל, לערער

" אַרש אלימלך, בירזש, לערער

בספרה המקיף והיסודי של שרה נשמית — **היו חלוצים בליטא** (הוצ' בית לוחמי הגיטאות, תשמ"ג) מתפרסמים, בין השאר, מספרים על "החלוץ" בליטא, שלפי גודל האוכלוסייה תפס את המקום הראשון בעולם. בשנת 1933 היו מאורגנים ב"החלוץ" בליטא — 5000 חברים ב־110 סניפים ; מהם כ־1500 בלמעלה מ־50 קיבוצי־הכשרה וכמספר זה גם פלוגות הכשרה.

התור לעלייה היה גדול ומספר הסרטיפיקטים לא סיפק את הדרישות. למשל, בשנת 1935 קיבל מרכז "החלוץ" בליטא סרטיפיקטים רק ל־33 חברים ו־28 חברות.

וזה היה רק טיפה בים... מרכז "החלוץ" נאלץ אז למצוא דרכים אלטרנטיביות, בלתי לגאליות. **(פז)**

יי. א. ק. – יידישער אטלעטיק קלוב

פרט ל״מכבי״ נתקיים ביורבורג עוד מועדון יהודי לספורט בשם יי. אַ. ק. הפעילות הספורטיבית של יי. אַ. ק היתה מצומצמת למדי. עיקר הפעילות התרכזה במועדון בו פעלו קבוצות להתעמלות, לגברים לחוד ולנשים לחוד.

ליי. אַ. ק. היתה גם קבוצת כדורגל, שרמתה היתה נמוכה למדי. לרוב שיחקו בכדור־עף. יי. אַ. ק. לא ערך מופעי־ספורט לציבור הרחב וגם לא קיים תהלוכות ברחובות העיר. בימי הקייץ יצאו חברי יי. אַ. ק. לטיולים וקיימו מיפגשים ופעולות ספורט בחיק הטבע. ומכיוון שהמועדון היה צר, נהגו חברי יי. א. ק. לקיים את הפעולות הספורטיביות ביער או בגני העיר.

ביי. אַ. ק. התנהל הכול ביידיש. גם הפקודות — ״להסתדר! עמוד נוח! קדימה צעד!״ — ניתנו ביידיש. אמנם גם ב״מכבי״ דיברו יידיש, אך הפקודות וכל האווירה במועדון היתה עברית וציונית.

ביי. אַ. ק. נתקיימה פעילות תרבותית־חברתית ענפה למדי. בפעילות זו השתתפו לא רק הספורטאים של יי. אַ. ק., אלא גם תושבים ״יידישיסטים״ למיניהם — מהם ממפלגת הפאָלקיסטים וגם מהקומוניסטים היהודים, שנאלצו לפעול במחתרת, מחמת החוק האוסר על קיומם של אירגונים שמאלניים.

למועדון יי. אַ. ק. נתנו חסותם כמה יידישיסטים, אנשי־ציבור, שהיו מרצים בפני חברי המועדון בנושאים בעלי־אופי תרבותי, כגון: הופעת ספר חדש ביידיש, ספרות יידיש ותרבותה וכד׳. אחד המרצים הנודע בהם, היה מרדכי גוט, בנו של הרבי אריה־לייב (לייבצ׳יק) גוט, שהיה מורם ורבם של תלמידי בית־הספר היסודי (התלמוד תורה).

גוט זה, איש רציני ומשכיל, היה בקי בתלמוד וחובב יידיש. הוא לא התעניין בספרות העברית, אעפ״י שהשפה העברית היתה שגורה בפיו.

בין המרצים ביי. א. ק. היה גם ראש היידישיסטים בליטא יודל מאַרק, מי שייסד יחד עם הלנה כאַצקעלעס את בית־הספר היידשאי ביורבורג. היה זה בית־ספר קטן, אך גאוות היידשאים בעיר. לרשות היידשאים ביורבורג עמדה להשאלה — ספרייה ביידיש, בשם ספריית ״מנדלי״. גם ציונים רבים, שלא שלטו בשפה העברית, היו מחליפים ספרים בספריית ״מנדלי״.

ז. פורן

פרק ו

יורבורג היהודית בכיליונה

השמש זרחה, השיטה פרחה והשוחט שחט.

ח. נ. ביאליק

סֵפֶר הַדְּמָעוֹת

הַדְּבָרִים יָצְאוּ מִן הַלֵּב
הַמִּלִּים נִכְתְּבוּ מִתּוֹךְ כְּאֵב –

כָּל מִלָּה
בְּדָם טְבוּלָה
דַּם־אָדָם
דָּם שֶׁל עָם.

סֵפֶר דְּמָעוֹת
מַזְכֶּרֶת לְדוֹרוֹת.

דִּמְעָה – לְהוֹרִים שַׁכּוּלִים
דִּמְעָה – לְאָחוֹת וּלְאַחִים יְתוֹמִים
דִּמְעָה – לְסָב יָשִׁישׁ וּלְסַבְתָּא קְשִׁישָׁה
דִּמְעָה – לִקְהִלָּה קַדִּישָׁא.

דִּמְעָה – לְרֶצַח תִּינוֹק קָטָן –
קָרְבַּן רִשְׁעוּת בְּנֵי הַשָּׂטָן,
נֶפֶשׁ קְטַנָּה, שְׁסוּעָה
בְּפִרְפּוּרֵי גְּסִיסָה.

מָוֶת בַּחוּצוֹת –
נֹאד מָלֵא דְּמָעוֹת.

קוֹלוֹת זָעֲקוּ – "הַצִּילָהוּ!"
פִּיּוֹת הִתְפַּלְּלוּ – "הוֹשִׁיעָהוּ!"
אַךְ אֵין שׁוֹמֵעַ וּמַאֲזִין
וְאֵין קוֹרֵעַ גְּזַר הַדִּין;
אֵין מֵנִיד עַפְעַף
וְאֵין פּוֹרֵשׂ כָּנָף...

וְהַשָּׁמַיִם אֲטוּמִים
וְאֵין שׁוֹמְעִים זַעֲקַת שְׂרִידִים –
הָעוֹלָם שָׁחוֹר־מִשְּׁחוֹר
וְאֵין לִרְאוֹת שְׁבִיב־אוֹר.

וְהַהֶרֶג רַב
לֹא שָׂרַד בֵּית־אָב
כָּל הָעִיר שׁוֹאָה
קְהִלַּת יוּרְבּוּרְג חָרְבָה.

★

הַשֶּׁמֶשׁ שָׁקְעָה,
חֲתוּלָה יִלְלָה –
אֵין כֹּל
רַק שְׁכוֹל.

וּבַלַּיְלָה –
בְּחֶשְׁכַת לַיְלָה, רַק נֵר זִכָּרוֹן יָאִיר
אֶת קְדוֹשֵׁי הָעִיר.

זְבוּלוּן פּוֹרָן

השואה במלחמת העולם השנייה

קהילת יורבורג במאבקה ובכליונה

המושג שואה, שפירושו חורבן, הרס, כיליון, נתייחד להשמדת יהדות אירופה במלחמת העולם השנייה (1939—1945). 16 מיליון נפש מנה העם היהודי עם פרוץ המלחמה ולמעלה מ־6 מיליון מהם הושמדו בידי הנאצים ועוזריהם. קהילות היהודים באירופה נחרבו, בעשרים ואחת ארצות, שנכבשו ע״י הנאצים.

בשנת 1933 עלה אדולף היטלר לשלטון בגרמניה, איש גס־רוח, צמא דם וצורר היהודים. ב־1939 פתח היטלר במלחמה במטרה לכבוש את ארצות אירופה. כשש שנים נמשכה המלחמה, שהטביעה את העולם בים של דם. כמעט כל ארצות אירופה נכבשו ע״י צבא הכיבוש הנאצי. מיליוני אנשים נהרגו. ערים רבות הפכו לעיי־חרבות. מיליונים נעקרו מבתיהם. אולם, האסון הגדול ביותר פגע ביהודים. הנאצים החליטו להשמיד את העם היהודי. כל אדם ממוצא יהודי — נידון להירצח.

ב־20 לינואר 1942 כינס היטלר לוועידה את ראשי השלטון הנאצי ברובע הברלינאי — WANNESSEE AM GROSSEN כדי לדון בנושא — **הפיתרון הסופי של בעיית היהודים**. בוועידה ״היסטורית״ זו הגיש ראש משטרת הביטחון והאס־דה, האובר גרופנפירר היידריך, תוכנית מפורטת לחיסול 11 מיליון יהודים באירופה. בדם קר דנו המשתתפים, במשך 90 דקות, בשיטות ההריגה המועדפות, ההתארגנות, בעיות ההובלה וכו׳. התוכנית אושרה לפרטיה על־מנת להוציאה אל הפועל בשלבים. ואמנם בוצעה התוכנית בחלקה הגדול.

להלן רשימת הארצות בהן בוצעה השמדת היהודים באירופה (באחוזים):

פולין (85.7); ברית המועצות (42); רומניה (50); הונגריה (50.4); צרפת (33.3); צ׳כוסלובקיה (84.6); גרמניה (81); אוסטריה (66.6); לוקסמבורג (83.4); ליטא (90); לטביה (89.5); הולאנד (73.3); בלגיה (50); יוגוסלביה (75); יוון (80); איטליה (26.3); בולגריה (14); דניה (7.1); נורבגיה (50); אסטוניה (90).

ועתה נרשום את נתיב היסורים בו עברה יהדות אירופה במהלך המלחמה:

הראשונים לכיליון היו יהודי גרמניה ואחריהם יהודי פולין, היישוב היהודי הגדול באירופה, שמנה לפני מלחמת העולם השנייה 3.5 מיליון יהודים. כדי להקל על מלאכת ההשמדה ריכזו הנאצים את כל היהודים שבערים הגדולות, בגיטאות ורשה, לודז׳, ביאַליסטוק, ריגה, וילנה וקובנה ו;ם שבלי (גיטו קטן יחסית) ועוד.

בגיטאות הועסקו היהודים בעבודות כפייה, כמו: מפעלי תעשייה, סלילת כבישים, בניית גשרים ועוד. תנאי המגורים והתזונה היו גרועים.

בנוסף לעינויים בגיטאות, הקימו הנאַצים את **מחנות המוות** באושוויץ, מיידנק, בירקנוואַלד, טרבלינקה, חלמנו, בלזן ועוד. במחנות אלה הותקנו תאי־גאַזים וכבשנים, שזרזו את תהליך ההשמדה של בני־אדם בהמוניהם.

מייד לאחר כיבושי הנאצים בארצות הבלטיות — ליטא, לטביה אסטוניה וגם רוסיה הסובייטית, ערכו הנאצים ועוזריהם המקומיים טבח אכזרי. קהילות שלימות חרבו.

בליטא הושמדו היהודים, בחלקם הגדול, כבר בימים הראשונים לפלישת הנאצים (1941). הראשונים לכלייה היו יהודי העיירות הקטנות בליטא. גורלם של יהודי יורבורג היה כגורל יתר העיירות בליטא. רק בערים הגדולות הקימו גיטאות, בהם כלאו את היהודים, כמו וילנה (60.000), קובנה (20—30 אלף ושבלי, גיטו קטן יחסית, כ־3000 איש. ההשמדה בגיטאות נערכה בשלבים. את האנשים הבלתי־כשרים הוציאו להורג — מווילנה נשלחו לפונר ומקובנה לפורט ה־9 וה־7 ליד קובנה ושם מצאו את מותם. הנשארים הועסקו בעבודות כפייה עד לחיסולם. כבר כמעט בסיום המלחמה הוציאו הנאצים את היהודים, המוכשרים עדיין לעבודה בגרמניה, שם הועסקו בעבודות כפייה. מהם רבים ניצלו עם מפלת הגרמנים במלחמה, ביניהם ניצלו גם כמה יורבורגאים, שהיו בגיטו קובנה.

ביורבורג הושמדו כל היהודים, כנאמר, בשלושת החדשים הראשונים לפלישתם של הנאצים. בחדשים אלה (יוני—ספטמבר) היתה יורבורג למעין גיטו, שממנו אין יוצא ואין בא. גם כאן פעלו בשלבים. קבוצות קבוצות הוצאו היהודים ליער בדרך לסמלניינקן, בבית־העלמין ובמקומות אחרים בהם הושמדו זקנים, נשים וטף באכזריות נוראה. ביורבורג לא ניתן היה להקים תנועת התנגדות או קבוצת מחתרת. הסביבה הזרה התנכרה ליהודים.

ו"הידידים" הליטאים, אם היו כאלה, פחדו להושיט עזרה.

אולם, אף־על־פי־כן ולמרות הכול הצליחו מעטים־מה־מעטים להתארגן לקבוצת פרטיזנים ויצאו ליערות בסביבות יורבורג. אליהם הצטרפו גם אנשים מגיטו קובנה ויחד מנו כ־70 איש. (ראה מאמר "אנשי יורבורג ביערות" בספר הזיכרון). אחדים מקבוצת אנשי יורבורג ביערות הצטיינו בהעזה ובאומץ לב; אחד מהם אף התגלה כמנהיג וכלוחם נועז ורב־תושייה. קבוצה זו ביצעה כמה פעולות נועזות בלוחמה פרטיזנית נגד יחידות צבאיות של הגרמנים. כן נודעה קבוצת "אנשי יורבורג" ביער כקבוצה אמיצה, שהפילה חתיתה על הכפרים הליטאיים בסביבה. הכפריים נאלצו לספק לפרטיזנים של יורבורג את כל צרכיהם ואף לתת מחסה לנשים וילדים בבתיהם. לצערנו, בסוף המלחמה הוכרעה קבוצת "אנשי יורבורג". אולם, בלוחמה הנועזת שלהם הם הצילו, זמן ממושך, את עצמם ואת כבוד ישראל. צעירים אחדים, יוצאי יורבורג בגיטו קובנה, הצטרפו לפרטיזנים של בני־קובנה ביערות. (ראה מאמר "בריחה נועזת אל הפרטיזנים ביערות").

בודדים מבין בני הנוער, שנמצאו בפרוץ המלחמה מחוץ ליורבורג, התגייסו לדיביזיה הליטאית, במסגרת הצבא האדום ברוסיה. רוב אנשי הדיביזיה הליטאית היו למעשה צעירים יהודים. גם במערכה תרמו בני־יורבורג כיכולתם וזכו לחזור עם הדיביזיה לליטא ולשחררה. ביורבורג היהודית לא זכו יהודים ליום השיחרור. הם לא היו קיימים עוד. מיהודי יורבורג נשארו רק תילי עפר ואפר... **(ז. פורן)**

חוק זיכרון השואה והגבורה יד ושם:

"מוקמת בזה בירושלים רשות זיכרון, יד ושם — לששת המיליונים מבני העם היהודי, שהוכרעו בקדושת מעונים לטבח ולאבדון על ידי הנאצים ועוזריהם; לבתי־אב מבית יעקב שהושמדו ונחרבו על־ידי הצורר; לקהילות, לבתי־כנסת, לתנועות ולאירגונים, למוסדות צבא, תרבות, חינוך, דת, וחסד, שנחרבו ונהרגו מתוך מזימת רשע למחות את שם ישראל ותרבותו מתחת השמים; לעוז רוחם של יהודים שמסרו את נפשם על עמם בקדושה ובטהרה; לגבורתם של חיילים יהודים בצבאות ושל לוחמי מחתרת ביישובים וביערות, שחרפו נפשם במערכות הקרב נגד הצורר הנאצי ועוזריו; למסכת הגבורה של ניצולי גיטאות ולוחמיהם, שקמו והציתו את המרד להצלת כבוד עמם; למאבקם הנשגב והמתמיד על סף האבדון של המוני בית ישראל על דמותם האנושית ותרבותם היהודית; למאמצי ההעפלה של הנצורים, שלא נפסקו, ולמסירותם ולגבורתם של אחים שנחלצו להצלת השרידים ולשחרורם, ולחסידי אומות העולם, ששמו נפשם בכפם להצלת יהודים".

בעלות הכורת על יורבורג

(סיפורה של ניצולת השואה חנה מגידוביץ')

אנו יושבים בביתה של חנה מגידוביץ', במרכזה של העיר רחובות. הדירה מרווחת, סדורה בטעם ונקייה למשעי. ליד השולחן מסבים עמנו בעלה, שלמה גולדמן, מנהל סניף הדואר בעיר ושתי בנותיה החינניות — האחת מורה בבית־ספר ממלכתי באשקלון, והשנייה — אחות בבית־החולים "קפלן".

המשפחה מקבלת את פני האורחים בלבביות. אווירה מרוממת של חג שרוייה בבית. לא כל יום מזדמנים שני אורחים רצויים כל־כך... האחד בא מתל־אביב, והשני ירד מירושלים — ושניהם יורבורגאים ממש — שמעון שמעונוב וזבולון פורן.

השולחן מתמלא כיבוד ושיחה נעימה קולחת לאיטה באווירה משפחתית חמימה של ידידים ותיקים. אך מחוגי השעון אינם עומדים במקומם, ואנו רומזים על מטרת ביקורנו, שאמנם היתה ידועה למארחים. השעה דוחקת וכולם מבינים כי הגיעה עת להעלות את הזכרונות של הימים הנוראים ההם, בהם מסתיימת ההיסטוריה הטרגית של יורבורג היהודית, בעלות עליה הכורת.

הבעל והבנות עוזבים את החדר, ואנו, שלושת היורבורגאים, נשארים לבדנו עם צערנו הגדול על גורלה המר של יורבורג שלנו.

עובר רגע של שקט ועוד רגע כבד נשימה... פניה של חנה מחווירות ומאדימות חליפות. דמעות מציפות את עיניה וקולה נחנק.

...לספר על יורבורג, על האסון... אי־אפשר. אי־אפשר! מי שלא היה שם לא יאמין...

חנה נאבקת עם עצמה, אוזרת כוח ופותחת בסיפורה. מילים בעברית ומילים ביידיש קולחות מפיה, מעין בליל של לשונות, הנשמע כניגון "איכה" עצוב. קינתה של חנה, האם היהודיה, בת העיירה יורבורג, המרימה קולה מול השמים במחאה: "למה, אלוקים, למה?" ויש שהיא מטיחה בשער דברים מול העולם האדיש והאכזר, שהביא כלייה על יורבורג.

ברגעים אלה עולה כהרף־עין בזיכרון דמותה של חנה הצעירה, העליזה, וקשה להאמין שזו אותה חנה, הנושאת דבריה בחרון, תובעת את עלבונם של ילדים, נשים וטף, צעירים וזקנים יחדיו. קהילה יהודית שלמה עלתה באש, נמחקה מן המפה ואיננה עוד — ורק היא, חנה, שרדה על מנת לספר כעד יחיד את הסיפור הנורא.

...זה החל בבוקר יום קיץ. השחר הבקיע את ערפילי האשמורה רוח קלילה, רוויית טל, הביאה עימה ניחוח שדה וגן. ציפורים נעורו לקראת יום חדש ברנן עליז. כן, יום חדש, ה־22 ביוני 1941. יורבורג נמה בשעה זו את שנתה כמימים ימימה. נעימות ושלווה מסביב — עד שלפתע בקע קול איום את הדממה — "יהודים, מלחמה, מל—ח—מה..."

הקול בקע חללו של הבית, החריד את כל בני־המשפחה והקימם ממיטותיהם. כשיצאנו החוצה, כבר הקדימונו רבים אחרים; חלונות מקרוב ומרחוק נפתחו, ויהודים הציצו בבהלה ובתמיהה — "מה מצפה לנו?" פה ושם–הבחינו העומדים בחוץ אווירונים פולחים בזעף את שמי־השמים, חוזרים ומתקרבים ברעש קורע שחקים אל עבר יורבורג, כשהם מטילים פצצות חורבן והרס בסביבות העיר. לשמחתנו נפלו רוב הפצצות בניימאַן ולא פגעו בבתים ובבני־אדם.

שעות של ציפייה דרוכה עברו עלינו. מתח איום וניחושים — "הוי, מה ילד יום?!" וכך, מבלי דעת את הצפוי להם מתגודדים יהודים אובדי־עצות בחבורות קטנות, מדברים בלחש ופני כולם קודרים.

שעה 8 בבוקר. ברחובות הופיעו שיירות ראשונות של אופנועים ואחריהם קלגסי "הווערמאַכט" הגרמני, ואחרי "הווערמאַכט" שועטות שיירות חיילים, כשפניהם מערבה, בדרך לקובנה. בחיל ורעדה עמדו יהודים והציצו, אחוזי־בהלה, אל עבר הצבא הגרמני החמוש והמשתלט על העיר, בלי שום התנגדות של כוחות צבא־ליטא, שהיוו חלק של הצבא הסובייטי.

לאחר שעבר הצבא "הלוחם", פשט חיל־רגלים של "הווערמאַכט" בכל הרחובות, השתלט על מוסדות השלטון ויצא לחפש אחר חיילים רוסים וקומוניסטים. בעיר פרצה מהומה גדולה. ליטאים ויהודים, שהיו קשורים במוסדות השלטון החלו להתחבא, ומי שהיה בידו לברוח — ברח. מעטים עוד הספיקו להסתלק עם אוניית־הקיטור הראשונה, שיצאה בבוקרו של יום במעלה הזרם של הניימאַן לקובנה. מצב של חוסר ודאות השתרר בעיר. משפחות־משפחות של יהודים החלו להתלקט יחד, כדי להפיג את הפחד שתקף את כולם. ילדים בכו ויללו ואין לתאר את אשר עבר על הציבור

היהודי בבוקרו של יום ראשון ארור זה. רבים באו לידי התפרצות־רגשות ותיסכול. וכאשר מישהו מבין השכנים פרץ בקריאה: "יהודים, נתגונן — "נסתתר בבית המרחץ", קמו מיד כולם ומבלי להרהר בדבר נחפזו המונים אל בית־המרחץ. היה זה מיבנה גדול וחזק, כך שנראה היה לרבים כי קירותיו המוצקים והעבים עשויים לגונן על היושבים בו. הפחד הוא תמיד יועץ רע; וכך עלה במחשבתם, כי יחד אולי יוכלו לעמוד על נפשם. בית המרחץ נתמלא מפה־לפה; המון עם נדחס למקלט מפוקפק זה. והרי כמאמר הפתגם העממי — הטובע נאחז גם בקש, בבקשו לעצמו הצלה. לבית המרחץ הובא אוכל לטף ומאוחר יותר גם למבוגרים כדי שיחזקו את גופם ונפשם, ויוכלו לעמוד בשעה המכרעת מול צר ואויב. שעות קשות עברו על הציבור ביום ראשון זה, ואין לתאר את הלך־רוחם הנכאה של הכלואים מרצון בתוך הבניין האפור והמדכא.

בשעה 4 אחר־הצהרים גילו החיילים הגרמנים את המחבוא. ארבעה חיילים פרצו את הדלת, ואחד מהם נכנס פנימה ופקד בתקיפות: "עליכם לצאת מכאן, ומיד!" — וכדי לשכנע את הציבור, כי אין להתגודד במקום זה הוסיף ואמר: "כאן מסוכן יותר, אפשר כי חיל האוויר אם יבחין בניין גדול ובולט בשטח — יחליט לפוצצו". אולם, איש לא נאות לעזוב את המקום; החל מיקוח עם החיילים; גברים ונשים, שטחו תחינות ובקשות, להניח להם, אך אלה לא הועילו לרכך את לב החיילים. בשלב זה עדיין נמנעו חיילי "הווערמאַכט" לגלות את פרצופם האמיתי. החיילים החלו להרגיע את הקהל הנואש והבטיחו כי לא יאונה לו כל רע. החיילים גם סיפרו להמון הנרגש כי הרוסים תקפו את ארצם ולא היתה להם ברירה בלתי־אם להתגונן ולהבטיח את שלומה של גרמניה מולדתם. חייל־גרמני אחר אף הוסיף בקצת שחצנות: "אין דבר, בעוד שבועיים נהיה במוסקבה". הוא אמר דברים אלה בביטחון עצמי וביהירות, כאילו אושר גדול צפוי בבשורה זו גם ליהודים... אולם, היה ביניהם גם חייל אחד, שעמד מן הצד, ובדרך סוד לחש ליהודי הקרוב אליו — "כן, בעוד שבועיים נהיה אנו במוסקבה, ובעוד שנתיים יהיו הרוסים בברלין..." היה זה כנראה, חייל גרמני יוצא דופן... למעשה קיבלו כולם פקודות וביצעו אותן באכזריות.

יש להודות, כי החיילים הגרמנים, שאמנם היו תקיפים למדי, גילו בפגישתם הראשונה עם היהודים יחס של אדיבות, ואף ניסו מדי־פעם להרגיע את הציבור המתוסכל. באין־ברירה החלו יהודים לעזוב את בית המרחץ. אבלים וחפויי־ראש הם צעדו בברכיים כושלות לבתיהם העזובים. המסכנים עדיין לא הכירו את מדיניות ההתעייה של הגרמנים.

הלילה הראשון עבר על יהודי יורבורג בחרדה גדולה. איש לא פשט את בגדיו ולא חלץ את נעליו. העיניים לא נעצמו. תאבונם סר מעליהם, רוחם נפלה ועשתונותיהם נתבלבלו מרוב פחד מפני הצפוי להם.

למחרת היום, יום ב׳ בשבוע, איש לא יצא מפתח ביתו. יורבורג היהודית היתה משותקת. עסקי המסחר פסקו לחלוטין. עדיין לא היה רעב ללחם. יהודים מכרו לליטאים חלק מרכושם וקנו דברי־אוכל. כל השכנים והקרובים התלקטו יחד בבית אחד בו הדוחק היה רב, אך המצב היה עוד נסבל. יהודים אמרו: ״ס׳זאָל נאָר ניט זיין ערגער (הלוואי, ושלא יהיה גרוע מזה).

אולם, עם זה הרגשנו כי הליטאים, השאוּליסטים לשעבר, (עכשיו הם קראו לעצמם פאַרטיזאַנים או אַקטיביסטים), החלו מעמידים את עצמם בהתלהבות לרשות הגרמנים, מגישים להם כל־עזרה, ומשתלטים על הרחוב. יחסם של השאוּליסטים האלה כלפי היהודים היה עויין וברוטאַלי. השפעתם על כלל הליטאים גדל מיום ליום. כבר ביום השני גילו הליטאים את נחת זרועם. מטעם השליטים החדשים יצא צו כי כל הנוער היהודי, בלא יוצא מן הכלל, חייב להתאסף ברחוב ראסיין (ראַסייניו גאַטווע), במגרש של מרדכי (מוטל) לביוש, מקום שנודע אחר־כך כ״אַרבעסט־לאַגער״ (היינו: מחנה־עבודה). משם החלו לשלוח את היהודים לעבודות שרות בעיירה, כמו: ניקוי רחובות, עבודה בגינות־ירק ובהגשת כל עזרה שנדרשה על־ידי ליטאים. למנהל ה״ארבעטס־לאַגער״ נתמנה יהודי, וממנו נדרש לבצע את פקודות השלטונות.

יום־יום נתחדשו דברים לרעתנו. הליטאים החלו לגלות את גסותם ועריצותם. ביום השלישי למלחמה, פורסם צו כי על היהודים לענוד טלאי צהוב על בגדיהם. אך מהיכן לוקחים בד צהוב? והנה עלה על דעתנו, כי ניתן להשתמש בבד הדגל הליטאי, שאחד משלושת צבעיו היה, כידוע, צהוב. קרענו, איפוא, בלי מוסר־כליות, את הדגל הליטאי ותפרנו את הטלאים לבגדינו. וכך, פקדו עלינו לצעוד ״עטורים״ בטלאי־הצהוב ברחוב, בצד המדרכה. כאלה ואחרות היו הגזרות שתכפו עלינו חדשות לבקרים. וככל שגברו מעשי־הזוועה של הליטאים, נשברה רוחנו, אך עם זאת השתדלנו, בכל מאמצי־כוחנו, להחזיק מעמד.

יום אחד ניתנה פקודה כי על היהודים להרוס את בית הכנסת, לפרק את קירותיו וכל אשר בו, ולחלק את כל הנמצא בו בין הליטאים. אי־אפשר לתאר את השפעתו של צו זה על יהודי־העיר. בית הכנסת היה גאוות יהודי יורבורג. הוא היה לא רק בית תפילה, אלא גם נכס תרבותי ואמנותי רב־ערך. לפי המסופר הושלם בניינו עוד במאה ה־17 ע״י טובי האמנים

היהודים של הימים ההם. ארון הקודש היה עשוי מעץ, מעשי־ידי־חושב, ובו פיתוחים נפלאים של בעלי־חיים, צמחים, עלים, צבאים, אריות וציפורים. וכך גם כסא אליהו הנהדר, שהיה משמש לבריתות־מילה. אפור היה הבניין העתיק, אך כולו מלא הוד ומעורר אשראה. בית הכנסת היה "מקדש־מעט" ליהודי יורבורג, אך לא פחות מזה גם ליהודי ליטא כולם, שהיו באים לראות מקרוב את ההיכל.

שמע הבניין יצא לתהילה גם מעבר לגבולות ליטא. והנה בא הצורר ומצווה: "קום, הרוס את בית הכנסת, זה 'קודש־הקדשים, של יהודי יורבורג' !" אך הצו ניתן, והיהודים נצטוו למלא אחריו, ומי שלא קיימו הוכה ונדרש למלאו. הברכיים כשלו והידיים רפו, אך מי יוכל לעמוד מול חיות טרף אלה?! בעיניים דומעות ובלב נשבר נאלצו היהודים לעשות מלאכה בזוייה זו. ליטאים רבים התאספו לראות במראה הזוועה, אך רק מעטים מהם העיזו לזכות בשלל.

במרחק לא רב מבית הכנסת היה "השחיטה־שטיבל", בניין קטן, ששימש בית מטבחיים לעופות. גם בניין זה נצטווינו להרוס. היו בו הרבה נוצות, שהתפזרו בשטח; נוצות אלה נדבקו ביהודים והם נתלכלכו עד לבלי הכר. לכן, ציוו עליהם השאוליסטים־הליטאים, שפקדו על מעשי־הפשע, לרדת אל נהר הניימאַן ולהתרחץ במימיו. בעת עבודת ההריסה וגם ליד הנהר התעללו בהם השאוליסטים, היכו, בעטו ודחפו אותם למים... היה זה מראה מעליב ומשפיל שאין כמוהו. החיילים הגרמנים עמדו כל אותה־עת בצד הליטאים וצילמו את "המיבצע" שעוזריהם הליטאים קיימו בנאמנות רבה. הגרמנים, שבמצוותם ובעצה אחת עמהם פעלו הליטאים בחדווה — שאלו את היהודים בציניות: "מדוע הליטאים שונאים כל־כך את היהודים?..."

ועוד מעשה, להכעיס ולהשפיל יהודים, קרה למחרת היום. אחד מכלי הקודש בעיר היה החזן אלפרוביץ. איש זקן, גבה־קומה ובעל הדרת פנים. בימי חג ומועד היה מופיע עם להקתו בבית־הכנסת או בבית־המדרש הגדול ונושא תפילותיו ומנגינותיו, שאת לחניו הוא חיבר בעצמו. תלמיד חכם היה, מקובל ומכובד ע"י המתפללים. והנה גם אליו נטפלו בני־השטן. הם הביאוהו אל מרכזה של העיר, כשהמון ליטאים מתקבץ סביבו; קשרו לזקנו הלבן לבנה וכך ציוו עליו לצעוד ברחובות העיר. היהודים נקראו לראות במחזה המכאיב; היו יהודים שביקשו רחמים והתנדבו לצעוד במצעד המשפיל במקומו של הקשיש, אך לא נענו. וכך נצטווה החזן לצאת למסעו המעליב, לקול קריאות שמחה של האויבים ולקול בכי תמרורים של יהודי־יורבורג, שנאלצו לחזות בטקס הנורא שכמוהו עוד לא ברא השטן...

יום רודף יום והתעלולים אינם פוסקים. וכך קרה שיום אחד אספו את היהודים וציוו עליהם לשאת את פסל סטאַלין במצעד שיערך ברחובות העיר, לשיר ולרקוד, כשהליטאים, ולצדם החיילים הגרמנים, צועדים ומתעללים בהם, מכים ובועטים על ימין ועל שמאל. לבסוף הגיעה התהלוכה לזאַרדה, כיכר רחבת ידיים ליד הניימאַן. ערמו שם ערימה גדולה של כתבי־יד וספרים של יהודים ובתוכה שמו את פסלו של סטאַלין. כשהדליקו את הניירות, ועלתה הלהבה, גברה תרועת השמחה של הליטאים ואיתה ההתעללות ביהודים. ילדים נשים וגברים נצטוו לשיר ולרקוד. וכך, נאלצו היהודים לשיר, עד כבות הלהבה ; הם שרו פרקי־תהילים וכן את שיר־העם הנודע "אַרום דער פייער מיר זינגען לידער..." ("מסביב למדורה אנו שרים שירים"), שיר מרד יהודי, מול מדכאיו.

המעשים של הגרמנים והליטאים היקהו את חושינו ולאט־לאט נעשינו אדישים יותר ויותר לגורלנו. אולם, בשעה שהאסון הגיע לביתנו ופגע במשפחתנו — מספרת חנה מגידוביץ' — התמוטטנו לגמרי. יום אחד פקדו הליטאים, בפקודת הגרמנים אדוניהם, את בתי היהודים ואספו פועלים לעבודה, כך אמרו לנו. גם את אבא וגם את אחי הצעיר הובילו לאי־שם. באַקציה זו הוצאו 350 יהודים. כל־אחד נצטווה להביא עמו את לעבודות חפירה. וכך, יצאו הם, יקירינו, לדרך אלומה, שממנה לא חזרו עוד. לילה ארוך, ליל בלהות עבר על ביתנו ועל בתים רבים בעיר, מהם לוקחו בחוזק־יד הגברים, ואיש מהם לא חזר... רק למחרת היום נודע לנו דבר האסון הגדול. ליטאי אחד, איכר, היה עד למראה הזוועה. לאחר שהובלו ליער נצטוו תחילה, לפי דברי העד, לחפור בורות עמוקים, ככל האפשר, ולאחר זה להרוג אחד את השני באתים שבידיהם.

וכך בלעה אותם האדמה לנצח, ללא אות וסימן על קבר האחים הגדול.

יום אחד נתקבלו מכתבים קצרים מאת "המגוייסים" שנשלחו, כאילו לעבודה. במכתביהם הם כתבו לנו כי הם עובדים בהשטת דוברות עצים (טראַפטים) ואין לדאוג להם... לאחר מעשי הזוועות שכבר נתנסינו בהם, לא היתה לנו כל אשלייה, שיקירינו עודם בחיים.

כעבור כמה ימים תכפה עלינו צרה חדשה. באחד הערבים נערך מפקד חדש, והפעם בנימוק של דאגה לחולים ולקשישים. הבטיחו לנו כי יקחו את התשושים והחולים לבית־חולים בו יותן להם טיפול נאות. כך זרעו אשלייה חדשה, שאיש אמנם לא האמין בה. ידענו, כי להמיתם מובילים אותם ; נשים בכו והתחננו, אך אין רחמים בדין.

וכך הובלו החולים והזקנים בדרך לראסיין, במרחק 18 ק"מ מיורבורג. הליטאים לא הטרידו את החולים ואת הזקנים בחפירת בורות. הקברים כבר היו מוכנים לקלוט את מתיהם. גם מאַקציה זו לא חזר איש ולא נשאר שריד בחיים. ושוב, לפי עדות בני־כפר ליטאים, הומתו כולם באכזריות נוראה. רובם נקברו חיים. למחרת, כשנקראנו לעבודה ב"ארבעטס־לאגער" ("מחנה העבודה"), מצאנו שרידי בגדים ותכשיטים, שהפשיטו מאת המומתים, אמש.

מאות יהודים־גברים הובלו לבית העלמין ושם הומתו באכזריות נוראה, שאין מילים לתארה. 520 איש וביניהם מראשי הקהילה, כולל הרב רובינשטיין, התקוממו, זעקו, הרימו אגרופים ונאבקו עד כלות נפשם בגבורה.

לא היתה עוד כל אשלייה. ידענו כי ימינו ספורים. בבתי־היהודים עוד נשארו הנשים והילדים. אך הגורל האכזר לא פסח גם עליהן. התכנון הגרמני והערמה פעלו בהתמדה. יום אחד באו לאסוף את הנשים למיפקד, ואילו את הילדים ביקשו להשאיר בבית. כשנודע לנו הדבר, מספרת חנה, החבאנו את אמא בעליית הגג, ואנו הלכנו להתייצב במקומה. את הנשים ריכזו בחצר ה"תלמוד תורה", הוא בית־הספר היסודי הגדול של העיר. מאות נשים הובאו באכזריות אל המיפקד, כשתינוקות מתייפחים בזרועותיהן. מן הבוקר ועד הערב, מספרת חנה, שהינו ב"תלמוד־תורה", מבלי שיוגש לנו אוכל או משקה כלשהו. הגסות של הליטאים עברה כל גבול של מידה אנושית.

לפנות ערב באו המוני שאוליסטים־ליטאים עם רובים אוטומאטיים וציוו עלינו להסתדר בשורות, שתיים־שתיים בשורה; וכדי להאיץ בנו, דחקו והרביצו בקטן ובגדול. יללת התינוקות וקול בכי האימהות עלו עד לב השמים, אולם כל אלה אינם עשויים להמיס את ליבות האבן של הרוצחים. והגרמנים, אדוני הארץ, עומדים במרחק עם המצלמות, כרגיל, ועוקבים בעניין ובסיפוק אחר מעשיהם של עבדיהם־עוזריהם הליטאים.

מסע הבהלות החל, כשמכל הצדדים הקיפו את הנשים האומללות המון שאוליסטים־רוצחים, המכים באכזריות בקתות הרובים. ביחוד התעללו במפגרים בהליכה, היכו ילדים וזרקו אותם לארץ כדי להסות אותם. בשעת לילה מאוחרת הגענו לסוף הדרך. אנו נמצאים ביער שווענטשאַני העבות, שצללי העצים זורעים בנו פחד מוות. בחושך הבחנו בבור עמוק, שכרו מבעוד יום. פרצה בהלה, ופאניקה איומה אחזה את הנשים. הרוצחים ירו באוויר וצעקו בקולי־קולות מחרידים "לזרוק את הילדים אל הבורות", ועל הנשים ציוו להתפשט ולהשאיר את הבגדים מאחריהן. קשה להעלות בזיכרון את

הרגעים הזוועתיים במקום הרצח. אמהות קפצו עם ילדיהן אל הבורות, מהן שנורו ומהן שעדיין פרפרו בחיים. באותם הרגעים המכריעים בחיי אדם — עד כמה שלא יהיה מוזר הדבר לציין — פועל בעצמה רבה, אינסטינקט החיים. בכל ישותי, אומרת חנה מגידוביץ', החל לפעום בי ייצר הקיום וקול ממעמקי נפשי זעק — "לחיות, לחיות!".

בין הליטאים שפגשתי בקרבת מקום היה צעיר מכיר, חנווני מהכפר קאלייאני, והוא לחש לי — "תברחי, חנה, תברחי"! רעיון הבריחה כבר קינן בי כל אותה הדרך. אמרתי לעצמי — עלי לשוב ולהציל את אמא ואת אחיותי הקטנות, שעדיין נשארו לפליטה שם, בבית. וכך גמלה בי כהרף־עין ההחלטה — "אברח, ויהי מה!" — והנה ברגע מסויים, כשגברה המהומה והנשים החלו בכוח להבקיע להן דרך אל היער, והשאוליסטים־הליטאים פתחו במרדף אחריהן וירו לעבריהן קפצתי — הלומה, בבלי דעת, כאילו רוח תזזית אחזתני, אל מאחורי שיח, קפיצה, ושוב קפיצה ועוד קפיצה ואני מאחורי עץ אחד ועץ שני — ורגלי נושאות אותי בריצה טרופה, הלאה־הלאה, בתוך האפלה במעבה־היער אל אי־שם לא נודע. יריות? — הן כבר לא מפחידות אותי: בי פועם בחוזקה חפץ החיים, התקווה, הנקמה! וכך נפלתי לבסוף על האדמה הקרירה, כשכוחותי עזבוני. הליטאים לא הצליחו לפגוע בי. הם היו שיכורים ממש וגם שיכורי ניצחון. תאוות הרצח וריח הדם, הריץ אותם למעשים חייתיים אלה.

כשהתאוששתי וכוחותי חזרו אלי, התחלתי ללכת אל עבר יורבורג, אך טעיתי בדרכי, וכמעט שעליתי על פאטרול (משמר) גרמני שצעק אלי מרחוק "ווער איסט היר?" (מי שם?). חזרתי על עקבותי ועם אור השחר, בדרך לא דרך — הגעתי לביתי ביורבורג. תחילה לא סיפרתי דבר לבני־ביתי — לאמא, ולאחיותי זלדה ויהודית, שהיו עדיין בחיים. אולם, יחד עם זה הציק לי הרעיון — "צריך לספר!" על השרידים לדעת את אשר עוללו לנו הליטאים, עוזריהם של הגרמנים־הנאצים, ואז — סיפרתי להן את כל האמת המרה, מכל שיכולתי לספר — ואמרתי — "עלינו לברוח מכאן ומיד, למצוא מחבוא אצל הליטאים, ולא — צפוייה לנו כלייה. בלי אשליות".

מאז ניסינו לחפש לנו מיקלט אצל הגויים־הליטאים, אבל חיש־מהר התברר לנו, כי כל הגויים בגדו בנו. ואלה שהצטערו על מעשי־הרצח — פחדו לעורם הם. אפשר כי הם פחדו ממעשי־הלשנה. הנה־כך נשארנו תקועים בין הפטיש והסדן, כשאנו יכולות רק להתפלל לחסדי־שמים.

לא עברו אלא שלושה ימים בלבד, כשהחרב המתהפכת שוב פגעה בנו. עם בוקר נצטוו כל השרידים, אין יוצא מן הכלל, להתייצב בחצר הנודעת

לשימצה של מרדכי (מוטל) לביוש, בו היה, כידוע, ה״אַרבעטס־לאַגער״ (מחנה העבודה). במשך כל היום עברו משמרות של שוטרים־ליטאים בליווי הגרמנים, בכל בתי־היהודים כדי לבדוק אם לא נשאר בהם איש. ואמנם לא נשאר בהם שריד. המעטים שעוד נשארו בחיים — גורלם נחרץ. אחת דינם — מוות! אולם, עוד צפוי היה לנו יום של פורענות ועינויים מרים — הפחדות, מכות והשפלות. עם ערב נצטווינו לצאת מ״מחנה העבודה״ למסע — המסע האחרון של שרידי יורבורג. עם צאת האחרון בהם — נשארה יורבורג ריקה מיהודיה, לאחר שישבו בה מאות שנים, בנוה וטיפחוה, ילדו ילדים והקימו דורות נאמנים לצור מחצבתם וגם לארץ ליטא, ששותפים נאמנים היו להשגת עצמאותה. עתה בא — הקץ! אין יורבורג יהודית! אך לא, עדיין יש שרידים והם צועדים עכשיו את מצעדם הטרגי אל המוות, ישר אל יער שווענטשאַני, אל הבורות העמוקים, שפערו פיהם לבלוע את קרבנות־הרצח לתוכם. הפעם, ידעו השרידים היטב לאן מובילה הדרך. לא, הם לא קיבלו את הדין: הם התקוממו, זעקו, התדיינו עם הרוצחים — ״מה עוול מצאו בהם״ — על מה ולמה הורגים בני־אדם שנולדו בצלם־אלוקים, אך במקום מענה באה תשובה חצופה ומכות רצח. האמהות דורשות מילדיהן המבוגרים יותר לברוח, לא להיכנע, להכות ברוצחים, להציל את נשמותיהם. אך מה כוחן של נשים חלושות וילדים רכים לעומת המכונה המתוחכמת מאוד של הנאצים? תוך מאבק איום של כוחות בלתי־שווים — הגיעו אל קץ המסע. הכל מוכן מראש, הרוצחים כבר מאומנים היטב, והקרבנות לשחיטה מה עלובים ודלים הם בכוחם, ומה טהורים וצודקים הם בעצם הווייתם הזכה ובמאבקם הנואש. לא, הפעם הן אינן נכנעות בקלות. נשים תוקפות את הרוצחים, נושכות, מכות, זועקות. אך שרשרת הרוצחים מתהדקת יותר ויותר סביב הקרבנות. יריות פולחות, הרובים האוטומאטיים פועלים בלי הרף מכל עבר, יורים, בכל מי שמנסה לברוח, ואלה אינן מעטות. הרוצחים דולקים אחריהן... קמה מהומה ואנדרלמוסיה וניטש מאבק לחיים ולמוות מלווה זעקות שבר המחרידות מוסדות תבל...

ואני, הנערה, שנתנסיתי כבר במיבחן גורלי זה, עומדת בתוך בנות־משפחתי כשאמי האומללה ממרמרת בבכי ומזילה דמעות. אחיותי הצעירות חובקות אותי חזק־חזק. אני מרגישה את דופק החיים שלהן, ותוך כך — פולח כדור, אמא מזדעזעת — היא זורקת לי את הרדיד (פאטשיילע) שלה — וזועקת ״לברוח בתי! — חנה׳לה, תברחי! זכרי — נקמה מיין טאָכטער (בתי), נקמה!״ — —

ואני — אינני יודעת איך וכיצד העזתי הפעם לזרוק את עצמי בתוך

המהומה אל תוך סבך שיחים. לקפוץ אל מאחורי הגרמנים והליטאים, ולברוח, לברוח, כשהרוצחים דולקים אחרי ויורים בי בלי הרף, אך הקליעים אינם פוגעים בי. הרוצחים פוגעים בעצים ובשיחים, ואני מצליחה להתחמק ולהימלט מידיהם הרחצניות. באפיסת כוחות אני ממשיכה לזחול ולהתרחק, הרחק ככל האפשר, מגיא הצלמוות. לא הפניתי פני לאחור, ידעתי — כי מאחרי המוות, האבדון... ואני חייבת לחיות, לחיות. תפקיד חשוב הוטל עלי ע"י אמי הקדושה. לנקום את נקמת בני־משפחתי ונקמתם של יהודי יורבורג...

הפעם — ידעתי — לא ליורבורג מועדות פני. אין כבר יורבורג בשבילי. עם מותם של בני קבוצת יהודי יורבורג האחרונה — מתה גם יורבורג שלי.

בשעה זו, לא ידעתי, אם רק אני ניצלתי או שגם נשים אחרות הצליחו לפלס להן דרך אל החיים. שמתי פעמי בכיוון לעיירה ארז'ווילקי, שבה היו לי יהודים מכרים. קוויתי למצוא בהם שרידים שנשארו בחיים. הלכתי דרך שדות ויערות, ישנתי מעט תחת כיפת השמים, רעבתי ללחם, והגעתי עם אור בוקר באפיסת כוחות, ביום השני לנדודי, למבואות ארז'ווילקי. הייתי צמאה מאוד. סרתי אל איכר אחד וביקשתי לשתות מים, אך הוא גרשני מפניו. שתיתי מים משלולית שמצאתי, והמשכתי להתדפק על דלתות איכרים. סוף־סוף הסכימה איכרה אחת לאכסן אותי ברפת, בקרבת דיר החזירים שלה, על־אף ידיעתה שאני יהודיה. ממנה נודע לי כי רק ביום אתמול נערכה האקצייה של יהודי ארז'ווילקי, וכי כולם הומתו באכזריות, ונקברו בקבר אחים, בסמוך לעיירה.

מעטים היו הליטאים "הטובים" שפגשתי, אך גם באנושיים שבהם לא עמד בהם רוחם לאכסן יהודי כלשהו. סוף־סוף מצאתי לי לזמן־מה אכסנייה בביתו של איש אינטליגנטי, בעל השקפה מתקדמת. ממנו נודע לי כי שני בחורים יהודים, שניצלו מן האקציות, מסתתרים בעיירה וכי מוצאם מיורבורג. בעזרת בעל־הבית שלי נערכה הפגישה ביני לבינם, ולשמחתי הכרתי אותם היטב, והם: צבי (הירשקה אברמוביץ) וקליין (את שמו הפרטי שכחתי), פניהם היו קודרים ודלים. הם עישנו הרבה וסיפרו לי, שהצליחו לברוח, לאחר שבני־משפחותיהם הושמדו. עתה הם מתכננים לשוב ליורבורג, אך לא על מנת לחיות בה, אלא כדי להבעירה באש. כשדיברו על תכניתם יקדו עיניהם והבריקו. נפרדתי מהם ולא ראיתים יותר. לאחר מכן סופר לי כי יורבורג הוצתה ועלתה באש. אינני יודעת, אם אמנם הצליחו השניים לנקום את נקמתם ברוצחים של יהודי יורבורג, אולם עובדה היא כי חלק גדול של מרכז העיר נשרף ועלה בלהבות. נקמה? — אולי כן, אך אם גם בוצעה על־

ידם, מזערה היא מאוד לעומת הפשע המחריד, האיום והנורא שנגרם ליהודי יורבורג ע"י חלאת אדם. חרפת עולם זו, רצח שפל ומתוכנן זה להשמדת קהילות ישראל — לא תימחה מזכרוננו, הוא ייזעק לעולמים, וכל־עוד נהלך עלי־אדמות — לא נשכח ולא נסלח!

לאחר טילטולי־דרך, כשסכנה מרחפת עלי על כל צעד ושעל, הגעתי לגיטו קובנה, במטרה לספר ליהודים שם את האמת המרה על השמדת יהודי יורבורג. באותם ימים עדיין לא ידעו יהודי גיטו קובנה מה צפוי להם. עדיין השתעשעו יהודים, בתחומי הגיטו, בתקוות שווא, וצר לי, שהיה עלי לאכזב אותם ולפזר את האשליות.

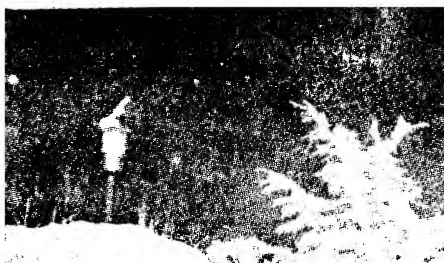

כאשר נפרדו שרידי יורבורג מקברות בני־משפחותיהם וקרוביהם — הם עלו בדרך־לא־דרך לארץ־ישראל, משאת נפשם הם וגם משאת נפשם של קדושי ליטא, שלא זכו להגיע הלום.

ובין העולים, שרידי יורבורג, גם חנה מגידוביץ'.

הניצולים המעטים, פליטי השואה, ימשיכו לטוות את חוט ההמשך לעולמים, כאן במדינת ישראל העצמאית, הם בניהם ובני־בניהם אחריהם, כנקמה בגויים־הרוצחים, ולמען הקמת מקלט בטוח לעם ישראל לדור ודור.

(רשם **זבולון פורן**)

מילואים על השמדתם של יהודי יורבורג

עם גמר מלחמת העולם השנייה, בהיות חנה מגידוביץ' בגרמניה, היא נתבקשה למסור עדות אישית על חורבנה של קהילת יהודי יורבורג. דברי העדות נרשמו ע"י ל. קוניוכובסקי בבית החולים העירוני של העיר מינכן — MÜNCHEN KRANKENHAUS בגרמניה, ביום ה־30 לאפריל 1947 ואושרו בחתימת חנה מגידוביץ' ובחתימתו של ד"ר פייסכוביטש, הרופא הראשי (שעף־אַרצט) של בית החולים.

(העדויות, שנרשמו בשעתו, שמורות בארכיון "יד ושם" בירושלים).

ב־22 ביוני 1941, בשעה 6 בבוקר, כבר צעדו חילות גרמניה ברחובותיה של יורבורג. מעטים הצליחו לברוח ולהינצל. חנה, אביה שלום ושלוש אחיותיה התחבאו במרתף של האיכר גרינברג, שמאחורי בית העלמין היהודי. החיילים הגרמנים פרצו למרתף ובדקו אם אין שם חיילים רוסים. את היהודים שלחו לבתיהם ביורבורג. יחידות הצבא הגרמני המשיכו, במשך כמה ימים, להתקדם לעבר העיר קובנה ומשם לרדוף אחר הצבא הרוסי הנסוג. יהודים, שהשתייכו למפלגה הקומוניסטית, וביניהם העשל, אחיה של חנה, ערקו לרוסיה.

מייד עם כניסת חילות גרמניה, התעוררו והתעודדו הליטאים. הם התארגנו בכנופיות פעילות — שאוליסטים־אַקטיביסטים — ענדו סרט ירוק על הזרוע ונעשו השליטים בעיירה. המפקד (קומנדאַנט) של העיירה היה איש צבא גרמני ובראש המשטרה עמד הסטודנט מיקאַס ועוזרו — איש משטרה מתקופת הנשיא סמטונה — קיליקעוויטשוס. ראש הכנופיות הליטאיות היה שוקאַיטיס. לראש העיר נתמנה גרמני, בן העיירה, שהיה בזמן שלטון הקומוניסטים, מנהל המטבח הציבורי ותומך בשעתו בקומוניסטים. שם משפחתו היה גפנר — Gefner. חנה עוד זוכרת כמה ליטאים־פעילים של הכנופיות, והם: שני אחים, גימנזיסטים, וואַקסעליאַי, בעל הקיוסק צעלקיס והלאומני מימי סמטונה — בלטווינסקיס ואחרים.

אחת הפעולות הראשונות והמרושעות של הרוצחים היתה לאסוף יהודים רבים ליד בית־הכנסת — לקחת לוח־טהרה ולשים על הלוח את הספר (פאַריק־מאַכער) יצחק קופילוביץ וספרי תורה — ולהוליכם אל

הניימאַן. שם נצטוו היהודים "להטביע" את הספר קופילוביץ' וגם להטביע אחד את השני. הספר הציל את עצמו בשחייה. גם אחיה הצעיר של חוה, וועלפקע, בן ה־13, ניצטווה על־ידי הרוצחים להטביע את היהודי הגברתן טעטקע לבינזון. לבינזון הציל את עצמו וגם וועלוועלע חזר הביתה, פרץ בבכי וסיפר את סיפורו המדהים לבני הבית.

יום אחד ניצטוו היהודים להרוס את בית הכנסת הישן ואת בית המדרש. מבתי התפילה הוציאו את ספרי־התורה, פתחום והפורעים רקדו עליהם. כמו־כן נצטוו היהודים להביא מבתיהם את הטליתות, ספרי־התפילה והמזוזות — ואת כל אלה ערמו לערמה גדולה. התעלול הגס והמשפיל עורר צער רב בקרב יהודי יורבורג ואפילו האפיקורסים שבהם בכו מר. האספסוף הליטאי הפרוע צרח "בראַוו" (הידד) והיה עליז ושמח. למחרת נדרשו היהודים להרוס את בית הכנסת הישן והעגלונים ניצטוו לאסוף את הלוחות והקרשים ולהובילם אל חצרות הליטאים. מבית המדרש, שהיה בנוי אבן, נשארו הקירות הערומים בלבד. את כל ספרי הקודש נאלצו היהודים להעביר לזאַרדה (מגרש ריק ליד הניימאַן) ולסדרם בערימה גדולה. הנשים נדרשו ביום השבת לנקות את מקום בתי־התפילה ההרוסים. את הגב' ברזאַנר הושיבו הפורעים במריצה (אַ טאַטשקע) וילד בן 12 ניצטווה להוביל אותה אל הניימאַן. בדרך ראתה הגב' ברזאַנר קצין גרמני. היא קפצה מהמריצה, ־צה אל הקצין והתחננה שיירה בה. הקצין ענה לה כי אין ביכולתו לעשות זאת, שכן השלטון עבר לידי הליטאים... הפורעים הוסיפו להתעלל בה, ולהכותה. כל האנשים ניצטוו להיכנס לניימאַן "ולהתרחץ" בבגדים; גם חנה מגידוביץ' היתה ביניהם. הגברים נדרשו "להתרחץ" בבגדים יום־יום לאחר העבודה.

מדי יום, בשעה 6 בבוקר, ניצטוו הגברים והנשים להתייצב בחצרו של לביוש על מנת לצאת לעבודה. הנשים היו בפיקוח היהודי פרידמן, לשעבר בעל בית מלון "ווערסאַיל". הוא היה מקורב לליטאים, שכן השתייך ל"שאוליסטים" בשעתו. בסופו של דבר — גם הוא הובל באַקציה האחרונה להשמדה, כמו האחרים. התעללו בו ויש אומרים כי אף תלו אותו על עץ...

ביום ה', ה־10 ביולי, ניצטוו הגברים, להביא איתם כלי חפירה (אתים, מעדרים וכד') ולצאת לעבודה. הדרישה היתה, הפעם, תקיפה במיוחד. הליטאים־המשגיחים חגרו רובים וביניהם היו גם כמה גרמנים. המיבצע היה סודי. בערב, כשהנשים חזרו מהעבודה, הן לא מצאו את בעליהן. גם חנה חזרה מהעבודה ולא מצאה את אביה — שלום — ואת אחיה וועלוועלע. למחרת נפוצה שמועה כי הגברים נורו בבית העלמין. האישה דובה לאַם

יצאה אל בית העלמין לראות סימנים של קברים, אבל לא מצאה דבר, הקבר הגדול הוסווה היטב... רוב הנשים לא יכלו להעלות על דעתן, כי בעליהן נורו, אם כי סיפורים על המעשים הסדיסטיים בבית העלמין ידעו לספר הליטאים־השכנים לבית העלמין. סופר, למשל, כי הגברים ניצטוו לחפור להם את הקברים ולהרוג אחד את השני באתים שבידיהם. אבות ניצטוו להרוג את בניהם ובנים את אביהם... איום ונורא היה המחזה... 550 יהודים נורו. בין ההרוגים היו — הרופאים ד״ר קרלינסקי, ד״ר גרשוביץ (מוצאו מפוניבז׳), ד״ר רייכמן, הרוקח ברגובסקי, רופא השניים ד״ר שימונוב ורופא השניים קופלוב, עו״ד סגל, החזן אלפרוביץ, השוחט אהרן (אַרטשיק) שלומוביטש, הרב רובינשטיין, הסוחר לביזש, שלום מגידוביץ׳, אביה של חנה ואחיה וועלוועלע; סוחר הבדים הירש פורווה וגיסו מנדל פורמן ובנו משה, בן ה־16, ראובן נייוידל — סוחר ובעל חנות ברזל; חיים רודנסקי וחותנו לווינברג, בעל אוניות הקיטור וקרבלניק שותף לעסקי אוניות, דוברות וכד׳. ליטאי אחד הביא לגב׳ וילונסקי את תמונתה, שמצא בכיס בגד של ק. לוין. עינויים וצרות תכפו יום־יום, אבל אסון בית העלמין לא נשכח.

מייד לאחר האַקציה של הגברים הגיעו מקובנה ליורבורג האמא של חנה מגידוביץ׳, פייגע־מירל, ואחותה של חנה יהודית עם בעלה הירשל־זעליק ושני ילדיהם — גרשון־יודעלע בן 2½ וצדיקל בן 1½. באותם ימים נערך המפעל המשפיל של הנשים והגברים. ביום ראשון בבוקר ניצטוו נשים וילדים לצאת לרחובות כשהם מאורגנים בשורות אל הזרדה, השטח שליד הניימאַן. בלכתם הם ניצטוו לשיר וגם לרקוד. אולם זאת היתה רק ״חזרה״ בלבד. ״ההצגה״ ממש התחילה רק בשעה 12, כשהמתפללים בבית התפילה הקתולי יצאו אל הרחוב וראו את התהלוכה המשפילה של היהודים. ארבעה גברים אלטר שטרן, נאטל מנדלוביטש, וועלוול פורטנוי ועוד אחד (?) ״כובדו״ בנשיאה של כמה לוחות מחוברים (אַ טראַגע־נאַסילקע) ועליהם תמונות מנהיגי הסובייטים — סטאַלין, לנין, מולוטוב ואחרים. באמצע, בין התמונות, שמו את פסלו של סטאַלין. כל התהלוכה הגיעה אל הזרדה, קרוב לניימאַן ושם נאלצו הנשים להסתדר במעגלים סביב התמונות, ואחריהן גם הגברים. כולם נאלצו לשיר שירים סובייטיים ויהודיים ולרקוד מסביב למדורה שבה הועלו באש תמונות גדולי הסובייטים. במהלך ״הפרוצסיה״ ציוו על הגברים לזרוק אבנים על פסלו של סטאַלין ולבסוף — לכרוע ברך ולנשק את אדמת ליטא... חנה ואחיותיה זלדה וזיסה ״השתתפו״ גם הן בהצגה המשפילה.

ביום שלישי אחד, לפני ראש השנה, ניצטוו כל הנשים, שאין להן

ילדים, להתייצב בחצר לביוש. השוטר הליטאי מיקאַס לוויצקיס נאַם בפני הנשים ויעץ להן שלא ימכרו את חפציהן, שכן הבעלים ישובו בקרוב וגם יקבלו משכורת בעד עבודתם. הנאום עורר אמון בקרב הנשים. למחרת ניצטוו הנשים שוב להתייצב בשעה 6 לפנות ערב והפעם עלה מספר המתייצבות ל־200. שוב הציעו לא למכור שום דבר ולקוות ״אַז מען וועט נאָך דארפן לעבן״, כלומר ״לכל החפצים יצטרכו בעתיד״. ושוב הזמינו ל״מפגש״ ביום החמישי. הפעם מנה כבר ציבור הנשים 300, וביניהן גם נשים חולות, שהוציאו הרוצחים ממיטותיהן. בחצר לביוש הוצב משמר חזק של ליטאים מזויינים. על הנותרים בבתים, כולל הגברים, הוטל מעין עוצר בית. לגברים הודיעו כי ביום שישי מתחילים בעבודה בשעה 8 בבוקר. כאשר הגברים התייצבו לעבודה בחצר לביוש, כבר לא מצאו את הנשים ורק שיירי בגדים התגלגלו בחצר. אחרים מצאו גם תכשיטים וכסף מוסתר. נערה אחת, יאַכקע קושילעוויטש, מצאה בשירותים מטפחת־אף של אמא שלה. כולם הבינו ששלוש מאות הנשים הושמדו. ליטאים סיפרי כי את הנשים הביאו בלילה לכפר קאַלניענאַי, חמישה ק״מ מיורבורג, בכיוון לסמלנינקן ושם נורו כולן. לנשים שבאו לעבודה סיפר השוטר־הרוצח בוטווינסקיס, כי לנשים סיפקו בגדים והוציאו אותן לעבודה חקלאית בכפרים... הרוצחים המשיכו להפיץ שמועות כי לכל הנשים שלום וכי הן עובדות בחקלאות. סיפרו גם שגב׳ פולובין, בת ה־70, כתבה מכתב, שהיא עובדת וטוב לה, אבל את המכתב איש לא ראה.

מייד לאחר האַקצייה של הנשים עברו השוטרים בכל בתי־העיר ואספו את החולים והקשישים. יהודי אחד הירשל קובלקובסקי נאלץ להביא את שכנו משה קפלן, בן ה־65, למחנה העבודה ובדרך מת האיש. כשבאו הנשים למחרת למחנה העבודה, כבר לא מצאו את החולים והקשישים. ליטאים סיפרו כי הובילו אותם בעגלות לראַסיין ובדרך הומתו. פרטים מדוייקים לא נודעו בימים ההם.

ב־6 לחודש ספטמבר 1941 — שוב פשטו השוטרים־הפורעים על בתי־היהודים והוציאו מתוכם את כל הנשים והילדים, שאין להם כבר בעלים והובילום ל״תלמוד תורה״. שם, הודיעו להן, שיקום מעין גיטו יהודי, שבו ידאגו לאמהות ולילדים. רק מעט נשים קיבלו את הדין והלכו למקום הריכוז. הרבה נשים ברחו והסתתרו. ב־8 לחודש — ערכו הפורעים והשוטרים חיפושים בבתים ואספו את כל הנשים חסרי בעלים־מפרנסים. ביום זה הוסיפו גם הרבה נשים שיש להן מפרנסים. כך, למשל, אספו את הגב׳ פולאַק, שלה שלוש בנות עובדות במחנה העבודה. אחת הבנות, מרים, רצה

מהר אל ראש הפורעים שוקאַיטיס וביקשה ממנו לשחרר את האמא שלה. שוקאַטיס דרש דמי־פדיון, סך 25 אלף רובל. מרים ואחיותיה טענו כי יש להן רק סכום של 15 אלף רובלים. שוקאַיטיס לא הסכים לשחרר את האם, שהיתה כלואה ב״תלמוד תורה״. אז פנתה מרים אל הקומנדאַנט הגרמני של העיירה, והוא השיב לה כי המאמצים שלה מיותרים. כולן יוצאות לעבודה. באין ברירה חזרו שלוש הבנות בבכי למחנה העבודה.

ביום שני אחד, בשעות שלאחר הצהרים, היתה חנה עם אחותה יהודית ושני ילדיה בביתם. לפתע פרצו לביתם השוטר קיליקעוויצ׳וס עם חברו מוצקוס ודרשו את האמא שלהן, בכל תוקף. חנה ענתה כי אמא איננה בבית והיא מוכנה ללכת במקומה. הם הסכימו וביקשו שתלבש מעיל. חנה התנגדה ללבוש את המעיל באומרה — ״תוכלו לירות בי גם בלי מעיל...״ הפורעים נתנו ליהודית מכה באף והיא פרצה בבכי. באותו זמן עדיין עבד בעלה הירשל־זליק במחנה העבודה וע״כ לא לקחו אותה ל״תלמוד תורה״. הפעם ויתרו גם לחנה.

למחרת, 8 בספטמבר, שלח פרידמן לקרוא לחנה במחנה העבודה. פרידמן הבטיח לה שלא יאונה לה כל רע. באותו יום בא מנהל מחוז (ראַסיין) עם שוקאַיטיס, הנודע לשימצה, ופקדו כי כל הנשים ללא בעלים ייצאו לעבודה... כולן פרצו בבכי. גם חנה נפרדה מאחותה זלדה, שבעלה עדיין עבד במחנה העבודה. משערים כי הפקודה באה כתגובה למסירה של הבנות פולאַק על שוקיאַיטיט ודרישותיו הכספיות. מכאן העבירו את הנשים ל״תלמוד תורה״ ומשם הוציאו את כולן והובילון בכיוון לסמלנינקן. בדרך הצטרפו אל הפורעים־המלווים איכרים מתנדבים עם כלי עבודה לעזרת השוטרים. חנה הכירה כמה איכרים מיורבורג ומהעיירה הקטנה סקירס־טעמון, שגם את נשות היהודים משם הביאו לכאן. אחד הפורעים מסקירס־טעמון, שהכיר את חנה יעץ לה לברוח, משום שמובילים את הנשים לעבודה קשה... חנה החליטה לא להיפרד מן הנשים בשלב זה. לאחר הליכה מיגעת של כ־7 ק״מ בכביש, הפנו את הנשים בדרך לטבריג. לאחר הליכה של עוד כחצי ק״מ הגיעו ליער, שבו ראו בורות גדולים חפורים. מה שקרה ביער קשה לתאר. הרוצחים פקדו מייד לעלות על ערמות העפר. בקבוצת הנשים קמה מהומה. הנשים חיבקו ילדיהן, בכו, יללו וקללו. והרוצחים מצדם החלו להכות בכליהם בנשים ודרשו מהן לזרוק את הילדים לבורות. תחת לחץ זרקו כמה נשים את ילדיהן לבורות וקפצו יחד עם הילדים. אישה אחת, גב׳ פרל בעדער־שטרן, ילידת יורבורג, התנגדה לזרוק את ילדה לבור. טרוף אחזה והיא התחילה לנפץ את ראשו של הילד בעץ

הסמוך. כל הנשים צווחו ונאבקו ברוצחים. אז הפעילו הרוצחים את נשקם והקרב בין הנשים האומללות והפורעים המזויינים, חסרי־צלם־אדם, נמשך עד הסוף המר...

בשעת המהומה הגדולה ניגש ליטאי אחד, מקבוצת הרוצחים, שהכיר את חנה — ואמר לה: "תברחי, תספיקי עוד למות". וחנה, שרעיון הבריחה, ליווה אותה עוד בלכתה לכאן, החליטה מייד להסתלק מבורות המוות. בחוץ היתה כבר אפילה וגם גשם ירד לסירוגין. חנה קפצה ונעלמה בין העצים. ירו בה, אך לא קלעו למטרה... חנה התרחקה בריצה ממקום האסון ושמעה עוד זמן רב יריות וקולות בכי של נשים ויללות של ילדים. כשעייפה, ישבה חנה על גזע עץ כרות לנוח. וכשנרגע הכל והמוות בילע לנצח מאות נשים וילדים — שמעה חנה את הקולות של הפורעים הרבים על חלוקת שלל שעונים, טבעות, תכשיטים וכד'. לבסוף שתו לשכרה והסתלקו. חנה סבורה, שבמיבצע איום זה, השתתפו מצד הגרמנים רק הקומנדאנט של העיר ואחד מעוזריו — אַ וואַכמייסטער. מי נתן את הפקודה לירות אין חנה יודעת.

חנה שהתה ביער עד אור הבוקר וכשהתחילה ללכת היא תעתה בדרך. כשראתה בית איכרים נכנסה לבקש מעט מים לשתייה, אבל האיכר גרש אותה ורדף אחריה. כאן גילוה הפורעים והשיגוה. הם החליטו להרגה, אך למזלה נמצא ביניהם הליטאי המכיר שלה. הוא קיבל על עצמו לבצע את מעשה הריגתה. האחרים הלכו והוא הליטאי־המכיר דרש ממנה פיצוי בעד הצלתה. הוא הוביל אותה ליורבורג כ"אסירה" והביאה לביתה. בשעות הצהרים בא הליטאי־המכיר לקבל את הפיצוי וחנה מסרה לו את שעון הזהב של אבא ז"ל.

חנה חזרה לביתה כשרגליה פצועות. היא נזדקקה לריפוי ולמרגוע, אבל חנה לא יכלה להירגע. מחזות האימים עמדו לנגד עיניה. היא סיפרה לכולם את כל האמת על כל מה שקרה לקבוצת הנשים ביער. לא כולם האמינו לה. כלום תיתכן, אמרו, ברבריות כזאת? הרג ילדים ונשים בדם קר...

ביום חמישי ב־11 לספטמבר 1941 שוב דרשו השוטרים הליטאים שכל היהודים, נשים וגברים יתייצבו במחנה העבודה שבמגרש לביוש.

ביום שישי, ה־12 לספטמבר 1941, ערכו השוטרים־הליטאים ועוזריהם הפורעים חיפוש בכל הבתים והוציאו את כל אלה שנשארו עדיין בחיים, ביניהם נמצאו גם ילדים. היהודים כבר היו מתוסכלים והתייחסו ל"גיוס" בשוויון נפש. גם לביתה של חנה באו הפורעים ומצאו את האם פייגע־מיכל ואחיותיה. בין הפורעים היה גם השוטר וואַלעצ'קוס, שהכיר את חנה מן האַקציה הקודמת ליד הבורות ביער. הוא ביקש לבודד את חנה מבין השאר.

חנה לא הסכימה ללכת עם השוטר, אך בני המשפחה לחצו עליה שתלך ואם תישאר בחיים תינקם בפורעים. עליך ללכת, אמרה אמא, אם אפילו תאלצי להשתמד... כך נפרדו האם והאחיות בבכי מחנה והלכו בדרך הרבים... השוטר הוביל את חנה לבית לביוש וכלא אותה בחדרון קטן, בקומה העליונה של הבית. בחדרון זה היו בגדי הנשים, שהובלו לבורות המוות.

דרך אשנב קטן, שהיה בחדרון, ראתה חנה איך התנהגו הפורעים באכזריות כלפי היהודים — גברים, נשים וילדים — שרידי הקהילה היהודית ביורבורג. הפורעים דרשו מהיהודים את כספם וכן דברי־ערך כמו זהב, כסף, תכשיטים וכד׳. הפורעים התעללו באומללים, אחרוני היהודים ביורבורג. בחוץ, קרוב למגרש הכלואים, עמד אספסוף וחיכה לשלל...

בשעה ארבע אחה״צ, ביום השישי, ה־12 בספטמבר 1941 — תמה הפרשה. כל קהל האומללים הובל, תחת שמירה חזקה של הפורעים, לדרכם האחרונה, ביער. את הילדים הבוכים העלו לעגלה. העגלה נסעה בראש ואחריה צעדו הגברים והנשים בכיוון לסמלנינקן... את כל מחזה האימים הזה ראתה חנה דרך אשנב חדרונה, בו היתה כלואה. ליבה התפלץ מצער. וכאן החליטה החלטה נחושה — ״לברוח ! לחיות !״. עוד בלילה פרצה את הדלת המובילה אל הגגון ומן הגגון ולמטה הובילו הדרך אל החופש. הפורעים היו שיכורי ניצחון ולא השגיחו בה.

כמה שבועות שוטטה חנה בכפרים. בודדה, מחופשת בבגדי איכרים, היא החליטה להגיע לגיטו קובנה. ואמנם, בליל ה־27 לאוקטובר 1941, השיגה חנה את מטרתה. בגיטו פגשה את אחותה חיה אברמסון. בעלה כבר לא היה איתה.

ביום המחרת — ה־28 באוקטובר 1941 — נערכה **האקציה הגדולה** בגיטו קובנה. חנה ניצלה וגורלה היה כגורל כל יהודי הגיטו. עבדה במחנות העבודה ובזמן האבקואציה משבלי נשלחה לגרמניה, נתגלגלה למחנה העבודה בשטוטהוף ובמחנות אחרים. בהיותה במחנה ליד דנציג חלתה חנה בטיפוס. הרבה נשים חלו ומתו שם. למזלה של חנה הגיע ב־10 למרץ 1945 הצבא האדום, שהעביר את החולות לבית חולים. חנה החלימה ונשארה בגרמניה עד עלייתה עם כל העקורים לארץ־ישראל.

חנה עולה ארצה. הגולה מאחריה. יורבורג איננה. חנה השאירה ביורבורג הרבה קברים של בני־המשפחה וזכרונות מרים על אחרית קהילת יורבורג הבלתי נשכחת.

עדות חנה מגידוביץ — תרגם מיידיש — פז

משפחה במיצר

במחנה לנדסברג שבגרמניה, מסרה בלה ברנשטיין־מרינג, ילידת יורבורג, עדות בפני ל. קוניכובסקי ביום 16 בינואר 1947 — בה סיפרה על גורלה וגורל משפחתה בימי השואה.

(מאוסף תעודות "יד ושם", ירושלים)

בלה, בת וולף ברנשטיין, נולדה ביורבורג. אביה היה יהודי אמיד ומשפחתה היתה ידועה ביורבורג. בלה נישאה ללאו מרינג והתגוררה בממל (קלאַיפדה) עד לאחר האבקואַציה של יהודי העיר על־ידי הגרמנים־הנאצים. בלה, בעלה ובתם ייטי, עברו לגור בקובנה.

בפרוץ המלחמה הם גורשו, ככל יהודי קובנה, לגיטו ב־7 לאוגוסט 1941. באותו יום היו כבר בלה ובתה בגיטו, אך בעלה עדיין השתהה ליום ועסק בהעברת חפציהם לגיטו. הוא נתפס על־ידי הנאצים ויחד עם 550 גברים אחרים, הובלו לפורט השביעי שליד קובנה. כפי, שסופר לאחר זמן, הומתו כולם ביריות.

כעבור זמן לא רב הגיע לגיטו קובנה אחיה של בלה, שמרל ברנשטיין, הוא, אשתו חוה, ילידת קיברטי, בתם יעטאַ ובנם זאב־וולף. בני המשפחה ניצלו, כפי שיסופר להלן, מהזוועות ביורבורג והגיעו לגיטו קובנה. שמרל ברנשטיין נולד וחי ביורבורג עד פרוץ מלחמת העולם השנייה. ביורבורג היה שמרל ברנשטיין מנהל הקומערץ־באַנק. הוא התגורר בביתו הפרטי, בן שתי הקומות, ברחוב הגרמני (דייטשע גאַס). סביב לבית היה גן פרי גדול. מייד עם פלישת הגרמנים, לא הספיקו יהודי יורבורג להימלט. יורבורג היתה מרוחקת מן הגבול הגרמני כ־9 ק"מ בלבד. ביום הראשון, 22 ביוני 1941, הגיעו קלגסי הנאצים גם לרחובותיה של קובנה. העיר נכבשה ללא קרב.

בהגיע שמרל ברנשטיין לגיטו קובנה, הוא סיפר לבלה את קורותיו וקורות יהודי יורבורג. הגרמנים פלשו ליורבורג — כך סיפר שמרל — כבר בשעות המוקדמות של הבוקר ומייד השתלטו על העיר. הגרמנים הגיעו גם

לביתו הנאה של שמרל. הקצינים הגרמנים מצאו כי הבית הדור ויפה למגורים; הם עיקלו את הבית והפכוהו לביתם. בביתו של שמרל מצאו הקצינים כרטיס־ביקור (וויזיט־קאַרטע) ובו היה כתוב: שמריהו (שמרל) ברנשטיין — מנהל הקומערץ באַנק ביורבורג. אחד הקצינים קרא את הכתוב בכרטיס ואמר בציניות — "יעצט ווירסטו ניכט מער באַנק דירעקטאר זיין, דו ווירסט ביי אונדז איין שטיוול פוצער זיין". כלומר — שמרל לא ישמש יותר כדירקטור, אלא כמצחצח נעליים... וכך היה. הם הפכוהו למצחצח הנעלים של הקצינים, בביתו של שמרל, שבו הם התגוררו.

כבר בשבוע הראשון להשתלטותם של הנאצים ביורבורג, הם אסרו, בעזרת הפורעים הליטאים, את הרופאים הנודעים: ד"ר קאַרלינסקי, ד"ר גרשוביץ, רופא השניים שימונוב, רופא השניים קופלוב, וכן את בעל בית המרקחת ברגובסקי ועוד אישים חשובים בעיר. הליטאים המנוולים, שפעלו בשרות הנאצים, עינו אותם בעינויים נוראים ומשפילים והובילו אותם לבית הקברות היהודי, שם נורו כולם. אשתו של בעל בית המרקחת — ז'נייה ברגובסקי — הגיעה לגיטו קובנה ימים מעטים לאחר שהגיע לגיטו שמרל ברנשטיין. ז'נייה סיפרה כי את בעלה הוציאו מבית המרקחת בכוח, כשהיה לבוש בחלוק לבן, והכין תרופות לחולים. לא הואילו כל תחנוניה והפצרותיה של ז'נייה. הרוצחים רק הרגיעו אותה כי בעלה עוד יחזור...

שמרל ברנשטיין עסק בצחצוח הנעליים של הקצינים־הגרמנים ואגב כך התיידד אתם. כאשר הרוצחים־הליטאים אסרו את חשובי העיר, הם ביקשו לאסור גם את שמרל. אך הקצינים־הגרמנים הגנו על מצחצח הנעליים היעיל שלהם ולא אסרוהו. את כל הדברים האלה ואחרים סיפר שמרל לבלה בהגיעו לגיטו בקובנה. יום אחד הוציאו הרוצחים מבתיהם את הנשים, הילדים והזקנים וריכזום בחצר ה"תלמוד־תורה". שם החזיקו אותם הרוצחים כמה ימים ולילות, רעבים ומותשים. לאחר זה הובילו אותם כמה קילומטרים בדרך לכפר קאַלניעגאי ושם נורו כולם באכזריות נוראה. הגברים נורו כעבור חודש־חדשיים. לא נשאר שריד ביורבורג. בלה כבר אינה זוכרת את כל מה שהתרחש בימי האימים, אך נזכרת בפרט אחד הקשור באחיה. בימים שהנשים, הילדים והזקנים היו כלואים בחצר ה"תלמוד תורה", הצליח שמרל, לאחר מאמצים מרובים, להוציא את רופאת השניים, הגב' קופלוב, ילידת גולדהיים במריימפול, אותה ואת שתי הבנות שלה. הגב' קופלוב יצאה מיורבורג עם שתי בנותיה, בדרך המובילה לקובנה, אך עקבותיהן נעלמו ושום דבר לא נודע על גורלן.

גיטו קובנה (סלבודקה) — עמק הבכא של יהודי קובנה ואחרים,
כולל פליטי יורבורג. רישום — אסתר לוריא.

כאשר בסוף המלחמה גורשו, השרידים של יהודי גיטו קובנה למחנות בגרמניה, מצאו שמרל ברנשטיין, אשתו וילדיו מחבוא ב"מלינה" (מעין מרתף) שבגיטו. ה"מלינה" פוצצה על־ידי הרוצחים הליטאים וכולם מצאו בה את מותם.

בדרך זו מצאו את מותם לא מעט משפחות יהודיות ובודדים, שחיפשו מפלט במצוקתם, אך הגורל היטעה אותם. הם לא הצליחו להימלט מציפורני החיה הנאצית ומצאו את מותם־קברם מתחת להריסות ה"מלינות" באדמת סלבודקה.

באותם ימים היה כבר הגיטו ריק מיהודים — ורגל יהודית כבר לא דרכה על אדמת קובנה.

תנצב"ה.

בלה ברנשטיין־מרינג

תרגם — ז. פורן

יורבורג בימי השואה הראשונים

יורבורג נמצאת במערבה של ליטא, במרחק של 10 ק"מ מהגבול עם גרמניה, בשנת השואה היו בה כ־2,000 יהודים.

הגרמנים כבשו את העיר ללא כל התנגדות וב־22 ליוני 1941 בשעה 8 בבוקר כבר שעטו קלגסיה בחוצותיה. תושבי יורבורג, יהודים ולא־יהודים, הוכו בתדהמה, ורבים, במיוחד אלה אשר היו קשורים בשלטון הסובייטי, ניסו לברוח. חלק הצליח להסתלק מהעיר בעלותם על אוניית הקיטור, שיצאה בבוקר.

ראשונים השתלטו על העיר אנשי הצבא הגרמני הסדיר. הם לא הראו שום יחס מיוחד ליהודים ולא היפלו אותם לרעה. היהודים חשו, שמשהו עלול להתרחש ביחס אליהם והם התגודדו יחד. לא ידוע מניין, אך הושמעה קריאה ללכת ולהסתגר בבית המרחץ. היה זה מיבנה גדול וחזק, קירותיו עבים ומוצקים ונראה היה ליהודים שבתוכו יהיו יותר בטוחים ושם יוכלו יותר טוב לעמוד על נפשם. כל ההמון פנה לבית המרחץ ומילא אותו מפה אל פה. בתחילה, הובא לשם מזון רק לתינוקות, אולם יותר מאוחר הובאה צידה גם למבוגרים.

החיילים הגרמנים החלו, מיד עם בואם לעיר, לחפש אחרי קיני התנגדות אפשריים, וכך עלו גם על ההתקהלות ההמונית בבית המרחץ.

ארבעה חיילים פרצו את דלתות בית המרחץ וציוו על היהודים לצאת משם. הם ניסו לשכנע את הנקהלים, כי המקום הוא מסוכן ביותר. הם הסבירו כי בשל גדלו מושך הבניין הזה תשומת לב וייתכן שמטוס עלול להפציץ אותו ואז הנמצאים בו עלולים להיפגע הרבה יותר מאשר לו היו בחוץ. הם גם אמרו ליהודים, שאין להם מה לחשוש, שכן לא יאונה להם כל רע.

אדיבותם של החיילים הגרמנים ותקיפותם פעלו על היהודים והם עזבו את בית המרחץ.

כבר בימים הראשונים החלו ה"אקטיביסטים" הליטאים להתארגן. הם העמידו עצמם לרשות הגרמנים והחלו להשתלב בשלטון. השפעתם הלכה וגברה מיום ליום והגרמנים מסרו בהדרגה לידיהם את הטיפול באנשי

המקום. מיד נתארגנה משטרה ליטאית, שבראשה עמד מורה הגימנסיה לוויצקאס. כראש עירייה מונה האפפנר.

כבר ביום השני למלחמה פורסם צוו המחייב את הצעירים היהודים, ללא יוצא מן הכלל, להתאסף במגרשו של מוטל לביוש, אשר ברחוב ראסיין. מקום זה נקבע למחנה־עבודה. משם היו שולחים כל יום את הצעירים לעבודות שונות בעיר. הם ניקו רחובות, עבדו בגינות העיר ועשו כל מיני עבודות ציבוריות.

כל יום הביא אתו גזירות חדשות: איסור ההליכה על המדרכות, ענידת הטלאי הצהוב ועוד.

יום אחד יצא הקצף של השליטים הליטאים במקום על בית הכנסת. היה זה מיבנה מיוחד במינו שהוקם עוד במאה ה־17. ארון הקודש אשר בו וכן הבמה וכיסאו הנאה של אליהו היו מקושטים בפתוחי־עץ נפלאים. בית כנסת זה היה גאוותם של בני יורבורג. והנה פקדו על היהודים להרוס את בית הכנסת, לפרק את קירותיו ולחלק את כל מה שניתן להוציא בין הליטאים שבמקום. בעיניים דומעות ובברכיים כושלות מילאו היהודים אחרי הצוו. המוני ליטאים עמדו מסביב והסתכלו, אך מעטים בלבד הסכימו לזכות בשלל.

ליד בית הכנסת עמד מיבנה קטן, ששימש מקום לשחיטת עופות — "שחיטה שטיבל". הליטאים ציוו להרוס גם אותו. המיבנה היה מלא נוצות, וכאשר החלו היהודים להרוס את המיבנה נדבקו בהם הנוצות והם נתלכלכו עד לבלי הכר. ה"אקטיביסטים" הליטאים, שפקדו על מעשי ההריסה, ציוו על היהודים לרדת לנהר הניימאן ולהתרחץ בו. בעת עבודות ההריסה וליד הנהר התעללו ביהודים, היכו אותם, בעטו בהם ודחפו אותם למים.

גרמנים עמדו מסביב וצילמו. היו ששאלו: "מדוע שונאים הליטאים כל־כך את היהודים?..."

למחרת היום, נמשכה ההתעללות. הפעם היה החזן אלפרוביץ הקרבן של העיר, יהודי זקן, גבה קומה בעל הדרת פנים. הביאו את החזן למרכז העיר, קשרו לבנה לזקן־השיבה שלו וכך הובילוהו דרך חוצות העיר.

ב־28.6, בבוקרו של יום השבת, הוצאה הפקודה שעל כל היהודים לצאת לעבודת ניכוש העשבים ברחובות. באותו יום נצטוו גם להביא, בשעה 4 אחרי הצהרים, את כל ספריהם לחצר בית הכנסת, והרב־הדיין הזקן ר' חיים־ראובן רובינשטיין נאלץ להביא לשם את ספריו ואת כתבי היד שלו בעגלת־יד. בשעה 5 נצטוו היהודים ע"י הליטאים להוציא את ספרי

התורה מבתי הכנסת. הם הונחו על ערמת הספרים ואת הכול שרפו. ביום המחרת הוצאה פקודה שעל כל היהודים להתאסף ליד בית־מסחר הספרים שבעיירה, באיום שכל מי שיתחמק יירה. היהודים נערכו בטורים של שלושה. ארבעה יהודים מן החזקים נצטוו להוציא מבית העסק ההוא פסל של סטאלין. לידי הנשים תקעו תמונות של גדולי הסובייטים. הם נצטוו ללכת בתהלוכה על פני רחובות העיירה. על התהלוכה פקדו המורה לעוויצקאַס, והשוטרים בוטווינסקיס וקוליקוויטשיוס. התהלוכה הגיעה למגרש הספורט ליד הניימאַן. שם היו כבר מכונסים הליטאים ובראשם "האינטליגנטים". בפנים שמחות מאוד קיבלו את פני התהלוכה. פיסלו של סטאלין הושם על שולחן מוכן לכך, וכל היהודים נצטוו לעמוד מסביב לו. אחד מבעלי הבתים נצטווה לקרוא מן הנייר נאום שהוגש לו, ובו דברי זלזול וחרפות על העם היהודי. אחרי הנאום הושלכו הפסל והתמונות לתוך מדורת אש, והיהודים נאלצו לרקוד במרץ מסביב למדורה ולשיר. הם שרו פרקי תהילים, שיצאו מעימקי הלב. המחזה צולם ע"י גרמנים.

את מצרכי המזון היו היהודים קונים בחנויות המזון. הם היו האחרונים בתור. רק לאחר שהלא־יהודים רכשו את כל מה שהיה דרוש להם, יכלו גם היהודים לרכוש משהו.

יורבורג — או כפי שהגרמנים קראו לה — גיאורגנבורג (GEORGENBURG) מרוחקת רק 10 ק"מ מהגבול הגרמני והיא נכללה בתוך רצועת 25 הק"מ, שלגביהם ניתן צוו השמדת היהודים לגיסטאַפו בטילזיט.

ראש הגיסטאַפו בטילזיט, באהמה, החל מייד לתכנן את ההשמדה. נקבע יום חמישי בשבוע, ה־3 ביולי 1941. לאחר התייעצות עם ראש העיר האפפנר (HOFFNER) נקבע בית הקברות היהודי כמקום הרצח.

פרטי מהלך ההכנות והאירועים ביום הרצח ההמוני נשמעו בבית המשפט הגרמני בעיר אולם, שם עמדו למשפט אנשי הגיסטאַפו בטילזיט. מהפרוטוקולים אנו למדים:

ביום ה־3 ליולי בבוקר הגיעו ליורבורג באהמה ועוזריו יחד עם 30־40 גרמנים מסמלניינקן (עיירת הגבול בצד הגרמני). נקבעו צוותות קטנים של אנשי גיסטאַפו, יחד עם שוטרי־עזר ליטאים, אשר נצטוו להוציא מהבתים את הגברים היהודים. כאשר המספר לא הספיק, חזרו הצוותות עוד הפעם לחפש אחרי יהודים והם שבו עם 60 גברים נוספים. לקבוצת הגברים הצטרפו גם שלוש נשים עם ילדיהן, אשר לא רצו להיפרד מבעליהן.

בעת המעצר פנה רופא ליטאי לאחד מראשי הגיסטאַפו בשם קאַרסטן וביקש ממנו שישחרר את הרופא היהודי, שהיה בין העצורים. לדבריו,

הרופא היהודי הוא מנתח והאוכלוסיה זקוקה לו מאוד. כאשר הרופא הליטאי חזר על בקשתו גם בפני באהמה היכה אותו האחרון מכות רצח.

מספר היהודים העצורים היה מעל ל־300.

העצורים הובלו ברגל דרך העיר לבית־הקברות היהודי. שם היה עליהם למסור את כל דברי־הערך שהיו ברשותם, וכן להוריד את בגדיהם העליונים. היהודים העצורים נצטוו לחפור בורות נוספים, מאחר והקיימים לא הספיקו לכל העצורים. בעת חפירת הבורות ציוו הגרמנים על היהודים, שייכו האחד את השני באתים, והבטיחו שמי שינצח את חברו יישאר בחיים.

הקרבנות הובלו על־ידי הגרמנים והליטאים תחת מטר איומים, צעקות ומכות; זעקות המעונים עלו עד לשמים. היה על האומללים להתייצב על־פי הבורות כשפניהם מופנים לעבר קברם. חלק מהם הוכרחו לכרוע על ברכיהם. הרוצחים ניגשו לכל אחד, ירו בעורפו ובדחיפת רגל זרקו אותו לתוך הבור. מאחר ורצף הבאת הקרבנות היה מהיר, היו הבאים חוזים בנעשה באחרים. במחזה הרצח חזו גם ליטאים, תושבי שתי שכונות קרובות לבית הקברות.

בין הקרבנות היה גם עמיל־מכס יהודי, שבעת מלחמת העולם הראשונה שרת בצבא הגרמני, הצטיין בקרבות וזכה באות ההצטיינות הגדול ביותר, "צלב הברזל" דרגה א'. הוא התנפל על באהמה ותקף אותו. כדור מרצחים השתיקו מיד.

רבים ברחו מהבורות. הרוצחים והשומרים רדפו אחרי הבורחים. בעת הצייד אחרי האנשים נפצעו גרמנים וליטאים אחדים.

בפעולה זו נרצחו 322 יהודים, ביניהם חמש נשים וילדים.

לאחר שהמרצחים סיימו מלאכתם נערכה לכולם סעודה, בה שתו הרבה וודקה.

באותו יום נתפסו עוד 80 גברים שהסתתרו, הם נאסרו. בערב בשעה 10, הודיע להם השוטר בוטווינסקיס שהם יירו בשעה 3. כותב הדברים מספר שההודעה לא עשתה רושם מיוחד על העצורים, אף אחד לא בכה, ונמצא גם מי שהיה לו "יום שנה" (יאָרצייט), עמדו כל העצורים והתפללו בדבקות "מעריב" במניין. ההודעה לא בוצעה, האנשים לא נורו. בני הגילים 15—50 שנשארו בחיים הוצאו לעבודה, והזקנים חוייבו להתייצב פעמיים ביום במשטרה.

ב־21.7 נעצרו 45 זקנים בשעת התייצבותם והועברו בשלוש עגלות של עגלונים יהודים, לראסיין כביכול, לשם בדיקה רפואית. בדרך לראסיין, בק"מ ה־15, רצחום יחד עם העגלונים היהודים ועם יהודים מן העיירות

שבסביבה. לפני שנרצחו נאלצו הזקנים לכתוב לבתיהם שהם עובדים ולא חסר להם מאומה, ורבים היו בעיירה שהאמינו באמיתות הדברים.

ב־1 באוגוסט 1941 נצטוו כל הנשים הקשישות לבוא למיפקד. ריכזו את כולן בחצר ה"תלמוד תורה". מאות נשים נסחבו באכזריות אל המיפקד, כשילדים קטנים מתייפחים בזרועותיהן. מן הבוקר עד הערב הוחזקו הנשים, מבלי שינתן להן משהו לאכול או לשתות.

לפנות ערב באו "אקטיביסטים" ליטאים וציוו על הנשים להסתדר בשורות, שתיים־שתיים בשורה. כדי להאיץ בנשים היכו אותן באכזריות.

מסע הבלהות החל כשהנשים מוקפות ליטאים מזויינים מכל הצדדים, המכים בהן בקתות־הרובים. במיוחד התעללו במפגרים ללכת. ילדים הוכו, נזרקו לארץ ונרמסו למוות. כן נמשך המסע עד שהגיעו ליער שוואנטשאַני העבות. לאור פנסי המרצחים אפשר היה להבחין בבור עמוק, שנכרה בעוד יום. פרצה בהלה ופאַניקה איומה אחזה בנשים. הרוצחים ירו באוויר וצעקו בקולי־קולות מחרידים: "לזרוק את הילדים אל הבורות!". על הנשים ציוו להתפשט ולהשאיר את הבגדים מאחריהן. אמהות קפצו עם ילדיהן לתוך הבורות, כשהליטאים יורים מסביב. רבים נקברו חיים והיו גם שנמלטו בתוך כל האַנדרלמוסיה.

ב־4 בספטמבר רוכזה שארית הנשים והילדים של קהילת יורבורג בבית הספר העממי היהודי. בשבעה בספטמבר נצטוו כולן לבוא לחצר של מוטל לביוש, מקום שהיה "מחנה עבודה". במשך כל היום עברו משמרות גרמנים וליטאים בכל בתי היהודים כדי לבדוק אם לא נשאר בהם איש. ואומנם לא נשאר בהם אחד.

כאשר החלו להוביל את שארית העדה, נתחוור לכול לאן מובילים אותם ומה מחכה להם. האומללות לא שתקו. הן צעקו והתדיינו עם התליינים על מה ולמה הורגים בני־אדם. תשובת המלווים הליטאים היתה הצופה מלווה במכות רצח. האמהות החלו לצעוק אל ילדיהן, המבוגרים יותר שיברחו, ובעצמן התנפלו על המלווים הליטאים ותקפו אותם באגרופיהן. הן נשכו, היכו, זעקו וקיללו. הרוצחים הדקו את השרשרת מסביב, יריות מכלי נשק שונים הדהדו באוויר. היה זה מאבק לחיים ולמוות בין נשים אומללות ורוצחים אכזריים.

באַנדרלמוסיה שפרצה הצליחו צעירות אחדות לברוח, והודות לעדותן יודעים אנו את הקורות לקהילת יורבורג, ברגעיה האחרונים.

רק 50 גברים ומשפחותיהם, שעבדו עבור הגרמנים נשארו ביורבורג עוד שבוע ימים ואז נרצחו כולם.

במבואות העיר הוצב אז שלט גדול ועליו כתוב: ״מקום זה נקי מיהודים״.

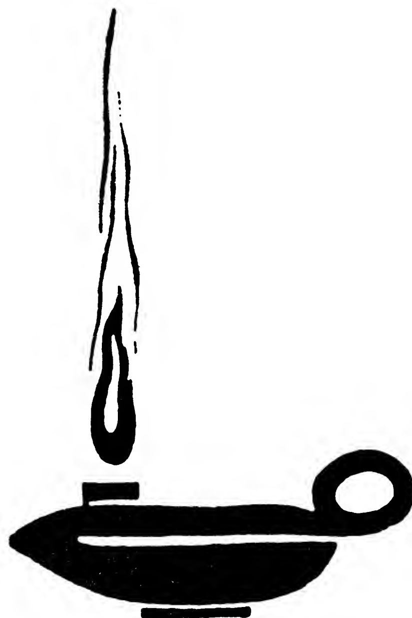
ברשימת קברות־האחים, שפורסמה בספר ״רצח המוני בליטא״, חלק ב׳ — קברות־האחים ביורבורג הם כדלהלן:

1. בחלק המזרחי של בית הקברות היהודי קבורים 322 איש. זמן הרצח — 3.7.41.
2. בקרבת הכפר קאַלנענאַי, במרחק 7 ק״מ מיורבורג בצד שמאל מהכביש לממל, 300 מ׳ מהכביש — 200 איש. הזמן — אוגוסט 1941.
3. יער באַראַנציניאַס, 5 ק״מ מיורבורג, 2 ק״מ מהכביש — 500 איש. הזמן — ספטמבר 1941.
4. יער שילינאַס — ק״מ אחד מערבית מיורבורג — 200 איש. הזמן — ספטמבר 1941.

מקורות:

זבולון פורן, לפי סיפורה של חנה מגידוביץ־גולדמאַן.
צבי לעוויט, חורבן יורבורג.
דו״ח משפט אולם, רצח המוני בליטא, חלק ב׳.

(מתוך ספר ליטא)

חורבן יורבורג

יורבורג האָט פאַרן צווייטן וועלט־קריג זיך געפונען ביים דייטשישן גרענעץ, בערך 10 קילאָמעטער פון סמאַלינינקען, קרייז טילזיט. אין 1940, ווען רוסלאַנד האָט אָקופּירט ליטע, האָבן די סאָוועטן גלייך אָנגעפאַנגען צו בויען אַ וואַראָשילאָוו־ליניע לענג אויס דעם דייטשישן גרענעץ. ווען די דייטשן זיינען באַפאַלן סאָוועט־רוסלאַנד, זיינען זיי דעריבער גלייך אין די ערשטע שעהן געווען שוין אין יורבורג.

ס'איז תיכף געשאַפן געוואָרן אַ ליטווישע פּאָליציי בראש מיטן גימנאַזיע־לערער לעוויצקאַס. די ליטווינער האָבן אויפגעהערט יידן צו פאַרקויפן עסנוואַרג. פלעגט אין אָוונט בלייבן אין אַ געשעפט ניט פאַרקויפטס, פלעגט דער ליטווישער קרעמער עס פאַרקויפן די יידן, וועלכע פלעגן אָפּשטיין אַ גאַנצן טאָג אין אַ באַזונדער ריי.

שבת פרי, דעם 27־טן יוני 1941, איז אַרויס אַ באַפעל, אַז אַלע יידן זאָלן תיכף אַרויס אין גאַס רייסן דאָס גראָז. דעם זעלביקן טאָג איז שטרענג אָנגעזאָגט געוואָרן, אַז ביז פיר אַזייגער נאָכמיטיק זאָלן אַלע יידן צונויפטראָגן זייערע ספרים אויפן שולהויף. דער ווייס־גרויער הדרת־פּנימדיקער הרב הגאון רובינשטיין האָט אין דעם הייליקן שבת איינגעבויגענערהייט געפירט אין אַ וועגעלע זיינע ספרים און די כתב־ידן צום באַשטימטן פּלאַץ. פינף אַזייגער האָבן די ליטווינער כוליגאַנעס געהייסן די יידן אַרויסטראָגן די ספרי־תורה'ס פון בית המדרש, זיי צוגעלייגט צו די ספרים און אַלץ צוזאַמען פאַרברענט.

זונטיק, דעם 28טן יוני אין דערפרי, איז באַפוילן געוואָרן, אַז אַלע יורבורגער יידן זאָלן זיך צוזאַמענקלייבן לעבן דער שטאָטישער בוכהאַנדלונג. די פאַרבליבענע אין די הייזער האָט געדראָט טויטשטראָף. די געקומענע יידן זיינען אויסגעשטעלט געוואָרן צו דריי אין אַ ריי. פיר שטאַרקערע יידן האָבן געמוזט אַרויסטראָגן פון בוכהאַנדלונג אַ גרויסן גיפּסענעם ביוסט פון סטאַלינען. די יידישע פרויען האָט מען געגעבן גרויסע פּאַפּירענע בילדער פון די סאָוועטישע מלוכה־מענער. אַזוי האָט מען געמוזט מאַרשירן איבער אַלע

גאַסן און זינגען יידישע לידער. מיט דער פּראָצעסיע האָבן אָנגעפירט: דער ליטווישער לערער לעוויצקאַס מיט זיינע געהילפן, די פּאָליציסטן בוטווינסקיס און קוליקעוויטשיוס. אַזוי איז מען דערגאַנגען צום ספּאָרט־פּלאַץ נעבן ניעמאַן. דאָרט איז געווען פאַרזאַמלט אַ גרויסער ליטווישער עולם, בראש מיט דער ליטווישער אינטעליגענץ. מיט פריילעכע פּנימער האָבן זיי געוואַרט אויף דער פאָרשטעלונג. לויטן באַפעל האָבן די פיר יידן אַוועקגעשטעלט דעם סטאַלין־ביוסט אויף אַ צוגעגרייטן טיש, אַלע איבעריקע יידן זיינען געשטאַנען אין אַ קרייז אַרום דעם טיש. פרידמאַן האָט געמוזט האַלטן אַ רעדע אין דער ליטווישער שפּראַך פון אַ פּאַפּיר, וואָס די ליטווינער האָבן אים דערלאַנגט. די רעדע איז געווען פול מיט זלזולים אויפן יידישן פאָלק. נאָך דער רעדע האָט מען אין פייער אַריינגעוואָרפן די סטאַלין־סטאַטוע מיט די איבעריקע בילדער. די יידן האָבן דערביי געמוזט טאַנצן אין אַ קרייז מיט אַ שנעלן טעמפּאָ און זינגען דאָס ליד "אַרום דעם פייער מיר זינגען לידער..." דעם "ספּעקטאַקל" האָבן די דייטשע קוליגאַנעס פאָטאָגראַפירט.

די בלוטדאָרשטיקע חיה איז נאָך ניט זאַט געוואָרן. דאָנערשטיק, דעם 2טן יולי, 1941, 11 אַזייגער אין דערפרי איז פאָרגעקומען עפּעס שרעקלעכס. אַזוי ווי געווינלעך זיינען יידן געשטאַנען אין אַ ריי לעבן די בעקערייען צו קויפן ברויט. פּלוצלונג האָבן זיך באַוויזן דייטשישע און ליטווישע רוצחים און מיט גרויס רוגזה אָנגעהויבן אַרויסנעמען די יידישע מענער פון די רייען און זיי אַוועקגעפירט צום מאַרק־פּלאַץ.

איבער די יידישע הייזער האָבן זיך אַ לאָז געטאָן דייטשן און ליטווינער צונויפצונעמען די איבעריקע יידישע מאַנסלייט. ביז דריי אַזייגער זיינען צונויפגענומען געוואָרן 320 מענער. צווישן זיי זיינען געווען דער יורבורגער הרב הגאון רובינשטיין, די יידישע לערער מיטן מנהל פון שול יפה, דר. גערשאָוויץ, דר. קאַרלינסקי, אַפּטייקער ברעגאַווסקי א. אַ. וו. זיי זיינען אַלע אָפּגעפירט געוואָרן מיט לאַסט־אויטאָס צום יידישן בית־עולם און דאָרטן דערשאָסן געוואָרן.

פון די דערבייאיקע הייזער האָבן פּויערים אַרויסגעקוקט דורך די פענצטער צום בית־עולם, זיי האָבן געזען, ווי יידן שלאָגן איינער דעם צווייטן מיט צווייגן פון די בוימער. אַזוי איז געווען דער באַפעל פון די דייטשן. די רוצחים האָבן נאָך מעפיסטאָפעליש דערקלערט, אַז דער ייד, וועלכער וועט בייקומען דעם צווייטן ייד, דעם וועט דאָס לעבן געשענקט ווערן. אַזוי האָט מען געזען ווי עס איז אָנגעגאַנגען אַ שלעגעריי צווישן יידן, צוליב ראַטעווען דאָס לעבן געציילטע מינוטן פאַר זייער טויט.

אין דער זעלביקער צייט, וואָס אויפן בית־עולם איז געשען דער מאַסן־מאָרד, האָבן די ליטווישע מערדער געכאַפּט 80 פאַרבאַהאַלטענע יידישע מענער און זיי פאַרשפאַרט אין תפיסה. 10 אַזייגער אין אָוונט איז אַריינגע־קומען דער ליטווישער פּאָליציסט בוטווינסקיס און מיטגעטיילט, אַז זיי וועלן געשאָסן ווערן 3 אַזייגער באַגינען. מערקווירדיק, אַז נאָך אַזאַ בשורה האָט קיינער ניט געוויינט. יעדער איינער האָט זיך אין די עטלעכע שעה, וועלכע זיינען אים פאַרבליבן צום לעבן, געמאַכט אַ חשבון הנפש. עס האָט זיך איינגעפונען אַ בעל יאָרצייט און מען האָט זיך געשטעלט דאַוונען מעריב בציבור מיט גרויס התלהבות, דעם לעצטן מעריב אין לעבן. דער מעריב איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ השתפכות הנפש און אַ ווידוי פאַרן טויט.

די יידן זיינען אָבער אויף מאָרגן ניט דערשאָסן געוואָרן. ס'איז אָבער אַרויס אַ באַפעל, אַז אַלע אַרבעט־פליכטיקע מענער פון 15 ביז 50 יאָר זאָלן יעדן טאָג 6 אַזייגער פרי קומען אויף אַ באַשטימטן פּלאַץ, כדי פון דאָרטן פונאַנדערגעשיקט צו ווערן אויף אַרבעט. מענער עלטער פון 50 יאָר, זאָלן 2 מאָל טעגלעך זיך קומען מעלדן, 9 אין דערפרי און זעקס אַזייגער אין אָוונט.

אַ פּאָר וואָכן זיינען פאַרלאָפן רואיק — און די מענטשלעכע חיות האָבן זיך ווידער צעיושעט. דעם 21טן יולי האָבן ליטווישע שאוליסטן פאַרהאַלטן די זיך רעגיסטרירנדיקע 45 עלטערע יידן און זיי געפירט כלומרשט קיין ראסיין אויף א געזונט־קאָנטראָל. אויפן 15־טן קילאָמעטער וועג זיינען זיי, צוזאַמען מיט די זעקס יידישע פּורמאַנעס און מיט געבראַכטע נאָך יידן פון די אַרומיקע שטעטלעך, אומגעבראַכט געוואָרן.

די דייטשן האָבן אויף אַזוי ווייט געוואָלט פאַרווישן די שפּורן פון מאָרד, אַז זיי האָבן געצוואונגען די אַלטע מענער אָנצושרייבן פאַר זייער טויט בריוו צו זייערע פאַמיליעס. עס זיינען טאַקע אָנגעקומען בריוו מיט זייער האַנט־שריפט, אַז זיי אַרבעטן און עס פעלט זיי גאָרניש. פיל יידן האָבן געגלויבט אין די בריוולעך.

דעם 1־טן אויגוסט, 1941, האָבן ליטווישע כוליגאַנעס אַרעסטירט 105 יידישע עלטערע פרויען, זיי מערדערלעך צעשלאָגן און אַריינגעוואָרפן אין די צוגעגרייטע ווענער. עד היום איז ניט באַקאַנט ס'אָרט וואו זיי זיינען אומגעבראַכט געוואָרן.

סוף אויגוסט, 1941, איז אַרויס אַ קלאַנג, אַז פאַר די פאַמיליעס פון די אומגעקומענע 320 מענער פון דער ערשטער אַקציע וועט געשאַפן ווערן אַן אַרבעטלאַגער ניט ווייט פון טאַווריג און פאַר די אַרבעטנדיקע 50 מענער מיט זייערע פאַמיליעס וועט געשאַפן ווערן אַ געטאָ אין יורבורג.

אָנהויב סעפּטעמבער 1941 האָבן טאַקע די ליטווינער צונויפגענומען 520 פרויען און קינדער פון די אומגעקומענע 320 מענער. דריי טעג זיינען זיי געווען אין דער יידישער פּאַלקס־שול, וועלכע איז געווען באַוואַכט פון ליטווישע שאוליסטן. אויפן דריטן טאָג, דאָס איז געווען זונטיק פּאַרנאַכט, איז פאַרשטאַרקט געוואָרן די שמירה אַרום דער שול. עס זיינען געקומען די ליטווישע רוצחישע פירער, אַנגעשיכורטע, און געהאַלטן רעדעס פאַר די פרויען, אַז היות זיי ווערן אַרויסגעפירט אין אן אַרבעטס־לאַגער לעבן טאַוריג, ווערן זיי אויפגעפאָדערט אָפּצוגעבן אַלע זייערע ווערטזאַכן, כדי צו דעקן זייערע באַשפייז־הוצאות. די פרויען האָבן תיכף פאַרשטאַנען, אַז דאָ האַנדלט זיך ניט וועגן אַ לאַגער און אַז זייערע שעהן זיינען געציילטע. פון רחמנות וועגן אויף די קינדערלעך האָבן די מוטערס פאַרשטיקט די געוויינען אין זיך.

12 אַזייגער ביינאַכט האָבן שטאַרק באַוואָפנטע און שיכורע שאוליסטן אָנגעהויבן צו פירן די פרויען מיט די קינדער אין דער ריכטונג פון סמאַליינינקער וועג. זייערע פעקלעך זיינען געבליבן אין שול, צום רויב פאַר די ליטווישע כוליגאַנעס. עס איז זיי פאַרבאָטן געוואָרן צו וויינען. פאַרגלי־ווערטע און צעבראָכענע מיט די קינדערלעך אויף די הענט זיינען זיי געגאַנגען דעם לעצטן וועג, ביז זיי זיינען אָנגעקומען אין סמאַליינינקער וועלדל צו די צוגעגרייטע גריבער. דאָרטן האָבן זיי געפונען אַ מחנה פון שיכורע ליטווינער באַוואָפנט מיט קוילנוואַרפער. די פרויען האָבן דערזען דעם טויט פאַר די אויגן. די געוויינען און געוואַלדן זיינען געוואָרן הימל־שרייענדיק, אָבער די שיסערייען פון די פולעמיאָטן האָבן זיי שטיל געמאַכט אויף אייביק...

נאָך דער פרויען און קינדער־אַקציע זיינען ווי לעבעדיקע מתים אַרומגעגאַנגען דאָס פאַרבליבענע הייפעלע 50 מענער מיט זייערע פאַמיליעס. זיי האָבן אויף מאָרגן נאָך דער גרויזאַמער אַקציע געמוזט גיין צעבראָכענע און פאַריאושטע צו דער אַרבעט, פּונקט ווי עס וואָלט גאָרניט געשען. זיי האָבן אָבער געוואוסט און געפילט, אַז דער ביטערער גורל פון אומקום וואַרט אויך אויף זיי. און זיי האָבן קיין טעות ניט געהאַט.

אין אַ וואָך אַרום, אין מיטן סעפּטעמבער 1941, האָבן פּלוצלונג אַרומגערינגלט זייער אַרבעטס־פּלאַץ אַ מחנה פון דער ליטווישער פּאָליציי און זיי אָפּגעפירט צו פאַרניכטונג. עטלעכע פון די יורבורגער יידן זיינען אַנטלאָפן אין וואַלד. מיכאַלאָווסקי און נאָך אַ ייד האָבן דערלעבט די פרייהייט. ס'האָט זיך געראַטעוועט אויך די 18 יאָריקע מאַגידאָוויטש.

אין פאַרלויף פון דריי מאָנאַטן איז אומגעבראַכט געוואָרן על קדוש השם די ליבע, טייערע, אַלטע יידישע קהילה אין יורבורג. **צבי לעוויט**

יורבורג אין טעג פון אונטערגאַנג

יורבורג איז געווען ראַסיינער קרייז. זי האָט זיך געפונען צען קילאָמעטער פון דער דייטשער גרענעץ פון סמאַליניינקען און איז געלעגן איבער דער לענג פון ניעמאַן. דער טייך ניעמאַן האָט זיך אָנגעפאַנגען ביי גראָדנע, פאַרביי קאָוונע און יורבורג, ביז ער איז אַריינגעפאַלן אין מעמלער קור־שן־האַף וואָס האָט זיך פאַראייניקט מיטן באַלטישן ים. יורבורג האָט פאַרמאָגט צוויי טויזנט אידישע נפשות.

יורבורג האָט געהאַט צוויי פאַרקן איינער מיטן נאָמען ״תל־אביב״ און דער צווייטער אַ ליטווישער.

זייער חיונה האָבן די דאָרטיקע אידן געצויגן טאַקע פון דעם טייך ניעמאַן. אידן האָבן געהאַט אייגענע דאַמפּפערס אָדער ווי מ׳האָט דאָס גערופן פּאַראַכאָדן, ווי צום ביישפּיל לעווינבערגס, אייזנשטאַט, וואָס פלעגן קורסירן פאַר פּאַסאַזשירן פון קאָוונע קיין סמאַליניינקען. אויך פראַכטדאַמפּפערס וואָס פלעגן פירן סחורה פון מעמל אין קאָוונע, און אויך פליטן וואָס פלעגן גיין קיין קאָוונע אָדער קיין מעמל. דער טייך איז געווען דער הויפּט מקור פרנסה פאַר די תושבים פון שטעטל. אויך זיינען דאָרט געווען סוחרים און קרעמער און האַנטווערקער.

יורבורג איז באַרימט געווען אין דער וועלט צוליב איר אַלטער שול וואָס איז נאָך געבויט געוואָרן אין יאָר 1790. אָבער ניט דאָס הילצערנע הויז איז געווען אַזוי באַרימט ווי איר אָרון קודש, זיינע שניצערייען זיינען געווען צו באַוואונדערן, אַז פון האָלץ זאָל מען קענען אויסמייסטרעווען אָט די וואונדערבאַרע פויגלען מיט די צייגערס און בלומען, וואָס האָבן זיך געצויגן פון דער ערד ביז גאַנץ הויך. יעדערער ווער עס האָט נאָר געזען דעם דאָזיקן אָרון קודש איז באַצויבערט געוואָרן פון דער שיינקייט און פון דער קונסט וואָס עס איז געלעגן אין די שניצונגען און אין דער אויסאַרבעטונג. דער אָרון קודש איז פאָטאָגראַפירט געוואָרן און די הונדערטער בילדער זיינען צ־שיקט און פאַרקויפט געוואָרן אין דער גאַנצער וועלט. ווען טוריסטן פלעגן באַזוכן ליטע פלעגט מען פאָרן נאָך

יורבורג זעען דעם גרויסן וואונדערבארן אנטיק, דעם אָרון קודש פון דער יורבורגער שול.

די בעלי בתים פון שטעטל זיינען געווען לומדים און משכילים, ווי, הירשל פין, אבא קאַפּלאַן, קלמן פרידלענדער, פּנחס שאַכנאָוויץ, ישראל לווינבערג, שמעיהו פיינבערג, געווען וויצע מאיאָר פון שטעטל, אלתר שימאַנאָוו, מאיר זוסע לעוויטאַן, ריקלר (אַפּטייקער), ראובן אָלשוואַנגער, ד״ר קאַרלינסקי, דער חזן אַלפּעראָוויץ און דער שוחט שמולאָוויץ.

די רבנים זיינען געווען: הרב ר׳ יעקב יוסף חריף זצ״ל, (דערנאָך רב הכולל פון ניו יאָרק), הרב ר׳ יחזקאל ליפשיץ ז״ל, (דערנאָך רב אין קאליש), הרב ר׳ אברהם דימאַנט זצ״ל, — אַ גאון אין לערנען און אויך אַ גרויסער געלערנטער אין וועלטליכן זין, און דער דיין הרב ראובן רובינשטיין.

די אידישע אינסטיטוציעס זיינען געווען: די העברעאישע גימנאזיע און אַ פאָלקס־שול. עס זיינען אויך געווען: אַ פאָלקס־באַנק, הכנסת אורחים, ביקור חולים, צוויי ביבליאָטעקן און אַנדערע אינסטיטוציעס.

אַ טשיקאַווער טיפּ פון שטעטל איז געווען ר׳ לייבעלע ישראל־ברוך׳ס, אַ איד וואָס פלעגט אַ גאַנצן טאָג זיצן אין בית מדרש און לערנען. די פאַרדינערן איז געווען זיין פרוי. ער פלעגט קומען דער ערשטער אין בית מדרש און אַוועקגיין דער לעצטער. געוואַרט ביז אַלע ארומיקע אָרעמעלייט זיינען באַזאָרגט געוואָרן מיט עסן ביי אַ באַלעבאָס ערגעץ וואו, איבערהויפּט פריייטיק־צונאַכטס, ווען אין שטעטל זיינען געווען אַ סך אורחים, זיי זאָלן חלילה ניט בלייבן הונגעריק. ער פלעגט באַזאָרגן די אורחים צושיקן זיי צו די בעלי־בתים. און ווען אַן אורח געשיקט צו אַ בעל־הבית פון לייבעלע ישראל־ברוך׳ס פלעגט קומען — איז ער אויפגענומען געוואָרן מיט צופרידנקייט. אַ קלייניקייט לייבעלע ישראל־ברוך׳ס האָט געשיקט.

אויך זיין ברודער וועלוועקע, האָט זיך פאַרנומען מיט באַזאָרגן אָרעמע אויף שבת. אָבער פאַר די אָרעמע פון שטעטל פלעגט וועלוועקע (ער איז געווען אַן אלטער בחור) פריייטיק אָנקלייבן חלות, פיש, פלייש, און דערנאָך פאַנאַנדערטראָגן צו די אָרעמע משפחות אויף שבת.

פון די פיינע בעלי צדקה פון מתן בסתר, איז געווען ישראל לעווינבערג. — געפאַלענע באַלעבאַטים פלעגן ארויסגעהאָלפן ווערן פון לעווינבערגן אָבער אַלץ איז געטאָן געוואָרן אין דער שטיל.

דעם 22־טן יוני, 1941, ווען די דייטשן זיינען באַפאַלן רוסלאַנד, האָבן דאָס יורבורגער אידן גלייך גענומען שפּירן, ווייל זי געפינט זיך דאָך ביים

גרענעץ און די ליטווישע מערדער האָבן שוין אַרויסגעוויזן זייערע רציחות און רויבערייען. דער ערשטער קרבן איז געווען ראובן אַלשוואַנגער.

דעם 28־טן יוני, 1941, האָבן די דייטשן אַרויסגעגעבן אַ באַפעל, אַז אַלע אידן זאָלן זיך צונויפקלייבן לעבן דעם שטאָטישן בוד־געשעפט, אויב עמיצער וועט בלייבן אין שטוב, וועט ער דערשאָסן ווערן. ווען אַלע אידן זיינען זיך צוזאמענגעקומען, האָט מען די מענער באפוילן טראָגן אַ ביוסט פון סטאַלינען און די פרויען האָבן זיי געגעבן טראָגן די בילדער פון אנדערע סאָוועטישע מלוכה מענער, און אזוי האָבן זיי מארשירט ביזן שטאָט־פּלאַץ. דאָרט האָט מען זיי פאָטאָגראפירט, דערנאָך האָט מען פרידמאַנען באפוילן צו ליינען אַ פּאפּיר מיט זלזולים אויף אידן. די ביוסט פון סטאַלינען און די בילדער האָט מען פאַרברענט און געהייסן די אידן טאַנצן אַרום פייער.

ס'האט לאנג ניט געדויערט. עטליכע טעג ארום האָט מען צוזאמענגענומען די חשובע בעלי בתים פון שטעטל מיט הרב ראובן רובינשטיין, צוזאמען, 320 מענטשן און זיי אַוועקגעפירט אויפן אידישן בית־עולם און געהייסן זיי גראָבן גריבער. אַלע זיינען דערשלאָגן געווען און האָבן געוויינט נאָר הרב רובינשטיין האָט זיי געטרייסט: ״אידן לאָמיר זיין שטאָלץ און האָבן מוט; מיר קומען דאָך צו קבר ישראל״. ווען די גריבער זיינען געווען פאַרטיק האָט מען זיי געהייסן זיך אויסטאָן נאַקעט און מען האָט זיי אריינגעטריבן אין די גריבער.

שימאָנאָוון האָבן זיי זייער געפייניקט און אים געצוואונגען ער זאָל רייסן די שטיינער פון ברוק און אים געמוטשעט מיט אנדערע פייניקונגען. ווען ער האָט שוין פאַרלאָרן זיינע כוחות, האָבן זיי אים ארויפגעלייגט אויף דער טהרה־ברעט (וואָס אידן האָבן באנוצט מטהר צו זיין די מתים) און אים אריינגעוואָרפן אין ניעמאן.

ארום סעפטעמבער, 1941, האָט מען די פרויען און קינדער אַריינגעטריבן אין דער אידישער פאָלקשולע, דריי טעג זיי פארהונגערט און פארפייניקט. דערנאָך זיי געטריבן צו די גרייטע גריבער אין די סמאלינינקער וועלדער.

די פארניכטונג האָט געדויערט צוויי טעג. די קריסטן פון דעם דאָרף פּאַשווענטע האָבן דערציילט, אַז דריי טעג האָט זיך באוועגט די ערד פון די גריבער, ווייל די אידן זיינען פאַרשאָטן געוואָרן לעבעדיקער־הייט.

די רוצחים האָבן אויך פאַרברענט די אלטע שול מיט איר ארון קודש.

אַזוי איז אָפּגעמעקט געוואָרן א פילהונדערט־יאָריקער אידיש לעבן און מיטן וואָרצל אויסגעריסן געוואָרן אַ שטיק גייסטיקער אידישער המשך.

הרב אפרים אשרי

ניו־יורק — מונטריאול (1951)

מקרים של הריגת נשים וילדים ביריה

(משפט אולם, טילזיט)

K. Z. — Verbrechen vor Deutschen Gerichten. Bd II: Einsatzkommando Tilsit. Der Prozess zu Ulm. Europaische Veriagsanstalt Frankfurt/Main. 1966, PP.386—390.

1. **גיאורגנבורג**

(ראה ההחלטה להביא את הנאשם לדין מ־29.1.1958, עמ׳ 14, סעיף 19, ועמ׳ 24, עמודות 4148 ו־4158).

(1) **מימצאים:**

באחד הימים של יולי/אוגוסט 1941 — שוב אין אפשרות לקבוע קביעה מדוייקת את היום — בו נורו במחשוף יער, המרוחק מן הכביש סמלנינקן (Schmalleningken)־גיאורגנבורג כ־80 מ׳ — 30 מן הגבול הגרמני וכ־9 ק״מ מן העיר הליטאית גיאורגנבורג — 100 לפחות (בהם כמה גברים קשישים ורב אחד, והשאר רק נשים וילדים). ההוצאה להורג בוצעה ע״פ הוראתו הכללית של הנאשם בוהמה (Bohme), שניתנה לפיקודיו במסגרת הפקודה של שטאהלקר (Stahlecker).

הנאשם קארסטן (Carsten), מפקד משמר הגבול הממוקם בעיר הגבול סמלנינקן (בהיקף של 1 : 4), עצר עוד קודם לכן — ע״ס יפוי־כוח כללי מטעם הנאשם בוהמה במסגרת ״פקודת הטיהור״ — את היהודים ע״י המשטרה (Ordnungspolizei) הליטאית. בעוד שהגברים היהודיים נורו עוד ב־3.7.1941, הוסיפו להחזיק את הנשים והילדים היהודיים עם זקנים אחדים במעצר תחת פיקוחם של שוטרי עזר ליטאיים, ביניהם גם שוטר העזר הליטאי אורבאנס (Urbanas).

העצירים הובלו בלילה במצעד של כ־9 ק״מ, תחת פיקודו של הנאשם קארסטן, ע״י פקידי הגסטאפו שלו ושוטרי עזר ליטאיים, אל אתר ההריגה. נמצאו ביניהם גם נשים עם תינוקות. לפני תחילת המצעד נאמר לנשים שהן עתידות לבוא אל בעליהן, ועליהן לקחת אתן את כל חפצי הערך. במקום ההריגה היה בור ששטחו כ־6×5 מ׳. הקרבנות הוכרחו למסור את חפצי הערך ולהתפשט, כלומר — הגברים עד לתחתונים והנשים עד לחצאיות והתחתונים. אח״כ התפלל הרב עם בני עדתו, ולאחר מכן נורו, בשעות הבוקר המוקדמות, ע״י משטרת העזר הליטאית השתוייה, בפיקודו

של הנאשם קארסטן. כיצד נתבצעה ההריגה — לא נודע ביתר פרוטרוט.

על ביצוע ההריגה לרבות מספר ההרוגים, דווח ע״י הנאשם קארסטן לגסטאפו טילזיט ומשם למשרד הבטחון הראשי של הרייך ולד״ר שטאהלקר. בדיווח של ראש משטרת הבטחון ושל שרות הבטחון (SD) שנמסר מתחומי ברית־המועצות, לא הוזכר מקרה ההריגה באופן מיוחד.

למחרת היום נסע הנאשם קארסטן עם ידידו הקרוב, מפקח המכס אוזליס (Oselies) המופיע כעד,מסמלנינקן לגיאורגנבורג. בדרך עצר ליד קרחת היער הנ״ל, והלך עם העד אוזליס ברגל לקבר האחים. בו במקום תאר לפניו את ההריגה של אמש.

יותר מאוחר הביא הנאשם קארסטן סיד כלורי, שפוזר על קבר האחים, כיוון שהורגש ריח הריקבון.

(2) **הערכת העדויות:**

הנאשם קארסטן הכחיש את השתתפותו בהריגה זו. מכל מקום הוא הודה באפשרות שקיבל פקודה להריגת הנשים והילדים היהודיים, אך טען שלא ביצע פקודה זו. הוא אך קיבל ע״י ליטאים מידע על שני מקרים של הריגת נשים וילדים יהודיים, ואכן מסר על כך למשרד המשטרה בטילזיט. יתר על־כן, הוא טען, כי אין הוא מכיר את מקום ההריגה, אעפ״י שתר אחרי קברות האחים אגב צאתו לציד. נכון הוא שהביא סיד כלורי, אך בשביל הקברים שבבית העלמין היהודי בלבד.

בית המשפט של המושבעים לא האמין לטענתו של קארסטן, שלא השתתף בהריגה זו. במשך כל הישיבות לא עשה הנאשם קארסטן רושם מהימן.

אשמתו של הנאשם קארסטן הוכחה בראש ובראשונה ע״י העד אוזליס. הלז העיד עדות מהימנה, שעוד זמן מה לפני הנסיעה הנדונה עם הנאשם קארסטן סיפר לו שוטר העזר הליטאי אורבאנס, שהוטל עליו לשמור יחד עם שוטרי עזר אחרים על הנשים והילדים היהודיים ושהוא מרוויח בזה כסף רב, כיוון שהיהודיות מציעות לו תמיד כסף כדי להאריך את חייהן. זמן מה אחרי כן, ביולי או באוגוסט 1941, נסע באחד הבקרים עם הנאשם קארסטן אל מעבר לגבול. כ־3 ק״מ מן הגבול נעצר הנאשם קארסטן בתוך יער והלך אתו ברגל לתוך מחשוף יער המרוחק כ־80 מטר מן הכביש. שם הראה לו קבר אחים, ואמר שכאן נורו אמש נשים וילדים יהודיים וכמו כן כמה יהודים זקנים ורב אחד ע״י ליטאים. הליטאים היו שיכורים. הנשים נצטוו להתפשט עד לחזיות והתחתונים והגברים עד לתחתונים. הרב הספיק עוד לדבר אל הציבור או להתפלל. כל זאת תאר העד אוזליס תיאור מהימן

ומוחשי, והוסיף כי נדהם כל כך לנוכח סיפורו של הנאשם קארסטן, עד שלא יכול היה להוציא הגה, ורק הביט בו בדומיה. עפ״י כל התנהגותו של הנאשם קארסטן וע״ס התיאור המפורט של ההריגה, אותו מסר באופן ענייני לגמרי וללא כל סימני התרגשות, הוא משוכנע שהנאשם קארסטן השתתף בהריגת הנשים והילדים היהודיים ע״י הליטאים. בית הדין של המושבעים רואה עובדה זו כמוחכת.

העד אוזליס הוסיף, שזמן קצר אחרי נסיעה זו דיווח לו גם השוטר אורבאנס על מקרה ההריגה הזו. לפי סיפורו הוכרחו הקרבנות ללכת עד מקום ההריגה כ־9 ק״מ. ביניהם נמצאו גם נשים שרק זמן קצר לפני כן ילדו. נגד הנאשם קארסטן העיד גם העד סטאנאט (Stanat), ששימש מ־1934 ועד 7.3.1941 ככהן דת אוואנגלי בגיאורגנבורג. הלז העיד עדות מהימנה, שלרגל ביקורו בגיאורגנבורג בין סוף שנת 1941 ותחילת 1942 סיפרו לו ראש העיר הויפפנר (Hoffner) וכהן הדת האוואנגלי דאז מגיאורגנבורג, שבהריגת הגברים היהודיים וכמו כן הנשים והילדים היהודיים נטל הנאשם קארסטן חלק מכריע. הוא ציווה למסור לידי הליטאים רובים וכדורים. לנשים היהודיות יעצו, לפני העברתן לאתר ההריגה, לקחת עמהן את כל חפצי הערך שלהן, כיוון שהן אמורות לבוא אל בעליהן.

העד אוברמסקי (Obremski), לשעבר שליש בגדוד המשטרה בטילזיט, העיד עדות מהימנה שנמסר לו ע״י אנשי יחידת המשטרה שלו, כי נשים וילדים יהודיים מגיאורגנבורג נורו ע״י המשטרה הליטאית בפקודת הגסטאפו. לפי דעתו חזקה על אנשי הגסטאפו, שנכחו בשעת ההריגה ע״י הליטאים, גם מטעם זה שבאותו זמן לא היה למשטרה הליטאית נשק משלה. ועוד העיד העד אוברמסקי על מקרה שארע לו עצמו. לפי דבריו ראה בשעת נסיעה לגיאורגנבורג עם מפקדו יהודיה מבולבלת עם ילד קטן, יוצאת מתוך היער ובורחת על הכביש. הם עצרו את מכונית המשטרה כדי לשאול את האשה לפשר התנהגותה, אך היהודיה הוסיפה לברוח, ופרט לכך נראה איש גסטאפו יוצא מן היער, ועל כן הניחו לעניין. זמן קצר אח״כ בא מתוך היער שוטר ליטאי שתוי. לשאלתם מה מתרחש כאן השיב, שזה עתה נורו ישים וילדים יהודיים. בגיאורגנבורג נודע להם אח״כ, שהמשטרה הליטאית קיבלה אלכוהול מן הגסטאפו ושירתה אח״כ בנשים ובילדים היהודיים; חלק ניכר של הנשים היהודיות היו הרות.

בית הדין של המושבעים משוכנע, על אף הכחשתו של הנאשם קארסטן, שהוא נתן את הפקודה — ע״ס ההוראה הכללית של הנאשם בוהמה —

לירות בנשים ובילדים היהודיים ע״י ליטאים ששיכרו אותם מקודם, ושהריגה זו בוצעה בפיקוחו.

ע״ס דבריו של העד אוזליס, לפיהם הומתו גם ילדים פעוטים ואפילו תינוקות, וששיטחו של קבר האחים היה 5×6 מ׳, קבע בית הדין של המושבעים, שנורו 100 איש לפחות.

הנאשם בוהמה הכחיש את השתתפותו בהריגה זו של הנשים והילדים היהודיים. הוא טען שאינו יכול להיזכר במקרה זה. אמנם חזרו ודיווחו לו שנשים וילדים יהודיים נורו ע״י ליטאים, אולם חלקו בפרשה זו מצטמצם בקבלת המידע ובהעברת הנתונים על מספרי ההרוגים עליהם דווח לו למשרד הבטחון הראשי של הרייך (RSHA) ולד״ר שטאהלקר.

אך בית הדין של המושבעים לא נתן אמון בדברי הנאשם בוהמה, שהריגה זו בוצעה בלי השתתפותו ושלא על דעתו. בית הדין של המושבעים משוכנע, שגם הריגה זו בוצעה רק עפ״י הוראתו הכללית לפיקודיו אנשי הגסטאפו. בנקודה זו יש להסתמך על דברים ומימצאים קודמים שהובאו בנימוקי גזר הדין.

אין אפשרות להוכיח את השתתפותו בהריגה של הנאשם הרשמאן (Hersmann), שבהחלטה להביא את הנאשמים לדין הואשם באותו מספר של פשעים כמו הנאשם בוהמה.

יוסף בן מתתיהו ולק ז״ל
יליד יורבורג

בדרכם האחרונה...

הצוררים - לוויצקאס וקמינסקאס

עד הצדק ארוכה — וגם אם כבר עברו הרבה שנים מאז הכחדת קהילתנו — לא ויתרנו ולא נוותר לעולם על הענשת הרוצחים באשר הם.

בסוף 1974 הוזמנתי לקונסוליה של ארצות הברית במזרח ירושלים לזהות, לפי תמונות, את הפושעים לוויציקאַס וקמינסקאַס.

בתיאום עם משטרת ישראל, מדור חקירת פשעי הנאַצים, הופעתי בקונסוליה אולם התמונות של גויים זקנים, שהוצגו בפני היקשו עלי לזהות את הפושעים.

בסוף 1976 קיבלתי בקשה ממשטרת ישראל להמציא שמות וכתובות של בני יורבורג העשויים לזהות את הפושעים וכן עשיתי. מספר אנשים הוזמנו לראיונות והדבר שוב נרדם.

באוקטובר ש. ז. שוב פניתי למדור לחקירת פשעי הנאַצים במשטרת ישראל וביקשתי לשמוע מהם דיווח בנדון.

נאמר לי שהתיק לא נסגר. ועד כמת שידוע להם קמינסקאַס אותר נשפט והוצא נגדו פסק־דין לגרוש מארה"ב. אולם ביצוע פסק הדין נדחה מדי שנה בשנה בגלל בריאותו הרופפת.

באשר ללוויצקאַס אין עדיין למדור החקירות כל מידע.

ש. שמעונוב

בני שאודינה עלו ראשונים לגרדום

לקדושי שאודינה — דמעה נאמנה

ראמר האומר: אלפי ערים ועיירות בגולה נחרבו ע״י הצורר הנאצי, מה ערך יש לעיירה עוד קטנטונת בת 16-18 בתי־אב יהודיים? התשובה: אף־על־פי־כן. גם מפאת גורלה המר באופן מיוחד, וגם בזכות כמה מיהודיה, ראוייה עיירה זו לאיזכור מיוחד.

שאודינה היתה אחת מן העיירות הראשונות בתור לשחיטה, עוד לפני הגיטאות, לפני תאי הגאזים, לפני מאַידאַנק ואושוונצים.

יהודי העיירה שאודינה ״נתכבדו״ ב״כבוד״ מיוחד: הם עלו ראשונים לגרדום. יתכן שזה היה גורלן גם של עיירות קטנות אחרות בליטא, הסמוכות לגרמניה (כגון: סודאַרג ועוד), אבל כותב הטורים האלה קיבל ידיעות מדוייקות רק על שאודינה בלבד. שבוע אחרי הפלישה הנאַצית, שהיתה בסוף יוני 1941, אספו הנאַצים את כל הגברים היהודים המבוגרים של המקום, כדי לגרש אותם, כביכול, בכיוון לשאַקי. בדרך נרצחו כולם. שבועים לאחר זה שתו את כוס התרעלה כל נשות ישראל של העיירה וילדיהן הקטנים*. וכך מוטלים הם שם, עד היום הזה, בשני בורות־קבורה. לא הרחק אלה מאלה. מי ימנה את מבע האימים שבעיני האומללות ברגע שנתחוור להן מר גורלם של הגברים? כך נרצחו וכך הושלכו אלי בור־קבר יהודי שאודינה — בלי דמעת השתתפות, בלי לווייה, בלי הספד, בלי תפילת אשכבה. מות נבלים וקבורת חמורים נקברו...

ובין הנשים המומתות ראוי להזכיר אותה אם מסורה, אשר בשעתה נעשתה גיבורת מעשה שהיה, מצלצל כאגדה: בנה יחידה חלה במחלת האסכרה (דיפטריה). עוד מעט ויחנק, אם לא יקבל זריקה מרופא. ורופא

* לפי גירסת האחים איגדלסקי משאַקי (פגשתים בגרמניה, מינכן) וגם לפי גירסת רחל בנדלין רצחו את הגברים בקרבת העיר שאַקי, י״א בתמוז שנת תש״א (6.6.1941.). את הנשים רצחו הגרמנים יחד עם עוזריהם הליטאים הנאמנים להם והעולים עליהם י״ש — ביום כ״א באלול תש״א (13.8.1941).

אין בשאודינה, אבל ישנו, מעבר לנהר הניימאַן, ביורבורג. והימים ימי חורף לא קר ביותר. הניימאַן זה עתה קפא, אבל מכסה הקרח דק, ואין איש מעיז להתהלך על קרח דק זה. מה עשתה אותה אם? היא השכיבה את בנה החולה על גבי עגלת חורף קטנה, ובחבל שבידה משכה את המזחלת על גבי הקרח הדק, עד שהגיעה בשלום אל חוף הישועה...

והרי בין הגברים המומתים היה אותו אב גדול, אשר נטע את אהבת ארץ ישראל בלב בנו. ואב זה מנע טובה מעצמו, חסך ממש מפיתו, כדי לשלוח את בנו ציונה להתחנך שם. זה היה לפני מלחמת העולם הראשונה, עת שארץ ישראל הנבנית היתה ממשות רק ליחידי סגולה. ולא היתה לו לאב זה שמחה גדולה בחייו משמחת המכתבים, שהיה מקבל מבנו שבארץ, אותם היה קורא בששת ימי החול וחוזר וקורא יחד עם פרשת השבוע, "אחד מקרא ושניים תרגום" בשבת.

אוניית קיטור, שיצאה מקובנה ומגמת פניה יורבורג. מחליקה עם זרם הניימאַן. נוסע צעיר ונלהב עומד על הסיפון ועייניו הלוהטות נעוצות במרחקים, המצטמצמים והולכים. הנה, הנה מתנשאים מימין לנהר שני המגדלים של הכנסייה החדשה ביורבורג העיר. הנה מתבלטים והולכים גנותיה ובתיה של יורבורג. ומול בתים אלה, מעבר לנהר שמאלה, משתרעת חגורת יער רחבה. שם נראים, בנייני אבן גדולים עטורי עצים. אלה הם בנייניה של האחוזה קידול שכנתה של שאודינה מכאן. וקרוב יותר אל הצופה שעל האונייה מתפשטים בנייני עץ גדולים — האחוזה קימל, שכנתה של שאודינה מכאן. ובין שתי אחוזות אלה, בקוו מקביל לנהר, שמישור — אָחו ירוק ורחב חוצץ ביניהם — נמשכים הבתים הקטנים, בעלי גגות הקש של שאודינה.

כעשרים משפחות יהודיות ישבו אז (לפני מלחמת העולם הראשונה) בשאודינה. והיהודים פה אינם למדנים גדולים, אבל גם לא עמי ארצות. לא עשירים ולא עניים. מתפרנסים קצת ממסחר וקצת מחקלאות. ישנו בית כנסת (קלויז) אבל העיירה קטנה מדי שתוכל להחזיק את כל "כלי הקודש". מסתפקת היא איפא בשוחט משלה, ואלו הרב משותף לה ולעיירה סודאַרג. ולא עלינו — יהודי כי ימות, יוליכוהו אל סודארג לקבורה, מרחק של 8 קילומטרים משאודינה.

רק הניימאַן, שאינו רחב ביותר במקום זה, מפריד בין שאודינה ובין יורבורג, אבל המרחק הנפשי בין ה"פוילישע" — כינוי ליהודי שאודינה בפי היורבורגאים — היה גדול מאוד. היו אלה שני עולמות שונים. יהודי יורבריק

חשבו את עירם (ובה כחצי רבבה אוכלוסים בסך־הכול) לכרך גדול, מה שייך ? ויהודי שאודינה היו בעיניהם מעין קרתנים, ישובניקים. נוספו לזה הבדלים גיאוגרפיים ואנתנוגרפיים. כאן — פלך סובאַלק, פולין בעבר. שם פלך קובנה, רוסיה. כאן הוגים : מאואר, זאוואר (MAUER SAUER), שם : מויאר, זויאר (MOIER SOIER). כאן יהודים בלתי מהוקצעים, אנשי כפר מגושמים, שאינם מואסים אפילו בבשר כבש, ובפרט כשהוא מעושן, ושם עירוניים מפונקים, אשר חוק אצלם ולא יעבור להעלות על שולחן הבוקר כעכים **חמים** דווקא. עם ייסוד ליטא העצמאית והקמת הגימנסיה העברית ביורבורג, שנזקקו להם גם ילדי שאודינה, ניטשטשו הבדלים רבים.

ממאה יהודי שאודינה ניצל רק אחד. הבתים לא נשרפו ולא נהרסו, אבל ״נחלתנו היתה לזרים״ — גוים ליטאים תפסום. אינני יודע מה עלה בגורלו של ״הקלויז״ (בית הכנסת), אבל בין שחולל ונתפס לשימוש אחר ובין שלא נתפס, ״אוי לי מעלבונו של זה, שנשאר שמם, דומם, מבלי באי מועד״.

ל״זכותו״ של היטלר יש לזקוף את אי־ההפלייה בין יהודים ליהודים. הוא כילה את חמתו, חמת הצפעונים, בכולם. גם מיהודי יורבורג וסודאַרג שרדו בחיים אך מעטים בלבד.

אברהם לביוש

ימים אחרונים ביורבורג ובסביבותיה

(סיפורו של אבא וואלס)

סיפור חיי בגיהנום הנאצי משתרע על פני תקופה ארוכה למדי. אך, כידוע, טבע הוא באדם, שהרבה דברים משתכחים ונעלמים מזכרונו, וביחוד אצל איש כמוני שזכה והגיע לגיל שיבה. אולם יש פרקי־חיים שנחרתים כה עמוק בלב שאין אתה יכול בשום־אופן למחוק אותם מלוח לבך. לעולם לא אשכח את אשר עבר עלי בשנות הרשע של שלטון הנאצים בליטא. אדם שלא היה שם ולא חש במצוקה הפיזית והנפשית — הוא לא יאמין לסיפורנו, רב־התלאות, שכן הוא למעלה מהשגתו. כשאני נזכר בימי האימים ההם, עוברות לנגד עיני מראות זוועה מחרידות, עינויים והרג. ראיתי במות קרובינו ואחינו יהודי יורבורג, ראיתי באבדן משפחתי...

בשנים האחרונות שלפני השואה חייתי ביורבורג. דורות על דורות חיו יהודים ביורבורג — הם אינם עוד. יורבורג היהודית הושמדה ונמחקה מתחת שמי ליטא.

אני נולדתי בעיירה שאודינה. בין שאודינה ליורבורג הפריד, כידוע, נהר הניימאַן. ואם־כי שאודינה השתייכה למחוז שאַקי, ככל האיזור מעבר לנהר, הרי אנו, בני שאודינה, ראינו את עצמנו כשייכים ליורבורג. כולנו היינו קשורים בלב ובנפש ביורבורג, שבה למדנו ובה בילינו את שנות נעורינו.

לאחר מלחמת העולם הראשונה היתה שאודינה עיירה די־גדולה, אך תושביה היהודים נתמעטו בה והלכו. רבים עזבוה, וביחוד הנוער, שלא ראה בה עתיד לעצמו. ממאות משפחות, בעבר הרחוק יותר, נותרו בה, בפרוץ מלחמת העולם השנייה, רק כעשרים משפחות בלבד.

רוב התושבים בשאודינה עסקו בחקלאות ומיעוטם במסחר. הסוחרים קנו אצל האיכרים תבואות, בקר, פשתן, עופות, ביצים וכיוצא באלה, והיו מוכרים את מרכולתם לסוחרים היהודים ביורבורג, שעסקו בייצוא סחורותיהם לגרמניה ומערב אירופה.

אני מעלה בזכרוני כמה משפחות בעיירה, וביניהם את אחי מאיר ואַלס ומשפחתו, ואת הדודים שלי — נתן ולייזר ואַלס, אחיהם של אבי, וגם את

הירשל ואיציק גולדין. אני זוכר עוד את אורצ׳יק ואת אישתו אילנה, את לייבע מייגל, יענקל בנדלין, שהיה סוחר־סיטונאי ואת מאיר פסחזון. עולה בזכרוני מאיר פלדמן, שבתו חנה הצטרפה לתנועת ״החלוץ״, יצאה להכשרה ועלתה לקיבוץ בארץ־ישראל. והיו שם משפחות לביוש — משה לביוש, שבנו מאיר נמצא כיום בארץ והוא משמש כרוקח ב״קופת חולים״; כן ידועה היתה משפחת משה לביוש, שבנם זלמן, בחור מוכשר, למד בגימנסיה ביורבורג ובאוניברסיטה בקובנה; הצטרף לסטודיו של ״הבימה״ עוד בהיותו סטודנט ועלה לארץ־ישראל. את זלמן לביוש הכירו היטב במדינת ישראל כולה, כשחקן תיאטרון מצטיין וכבמאי מפורסם בארץ ובארצות הברית.

בשאודינה, העיירה הנידחת, היו הרבה ציונים ואהבת ארץ־ישראל בה היתה גדולה. הנוער למד בבתי־ספר עבריים והשתייך לתנועות נוער חלוציות.

רב לא היה בעיירה. תושבי שאודינה נעזרו ברב של סודארג, עיירה במרחק 8־9 ק״מ על גבול גרמניה. שם גם היה בית־עלמין משותף לשתי העיירות. היה לנו שוחט, קראו לו ר׳ אלתר מיט די זיבן טעכטער, כלומר — אלתר בעל שבע הבנות... היה בעיירה שלנו גם בית־מדרש, אך כמעט ולא היה קיים בי״ס של ממש. רוב הילדים למדו בבתי־הספר שביורבורג ובגימנסיה העברית שלה. מבחינה חברתית ותרבותית היינו קשורים מאוד ביורבורג. ובעצם, מה הפריד בינינו — רק מעבר הניימאַן במעבורת. פרט לימי הפשרת השלגים, לא נותק הקשר המסחרי, החברתי והתרבותי בין שאודינה ליורבורג. רבים מתושבי שאודינה אף השתקעו ביורבורג עצמה וכך עלה גם בגורלי; עם פלישת הנאצים כבר הייתי מזמן תושב יורבורג.

אבות־אבותי היו תושבי שאודינה. הם היו איכרים. היו להם שדות, בקר, סוסים. האדמה לא הכזיבה. את האהבה לאדמה ולבעלי־חי ירשתי מהורי. היינו קרובים מאוד לטבע, מושרשים בחיי כפר פשוטים, ככל הכפריים ה״גויים״ שמסביב לנו. אולם, בדור האחרון, כאמור, נתדלדלה העיירה. הבנים שאפו להשכלה ודעת; הם יצאו ללימודים ולא חזרו אליה. גם אני עזבתי את העיירה, לאחר נישואי, וכאמור — השתקעתי ביורבורג, אם כי עדיין המשכתי בעסקי החקלאות. ביורבורג נולדו לי שלושה ילדים — חיים־שלמה, נתן וזלדה. לא היה לי מה להתאונן על מסלול חיי, הרווחתי לקיומי וכלכלתי בכבוד את בני משפחתי. לא היה מקום לדאגות מיוחדות. באותם ימים לא העליתי על דעתי, כי אנו כבר בצל עננים כבדים המכסים את שמנו. לא עברו ימים רבים וכל אורח חיינו נשתנה מן הקצה אל הקצה. האסון בא עלינו כרוח סערה.

בליל ה־22 ביוני 1941 פלשו קלגסי־היטלר לליטא. בשעות המוקדמות

של הבוקר כבר הופיעו אווירונים בשמי־יורבורג, ומיד אחריהם בא הצבא ושטף את רחובותיה של העיירה, קמה מהומה ומבוכה גדולה. אנשים ניסו לברוח בכל הכיוונים האפשריים. אני, שהיתה לי עגלה וסוסים, ראיתי באלה עוגן הצלה. ומכיוון שגרתי בקצה העיירה, אמרתי לנפשי — ״אברח, אברח״... רק עלה במוחי הרעיון, האצתי באשתי, הנייה, להעמיס מטלטלין שניתן לקחת בעגלה. עשינו־מה־שעשינו בבהילות, הושבנו על העגלה את ילדינו הקטנים, ובעוד בוקר מוקדם, יצאתי עם אשתי וילדי לדרך. הכיוון היה מזרחה, לראַסיין. הדרך היתה קשה וגדושה רכב; היה זה מסע עייף ומייגע, כשמאחורינו האויב הנורא, ולפנינו שביל צר של תקווה. אולם, כעבור זמן קצר, כשהגענו לעיירה שימקאַיטש, נכזבה תקוותנו. חיילי הנאצים הקדימו אותנו; הם נעמדו מולנו ברובים מכודנים, בדקו אותנו ואת מטלטלינו, צילמו את כולנו והחזירונו ליורבורג. כשחזרנו רצוצים ומדוכאים ליורבורג מצאנו את ביתנו תפוס בידי הגרמנים. לאחר הפצרות והשתדלויות פינו לנו מקום בבית אחד וכך עברו עלינו הימים הראשונים, בחסות ״שכנינו״ הגרמנים. חיינו בפחד ובאימה, ולא ידענו, אף לא האמנו, למצפה לנו בימים הבאים.

כעבור מספר ימים לפלישת הגרמנים ליורבורג עברו קלגסי־הגרמנים בבתי־היהודים, יחד עם עוזריהם הליטאים, ואספו יהודים, לפי רשימה. התברר אחר־כך, כי הכוונה היתה ליהודים בעלי־השכלה והשפעה בקרב הציבור היהודי בעיירה. גם אני צורפתי לקבוצה נכבדה זו, שמנתה 520 איש. בקבוצה היו גם כ־20 שאינם יהודים, מפעילי הקומוניסטים, שהיו בשלטון למעלה משנה בליטא. קבוצת אנשים זו הובלה ע״י החיילים הגרמנים ומדריכיהם הליטאים אל בית העלמין היהודי. שם ציוו עלינו להסתדר בקבוצות ולחפור בורות עמוקים. העבודה היתה קשה והדכאון רב. בלתי־אפשרי לתאר את מה שהתרחש שם. ידעתי מיד מה שמצפה לנו במקום זה. ואינני יודע איך צץ בי הרעיון ותקף אותי רוח של מרי — ״להינצל, לחיות״. ראיתי לפני כפל־קרקע ומאחריו שקע עמוק ומורד תלול. כהרף עין זרקתי את עצמי לארץ והתגלגלתי לתוך התהום העמוקה, שממנה מוצא לנהר הניימאַן. כעבור שניות מספר ראיתי את עצמי מוכה ופצוע, בודד אך רחוק מן הפורענות. אזרתי את שארית כוחותי ועמדתי על רגלי. ״לאן ללכת?״ מולי הניימאַן הזורם לאיטו, פרות במרעה ושדות ממרחק. החלטתי למצוא מסתור בשדות הקמה. רק יצאתי לדרך, מצאתי פרסה. לקחתי את הפרסה בידי ואימצתיה אל ליבי, אולי, אמרתי לנפשי, סימן הוא כי אצליח להציל את חיי. אבותינו האמינו באמונה התפלה, כי פרסה היא סימן למזל

ולהצלחה... אולי? — באותה שעה חיזקה בי הפרסה את רוחי הנכאה ועוררה בי תקווה, כי אצליח להגיע לביתי ואזכה עוד לראות את אשתי וילדי. וכך המשכתי את דרכי. עליתי בהרים וירדתי בבקעות עד שהתקרבתי לאיזור מגורי. בדרך שמעתי מפי רועים ואיכרים את מה שאירע לקבוצת היהודים בבית־העלמין. סיפורם לא הפתיע אותי. ידעתי כי מר יהיה גורלם. סופר כי ד"ר קרלינסקי נאם בבית העלמין, לפני צאת נשמתו, נאום נגד הנאצים־הרוצחים. והמריד את הנדונים למוות. עד כמה שידוע איש מקבוצה זו לא הציל את עצמו מלבדי.

בהתקרבי לגן ביתי, ראיתי מרחוק את אשתי; סבור הייתי שהגעתי למחוז חפצי. אולם, לא כן היה הדבר. לפתע נעמדו מולי שני שאוליסטים ליטאים, אחזוני בכוח וציוו עלי ללכת אחריהם למשטרה. התחננתי בפניהם כי יתנו לי ללון הלילה בביתי, ומחר בבוקר אתייצב במשטרה. כל תחנוני לא הועילו. "בין כך" — אמר לי אחד מהם — "בן־מוות אתה, ומה לך לבקש ללון בביתך עוד לילה אחד". אמנם, שאוליסט אחד כמעט ונעתר לבקשתי; ראיתי כי הפצרותי עוררו בו רחמים, אך השני היה קשה כאבן. עיניו, עיני רוצח, בערו בו להשחית, לרצוח. בקיצור, הובלתי למשטרה. אשתי וילדי נשארו בבית, ובוודאי חיכו לי. ליל נדודים עבר עליהם ועלי.

וכך, אחרי כל הניסיונות שעמדתי בהם באותו יום, אני הולך־זוחל בשארית כוחותי, כשהשאוליסטים מאיצים בי, מקללים אותי ומכים בלי־הרף. הממונה על המשטרה שלח אותי לבית־סוהר. בבית הסוהר מצאתי 46 יהודים. אני הייתי הארבעים־ושבעה. אומרים: "צרת רבים — חצי נחמה". לא, לא היתה זו נחמה בשבילי למצוא כל־כך הרבה יהודים בבית הסוהר, ובכל־זאת התחזקתי בהרגשתי — אולי ישחק לי המזל גם הפעם. לאחר שעה קלה נתקבלה פקודה להוליך אותנו לחצר לביוש ברחוב ראַסיין. לא ידענו מהי מטרת הטילטולים האלה ומה מצפה לנו שם. בערב בא קצין גרמני בלוויית שומר ליטאי ופקד עלינו להסתדר בחצר. חילקו אותנו לשתי קבוצות: קשישים לחוד וצעירים־בריאים לחוד. לזקנים ניתנה רשות ללכת ללון בבתיהם. נאמר להם, בלשון שאינה משתמעת לשתי־פנים, כי אם לא יחזרו מחר בבוקר — יירו כל הצעירים, שנשארים ללון בחצר לביוש. וכך, נשארתי גם אני ללון בבית לביוש עם האנשים הצעירים. הסתדרנו איך־שהוא בבית ובחצר, כששמירה הופקדה עלינו. לאחראי על הקבוצה שלנו, שמנתה כארבעים איש, נתמנה שמרל ברנשטיין, שהיה, כידוע, מנהל באנק בעיירה. לילה של סיוט עבר עלינו. הועלו כל־מיני השערות וניחושים לגבי גורלנו. כל אחד מאתנו התפרקד בפינתו, ועשה לו את חשבון עולמו; במצב

של נים־ולא־נים עבר הלילה עד שהפציע שחר, ועלתה שמש הבוקר. אחד־אחד חזרו הזקנים מבתיהם. מראה־פניהם היו דלים ועלובים, כאילו חשך עליהם עולמם. כעבור זמן־מה באו גרמנים ושאוליסטים ליטאים, מנו וספרו את הזקנים היטב, לבל יחסר, חלילה, אחד מהם. מיד ניתנה פקודה להוביל את קבוצת הזקנים אל מעבר לחצר והלאה. עוד ראינו אותם משרכים רגליהם, עוד נשמעה אנחת היוצאים לדרך ומצעדם הלאה, מבטם האחרון אל הנשארים ואל רחובותיה של יורבורג בה גדלו, חיו, הולידו ילדים, הזדקנו — ועתה בא עליהם הקץ המר... הם יצאו לדרך, וכפי שנודע לנו מפי ליטאים, מכרינו, הובלו ליער שימקאַייץ, ושם נורו. לא נשאר זכר לקברם עד היום הזה.

קבוצת הצעירים, שנשארה בחצר, חולקה לשתי־חוליות. גם אני נמניתי עם אחת החוליות האלה. הובילו אותנו אל הניימאַן, שם פקדו עלינו להעמיס אבנים על אניות־קיטור, כשהשוטרים והנוגשים עומדים עלינו ומזרזים אותנו בגסות ובאכזריות. שלושה ימים נמשכה ההעמסה. היתה זו עבודת פרך ממש. שם הוגש לנו לחם צר ומים לחץ — אך קיבלנו עלינו את הדין. אמרנו לעצמנו: "הלוואי כך, ולא גרוע מזה". כל הימים שעבדתי בהעמסת האבנים חשבתי כל הזמן איך להסתלק מכאן, לברוח רחוק־רחוק, מעבר להרי חושך, כדי להיעלם מעיני הרוצחים. אולם, ידעתי כי חלום־שווא הוא. יום־אחד, היה זה כבר בסיום עבודת העמסת האבנים, ניגשתי אל הקצין הגרמני המשגיח עלינו וסיפרתי לו שהנני איכר, עובד אדמה, ואם לא אקצור יחסר לחם לכל, והרי זה חשוב יותר מאשר עבודה שחורה, שאני עושה פה. הקצין ביקש עדות של ליטאי־נוצרי, שאמנם דברי נכונים, וכי באמת ובתמים יש לי משק חקלאי. לשמחתי, מסר הליטאי עדות רצוייה לי. וכך קיבלתי, לפי הוראות הקצין הגרמני, תעודה במשטרה, המשחררת אותי לחודש ימים. לאושרי, כמובן, לא היה גבול. הלכתי לביתי ובכיסי הפספורט הגואל, פספורט־חופשה לחודש ימים...

למחרת היום, בשעות המוקדמות של הבוקר, יצאתי אל הניימאַן כדי לעבור במעבורת את הנהר לשאודינה. ליד הניימאַן מצאתי יהודי, שפקדו עליו להקים סוכה בשביל שומר. נתנו לו קרשים, אך לא היה לו משור וכלי־עבודה. עזרתי לו קצת, במידת יכולתי, ושמתי פעמי לבית־הורי בשאודינה. והנה, שערו לעצמכם את הפתעתי הנעימה — מצאתי בבית את אמי, אחותי וכל יתר בני־המשפחה, כשהם בריאים ושלימים. אין מילים בפי לתאר את שמחתנו המשותפת; אני יושב בבית, הבית של ימי ילדותי, בחיק המשפחה, ובחוץ משתוללת הרוח הרעה של ההיטלריזם והחרב המשכלת נטוייה. רבים

מיהודי שאודינה הוצאו מבתיהם והובלו בכיוון העיירה שאַקי. איש אינו יודע מה עלה בגורלם. הפחד גדול. כל אחד מונה את ימיו ואת שעותיו האחרונות.

אולם, די לצרה בשעתה. בינתיים נהנה אני מ"חופשה" ממושכת. ביום איני עובד כלל. "מה לי שדות, מי לי שדות?" — חרב תלוייה יום־יום על הצוואר. אני יוצא לשדות, מחפש לי מסתור מעיני הגרמנים והשאוּליסטים, ובערב אני עובר במעבורת את הניימאַן והולך לי אל ביתי ומשפחתי ביורבורג. כל־פעם אני שומע שם ידיעות מחרידות, המרפות את הידים. כעבור חודש קיבלתי ארכה לחודש נוסף; "איש חשוב ומועיל אני?...". הערמתי עליהם ככל שיכולתי, זה היה הנשק היחידי שלי...

באותם ימים הגיעה אלי הבשורה הנוראה, כי הנשים והילדים ביורבורג כבר הוצאו מבתיהם והובלו אל היער... מפי הליטאים נודע לי על סופם המר ועל גורלם הטראגי של אשתי וילדי. קשה לי להעלות על הדעת את העדות הנוראה על המעשים הנפשעים של הליטאים, עוזריהם של הנאצים, איך יכלו, אלה... לרצוח בדם קר נשים, עוללים ויונקים... ואת כולם להשליך לבור... אני שומע את קולותיהם המחרישים את האוזנים... איך?... איך?...

נשארתי בודד, השריד ממשפחתי הקטנה. אין לי יותר מה לעשות ביורבורג. יורבורג בלי יהודים אינה קיימת יותר בשבילי. עולמי חשך בעדי.

אולם, יצר הקיום כפי הנראה, גדול באדם. התאוששתי ממכות הגורל ומסבלו של איוב. עתה קינן בי רק יצר הנקמה.

יום אחד קיבלתי פקודה להתייצב במשטרה. הבנתי כי בא הקץ. עלי לטכס עצה כיצד להינצל מהם הפעם. עד־עתה הצלחתי להערים עליהם, אולם מה יהא להבא. אולי הלשינו עלי? הייתכן כדבר הזה? עד־עתה שיחק לי המזל, האם מעתה פנה אלי עורף?

וכך, ברגעים שהייתי כולי נתון בלבטים קשים, הבזיק בי הרעיון. לא אתייצב במשטרת יורבורג, מה לי יורבורג ומי לי ביורבורג? שם שונאי בנפש, רוצחי משפחתי — אברח, לא אכנע, אחיה. ואולי טוב הדבר שאברח דווקא לאמי ובני־משפחתי, שעוד נשארו בשאודינה. אם יוודע לגרמנים כי אין לי שדות ואין לי גנים, וכי רמיתי אותם מכף רגל ועד ראש, הם יהרגוני. הרי רוצחים הם; עודני שומע אני את זעקת הזקנים, הנשים והטף שרצחו, ורוצצו גולגלותיהם — ועתה מבקשים הם להעביד אותי או להרגני. לא, אמרתי לעצמי, לא תזכו לכך. לא אהיה לכם לעבד נרצע ולא אהיה קרבן לחיות טרף, צמאי־דם. עלי להתחמק מהם ומיד, אבל היכן? לאן אלך? —

בכיוון ליורבורג לא אלך, זה ברור לי. גם לשאודינה לא אלך. נזכרתי כי בסביבה זו, לא הרחק מכאן, יש לי "גוי", מכר, הוא היה מבאי־ביתנו משכבר הימים. הכרתי אותו ורחשתי לו אמון. באתי אליו בדרך־לא־דרך. כן. הוא הכיר אותי. לא התנכר אלי, אם כי ראיתי שהוא מלא פחדים. בבית האיכר הזה התחבאתי שבעה ימים. מלחמו אכלתי וממימיו שתיתי. אפשר כי הייתי נשאר אצל מכירי הליטאי עוד ועוד ימים. אך, הנה קרה מה שקרה ובקירבת מקום, בשכנות כמעט, נתפס היהודי מושקה יוקס, שאף הוא מצא מקלט אצל איכר ליטאי. הגרמנים והליטאים עצרוהו וירו בו במקום, ואחר כך ירו גם ב"גוי" מיטיבו. הידיעה התפשטה על פני הכפר כולו, וגם בכפרים אחרים. איש לא ההין מעתה להלין יהודי בביתו, מחמת סכנת נפשות, ומה גם שהידידות ליהודים לא היתה גדולה בקרב האוכלוסייה המקומית. רבים מהם מצאו עתה, בצל השלטון הגרמני, הזדמנות להינקם ביהודים שנואי־נפשם מתמיד.

כשנודע דבר הרצח של האיכר הליטאי בעוון הלנת היהודי, אמר לי מיטיבי — "אני מצטער מאוד, עליך לעזוב את הבית, אם יוודע להם — יהרגוני..." בחוץ חורף. ירד שלג והקור גדול. "לאן אלך ?" — דמעות חנקו את גרוני — "אנא אני בא ?" האיכר ראה זאת וחש באסוני, אסון של בן־בלי־בית המגורש ככלב חוצות מבית לבית. ואז ניצנץ בו רגש אנושי, והוא קם ואמר: "לך אל חותני — הוא איכר ליטאי ממוצא גרמני, בו לא יחשדו — לך אליו בשמי ותוכל לשהות אצלו מספר ימים". וכך היה. אולם לא ארכו הימים וראיתי כי עינו גס בי, וגם השגחתי כי הוא זומם עלי רעה. יום אחד הוא אמר לי: "למה לך ליפול בידי מבקשי־נפשך, הנה, תצא מאחורי הגדר של החצר, ושם — תמית את עצמך... אין לך ברירה אחרת". אמרתי לו: "אם באמת ובתמים עלי למות, לא אמות במקום זה, כדי שאהיה טרף לחיות יער, אלא אלך לי אל בית־העלמין היהודי, אחפור לי בור ושם אקבר בנחלת אבותי". אך מכיוון שהיה לילה, ביקשתי ללון בעליית הגג עוד לילה נוסף לפני לכתי לדרכי. ה"גוי", גילה סימני עצבנות והרגשתי כי הוא זומם להרגני. עליתי על עליית הגג, אך עיני לא נעצמו מרוב התרגשות ומבוכה, וגם מחשש מפני כוונותיהם האפלות של בני־הבית. כבר מלומד ניסיון הייתי בימים אלה. ידעתי להבדיל בין אנשים לאנשים.

כעבור שעה של נדודי־שנה, פרצתי פתח צר במעטה הקש המכסה את הגג, דרכו יצאתי החוצה, והתחמקתי מבית האיכר, רחוק־רחוק. כל הלילה בוססתי בשלג, כשרגלי קופאות מקור וראשי סחרחר עלי. הגעתי לפפושוק, כפר דל אוכלוסין, בדרך לשאַקי, במרחק כעשרה ק"מ משאודינה. ידעתי

שמלאך המוות אורב לי... אינני יודע עד היום איך יכולתי לעבור בשלום את הימים הקשים ההם ולהגיע עד הלום. — זאת לא ידעתי, זאת לא אדע עד יום מותי. אולם, אחת ידעתי כי נחושה החלטתי לגבור על הקשיים, לחיות ולראות במפלתם של אויבי עמנו ורוצחי משפחותינו. תקווה זו חיזקה את רוחי ואת כוח העמידה שלי מול התלאות והסבל.

בוקר. בבית איכר אחד ראיתי אורווה שדלתה פתוחה. נכנסתי. האיכר ראה אותי ונבהל. הכרתי אותו ואף הוא הכיר אותי. גם אשתו יצאה לראותני. הוא סיפר לי כי סכנה גדולה נשקפת ליהודים במקום הזה. ואגב כך סיפר לי איך לביוש משאודינה נתפס במקום הזה ומצא פה, בסביבה הזאת, את מותו. פרצתי בבכי. כוחותי עזבוני ולא היה בי עוד חפץ לזוז ממקום זה. אם נגזרה עלי גזרה יהרגוני באורווה זו, פה תהא קבורתי...

כשראה אותי האיכר בעוניי ובצערי, נכמרו רחמיו עלי. הוא ציווה על אשתו להביא לי פרוסת לחם ומעט חמאה כדי להשיב בי רוחי. כשסעדתי את ליבי, לא היה בי כוח לקום ממקום מושבי, אך האיכר אמר לי: "היכנס הביתה, יקרה אשר יקרה, איני מפחד מבני־ביתי, הם לא יגלו לאיש, כי בביתי מסתתר יהודי". היה זה איכר פשוט, עני ודל, שבעצב הוציא את לחמו מחלקת האדמה ומבעלי־חיים אשר לו. בימי החורף היה עוסק בסנדלרות, מטליא טלאים, לכל דכפין. היתה זו פרנסתו, ממנה התקיים בדוחק, וביחוד בימים קשים אלה, כשהרעב מציק לכל התושבים. הכובשים הגרמנים מדלדלים את האוכלוסייה ומשפילים אותה. את תבואתם של הליטאים הרי הנאצים מוציאים לחזית. האיכר "שלי" אינו יכול להבין, כיצד ליטאים רבים משתפים פעולה עם הגרמנים ומסייעים להם.

בקיצור: האיכר, שבו מצאתי את ביתי, היה מיטיבי באמת ובתמים. הוא התקין לי משכן בעליית הגג, בו ביליתי — לא ייאומן — שלוש שנים וחצי. האיכר התחלק איתי בפיתו. לא פעם רעבו בני המשפחה ללחם, ואני הייתי כאחד מהם. תנאי היתנה אתי. "אם תשמע את נביחת הכלבים שלי, שים לב אם אינם עורכים חיפושים בביתי. ואם־כן — קום וברח, ראה על תמיט עלי אסון".

למזלי, באו גרמנים, שנזדקקו לתיקון נעליים, נעזרו באיכר הסנדלר, אך לא העלו בדעתם, כי בעליית הגג, בתוך כוך של חבילות קש, מסתתר יהודי, רחמנא לצלן...

חיי בבית האיכר היו חד־גוניים, כל יום דומה למשנהו. הימים והלילות

היו ארוכים־ארוכים ללא קץ. אי־אפשר למסור את המחשבות, שעינו אותי והחלישו את כוח העמידה שלי מול התלאות והסבל.

יום אחד, נפל לידי ראדיו־טראנזיסטור, שהיה מצוייד באוזניות. בקושי הצלחתי לשמוע חדשות ממרחקים. יום־יום הלהיטו הגרמנים את האוכלוסייה הליטאית בבשורות על נצחונות כבירים של חילות הגרמנים בכל החזיתות. והנה, באותו יום, שמעתי ידיעה כי הדיביזיות הגרמניות הוכו בקרבות ונפלו בשבי הרוסים. היתה זו ידיעה מרעננת ומעודדת, מאז כבר חשתי כי ימי היטלר ספורים, וכי סוף הרוצח לתלייה. מאז חשתי הקלה בסבל.

ובאחד הימים — לא ייאומן כי יסופר — מצאנו את עצמנו חופשים. האוייב הובס והוכה מכות רצח. מעתה אני יכול ללכת, אני חפשי לעצמי, אני יכול לשאוף אוויר צח, להנות מחומה של שמש זורחת — — כן, כך — אני הניצול, פליט־השואה הנוראה, יכול לצאת ממחבואי ו... ללכת, ללכת, ללכת.

— „לאן הולכים ? לאן באים ?"

ואז, ללא לבטים, החלטתי החלטה נחושה :

— "לא אשוב ליורבורג, לא אשוב לשאודינה ! — ישובים אלה, כשהם ריקים מיהודים, אינם קיימים יותר בשבילי" — — —

קמתי והלכתי לחפש את שארית הפליטה... את אחי היהודים ביקשתי, ומצאתי אותם, מעטים מאוד בקובנה והרבה יותר בווילנה. בווילנה, שהיא עתה בירת ליטא, תחת שלטון סובייטי, החלטתי להשתקע. בעיר זו מצאתי ריכוז של יהודים וחיי חברה יהודיים. גם עבודה נזדמנה לי בה ראיתי ברכה בעמלי. חיי מבחינה פיזית לא היו קשים במיוחד. רק קשה היה לשכוח את מה שעוללו לנו שונאינו ומקטרגינו. צל זוועות השואה רדף אותי ולא מצאתי מנוח לנפשי. כך הרבה זמן. אז ידעתי — אין מקומי כאן על תילי האפר הלוחשים של יקירינו. שריד למשפחה וקהילה יהודית אני — ומה לי כאן ? — — —

בימים ההם החלו חלומותי נושאים אותי אל ארצנו, אל ארץ היהודים, למדינת ישראל, שקמה לתחייה, לאחר אלפיים שנות גלות. פניתי אל השלטונות הליטאיים־הסובייטיים לאפשר לי לצאת מליטא, על מנת לעלות לארץ־ישראל ונעניתי בסירוב. חזרתי ופניתי מספר פעמים. לא נואשתי. רק בשנת 1967 ניתן לי הרישיון לצאת מליטא. עליתי — ומאז ביתי בישראל.

מאושר אני לחיות בתוך עמי יחד עם משפחתי, שזכיתי להקים לאחר שנות השואה הנוראה.

רק בריאות, בריאות כדי להמשיך ולחיות בארצנו היפה, ארץ חלומותינו, כנקמה ברוצחי עמנו, חסרי צלם־אדם.

(רשם : פז)

על האנדרטה לזכר הנרצחים חרות : "פה נרצחו, ביום 12 באוגוסט 1941, על־ידי הפשיסטים הגרמנים והליטאים הבורגנים־לאומנים — 28 ילדים, 19 אימהות וגבר אחד". המדובר הוא בנרצחים יהודי שאודינה. ליד האנדרטה עומדים אבא ואַלס ורעייתו מרים, שטיפלו בהצבת האנדרטה. מקום קבר האחים הוא בקוכובסקינה ע"י קידול.

קבוצת "אנשי־יורבורג" ביערות

עדות־חיה מפי יהודה תרשיש, אחד משרידי הפרטיזנים

בסיום מלחמת העולם השנייה, האכזרית במלחמות, נתקיים המצופה לגרמניה הנאצית. צבא היטלר הוכה והובס. הפאשיזם נחל כישלון חרוץ. עמי־אירופה נשמו לרווחה, לאחר מלחמתם הנואשת בוואנדאליזם־הגרמני, שעמד לעשות בהם כלה. החלה תקופת ההתאוששות וההתחדשות — עת להקמת הריסות ולעיצובו של עולם משוחרר מפחד של רודנות וכפייה.

כך העולם, כך כל עמי אירופה ידועי־הסבל. אך לא־כן פזורי ישראל בגלות אירופה. מוכים ופצועים יצאו הם מן המערכה הכבדה. שרידים פה ושם, מתי־מעט, אחד בעיר ושניים במשפחה. מן הנמנע היה מהם להקים מחדש את הריסות קהילותיהם על אדמה ספוגה בדם קרוביהם היקרים. לפיכך, מיד עם גמר המלחמה, החלו פליטי השואה לנוע אל עבר ארץ־ישראל, מפלטם של צמאי־גאולה לאומית וכבוד אנושי.

אחד מאלה הניצולים על אדמת ליטא, הגיע בסיום המלחמה לחוף מבטחים, לאחר תלאות מרובות וניסיונות קשים, בהם עמד בגיטו קובנה וביערות יורבורג. שמו יהודה (יודל) תרשיש, המתגורר כיום בתל־אביב, והוא שריד מקבוצה שנתלקטה ביערות, והמכונה בפיו קבוצת "אנשי יורבורג". מהם, גרעין של יהודי יורבורג [11 איש ואישה בהנהגת אַנטאַנאַס (משה)], ומהם יהודים שבאו אל היערות ממקומות שונים ובתוכם מגיטו סלבודקה כדי לצרפם ליחידות קטנות לוחמות באויב.

פרופ׳ דב לוין, מחוקריה הנודעים של השואה באוניברסיטה העברית בירושלים, שוחח עם יהודה תרשיש, ואנו מצאנו בדבריו של זה עדות חשובה לגבי גורלם של שרידי היהודים מיורבורג וסביבתה, שמצאו את דרכם אל היערות למאבק על קיומם הפיזי ולמעשי־נקמה באויב, שהשמיד את משפחותיהם ועשה שמות בקהילתם. יתרה מזו: ע״י שליחה מיוחדת הקים הגרעין של יהודי יורבורג קשר עם גיטו קובנה והוציא משם עשרות־עשרות יהודים כלואים, הנתונים בצר.

מצאנו לנחוץ להביא את דבריו של יהודה תרשיש, כעדות חייה למאבקם

הנואש של שרידים אמיצים מבני יורבורג ואחרים ביערות שבסביבת העיירה. להוותנו הוכרעו, בסופו של דבר, רובם ככולם נפלו בקרב בסביבות יורבורג ומקום קבורתם לא נודע.

סיפור נורא עלילות וסוף מר, טראגי.

...בגיטו קובנה (סלבודקה) — כך מספר יהודה תרשיש — הכירו אותי כאחד הנועזים, שהיה יוצא ובא דרך הגדר, שהקיפה את הגיטו, בלי טלאי צהוב ובלי מגן־דוד, כלומר — בלי לאַטעס. אַ האָז (ארנבת) — קראו לאלה. מזויין באקדח הייתי יוצא אל מחוץ לגדרות הגיטו, כדי להבריח מן החוץ מזון ונשק.

במרץ 1944, לאחר האקצייה של הילדים, פנו אלי מכרי מן הגיטו, וביקשו ממני לעזור להם להגיע ל״אינקאַראַס״, בית חרושת למוצרי־גומי, הנמצא במרחק של 5—6 ק״מ מגיטו סלבודקה. הבקשה היתה להוביל אותם לשם, כדי להגיע משם ליערות יורבורג. הסכמתי מייד.

באותם ימים עסקתי גם בהעברת ילדים קטנים מן הגיטו אל בית היתומים הליטאי, שקראו לו ״לאַפשיאַליס״. בבית יתומים זה עבדה אישה זקנה, שהיתה מקבלת ממני את הילדים. במיוחד היתה מעוניינת בילדות. קרה מקרה, שפעם הזריקו לתינוק, שעמדתי להעביר לבית־היתומים, זריקת הרדמה, לפני שהוצאתי אותו מהגיטו על מנת שירדם, ולא יבכה בעברי את הגדר. שמתי את הילד בשק, במקום מוסכם ליד דלת אחורית של בית היתומים, וכשבאתי למחרת היום, והבאתי אתי שק נוסף עם ילדים רדומים — אמרה לי המטפלת הזקנה כי הילד כבר איננו בחיים. כנראה, הזריקו לו מנת סם־מרדים גדולה מדי...

האנשים, שפנו אלי בנוגע להעברתם ל״אינקאַראַס״, עמדו בקשר עם אחד ששמו פיינשטיין, שהיה ״בריגאַדיר״ בגיטו, כלומר ממונה על היוצאים לעבודות־כפייה מחוץ לגיטו. לפיינשטיין זה היו שני אחים ביערות, שבסביבות יורבורג. האחים פיינשטיין הכירו היטב את הסביבה, שכן הם היו ילידי המקום. לפני המלחמה הם היו בעלי־מנסרה (זעגעווערק). שלוש שנים הם התגודדו ביערות כשהם מזויינים בתת־מיקלעים רוסיים ונשק אחר; הם הטילו את פחדם על הליטאים, תושבי הכפרים, שאירחו אותם בבתיהם.

כשהגיעה אליהם הידיעה כי הצבא הרוסי מתקרב לליטא, וכי קץ המלחמה קרוב, הם ביקשו להוציא יהודים מגיטו קובנה ולרכזם ביער עד יעבור זעם. באחד הכפרים התגוררה אישה, שהיתה משומדת, ורצתה לחזור בתשובה. אישה זו סיכנה את עצמה, בהביאה אל חוף נהר הווילייה, ליד

״אינקאַראַס״ סירה גדולה. — אבל, איך יוצאים מן הגיטו ? — לי, כאמור, היה מעבר כמעט חפשי אל מחוץ לגיטו, שכן הכרתי את אנשי־המליצייה (המשטרה הליטאית), שעמדת השמירה שלהם היתה בקרבת בית הקברות הנוצרי. במקום זה עמדו על משמרתם כמה שוטרים, שתמורת תשלום היו מעלימים עין ממעשי, כך שיכולתי בערב אחד להוציא מן הגיטו כשלושים איש. לא פעם קניתי אצל השוטרים האלה נשק, בעיקר רובים. הייתי מפרק את קתות הרובים ומכניסם לגיטו לצרכי הגנה עצמית ולעומדים להצטרף ל״פאַרטיזאַנקה״ ביערות.

את הדרך ל״אינקאַראַס״ הכרתי היטב, כך שיכולתי להוביל את היוצאים אל היער ללא תקלה אל מחוז חפצם. יצאנו, בשעה טובה, בשעות הערב המוקדמות והגענו אל הסירה בשעה שתים־עשרה בלילה. שם חיכתה לנו האישה המשומדת והיא הסכימה לצרף אותי כמשיט הסירה, אעפ״י שלא הייתי ברשימת היוצאים אל היער. בגיטו נשארו אמי ושתי אחיותי, שלא ידעו את סוד יציאתי ליער. אבי נרצח בשנת 1941, מייד עם כניסתם של הגרמנים לליטא.

לכל היוצאים אל היער היו סכומי־כסף לרכישת מזון, וכן נשק קל, בעיקר. אתנו היו, כזכור לי, האחים בק (הירשקה ושלומקה), מושקה לוין, פיין שהיה קצב ועוד גברים, שברשותם היה נשק. כל הקבוצה מנתה 15 גברים — ו־12 נשים, ביניהן שתי צעירות.

אנשי־הקבוצה הצטופפו בתחתית הסירה. היה לילה אפל וערפילי. יצאנו לדרך עם זרם הווילייה, המשתפכת אל הניימאַן ליד ״השלאַס״, הוא המיבצר העתיק של קובנה. פנינו היו מועדות אל סביבות יורבורג. ירדנו בסירה עם הזרם במהירות של כ־10 ק״מ בשעה. אני חתרתי במשוטים. היה לילה שקט, ולפתע — אפתעה בלתיי נעימה : נתקלנו בספינת קיטור... שמענו שירה בליטאית וגם קולות בגרמנית. כנראה היו אלה אנשי־צבא ומשטרה. פניהם היו לכיוון קובנה ופנינו לכיוון יורבורג. כיסינו מיד את כל הנוסעים בברזנט, והשתדלנו להתרחק מן הספינה, ככל האפשר. האישה־המשומדת נתנה לי סימן להמשיך לחתור קדימה במהירות — ואם ישאלו משהו — רק היא תענה, שכן היטיבה לדבר בשפה הליטאית כגוייה ממש. אני הייתי לבוש במעיל כפרי קל, כך שלא הכירו כלל שאני יהודי. היתה זו סירת דייגים, שבה היה מקום לארבעים איש. התקדמנו אט־אט אל מחוז חפצנו. היה ברור לכולנו כי עוד צפויות לנו אפתעות רבות. משום־כך לקחנו אתנו נשק כדי להגן על עצמנו. לכל היוצאים אל היער היה ידוע כי נחייה ביערות חיי ״פארטיזאַנקה״, בפיקודם של האחים פיינשטיין, המנוסים כבר

בחיי יער. היינו נכונים לכך. התכנית היתה לשכן את הנשים והילדים בבתי־איכרים, ואילו הגברים והנשים הצעירות יתארגנו לקבוצות אבטחה. לפי שהוסבר לנו התכוונו האחים פיינשטיין לרכז ביער 200 עד 250 איש בגיל צבא, חוגרי־נשק, כדי להוות כוח לוחם. הם תכננו גם "לספוג" אנשים מאומנים מהאירגונים של חיים ילין (קומוניסטים) והתנועות הציוניות. עד־עתה לא נוצר שום קשר בין האחים פיינשטיין ובין האירגונים הנ"ל, פרט לקשר שקיימה האישה־המשומדת עם הגיטו, פעם בכמה חודשים.

לאחר חתירה נמרצת ומעייפת במשוטים במשך הלילה — הגענו עם בוקר לחוף שטאַקיי, לא הרחק מיורבורג. היו לנו כמה אפתעות בדרך, מלוות פחד, אך החשוב הוא שהגענו למחוז חפצנו, אם כי גם כאן ציפתה לנו אפתעה נוספת וגם היא בלתי־נעימה. וכך היה. ירדנו אל החוף והתחבאנו בין שיחים, שגדלו על דיונות החול, לא רחוק מן הניימאַן. היה מוסכם כי ליטאי אחד יחכה לנו בחוף; אך כנראה טעינו. האישה־המשומדת יצאה לחפש את הליטאי, ורק כעבור שעתיים הזרה עמו יחד. שם הליטאי היה קאַזיס. האחים פיינשטיין הבטיחו לו תמורה בעד מאמציו וכן הבטחה נוספת כי בגמר המלחמה יקבל תשלום גבוה, שכן כל הבאים הם מעשירי קובנה, ולהם בתים ורכוש רב...

קאַזיס הוביל אותנו ליער הקרוב, והוא עצמו פנה להביא לנו אוכל. ההבטחה קויימה. כעבור שעות מספר בא והביא בעגלתו לחם, חמאה וכל מיני דייסות. נחנו וחיכינו ללילה ולהתארגנות בתנאי־השדה. האחים פיינשטיין באו ונתנו הוראות — ואנו מלאנו אחריהן. הנשים והילדים שוכנו בבתי־איכרים ואילו הגברים חולקו לשתי קבוצות שתפעלנה ביער. אני נתמניתי לשמש אחראי לקבוצה אחת. פרט לאחים פיינשטיין הכרנו ביער עוד מפקד יהודי, שהכינוי שלו היה אַנטאַנאַס. בני־משפחתו של אַנטאַנאַס נהרגו בידי הליטאים והגרמנים. הוא עצמו ברח ושוטט ביערות, חמוש בנשק מכף רגלו ועד קדקדו. אני קיבלתי את הכינוי וולאַדאַס, כי לכל אחד פה היו כינויים. צויידתי באקדח F. N. (אף־ען), תוצרת בלגיה עם סמל ליטאי. לאקדח צרפו 30 כדורים, 9 מ"מ.

כעבור ימים אחדים עשינו הכרה עם קצין, טייס רוסי, באמצעות אַנטאַנאַס. במיפקד מיוחד סופר לנו כי מטוסו של הטייס הופל בשמי יורבורג, ואַנטאַנאַס הוא זה שמצא אותו ביער. הוא היה לייטינאַנט בכיר, הנושא אות הצטיינות. היינו בטוחים כי נשמע ממנו פרטים על הנעשה בחזית והתאכזבנו מאוד. לא נודע לנו שום דבר חדש. במיפגש זה השתתפו כ־30־40 איש חוגרי־נשק, אך הליטאים בסביבה, שהשגיחו בנו, דימו לעצמם

כי אנו מהווים כוח צבאי של מאות, אם לא יותר. הם פחדו מאתנו, וגם השוטרים הליטאים שבכפרים נמנעו מלהיכנס לתחום היערות. בערב זה נתמנו אנשים לתפקידים מיוחדים — כגון אספקת מזון, אבטחת המחנה וכן פעולות חבלה. באותם ימים יצאנו לכבישים ותקפנו רכב גרמני. אחרים יצאו לפעולות רכש, כלומר להשגת מזון בכפרים הליטאים, וביחוד אצל אלה, שידוע היה לנו כי הם משתפים פעולה עם האויב. פעם נאלצנו גם לירות בליטאי, משתף פעולה עם הגרמנים, שסרב למסור לנו פרות אחדות.

רוב הפעולות היו בתכנונו של אַנטאַנאַס (משה), שהיה איש רציני, שקול ונודע כגיבור־מלחמה, שכל הליטאים פחדו מפניו. הוא הכיר את סביבות יורבורג ודיבר ליטאית כאחד הגויים, אם כי חזות פניו הכהה הסגירה את מוצאו. במלחמת השיחרור של ליטא (1918) היה סאַוואַנאַריס, כלומר מתנדב לצבא הליטאי. גם הפיינשטיינים קיבלו את הוראותיו ללא־עירעור. וכך גם הקצין, הטייס הרוסי.

בקייץ 1944 הגיעו אלינו עוד 15 איש מגיטו קובנה. הגיטו עמד לפני חיסול מוחלט. כשנודע שם על ריכוזנו ביער, שבסביבות יורבורג, הצליחו מעטים לברוח מן הגיטו ולהגיע אלינו ברגל — הליכה של 70־80 ק״מ — חרף מכשולים וסכנות שבדרך. באותם ימים תכננו להוציא מאות אנשים מן הגיטו, על־אף יכולתנו המוגבלת לשכנם בתנאי־היער. לצערנו, הגיטו חוסל תוך שבוע ימים. חיילי החזית הרוסית־ליטאית גם הם התקדמו והגיעו עד ראַסיין. בחזית כבר פעלה הדיוויזיה הליטאית שהשתתפה בכיבוש ז׳מאַיטייה, ובה, כידוע, היה הרוב חיילים יהודים ומיעוטם רוסים וליטאים, וביניהם וולף וילנסקי הנודע, גנראל (סגן־אלוף) ונושא תואר — ״גיבור ברית המועצות״.

סיפורי הזוועות של הניצולים מגיטו קובנה המריצו אותנו עוד יותר לצאת למערכת פעולות כדי לשבש את דרכי האויב ולהכות בו. בסך־הכול היינו 75 איש. ל־50% מהם היה נשק כלשהו — רובים, תת־מיקלעים, אקדחים ורימונים. היינו יחידה העומדת ברשות עצמה. רק פעם היה לנו מגע עם גדוד (אָטריאַד) של פרטיזאַנים, שבא מיערות רודניקי, בהתקדמו לעבר יורבורג, ביניהם היו גם יהודים. מטרתם היתה לפעול בעורף האויב. הם היו מצויידים במיקלעים סובייטיים כבדים. ביקשנו להצטרף אליהם, אבל הם לא הסכימו, לכן נאלצנו להמשיך לפעול בכוחות עצמנו, באיזור שהיינו בו, כדי להטריד את חילות הגרמנים, להכביד על תנועתם ולנקום בהם את נקמת העם היהודי. למותר לציין כי בכולנו בערה אש־הנקמה, והיינו מוכנים בכל עת תמיד להתנדב לפעולות המסוכנות ביותר.

המצב הבטחוני ביער הלך והתערער. לכן, חולקו כל אנשי־יורבורג לשתי

קבוצות — אחת בת 30 איש, והשנייה — בת 40 איש. בראש קבוצה אחת נתמנו למפקדים האחים פיינשטיין ואנוכי, ואילו בראש הקבוצה השנייה עמדו המפקדים אַנטאַנאַס והקצין־הטייס הרוסי. לשתי הקבוצות נחפרו (בונקרים, מיקלטים) ביער, אם־כי ללא תכנית הנדסית מספקת. לכל בונקר היתה יציאה וכניסה אחת, דבר שהתנקם בנו קשות. ציידנו את הבונקרים באספקה לכמה שבועות. מאגם קטן שבקרבתנו, היינו מביאים כל לילה מים, שהיינו מסננים באמצעות סדינים.

לילה אחד נתקלנו בשני חיילים. כסבורים היינו שהם גרמנים, אבל הם דיברו רוסית וסיפרו לנו שהם לאַטבים, שערקו מן הצבא הגרמני. בלאַטביה, אמרו הם, כפו עליהם גיוס ועתה הם מוכנים להצטרף לפאַרטיזאַנים נגד הצבא הגרמני. שאלנו את עצמנו האם להאמין להם ? — כידוע בין הלאַטבים היו רוצחים רבים שפעלו בשיתוף עם הגרמנים. הדעות בינינו היו חלוקות. לבסוף רחמנו עליהם. יהודים בני־רחמנים הם, כידוע, ולכן לא נתן הלב היהודי החם להרוג אנשים, למרות הספק שקינן בנו. אחדים, וביניהם הקצין־הטייס הרוסי, סבורים היו, שאולי נוכל להיוודע מהם פרטים על החזית ועל תנועות הגרמנים בשטחים שבקרבתנו. בקיצור : לאחר שהעמדנו אותם בניסיון כלשהו — קיבלנו אותם בתוכנו. שם האחד היה ווֹלוֹדיה ושם השני מישקה. אַנטאַנאַס ציווה להעביר אותם לבונקר שלי, וכך עשיתי. לאחר חקירתם נודע לנו, שאכן הם היו בעבר "פאַרטיזאַנים" לאַטבים, שהשתתפו בחיסול יהודי גיטו ריגה, לפי פקודת הגרמנים. כן סיפרו על מערכת החזית הגרמנית הקרובה, על תעלות הקשר, מיתקני־התאורה, גדרות־התייל, שדות המוקשים וכד׳. היו בינינו שהעלו רעיון לפרוץ את החזית הגרמנית ולהצטרף אל הצבא הסובייטי, והיו שדחו רעיון זה. כשראינו שהגרמנים מגבירים את כוחותיהם ומביאים אל היער תחמושת רבה ותנורים לחורף — החלטנו לנסות לפרוץ את החזית יחד עם הלאַטבים ולעבור לצד הלוחמים הסובייטיים. גם הקצין־הטייס הרוסי וגם הפיינשטיינים התנדבו להיות בין פורצי־החזית. וכך, יצאנו 10 איש לתצפית מול עמדות האויב. ראינו איך מתחלפת השמירה בתעלות הקשר של הגרמנים. את הלאַטבים והקצין הרוסי העמדנו בעורף, מטעמים מובנים... שמענו את חילופי־היריות בין הגרמנים והרוסים. מישהו מתעלות הקשר הדליק פנס. לפתע קפצו שני הלאַטבים והחלו לרוץ בקריאות אל עבר תעלות־הקשר, מתוך הנחה שגם אנו כולנו נרוץ אחריהם. הגרמנים החלו לירות ולצעוק "האַלט !" (עמוד !), "האַלט" (עמוד !) — אולם אנו לא רצנו. אחד הלאַטבים (מישקה) נפצע ברגל, ואנו פנינו אחורה והסתלקנו בריצה. הגרמנים רדפו אחרינו וירו ללא־

הרף, אך הם לא השיגו אותנו באפילת הלילה. כשישבנו לנוח באפיסת כוחות, ראינו את שני הלאַטבים מתקרבים, כשאחד מהם צולע ונשען על כתף חברו. קשרנו את רגלו של הפצוע, והודענו על השתלשלות העניינים לאַנטאַנאַס.

עבר לילה שקט. בבוקר, בשעה עשר בערך, הופיעה לפתע קבוצת שוטרים־צבאיים ממשטרת השדה של הגרמנים. השוטרים החמושים נעמדו בקרבתנו וכיוונו אלינו את נשקם. כשאך ראיתים הרימותי קול מחריד — צעקתי בכל כוחי בי אל פיינשטיין — "יורגיס פאַז'ורעק!" — כלומר, "הבט יורגיס וראה — הבט!" — ראינו מייד כי אנו אבודים. פתחנו באש חזקה, אך הם היו רבים, שכיתרו אותנו מכל עבר. ראינו אותם פנים אל פנים ממרחק של 15 מטר. ביניהם בלט רופא או חובש. הם לא נכנסו אתנו לקרב, אלא נתנו לנו אפשרות לברוח, אם כי הם רדפו אחרינו עם כלביהם המאולפים. ירינו עליהם והם החזירו אש. וכך, תוך ריצה וחילופי־יריות התרחקנו כ־5 ק"מ מן הבונקר. הצלחנו לעבור מקטע אחד של היער אל משנהו. כשנדמו היריות ונעלמו עקבות הגרמנים, ישבנו לנוח בין שיחי העצים — ופתאום שמענו קולות ירי והתפוצצויות. ידענו, כי לכוח שלנו, שבתוך הבונקר, יש רימונים, ובוודאי הפעילו אותם כנגד הגרמנים. לאמיתו של דבר היו אלה ניחושים בלבד. הלב הלם בחזקה, אך כוחנו היה דל מלהושיע. האמת המרה על גורל הבונקר נודעה לנו רק לאחר זמן מצעירה אחת ששמה פרידה. לולא פרידה זו היו יושבי הבונקר נושאים עמהם את סודם אל קברותיהם. מהבונקר השני ניצלה ז'ניה אַנג'ל, וגם היא נשארה כעד לפליטה.

וזה סיפורה של פרידה. קודם כל, התברר מייד, כי שני הלאַטבים פעלו בשרות השדה הגרמנית. ומכיוון שהם הצליחו להערים עלינו ולמדו להכיר היטב את הבונקרים שלנו וכל אשר בהם, הם מסרו את ידיעותיהם לגרמנים. הגרמנים התקרבו, בעזרת הלאַטבים, אל הפתח — ואחד מהם נתן פקודה: "איר געהט מאַל ראוס, ווען ניכט שמייס איך מיינע גראַנאַטע העריין!" (אם אינכם יוצאים משם, אני זורק את הרימונים שלי פנימה!). היושבים בבונקר לא נכנעו. הם פתחו באש מבפנים. זמן מה נמשכו חילופי היריות. ידם של היושבים בבונקר היתה על התחתונה. הגרמנים התקרבו אט־אט אל פתח הבונקר וזרקו בו רימונים. מספר אנשים נהרגו במקום, ואחרים נפצעו פצעי־מוות — נקטעו להם רגלים, ידים ואברי־גוף אחרים. את הזוועות בתוך הבונקר אין לתאר. היתה זו שחיטה נוראה... לבסוף נכנעו כל אלה שעוד נשארו בחיים. בחוץ העמידו אותם הגרמנים בשורות וחיפשו אצלם כסף

ודברי־ערך אחרים. גרמנים אחדים אף ירדו לתוך הבונקר כדי למצוא בו שלל. בתוך השורה עמדה גם פרידה, היא ביקשה מאת החובש הגרמני שירשה לה, מפאת מחלה, לפנות הצידה כדי לעשות "צרכים אישיים". החובש הסכים. כשפרידה התרחקה מרחק־מה מן השורות והחלה ב"עשיית הצרכים", היפנה החובש, כנראה משום אי־נעימות, את פניו הצידה לרגע קט. כשראתה זאת פרידה, היא אזרה עוז וכהרף־עין החלה במנוסה. החובש שלף את אקדחו וירה בה. הקלע פגע בציפורן אצבעה, היד כוסתה בדם, אך פרידה התגברה על הכאב והמשיכה במלוא־כוחה לרוץ, במעין ריצת אמוק, עד שמצאה מחבוא בתוך היער. כך, ניצלה פרידה, והיא היחידה מכל יושבי־הבונקר. השאר הובלו, תחת משמר כבד, ליורבורג, ושם, לפי עדות הליטאים, חוסלו כולם באכזריות. את האמת לאמיתה נשאו ההרוגים אל קברם.

בלילה החליטה קבוצת המשמר שלנו לשוב אל הבונקר כדי לראות מה עלה בגורלם של יושביו. התגנבנו בשקט, בחשכת הלילה, והתקרבנו אל הבונקר ומייד נתגלו הזוועות, שעוללו לנו הגרמנים, חיות הטרף. ראינו בתוך הבונקר מחזה־אימים, שכמוהו עוד לא ברא השטן — ראשים, רגלים, ידיים וחלקי־גוף שאי־אפשר היה לזהות, התבוססו בדם וברפש. רק את הרגל של הרופא שלנו מרדכי (מוטל) אהרונסון זיהינו לפי צבע המכנסים... היה נורא... נורא ואיום...

מוכי־הלם יצאנו מן הבונקר אל אוויר העולם, מדוכדכים ומיואשים. — "מה לעשות עתה? — איך נמשיך?" — אחד מאתנו קם ואמר, שאם מתו כולם — אין טעם לחיינו: "נתאבד!" — והיו שנטו לרעיון זה. אך, אני, הצעיר במפקדים, אמרתי: "אם את כולם הרגו — אין לנו מה להפסיד, נקום ונלך לנקום את דמם..." לאחר דומייה ממושכת והרהורים כבדים נתקבלה הצעתי. אך אילו היה שולף מישהו ברגע זה אקדח ויורה בו, היו כולם מתאבדים וזכר לא היה נשאר מכולנו... גורל הבונקר השני היה דומה לגורל הבונקר שלנו. גם הנשארים שם בחיים הובלו ליורבורג, ושם כמסופר, מצאו את מותם ביריות.

לאחר ששתינו את קובעת התרעלה עד תומה, החלטנו ללכת, לפי עצתם של הפיינשטיינים, ליורבורג. שם מכירים האחים פיינשטיין ליטאי אחד, מכר משכבר הימים, והוא מתגורר במבואות יורבורג. קיווינו כי שם נמצא מיקלט ואולי גם נצליח להשיב לרוצחים כגמולם. ריכזנו בידינו נשק ומזון — למישהו עוד נשתמרו כמה רובלים של זהב — וכך יצאנו לדרך. לילה שלם שרכנו דרכנו, ולפנות בוקר הגענו עייפים ורצוצים אל הגוי במבואות העיירה, שאותו הכירו הפיינשטיינים היטב. הגוי נבהל תחילה, אך משראה את

הפיינשטיינים, ידידיו משכבר, החל להתנשק אתם... היה זה מחזה כפוי, אך בלתי־נמנע במסיבות אלה. בקיצור: נתנו לו כמה רובלים של זהב והוא התרכך מאוד...

בגורן של הגוי מצאנו מתחת לערמות השחת מסתור לעת־מצוא. לא פעם באו גרמנים אל ביתו של הגוי והציצו גם אל תוך הגורן, אך הפעם שיחק לנו המזל והם לא מצאו אותנו. במשך הזמן היינו עדים לחילופי־יריות בין החיילים הגרמנים והסובייטים ביורבורג ובסביבותיה.

יום אחד פקעה סבלנותנו. החלטנו לפרוץ את ההסגר ולצאת אל החזית הרוסית. וכך עשינו. לאחר סיכונים ותלאות נתקלנו בדרכנו בפלוגת ריגול סובייטית. הרוסים שאלו: "מי אתם?" — ואנו השבנו: "פאַרטיזאַנים". מייד פרקו מעלינו את נשקנו, הורידו לנו את השעונים והמגפיים... ונשארנו בחוסר־כול. כשטענו כנגדם — הם ענו בחוצפה: "ווי יעוורעי פומוגלי ניימצאַם" — כלומר "אתם, היהודים עזרתם לגרמנים" — וכוונתם היתה להטיח ביהודים אשמה על שעבדו במחנות הכפייה של הגרמנים ובכך חיזקו את כוחו של האויב. לא עזר כל שכנוע כי היהודים, שהיו כלואים בגיטאות, עבדו עבודת כפייה בהכרח ותחת איומים... אך, החיילים הרוסים גילו קשיחות ולא אבו לשמוע.

האכזבה הבלתי צפוייה לא איחרה לבוא. רק לאחר שנפגשנו עם קצין יהודי והודות לטיפולו הנמרץ הוחזרו לנו המגפיים. את השעונים כבר לא מצאו ואילו לנשק כבר לא הזדקקנו יותר. לבסוף קיבלנו רשיונות (פתקים) שאנו פאַרטיזאַנים ורשאים להגיע לקובנה המשוחררת. האחים פיינשטיין החליטו להישאר במקום, כדי להחזיר להם את רכושם... ואילו אנו השלושה — פיין, קוניכובסקי ואנוכי — יצאנו בדרך לקובנה.

בקובנה נתגלה לעינינו עולם של תוהו ובוהו. בקושי מצאנו יהודי מכר שהכניסנו לדירתו הדלה. ראינו את ההרס והחידלון בחיי השרידים היהודים המעטים שנתלקטו בעיר, ורובם יושבים על המזוודות כדי להסתלק במהירות האפשרית מגיא־ההריגה. כולם רוצים לצאת לדרך, לא להישאר בעמק הבכא. הפנים נשואות לארץ־ישראל, כמובן, אך איך נמלטים מכאן?!

עם כל הרצון לצאת מליטא, התעורר בי רצון־עז לבוא עוד חשבון עם רוצחי־משפחותינו וקרובינו. בדרכי "לשם" עוד הצטרפתי ללוחמים באויבי עמנו בתוך גרמניה, וכשופט־חוקר של נאַצים לשעבר — נקמתי, ולא־במעט, את נקמתנו בגרמנים.

ומארץ גרמניה הרוצחת — הובילה דרך החתחתים והתלאות אל ארצי שלי, לבנותה ולהיבנות בה.

שיכתב: ז. פורן

בריחה נועזת אל הפרטיזנים ביערות

סיפורו האישי של מרדכי בן־טוביה ורחל ברקובר

ורבורג היא מאחרי כבר מזמן. אין לי שום ידיעות על הנעשה בה. השמועות מיורבורג מסמרות שער. גורלי הביאני לעיר קובנה וממנה לגיטו בסלבודקה. בגיטו אינני היורבורגאי היחידי. יש עוד יהודים מיורבורג, שהגיעו לכאן בדרך זו או אחרת. הגורל האכזרי משותף לכולנו. חיים פה בצפיפות ובדחקות, חיי ניוון. אולם, נורא מזה הוא הפחד בפני הדילול, שנעשה מעת לעת. האקציות... או — כן, האקציות! — מדי פעם בפעם חוטפים יהודים, זקנים, נשים וטף ומובילים לפורט התשיעי, שליד סלבודקה וממנו כבר אינם שבים... המוכשרים לעבודה — נשלחים לעבודת כפייה. מי שמועיל עדיין למכונת התופת הגרמנית — נשאר עוד בחיים. לשרוד, זאת משאלתו של כל יהודי בגיטו, אך הסיכויים קלושים.

הגיטו נעשה מיום ליום דליל יותר ויותר. מה עושים? — צעירים מתארגנים לקבוצות מחתרת, יוצאים ליערות. גם אני נתפסתי לרעיון, שלא עזב אותי עד שיום אחד ביצעתיו הלכה למעשה.

וכך היה הדבר.

ביום ה־11 ביוני 1944 נתפרסמה פקודה של הגסטאפו, כי על כל הגברים, יושבי גיטו קובנה, להתאסף למחרת בבוקר על המגרש בין הבלוקים הגדולים, על־מנת לעבור למחנה עבודה. לנו היה ברור מהי משמעות "עזיבת הגיטו". לאן נלך ואיפה — פירושים לא ניתנו. פקודה היא פקודה ואין להפר אותה.

כל הלילה לא עצמתי את עיני כמו רבים מחברי. בגיטו שרר שקט מתוח... בכל פינה אפשר היה לראות אנשים עומדים ומסתודדים, מטכסים עצה כיצד להינצל מפגע רע. אני הייתי נחרץ בהחלטה — לברוח. אבל איך?

לאן? הגיטו חסום בטבעת חזקה של אנשי הגסטאַפּו והצבא הגרמני. כך שכבתי והרהרתי, אך פיתרון, לצערי, לא מצאתי.

עם שחר קמתי. נטלתי את תרמילי, שבו צרור כל רכושי ויצאתי להצטרף ליוצאים אל המגרש. אנשים באו מכל פינות הגיטו, שעוד נשארו בחיים אחרי כל הסלקציות והגירושים. למי שהיתה משפחה הסתדרו כולם ביחד. לי לא היה למי להצטרף; הייתי בודד וגלמוד. אחי יוסף ברח בפרוץ המלחמה עם אמי אל מחוץ לגבולות ליטא בתקווה להינצל. אחי אליעזר עם אשתו ואחותי חיה עם בעלה נשארו בעיר יורבורג. אחותי דבורה היתה בזמן האַקציה של הילדים במחנה קיידני עם בנה הפעוט. היא לא הסכימה למסור את בנה להריגה והחליטה להיהרג יחד איתו. וכך הם נהרגו שניהם עם כל התינוקות. גם את יתר 18 הפעוטים הוציאו להורג וזרקו את כולם למכונות הובלה, כמו שזורקים תרנגולות שחוטות. אחותי צפורה היתה בגיטו וילנה עם בעלה; שתי אחיותי חנה ושיינלה, שהיו במחנה קיידני, נשלחו למחנה פּוניבז׳. כל המשפחה נתפזרה בימי השואה כמוץ ברוח. מה עלה בגורלם של יקירי — לא ידוע לי בוודאות וכבר לא אדע לעולם... כך נשארתי לבדי מכל המשפחה. כל הימים לא ידעתי את נפשי — אָן אלך ומה אעשה. ובפני הבעייה הזו הנני עומד גם היום. ואז נזכרתי בפסוק קמ״ב בתהלים — ״הבט ימין וראה, ואין לי מכיר, אבד מנוס ממני, אין דורש לנפשי. זעקתי אליך ה׳, אמרתי אתה מחסי, חלקי בארץ החיים. הקשיבה אל רנתי, כי דלותי מאד, הצילני מרודפי, כי אמצו ממני״.

וכך עמדתי בין רבים כשפוט המחכה לגורלו המר. חיכינו לפקודה. לא ארך זמן והפקודה באה — יוצאים!. יצאנו לדרך בהרגשה כבדה שאולי לעולם לא נראה עוד את העיר ואת בני המשפחה. הלכנו לכיוון הפרוור של קובנה — אַלקסוֹטאַס, שהוא מעבר לניימאַן. ראינו שעל פניהם של הגויים, שעמדו משני צדי הרחוב, היתה הבעה של שמחה לאיד. במבטם זה של הגויים היתה משום השפלה וביטוי של שאט־נפש. ואז עלו בזכרוני המלים הנשגבות שבתפילה — ״רבונו של עולם אני בן בריתך שאתה יצרתני... הבט משמים וראה כי היינו ללעג וקלס בגויים, נחשבנו כצאן לטבח יובל, להרוג לאבד, למכה ולחרפה״. הם עמדו על המדרכות ואנו נאלצנו ללכת בשולי הכביש. צערי ברגעים אלה היה גדול. וכך עברנו את הגשר והתקדמנו לעבר מסילת הברזל. מרחוק ראינו שורה של קרנות, ועשרות אנשי ס. ס. עם נשק בידיהם מחכים לנו. לא הספקנו להתקרב אל הקרנות וכבר שמענו צעקות פראיות — ״לעלות אל הקרונות!״ היו אלה קרנות להובלת בהמות. קמה בהלה. כל אנשי הגיטו מיהרו לעלות ולחפש להם מקום. עליתי גם

אני עם תרמילי וישבתי. הצטרפו אלי כמה ממכרי. הקרון היה מלא עד אפס מקום. כולם חיכו למסע אל הנעלם הגדול. אווירה מדכאה שררה בקרון. סגרו אותנו כמו שסוגרים בהמות. על־יד דלת הקרון הוצב חייל גרמני, כבן 60, שהוטל עליו לשמור עלינו לבל נברח, חס וחלילה.

לאחר הכנות מרובות זזה הרכבת. החייל־השומר קם והודיע לנו בזו הלשון: "דעו לכם, מי שינסה לברוח, לא אהסס לירות בו, היזהרו!" השעה היתה 11:30. הקרון טירטר והרדים את החייל־השומר. לא־כן המובלים כצאן לטיבחה. כל אחד עמד שקוע במחשבות, עייף ומדוכא. אחד מחברי רצה לומר לי משהו ולפתע פתאום השתתק. הוא לא יכול היה להוציא הגה מפיו. אני הייתי עצוב מאוד, אך לאחר שעה קלה התחזקתי ברוחי. השעה היתה כבר 12:00. אחד מידידי הציץ דרך סדק הדלת, הכיר את המקום ולחש לי באוזני "אנו נמצאים בסביבות קאַזלו־רודה". הידיעה הקפיצה אותי. המקום היה ידוע לי כמרחב הפעילות של הפרטיזנים היהודים, שברחו מהגיטו. מייד צצה מחשבה במוחי — לברוח, לברוח אל היערות...

בינתיים ראיתי כי החייל־השומר מנמנם ואולי נרדם. אמרתי לעצמי — זו השעה הכשרה להסתלק מכאן. אבל איך עושים את זאת? — וכאן, תוך כדי מחשבה נזכרתי במזמור תהלים — "אשא עיני אל ההרים, מאין יבוא עזרי. עזרי מעם ה', עשה שמים וארץ. — ה' ישמרך מכל רע ישמור את נפשך. ה' ישמר צאתך ובואך, מעתה ועד עולם". התעודדתי ואמרתי לידידי, שגמרתי אומר לקפוץ דרך החלון ולהסתלק מכאן. מי שרוצה יצטרף אלי. הם היססו. אחד מהם התחיל לרטון, אם תברח יהרגו אותנו... באותה שעה נרדם החייל־השומר וישן שינה עמוקה. כן, אמרתי לעצמי, זהו הרגע הגורלי שלי. ביקשתי מאת אחת הנוסעות, ששמה פייגה ויסליצקי מקובנה, שתסתיר אותי מעיני השומר הרדום. היא נשקה לי וברכה אותי להצלחה בדרכי. עליתי מייד על הארגזים, שעמדו ליד החלון הקטן, פתחתי את החלון בזהירות, הוצאתי את ראשי וחלק מגופי החוצה, וכאשר נדחפתי על־ידי החברים שלי הייתי מחוץ לקרון. נפלתי על הרמפה הקטנה, שבחזית הקרון ועמדתי לקפוץ אל התעלה. באותו רגע ראיתי רכבת מתקרבת במסילה השנייה, בכיוון ההפוך. התקפלתי לרגע, נתתי לרכבת לעבור ואז קפצתי אל בין השיחים שבשולי הדרך. נשרטתי מהשיחים וגם נפצעתי פצעים קלים. לא נורא, אתגבר, אמרתי לעצמי — טוב להיות פצוע וחופשי מלהיות טרף לחיה הנאצית.

לאחר שהתאוששתי מהמיבצע הנועז, התרחקתי מעט בזחילה מפסי־הרכבת ושכבתי לנוח במקום נסתר. כאשר הרמתי את ראשי ראיתי שלושה

אנשים מתקרבים אלי. הם דיברו ליטאית וזה עודד אותי. הם כנראה, ראו אותי קופץ מן הרכבת והציעו לי את עזרתם. ללכת אתם לא רציתי, כי לא ידעתי מי הם. אבל הם הציעו לי לפנות אל שומר הרכבת, המתגורר בבית קטן מאחורי האילן הגבוה. — הוא אדם טוב, אמרו לי, והוא יעזור לך ככל יכולתו. הם גם הוסיפו ואמרו שאזהר מאוד, שכן בסביבה זאת שורצים חיילים גרמנים. הודיתי לאנשים על הצעתם, קמתי והלכתי ישר אל בית שומר הרכבת.

בצעדים איטיים ובהיסוס התקרבתי לבית השומר. בחצר ראיתי ילדה קטנה, כבת שבע, שהתחילה לקרוא לאמא, שהיתה בגינה. כשבאה אשתו של השומר ברכתי אותה בברכת שלום, בשפה הליטאית. האישה ענתה לי ברוב נימוס והזמינה אותי לביתה. בבית סיפרתי לה, שאני בן לנישואי־תערובת בין יהודיה לבין לא יהודי ושהוכנסתי לגיטו קובנה. בהמשך סיפרתי לה כי הוכנסתי לקרון רכבת, יחד עם יהודים רבים, ואני קפצתי מן הרכבת, שכן צפוייה היתה לי השמדה. כך נוהגים כלפי כל היהודים. באתי אליכם לבקש את עזרתכם. נודע לי כי בסביבתכם נמצאים פרטיזנים יהודים ואני רוצה להצטרף אליהם. על כך, ענתה לי, עליך לשאול את בעלי. בינתיים, עד שיבוא בעלי תתרחץ ותאכל משהו. עשיתי כדבריה. התרחצתי והיא הגישה לי צלחת מרק. בינתיים בא בעלה, שומר הרכבת. השומר שמע את הסיפור שלי מפי אישתו. הוא הניע בראשו, ואמר לי כי סכנת־חיים אורבת לי, אם יראוני בביתם. עם זאת הציע לי ללכת לאחוזה, שהיא במרחק 4 קילומטרים מכאן ושם ידריכו אותי כיצד עלי להשיג את מטרתי. הודיתי לשומר ולאישתו ועמדתי ללכת. האנשים הטובים הטיבו עמי ונתנו לי צידה לדרך.

יצאתי מכאן לדרכי מעודד ושמתי פעמי לאחוזה. עצרתי ביער לתפילת מנחה ובעמדי ללכת נזדמר לי הנאמר בתהלים — ״שמרני ה׳ מידי רשע, מאיש חמסים תנצרני, אשר חשבו לדחות פעמי. אמרתי לה׳, אלי אתה, האזינה ה׳ לקול תחנוני״. — המשכתי ללכת בתקווה שה׳ יוליכני בדרך הטובה המובילה ליעד שלי. אחרי הליכה של שעה הגעתי לאחוזה גדולה. בהיכנסי לחצר קידמני כלב בנביחות. מייד קיבלו אותי בברכה בעל האחוזה ושני בניו. הוזמנתי להיכנס ולשבת ליד השולחן. סיפרתי להם את סיפורי — מי אני ומה ברצוני לדעת. בעל האחוזה סיפר לי כי לאחוזה שלו באים, כמעט מדי יום ביומו, חיילים־גרמנים לקנות מצרכי אוכל, אם יראו אותך אצלי זה ייסבך אותו וגם אתה תימצא בחזקת סכנה לחייך. לאחר הדברים האלה הציע לי ללון על הקש בגורן ומחר עם שחר עליך לעזוב את האחוזה. וכך היה. ישנתי שינה עמוקה על הקש, שהיה טוב לי מאפיריון של מלך...

כשסרתי לבית בעל האחוזה להיפרד ממנו, מצאתי על השולחן ארוחת בוקר טובה — שתי ביצים עם לחם וחמאה, גבינה טעימה וכד חלב. אמנם לא רציתי להכביד עליו אך הוא הפציר בי. אכלתי ושבעתי. כאשר יצאתי מביתו התלווה אלי בעל האחוזה — והצביע על המשך דרכי בשבילי היער אל בעל אחוזה, שהוא לפי דבריו, יכול לעזור לי יותר ממנו. וכך נפרדתי ממטיבי, אבל הוא לא שכח למסור לי חבילת אוכל ולשים בכיסי גם 100 צ׳רוונצס, כסף רוסי. יצאתי מאחוזה זו בהרגשה טובה ובתקווה שה׳ יצליח דרכי גם להבא.

בצעדים בטוחים הלכתי אל בעל האחוזה השני. כאשר נכנסתי לביתו, ראיתי מייד נגריה, שבה הוא, בנו ואישתו עסוקים. ברכתים לשלום והם ענו לי בחביבות. הם גם שאלו אותי אם אכלתי ארוחת בוקר ואם אני שבע. סיפרתי להם כי אכלתי לשובע אצל בעל האחוזה שטנקביץ ושהוא גם מילא את תרמילי מזון רב. לאחר הכרות ראשונה זו, חזרתי וסיפרתי את סיפורי והוספתי, כמובן, את בקשתי לדעת על מקום הימצאם של הפרטיזנים היהודים. בעל הבית־הנגר הקשיב לדברי בקשב רב לקח נייר ועיפרון והתחיל לשרטט בקווים איזו תוכנית. כאשר סיים את מלאכתו הוא הסביר לי את פרטי התוכנית. דרך זאת, הצביע, מובילה אותך אל פסי רכבת צרים, שאורכם כ־25 קילומטרים בשטח יער. כשתגיע לסוף היער תראה שם קטר הפוך. כשתפנה ימינה, תיכנס למגרש ריק, שם עליך להיזהר מאוד, שכן שם שורצים הרבה חיילים־גרמנים. משם תפנה אל החורשה הקרובה, מצד ימין, ותמשיך בדרך הישרה המובילה אותך עד לכפר המסומן. בנוסף לשרטוט הוסיף פתק לבן־דודו באותו הכפר. הודיתי לו מאוד. הייתי מוכן לנשק אותו. וכך יצאתי לדרכי. ידעתי כי הדרך קשה וזרועה מוקשים, אבל אין דרך חזרה. כל הגשרים אחורה — שרופים בשבילי.

עם השרטוט והפתק צעדתי בביטחון, אם כי ספקות התעוררו בי מעת־לעת. בדרך ישבתי לנוח. הוצאתי את התפילין, שקיבלתי בזמנו לפני הסלקציה מאת שכני הרב מנס, שאחר־כך הוא ובני משפחתו הוצאו להורג על־ידי הנאַצים. על התפילין אני שומר כאישון עיני. גם הפעם הנחתי תפילין והתפללתי. היתה זאת תפילת הודייה לה׳ שעד כה צלחה דרכי. לאחר התפילה סעדתי את ליבי והלכתי הלאה. השעה 12:00, ולפתע אורו עיני. ראיתי את הקטר בצד הדרך, שהיה מסומן בשירטוט. מכאן הלכתי עם הרבה תקוות בלב. ממרחק מה ראיתי אדם ביער. קיבלתי קצת פיק ברכים, אבל כשהוא ראה אותי ברח. צחקתי. האם המראה שלי מפחיד כל כך...

בקיצור, התקדמתי בהליכה. השעה 7 בערב. סוף־סוף ראיתי בית. התקרבתי אל הבית, דפקתי בדלת ונכנסתי. ראיתי לפני איש צעיר יושב

על־יד מכונת תפירה ותופר לאור מנורת נפט. ברכתיו לשלום והוא ענני. האיש לא היה מפוחד מהזר שבא לביתו. מייד פתח בשאלה — מאיין אני בא ולאן פני מועדות? סיפרתי לו מה שסיפרתי לאחרים. הוא ראה כי אני עייף. עוד מעט, אמר, תשוב אישתי ותביא מזון לארוחת ערב. ראיתי שאיננו איש עשיר. אמרתי לו מייד, כי יש בצקלוני די־אוכל, שיספיק גם לו ולאישתו. לי רק דרוש מקום ללינה ולהדרכה כיצד למצוא את הפרטיזנים היהודים שביערות. האיש המארח סיפר לי כי בשעות הבוקר הוא ראה שני בחורים, כנראה מאנשי היערות, ששאלו על הדרך לקובנה. שמחתי לשמוע כי יש בסביבה זו עיקבות של פרטיזנים. בינתיים שבה האישה עם סל מלא אוכל. הוזמנתי לארוחת ערב. כשאמרתי לה שיש לי די־אוכל, היא הפצירה בי לשתות לפחות כוס חלב טרי. לאחר הפגישה עם המארחים עליתי לגורן ונרדמתי מייד. ישנתי שנה ערבה כמו במיטתה של אמא בילדותי.

בשעה מוקדמת בבוקר העיר אותי המארח משנתי. בבית היתה מוכנה על השולחן ארוחת בוקר. אכלתי, שבעתי ולחצתי את ידו. בטרם אלך שאלתי אותו בנוגע לכפר, שהנגר צייר בשירטוט שלו על הפתק, המיועד לבן־דודו — ענה לי הכפר אינו רחוק מכאן. הוא הצביע על הכיוון, ובנוגע לאיש שאליו שלוח הפתק — הוא אמר לי — האיש פחדן, אי אפשר לסמוך עליו, הוא אמנם יודע הרבה, אבל לא תדע ממנו דבר ממשי. נפרדנו ושוב לחצתי את ידו.

אחרי הליכה של כשעה אחת, ראיתי מרחוק בית, הדומה לזה שאני מבקש. ואומנם, איש שפגשתי בדרך, היפנה אותי אל האיש שלו עלי למסור את הפתק. כשהתקרבתי לבית ראיתי שהדלת פתוחה ובפנים יושבים כמה אנשים סביב מקלט הרדיו. ברכתי את היושבים ושאלתי על האיש שעלי למסור לו את הד״ש מבן־דודו. האיש קם ורמז לי לצאת עמו החוצה. הוא, כנראה, פחד שמישהו ישמע על הקשר ביני לבינו. ניגשתי ישר לעניין ושאלתי אותו על מקום הימצאם של הפרטיזנים היהודים. ראיתי שחיוורון מתפשט על פניו והוא התחיל לגמגם בתשובתו. לא הבנתי אם הוא מפחד או אינו רוצה לגלות לי את סודו. מכל מקום מן הדברים שנאמרו הבנתי כי עלי ללכת בשביל שביער, בערך 8 קילומטרים, ומשם עלי להגיע לכפר בשם שטורה. בכפר זה באים כל יומיים פרטיזנים. הלכתי באמונה, שהאיש אומר לי דברי אמת, אך מגוי, שפגשתי בדרך, נודע לי כי עלי ללכת בכיוון הפוך. נוכחתי לדעת שהחייט צדק בדבריו.

מה לעשות? — חזרתי על עקבותי והלכתי דרך ארוכה ומעייפת עד שהגעתי למחוז חפצי. בכפר ראיתי אחוזה גדולה, שאליה כיוונו אותי.

נכנסתי לבית אחד בו ראיתי אישה מדברת עם גבר בשפה הרוסית. עמדתי רגע וחיכיתי עד שהאישה תתפנה. כאשר הגבר הלך לו, פניתי אל האישה וסיפרתי לה את סיפורי ואת מטרת בואי לכאן. היא ענתה מייד כי אין לה ידיעות על האנשים שאני שואל. אומנם עוברים בכפר אנשים שונים אבל אין היא מכירה אותם. והוסיפה לומר לי, כי לא טוב יהיה אם אשתהה כאן. אם השלטונות ימצאו אותי — יהיה רע מאוד לי ולה.

במפח־נפש עזבתי את ביתה של האישה ובלב כבד שאלתי את עצמי — "מאיין יבוא עזרי... כי רב שבעתי בוז..." אולם, התחזקתי באמונתי, כי הבוטח ב־ה' "חסד יסובבני". כל מיני מחשבות עלו אז במוחי. והנה תוך כדי הרהורים, ראיתי עגלה עם קרשים נכנסת לחצר ועליה יושב בחור צעיר. לא ידעתי אם הוא יהודי או לא. אבל הבחור הצעיר, שראה אותי, קפץ מן העגלה, ניגש אלי והסתכל בי, כאילו נדברנו להיפגש כאן. הוא שאל אותי אם אני מדבר ליטאית וכשעניתי לו בחיוב, הוא תפס אותי בשתי ידיו חזק־חזק, כאילו הוא טובע, חלילה, בים. שנינו היינו נרגשים ורק הסתכלנו אחד על השני. לאחר שנרגענו סיפר לי כי הוא ועוד קבוצת יהודים עבדו במחנה עבודה בפיקוח הגרמנים־הנאצים. יום אחד הודיע מפקד המחנה הגרמני ליהודים כי עוזבים את המקום. ידענו כי בעזיבה זו צפוייה לנו סכנת חיים. מייד התארגנו, כאילו מתכוננים אנו לעזוב, בהתאם להודעה, אך שיחדנו את השומרים האוקראינים — שילמנו להם כסף רב — כדי שיתנו לנו להתפזר ביער בזמן ההליכה. וכך היה. התייצבנו בערב בפני מפקד המחנה, ולאחר ספירה ובדיקה קפדנית, הובלנו בדרך יער לכיוון פסי הרכבת. השומרים עלינו היו... אוקראינים. בלכתנו לאי־שם, בשעה 12:00 בלילה, שמענו שריקה חדה ויריות, זה היה האות המוסכם עם השומרים — להתפזר ביער. וכן עשינו. התפזרנו ביער. השומרים האוקראינים נעלמו ואנו היינו חופשים לעצמנו. הקבוצה מנתה כ־30 איש. היו גם משפחות בינינו. עכשיו אנו חיים יחד. הקמנו מחנה ארעי ואנו שואפים להצטרף למחנה קבע של פרטיזנים. כמעט כולנו מווילנה. אין אנו יודעים ליטאית. אתה תהיה לנו לעזר רב במגע עם התושבים הליטאים בסביבה. הבחורים המזויינים, שהיו עם הבחור, בעל העגלה, דיברו אף־הם ליטאית. את האחד מהם זהיתי כאיש מגיטו קובנה. אז ידעתי כי "שמע ה' קול בכיי, שמע תחינתי, ה' תפילתי לקח". הבחור מגיטו קובנה הכיר אותי. הוא ברח מהפורט התשיעי. שאלתי אותו על גיסי יהודה מייסטר, שמוצאו מיורבורג וקיבלתי תשובה משמחת כי הוא נמצא במחנה הפרטיזנים. לשמחתי לא היה גבול. אמרתי לעצמי — "ברוך ה' יום יום יעמס לנו האל ישועות סלה". בעזרת השם הגעתי עד הלום. הבחורים

הציעו לי להצטרף ליחידתם. הסכמתי בכל לב. והרי הוא הדבר שרציתי בו. עזרתי לבחור לקנות מצרכי אוכל בשביל הקבוצה וגם לבוא במגע עם הליטאים, שכן שלטתי היטב בשפה הליטאית. את כל המצרכים העמסנו על העגלה. אני ישבתי ליד הבחור, בעל העגלה, ובקצה האחורי ישבו בדוחק שני המלווים החמושים.

כשהגענו לפנות ערב אל מקום הריכוז של קבוצת הבורחים בעזרת האוקראינים, היתה צהלה ושמחה. הם שמחו וגם אני שמחתי. מצאנו זה את זה. אבל, לי לא היתה ביניהם נפש חיה לחלק איתה את אשר עבר עלי בזמן האחרון. אך השלמתי עם מצבי. אכלנו מן האוכל שהבאנו איתנו בעגלה. מצב הרוח היה מרומם. בשעה 11:00 בלילה זזנו. הלכנו להצטרף אל מחנה הפרטיזנים. קיבלנו הוראה שלא לדבר בשעת ההליכה. הלכנו כל הלילה בדרכי יער. היינו עייפים ורצוצים. לפנות בוקר ראינו ממרחק עשן מתמר. המדריכים אמרו לנו כי הגענו למחוז חפצנו. עם בוקר הגענו למחנה הפרטיזנים. המדריכים קיבלו רשות כניסה מאת הפרטיזנים השומרים בקפדנות על המחנה. נכנסנו אחד אחד. התייצבנו בפני מפקד המחנה. כשנכנסתי אני לאוהל המפקד הלם ליבי מהתרגשות. המפקד שאל אותי כל מיני שאלות עלי ועל משפחתי. לבסוף אמר לי כי קרוב שלי, יהודה מייסטר, מיורבורג נמצא במחנה, הוא עתה בשמירה וכשיתפנה תוכל לשוחח עמו. מרוב התרגשות התחלתי לבכות. בכיתי משמחה שהגעתי ליעד שלי וגם מצער שאיש מאחי ואחיותי לא זכה להינצל.

לאחר שהסתדרתי במחנה הפרטיזנים, ישבתי על המזרון וחכיתי לגיסי. לא ארך זמן וגיסי הופיע בפני. נפלנו איש בזרועות רעהו והתחלנו שנינו לבכות כתינוקות. השאלה הראשונה ששאל אותי גיסי, יהודה (יודל) מייסטר, היא מה עלה בגורלם של אישתו ובנו הפעוט בן השנתיים. רציתי לדחות את הנושא הזה לזמן יותר מאוחר, אך הוא לא הירפה ממני ונאלצתי לספר לו את האמת המרה... איך רצחו אותם באכזריות... אינני בטוח שגיסי שמע את כל מה שסיפרתי עליהם, כי הוא ישב ובכה ומרט את שערות ראשו. כשנפרד מהם גיסי היה בנו תינוק בן שנה אחת. הוא עדיין לא הספיק להכירו ולהנות ממנו. לאחר שנה נחטף ע"י הגרמנים־הרוצחים, באקציה של הילדים בגיטו קובנה, והובילוהו אל הפורט התשיעי, מקום שממנו לא שבים... כך ישבנו ודיברנו שעה ארוכה עד שהוזמנו לארוחת הצהרים. גם לאחר הארוחה המשכנו בשיחתנו. העדפתי לא לספר על האסונות המשפחתיים, כי ידעתי שאגרום לו צער. בהמשך השיחה נודע לי מגיסי, כי במחנה הפרטיזנים שלנו נמצא גם משה מגידוביץ מיורבורג. התרגשתי. יצאנו

לראותו — ושמחתנו היתה גדולה — שלושה יורבוגאים במחנה הפרטיזנים, שלושה פרטיזנים... שלושה מרבים, בני יורבורג, שלא זכו. ואנחנו המעטים זכינו...

לפנות ערב הביאו לי רובה עם אשפת כדורים. תוך שעה עברתי אימון מזורז בהפעלת הנשק. עכשיו אני מחזיק בידי רובה ואני יכול להתגונן מפני צר ואויב. קיבלתי גם הסברה על סידרי המחנה והתקנות המחייבות את הפרטיזנים. כך עבר עלי היום הראשון במחנה הפרטיזנים.

לפנות ערב קיבלנו פקודה לצאת לפשיטה על אחד הכפרים כדי לצייד את המחנה במצרכי מזון. האיכרים ידעו שאין להם להתווכח איתנו. מה שהיה דרוש לנו קיבלנו ובנוסף לכך גם עגלה להובלת המזון. מהמיבצע חזרנו עייפים ורצוצים. לאחר זמן יצאנו אל הכפרים לחפש מסתננים גויים, שפעלו בשרות הגרמנים וסיפקו להם מידע על מקום הימצאם של הפרטיזנים היהודים. והיה אם מצאנו כאלה — חיסלנו אותם. הכול בשיקול דעת ולפי פקודת המפקד.

ערב אחד קיבלנו ידיעה, שבשעה 12:00 בלילה, יביא מטוס ציוד עבורנו. את הציוד יוריד המטוס בשדה התעופה שלנו באמצעות מיצנח. המקום של שדה התעופה שלנו היה לא רחוק מהמחנה. אורכו כ־2 קילומטר, ואדמתו בוצית. שם היה עלינו להדליק שש מדורות כאות למטוס. ואומנם, בזמן הנקוב שמענו את רעש המטוס המתקרב. המתח היה רב. פחדנו שמא ישגיחו החיילים־הגרמנים במטוס ואז אבדנו. לפני המיבצע קיבלנו הדרכה. עמדנו דמומים והסתכלנו איך המטוס חג מעלינו — ולפתע... נזרקה מהמטוס — חבילה ענקית. אז מיהרנו כולנו להוציא מן הבוץ את החבילה הכבדה. את החבילה נשאנו על כתפינו עד לעגלה שחיכתה לנו. העמסנו את המטען על העגלה יחד עם המיצנח. דרכנו את נשקנו וליווינו את העגלה עד שהגיעה בשלום למחנה. פרקנו את המטען וקיפלנו את המיצנח. בחבילה הגדולה היה נשק ותחמושת רוסית, סיגריות ואפילו שוקולדה. המיבצע הצליח וכולנו יצאנו נהנים. בבוקר שמענו זימזום של מטוס גרמני, שכנראה השגיח בנו בלילה, אך הוא לא העיז להתקרב אלינו. הגרמנים פחדו מאיתנו ואנחנו מהם. תמיד היינו במתח. היינו מקשיבים לשידורי הרדיו על המצב בחזית המלחמה. בזמן האחרון היו הידיעות טובות יותר. לפעמים היינו, היורבורגאים, נפגשים יחד ומעלים זכרונות על עירנו היקרה יורבורג ועל קרובינו, שהושמדו בחדשים הראשונים למלחמה. היינו גלמודים וכולנו חיכינו ליום בו נוכל לנקום את דמם השפוך.

יום רדף יום וכמעט בכל יום היו פעולות מיבצעיות כלשהן. יום אחד

יצאנו במשימה להביא מזון, כרגיל. אני הייתי הממונה על המיבצע. איתי היה גם גיסי, יהודה מייסטר, שני חיילים רוסים, שברחו ממחנה שבויים ואחרים. בדרכנו הגענו לבעל אחוזה עשיר. דפקנו בדלת ונכנסנו פנימה. לפנינו עמדו שתי נשים עם גבר אחד. אמרתי להם בנימוס ערב טוב ונעניתי בברכה. ועוד בטרם פרשנו לפני בעל הבית את בקשתנו, הוא פתח ואמר לנו כי הוא יודע לשם מה באנו. בואו, אמר, וניתן לכם את הדרוש. עוד אנו מדברים שואלת אחת הנשים שאלה ביידיש. נשארתי עומד מופתע. נתברר לי משיחתנו עימה, שהיא בחורה יהודיה מקובנה שנמצאת במקום זה למעלה משנתיים, וכאן שומרים עליה מכל צרה ומצוקה... סיפורה ריגש אותנו. לבסוף קמתי וסיפרתי לחברי את הסיפור ואמרתי להם — כאן לא ניקח דבר. "גוי" שמסכן את עצמו ומציל נפש יהודיה — הוא ידידנו. בעל האחוזה, אמנם התפלא על החלטתי, אך הודה לי ולכל אנשי הקבוצה. מכאן הלכנו לבעל אחוזה הקרוב וממנו לקחנו את כל מצרכי המזון הדרושים לנו. העמסנו את הכל על עגלה וחזרנו אל תחנת הקמח, מקום המפגש של יתר הקבוצות בכפר.

והנה קרה מה שלא ציפינו לו. לפתע נפתחה עלינו אש מנשק אוטומטי, מכל העברים. לא היתה ברירה בלתי אם להסתלק מן המקום. לאחר התפקדות התברר לנו ששניים חסרים לנו. המפקד רגז. במקרים רבים הוזרים כעבור זמן לכפר ומשלמים לו כגמולו... גם הפעם קרה הדבר. מיד לאחר ארוחת הערב קיבלנו פקודה לצאת לפעולה חשובה ומסוכנת. לאן — לא ידענו. כשהתכנסנו חילקו בין כל היוצאים קופסות פח עם שרוך. לקחנו איתנו את הקופסאות ואת הנשק האישי. במיפקד סיפרו לנו מהי מטרת הפעולה הלילית. מסלול ההליכה הוביל אותנו לתחנת הקמח בכפר, שמשם נפתחה עלינו האש הקטלנית. שם נצטווינו להתפזר ולהניח את הקופסות ליד קיר התחנה, לאחר קשירת כל החוטים יחד. מייד קיבלנו פקודה להתרחק כקילומטר בערך מהתחנה וחיכינו לתוצאות הפעולה. לפתע שמענו התפוצצות אדירה וראינו ים של אש מתמר ועולה. זה היה גמול למעשי הפשיסטים הגרמנים. חזרנו אל המחנה והנה אפתעה נעימה. שני הבחורים, שנעדרו מהמיבצע שערכנו אמש, חזרו בריאים ושלימים.

החיים במחנה היו לפעמים מלאי־תוכן ולפעמים משעממים. עניין אותנו רק דבר אחד — מה שם, במלחמה הנוראה? ומה בגיטו קובנה — מי שרד ומי איננו? הידיעות, שהגיעו אלינו, מצערות מאוד. על יורבורג, ערש ילדותנו, אנו מדברים בגעגועים ובאהבה, כאילו היתה קיימת עוד, כבעבר...

כך חלפו ימים רבים. יום אחד פנה אלי, האחראי על הסיורים — ה"גוי"

היחידי שהיה במחנה — והוא לבוש מדים של קצין גסטאפו, וביקש ממני להצטרף לסיור. הצטרפתי אליו ויצאנו לכפר לא רחוק מהמחנה שלנו. זה היה ביום ה־30 ליולי 1944. שם נכנסנו לבית אחד, שה״גוי״־הסייר הכיר. בבית מצאנו בחורות תופרות בגדים וגם מקשיבות לחדשות בשידורי הרדיו. והנה מה שומעות אוזנינו — הודעה חשובה ומרנינה — גדודי הצבא הרוסי שיחררו את וילנה עיר בירתה של ליטא. לשמחתנו לא היה גבול. היינו כשיכורים... מהרנו לחזור למחנה הפרטיזנים דרך שדה דגן ולבשר להם את הבשורה המשמחת. כשהתקרבנו למחנה — אמר הסייר־ה״גוי״ — בוא ניתן צרור יריות לכבוד שיחרור עיר הבירה שלנו. ירינו שנינו בהתלהבות כמה יריות. ולפתע שמענו מקצה שדה־הדגן יריות עלינו. הסייר־ה״גוי״ ציווה עלי לרוץ ולהודיע במחנה, כי קבוצת חיילים־פשיסטים מן הצבא הליטאי, משוטטים בסביבה ויורים. עשיתי כדבריו. תוך כדי ריצה ראיתי לא רחוק ממני חייל ליטאי שפעל, במסגרת הצבא הגרמני. יריתי בו והוא נפל ארצה. התקרבתי אליו ולא בדקתי אם הוא חי או מת, לקחתי את הרובה שלו ורצתי אל המחנה שלנו, כדי למסור את הידיעה על הימצאות חיילים ליטאים המשרתים בצבא הגרמני, והם בסביבתנו. מפקד המחנה שלנו נתן מיד פקודה לקבוצת המחץ לצאת לדרך. יצאנו 25 איש למיבצע, כשאני משמש להם מורה־דרך. רק יצאנו מהיער וכבר שמענו את קולות היירי של התוקפים. היינו ממש בקו האש. המפקד שלנו פקד — ״קדימה! להכות בהם!״ הקרב היה נורא. רדפנו אחרי החיילים הליטאים־הפשיסטים והפלנו מהם חללים. שניים מאנשינו — הפרטיזנים הרוסים — נפלו חלל. הצער שלנו היה גדול. לא התנחמנו בזה שמצד האויב נפלו רבים. כל פרטיזן יקר לנו. כששקטה סערת הקרב סרנו בדרכנו חזרה עם הסייר־ה״גוי״ הליטאי לאחת האחוזות לשתות מעט מים. לפתע התחיל הכלב הקשור לנבוח. הנביחה עצבנה את הסייר־ה״גוי״; הוא רגז על הכלב, ניגש אליו והיכה אותו בקת הרובה. לאסוננו נפלט כדור ופגע בסייר־ה״גוי״ הליטאי והוא נפל מת. עמדנו כולנו סביבו דמומים וכואבים. איבדנו סייר טוב ואדם־טוב־לב. אספנו את שלושת ההרוגים והבאנו אותם בעגלה למחנה. כרינו בורות וקברנו שלושה פרטיזנים טובים ויקרים, שלא זכו להיות עמנו בין החוגגים את יום הניצחון על הגרמנים־הנאצים.

בשובנו למחנה קיבלנו מייד ידיעה, כי הצבא הגרמני הנסוג יעבור בקרבתנו. בהוראות המטה כתוב כי עלינו להכות בהם עד חורמה. וכך עשינו. אי־שם חיכינו להם ובהתקרבם אלינו פתחנו באש תופת מכל הכלים, שהיו לנו. המכה שלנו היתה כה כבדה, שהם לא ידעו מהיכן היא באה.

קמה מהומה ומבוכה בשורותיהם. ואנו רדפנו אחריהם והכינו בהם. אז הם החלו בבריחה בלתי־מאורגנת והשאירו אחריהם שלל רב — ציוד יקר־ערך, מזון והעיקר... הרוגים רבים בשטח. אולם, רדפנו אחריהם והכנו בהם עד אור הבוקר. שמחנו לראות את האוייב הנאצי המוכה, אבל הרי זה מעט ממה שמגיע לרוצחי עמנו. השמחה שלנו היתה מהולה בעצב על שהצליחו להשמיד את קהילות ישראל בליטא.

כששקטה סערת הקרב, אספנו את לוחמינו הפרטיזנים וחזרנו למחנה. אצלנו, ברוך השם, לא היו נפגעים ולא נזקים. נפל לידינו שלל רב. בדרך תפסנו שלושה חיילים־גרמנים פצועים ומפקד המחנה הוציא עליהם את משפטו, משפט צדק... כשחזרנו למחנה פגשתי את גיסי, יהודה (יודל) מייסטר ואת היורבורגאי השלישי, משה מגידוביץ. לחצנו ידים ושמחנו כי בקרוב־בקרוב נשוב לקובנה. אף־על־פי שידענו שאין לנו את מי לפגוש שם. עם זאת נשמח לחיות בין יהודים חופשיים, על אפם וחמתם של הגויים. בעמקי הלב אני עוד חשבתי — אולי? אולי אמצא אחות או מישהו מבני משפחתי, ולא אהיה אני השריד האחרון למשפחתי הענפה...

עבר יום, אתא לילה ובבוקר קיבלנו פקודה להתארגן לקראת התקפלות לעזיבת המחנה. עוד לפני חודש לא האמנתי כי אזכה ליום זה. ארבע שנים קשות עברו עלינו. סכנות ההשמדה היו תלויות מעל לראשינו יום־יום. והנה בא היום הגדול — יום השלושה לאוגוסט — 1944 יום הניצחון הגדול.

אנו עוזבים את מחנה הפרטיזנים, נפרדים מחברים טובים, שהכרנו ויוצאים בלב חרד לקובנה, שלא קיווינו לראותה עוד. עשינו את דרכנו ברכב וברגל עד הגיענו לקובנה. כן, אנחנו בקובנה. שרידים מעטים בקובנה, עיר ואם בישראל. קובנה, הקהילה היהודית, העיר שהמתה יהודים וחיים יהודיים, ועתה רק פליטי שואה, שרידים מעטים־מה־מעטים. פרטיזנים, שמצאו איזה קרוב וגואל, הצטרפו יחד. אני ורבים כמותי, שלא היו לנו קרובי־משפחה, הופנינו לענפות המשטרה בעיר. את גיסי יהודה (יודל) מייסטר, שהיה חייט במקצועו, שלחו לעבוד בבית סוהר, במקצוע החייטות. אותי שלחו לענף המשטרה ברחוב דאוקשאָס, מס. 1. באין אפשרות של בחירה הסכמתי למינוי זה. קיבלתי חדר מגורים גדול בשבילי ובשביל גיסי ויחד התחלנו את חיינו האפורים מההתחלה. על אף שגרתי בעיר גדולה, הרגשתי את עצמי כטלה

מרדכי ברקובר
במחנה העבודה הנאַצי בקידני

מרדכי ברקובר
אדם חפשי — מלא זכרונות עגומים וחוויות מימי הכיבוש הנאַצי והמאבק של הפרטי־זנים ביערות בכובש המרושע — זכרונות מסעירות שאי־אפשר לשכוח

בודד ביער. עם זה התחלתי בקובנה לנשום אוויר צח כאנשים חופשיים שווי־ערך לגויים, שתמיד שלטו בנו. אנחנו תחת שלטון ליטאי־קומוניסטי.

ואז בא לי להלל, לשבח ולברך שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה — ולמען יזמרך כבוד ולא ידם ה' אלהי לעולם אודך.

בקובנה ידעו רק מעטים לספר על גורלה של יורבורג, עיר מולדתנו. והסיפור עצוב, עצוב מאוד. ביורבורג אין יהודים כלל. כולם, כולם הוכחדו ואינם. ביורבורג זאת, יורבורג בלי יהודים, אין לנו מה לעשות — היא אינה קיימת יותר בשבילנו. אולם, קהילת יהודי יורבורג תחייה לעד בזכרוננו.

לאחר זמן תמה פרשת הגולה ומצוקותיה והתחילה פרשת חיים חדשה במדינת ישראל שלנו העצמאית.

מרדכי בן טוביה ורחל ברקובר

מכתב מבית הסוהר ביורבורג

**מכתב זה נכתב במקורו בליטאית ע"י מיקה ליובין בשבתה בבית הסוהר ביורבורג, אל ידידה, ליטאיה, בשם גנייה.
מיקה ליובין הצליחה להימלט מידי הרוצחים (8.9.41) ומצאה מקלט בבתי ליטאים, במשך שנה וחצי, עד שנתפסה — כנראה ע"י הלשנה — והוכנסה לבית הסוהר ביורבורג, שם ביקרה אותה חברתה גנייה. לאחר הביקור בבית הסוהר הצליחה מיקה ליובין לשגר מכתב בליטאית לגנייה ומאז נעלמו עקבותיה של מיקה...
בסיום המלחמה מצאה גנייה את חייקה, שרידה יחידה של משפחת ליובין, ומסרה לידיה את מכתבה של מיקה, שתורגם פה ע"י ש. שמעונוב וז. פורן, ובו הסיפור על גורלה האישי המר וגורל המשפחה של מיקה, שאבדה בשואה.**

14.3.1943

גנייה יקרה !

אני מודה לך מכל הלב עבור ביקורך בבית־הסוהר. רציתי מאוד לראותך. כל הזמן חשבתי על מה נשוחח בינינו, אולם כשראיתי אותך התבלבלו עשתונותי ולא יכולתי להוציא הגה מפי...

האם חשבת אי־פעם, גנייה, שבמקום שנולדתי וגדלתי, מקום שבו חלפו שנות ילדותי היפות וחייתי חיי־אושר, אשוב אליה אי־פעם כאסיר מסוכן ?! אה, גנייה, כמה קשה לצפות למוות ולספור את השעות האחרונות ביסורים ובדמעות. אילו חומות האבן העבות של בית הסוהר היו יכולות לדבר, הן היו מספרות לך עלי ועל בכיי המר ואיך תולשת אני את שערות ראשי ומענה את עצמי עינויי־מוות. כמה פעמים כבר ניסיתי להתאבד; החיים נמאסו עלי, אך אין לי האומץ לשים קץ לחיי. לכן, יקירתי, נגזר עלי להמתין ולהמתין למוות בסבלנות, עד שיבואו רודפי ויקחוני, צעירה לימים, אל בורות המוות ביער אושאַנטי הירוק, ממנו כבר אין חוזרים לעולם.

גנייה, יקירתי, אינני מפחדת מפני המוות, כי הרי את יודעת את הנאמר — "כל הצרות נרדמות בקבר השקט". והרי היו לי כל־כך הרבה צרות, החיים כלל לא היו נחמדים ומעניינים. אני, בעולמי שלי, ראיתי רק סבל וצער.

תתארי לעצמך, גנייה, מה עבר עלי כשראיתי לנגד עיני איך יורים והורגים את אסתר'ל אחותי והרבה־הרבה אחרים. כל הלילה שמעתי את האנחות הפורצות מהקברים הטריים, אנקות ילדים שלפני המוות, כי הרי כמעט כולם נזרקו לבורות בעודם בחיים... אה, איזה לילה נורא ואיום היה הלילה ההוא! כן, בלילה ההוא, שמעתי גם את בכיים של האילנות שמסביב לבורות... זה היה הלילה של ה־8 באוגוסט 1941.

לאחר האסון ולאחר שהצלחתי להשאר בחיים, החל מיום ה־11 בחודש אוגוסט, התחילה פרשת החיים הבלתי לגלית שלי עם כל הצרות המתלוות לחיים עלובים כאלה. אמנם, האנשים, שבבתיהם מצאתי מקלט, דאגו לי, אהבו אותי, אך מבחינה נפשית לא מצאתי לי מנות. תארי לעצמך, גנייה, בחוץ אביב, פריחה, ואני חייבת להסתגר במסתרים ולעצום את עיני. כל היום נדמה היה לי כי רודפים אחרי ויורים בי. אינני חושבת כבר על העבר כי אי־אפשר להחזירו, ועל העתיד המעורפל איני יכולה לחלום; אינני רוצה להשלות את עצמי, שכן יודעת אני היטב את הצפוי לי. הייתי רוצה להיות הקרבן האחרון של הטרגדיה שפקדה את עמנו. תדעי, גנייה, כי טועים אלה הסבורים שאת הניצחון ניתן להשיג כשדורכים ברגלים על גוויות ורוחצים את הידים בדם של בני־אדם חפים מפשע. אנשי־רשע, המסוגלים לבצע מעשים שפלים כאלה, צריכים להיתלות על עמודי־קלון, כדי להוקיע אותם בפני עם ועדה.

גנייה, קשה לי לשאת את המבטים של האנשים מסביבי. כולם חושבים שאני מפחדת למות ולכן אומרים לי שיקחו אותי לקובנה... אני יודעת כי קשה גם לך לומר לי את האמת ולניחומים אינני זקוקה. אני חסרת אונים. אמות במצפון נקי, כי לא עשיתי כל־רע לאדם, לא פגעתי ולא הכאבתי לאיש עלי־אדמות. כן, במצפון נקי אמות...

מאמינה אני, גנייה, שלא תשכחי אותי מהר. בימים שהשמש שוב תזרח, השדות יוריקו, היער ילחש את סודותיו המסתוריים, והציפורים שוב יצייצו וישירו את הימנון החופש — היזכרי בי, גנייה, לעיתים קרובות, זכרי אותי ואת הימים שבילינו יחדיו. אני מאחלת לך שדרך חייך תהיה מלאת שמש ואור, שלא תדעי סבל, ייסורים והשפלה, כאב ודמעות...

רב תודות לך, גנייה, בעבור הבגדים. הם כבר לא נחוצים לי בבית הסוהר. מפרצופי האנשים האיומים, הכמעט־חייתיים הסובבים אותי, אני יודעת כי ימי ספורים. תמסרי תודה לאמך עבור האוכל. כל האסירים כאן אוהבים אותי ועוזרים לי עד כמה שאפשר. הם נותנים לי סיגריות כדי להקל על סבלי. לכן, אני מעשנת הרבה. לא חשבתי שכל כך קשות תהיינה שעות

הציפיה... בסופו של דבר יבוא הקץ לחיי... יכול להיות שזה יקרה מחר או מחרתיים, ואז תבוא "גאולת הנצח" שלי והכול ידום לעולמי־עד...

גנייה, אם לאחר תום המלחמה הנוראה, תמצאי את אחותי חייקה, שאולי עוד נשארה בחיים, ספרי לה על הטרגדיה של משפחתנו ועלי. אבא ואחי קבורים בקבר אחים, אמי ואסתר'קה ביער, כ־6—7 ק"מ מיורבורג. אפשר שיש שם איזה סימן לקבר?!...

אני הולכת למות בלי פחד...

תמסרי ברכת שלום לבני משפחתך, תהיו בריאים ומאושרים.

מנשקת אותך

מיקה

להלן קטע אחרון של המכתב המקורי.

Jei karui pasibaigus atsirastų
mūsų Chaikė, tai papasakok jai
apie mūsų šeimos tragediją ir apie
mane. Tėvas ir brolis palaidoti
ant kapų, mama ir Esterikė-šile
6-7 km. nuo Jurbarko, aš - ar šile
ar ant kapinių. Gaila, kad mano
trumpame gyvenime būta valandų,
kurių aš nemokėjau išpildyti verkiant.
Mirti einu drąsiai
Perduok linkėjimus, savo namiš-
kiams ir visiems pažįstamiems, tik
sveika ir laiminga
Bučiuoju Tave
Mika

אויפן זיבעטן קילאמעטער פון יורבורג קיין סמאלינינקען

באַכן איבערגעלבטן שטורעם פון דער שוידערליכער היטלער־תקופה, וועלכע האָט איבערגעלאָזט הינטער זיך שוידערליכע סימנים אין הונדערטער ערטער אויף דער אייראָפּעישער ערד פון מאַסן־פאַרטיליקונג, האָט דער זיבעטער קילאָמעטער פון יורבורג קיין סמאַליינינקען געהאַט זיין חלק אומגעבראכטע יורבעריקער יידן.

דאָ, אויפן זיבעטן קילאמעטער פון יורבורג קיין סמאַלינינקען, האָט זיך געפונען, זיבעצן יאָר, דער מאַסן־קבר פון די אומגעבראכטע יורבעריקער פרויען און קינדער, וועלכע זיינען אומגעבראַכט געוואָרן דורך ליטווישע היטלעריסטן־נאַציאָנאַליסטן, נאר דערפאַר, ווייל זיי זיינען יידן געווען.

דער מאַסן־קבר אין וואַלד איז געווען אָפּגעזונדערט זיבעצן יאָר פון דער ארומיקער וועלט, אָן קיין סימן פון דענקמאָל אדער אפצייכנונג. נאָר עדי־ראייה, וועלכע זיינען געווען אויסבאַהאַלטן אין די דערפער, האָבן געוווּסט וועגן דעם טרויעריק־באַרימטן אָרט און דאס פאַרקריצט טיף אין זייער זיכרון.

אזוי איז די צייט פאַרלאָפן פון יאָר 1941 ביז דעם יאָר 1958.

אין יאָר 1958 איז נאך גרויסע און שווערע באמיאונגען געלונגען צו באַקומען אַ הסכמה פון דער רעגירונג, מיט אַ באַפעל אריבערצופירן די ביינער פון די אומגעבראכטע, אויפן יורבורגער אלגעמיינעם בית־עולם.

אין דער הייליקער אזכרה־ארבעט, ביים אויסגראָבן און אריבער־פירן די ביינער פון די אומגעבראַכטע, האבן זיך באַטייליקט: מיכאַלאָווסקי און פרוי, מייגעל און פרוי, זעלדע פראַנק, שלום ריזמאַן, יהודה פליישער, יאַנקל לעווין, לייבל עליאַשעוו און אנדערע יורבעריקער.

ביים אויסגראָבן האָט זיך אַנטפּלעקט פאר אלעמענס אויגן א בילד פון ״בחייהם ובמותם לא נפרדו״. פון די אויבערשטע רייען זיינען געבליבן הוילע ביינער. אין די ווייטערדיקע רייען זיינען געלעגן געפלאָכטענע הענט אין

הענט, באַגאָסענע מיט קאַלך. ביים פרווון זיי ארויסנעמען פון די ערטער, זיינען זיך פונאַנדערגעפאַלן הענט און פיס באַזונדער...

דער שוידערליכער בילד שטייט מיר פאר מיינע אויגן, ביים שרייבן די שורות, און וועט קיינמאל נישט אָפגעמעקט ווערן פון מיין זיכרון.

לייב (אריה) עליאַשעוו

מרים מיכלובסקי ניצבת על־יד עצמות הקדושים שהוצאו מקבר האחים ליד סמלנינקן לפני שהובאו לקבורה בבית העלמין ביורבורג.

עצמות הנרצחים בקילומטר השביעי בין יורבורג לסמלנינקן, הוצאו ע״י נצולים מבורות המוות
והובאו לקבר אחים בבית העלמין היהודי ביורבורג

1960. ניצולי יורבורג, המתגוררים בליטא באו להתייחד עם זכר הקדושים, שנרצחו ע״י הנאצים.
האנדרטה הוקמה ע״י עיריית יורבורג

חֲלוֹם חָלַמְתִּי,
נוֹרָא מְאֹד:
אֵין עַמִּי, עַמִּי
אֵינֶנּוּ עוֹד.

עַל מָה וְלָמָּה
מֵת לַשָּׁוְא?
לֹא בַּמִּלְחָמָה,
לֹא בַּקְּרָב...

בִּצְעָקָה קַמְתִּי –
אֲהָהּ! אֲהָהּ!
אֲשֶׁר חָלַמְתִּי
בָּא לִי, בָּא!

נְעָרִים, זְקֵנִים,
גַּם נָשִׁים וָטַף –
כְּבָר אֵינָם, אֵינָם –
סִפְקוּ כַּף!

"הָהּ, אֵל בָּרָמָה!"
אֶקְרָא רְתֵת:
עַל מָה וְלָמָּה
עַמִּי מֵת?

כֹּה אֶבְךְּ בִּיגוֹנִי
גַּם יוֹם, גַּם לֵיל:
עַל מָה, רִבּוֹנִי?
וְלָמָּה, אֵל?

י. קצנלסון

יצחק קצנלסון (1886—1943), יליד ליטא (ראה שירו "ליטא שלי" בספר הזיכרון עמ' 91). מליטא יצא בנעוריו לפולין. נודע כמחנך, כסופר וכמשורר. רבים משיריו הפכו לשירי עם. בגיטו ורשה השתתף במרד נגד הנאצים. במחנה הריכוז ויטל בצרפת כתב את שיר הקינה האיום — "**השיר על העם היהודי שנהרג**", שהוא מהיצירות הגדולות ביותר על השואה. ניספה באושביץ.

על קבר האחים בנכר צומחים פרחי המולדת

יוצאי ליטא בארצנו זוכרים את ביקורה בישראל של הליטאייה־הנוצרייה פונייה בינקיענע, אשת הסופר בינקוס. הגב' בינקיענע היא אישה אצילת־רוח, בעלת לב חם, אחת מחסידי אומות העולם. אישה אצילה זו עמדה לצידם של יהודים בקובנה בימים הקודרים של תקופת השואה.

הניצולים מן השואה בליטא הזמינוה לבקר אצלם בישראל, והיא נענתה להם. היא באה לישראל לראות את ידידיה בישראל ולתת ביטוי להמשך הקשר הנפשי שנוצר בינה לבינם.

היה זה ביקור מרגש עבורה ולאלה שהצילה.

לפני שובה לליטא בקשתיה לקחת עמה מעט עפר, שאספתי על־יד ביתי בגבעתיים וגם זרעי־פרחים, ולמוסרם ליהודים הבודדים, ניצולי השואה ביורבורג.

הגב' בינקיענע נענתה ברצון לבקשתי ובשובה קיבלו ממנה בני־יורבורג את שקית העפר וזרעי־הפרחים של המולדת. את העפר הם פיזרו ביום הזיכרון על קברות האחים, קרבנות ההשמדה. וגם את זרעי הפרחים הם זרעו שם למען יצמחו פרחי־המולדת העברית על קברותיהם בנכר.

מעתה יפרחו פרחי המולדת על קברות הקדושים, שנקטלו ביד־רשעים, וכנרות נשמה יפארו הפרחים את שמות יקירינו, שלא זכו לעלות לארץ היהודים ולהגשים את חלום חייהם — לחיות בה ולבנותה מחדש.

זהבה (זלטה) פולרביץ — בן־יהודה

הסוף המר של קהילת יורבורג

מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה
ואבכה יומם ולילה את חללי בת־עמי.
(ירמיהו ח, כג)

הגורל המר הנחיל אכזבה נוראה לקהילת יהודי יורבורג, כשם שהנחיל אכזבה לכל קהילות ישראל בליטא ובארצות אירופה.

כאשר הניפו קלגסי האויב את גרזיני ההשמדה, הם לא הבדילו בין איש לאישה ובין זקן לטף. כולם, כולם הובלו כצאן לטבח אל בורות המוות ביער שווענטשאַני, בבית־העלמין, בדרך לראַסיין ומקומות אחרים.

הַתַּלְיָן! הֵא צַוָּאר – קוּם שְׁחָט!
עָרְפֵנִי כַּכֶּלֶב, לְךָ זְרֹעַ עִם־קַרְדֹּם,
וְכָל־הָאָרֶץ לִי גַּרְדֹּם –
וַאֲנַחְנוּ – אֲנַחְנוּ הַמְעָט!
דָּמִי מֻתָּר – הַךְ קָדְקֹד. וִיזַנֵּק דַּם רֶצַח,
דַּם יוֹנֵק וָשָׂב עַל־כֻּתָּנְתְּךָ –
וְלֹא יִמַּח לָנֶצַח, לָנֶצַח.

ח. נ. ביאליק (בעיר ההריגה)

לאחר מלחמת העולם השנייה, התארגנו, השרידים המעטים, של יוצאי־יורבורג בקובנה, בווילנה ובמקומות אחרים, והיו עולים מדי שנה בשנה אל קברות־האחים של קדושי־יורבורג ביער שוונטשאַני.

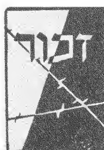
במאמציהם של יוצאי־יורבורג עלה סוף־סוף גם להעביר את עצמות ההרוגים מקברות האחים שבשווענטשאַני לבית־העלמין הישן שבעיר.

דמויותיהם הטהורות של יקירינו,
שנרצחו בדם קר עומדות לנגד
עינינו ותעמודנה עד סוף
כל הדורות, כי גדול הכאב
ואין נחמה.

(פז)

פרק ז

יוצאי יורבורג מנציחים קהילתם

נדרתי הנדר: לזכור את הכל,
לזכור — ודבר לא לשכוח!

אברהם שלונסקי

איגוד יוצאי יורבורג ופועלו
להנצחת זכר הקהילה

ביוזמת ועדה מארגנת, שבה החברים — מרדכי ברקובר (רמת־גן) דוד לוין (תל־אביב), זבולון פורן (ירושלים), שמעון שמעונוב (תל־אביב) — התכנסו בבית איגוד יוצאי ליטא בתל־אביב, ביום שלישי, כ״ג בשבט תשכ״ה (26.1.65) כ־60 איש ואישה, יוצאי יורבורג, שמשני צידי נהר הניימאַן, יורבורג ושאודינה.

קשה לתאר במילים את התרגשותם של האנשים, יוצאי יורבורג, שלא ידעו על קיומם של האחרים ו/או שלא ראו אותם שנים רבות. פתאום הרגישו המתכנסים עד כמה העבר המשותף קושר אותם למשפחה אחת, ועד כמה חשוב להם שלא לנתק את הקשר החבוי בליבותיהם.

לאה מוסט ויוסף גרינברג דיווחו באותה פגישה ראשונה על הנעשה בקרב שארית הפליטה בליטא. ליורבורג חזרה רק אישה אחת — והיא זלדה פראַנק.

בכינוס נבחר ועד בהרכב הנ״ל, שצורפו אליו בת־שבע אילון (גבעת ברנר) ועליזה פורת (אפיקים). שמעון שמעונוב נבחר ליו״ר ומרכז הפעולות של הוועד. הוחלט להתמיד בהתכנסויות וכן לפעול להנצחת קהילת יורבורג.

אחת מפעולות ההנצחה הראשונות היתה נטיעת חורשה לזכר קדושי יורבורג. הוסכם עם הקרן הקיימת לישראל לנטוע, בתרומות יוצאי יורבורג, חורשת זיכרון בת 1000 עצים. החורשה ניטעה בחבל מודיעין, לא הרחק מקברות המכבים. בחזית החורשה הוצבה אנדרטה לזכר קדושי הקהילה — ועל לוח השיש חרותות המילים :

חורשה לזכר

קדושי קהילת יורבורג ליטא

ניטע על־ידי יוצאי יורבורג

בישראל ובתפוצות

קרן קיימת לישראל

טקס הנטיעה נתקיים ביום רביעי, כ״ח אייר תשכ״ו (18.5.66), בהשתתפות מעל 60 איש. נתנאל בן־יוסף, איש הקרן הקיימת לישראל, פתח בשיר ״העיירה בוערת״ של מרדכי גבירטיג. שמעון שמעונוב ציין בדברי הפתיחה שלו את החשיבות שבנטיעת החורשה, שתשמש אתר זיכרון לקדושי יורבורג ומצבה חייה לדורות. עליזה פורת הוסיפה דברים מלאי רגש על חורבנה של יורבורג. דבריה מתפרסמים בקובץ זה (ראה עמ׳ 473).

בגילוי הלוט התכבדו רחל קרבלניק־ניב ויוסף גרינברג. דברי ״יזכור״ אמר זבולון פורן, קדיש — אהרון סמולניק ותפילת ״אל מלא רחמים״ — נ. בן־יוסף. הטקס הסתיים בשירת ״אני מאמין״ על־ידי הקהל.

לפני נטיעת השתילים הראשונים בחורשה — קרא ז. פורן את מגילת הנטיעה (ראה עמ׳ 472). בנטיעה הסימלית של 10 עצים התכבדו: יוסף גרינברג, יעקב שפירא, מ. זרניצקי, גוטשיין, יוסף ברקובר, רחל קרבלניק־ניב, אוליה יאַסבונסקי, זהבה פולרביץ, מלכה לוין ובעלה, אורחים מדרום אפריקה.

ביום ראשון, כ״ח אדר ב׳ תשכ״ז (9.4.67) נקבע במרתפי השואה, שבהר ציון בירושלים, **לוח זיכרון לזכר קדושי יורבורג.**

ואלה הדברים החרותים בלוח הזיכרון:

לזכר עולם

לקדושי קהילת

יורבורג והסביבה הי״ד

שהושמדו ע״י הנאצים הגרמנים ועוזריהם ימ״ש

בשנות השואה תש״א—תש״ה

זכרם הקדוש לא ימוש מקרבנו לנצח

ת. נ. צ. ב. ה.

ארגון יוצאי יורבורג והסביבה

בישראל ובתפוצות

לאחר הצבת לוח הזיכרון נערך ביקור של יוצאי יורבורג, שבאו באוטובוס מיוחד להר הזיכרון ב״יד ושם״.

ב״אוהל יזכור״ קויים טקס הדלקת לפיד האש וההתיחדות עם זכר קדושי קהילת יורבורג והסביבה. היה זה מעמד מרגש וכואב, שכל

אירגון הציונים הכלליים ביורבורג, י״ד אייר תרצ״ד (1934).

מחנה נוער בית״ר יורבורג (זהבה פולרביץ יושבת באמצע השורה השנייה מלמטה).

זבולון פורן קורא את "מגילת הנוטעים" לזכר קדושי יורבורג. נתנאל בן־יוסף אומר תפילת "אל מלא רחמים".

אהרן סמולניק אומר "קדיש", יוצאי יורבורג — רחל ניב (קרבלניק) ויוסף גרינברג מגלים את הלוט מעל האנדרטה שהוקמה בחורשה לזכר קהילת יורבורג.

המשתתפים בו לא ישכחוהו לעולם. זבולון פורן הניח זר פרחים על קברם של האלמונים.

ביום א', כ"א תשרי תשל"ב (7.10.71) קויים כנס מיוחד לציון 50 שנות הגימנסיה העברית על־שם ד"ר בנימין־זאב הרצל ביורבורג. זכרונות מימי הלימודים בגימנסיה העלו — רבקה ויינברג־רביצקי (דבריה מתפרסמים בספר בעמ' 313). עמנואל קופלוב סיפר אפיזודות מעניינות מהווי הגימנסיה, שעוררו צחוק ודמע...

מאז ההתארגנות של אירגון יוצאי יורבורג בישראל ועד שנת 1988, קויימו שישה־עשר כנסים בתל־אביב, ירושלים, גבעת ברנר והחורשה בחבל מודיעין. רוב הכנסים נתקיימו בבית איגוד יוצאי ליטא בתל־אביב, רח' אבן־גבירול 70. ההשתתפות בכנסים האלה היתה תמיד ערה ומלאת עניין, והבקשות לקיים את הכנסים היו מרובות.

ואמנם, עושה ועד האיגוד מאמצים למלא את משאלות החברים, כדי לקיים את הפגישות לבל ינתק פתיל הקשר בין חבריו. וכך, כמעט מדי שנה בשנה, נתקיימו מפגשים על מנת להעלות זכרונות משותפים ולומר "יזכור" בצוותא לזכר יקירינו, שניספו בידי הרוצחים, חסרי צלם אדם.

בזמן האחרון עושה הוועד כדי לקרב את בני הדור השני של יוצאי־יורבורג אל פועלו של אירגוננו, בתקווה שבבוא הזמן יהיו הם הממשיכים את מסורת הכנסים והם יראו לעצמם חובת כבוד לנצור את מורשת הוריהם.

כיום מצטרף למפעלי הזיכרון שלנו — לוח הזיכרון במרתף השואה בירושלים וחורשת הזיכרון בחבל מודיעין. עוד נכס חשוב הוא **ספר הזיכרון להנצחת קהילת יורבורג.**

אנו מקווים כי ספר הזיכרון ישמש תעודה היסטורית נכבדה להנצחת קהילתנו שאיננה עוד. משאלתנו היא כי ספר הזיכרון יימצא בכל בית־משפחה של יוצאי יורבורג והסביבה, למען יעיינו בו בנינו ובני־בנינו, יכירו את מורשת אבותיהם וינחילו אותה לדורות הבאים.

שמעון שמעונוב

פגישת יוצאי יורבורג בירושלים

מעשה נאה עושים מספר ידידים, חדורי אהבה למקורם ולעיירת מולדתם, כשמדי שנה־בשנה אוספים את שארית הפליטה ומארגנים מיפגש חברותי של יוצאי־יורבורג. המיפגש של אותם מתי־מעט המאושרים, אשר הצליחו — מי במוקדם ומי במאוחר — למצוא את מקומם בארצנו. יש כנראה כוח נוסטאלגי לא־ישוער, בזכרונות הילדות; כוח אשר מסוגל לקבץ אנשים מכל פינות הארץ; כוח אשר עשרות שנות חיים ויצירה בארצנו לא כיבו בהם את זיק החיבה והקשר אל יוצאי־עיר־הולדתם. החיים, כדרכם, עושים את שלהם; כל אחד רכש לו חוג של ידידים, אשר אתם יחד עבר כברת דרך די־ארוכה בחייו האישיים; לרובם מספר שנות חייהם בארץ עולה בהרבה על מספר שנות חייהם ביורבורג.

ולמרות כל אלה, אחרי יום עבודה, נענים, כמעט כולם, לקריאה: "יורבורגאים, היאספו, בואו!" והנה, גם הפעם נפגשנו, ביום אביב אחד, שוב באותה פינה בתל־אביב. מכל קצווי הארץ באו, ומטרות משותפות לכולם:

— **הצבת לוח זיכרון** ליקרים לנו מכול, לוח זיכרון לערש הילדות שלנו, ב**"מרתף השואה"**, בהר ציון, בירושלים הנצחית! היוכל לוח־שיש כה קטן, דומם, להכיל את זכר תרבות החיים השקטים והישרים של יורבורג?

ישמש־נא לוח זה כמקום פגישה וזיכרון. ובצד כל הזכרונות הכאובים קוסמת לנו תמיד הפגישה הבלתי־אמצעית, הבלתי־רשמית של בני־עליות שונות וגילים שונים. אווירת הפגישות רוויה, כרגיל, התרגשות, קשר נפשי של יחידים, שנשארו מעטים־מבין־רבים וטובים, שהיינו פעם. הכנס בשנה זו, שנערך ביוזמת הוועד הפעיל שלנו, ובאירוח הלבבי האופייני של המארח, חברנו זבולון פורן, איש ירושלים, היה כולו מרשים. טכס גילוי הלוט מעל לוח הזיכרון לקרבנות יורבורג בהר־ציון היה ספוג זכרונות מרים, כאב עמוק על כל היקר אשר אבד לכולנו, ללא טעם וללא תכלה.

— איך אפשר לשכוח ולהשתחרר ממועקה זו, ממכאוב צורב זה?!

וכך, בעמדי בין כולם, על יד הלוח המואר בנרות־הזיכרון, צצו פתאום לנגד עיני — מכל פינה ומכל עבר — דמויות יקרות, כה־אהובות, יפות־נפש, ומלאות־חן, דמויות נעלות של עיירתנו הבלתי־נשכחת... ואז הפלגתי בדמיוני לרחובות הצרים של יורבורג, שכבר אבדו ואינם. כל פינה, כל עץ, כל

נחל, כל שביל, כל בית והזכרונות הקשורים בהם. אכן, היתה זו עיירה כמו רבות־רבות אחרות בליטא, ובכל זאת היה בה משהו אחר, משהו קרוב, ספוג אהבת נעורים, חוויות ילדות והדי צעדים ראשונים בדרך החיים.

והנה, בא עלינו החורבן שעוללו לנו רוצחי־אדם ומחה את כל היפה והנעלה ללא שריד וזכר...

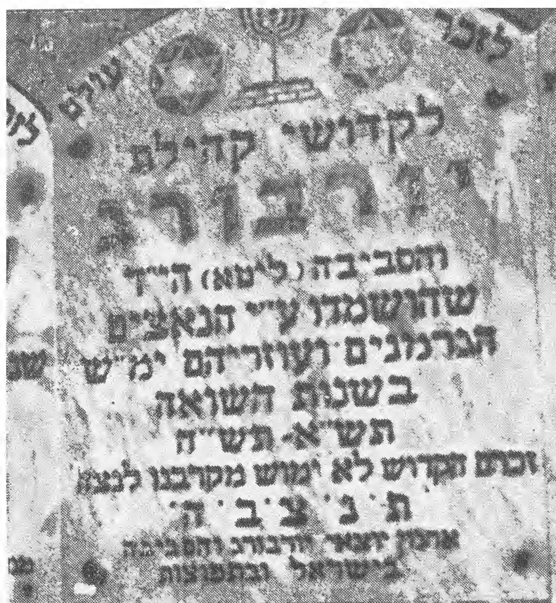
מרשים ומרגש היה הביקור ב״יד־ושם״.

אווירת הווייה של דור שהושמד מילאה את החלל. פה, חשתי כי במקום זה מוצבת המצבה ההולמת ביותר את מעמד ההתייחדות עם זכר הקדושים, בני עיירתנו ״יורבורג״.

בצאתנו מ״יד ושם״, ספוגי זכרונות ורגשי צער מצא כל אחד מאתנו נחמת־מה ביפי־הנוף הירושלמי, ובכל המסמל פה את הבניין והיצירה במדינה — בכוח הרצון לחיות ולהיות עם — למרות הכול ועל־אף ״הפיתרון־הסופי״, שזמם השטן הנאצי.

המשפחתיות, הקירבה, ההידברות הנפשית בפגישותינו — הן כה יפות, וכה מעשירות את כולנו, שכדאי הוא כל מאמץ של היחיד ושל המארגנים גם יחד, כדי להתמיד בפגישות ולטפח מסורת יקרה זו.

כפר מסריק, (9.4.1962) **פרידה שכנוביץ־זבולוני**

לוח הזיכרון במרתף השואה

מה אומר לנו השם "יורבורג"

דברים בערב הזיכרון ליוצאי־יורבורג

באחת השבתות של חורף תשכ"ה (1965) ביקרתי יחד עם בני משפחתי בקיבוץ כפר מסריק. היינו אורחיה של חברתנו פרידה שכנוביץ, היושבת עמנו פה. נהנינו מהבילוי הנאה בקיבוץ, שהיינו בין חבריו־מייסדיו, ובייחוד מקבלת הפנים החמה של פרידה. שוחחנו הרבה על יורבורג ועל הפגישות של יוצאי־יובורג.

כשחזרנו מכפר מסריק, שאלו אותי בנותי, ענת בת ה־9 ואסנת בת ה־7, מדוע פרידה דיברה בהתרגשות על פגישת יוצאי־יורבורג ועל יורבורג עצמה . . .

כמובן, עניתי להן כיכולתי. קשה היה לי להשיב להן תשובה מלאה לשאלותיהן על רגל אחת. ממילא הן לא היו מבינות מהו החוט המקשר את יוצאי יורבורג זה לזה. בשביל בנותי — יורבורג — הוא שם מוזר, צליל משונה, שאיננו אומר להן דבר. כך לבנותי וכך לילדיכם שלכם.

אנו הננו האחרונים, שהשם יורבורג והצליל שלו מעורר בנו אסוציאציות, זכרונות וחוויות מרגשות. לנו השם יורבורג יקר, כי בו קשור עברנו, זכרונות נעורינו, שהם הזכרונות הנעימים ביותר בחיי האדם. ובשם יורבורג קשורים אנו בעבותות של אהבה אל יקירינו — אבותינו, אחינו ואחיותינו, קרובינו וידידינו — כל בני קהילת יורבורג היהודית.

הבה נשאל גם אנו לעצמנו את השאלה: מהי יורבורג בשבילנו? — כלום נוכל להביע זאת במילים, אנו יוצאי יורבורג?! הרי יורבורג היא בשבילנו עולם ומלואו, עולם מלא תכנים ורגשות — ועל כולם הזכרונות, שאינם עוזבים אותנו.

נדמה לי, שכאשר אנו מעלים את זכר יורבורג, מייד עולה בדמיוננו זכר הנוף המשכר, הכובש את העין והלב. כל הנופים בסביבות יורבורג הם יפים, אך נראה לי כי עולה על כולם נוף־הניימאַן המזדחל בזרמו המרגיע למרגלותיה של העיר. ויפים הם גם שני נהרותיה, היותר קטנים של יורבורג, המיטובה והאימסטרה, החוצים את יורבורג לרוחבה, שתי וערב ומנעימים

קטן וגדול. ומי לא יזכור את רחובותיה השוקקים חיים של העיר ומרכזה הסואן — הוא רחוב קובנה — סימטאותיה ושביליה, גניה וגינותיה השופעים רעננות. כל ההווייה הססגונית הזאת, כבשה אותנו תמיד והטביעה בנו את חותמה, וכבר נאמר כי האדם אינו אלא השתקפות נוף מולדתו. האדם מתמזג עם הטבע והופך להיות חלק בלתי־נפרד ממנו. אינני יודע, אולי אין אנו אובייקטיביים כלל, כשאנו אומרים : ״לא ככל העיירות יורבורג !״ אם כי בתודעתנו לא נוכל להתכחש לאמת, כי ליורבורג יש ייחוד משלה וכי היא שונה מן העיירות האחרות. ושונה היא יורבורג גם בנוף האדם הייחודי שלה, המתבטא ברוך ובעדנה שביחסיהם ההדדיים ובשלוותם הנפשית.

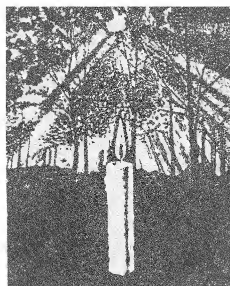
וזכורים לנו בני תנועות הנוער, שהתהלכו ברחובות העיר בזקיפות קומה ובגאוותם האנושית והלאומית, כששיר ציון בפיהם. תנועות נוער בהן התחנכנו, כמו : ״המכבי״, ״החלוץ״, החלוץ הצעיר, השומר־הצעיר, ובית״ר — שהקנו לנו ערכים ועיצבו את דמותנו. וגם את בתי הספר נזכור, בהם רכשנו השכלה ודעת — והרי הם בית הספר העממי (ה״תלמוד תורה״), הגימנסיה הריאלית העברית ע״ש הרצל והישיבה הקטנה שבקלויז...

ובלתי נשכח הוא בית הכנסת הישן, המפואר, המרשים כל רואיו, שעורר בנו בשפעת תחריטי־העץ הנאים את האהבה לאמנות. האהבה ליפה. ואמנם, יורבורג זאת שלנו הרכישה לנו ערכים נפלאים, ערכי־אנוש, אהבת האדם, אהבת החיים ושמחת חיים.

ויורבורג זאת, ערישת ילדותנו החמה, היהודית־העברית, איננה עוד. כולם הלכו ואינם. נרצחו בקר דם ונטבחו על־ידי הרוצחים־הנאצים. נמחקו עקבותיהם של יקירינו ונדמו צליליהם. אך השם יורבורג עדיין מהדהד בראשינו — ראשי השרידים — ואינו מרפה, אינו מרפה...

זכור נזכור את חובתנו הקדושה — לזכור, להזכיר ולהנציח את זכרם, זכר בני קהילת יורבורג.

זבולון פורן

יורבורגאים לעזרת יורבורגאים

פתח־תקווה 26.8.1956

לחברי זבולון שלום.

שמחתי מאוד לתשובתך, שעזרה לי לפענח את חידת שתיקתך.

אכן, התרשמתי מאוד מנכונותך לעזור לחברינו המשותפים, כדי להוציאם מ״גן־העדן״ הסובייטי.

אחרי כתיבת מכתבי זה, אני כותב מכתב למנחם קרבץ *). — אתו אני רוצה לקבוע פגישה, ביום הרצוי לו, על מנת שאבוא אליו או שהוא שיבוא אלי. עקב השביתה השתבש לוח הנסיעות של ״דן״ — זאת אומרת — לעת־עתה הן אינן קיימות לגמרי. אז מוטב שנקבע כיום כי את החלק המוטל עלי, אני אמלא באמונה.

קראתי את ה־CURRICULUM VITEA הישראלי שלך. אכן, הרבה מים זרמו בירדן, ולהבדיל בניימאַן, מאז עזבנו את ספסל הלימודים בגימנסיה העברית שביורבורג — אותו בית העץ בפאַרק של ״תל־אביב״, הנשקף מעל הגבעה הקטנה על נחל האימסטרה, עצי הערבה הכפופים מעל מימיה השקטים, גשר העץ הקטן והדרך המוליכה אל הפאַרק של הנסיך וואסילשצ׳יקוב.

לולא הטראגדיה הלאומית, המשפחתית והאישית, שקרתה לנו עם השמדת כל יקירינו שם, היתה נשארת ליטא ויורבורג בכללה, עטופים בהילה של רומנטיקה, רומנטיקת הנעורים, אבל מסך של דם מפריד כעת בינינו, ואני תלשתי מליבי כל רגש אל הארץ הזאת.

---

*) המדובר בטוביה קרבץ, ניצול השואה בקובנה, שביקש לעלות ארצה, אולם רשיונות לעלייה ניתנים רק לאלה שיש להם קרובים בארץ. לכן חיפשתי אדם בשם קרבץ אזרח ישראלי שאפשר יהיה להופכו ל״אח קרוב״.

החיפוש אחר ״הקרוב״ באמצעות ספר הטלפונים, הוביל אותי לבקשת עזרתו של מרדכי זילבר, המתגורר בפתח־תקווה ומכיר את מנחם קרבץ, ״האח המדומה״ של טוביה קרבץ...

פ״ז

קיבלתי כמה ידיעות מיורבורג, שמהם משתמע שהיא היום עיר של צללים; היא לא קיימת כמעט, היא נחרבה ונשרפה ומספר תושביה היהודים מניין זעום. גם "ההוא", כותב המכתב, התחנן לפני לעזור לו, אבל דואב ליבי כי קצרה ידי להושיעו.

היתה לי הזדמנות לפגוש יורבורגאים בקנדה, שביקרתי בה לפני שלוש שנים (הייתי שם שנה וחצי — לא בשליחות...). אני פוגש מעט מאוד יורבורגאים בארץ, כי כמעט שאיני יוצא מגבולות פתח־תקווה. — בערך לפני 8 חודשים נפגשתי עם בת־שבע אילון מגבעת־ברנר ועם בעלה יאנקלה וילנסקי — היא עשתה קריירה במועצת הפועלות (היום נעמ"ת). היתה בשליחות באנגליה, אמריקה, קנדה. נפגשתי גם עם צביה (צביקה) לויטן (בוגרת המחזור הראשון בגימנסיה). יש לה אח, יוסקה, היושב כיום בקליפורניה (גם הוא בוגר המחזור הראשון). צביקה באה מטורונטו שבקנדה לביקור בארץ.

אכן, הזמן חולף הולך לו — נדמה לי כי עומדים אנחנו כבר ב"מנחה", עוד מעט "מעריב", נצטרך להגיד "קריאת שמע" בקרוב...

באמת שמחתי למכתבך. מתכתב אני עם אחד יצחק לוינסון מדרום־אפריקה, יורבורגאי. כתבתי לו על מכתבך וגם הוא בוודאי ישמח מאוד. רוצה הוא לעזור לטוביה קרבץ ולבתיה (פינברג), רעייתו.

אני מקווה עוד לשמוע עליך וגם לראותך.

באחלי לך ולמשפחתך כל טוב ושנה טובה ומבורכת.

שלך בידידות רבה
מרדכי זילבר

נזכור

נזכור בכאב ובחרון את הורינו, אחינו ואחיותנו, קרובינו וידידינו — קדושי קהילת יורבורג, שחייהם הטהורים קופחו בידי מרצחים אכזריים, נטולי־צלם אנוש.
נזכור את ילדינו היקרים, עוללים ויונקים, שנגזלו מחיק הוריהם ע"י הצוררים הנאצים ועוזריהם הליטאים, והובלו כצאן לטבח ביער שווענטשאַני, בית העלמין, בדרך לראַסיין, ואתרים אחרים, בהם הם נרצחו בדם קר והושלכו חיים אל בורות המוות, וחייהם נקטפו באיבם.
נזכור את כל בני־קהילתנו יורבורג, אנשים ונשים, טף וזקן, שהושמדו ונגדעו, כבודם חולל ודמם נשפך בידי חיות־אדם — על קידוש השם.
נזכור ולא נשכח!

מגילת הנטיעה של חורשת הזיכרון לקהילת יורבורג

על דעת יוצאי־יורבורג בישראל, ותיקים ועולים חדשים, ועל דעת יוצאי־יורבורג בתפוצות — נטענו היום, יום שלישי, ט"ז באייר תשכ"ה (18.5.65), את השתילים הראשונים בחורשה לזכר קדושי קהילת יורבורג.
בנטיעת חורשה זו אנו מקימים בחבל מודיעין, ערש המכבים, מצבת־עד ירוקה לבני עיירתנו. האילנות שניטעו על ידינו היום — אילנות־זיכרון המה לזכר כל בני־קהילת יורבורג, שהוכחדו בידי חיות־אדם.
נצרור את זכרם של קדושי יורבורג בצרור החיים של אילנות־החורש, שופעי רעננות תמיד על אדמת ישראל אשר יסמלו את הקשר הנצחי של יקירינו עם המולדת, שלא זכו להגיע אליה בעודם בחיים.
בצל האילנות המוריקים, בחורשת־מצבת קהילת יורבורג, נתכנס מעת־לעת בצוותא כדי לשאת בגאווה ובכאב את זכר עיירתנו, ערש ילדותנו, להתרפק על עברה המפואר ולבכות את גורלה המר.
נזכור ולא נשכח את פשעי הגרמנים־הנאצים ועוזריהם הליטאים, מחריביה ומהרסיה של קהילתנו עד דור אחרון.

(פז)

דברים עם נטיעת החורשה

ברטט ובחרדת קודש עומדת אני על האדמה הזאת, אשר נועדה לנטיעת החורשה לזכר יקירינו.

מה אגיד ולא הוגד עדיין ומה אומר וטרם נאמר?! אך הלב דואב, גואה, עולה על גדותיו וחייבים לספר. אולם, קשה למצוא את הביטוי הנאמן, הממצה לבטא את אשר כולנו מרגישים. כמוני כמוכם, אחים לצער ולכאב הננו. גורל משותף מר לנו. התכנסנו כאן כאנשים אשר עבר משותף להם, אנשים אשר הרבה חוטים גלויים וסמויים מקשרים אותם; כולנו נולדנו וגדלנו באותה העיירה, ששמה יורבורג, בה ספגנו מורשת אבות ובה עוצבה דמותנו הרוחנית. כולנו רקמנו בה את חלומות נעורינו, ואך טבעי הדבר שתקופת הילדות והנעורים בחיי־אדם משאירים בו את הזכרונות הטובים ביותר. הלא־טובים, שוקעים לתוך תהום הנשייה ורק הזכרונות הנעימים הם בלתי־נשכחים. והיו לנו זכרונות יפים ונעימים, והיה לנו עבר יפה. יורבורג שלנו — את שמה הגיתי בגאווה גדולה ובהערצה התייחסתי לאנשיה המופלאים. החום בקע ועלה מתוך כל בית יהודי, כי בכל בית יהודי היה לב יהודי חם. לא רק מוסדות־חסד ועזרה רשמיים מאורגנים היו בה, אלא גם מעשי־חסד של יום־יום ביחידות, מתן בסתר, מעשי צדקה שלא על מנת לקבל פרס. נזכרת אני ביום השישי, הוא יום השליחויות מטעם אמי זכרונה־לברכה, להביא בסתר לנזקקים את חלות השבת ואת הדגים. ועם זאת יודעת אני, שאמי ז״ל, היתה רק אחת מני רבות בעיירתנו, שעזרה לנזקקים ולא רק לבני עמנו בלבד, אלא גם לגויים; כל היחס הלבבי הזה נבע מתוך אהבה לאדם ומתוך האמונה בו, כי ראוי וזכאי הוא לזה. ועל עוד גילויים אנושיים רבים ויפים יכולתי לספר. אולי יבוא יום ויכתב ספר לזכרם, בו יסופר על מעשיהם הטובים וגם על שאיפתם העזה להשכלה — ואיך ובאלו מאמצים הם עמלו וטרחו כדי להקנות דעת לבניהם; איך למדו הראשונים את השפה העברית וכלתה נפשם לציון. את חזון הגאולה הלאומית נשאו רבים בליבם. מה רבה היתה הפעילות הציונית, התרבותית והציבורית, שנעשתה תוך מסירות־נפש, להט והתמדה.

יורבורג שלנו העלתה מתוכה את מיטב הנוער, נוער לתפארת, בעל

אידיאלים נשגבים ובעל רצון עז להגשמתם. אך עם בוא הצורר האיום, נהרס הכול. ביתנו — יחד עם ערש הילדות שלנו — עלה בלהבות. איננו עוד. אוכל עד אפר. רבות סופר לנו, אולם דברים רבים נשארו באלם, כי הקולות נדמו ואין מי שיספר. אך בטוחים אנו, כי באותה שעה אחרונה שלהם הם חשבו עלינו, ונחמתם היחידה היתה בכך, שאין אנו אתם, וכי טוב שנשאר עוד מישהו אשר יזכרם, ואולי ינקום גם את נקמתם. ואנו — זכור נזכור!

כאות וכסמל לרצונם האחרון הזה התאספנו כאן לטעת את החורשה הזאת. זוהי הפעם נטיעה לזכר עקירה, העקירה האיומה! והדבר סמלי במיוחד לנו ליהודים, לעם השלום. מול ההרס, החורבן וההשמדה — בנייה ושתילה. זוהי גם תשובה סמלית: הצורר ביקש לעקור, ואנו — לנטוע. ונדע עוד משהו: יקירינו לא בכדי מתו. ממשואות העיירה ההרוסה נשארה לנו האבן המנותצת והמפוייחת, והיא הפכה לאבן הפינה, אבן המסד בחיינו. השיר אשר נחנק שם בלהבות, עלה ופרץ בפי פלוגות הלוחמים שלנו, כאן בישראל. בזכותם קיבלנו את המדינה, בזכותם אהבנוה יותר, ובזכותם נשמור עליה יותר. יש להם, איפוא, חלק רב בבניין המדינה ובהגנה עליה, אף כי הם לא היו כאן, לא זכו להיות כאן. הם בוודאי גם ציוו עלינו, ברגעים הקשים שלהם, את ההמשך, להמשיך בארץ את מסכת חייהם. ונזכרת אני בשירת סוצקובר מתוך דברי האב במחנה המוות לבנו בתל־אביב:

„בעפר חפור והוצאת חרש, אם לא יהיה שריד בו, מכתה של הרס
ושא אותה וטמון אותה במו ידיך בגן שבו ישירו ילדיך".

חברים, טוב נעשה, אם ברוח הצוואה הזאת נבוא לעתים עם ילדינו כאן בחורשה, ונספר להם מי היו ומה היו הסבים והסבתות שלהם. אבותינו נהגו לומר: תהי נפשם צרורה בצרור החיים. כן, נשמות קדושינו תרחפנה במקום הזה, הקם לתחייה, הם יחיו בצרור חיינו, בצרור חיי העם במולדת. העצים יגדלו, יכו שורש וישלחו ענף אל־על; החורשה הזאת תהיה מצבתם ותישא בשורה של צמיחת חיים חדשים במולדת לזכר יקירינו. אנו נתאסף כאן בצילם מדי פעם ונישא בזכרוננו את אלה שאף פעם לא שכחנום ולא נשכחם, לא נשכחם.

קיבוץ אפיקים

עליזה לייפציגר־פורת

זכר לנכדים ולנינים

למען ידעו דור אחרון, בנים
יולדו יקומו ויספרו לבניהם.
(תהילים ע"ח, ה־ו)

לילות אפלים ביער

בלילות אפלים ביער שוונטשאַני
עמדו ילדים מול בורות פתוחים —
מייללים ובוכים...
ואנשים אכזרים מכים, הורגים
ואת דמם שופכים...
אחד אחד אל הבורות זורקים —
ילדים יהודים...
ילד, ילד וגם ילדה
מתים שם בצווחה —
א י מ א!... א י מ א!...
ורוצחים מטורפים את גופותיהם דורסים
ועורמים לערימה
טופחת ועולה.
והלילה אפל, נושבת רוח קרה,
רוח איומה...

ביער שוונטשאני

הה, יער שוונטשאַני,
נחלת המומתים,
את כולם בלעת
לעולמי־עולמים.

ושם, מעל בורות המוות,
רוח אַשמדאי תהלך
על עצמות יקירינו
השוכנים באדמתך.

ועל צמרות העצים
תרחף האימה
וצללי־אם עוטפים
את פצעי־קרבנה.

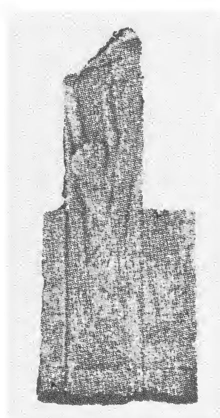
למה, אמא, למה

הוי, אמא יקרה,
אני שואלת — למה
רבקה'לה הקטנה
לנצח נדמה ?

למה, למה, למה
אחי ואחיותי אינָם —
מה חטאם ומה פשעם
כי רשעים טרפו אותם ?

אמא, אמא, למה —
למה אינך עונה ?
האם עוד נזכה
לזריחת החמה...

זבולון פורן

פסל זאב בן־צבי

בקעת הקהילות החרבות הוא אתר הנצחה מרשים, שהוקם בירושלים, במורדות המערביים של "יד ושם". שמות של 5000 קהילות חצובים באבן פראית וכל המיבנה הארכיטקטוני הזה מסעיר בחזותו לב ונפש.

בקעת הקהילות החרבות מנציחה את זכר העבר היהודי, משכנות ישראל ומרכזי תרבות יהודיים וגם את זכרם של אבותינו, אחינו ואחיותינו, שניספו בקהילות החרבות בידי מרצחים וכוסו שם בעפר ובאפר.

אתר הקהילות החרבות מציב ציון וזכר **לשמות** הקהילות היהודיות ולכל אשר מסמלים השמות היקרים האלה לניצולי הקהילות **החרבות** ולעם היהודי כולו בישראל ובתפוצות. (פז)

בית של יורבורג בירושלים

במחצית השנייה של המאה ה־19 גדל היישוב היהודי בעיר העתיקה של ירושלים. לפי האומדן היו בעיר העתיקה, בשנת 1859, 13.340 תושבים, מהם — 6.000 יהודים, 4.000 מוסלמים ו־3.340 נוצרים. הצפיפות ברובע היהודי היתה נוראה. בכתובים מצאנו תאור מזעזע על תנאי חייהם של היהודים בעיר העתיקה. וכך כתוב שם:

„ביותר ישתומם הרואה את מראה מקומות מגוריהם, אשר דמיונם לחורי עפר... אם יעלה ברצון נדיבי־לב להחיש עזרה לאומללים האלה, אז ההכרח הראשי אשר יחסר להם הוא בתי־דירה נקיים ובריאים".

תנאי חייהם הכלכליים אף הם היו ירודים. רובם חיו על כספי „החלוקה", שאספו שדרים בקהילות ישראל באירופה. מיעוטם עסקו במסחר זעיר, בחנוונות ובמלאכה. העוני והסבל היו ללא נשוא. רוב האוכלוסייה היהודית היתה של יהודים ספרדים, שחיו כאַן מדורי־דורות ומיעוטם יהודים אשכנזים. כולם חיו בדחקות ובעוני שאין הדעת סובלת אותה. אף־על־פי־כן לא פסקה העלייה ארצה — מכורדיסטן, צפון אפריקה ומאירופה המזרחית. קדושת ירושלים משכה אותם למרות הקשיים הכלכליים ומצוקת הדיור.

באותם ימים פעל לטובת יהודי ארץ־ישראל הנדבן והעסקן הציבורי, רב התהילה והחסד, **סיר משה מונטיפיורי** (1784—1885). שבע פעמים ביקר מונטיפיורי בא"י יחד עם רעייתו יהודית. מונטיפיורי הכיר היטב את תנאי־חייהם הקשים של היהודים והחליט לשנותם. במוחו של מונטיפיורי עלה רעיון נועז — להוציא יהודים מן הרובע המחניק אל מחוץ לחומות ירושלים. גם האמצעים הכספיים להגשמת הרעיון נמצאו. באותו זמן, שנת תרי"ד (1854), נפטר בעיר אורליאַנס שבארצות הברית יהודי ממוצא ספרדי, עתיר הון ונדיב לב בשם **טורו**. בצוואתו השאיר טורו סכום כסף — כשישים אלף דולאַר — לטובת עניי ירושלים. התרומה הזאת נמסרה על־ידי האפו־טרופסים לידי מונטיפיורי, שהחליט להשתמש בה להגשמת תוכניתו, היינו לרכישת חלקת אדמה ולהקמת שיכון ליהודים מחוץ לחומות העיר העתיקה.

וכך היה. בתר"ך (1860) הושלם בניין המגורים הראשון ליהודים, מחוץ לחומות ירושלים, על גבעה סלעית מול הר ציון. שם השיכון **משכנות**

שאננים. המתיישבים היו מחציתם ספרדים ומחציתם אשכנזים.

בשנת תרכ"ח (1868) הוקמה שכונה חדשה — שנייה — של יהודים יוצאי מַארוקו, (כיום: מערבית למלון "המלך דוד") ושם ניתן לשכונה **מחנה ישראל** או בשפת העם שכונת המערביים.

מקץ שנה נוספת רכשו יהודים־אשכנזים מערבית ל מ ח נ ה י ש ר א ל, שטח אדמה ועליו נוסדה בב' אייר תרכ"ט (1869) השכונה השלישית, היא **נחלת שבעה** על שם שבעת מייסדיה.

בהמשך הדברים בכוונתנו לספר על שכונת נחלת שבעה ועל העניין, שאנו יוצאי־יורבורג, מגלים בה.

בזכרונותיו מספר אחד מראשי מייסדיה של השכונה ר' יואל־משה סלומון ומעורכי העיתון "תורה מציון" את הדברים הבאים:

בל"ג בעומר תרכ"ו (1866), יצא ר' משה־יואל סלומון לשוח לרוח היום, בדרך המובילה ליפו. באותה דרך (מול מגרש הרוסים והמשטרה — כיום) נקלע לשדה זרוע פול ועדשים בו עבדו פלחים. סלומון נכנס אתם לשיחה בדבר רכישת הקרקע להקמת שכונה. הפלחים הסכימו למכור את השטח ודרשו חצי גרוש האמה. את הצעתו לרכוש את השטח הביא ר' יואל סלומון בפני רעו וידידו ר' יוסף ריבלין, איש החלומות והמעשים למען יישוב הארץ, וממנו קיבל עידוד להגשמת הרעיון.

למחרת היום מצא ר' משה־יואל סלומון עוד חמישה שותפים לרעיון, הלכה למעשה, והם:

י ה ו ש ע י ל י ן, אבי משפחת ילין הנודעה בירושלים;

מ י כ ל ה כ ו ה ן, שותף במערכות של עיתונים;

ב נ י מ י ן (ב י י נ י ש) ס אַ ל אַ נ ט, בן הרב שמואל סאלאנט, גדול הרבנים האשכנזים בירושלים;

ח י י ם ה ל ו י (ק ו ב נ ר), השד"ר הראשון, שיצא לחו"ל לאסוף תרומות לבניין בית הכנסת "החורבה";

א ר י ה ־ ל י י ב ה ו ר ב י ץ שעל שם אשתו, הנתינה התורכית, נרשמה אדמת השכונה ולה נמסרה תעודת הקניין. לכן אמרו, בשעתו, ליצני הדור על מייסדי "נחלת שבעה" — "והחזיקו שבעה אנשים באשה אחת..."

ר' יוסף ריבלין, המכונה "יאָשע דער שטעטל מאַכער" הניח, כעבור זמן, יסוד לכמה שכונות בירושלים והיה הראשון לבניית ביתו בנחלת שבעה וגם הראשון להשתקע בה. וכשהושלם בניינם של כל הבתים בשכונה, השתקעו בהם כל שבע המשפחות.

לא עבר זמן היתה נחלת שבעה לשכונה שוקקת חיים. הושכרו בה

לוח שייש עתיק בחזית הבית

דירות למגורים, לחנויות ואפילו לבית־קאפה... אט־אט הפכה השכונה לגרעין העיר החדשה מחוץ לחומות ירושלים. שני רחובות בשכונה נקראים כיום על שם שני יוזמיה־מייסדיה, והם — רחוב יואל־משה סלומון ורחוב יוסף ריבלין, שניהם ותיקים יוצאי ליטא, בני־בניהם של תלמידי הגר״א.

וכאן מענייננו, כיוצאי יורבורג, לספר מה עניין לנו בשכונת נחלת שבעה. והרי הסיפור:

יום אחד, לאחר למעלה ממאה שנים מאז קמה נחלת שבעה, יצא כותב הטורים האלה לטייל בסימטאותיה של השכונה המזדקנת במרכזה של ירושלים, שאגב כיום היא מתחדשת ומתרעננת. והנה השגיח המטייל, בדרך מקרה, שלט־שייש עתיק מחובר לחזית של בית־אבן דו־קומתי, בפינת רח׳ סלומון מס׳ 18. והנה, כאשר הסתכל המטייל מקרוב באותיות החרותות בשייש, נפל מבטו על המילה **״יורבורג״...** כן, יורבורג, לא יאומן כי יסופר, יורבורג בנחלת שבעה. וכך עמד המטייל מופתע מול השלט בו חרות בפירוש השם יורבורג. קשה היה לקרוא את כל הנוסח החרות על הלוח, שכן האותיות נתטשטשו. הנוסח החרות בלוח היה נוסח רבני.

— מה עושים? המטייל, שקל והחליט להתקשר עם כמה מידידיו יוצאי ליטא ויורבורג. גם יו״ר האיגוד של יוצאי יורבורג, שמעון שמעונוב, הוכנס בסוד העניין. השלט צולם ולאחר שפיענחנו את תוכנו, מצאנו כי אמנם יש קשר בין הבית הזה ולבין בעליו, יוצא יורבורג. כשגברה בנו הסקרנות לדעת למי שייך הבית כיום ומי מתגורר בו — התקרבנו לדירה בקומה התחתונה של הבית ודפקנו בדלת. אשה מבוגרת פתחה לנו את הדלת. בדירה ראינו כמה חדרים, לא מעט באי־סדר. שאלנו אותה מה היא יודעת על הבית של יורבורג. האשה הופתעה ונדהמה. ״יורבורג, יורבורג... לחשה. לא שמעתי שם כזה, אמרה. היא מתגוררת בבית הזה כבר הרבה שנים. לא היה איכפת לה מה כתוב בשלט. הבית, היא אומרת, שייך לעירייה והיא אינה אלא דיירת. משלמת דמי שכירות. עתה מתכוננת, היא ומשפחתה, לעזוב את העיר. אם אנו מעוניינים בדירה היא מוכנה להשכיר לנו את הדירה ב״דמי מפתח״, כנהוג. כאשר שמענו את הדברים האלה מייד נתקשרו במוחותינו מחשבות ותוכניות... אם נזכה בבית הזה נהפוך אותו ל״בית יורבורג״. יוצאי יורבורג מכל הארץ יבואו להתייחד בבית זה עם העבר, לנוח בו וכד׳ וכד׳ רעיונות ומחשבות... שאלנו את בעלת הבית מהו גובה ״דמי המפתח״ והיא נקטה בסכום אסטרונומי. חשכו עינינו. סכום כזה אין בידי איגוד יוצאי יורבורג לשלם.

עליזה פורת (לייפציגער) מבכה את מותם של יהודי יורבורג, שהושמדו באכזריות ע״י הגרמנים־הנאצים ועוזריהם. בתמונה: משמאל — ש. שמעונוב; מימין — ז. פורן ונ. בן יוסף.

קהל יוצאי יורבורג בארץ ונציגים מחו״ל מקשיבים לדברים הנאמרים במהלך טקס הנטיעה של החורשה לזכר קדושי יורבורג.

פגישת יוצאי יורבורג בצל החורשה לזכר קדושי יורבורג באיזור מודיעין, סוכות 1969.

מקהלת נוער משתתפת בעצרת לציון יום הצהרת בלפור — 2 בנובמבר 1919.

כבר לא עלינו לקומה העליונה של הבית. פנינו לעיריית ירושלים כדי לברר את הקשר שלה לבית זה, שהוא ברשותה (בעלותה ?). אבל הפקידים בעירייה יודעים רק לומר כי הבית רשום כנכס העירייה כבר הרבה שנים, אולי עוד מתקופת התורכים ואולי מתקופת השלטון המנדטורי־הבריטי. הם גובים שכר דירה וזה הכול. סיפרנו להם מה השייכות שלנו לבית הזה וכמה יקר הוא לנו כנכס היסטורי. התשובה שבפיהם היתה: "התפשרו עם הדיירים של הבית..."

עזבנו את הבית עצובים למדי. נאלצנו לוותר על החלום... אבל תולדותיו של הבית ובעליו הראשונים, ככתוב בשלט, הטריד אותנו. התקשרנו עם ידידינו הגאוגרפים הוותיקים, חוקרים מובהקים של ירושלים והם זאב וילנאי (ז"ל) ודוד בנבנישתי. המצאנו להם צילומים של השלט, המעיד על הקשר של יוצאי יורבורג לבית, בוניו, בעליו ודייריו הראשונים. לדאבוננו, החקירה העלתה חרס בידי החוקרים. הבית נשאר חידה גם כאשר פיענחנו את התוכן של כתב היד החרות על לוח השייש ההיסטורי. וכאן, מבקשים אנו להביא בפניכם, את צילומו של לוח השייש ואת הנוסח החרות עליו. —

ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים
ומבנות שם עולם אתן לו אשר לא יכרת
לזכרון עולם יהיו לפני ה' בהר הקודש
בירושלים תובב"א *
כי החצר הזה הקדיש הקדש עולם הרב
הגביר הנכבד והמפורסם נדיב לב
כמהור"ר * יהודא לייב בהר"ב * ר' מרדכי ז"ל
מיורבורג יע"א * ונדב לעילוי נשמתו
לקרן קיימת עולם בעד עניי דכולל *
ווילנה וזאַמוט * וקול היו * ונלב"ע * הנדיב

תובב"א — תבנה ותכונן במהרה בימינו אמן.
כמוהר"ר — כבוד מורנו הרב רבי.
בהר"ב — בן הרב.
יע"א — יכונניה עליון אמן.
דכולל — הכולל.
ז'אמוט — ז'מאַטייה־ליטא (השטח שמימין לניימאן, כולל יורבורג).
הי"ו — השם ישמרהו ויחיהו.
ונלב"ע — ונפטר לבית עולמו (מת).

הנ"ל ביום כח לחודש סיון שנת
תרנ"ה * תנצב"ה * ויהלך לפניו צדקתו
וכבוד ה' יאספהו עדי יעֲמוד רגלי
המבשר ויקיצו וירננו שוכני עפר
במרום הר ציון לעינינו בב"א *

עד היום הזה, כאשר אנו עוברים ליד הבית ברחוב סלומון 18, הולם ליבנו. לרחוב סלומון היתה כיום עדנה. הוא שופץ כולו, הפך להיות טיילת וחובר לטיילת רחוב בן־יהודה. כל השכונה — נחלת שבעה — גם היא זכתה להיהפך למעין מוזיאון היסטורי, במרכזה של ירושלים. אנו מקווים, שמטפחיה של השכונה, יגלו גם את השלט ההיסטורי ויבליטו אותו כראוי.

כיוצאי יורבורג, גאים אנו ביהודי תלמיד חכם זה, שעזב את יורבורג ועלה במאה הקודמת לירושלים, כאשר אש האהבה לארץ הקודש עצורה בנשמתו. מתוכן לוח השיש מסתבר לנו, כי כאשר בעליו נפטר עבר הבית לרשות הכלל, למען ליטאים שיבואו לחיות בירושלים. מן הראוי כי יוצאי יורבורג, בבואם לירושלים, יסורו אל הבית הפינתי ויזינו את עיניהם במראה השלט ובית האבן העתיק.

היה היתה יורבורג, מקום יישוב יהודי מפואר בארץ ליטא, ועתה איננו עוד. כל מזכרת על יורבורג יקרה ליוצאי העיר הזאת, והבית בנחלת שבעה הוא אחת המזכרות היקרות ביותר ליוצאי יורבורג במדינת ישראל.

זבולון פורן

הנ"ל — הנ"ל.
תרנ"ה — 1894.
תנצב"ה — תהי נשמתו צרורה בצרור החיים.
בב"א — במהרה בימינו אמן.

יוצאי יורבורג נוטעים חורשה לזכר יקיריהם

להלן רשימת הנוטעים:

שם הנוטע	לזכר/לכבוד
חנה אבל (אפריאסקי) —	חיים וחיינה אפריאסקי
	ירחמיאל ואתל אפריאסקי
	יחזקאל ומרל אפריאסקי
	ראובן, בת־שבע אפריאסקי
	חנה מאירוביץ ובנה אליעזר אפריאסקי
	לייזר, משה, רחל־לאה לנדסמן
צבי אהובי (לובובסקי) —	חיים, דב, אתל ורבקה לובובסקי
עדה אובפייר	שמעון, יהודה, אבא ברקובר
	איטה, רבקה ברקובר
	רישה וזיסה בנות, אבא ברקובר
	אליהו, חנה, בת־שבע, בני יהודה ברקובר
	שרה וזלמן ברקובר־דרטווין
	יצחק רחצה
אסתר אטלס (Atlas)־פוכרט	יעקב וחיה פוכרט
	הניה גרוזין ובני משפחתה
	סוניה לובין ובני משפחתה
	יונה פוכרט ובני משפחתו
	אסתר בקר ובני משפחתה
	מלכה סלומון ובני משפחתה
	צפורה גרינבלט
אסתר אטלס ופרידה פוכרט	מנחם פוכרט
הערבערט אידלסון	לזכר משפחתו
בת־שבע אילון	לזכר בני המשפחה
אהרון אליישוב	טובה, יקותיאל, איטה ובריינה

שם הנוטע	לזכר/לכבוד
פסיה אליישוב (נבייסקי)	אליישוב צבי, בילה, משה, דוד ויקותיאל אליישוב
יונינה אפרימי (מוסט) ולאה יוסלביץ (מוסט) —	ישראל־יצחק מוסט הלל ויהודה מוסט חיה־רבקה מוסט מרדכי מוסט ומשפחתו שרגא מוסט ומשפחתו משה מוסט ומשפחתו
זהבה בר־יהודה (פולרביץ) —	נתן, יצחק, ושרה־בתיה פולרביץ חיה, ראובן פולרביץ
הלן ואיסק בייליס (Bailes)	חיינה בייליס ומשפחתה גיטל ואיסק צוקרמן ומשפחתם
יעקב ביימן	משפחת ביימן
שושנה בירגר (תרשיש) (Birger)	לזכר בני־המשפחה
שושנה בירגר, פורטנוי — ב. ל. ח.,	מרדכי מנדלוביץ מ. וח. פאַק, איוה, ראבאי, י. סיגל, ע. עפרון, פ. אפשטיין, א. אטלס
בלוד־לבנוני רבקה (פלדמן) —	משה, יעקב פלדמן לאה, שרה, יפה (שיינה'לה) פלדמן דובה פלדמן והילדים
בן־ארצי רחל	משה, שיינה ואַייזיק לביוש בלומה, משה, דבורה, בנימין ויפה וולוביצקי
בנדלין האַוואַרד (Bendalin)	לזכר משפחתו
רחל בק (אפריאסקי)	חיים, ירחמיאל, יחזקאל, ראובן אַפריאַסקי זיני אַפריאַסקי בת־שבע אַפריאַסקי (לנדמן)
רבקה ברון	פסיה ברון־שכנוביץ
בוריס ברנשטיין	מנחם־מנדל, שמריהו־יונה, ישראל ברנשטיין

שם הנוטע	לזכר/לכבוד
	חנה־דבורה לוינזון חיה ויינשטוק אידה־רחל צ׳רניאַק שרה פרידלנד
חנה ברסקי (מלצר)	צבי, גולדה, שרה־רבקה, מרים ברסקי
מרדכי ויוסף ברקובר	טובה, רחל, חיה, דבורה, צפורה ברקובר אליעזר, אלחנן־ראובן, אשר ברקובר חנה, שיינה, חנה־מרים ברקובר
מרים ברשטנסקי (וורפול)	חיים ברשטנסקי
גרשון ברשטנסקי	בנימין ברשטנסקי
מיכאל ויקל גוטשטין	אליהו, גולדה, צילה, אהרון, גוטשטיין משה, בלומה, פסיה, פסח גוטשטיין חיים־דוד, מרים, שרה־פסיה רוזנברג
משה גוטשטיין	אליהו, גולדה, אהרון, פסח, פסיה גוטשטיין
מרים גולד (Gold)	מוטל, איטל, רייזל ברזנר
חנה גולדמן (מגידוביץ)	משפחת מגידוביץ
מרים גורביץ	משה, שמואל עס חיה־גיטל, מינה, חיינה, שרה עס גולדה, לייזר חסיד
מלכה גינצברג (Gincberg)	בני־משפחתה
יוסף גרינברג	יצחק, עטל, יוסף, בתי מאַרקוס השל, ברל גרינברג ליאון, הנריטה מרינג
יוסף גרינברג וגרוניה מלניק (רבינוביץ)	זלמן, השל, אברהם־מרדכי, מאיר גרינברג מכל, גרוניה, ז׳ניה, אמא גרינברג פוליה, וילי, גרוניה, עזרא אייזיקוביץ גרוניה, דינה, רחל גרישה מרגול׳ס

שם הנוטע	לזכר/לכבוד
	יוסף, דינה, גרוניה שבשביץ
	משה, אטל, מנדל קפלן
	אולגה, יהודה, שרל, גרוניה ארס
	דניאל, מרל, מניה, בריינה, אביבה מלניק
	שרה גיטל, אבא לובובסקי
	ביילה קאהן
	יעקב שפירא
	ארטור, יוכבד זימן
רחל גרינשטיין	ראובן, חנן־נחמן, פסיה, גולדה־גיטל עס
	מרים, נחמיה, ישראל, פייבל, ביינ׳ש, משה־מנדל עס
	חיים־נתן, לאה יוזפר
מינה דיאַמנט־יוליוס סלנסקי	דוד דיאַמנט ומשפחתו
יוסף וילנסקי	איסר, בתיה, איטה, חיים ובתם וילנסקי
	יצחק, שמעון, מירל, רחל, פרל בנות בן־איסר וילנסקי
	נתן שורץ ומלך קפלן
	חיה־שרה, מאיר־ראובן, סוניה מלצר
לאה ויטקו — רוזנברג —	יעקב־דוד, מלכה, בלקה ויטקו
	מלכה־בלקה רוזנברג
פרידה זבולוני (שכנוביץ)	יעקב, ציפה שכנוביץ
	שלמה שכנוביץ ומשפחתו
	פסיה־רחל ונתן אברמסון
ג׳ורג זר (זרניצקי) (Zarry)	לייב ואלקה זרניצקי
מ. זרניצקי	ישראל־משה זרניצקי, רעייתו ושני ילדיו
דוד חיימוביץ	כלל קהילת יורבורג
	לנה, חיים, משה חיימוביץ

שם הנוטע	לזכר/לכבוד
דינה טובין (Tobin־ברזר)	מוטל, איטל, רייזל ברזנר הניה, שרה פיינברג משפחת פייסחזון
יפה טייץ	מרדכי, גולדה־גיטל, מאיר, רפאל, רבקה לוין
שרה טמשה (יוזליט)	מרים, צדוק יוזליט בטי, ליובה, ז'ניה אייזנשטט
חנה טריינין (קרבלניק)	לזכר בני המשפחה
שרה יגולניצר (ריזמן) ומשה ענקי	שמרל, פסה, יעקב, גולדה, יהודה ריזמן דוד, דניאל, זלדה, מרדכי ריזמן לייב־חנן לוינסון אליעזר וגולדה חסיד
אוליה יסבונסקי	אילושה, פייגה, דוד יסבונסקי פנחס, חיה־פייגה שכנוביץ
משה ירובסקי	אריה ומשה ירובסקי
מאיר כהן	צבי עס ובני ביתו
מאיר כהן	בני משפחתו
א. כסיף	קהילת יורבורג
מאיר לביוש	משה, שיינה, ישראל־איזיק לביוש
דוד לוין	זאב, זהבה, יקותיאל, אריה, הלל לוין
רחל לוין	דוד לוין
דב לוינברג (Levinberg)	משפחת לוינברג
הינדה לוינברג וברל לוינברג	ישראל, יטה, שלמה, לוינברג יעקב, אברהם, אלה איבנסקי יפה לוינברג (גדלסקי) וב"ב יהודית לוינברג (רודנסקי) וב"ב
יפה לופיינסקי ובלומה פלדמן	שכנא וזלדה הסלקוביץ, מנדל, חיה, טוביה, מרים, לאה, שרה משה
אידה לוינסון (Levinson) לפינסקי־רבינוביץ	פייבל לוינסון דוד, ברוריה, צילה לפינסקי יוסף ויהודה רבינוביץ
ראובן מגידוביץ	לזכר בני משפחתו

שם הנוטע	לזכר/לכבוד
צילה מייזל ופסיה הירש	רחל הירש
שיינה'לה מינצר	דב, לוקה ונחמיה מינצר
מאיר מנדלוביץ	נתן רחל־לאה, הינדה, גולדה מנדלוביץ
	בן־ציון, שרה, חיה, מרים, נחמה מנדלוביץ
משפ' מרגלית —	יהודה־אריה, חיה, שמריהו, אסתר מרגלית
	מאיר, רוזה, דוד, זליג, מרים, מרדכי מרגלית
	ליפשה ותיאודור ליפץ
	לאה, שלום, חיה'לה אונגרמן
שושנה מרטין (פולרביץ)	נתן, בתיה, חיה, ראובן פולרביץ
חסיה מרקוזה ומאיר דרורי	חיה־רבקה, שמואל, דינה, חנה־לאה אכפסנדר
	אליעזר, אברהם־לייב, מרים, אסתר, שרה, אפרים אכפסנדר
חנה ניב (זכר)	אהרון יהודה מינצר
	אלקה שפירא זכר
	צבי ויוסף זכר
	הניה ברמן
שושנה סוקולובסקי (ביימן)	זליג, שרל, מרל ביימן
מינה סימון ורחל זיגלמן	צפורה־פייגה, פרומה, גרשון מזור
	דב ודניאל כץ
ניונה סלובו (חיימוביץ)	הלנה, חיים ומשה חיימוביץ
משפחת סמולניק	לזכר משפחתנו וקהילת יורבורג
חנה סנדלר (ביימן)	גיטל, זליג ביימן
ליאו פארטנוי	שיינה־רחל וחיים־דב, בונים־דוב וב"ב פורטנוי
	אליעזר וב"ב, זאב־וולף וב"ב, גיטה־מלכה וב"ב פורטנוי
	מנחם־מנדל, אפרים־מרדכי,

שם הנוטע	לזכר/לכבוד
	אליהו־משה אברמוביץ טויבע־זלדה, מרדכי, אלימלך, אליהו וב״ב קפלן אהרון וב״ב, ריינה קפלן שמחה, הנילה, ספברנסקי, שיינה וב״ב ספברנסקי
גבי פוכרט (ארה״ב)	יעקב וחיה פוכרט הניה גרוזין ובני־משפחתה סוניה לובין ובני משפחתה יונה פוכרט ובני משפחתו אסתר בקר ובני משפחתה מלכה סלומון ובני משפחתה צפורה גרינבלט ובני משפחתה
מאיר פולובין	דוד, חיינה, מרדכי ולאה פולובין לינה פולובין־צחנובסקי וב״ב חנה פולובין־סולובייצ׳יק וב״ב משה פולובין, גולדה וב״ב
חנה פולן	לזכר בני־משפחתה וקהילת יורבורג
משה פורבין	ישראל רודניצקי
לאה פורמן	לזכר משפחת עס
זבולון פורן	לזכר משפחת פטריקנסקי וקהילת יורבורג לזכר ארי גלזמן, רעייתו קלרה פטריקנסקי ובנם גיורא
עליזה פורת־לייפציגר	דבורה־לאה, אליעזר, פניה, מתתיהו־טוביה לייפציגר עזרא, הירשל לייפציגר רחל ומשה עס חנה ונחמיה נחומזון
שמעון פיינברג	בנימין, הניה, רפאל פיינברג דוד גוט
יפה פיינברג	שמעון פיינברג

שם הנוטע	לזכר/לכבוד
שושנה פטריקנסקי־קנישנסקי	יהודה־לייב (אלתר) — (האב), מלכה (האם), קלרה, רחל (האחיות)
	יעקב, משה, יצחק (האחים) לבית פטריקנסקי
חנה פלדמן	מאיר, רייזל־טובה, דב, אליעזר, צבי, רבקה פלדמן
צבי פלדמן (Feldman)	משה, לאה, שרה, יעקב, שיינה'לה (יפה) פלדמן
שולמית פלדמן	דובה פלדמן והילדים
פרידמנס לילי	לייבל ויעקב שוהם
שרה פריסקל (יוזפוביץ)	חיים־צבי, חנה, יוסף, שולמית יוזפוביץ
לייבל פרנק	יצחק, חנה־לאה, ברל, איצל, הנק פרנק
אברהם צ'רטוק	צבי, חנה־מרים, זלמן, שרה, דוד צ'רטוק
	אייזיק, פנחס, שמעון, דב צ'רטוק
רבקה קדמון	ישראל רודניצקי
עמנואל קופלוב	אברהם־יצחק, מַאשה קופלוב
רוזה קנטר (Kanter)	אברהם, דניאל, משה ברמן
	תנחום ברמן, אשתו וילדיהם
בתיה קרביץ ועקיבא פליער	פניה, מנדל, נדיה פינברג
	יהודית פינברג ובנה בנימין
	הלל, חסיה פליער
יעקב רבינוביץ	אליהו, מרתה, חיה, רעיה, גאולה רבינוביץ
רבקה ויינברג־רביצקי	יעקב־שלמה, אסתר־רחל, יחיאל ויינברג
	אברהם, בתיה, נחמה, לאה ויינברג
דוד רודנסקי	משפחת רודנסקי
ישראל רחצה	יצחק, ברנרד, אברהם רחצה
	שרה ורבקה ברסקי

יטה רזניק	מרדכי, רחל, צילה, מלכה, זלטה פרלמן
אהרון ריקלר	משה, רגינה, חנה ריקלר
פרידה שטראוס (Straus)	יוסף־דב בקין
שמעון שימונוב (שמעונוב)	מרדכי, מלכה, ישראל, צבי, שאול שימונוב יעקב־יוסף שימונוב
בלה שכטר (ברנשטיין)	ליאון, הנרי מרינג חנה לוזין ומשפחתה חיה ויינשטיין, אידה שרתוק, שרה פרידלנד, מנדל ברנשטיין, שמרל ברנשטיין, ישראל ברנשטיין ומשפחותיהם
אברהם שמולובסקי	בני משפחתו
דורה ויעקב שפירא	דוד, שרה, חיים וורבלובסקי
שרה שפירא (פראנק)	מלכה, מרדכי־אלי, חביבה פראַנק

תמיד אזכור אותם

תמיד אזכור את בני־משפחתי, קרובי וידידי בני־קהילת יהודי יורבורג, שהושמדו באכזריות על לא עוול בכפם.

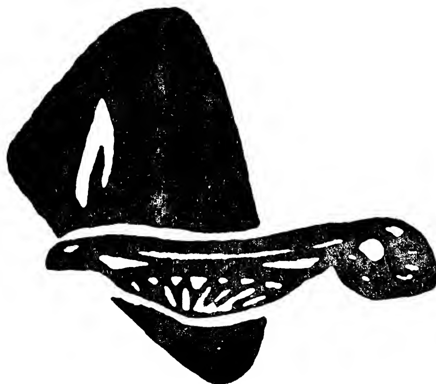
תמיד אראה אותם לנגד עיני טהורים־בני־טהורים, יהודים גאים ונאמנים לעמם, ציונים האוהבים את ארץ־ישראל, שואפים וחותרים לבוא אליה על מנת לבנותה ולחיות בה.
תקוותיהם נכזבו.

רוצחים צמאי־דם, היטלריסטים מטורפים ועוזריהם הליטאים, פושעים ורוצחים, שמו קץ לקהילה היהודית הנהדרת, בת מאות שנים ביורבורג.

יהא זכרם ברוך.

הזוכרת את כולם באהבה
חנה פיינברג־שרגא

מיאמי

נר נשמה לזכר משפחתי

בצער רב וביגון קודר אני מבכה את בני משפחתי, שניספו בשנות השואה הנוראה ביורבורג על־ידי הרוצחים־הגרמנים־הנאצים ועוזריהם הליטאים, פושעים חסרי בושה וצלם אדם.

ואלה שמות בני משפחתי הניספים:

אבי: **מרדכי ברזנר**

אמי: **אטל ברזנר**

אחותי: **רייזל** (רייזאַלע) הקטנה והנחמדה

תמיד נזכור את אשר עוללו הפושעים הנאַצים למשפחותינו וקהילתנו ולעולם לא נסלח להם על רציחת בני־אדם על לא עוול בכפם.

זכרם של יקירינו לא ימוש מליבנו לעולמים.

תמיד תמיד נזכור אותם ברטט של קדושה.

השם יקום דמם!

הזוכרת בלב כואב

דיאנה (דינאַלע) **טובין** (ברזנר)

זכר עולם

למשפחתי היקרה — הורי, אחי ואחיותי, שנרצחו בדם קר על־ידי הרוצחים־הנאצים ועוזריהם הליטאים, חסרי צלם אנוש.

ואלה בני משפחתי היקרים והבלתי נשכחים:

אבי: משה פלדמן

אמי: לאה פלדמן

אחי: צבי (הירשל) פלדמן, רעייתו דבורה ובניהם דוד ואבא

„ : יעקב פלדמן

אחיותי: שרה ושיינה (שיינאלע)

את שמותיהם של יקירי אנצור לנצח באהבה גדולה.

תמיד הם יהיו לנגד עיני.

יהא דף הנצחה זה מצבת־עד לזכרם הקדוש.

כל ימי לא אשכח את משפחתי ואת בני קהילת יורבורג היקרים.

ת. נ. צ. ב. ה.

לוס־אנג'לס

שולמית מלר (פלדמן)

לזיכרון עדי־עד

אני ואחותי **אסתר־פוכרט** מבכות את מותם של בני קהילת יורבורג היקרים, שניספו בשואה על־ידי רוצחי עמנו, הגרמנים־הנאצים ועוזריהם הליטאים.

מעשיהם הבלתי־אנושיים לא יישכחו לעד.

היהודים לא יסלחו לעולם לפושעים על מעשי־הנבלה הנוראים שלהם כלפי עמנו וקהילות ישראל.

נזכור לנצח את קרובינו וידידינו בעיר מולדתנו — יורבורג.

פרידה אפשטיין־פוכרט

לזיכרון נצח

בצער רב וביגון קודר אני מבכה את מותם של בני משפחתי היקרים שנרצחו ע"י הנאצים ועוזריהם הליטאים.

ואלה הם שמות בני־משפחתי היקרה:

אבי: מאיר

אמי: הניה

אחיותי: גולדה ומנדל פורמן ובניהם משה, יעקב ולייב; שיינה והירשל פורווע ובניהם יונה ובעראלע; רבקה ואהרון קליאצ'קו, בנם אברהם, פרומה ויונה טויב;

אחי: מיכאל, צילה ולאה'לה, הירשל תרשיש, הקרבן הראשון, שנורה ע"י הרוצחים לנגד עיני בבית הסוהר בקובנה, ביום ה־27 ביוני 1941.

אזכור לעד את זכר הורי, אחי, אחיותי וקרובי שנכרתו בצעירותם ע"י הבנדיטים ההיטלריים, בשנים 1941—1944.

ביראת־כבוד, בקדושה ובטהרה, אשמור את זכרם של בני־משפחתי היקרים והאהובים.

ת.נ.צ.ב.ה.

רוזה־שושנה בירגר־תרשיש

הבת הצעירה למשפחה הגדולה והניצולה היחידה

שיקאַגו

לזיכרון עולם

בלב כואב אני מבכה את בני משפחתי, הורי, אחי, אחיותי וקרובי, אשר נרצחו על־ידי בני עוולה — הגרמנים־הנאַצים ועוזריהם הליטאים — באכזריות נוראה.

לעולם לא נשכח את מעשי־הזוועה הברבריים ולא נסלח לרוצחים.

ואלה בני משפחתי, עליהם השלום:

אבי: אליעזר חסיד

אמי: גולדה (האם החורגת)

אחותי: מרים־רבקה, בעלה אליהו מיאסניק עם ילדיהם

״ : חיה־בילה ובעלה פנחס פילדס

״ : בתיה (באַשע)-רחל

אחי: התאומים — זלמן־יצחק ומשה־זאב

דודתי: דאבע לוריא, בעלה ירחמיאל ובנם זלמן־שניאור

״ : תרצה קרופינסקי וילדיה — פנחס ורעייתו יהודית

״ : שרה־פסיה, יהודה ובתם הקטנה מרים׳ל

הדוד: דניאל הס ורעייתו מינה. הבת בתיה איכמן וילדם לוסי אריה מלר ובנו משה־אהרון הס.

הדוד: צבי הס. בניו דוד־לייב, משה־יצחק, חיים-אברהם וילדיהם
נחמה איכמן, אהרון סיגל וילדיהם

בתי: (היחידה) פסיה־ציפה (צפורה׳לה) נספתה בגיל שלוש וחצי

יהא זכרה של משפחתי הענפה ברוך

את כולם, כולם, אזכור תמיד

דורותי בודנוף־חסיד

יהודים ביורבורג – רשימת שמות

רחוב קובנה

רבי אריה לייבצ׳יק גוט
פריימן אליעזר
מינצר אברהם
חמנסקי, גוי
יסונסקי
חיים נתן יוזיפר
הסנה שפירא
הסלקוביץ שכנה
פונדק פולק
ישראל מזור
מנוחה גולדשטיין
משפחת גוטשטיין
הײשל דער טעפער
רבי ארציק יוזיפר
הסלוביץ אפרים
פרנק מלכה
פטריקנסקי יהודה-לייב (אלתר)
ברנשטיין לייב (לאון)
לפינסקי
הירש (קונדיטוריה)
טילה ויצמן
פידלר מרדכי, מספרה
גולדין
הדיין רובינשטיין
בישקו, ביח״ר לממתקים
פולובין
סולובייצ׳יק

אלישביץ מאיר (חנות מכולת)
גרינברג מרדכי
גרינברג יוסף
קאמערץ בנק (ברנשטיין)
פרלמן מרדכי (חנות)
לפינסקי (חנות יי״ש)
פין הרשל
בית מרקחת פין
פראנק יואל
ויינברג
קרליץ משה
בית מרדכי קימל
מלון אהרנסון
שכנוביץ פנחס — חנות ספרים
יסבונסקי (חנות)
זרניצקי
חנה — איצע מייער׳ס
חנות נקניק שמולוביץ
יודל קושלבסקי (חנות עור)
פער דוד
רייזל לוין
אחים בקר
ישראל מזור (חנות עור)
מאיר קרליץ
ביילה ברנשטיין
יחיאל ברנשטיין
יענטע ברנשטיין
בלומנטאל

ברמן, (תעשית גזוז)
לשץ יעקב־משה
זלמן נביאז'סקי
יעקב פולרביץ
נתן פולרביץ
לייזער פולרביץ
נתן וולדיסלבובסקי
זיידער משה
ברקובר אליעזר
אברמוביץ זוסע
בדר מרדכי
פינע דער שטאלער
בערצ'יק מאַלצ'יק
פוכרט יעקב
מרגוליס מרש
ביילע כגן
יקל מאירוביץ
חינה בייליס
רסל גמלר
זליק ביימן
הפרוש ר' עקיבא
חינה טלזאק
נתן וורבלובסקי
משפחת ביימן
טמקה הסלזון שלמה
מכולת פולרביץ
אייזנשטאט ליבה
קנטור
גלזר הירשל
אליהו נייווידל
לאה רוול
בית תפילה נוצרי
צ'רטוק (החיט)
בקר

צבי קובלקובסקי
יקותיאל קובלקובסקי
פזרינסקי זלמן
פזרינסקי דוד וברוך
תנא לוינסון
רבינוביץ יוזל
שמולוביץ ירחמיאל
פולק טוביה
מראַס
טלזק (חנות נקניק)
ווינשטיין
מנדלוביץ מרדכי
קובלקובסקי גרשון
קובלקובסקי זאב
פורטנוי יהודה אהרון
מינצר אהרון יהודה
מלון הירשל פין
בית הכנסת הגדול
בית המדרש
משה אליעזר בקר (השמש)
ההקדש (הכנסת אורחים לעניים)
יצחק קובלקובסקי
יהודה ברקובר
זונדלביץ שמריהו
משפחת הסלזון
בנימין פיינברג
חנות ליפסקי (גוט)
שימונוב אלתר, רופא שניים
קופלוב — שוגם
קופלוב רופא שניים
ריקלר, בית מרקחת
תרשיש
פורווע (חנות בדים)
נייביסקי צבי

ברנשטיין (חנות ברזל)
לויתן מאיר־זושה (חנות בדים)
רחצה שמעון (חנות)
פולרביץ (חנות)
סימנה (חנות)
קופלוביץ (מספרה)
ויטקו יעקב דב (חנות)
ראובן אולשוונגער
בנק העממי
חיים יוסף קובלקובסקי
גולדשטיין משה חיים
פוטנווישייטל
הניה פיינברג
לייזער דעם דיינ'ס (חנות)
נייווידל ראובן (חנות)
נייווידל רבקה (פוקאלע)
פיינברג מאיר
יוזפוביץ חיים צבי
ברזנר מרדכי
שרה וורבלובסקי
גרייבסקי (חנות עור)
מירוביץ שמואל
לובין דב (מספרה)
אלישוב (חנות מכלת)
יוזליט צדוק
לייבע פופקיימער
פליער עקיבא
ברקובר שמעון
רוזן הלל
אפלבוים (חנות עור)
רבי שלמה גרשון הצדיק
ברמן הפחח
חנות צויקיס
ארפכסנדר שפטל

קרצמר משה
מעבל המגהץ
פולק אברהם
פונדר גרי גוי
פיינברג גבריאל
משפחת פיינברג
הסלקוביץ יצחק העסל (קולנוע)
לייבע הסלקוביץ
ביימן דוד יצחק
טוביה עס
סלמון (חייט)
אפריאסקי חיים
משפחת מינצר
לייפציגר יצחק
עס
בית מירוביץ (הירשלע קליין)
לוין מרדכי, מעבר לגשר

רחוב אוגנגסיו

מיכלובסקי חיים
פייסחזון דבורה
קרבלניק דוד
מיכלסון מרדכי
חיים סיגר (המורה)
ריזמן שמריהו
זלמן (דער וואָל קראַצער)
יוזופוביץ (השוטר)
מכבי־אש
הלל סקירסטמונסקי

רחוב קלישו

רבינוביץ אוסיפ'
ד"ר גרשטיין
נתן אברמסון
פונדק בילמן
הדואר

קלמן פרידלנד
משה לובין
זאב לוין
מילקרייט (נפח גוי')
מאירוביץ אליעזר
אבא זילבר
פרס משה
מינביץ חיים
זוסמן לויטן
אבא וורבלובסקי
פונדק שוועדיס
שרה פרוסק
משפחת ירובסקי משה
לייזער מאירוביץ (דעם דיינ'ס)
לייבע אלחנן (השען)
קופלוב זלמן
משפחת זכר
משפחת קיזל

רחוב אוז' אימסטרע

ברקובר שלמה משה
ברקובר יונה יעקב
הגימנסיה הליטאית
הלל דנילביץ
מיכלסון
גרייבסקי
אלטמן
ברקובר יודל

רחוב המכס

נתן קפלן
זילברמן חיים
לוינסון שרגא
צפנת
קושניר אבא

רחוב האיטליזים (יאַטקעוור גאַס)

ראובן עס
משה יוסף עס
שטוק אריה־לייב, (מאפיה)
אבא קפלן
אפלבוים
ראובן הירש, מאפיה
השוחט אריה שלומוביץ
וילונסקי שמעון
שמשון
אברהם קובלקובסקי, מאפיה
די בולוואלאך
בית הכנסת ע"ש פיינברג
יעקב מינצר
חיים אליהו אלישוב
רחצה שמעון
רחצה ישראל
קפלן איטה
דב ברסקי (בית מרחץ)
אליעזר חסיד
קרופינסקי
בית כנסת
אליהו שמולובסקי
צביה די צוכנע
משה עס
צבי קובלקובסקי
משה קפלן
עס נחמן
משפחת הסלזון
משפחת ברסקי
אברמוביץ דוד
קובלקובסקי יצחק
אברהם פולק
פרוכטר דניאל
מגידוביץ זליק

טובה די הוציכע
שטרן וולף
אברהם בר אברמסון
אלישביץ מאיר
מגידוביץ חנה
פרומה קרייד (מאפיה)
יודל פראנק
טובה תרצע מיכלסון
צבי מיכלסון
ברוך מיכלובסקי
רחל קפלן (אטליז)
שמעון נחה קפלן
אהרון אריה קפלן
מרדכי קפלן
שינה-לאה (די זארגערקע)
יעקב עס (אטליז)
דב מער (אטליז)
זליק קובלקובסקי
שיע דער טערק
משפחת מיאסניק
משה שמולוביץ
יוסף עס
דב עס
החזן אלפרוביץ
מרדכי עס
משה בעער (דער תהילים זאגער)
אבא (העגלון)
יעקב שטרן
אריה (לייבע) שטוק
משפחת פאאר
אליעזר אלישוב
יוחנן (המלמד)
מזינטר
יחזקאל וילונסקי

פונדק וסילוב
חיים ראובן דנילביץ
ד"ר קרולינסקי
דניאל עס
פרידלנדר (מאפיה)
שלמה לוין
צבי (הירש) עס
שולמית (שלמה) מוסקוביץ
הרץ (חנות מכולת)
שמרל פולק
שלמה פולק
רחוב ראסייניו
גולדשטיין יוסי המיה
אליהו מיאסניק
תלמוד תורה (בית ספר)
מנדלביץ נתן
מיכל לעשץ
ישראל מרקוביץ
זוסע דנילביץ
טובה פולק
דרטווין שמואל
דרטווין זלמן
איטה זקס
יודל קושלבסקי
ברשטנסקי בצלאל
ברקובר שמעון
ברקובר טוביה
אשר זיידר
ירחמיאל שמולובסקי (חיט)
מלך קפלן
שרה הענע קושלבסקי
שמואל פייווע ויצמן
משה קושבסקי
לייבע פורטנוי

זילבר אבא
יוסף בורקער
מינה גלזר
משה אודל גברונסקי
יודקובסקי
ישראל לוינברג
ישראל קובלקובסקי
יעקב־שלמה וינברג
מיכלובסקי אליעזר
משה פלדמן
לאה קובלקובסקי
יחזקאל יפה
אלחנן וולאַדיסלבובסקי
ניסקאלע
צלם "גוי" זידוב
בית ארציק נחמיס
וורבלובסקי אהרון
לובין גבריאל
בית המטבחיים (זמסקי נצ׳לניק)
בית הקברות
רוזנברג חיים דוד
פידלר הלל
מוסט מרדכי
רב העיר, אברהם דימאנט
איטה פייגין
לייבע פרעס
חיים קצב
נתן ארנובסקי
לובובסקי דב
אליהו יוקוביצר
זילבר ישראל
מוסט רבקה
מלניק יוסף

גיטלסון
משפחת שימנה
משפחת אנצל
וורבלובסקי
יקיר לובין
וינברג הירשל
סודאק
ארמיאן שלמה
ארנשטיין יעקב
זלטה די קעבין (מגיד)
איטע פייקין

סוֹדוּ גאטווע

(רחוב הגנים)
קפלן משה
קופלוב עמנואל
בית יחיאל ברנשטיין
אהרון סמולניק
פרנק חנה
הגימנזיה העברית ע"ש הרצל
אלכסנדרוביץ

הרחוב הגרמני

ברגובסקי (בית מרקחת)
זונדלוביץ שמעון
מזור מרדכי־אריה
מייגל
קרוגר
פרלמן מרדכי
שטוק צבי
קופל גוטמן
שמריהו ברנשטיין, מנהל הקומרץ־באַנק

רשם מן הזיכרון: מרדכי ברקובר

איגוד יוצאי יורבורג והסביבה בישראל

חנה אבל (אפריאַסקי) — בראשית 11, גבעתיים
משה אברמוביץ — הרכבי 5, תל־אביב
עדה אוברפייר (ברקובר) — ירקונה 38, רמת גן
צבי אהובי (ליובובסקי) — קיבוץ יגור, דואר יגור
בת־שבע אילון (שטוק), גבעת ברנר
פנינה אורן (ריקלר) — ז״ל
טניה איפ, ד״ר (חיימוביץ) — מנדלי 5/8, ירושלים
אריה אלישוב — צפת 9/9, קרית שרת, חולון
אהרן אלישוב — שיכון חדש בלוק 10/8, בנימינה
יעקב אפריאסקי — הפלמ״ח 16, יד־אליהו, תל־אביב
יונינה אפריימי — קרית שלום מסילת ישורון, מימון 10, תל־אביב
יעקב ביימן — משה שרת 52/13, קרית שרת, חולון
חנה ביימן (סנדלר), ז״ל
רבקה לבנוני־בלוך (פלדמן) — יבנה 28/5, חולון
זהבה בן־יהודה (פולרביץ) — הגליל 13 ,נתניה
רחל בן־ארצי — ז״ל
רבקה ברון — קיבוץ יגור, דואר יגור
מרדכי ברקובר — צוריאל 6, רמת גן
יעקב ברקובר — ז״ל
יוסף ברקובר — ז״ל
בוריס ברנשטיין — ז״ל
פרופ׳ זאב ברנשטיין, — נתניה
לייב ברנשטיין — ז״ל
קלרה בערנשטיין־דושניצקי — ז״ל
הינדה בקר (לוינברג) -- ז״ל
מנחם בקר
פרופ׳ צבי ברק

ברון לאה
גרשון ברשטנסקי, ז״ל
יצחק ברשטנסקי, ז״ל
בצלאל ברשטנסקי
משה גוטשטיין — סימטת מצדה 20/6, רמת הנשיא, בת־ים
מיכאל גוטשטיין — ז״ל
יעקב גוטשטיין — ז״ל
חנה גולדמן (מגידוביץ) — הרצל 161, רחובות
יעקב גולדשטיין — ז״ל
פניה גמזו — כפר דניאל, דואר נע, המרכז
מרים גורביץ (הס) — נצרת עילית 90/14
יוסף גרינברג — ז״ל
רחל גרינשטיין (הס) — בר אילן, קרית מוצקין, חיפה
מאיר דרורי (אכפרסנדר) — אחד העם 57, תל־אביב
פסיה הירש — מיכאל 47, חיפה
יפה הירשהיימר — שיץ 11, תל־אביב
צבי הס — רמות, ירושלים, רח׳ צונדק 21, דירה 7
יוסף ויטקו — תלפיות, שיכון עממי 10, ירושלים
אבא וואַלעס —
גב׳ ולדיסלבובסקי — קרית שרת, השילוח 10, חולון
מרק ורבלובסקי — בלפור 123א ; דירה 10, 9
מרים ורפול (ברשטנסקי) — קרית ים ג׳, יוספטל 36/9, חיפה
פרידה זבולוני (שכנוביץ) — ז״ל
פרידה זורינס (מינצר)
רחל זיגלמן (מאַזור) — ז״ל
שמואל זכר — אבן גבירול 183, תל־אביב
קלמן זכר — כפר פינס, דואר כרכור
מרדכי זילבר ז״ל
מ. זרניצקי ז״ל
דוד חיימוביץ — נחמיה 21, נוה־שאנן, חיפה
יפה טיץ (לוין), כצנלסון 8, בת־ים
דבורה טיץ (פסחוביץ) — השילוח 14/3
שרה טמשה (יוזליט) — הלסינקי 6, תל־אביב
חנה טריינין (קרבלניק) — דוד ילין 19, גבעתיים

שרה יגולניצר (ריזמן) ז״ל
לאה יוסלביץ (מוסט) — רופין 5, כפר סבא
משה ינובסקי ז״ל
אוליה יסבונסקי ז״ל
אליהו כגן — הדסה 9, תל־אביב
פרידה כגן (רזניק) — דקר 25, נוה־שרת, תל־אביב
מאיר כהן (הס) ז״ל
אריקה כץ — הזמיר 8, רמת גן
זלמן לביוש ז״ל
מאיר־אליהו לביוש — ז״ל
רחל לוין — יחזקאל 13, תל־אביב
דוד לוין ז״ל
רינה לויט (ברקובר) — הדקלים 4, רמת גן
מיכאל לזובסקי — הרב קוק 13, תל־אביב
משה לויטה, ד״ר — פנקס 4, תל־אביב
יפה לופיינסקי (הסלקוביץ), נוה אשר, פרדס־חנה
שרה לופיינסקי (רבינוביץ) — צ׳לנוב 17, פתח־תקווה
ברל לפינסקי ז״ל
ראובן מגידוביץ — פועלי־ציון 151, נוה־עמל, הרצליה
משה מגידוביץ — סירני 32/5, רחובות
רבקה מושקוביץ — לוי אשכול 101/12, קראון
חנה מושקוביץ
רבקה מידה (אליישוב) — אילת 18, חולון
חנה מלצר (הס) — סטרומר 18, נתניה
פרידה מינצר ז״ל
צילה מייזל (הירש) — מיכאל 47, חיפה
מרים מיכלובסקי — צה״ל 13/10, קרית־ים
מאיר מנדלוביץ — ז״ל
רונית מרגלית (גוטמ) — ישעיהו 32, תל־אביב
שושנה מרטין (פולרביץ) — בן־יאיר 37/31, ערד
חסיה מרקוזה (אכפסנדר) ז״ל
חנה ניב (זכר) — כפר פינס, דואר כרכור
רחל ניב (קרבלניק) ז״ל
רחיה נבייסקי (אליישוב) ז״ל

מרדכי נייווידל — שילה 15/12, באר־שבע
ניונה סלובו (חיימוביץ) — שדרות דגניה 15/6, קרית־חיים
שושנה סוקולובסקי (ביימן) — קיבוץ עמיר, הגליל העליון
אהרון ודבורה סמולניק — ז״ל
נתן, גרשון ואסתר סמולניק — ברק 52, קרית מוצקין
מינה סימון (מזור) ז״ל
משה ענקי (ריזמן) ז״ל
מאיר פולובין ז״ל
שיינה׳לה פולובר (מינצר) ז״ל
ברוך פורטנוי
מנחם פוכרט ז״ל
חנה פולן (סמולניק) — מוצקין 25, תל־אביב
עליזה פורת (לייפציגר) — קיבוץ אפיקים, עמק הירדן
זבולון פורן (פטריקנסקי) — רח׳ הנטקה 1, ירושלים
לאה פורמן ז״ל
בילה פולרביץ — יוספטל 32/12, קרית חיים ג׳
יהושע ומשה פורבין (רודניצקי) בן־נון 54, תל־אביב
זמעון פיינברג ז״ל
מינה פיינברג ז״ל
דבורה פייסחזון (אצל ש. שץ) — נקר 12, ארמון הנשיא, ירושלים
בלומה פלדמן (הסלקוביץ) — גזר 7, תל־אביב
חנה פלדמן — קיבוץ יגור, דואר יגור
אידה פר (מוסטוביץ) — משגב דב, ד. נ. עמק שורק
שרה פריסקל (יוספוביץ) ז״ל
לייבל פרנק ז״ל
רחל צבי (בלומנטל) — לה־גארדיה 65, יד־אליהו, תל־אביב
זנון צ׳רתוק ז״ל
עמנואל קופלוב — רח׳ הרצל 208, רחובות
רבקה קופרמן (רוזמן) — טיומקין 7/2, ראשון לציון
גולדה קליסקי (הס) — בסוק 10/1 נוה־שלם, יד־אליהו
חיה קורצמן (אליישוב) — בן־יהודה 74/17, הרצליה
שושנה קנישינסקי (פטריקנסקי) — שדרות העם הצרפתי 62, רמת־גן
איטה קלינסקי — סימטת השרון 4/28, רמת הנשיא
גאולה רבינוביץ (מלניק) — בראלי 10/8, תל־אביב

רבקה רביצקי (ויינברג) — קיבוץ גבעת ברנר
יעקב רבינוביץ ז״ל
אלחנן רודניצקי, קיבוץ יגור, דואר יגור
דוד (מרדכי) רודנסקי, אליפנט 3/3, תל־אביב
ייטה רזניק ז״ל
לאה רוזנברג (ויטקו) —
ישראל רחצה ז״ל
מיכאל ריזמן ז״ל
שלום ריזמן ז״ל
אהרן ריקלר ז״ל
פרומה שוחט (וולדיסלבובסקי) —
בלה שכטר ז״ל
מרים שליבק (יוספוביץ) — בית יוסף 20, תל־אביב
חנה שלייפר (הס) — קרית גיורא 161/1, אור־יהודה
אברהם שמולובסקי — פנקס 4, תל־אביב
שמעון שמעונוב — הרב הרצוג 20, תל־אביב
שרה שפירא (פראַנק) — רמב״ן 44, ירושלים
דורה שפירא (וורבלובסקי) ז״ל

נזכור

את חברינו וידידינו יוצאי־יורבורג, שזכו להגיע לישראל, מהם רבים לאחר תלאות הדרך וסבלות השואה, אך הם לא זכו ליום הופעת ספר הזיכרון לקדושי עירנו. דרך ארוכה הלכו עמנו, השתתפו בפגישותינו ובטיולינו, לקחו חלק בפעולות להנצחת זכרם של יקירינו — תרמו להצבת לוח הזיכרון במרתף השואה, נטעו עצים בחורשת יורבורג שבחבל מודיעין ויזמו את הוצאת ספר הזיכרון, אַך לא זכו לראותו. ובין ההולכים דוד לוין, חבר ועד האיגוד, איש בעל מעוף, פעיל ומפעיל, מיוזמי הוצאת ספר הזיכרון.
דפי ספר הזיכרון כוללים את שמותיהם של הנעדרים — הם לא נשכחו.
יהא זכרם ברוך!

שמעון שמעונוב ; זבולון פורן

בני יורבורג בחוץ לארץ

PEOPLE OF YURBURG ABROAD

LENA BERMAN — *Detroit*
DOROTHY BUDNOFF — *Milwaukee*
J. H. BEILES — *Ottawa*
BEN-BERK — *Chicago.*
L. BERNSTEIN — *Chicago*
ROSA BIRGER — *Chicago*
HAWARD BENDALIN — *Phuenie*
MIRIAM GOLD — *Southfield, Mich.*
M. GOLDSTEIN — *Skokie*
SOI GOLDSTEIN — *Skokie*
GREENMAN — *chicago*
ETHTEL GOLDSTEIN — *chicago*
ELLIS GANS — *Detroit*
GINSBERG MALLI — *Montreal*
JRITT WENOKUR — *Detroit*
RINA WENOKUR — *Detroit*
ROSE LEVIN — *Chicago*
I. VILONSKI — *L. Angelos*
LAZAR M. WALLACE — *Charlotte*
GEORG ZARRY — *Detroit*
J. COSSID — *Chicago*
DIANA TOBIN — *Southfield*
HERBERT JDELSON — *S. Africa*
ROSE LEVIN — *Chieago*
MICHALINA KANTOR — N. Y.
DORA HABER — N. Y.
Submit by SCH. SCHIMONOV

JOE LEVIN — *Chicago*
TONI LEVINSOHN — *Transwal*
LEVIN RUBI — *S. Africa*
LEVIN LAZAR — *S. Africa*
HERBERT LYON — *Canada*
R. MAZUR — *Brookline*
S. MELLER — *L. Angelos*
HARRY MICHELSON — *Brookline*
SARA MENDELOWITS — *Matta pan*
BETTY MUCH — *Detroit*
SOLL ELLIS — *Detroit*
MAX ELLIS — *Oak Park*
BOB ELLIS — *Soutfield*
JOE ELLIS — *Huntington*
ISIDORE FEINBERG — *Detroit*
GEORGE FEINBERG — *Oak Park*
QUEN FAKTOR — *S. Africa*
R. CABLE — *Brookline*
MAX KISSEL — *Canada*
P. ROSENFELD — *Lincolnwood*
LENA RUBINOWICH — *Canada*
CHANA SHRAGE — *Michigan*
S. SMOLIN — *Skokie*
H. SCHAFFER — *Chicago*
L. ABRAMS — *Skokie*
ESTHER ATLAS — *Brookline*
FREDA EPSTEIN — *Brookline*

דרישת שלום מיוצאי יורבורג בליטא

עם סיום עריכת ספר הזיכרון לקהילת יורבורג, בסתוו 1990, הופיע באורח בלתי צפוי אורח מ״שם״, מיורבורג שלנו, יורבורג השמורה ונצורה בזכרונותינו לטוב ולרע. ואורח יקר זה, שריד השואה, זלמן קפלן, לתור את הארץ בא. וכאן הוא נוסע ורואה את עריה וכפריה, נושם את אווירה הצח והמרענן של הארץ ושואף לקירבו את ריחותיה הנעימים.
כחולם בהקיץ רואה האורח את מדינתנו — מדינה יהודית תוססת ומתפתחת, קולטת עלייה גם בימים שאיננה פטורה מבעיות מדיניות, כלכליות וחברתיות. ואמנם, הרף הקשיים בארץ החיים הם תוססים ויצירתיים. והוא, האורח, חוזר מכאן — לפי דבריו — אל חבריו השרידים, נרגש מעוצם המראה הנהדר והחווייה שחווה בארץ בכלל ומן הפגישה האינטימית והמרגשת עם יוצאי יורבורג בפרט. ואנו יוצאי יורבורג בארץ, שולחים את ברכותינו החמות לחברינו וידידינו השרידים באשר הם שם — ואומרים להם: נשמח לראותכם כאורחים וכתושבים — ארצנו ארצכם!

שמעון שמעונוב, זבולון פורן

להלן סיפור קורות חייו של זלמן קפלן וקורות משפחתו בימי השואה הנוראים:

נולדתי ביורבורג ב־28 במאי 1921. שם אבי — אבא ושם אמי עטל. סבי מצד אבי הוא מרדכי (מאָטל) גרינברג. גרנו ברחוב נאַווייאַס, בשכנות עם עמנואל קופלוב.

למדתי בבית הספר היסודי ״תלמוד תורה״ ובבית הספר התיכון הליטאי. עם סיום לימודי התיכוניים בשנת 1939 המשכתי ללמוד באוניברסיטאות של קובנה ווילנה.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה נשלחתי לאיזור טאַמבאָוו ברוסיה. מאוקטובר 1941 ועד פברואר 1946 שרתתי בצבא האדום. בשנת 1943 סיימתי בית־ספר לקצינים והשתתפתי בקרבות כלוחם מול האוייב הנאַצי.

גורלה של משפחתי היה כגורלן המר של כל המשפחות ביורבורג. אחי מנדל, בן ה־15, נרצח ב־3 ליולי 1941 באקציה האכזרית של קבוצת היהודים בבית העלמין ביורבורג. אבי נרצח בקלנייה, בדרך לראַסיין. אמי נרצחה באקציה הגדולה שבגיטו סלבודקה (קובנה). היא נשלחה לפורט התשיעי וכמסופר מצאה בו את מותה ביום ה־28 באוקטובר 1941.

בני משפחתו של אבי וביניהם האחים יעקב־בער, דוד, מאיר, האחות מערל וכן הדודים והדודות ובני הדודים נרצחו כולם.

אבי־אמי מרדכי (מאָטל) גרינברג והאח יוסף (יאָסל) גרינברג ומשפחותיהם גורשו לסיביר. מהם נשארו בחיים — יוסף (יאָסל) גרינברג ובנו. האחיות של אמי — דינה ופולייה ומשפחותיהם גורשו לריגה ומשם למשרפות באושביץ...

מדי שנה בשנה אנו עולים לקברותיהם של יקירינו ביורבורג. עצוב ביורבורג. רחובות היהודים נשמו. בתי מקדשנו נחרבו. אין סימן וזכר לקהילה התוססת בת מאות השנים. רק קברים, קברים מסביב. בית העלמין היהודי של יורבורג עזוב. הקברים מכוסים עשבי־בר, שיחים וקוצים. השרידים שיפצו, ככל האפשר, את בית העלמין, אך דרוש עוד תיקון יסודי של הקברים והגדר. יוצאי יורבורג פנו בנידון אל השלטונות המקומיים, אך עד עתה לא נעשה דבר. איגוד יוצאי יורבורג בארץ השתתף בתרומה לצרכים אלה.

היה היתה יורבורג, עיר ואם בישראל, כיום עיר שקיימת רק בזכרונותיהם של יוצאי־יורבורג.

זלמן קפלן

(תורגם מיידיש — פז)

יוצאי יורבורג, פליטי השואה בליטא, שלאחר מלחמת העולם השנייה

יורבורג: זלדה פראַנק

קובנה: חיים־וואָלף יפה; שלום רוזנברג

וילנה: חנן לוין; חייקה ליובין; אשר מאירוביץ; בערל מינביץ; חיה קובלקובסקי; זלמן קפלן; חנה שימנא־קוניסקי; אליעזר שפירא.

עלו לישראל: ביילינקה וגיטלה אברמסון; שמעוןביימן.

ביקרו בארץ: חנה שימנא; זלמן קפלן.

נפטרו ז"ל: הסקה מגידוביץ; ישראל מושקוביץ.

אחרית דבר

דברים לרגל הטמנת עפר קדושי־ליטא ב„יד ושם"

לפני זמן לא רב טמנו את מעט האפר, שהובא מקברות הקדושים שבליטא. שריד־דל, סמל בלבד לאותם תילי האפר הרבים הפזורים בכל עיר ועיירה; תלי עפר ואפר, שנשארו שם כעדים זועמים לשואה הנוראה, שפקדה את יקירינו, יהודי ליטא. אפר הקדושים זועק אלינו: **זכור ואל תשכח!**

ודור יספר לדור, אב יספר לבנו את הטראגדיה היהודית הנוראה של שבט אחד, מתוך כלל שבטי היהודים באירופה, שנכרת ונקטל באכזריות על לא עוול בכפו.

הבה נתנה ונקונן את הקינה האיומה על הדם השפוך ועל השבט היהודי הליטאי, שחרב ואיננו.

הִתְיַחֲדוּת

בְּהַעֲלוֹתֵנוּ אֶת נֵר הַתָּמִיד, בְּאֹהֶל־יִזְכֹּר זֶה, לְיַד אֵפֶר הַקְּדוֹשִׁים, אָנוּ מִתְיַחֲדִים עִם זִכְרָם:

שֶׁל שֵׁשֶׁת הַמִּלְיוֹנִים מִבְּנֵי עַמֵּנוּ שֶׁהָקְרְבוּ בִּקְדֻשַּׁת מְעֻנִּים לְטֶבַח וּלְאָבְדָן עַל יְדֵי הַנָּאצִים וְעוֹזְרֵיהֶם:

שֶׁל הַקְּהִלּוֹת וּבָתֵּי־הָאָב מִבֵּית יַעֲקֹב שֶׁהָשְׁמְדוּ וְנֶחֶרְבוּ מִתּוֹךְ מְזִמַּת רֶשַׁע לִמְחוֹת אֶת שֵׁם יִשְׂרָאֵל וְתַרְבּוּתוֹ מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם:

הבה נספר לבנינו ולנכדינו איך בדרך־לא־דרך נתלקטו לפני כשש מאות שנה, יהודים פליטי־חרב, אחוזי־אימה ורדופי־פרעות על אדמת הביצות תחת שמי־ליטא האפורים. כאורחים לא־קרואים נטו פה היהודים את אהליהם; סבל ורדיפות היו מנת חלקם, אך בדלית־ברירה הם נאחזו בארץ זו בציפורניהם וראו בה מקלט־קבע. בעמק עכור זה הקריבו יהודי־ליטא

מחלבם ומדמם; הם לא נטלו מאומה מאחרים, אלא עמלו קשה ותרמו רבות לארץ הקולטת אותם ולתרבותה החמרית והרוחנית. דורות רבים הם פיתחו תרבות יהודית, יצרו מורשת שרשית, רוחנית.

אך לשווא עמלו הבונים.

בפלוש הנאצים, צמאי־דם, אל אדמת ליטא, לא מצאו בה היהודים מחסה, ושכניהם הליטאים לא הושיטו להם יד ולא עמדו להם בעת צרה ומגור.

ארץ ליטא היתה ליהודיה — קבר אחד גדול.

קברניה הנאצים ועוזריהם הליטאים — סתמו את הגולל על התקוות, החלומות ועל הסיכויים למצוא בארץ ליטא, כבכל הארצות בעולם, בית בטוח ליהודים.

95 אחוז של יהודי ליטא הושמדו בשואה הנוראה.

שרידי החרב האחרונים שבים לגבולם בארץ מולדתו של העם היהודי.

זהו הגורל היהודי המר וזהו הלקח האכזר!

ללוחמים היהודים בנאצים — לא הוצבו אנדרטאות.

את המצבות והאנדרטאות מקימים אנו פה על אדמת־ישראל הנגאלת, במדינתנו העצמאית.

וגורל קהילת יורבורג כגורל כל קהילות ליטא — אבדה ואיננה.

יקירינו, בעלותם שם על המוקד, ציוו לנו את החיים, את המשך הקיום והיצירה בארץ היהודים, יחד עם כל שבטי ישראל עד עולם.

ואנו, קיים נקיים את צוואתם של אבותינו בארץ האבות.

זבולון פורן

המצבה האחת, ההולמת את זכרה של יהדות אירופה, שהושמדה על־ידי חיות הטרף הנאציות — היא מדינת ישראל כולה, המדינה שבה נתגלמה תקוות העם היהודי לדורותיו והיא משמשת מקלט חופשי ונאמן לכל יהודי בעולם הרוצה בחיים חופשיים ועצמאיים.

דוד בן גוריון

אנדרטה לזכר כלל הנרצחים — יהודים ואנטי־פשיסטים — הוקמה ע"י עיריית יורבורג.
על־יד האנדרטה, יהודים ניצולים בני־יובורג, שבאו להתייחד עם זכר הקדושים

זכור נזכור

זכור נזכור **בכאב ובצער את אבותינו, אחינו ואחיותינו, שנפלו בידי מרצחים שפלים, נטולי צלם־אדם;**

זכור נזכור **את אבדן אוצרות התורה, החכמה והדעת, את רבני הקהילה ואת אצילי הנפש והרוח, תפארת האדם;**

זכור נזכור **את בית הכנסת הגדול, את בית המדרש והקלוזים, את הספריות ואת בתי האולפנה, התלמוד־תורה והגימנסיה, את מוסדות הצדקה וגמילות החסדים, את אהבת הבריות, אהבת ישראל וארץ־ישראל;**

זכור נזכור **את יקירינו כולם־כולם, שנרצחו בדם קר על־ידי אנשי זדון והחריבו את קהילתנו — קהילת יורבורג — חורבן עולם. דמם השפוך של הקדושים זועק ואבדנם לא יכופר לעולמי־עד. אמן.**

ז. פורן

זכור

THE BOOK OF REMEMBERANCE

Introduction

The book of Remembrance for the Jewish Community of Yurburg is presented with great respect for the survivors of the community and for their sons and grandsons to the last generation.

The Book of Remembrance is not a historical documentary of the Jewish people in Yurburg, but a collection of authentic testimonies of the survivors of this most excellent community, which arose from the smoke of the Holocaust. The experiences and impressions of the life of the community have been kept alive in the memory of the writers since their youth, and constitute the nucleus of the book.

None of the authors, once residents of Yurburg, are professional writers, yet in their own styles and best individual efforts they have presented personal impressions of the modest lives of their fathers in the community‘s time of prosperity. Only very few managed to escape from the snare of the Nazis, and from these survivors we learned of the desperate position, and the despair brought on by the hopelessness of their situation, as hell‘s torment opened before their eyes.

The story of Yurburg is striking, yet very sad. For more than three months of cold-blooded murder, these sadistic beasts annihilated the community, cutting it back to the very roots. These visual memories are horrifying. This Jewish community, hundreds of years old, was blotted out by demonic cruelty under the skies of Lithuania. The ”civilized” world calmly watched and condoned this horrible persecution, not only by not rising against, not crying out against and not protesting against it, but added to the crime, pouring salt on the wound by actually giving assistance to the murderers. The burden of shame on the whole world and on the neighbouring Christian-Lituanians will last forever because of their hypocrisy and lack of conscience.

The frightening horror of Holocaust shakes every cord of heart and soul. As long as the earth stands it will not cease telling the story of these terrible deeds. How women and children were taken to death chambers ... how numerous groups of men died in mass graves in the old Jewish cemetery ... how aged, weak and infirm people were buried

anonymously somewhere between Yurburg and Rassen. Why ? Why ? . . . Why women were beaten, mothers humiliated, they and their innocent children on their last journey to the Schwentshani forest, were shot to death while their babies wept in their arms, and then were dumped into their last resting places . . . These terrible Holocaust stories bring hatred to the eyes of the survivors of the community and do not give peace to their souls.

In the Book of Remembrance the only personal testimony of the days of the Holocaust is that of a young woman and a man, who escaped from the grip of these human scum, and they tell us their awful story. A story of hell, is written in the book. From the history of these two survivors we learn of the people of the community, who were cruely persecuted by these savage people.

We will remember the terrible stories of our beloved ones forever and revere the memory of these unfortunates as long as their descendants live. How desperately the unfortunate mother of the escaped girl cried out in the last moments of her life "Revenge, mein Tochter, revenge ! . . . " But is revenge possible ? Our poet Haim Nachman Bialik said :

"Revenge like that, revenge for the blood
of a little child
satan has not yet created . . . "

— — — — — — — — —

We will not forget, will remember the victims of the Nazi German murderers and their Lithuanian helpers. The blood of our beloved ones cries out from the earth and demands remands remembrance forever.

With thanks and appreciation we thus acknowledge the help of our dear friends who kindly made possible the publishing of the Book of Remembrance — and most of all that of our brother and beloved friend SHLOMO (SOL) GOLDSTEIN, resident of Yurburg, a survivor of the Holocaust and only survivor of his family, who lives in the U. S. A., but whose heart and soul are in Zion.

His great contribution made this publication possible.

It is our pleasure to express our thanks to Dr Alexander Ullman, a true Zionist and friend of Israel, the director of the Rochester Hospital, the husband of Feia (Feigele), the daughter of Hannah Feinberg-Shraga from Yurburg, who contributed handsomely toward the publication of the Book of Remembrance.

Also we want to thank former residents of Yurburg in the U. S. A., especially Diana (Daniella) from the Berezanar family, and her husband Morton Tubin for their contribution toward the publication of the book.

And finally our dear friends of The Society of Yurburg in Israel — especially our friend Shoshanah Pullerewich — who together helped with the material of the Book of Remembrance, thus enabling it to be published for our community — the community of Yurburg, not forgotten.

Shimon Schimonov (Schim'onov)
Chairman of the Society of Yurburg

Zevulun Poran
Editor of the book

THE CHAPTERS OF THE BOOK OF REMEMBRANCE

The Book of Remembrance, is presented to its readers, by the community of Yurburg, in Israel and abroad, and contains a wide range of testimonies describing the city and its surroundings, its family homes, its Jewish citizens, its important people and images, their material and spiritual culture, their way of life and their everyday experiences.

Therefore, in order to help the reader get a clear picture of the book, and a better understanding of the main events in it, we thought it right to divide the book into seven chapters or subjects ; each chapter emphasizes part of the image and life of the community. All the chapters together compliment one another and give a complete picture of the city and its Jewish community.

THE FIRST CHAPTER — the city and its environment on the shores of the Neiman river — is made up of articles and written records of the city of Yurburg, its history, its pastoral view and the life of its Jewish residents there. Within the text, the reader feels the great love of those who were raised in the city, for the countryside, for the exceptionally beautiful views — the forests, the rivers, the parks, the bridges and particularly the great river Neiman, which was the source of life and the channel which linked the residents of the city with the rest of Lithuania. Also the city itself — Kovna Street, and the busy trade centre.

THE SECOND CHAPTER — families in Yurburg — contains exciting small articles of the authors' families. We look into the intimacy of family life, and sense the security and happiness of the individual. From this we learn of the family, of their relationship toward one

another, of their ordinary lives during weekdays, and particularly of the Sabbath and holidays. Within the frame of the family, destinies were sometimes decided — days of happiness and joy of life merge with the days of suffering and mourning. All within the family . . .

THE THIRD CHAPTER — dignitaries and personalities — offers some interesting descriptions of important people, residents of Yurburg, whose work was influential in the community. A great number of them established the community, everyone according to his ability working for its good. Included were rabbis, writers, doctors, philanthropists, teachers, artists and others. They deserve that we remember their work. We are very sorry that this list is not complete. The one presented in the book was only found with great difficulty. All those others who would have been able to tell about the work of the notable people and the visionaries of the community, have passed away.

THE FOURTH CHAPTER — culture and the formation of the community — expresses the spiritual life of the Jews, "for man does not live by bread alone . . ." The struggle of the physical existence does not preclude the concern for the spiritual life. Education and the passing on of experience was a prime concern of the community. Synagogues were open for prayer and for learning the Torah. Public life was active and colourful, and many were accomplished in the cultural arts.

IN THE FIFTH CHAPTER — the youth and their activity in Yurburg — pride in the youth of the community is expressed. Sports and scouting played an important role in the young people's lives. The Zionist atmosphere had a great influence in establishing the image of the young generation, so much so that the majority of them joined the Pioneer Youth movements. The aspiration of going on to the pioneer training programme in order to receive the Certificate of Aliyah to Israel was the driving force of the young generation. Love for Eretz Israel was great and the Zionist ideal occupied the mind of almost every member of the community.

THE SIXTH CHAPTER — destruction of the Jewish Yurburg — is an hairraising chapter of the great tragedy which took place in the last days of the Jewish Yurburg. As the Nazi commandos broke through to Yurburg, the sun went down on the community. During three months of great horror all Jews of Yurburg were viciously persecuted and most of them killed. Out of the whole wonderful community, only one or two

managed to survive. The Jews of Yurburg were the first to be annihilated because they lived near the German border. The glory of men's lives were trodden into the dust under the boots of the murderous Nazi barbarians and their Lithuanian helpers, who lacked human decency and conscience. The blood which was spilled in the streets of the city and in the surrounding forests, the blood of these tortured and violated people, cries out to us — "Remember your brothers and friends, remember them ! . . ."

THE SEVENTH AND LAST CHAPTER of the book — survivors of Yurburg perpetuate their community — tells of all that was left of the people, those who survived this hell, of the escape to Israel and abroad, and of those who are now fulfilling the will of those holy souls, through the documentation of their heritage and the story of their disaster told to future generations. The survivors of Yurburg, who found deliverance in our country, remember also that their fathers prayed and awaited redemption, full of faith and hope, but did not see it. Therefore, in order to perpetuate their memory, the Yurburg survivors established memorials in the land of their dreams, and they are :

In the holocaust Museum which is on Mount Zion in Jerusalem we printed on the memory board the atrocities which the Nazi attackers did to our community. We also planted a memorial forest for the members of our community in the area of Modi'in, a forest which is a living monument forever ; and there in the shade of the trees fathers will tell their sons the story of calamity, of torture, of the days of slaughter and the destruction of the community of Yurburg.

May the precious memory of our loved ones remain in our hearts forever.

At the conclusion of this book, it is my pleasure to thank Professor Dov Levine, who contributed from his expert knowledge of the Holocaust and provided me with important archival material.

My appreciation goes to my dear wife Zipporah who has faithfully assisted me during all the trials and stages of this book.

Zevulun Poran
The Editor

Translated by Surko

תוכן העניינים

עיר ומלואה על גדות הניימאַן

בתי־אב ביורבורג

אישים ודמויות

דת, חברה, תרבות והווי בקהילה

רבני קהילת יורבורג בדורות האחרונים

הנוער ופעילותו ביורבורג

יורבורג היהודית בכליונה

יוצאי יורבורג מנציחים קהילתם

ס"ה עמודים 540